

ciro alegría

NECUPRINSĂ-I LUMEA ȘI VRĂJMAȘĂ

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CIRO ALEGRÍA

NECUPRINSĂ-I LUMEA ŞI VRĂJMAŞĂ

CIRO ALEGRÍA

NECUPRINSĂ-I LUMEA ȘI VRĂJMAȘĂ

Traducere de NICULINA BENGUȘ
Cuvînt înainte de DARIE NOVĂCEANU

București, 1967
EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Coperta de: ICLOZAN SEMPRONIU

Ciro Alegría

EL MUNDO ES ANCHO Y AJENO
Losada, Buenos Aires, 1961

SUCCESUL UNEI CĂRŢI

EXISTĂ CĂRŢI a căror elaborare a durat ani de zile şi care s-au oprit la prima ediţie. Cartea de faţă, deţinătoare a Marelui premiu continental din America Latină, pe 1941, a fost scrisă în numai patru luni, şi, pînă azi, s-a tipărit în douăzeci şi patru de ediţii. Dacă socotim şi traducerile (cu româna numărul versiunilor străine se ridică la douăsprezece), precum şi inevitabilele ediţii clandestine, înseamnă că *El mundo es ancho y ajeno* s-a tipărit cam de două ori în fiecare an. Un destin, dacă nu unic, rar întîlnit în literatura latino-americană.

Ciro Alegría, autorul ei, încercînd să-şi lămurească singur mobilul acestui succes, scria în 1960, cu prilejul celei de a douăzecea ediţii : „Cred că marea popularitate de care se bucură *El mundo es ancho y ajeno* se datoreşte faptului că indienii şi metişii, cititori ai cărţii, se recunosc în ea, iar ceilalţi cititori, chiar şi cei străini, se familiarizează cu populaţia indiană“.

E adevărat, dar adevărul e incomplet. Succesul trebuie că se află undeva alături de mărturisirea autorului. Sau, cel puţin, nu acesta este singurul mobil de izbîndă.

America Latină a produs în ultimii cincizeci de ani romane de mare succes, într-un ritm ce poate fi invidiat. Dintotdeauna bogată şi foarte diversă, lirica sa se află şi ea într-o permanentă depăşire, iar teatrul, în special după 1940 încoace, se bucură de un prestigiu în continuă creştere. Producţia este, deci, impresionantă, iar cititorul, suprasolicitat. Condiţia succesului e, din acest motiv, dificilă, una din laturile lui fiind şi numărul paginilor. Ori scriitorul peruvian, de loc econom cu hîrtia, desfăşoară pe ea o acţiune ce poate fi rezumată în cîteva fraze ; marii prozatori latino-americani afirmaţi în ultimul deceniu i-ar fi acordat, probabil, un spaţiu pe jumătate.

În acest caz, însă, succesul de editură e îndoielnic. Pentru că e aproape imposibil să mişti pe un spaţiu redus, la modul la care o face Alegría, două lumi, diametral opuse, situate în permanent conflict şi analizate în toate secţiunile şi dimensiunile lor sufleteşti. Şi pentru că aceste două lumi sînt totuşi cunoscute literaturii din America Latină, unghiul din care ar urma să fie deplasate, economic, pe spaţiul hîrtiei de scris, trebuie să fie, dacă nu inedit, cel puţin nou şi original prin ingeniozitate şi stil ; iar prin construcţie în primul rînd.

S-au căutat, bineînţeles, tot felul de explicaţii cu privire la succesul romanului *El mundo es ancho y ajeno* ; majoritatea criticilor şi istoricilor literari hispano-americani i-au adus elogii supreme autorului, iar cartea ca atare se studiază în şcoli şi universităţi, constituind — nu o dată — temă pentru doctoranzi. Explicaţiile au rămas însă, de cele mai multe ori, în interiorul celui mai la îndemînă argument : lumea acestor pagini, atitudinea autorului faţă de ea şi transfigurarea ei în imagini artistice

Fără să insistăm prea mult, vom susţine că esenţialul acestui succes constă, strict, în construcţie. În formula structurii. Mai exact a *structurilor*, căci, vom vedea mai încolo, aici există trei structuri.

Să rememorăm însă, mai întîi, unele date generale despre această lume, cu referire specială la domeniul artei beletristice.

Nevinovăţia romantismului

Aproximativ 12 la sută din actuala populaţie latino-americană este indiană. Adică, mai mult sau mai puţin, 30 de milioane.

După datele celor mai autorizaţi specialişti, în momentul în care conchistadorii spanioli debarcau la ţărmurile actualei Americi Latine, numărul băştinaşilor indieni era de 40 de milioane. Deci, în decurs de aproape patru secole, populaţia aborigenă, deşi a crescut, nu s-a putut păstra nici măcar la nivelul anului 1492, destinul ei fiind supus pînă în zilele noastre unor nebănuite nedreptăţi.

Există şi aici interpretări diferite, dintre care cele mai inexacte şi mai rău intenţionate sînt cele ce dezbat problema indianului de pe periculosul teren al rasei. Problema indianului din America Latină, pentru societatea contemporană, nu este o problemă rasială. Nici nu a fost. Decît în speculaţiile unor cercetători. Ea a fost, de la începuturi, o problemă socială. Albul nu l-a supus pe indian din motive biologice, ci pentru că avea nevoie de braţele lui şi pentru că acest lucru l-a putut face avînd de partea sa legea şi, mai ales, armele şi organizarea.

Cucerindu-i, spaniolii i-au tratat pe indieni cu un sever şi atroce regim de muncă. Tot aurul, toate zăcămintele şi minereurile preţioase ce au plutit cîteva veacuri spre radele porturilor din Peninsula Iberică, reprezintă munca indianului. Milioane din semenii lui au murit în adînc de mine, pe oglinda fluviilor sau în noaptea fără de sfîrşit a plantaţiilor de cauciuc, tutun, trestie-de-zahăr, cafea.

Se vorbeşte mult, în zilele noastre, despre tăcerea proverbială a indianului. Despre coexistenţa, în spiritul său, a două religii. La Cuzco,

indienii care coboară de pe înălţimile andine pentru a-şi vinde cîteva mici covoare lucrate în vechea tradiţie a artei incase sau bruma de produse agricole, îşi desfac marfa, îi fixează preţul şi nu se tocmesc niciodată: cumpărătorul vine, întreabă, află preţul şi-ncepe tîrguiala. Indianul tace. O zi, două, trei, cît poate să reziste. Preţul nu l-ar schimba pentru nimic în lume. Îl repetă şi tace. La sfîrşit, dacă nu a izbutit să vîndă nimic, strînge şi pleacă. Îşi va încerca norocul cu altă ocazie.

Această proverbială tăcere nu-i aparţine. E o trăsătură a sufletului său impusă de cei ce l-au îngenuncheat timp de sute de ani. O tăcere care nu înseamnă resemnare, ci rezistenţă. Supravieţuire.

S-a vorbit şi se vorbeşte, de asemeni mult, despre puterea de muncă a indianului. Primele texte literare în care prezenţa sa este menţionată îl idealizează în sensul acesta. Şi de cele mai multe ori el a intrat în aceste texte din „imperioasa" necesitate de exotism. De pitoresc.

Cînd, în 1837, Echeverria va publica *La Cautiva (Captiva)*, indianul mai este încă fiinţa stranie, plină de energie primitivă nedescătuşată. Reţinem că, în 1831, apare ***El Perriquillo Sarniento (Papagalul Sarniento)*** al mexicanului José Joaquín Fernández de Lizardi, carte care este considerată drept primul roman latino-american. Indianul intră, prin urmare, în literatura continentului chiar din momentul în care această literatură îşi începe drumurile sale.

Abia în 1889, Clorinda Matto de Turner, în plin romantism, va încerca să deplaseze puţin liniile: va crea doi eroi disperaţi în iubirea lor, o tînără indiană şi un fiu de guvernator. Dragostea celor doi, în viziunea Clorindei, este imposibilă. E prima dată însă cînd, în inocenţa sa, romantismul ridică fiinţa indianului la o condiţie umană egală cu cea a europeanului.

Optica aceasta avea să domine încă patru decenii. Din 1930 se va schimba.

Ciro Alegria şi romanul indianist

Pe Clorinda Matto de Turner, peruviană, a urmat-o bolivianul Alcides Arguedas, care a publicat, în 1904 şi 1919, romanele ***Wata Wara*** şi, respectiv, ***Raza de bronce (Rasa de bronz)***. Prin Pantoja, eroul central din cea de a doua carte, Arguedas schiţează, primul, portretul marelui latifundiar din America Latină. Autorul însă nu renunţă la sfîşietoarea resemnare a indianului în faţa legilor şi atotputerniciei celor bogaţi.

Romanul indianist era creat însă, iar evoluţia sa de după 1930 avea să-l definitiveze. Jorge Coronel Icaza, din Ecuador, Jesús Lara, din Peru, Mariano Azuela, din Mexic, Miguel Angel Asturias, din Guatemala etc., reprezintă grupul numeros al scriitorilor care şi-au închinat toate, sau cele mai bune cărţi, vieţii indianului.

Mişcarea literară indianistă a fost mai intensă în Peru. Ciro Alegría e doar un nume, prin *El mundo es ancho y ajeno*, cel mai de prestigiu, dar grupul din care face parte e compact. Înregistrăm, doar, cîteva cărţi : *Cuentos andinos (Povestiri andine)* de Enrique López Albigar, 1920 şi 1937 ; *7 ensayos de interpretación de una realidad peruana (7 eseuri de interpretare a unei realităţi peruviene)* de Joan Carlos Mariáteguy, 1928, *Tungsteno*, 1931, romanul zbuciumatului poet César Vallejo ; *Agua (Apa)*, 1935, şi *Yawar Fiesta*, 1941, de José Maria Arguedas ; *Chicha, sol y sangre (Chicha, soare şi sînge)* de Francisco Seminario, 1946 ; *Estampas Mulatas (Privelişti mulatre)* de J. Diez Canseco, 1938 etc. etc.

Ciro Alegría s-a născut la 4 noiembrie 1909, „pe o proprietate — notează chiar el — şi am crescut pe o alta, ambele din provincia Hamachuco, din Anzii de Nord ai Perului... Femei descendente din rasa milenară a indienilor m-au legănat pe braţele lor şi m-au învăţat să merg. M-am jucat cu copiii indienilor, iar cînd am mai crescut mi-am încercat iscusinţa şi forţa cu peonii indieni. Pe pămîntul aspru, deschis în brazde sub tălpile mele, şi în faţa munţilor cu frunţi ridicate, am cunoscut şi învăţat legile omului andin. Tot aşa i-am cunoscut şi durerea..."

Crescut în spiritul acestor legi nescrise (respectate mai întîi de tatăl său, administrator al unei moşii), în anii de maturitate Alegría avea să cunoască legile scrise împotriva cărora se va ridica şi le va afla, atunci, şi efectul : „Am stat doi ani la închisoarea din Trujillo şi penitenciarul din Lima. Am fost pus în libertate după moartea lui Sanchez Cerro [1], şi puţin mai tîrziu, în decembrie 1934, din ordinul lui Benavides [2] am fost deportat în Chile."

Aici, în Chile, în anii de gazetărie, Ciro Alegría încredinţează tiparului primele sale cărţi : *La serpiente de oro (Şarpele de aur)*, 1935, şi *Los Perros hambrientos (Cîinii înfometaţi)*, 1938. Şi tot aici va scrie *El mundo es ancho y ajeno*. Elaborarea cărţii, în cele patru luni, este ea însăşi un roman. „Prin 1938, scriind la *Cîinii înfometaţi*, mi-am

---

[1] *Colonelul Luis M. Sanchez Cerro*, autorul unei lovituri de stat, asasinat în 1933 (n.a.).

[2] *Oscar Raimondo Benavides*, preşedinte al Republicii Peru în 1914 şi între anii 1934—1939 (n.a.).

intitulat unul din capitole *El mundo es ancho y ajeno.* Mi-am dat seama însă că aici se află o carte nouă. Un alt roman decît cel la care lucram. Am retrăit atunci toate amintirile mele din Anzi. Fiecare scriitor își are exigențele sale proprii. Una dintre acestea, care îmi aparține mie, este de a găsi un titlu potrivit. E un fel de punct de referință, un loc al tuturor întîlnirilor.

În anii următori m-am gîndit mereu la acest titlu și am încercat să strîng material în jurul lui. Cînd vreunul din prietenii mei mă întreba dacă am cumva gata o carte nouă, îi spuneam că da, dar că mai trebuie s-o scriu. Părea o glumă, dar nu era."

Scriitorul își cîștiga existența, în anii aceia, scriind articole pe la diverse gazete chiliene, făcînd corecturi pe manuscrisele altora, redactînd cărți de popularizare.

„În 1941, Editura Ferrar y Rinehart a organizat un concurs pentru cel mai bun roman latino-american. S-a petrecut atunci un fapt fără precedent. Un grup de prieteni a hotărît să-mi acorde o sumă lunară pentru a avea, astfel, timp să-mi scriu romanul. Această bursă de prețuire și generozitate mi-a îngăduit să scriu *El mundo es ancho y ajeno.*"

În patru luni cartea a fost gata. A urmat întrunirea juriului (în a cărui componență au figurat, între alții, John Dos Passos și Ernesto Montenegro) și acordarea premiului. „Primind banii pentru premiu, am restituit prietenilor mei suma pe care mi-o dăruiseră și am adăugat un anume plus din partea mea, întrucît aflasem că se gîndeau să ajute un alt scriitor, de data aceasta un chilian, care se găsea într-o situație asemănătoare."

El mundo es ancho y ajeno a intrat încă de pe atunci în circulația valorilor mari ale prozei Americii Latine, iar autorul este comparat azi cu Dickens sau Steinbeck.

Gabriela Mistral a apreciat cartea lui Alegría drept o „carte vitală", de căpătîi, iar Dos Passos a mărturisit că e „una din cele mai bune, mai impresionante cărți din cîte am citit în spaniolă".

Au existat — după cum am arătat deja — ca întotdeauna și oriunde, și opinii contradictorii. „Mi s-a obiectat — mărturisește autorul — că am pus prea mult accent pe conținutul social al unei realități și că aceasta ar fi un fel de propagandă. Alții, dimpotrivă, mi-au reproșat faptul de a fi acordat prea mult spațiu obiceiurilor și tradițiilor locale. Dar poziția mea față de indian nu poate fi nici de stăpîn și nici de turist."

Paralel şi antagonic

El mundo es ancho y ajeno e un roman spaţial. Nu ştiu dacă formula aceasta face casă bună cu concepţia generală a teoriei literare, dar e exactă. Din unele date ale cărţii, cititorul avizat poate deosebi timpul în care se desfăşoară acţiunea — aproximativ între 1910 şi 1927 — dar acest timp nu are nici o valoare deosebită pentru adevărul acţiunii.

Ciro Alegria şi-a scris cartea dintr-o răsuflare, dar, după propria lui mărturisire, o avea scrisă înainte de a o încredinţa literei. Pentru că totul ni se pare făcut cu mult studiu şi pentru aceasta este nevoie de timp. Marele, durerosul, alarmantul adevăr pe care se simţea obligat să-l spună trebuia spus cu convingere.

Sistematic, autorul pune faţă în faţă cele două lumi : indianul, oropsit secole de-a rîndul şi aflat, în continuare, în aceeaşi condiţie, şi omul alb, asupritorul primului. Cele două lumi sînt perfect paralele şi total antagonice. Acestei perspective îi sînt subordonate toate întîmplările, toate personajele, timpul şi chiar şi stilul.

Prima parte a romanului, deci prima structură sau secţiune, (capitolele I—VIII) e configurativă. Autorul îşi prezintă intriga şi, printr-un desăvîrşit sistem de opoziţii, pregăteşte dezlănţuirea conflictului. Comunitatea indiană din Rumi e dimensionată aici în liniile unui timp trecut cu valoare de prezent. Bătrînul Rosendo Maqui, conducătorul acestei obşti, se întoarce acasă şi, de pe înălţimile Anzilor, îşi deapănă gîndurile şi amintirile. Comunitatea trăieşte în legile nescrise ale străvechiului imperiu incas. Oamenii se consideră, asemeni antecesorilor lor, fii ai soarelui şi ai pămîntului. Îşi muncesc pămîntul, bun comun, cu neţărmurită rîvnă, îşi împart roadele în mod egal. Viaţa lor se desfăşoară ca în *ayllu*, celula împărăţiei lui Manco Capac. În cugetul lui Rosendo îşi face loc un simţămînt nou. Autorul strecoară aici unul dintre centrele de greutate ale psihologiei cărţii : Rosendo conduce comunitatea, împreună cu regidorii, în tradiţia *ayllu*-ului. Generaţia sa este păstrătoarea fidelă a acestei tradiţii. Epoca în care trăieşte însă o obligă la înnoiri, căci o generaţie nouă e deja afirmată şi ea, iar evoluţia ei impune schimbări. Centrul de greutate îl reprezintă aceste două generaţii, unde prima cedează locul celei tinere, acceptîndu-i iniţiativa, aşa cum se întîmplă cu construirea unei şcoli.

Cea de a doua lume o reprezintă marea proprietate din Umay, a întunecatului moşier Amenábar — nume cu rezonanţe conchistado-

riale — cel ce va sosi la Rumi pentru a-şi revendica, abuziv, pămînturile de aici.

Conflictul dintre comunitatea Rumi şi latifundia din Umay e declanşat, iar Ciro Alegría îşi începe cea de a doua secţiune spaţială. Capitolele care o alcătuiesc (IX-XX) nu fac nimic altceva decît să urmărească, pas cu pas, destinele unor eroi fundamentali pentru ideea centrală a cărţii. Amenábar va deschide proces şi, bineînţeles, va cîştiga. Pentru această victorie el va cumpăra totul : justiţia şi legile ei, mîndria şi egoismul hrăpăreţ al vecinilor, toate autorităţile şi chiar o campanie electorală.

Comunitatea Rumi se deplasează mai sus, la Janañahui, unii dintre membrii ei se risipesc pe întreg teritoriul ţării, în mine, pe plantaţiile de cauciuc, la oraş sau pe terenul unor proprietăţi agricole particulare. Urmărirea acestor destine alcătuieşte substanţa acestei părţi, transfigurată în cele mai mici amănunte. Această mişcare, pe mari întinderi de pămînt, ne argumentează afirmaţia cu privire la nota de literatură spaţială.

Ultima parte a cărţii, cea de a treia, este rezervată concepţiei şi conştiinţei autorului. Sarcina acestei dezvoltări revine lui Benito Castro, prezent pînă acum, episodic, în capitolele VI şi XII. (În capitolul VI, Benito Castro se îndreaptă spre sud, împotriva vîntului şi destinului său ; în capitolul XII, dintr-un anunţ de punere în libertate a unor indieni închişi, Benito Castro află că Rómulo Quinto, cîndva membru al comunităţii din Rumi, este lucrător pe latifundia Llaucan.)

Infrîngerea comunităţii e acceptată de autor. Nu fără a-şi lămuri însă cititorul : Rosendo Maqui moare în închisoare. Era foarte bătrîn, ar fi putut muri, asemeni soţiei, în patul său, dar moare aici, pentru a sublinia asfel că indianul moare în mîinile justiţiei, sugrumat de legile ei. La fel de potrivnică e pentru indian şi dreptatea religiei. Ciro Alegría realizează un magistral dialog între membrii comunităţii din Rumi şi preotul catolic, care-i sfătuieşte să aibă încredere şi să nu-l supere pe Dumnezeu. Cînd aceştia îl întreabă dacă nu cumva şi cruntul Amenábar trebuie să-şi împlinească aceleaşi condiţii, preotul catolic îşi lasă ochii în pămînt şi-i de părere că asta e treaba lui şi că Dumnezeu are să-l pedepsească...

Eterna dramă

Dramele care se nasc, deci, de aici, sînt cele pe care pămîntul le-a generat dintotdeauna, indiferent de meridianul geografic. Uneori, din cauza condiţiilor în care se produc, paralelismul lor devine perfect. Ro-

sendo Maqui nu-i un Ion, aşa cum l-a conceput Rebreanu, dar îi seamănă, căci în alcătuirea sa sufletească şi el poate săruta pămîntul. Cu o singură diferenţă însă : prin el, pămîntul ar fi sărutat de întreaga obşte, căci simţul proprietăţii colective al lui Rosendo e nativ.

Surprinzătoare totuşi, în cazul acestei cărţi, sînt apropierile care există între ea şi multe din paginile scrise la noi de Liviu Rebreanu sau Mihail Sadoveanu. Sînt aici scene şi chiar figuri de eroi care par repetate în oglindă.

El Fiero Vásquez ar putea fi un foarte apropiat Cosma Răcoare, iar Demetrio Sumallacta, cel căruia îi place să asculte cîntecul guguştiucilor, poate fi trecut cu uşurinţă în registrul civil al Şoimăreştilor.

În acelaşi timp, Doroteo Quispe nu-i, poate, decît un Petre de pe altă paralelă, cu o factură psihică sensibil comună eroului lui Liviu Rebreanu, după cum şi Rosa Estela, prin similitudinea situaţiilor, interpretează şi, totodată, împărtăşeşte implacabilul destin al Nadinei. Desigur meridianul pe care trăiesc eroii lui Alegría fiind diferit eroilor lui Rebreanu sau Sadoveanu, identitate nu poate exista. Mecanismul însă după care se conduc destinele personajelor lui Alegría e foarte apropiat şi tocmai din acest motiv ne-am îngăduit menţionarea lui.

Ciro Alegría construieşte cu neaşteptată măiestrie (surprinsă exact de către traducerea de faţă) capitole întregi într-un ritm lent, abia perceptibil, îmbibate cu savoarea înţelepciunii şi obiceiurilor populare, pentru ca, brusc, să sporească numărul imaginilor pe secundă, într-o ameţitoare rulare de cinematograf. Se nasc, în felul acesta, acţiuni în doze, în cadrul cărora eroii se comportă în largul lor ; firesc pentru ei şi nefiresc pentru cititorul care i-a cunoscut în ipostaze de calm şi linişte meditativă.

Alternanţa aceasta continuă, folosită de Alegría în mînuirea ritmurilor, se realizează însă la modul armonios, iar îmbinarea artei narative cu cea descriptivă reprezintă, cred, fundamentul întregii cărţi.

A impus-o, poate, în concepţia autorului, însăşi bogăţia şi diversitatea materialului de viaţă. Căci simpla selectare a acestuia n-ar fi izbutit, poate, decît să ştirbească din perspectiva ansamblului, s-o sărăcească sau s-o mistifice.

Intriga romanului şi, mai ales, deznodămîntul său, ar fi putut modifica ideea subiectivă. Autorul îl obligă, de exemplu, pe Rosendo Maqui să dispară sub violenţa torturilor fizice, într-un moment puţin oportun cărţii, dar aproape singurul în care tot ceea ce fusese mai bun în bătrînul cu părul alb mai putea să rămînă sădit în sufletul comunităţii pe care o condusese. Şi tot aşa, autorul acceptă înfrîngerea lui Benito Castro (cel ce va rosti de altfel şi cuvintele despre lumea

care e „necuprinsă şi vrăjmaşă“ în revolta pe care o conduce, cu un risc mai mare decît în cazul bătrînului Rosendo, dar, ca şi în cazul lui, foarte propice pentru a sublinia adevărul despre... adevărul realităţii transfigurate.

Iată, deci, cîte potenţe de interpretare critică oferă, numai dintr-un singur unghi de vedere, cartea lui Alegría. Şi tot pe atîtea s-ar fi putut obţine şi din altele, mai ales din cercetarea condiţiei sociale a eroilor săi ; sau din concepţia despre viaţa însăşi a acestora, în raport cu cea a celor puţini şi puternici.

Faţă de eroii lui Ciro Alegría s-au comis atît nedreptăţi materiale cît şi nedreptăţi spirituale. De sute de ani. Şi continuă să se comită şi azi, fiind consideraţi, nu o dată, de către oligarhia creolă a Americii Latine „o rasă incapabilă sau decadentă“.

Amintind acest lucru, Alegría se mărturiseşte abia acum : „Pe cele trei lanţuri de munţi din ţara noastră trăieşte un popor căruia a putut să i se ia tot, în afara voinţei de a trăi, prima şi cea mai profundă formă a speranţei. Această voinţă este hrănită de o nestăvilită forţă vitală ; de calm şi răbdare în faţa adversităţii ; de mîndrie învăluită în linişte ; de o forţă a sîngelui ce poate converti într-o mare valoare simplul fapt de a exista ; de un ireversibil ataşament faţă de ţărîna mamă ; de o înclinare nativă pentru muzică, legendă, formă sau culoare...“

Există, în acest concept mărturisit de Alegría, o întreagă filozofie pe care indianul n-a organizat-o sub nici un nume, „o lege vitală care îl apără în faţa celorlalte legi“.

Iar drama eroilor lui nu-i decît drama ţăranilor oprimaţi de feudalism. Cît timp feudalismul latino-american va continua să existe, sub toate formele posibile, cartea lui Alegría va fi un adevăr la ordinea zilei. Cînd acesta va dispare, cartea va deveni document. Şi asta, oricum, se va produce, odată.

DARIE NOVĂCEANU

Bucureşti, iunie, 1966

I

ROSENDO MAQUI ŞI COMUNITATEA

NENOROCIRE !

O viperă sprintenă şi negricioasă trecu drumul, lăsînd în pulberea fină, frămîntată de picioarele trecătorilor, o dîră subţire. Trecu foarte repede, ca o săgeată slobozită de soartă, nelăsîndu-i timp indianului Rosendo Maqui să se folosească de cuţit. Cînd lama de oţel scăpărase în văzduh, trupul lung şi lucios al şarpelui se şi pierduse, unduind printre tufişurile de pe marginea drumului.

Nenorocire !

Rosendo Maqui îşi vîrî cuţitul în teaca de piele agăţată de o cureluşă, a cărei culoare neagră se răsfrîngea peste brîul roşu de lînă, şi se opri deodată, neştiind ce să facă. Apoi vru să-şi vadă de drum, dar îşi simţi picioarele ca de plumb. Din cauza sperieturii, fireşte. În clipa aceea băgă de seamă că tufişurile alcătuiau un hăţiş în care lesne s-ar fi putut ascunde şarpele. Trebuia să termine o dată cu lighioana şi cu sinistra ei prevestire. Da, ştia prea bine că numai aşa se puteau înlătura nenorocirile prevestite de şerpi şi de bufniţe. După ce-şi scoase *poncho*[1]-ul, ca să se poată mişca cu mai multă uşurinţă printre crengi, şi încălţările, ca să nu facă zgomot, dădu un ocol bine chibzuit şi se strecură uşor, cu cuţitul în mînă, printre tufe.

Dacă l-ar fi văzut careva la acea oră, numai în cămaşă, adulmecînd ca un cîine neliniştit, poate că s-ar fi mirat şi şi-ar fi spus : „Ce-o fi făcînd aici bătrînul alcalde[2] ? Nu cumva şi-o fi pierdut minţile ?"

Erau nişte tufe de *úñicos,* cu tulpini contorsionate şi frunze lucioase, printre care — venindu-le timpul — se iviseră ciorchinii boabelor vineţii. Grozav îi plăceau lui Rosendo boabele de *úñicos*, dar de data asta nu-i veni nici măcar să le guste. Ochii lui de animal la pîndă, strălucind de cruzime şi nerăbdare, cercetau toate crăpăturile, sfredelind cotloanele tainice în care furnica retează şi cară firul de iarbă, unde tăunul zumzăie drăgăstos şi unde sămînţa, căzînd o dată cu fructul

[1] Mantilă, pelerină, veşmînt obişnuit în portul indienilor.

[2] Funcţie administrativă, similară cu aceea de primar.

prea copt, sau picînd din măruntaiele vreunei păsări, încolțește în voie, ori acele locuri ferite în care coropișnița își sapă, neobosită, tunelul ei desăvîrșit. Pentru el nu mai exista nimic, în afara acestei vieți tainice. Deodată o vrabie își luă zborul și Rosendo văzu, în furca unor crengi, cuibul din care doi puișori își ițeau, zgribuliți și golași, ciocurile triunghiulare. Reptila trebuia să fie undeva prin apropiere, dînd tîrcoale micilor vietăți lipsite de apărare. Vrabia plecată se înapoie cu perechea ei ; amîndouă ciripeau, săltînd din creangă în creangă, apropiindu-se de cuib doar atît cît le îngăduia teama pe care le-o stîrnise prezența omului. Rosendo cercetă cu și mai multă rîvnă, dar nu izbuti să dea de vicleana lighioană. În cele din urmă ieși dintre tufe și, după ce-și vîrî cuțitul în teacă, își îmbrăcă veșmintele pe care și le scosese înainte de-a pătrunde în hățiș — dar culorile vii ale *poncho*-ului nu mai avură darul să-l însenineze ca altă dată — și-și văzu de drum.

Nenorocire !

Gura îi era uscată, tîmplele îi zvîcneau fierbinți și se simțea obosit. Cînd se gîndi însă că pînda asta nu era o treabă care să te obosească, îl cuprinse teama. Poate că-i era împovărată inima. Poate că ea presimțea, *știa* și era copleșită de neliniște. Ajunse curînd la un pîrîu aproape secat, care-și tîra în tăcere firicelul de apă cristalină și, făcîndu-și căuș borul pălăriei de papură, adună atîta apă cît să-și astîmpere setea. Sorbi cu înghițituri prelungi. Apa rece îl învioră și își reluă drumul cu pas mai vioi. Se vede că șarpele — își zicea — a ochit de undeva, de sus, de pe coastă, cuibul vrăbiilor și coborîse anume ca să le înfulece. S-a întîmplat ca el să treacă pe drum tocmai pe cînd lighioana se tîra de-a curmezișul. Da, asta era. Sau poate, prevăzînd întîlnirea, vicleana tîrîtoare își spusese : „Ia să-l bag în sperieți puțintel pe creștinul ăsta !“ Dar cum, pe de altă parte, e în firea omului să-și facă totdeauna curaj, se gîndi că poate șarpele nu-și spusese decît atît : „Ia te uită colea un creștin neștiutor, incapabil să simtă nenorocirea ce se apropie, așa că s-ar cădea să-i dau de veste“. De bună seamă că asta-i trecuse prin cap șarpelui, de vreme ce nu-l putuse dibui. Așa era sortit, iar soarta nu putea fi înfrîntă.

Nenorocire ! Nenorocire !

Rosendo Maqui se întorcea din munți, unde se cățărase pe țancuri în căutarea unor ierburi de leac cu care, cum îi spu-

sese doftoroaia, s-ar putea înzdrăveni bătrîna lui nevastă. De fapt, urcase și pentru că era bucuros să-și mai pună la încercare forța mușchilor, înfruntînd crestele abrupte, pentru ca apoi, după ce avea să le biruie, să-și poată desfăta ochii peste întinderea zărilor. Îi plăceau nespus întinderile vaste și neasemuita măreție a Anzilor. Se bucura ori de cîte ori vedea înzăpezitul Urpillau, albit și înțelept ca un bătrîn *amauta*[1]; sălbaticul și aprigul Huarca, războinicul în veșnică luptă cu negura și cu vîntul; țeposul Huilloc, pe creștetul căruia un indian își dormea somnul de veci cu fața spre cer; arcuitul Puma, ghemuit întocmai ca o puma gata de săritură; bondocul Suni, cu înfățișarea-i blajină și cam mahmur între vecinii lui; bucolicul Mamay, desfășurîndu-și cu măreție poalele smălțate cu semănături de tot felul și înălțînd o singură creastă ca un spic de piatră, pentru a iscodi parcă depărtările... Și alte și alte piscuri, pe care indianul Rosendo și le închipuia în cele mai felurite forme, și îi plăcea să-și odihnească privirea îndelung asupra lor. În sinea lui, era convins că Anzii cunoșteau tulburătoarea taină a vieții.

Își ațintise și-n ziua aceea ochii asupra lor de pe una din măgurile muntelui Rumi, terminat cu un pisc de granit, țîșnit spre cer ca un vîrf de lance. Rumi nu era atît de înalt încît să fie încununat de zăpezi, dar nici atît de neînsemnat încît să poată fi urcat cu ușurință. Parcă istovit de efortul de a-și înălța acest pisc îndrăzneț, muntele ascundea ici-colo vîrfuri boante, mai lesne de urcat. Coastele abrupte erau semănate cu stînci — de unde și numele muntelui: Rumi — „piatră" — stînci vineții, aproape negre, desprinse ca niște alunițe uriașe din galbenul pășunilor ce unduiau sub pleasna vînturilor. Și așa cum asprimea trufașului pisc se îmblînzea în culmile de mai jos, la fel și ucigătoarea neîndurare a bolovănișului se potolea către poale. Jos, muntele se înveșmînta cu păduri, hățișuri, fînețe, copaci și pămînt arabil. Pe una din coastele lui cobora o vale domoală, cu toată minunata ei bogăție de păduri luxuriante și de ape îmbelșugate și limpezi. Muntele Rumi era aprig și blajin totodată, rebel și ocrotitor, plin de gravitate și de bunătate. Rosendo Maqui ajunsese să-i cunoască tainele — și fizice, și spirituale, cum credea el — ca pe propriile lui taine. Doar poate că această comparație nu e prea potrivită. Mai bine

[1] Înțelept, la vechii peruvieni.

zis, Rosendo cunoștea tainele muntelui întocmai ca pe cele ale nevestei sale, pentru că — trebuie să spunem — uneori dragostea e nu numai un stimulent al posesiunii, ci și al cunoașterii. Numai că nevasta lui îmbătrînise acum și era bolnavă, pe cînd muntele Rumi era același ca totdeauna, aureolat de măreția veșniciei. Nu o dată se întrebase Rosendo Maqui, sau poate mai degrabă simțise doar întrebarea: „Oare glia să fie mai bună decît femeia ?" Niciodată însă nu-și putuse explica lucrurile acestea prea limpede, dar iubea glia și se simțea atras de ea.

Întorcîndu-se așadar de pe acele culmi, șarpele îi ieșise în cale prevestindu-i o nenorocire. Ogașul era domol, făcînd numeroase coturi, ca un alt șarpe care parcă nu se mai isprăvea tot coborînd coasta.

Ațintindu-și privirea, Rosendo începu să distingă acoperișurile cîtorva case. Unduirea blîndă a unui lan de grîu copt se stinse chiar în preajma lui, apoi iar porni o undă de departe și ajunse alene pînă la el.

Tălăzuirea domoală îl ispiti să stea și să privească; se așeză pe un pietroi uriaș care, rostogolindu-se cine știe cînd de sus, găsise cu cale să rămînă cocoțat pe un dîmb. Grîul începea să bată în galben, și numai ici-colo se mai zăreau cîteva petice verzi. Tot lanul părea unul din acele ciudate lacuri de pe culmi, ce se întind smălțate de lumini și umbre. Spicele grele se legănau domol, cu foșnet lin. Și deodată Rosendo simți că greutatea care-i apăsase inima pierise, că toate erau bune și frumoase, asemenea unduirii line și odihnitoare a lanului. Se însenină și socoti prevestirea drept începutul nedeslușit al unei întîmplări în fața căreia nu puteai decît să te resemnezi. O să-i moară, oare, nevasta? Sau va muri chiar el? La urma urmelor, amîndoi erau foarte bătrîni și trebuiau să moară o dată. Fiecăruia avea să-i bată ceasul. Ar fi fost asta vreo pagubă pentru comunitate? Poate. În orice caz, el izbutise întotdeauna să fie un bun alcalde.

Din locul unde se găsea în acel moment putea vedea satul, o așezare modestă dar puternică a comunității din Rumi, stăpînă a multor pămînturi și turme. Drumul cobora pînă în fundul unei zănoage, între două șiruri de case mărunte, care alcătuiau ceea ce se numea, pompos, Strada Mare. Pe la mijloc, drumul se lățea pe una din laturi dînd în ceea ce, tot pompos, se chema Piața. În fundul patrulaterului umbrit de cîțiva co-

paci se înălța o capelă foarte rudimentară. Căsuțele, cu acoperișuri roșii de țiglă, sau cenușii, de paie, cu pereții galbeni, cărămizii sau vineții, după nuanța pămîntului cu care erau tencuiți, dădeau, în partea dinapoi, spre loturile stăpînite nu de comunitate, ci de familii. Straturile de pe aceste loturi erau semănate cu mazăre, zarzavaturi, fiecare lot fiind împrejmuit cu arbori stufoși și nopali cu fruct zemos și frunze albăstrii. Mai mare plăcerea să vezi coloritul vesel al cătunului și să trăiești în el. Ce știe civilizația ? Firește, lumea civilizată poate recunoaște sau nega frumusețea fără seamăn a acestei vieți, dar ființele care trudiseră pentru a putea trăi acolo au înțeles de multe secole că fericirea se naște din dreptate și că dreptatea se naște din binele tuturor, așa cum statorniciseră timpul, puterea tradiției, voința oamenilor și dărnicia nedezmințită a pămîntului. Iar oamenii din comunitatea Rumi erau mulțumiți de traiul lor.

Iată ce simțea și Rosendo în acel moment — spunem „simțea“ și nu „gîndea“, cu toate că aceste lucruri alcătuiau, la urma urmelor, substanța gîndurilor lui— contemplîndu-și cu plăcere ținutul natal. Cățărat pe coastă, de o parte și de alta a drumului, unduia grîul îmbelșugat și des. Iar mai jos, la loc ferit, anume ales, depășind șirul caselor cu grădinile lor multicolore, se întindea o porumbiște bărboasă și foșnitoare. Oamenii semănaseră mult și recolta se vestea bună.

Rosendo Maqui stătea ghemuit, aidoma unui idol. Trupul său noduros și măsliniu era plin de fibre și tare ca trunchiul de *lloque* [1] — și aducea puțin a trunchi de copac, puțin a om și puțin a piatră. Nasul coroiat îi cădea peste gura cu buze groase, larg răsfrînte, cu contururile inspirînd seninătate și hotărîre. De după colinele proeminente ale pometților, ochii îi străluceau ca două lacuri întunecate și liniștite. Sprîncenele erau adevărate metereze. S-ar putea spune că, pentru America, Adam fusese plăsmuit după geografia ei ; că sevele pămîntului, atît de tari, au dat rod într-un om cu contururi de munți. Tîmplele lui erau ninse ca ale Urpillaului. Era și el un venerabil patriarh. De mulți ani, atît de mulți încît nici nu le mai putea ține socoteala, comunitatea îl păstra în funcția de alcalde sau de căpetenie a ei, ajutat de patru regidori [2], care nici ei nu

[1] Arbust cu trunchiul foarte noduros.
[2] Regidor — un fel de consilier comunal.

fuseseră schimbaţi niciodată. Aceasta pentru că locuitorii din Rumi își ziceau : „Cel care a judecat bine astăzi are să judece bine și mîine“, și-i lăsau pe cei mai buni în funcţiile lor. Rosendo Maqui îi cîrmuise pe oameni dovedindu-se a fi chibzuit și pașnic, drept și prevăzător.

Îi plăcea să-și amintească de felul cum ajunsese să fie ales regidor și apoi alcalde. Semănaseră pe pămînt nou și grîul răsărise și creștea atît de năvalnic, încît verdele lui întunecat începuse să bată în vînăt. Într-o bună zi Rosendo Maqui se dusese la alcaldele din acea vreme. „Taita, îi spusese, grîul o să crească prea mult ; o să cadă la pămînt, îi putrezește spicul și se prăpădește.“ Alcaldele, căpetenia căpeteniilor, zîmbise și ceruse sfatul regidorilor, care începuseră la rîndul lor să zîmbească și ei. „Taita, stăruise Rosendo, dacă te îndoiești, lasă-mă să salvez măcar jumătate din recoltă.“ Trebuise să se roage mult. Pînă la urmă, sfatul conducătorilor primise propunerea și jumătate din întinsul ogor de grîu, semănat prin munca întregului sat, fusese secerat. În timp ce munceau încovoiaţi, părînd și mai măslinii pe lîngă verdele intens și crud al grîului, oamenii șușoteau : „Asta-i născocirea lui Rosendo“. „Trudă de pomană“, bombănea ursuz cîte un indian. Timpul însă și-a spus cuvîntul. Partea secerată a odrăslit din nou și s-a ţinut bine. Cealaltă, parcă îmbătată de energie, a crescut peste măsură, și-a pierdut echilibrul și-a căzut la pămînt. Abia atunci au recunoscut oamenii : „Știe Rosendo ce știe ! Ar trebui să-l facem regidor.“ El, de fapt, își amintea că tot așa se întîmplase cu grîul și la *hacienda*[1] Sorave.

Ales regidor, făcuse treabă bună. Era harnic și-i plăcea să se ocupe de toate, fără a uita de modestia cuvenită. Într-un rînd se ivise un caz neobișnuit. Un indian, pe nume Abdón, avusese strania idee de a cumpăra de la un ţigan o pușcă veche de cînd lumea. Îi dăduse în schimb un sac de grîu și opt *soles*[2] de argint. Bineînţeles, ciudatul negoţ a avut și urmări. Abdón s-a apucat de vînat. Pușca lui se auzea bubuind, cînd și cînd, jos în vale, sus pe dealuri, și dincolo de dealuri. Seara se întorcea întotdeauna cu vînat. Oamenii din comunitate au început să șușotească. Unii ziceau că făcea bine, iar alţii că nu,

---

[1] Proprietate, fermă, moșie.

[2] *Sol* — etalon monetar în Peru.

chipurile pentru că Abdón ucidea numai vietăți mici și nevinovate și avea să stîrnească mînia duhurilor muntelui. Alcaldele, un bătrîn pe nume Ananías Challaya, căruia vînătorul îi aducea totdeauna plocon bucățica cea mai bună, tăcea și primea. De fapt însă ploconul acesta nu trăgea prea mult în cumpănă, pentru că alcaldele, ca să spunem adevărul, își făcuse o adevărată metodă din a-și pune lacăt la gură ori de cîte ori era vorba să se ia vreo hotărîre. Între timp, Abdón continua să vîneze și oamenii să murmure. Argumentele împotriva vînătorii sporeau, pînă cînd, într-o zi, un indian mai afurisit, numit Pillco, se înfățișă, întovărășit de alții, cu o plîngere : „Cum se poate, îi spuse el alcaldelui, ca Abdón să vîneze numai pentru că așa vrea el ? Sau, fie, să vîneze ! Dar atunci, pentru că, la urma urmelor, vînatul își caută hrana pe pășunea comunității, s-ar cuveni să-l împartă cu toți." Alcaldele Ananías Challaya rămase pe gînduri, nemaiștiind cum ar putea s-o scoată la capăt — și de data asta — cu metoda lui de-a nu da nici un răspuns. Atunci regidorul Rosendo Maqui ceruse voie să vorbească și spusese : „Am auzit și eu șușotindu-se despre asta și e păcat că oamenii își pierd vremea cu nimicuri. Dacă Abdón și-a cumpărat pușcă, a făcut-o că așa i-a plăcut lui, după cum oricare din noi se duce la tîrg și își cumpără o oglindă sau o batistă. E adevărat că ucide vînatul, dar vînatul nu-i al nimănui. Cine poate dovedi că vînatul a păscut numai pe pășunea comunității ? Poate să fi păscut pe aceea a unei *hacienda* vecine și abia după aceea să fi venit pe a noastră. Dreptatea e dreptate. Bunurile comunității sînt cele pe care le rodește pămîntul datorită trudei tuturor. Aici, singurul care vînează este Abdón și e drept, așadar, să tragă foloase din priceperea lui. Nu vreau decît să-i fac pe oamenii noștri să vadă că timpurile se schimbă și nu trebuie să judecăm faptele cu prea mare asprime. Abdón, dacă nu s-o mai simți bine în sînul comunității, se va sătura o dată — și cine știe dacă nu-și va lua valea ? E nevoie, deci, ca fiecare să se simtă bine aici, respectînd interesele generale ale comunității." Indianul Pillco și cei veniți cu el, neștiind cum să răspundă, încuviințaseră și plecaseră zicînd : „Gîndește drept și vorbește meșteșugit. Ar fi un alcalde destoinic." În treacăt fie spus, bucățica cea mai bună de vînat și-a schimbat, cu acel prilej, destinatarul, ajun-

gînd în mîinile lui Rosendo, și, cu timpul, văzînd că i s-a dat dreptate lui Abdón, și-au cumpărat puști și alți indieni.

Apoi, într-o zi, i-a venit și bătrînului Ananías Challaya sorocul să amuțească și să se întoarcă pe veci în țărînă, iar în locul lui, așa cum era de așteptat, a fost ales regidorul Rosendo Maqui. De atunci, an de an, și-a văzut sporindu-i renumele de om cinstit și drept, și a îmbătrînit în slujba de alcalde. Cale de douăzeci de leghe jur împrejur indienii vorbeau cu atîta respect despre priceperea și cinstea lui, încît nu o dată au venit țărani din alte părți cerînd să le facă el dreptate. Cea mai mare vîlvă însă a stîrnit-o sentința pe care a dat-o în zavistia dintre doi coloni de la *hacienda* Llacta. Fiecare din ei avea cîte o iapă neagră și s-a nimerit amîndouă să aibă, în același timp, niște mînji foarte asemănători. Erau doi mînzoci zburdalnici și frumoși, tot negri și ei. Și se întîmplase ca unul din mînzoci să moară pe loc, poate dintr-o lovitură de copită dată de un cal nărăvaș din herghelie, iar cei doi stăpîni susțineau morțiș, fiecare, că cel viu e al lui. Unul din ei îl învinuia pe celălalt că, folosindu-se de niscaiva vrăjitorii, făcuse ca mînzocul să se „lipească“ de iapa care nu era mama lui. Drept care s-au înfățișat la înțeleptul alcalde Rosendo Maqui, cerîndu-i să le facă dreptate. Alcaldele i-a ascultat pe amîndoi fără să clipească, cumpănind bine argumentele și contraargumentele, și, în cele din urmă, după ce a închis mînzul în grajdul satului, le-a zis : „Luați-vă iepele și veniți mîine dimineață“. A doua zi, împricinații au venit fără iepe. Asprul Rosendo Maqui a bombănit supărat : „Nu v-am spus să veniți cu iepe cu tot ?“ și i-a dojenit că-l făcuseră să-și bată gura de pomană. Făcuți de ocară, împricinații s-au întors acasă și-au venit cu iepele, iar judecătorul i-a pus să le ducă în locuri aflate la distanță egală de poarta grajdului, pe care a deschis-o el însuși ca să iasă mînzocul. Văzîndu-l, amîndouă iepele au nechezat în același timp ; mînzocul s-a oprit o clipă să privească și, hotărîndu-se repede, a pornit în galop și plin de bucurie către una din emoționatele mame. Atunci alcaldele Rosendo Maqui i s-a adresat solemn celui care cîștigase : „Mînzul este al tău“, iar celuilalt i-a explicat : „Mînzul cunoaște din clipa cînd s-a născut nechezatul maică-si și s-a dus unde trebuia“. Dar păgubașul — tocmai cel învinuit de vrăjitorii — nevrînd să se resemneze, s-a dus cu jalbă în fața judecătorului ținutului. Acesta, după ce l-a ascultat, a zis : „E o sentință demnă de Solomon“. Aflînd, Rosendo,

care știa cine fusese Solomon — trebuie să recunoaștem și noi că Solomon a fost cel mai popular înțelept din lume — a rămas mulțumit. De atunci au trecut mulți, mulți ani...

Și iată că bătrînețea dădea buzna acum și peste el, Rosendo Maqui. Cum stătea așa pe pietroi, la marginea lanului de grîu, copleșit de amintiri, nemișcarea lui îl înfrățea cu steiul — omul și stînca părînd turnați dintr-o singură bucată. Se lăsa înserarea și soarele căpăta o nuanță aurie. Jos, în cătun, văcarul Inocencio închidea viței în țarc, iar vacile se despărțeau de ei mugind neliniștite. O indiană cu fusta roșie trecea pe potecuța care străbătea piața. Încovoiat sub povara unei legături zdravene, un tăietor de lemne călca apăsat prin mijlocul drumului, iar la poarta casei lui Amaro Santos își strunea roibul un călăreț. Trebuie să fie chiar Amaro Santos, care-i ceruse un cal ca să-și vadă de niște treburi în satul vecin, se gîndi alcaldele. Iată-l că descalecă și intră în casă cu pas domol. Da, el era.

Viața se scurge la fel, așadar. Monotonă și liniștită. Încă o zi e pe sfîrșite ! Mîine va miji o altă zi, care o să treacă și ea, dar comunitatea din Rumi va dăinui veșnic, își spunea Rosendo. Numai de n-ar fi fost povestea cu blestemata aceea de viperă ! Și se gîndi la îndrăzneții condori care, îndată ce văd un șarpe, se năpustesc din înaltul cerului cu o iuțeală și precizie de săgeată ca să-l prindă, apoi se ridică în zbor cu vietatea ce se zbate de moarte, ca s-o devoreze pe culmile unde își au cuibul. Aveau ochi buni condorii. El, din păcate, nu era condor. În tinerețe făcuse pe condorul în grupurile de dansatori care înveseleau bîlciurile. Își punea pe el o piele de condor, cu cap și pene și toate celelalte. Capul, cu ciocul coroiat și creasta semeață și vineție, venea chiar peste creștetul său, iar aripile negre, cu pete albe, îi cădeau peste umeri pînă la buricele degetelor. Juca fluturînd aripile și scoțînd vaiere ascuțite. Îl vedea și-acum, ca prin ceață, pe bătrînul Chauqui, cel de la care aflase că, odinioară, indienii din Rumi se credeau coborîtori din condori.

Gîndindu-se la toate acestea, Rosendo Maqui își dădu seama că poate el e singurul care mai știe ce spusese odată Chauqui, și că nimeni nu mai cunoștea atîtea lucruri despre comunitate. Și ce s-ar întîmpla dacă ar muri pe neașteptate ? Ce-i drept, nu rareori, cînd ai lui se strîngeau în jurul vetrei, o dată cu spuza își răscolise și memoria slăbită și povestise multe întîm-

plări, dar niciodată cu șir. Va trebui să reia povestirile, și cît mai curînd, în serile cînd se vor pune iar pe mestecat coca[1] la gura sobei. Fiul lui, Abram, avea o minte ageră ; și-apoi, îl vor mai asculta și regidorii, și Anselmo. Numai să și le aducă aminte pe toate. Multe văzuse și auzise el, iar cum timpul ștersese amănuntele de prisos, faptele îi apăreau acum limpezi, asemenea desenelor stilizate pe care iscusiţii meşteri din sat le crestau în coaja netedă și aurie a tigvelor de bostan. Totuşi, unele întîmplări se învechiseră prea mult și începeau să i se șteargă din memorie, roase şi ele de bătrînețe. Prima lui amintire — atragem atenţia că Rosendo amesteca adesea întîmplările lui personale cu cele ale colectivităţii — era legată de un ştiulete de porumb. Era încă mic. Taică-său i-a dat unul în timpul culesului și el a stat vreme îndelungată uitîndu-se cu emoție la șirurile de boabe strălucitoare. Lîngă el, părinţii lăsaseră o traistă plină. Traista era vrîstată cu dungi albastre și roșii. Și poate pentru că acestea au fost primele culori care l-au impresionat, îi rămăseseră dragi și cerea să-i fie bătute din belșug în ţesătura pentru *poncho*-uri și cuverturi. Îi plăcea și galbenul, de bună seamă pentru că-i amintea de culoarea grînelor coapte. Şi, la drept vorbind, îl încînta și negrul, poate pentru că neagră era nemărginirea tainică a nopții. Cu mintea lui de om ajuns la vîrsta de o sută de ani, Rosendo căuta în aceste clipe să desluşească de ce-i plăceau anumite culori. Vom spune că la strămoșii lui ar fi putut găsi galbenul strălucitor al aurului de pe podoabele incașilor. La urma urmei, dacă se gîndea bine, își dădea seama că-i plăceau toate culorile curcubeului. Numai că însuși curcubeul, pe cît era de frumos, pe atît era de hain. Uneori se strecura în trupurile oamenilor și-i îmbolnăvea. Și numai doftoroaia Nasha Suro știa leacul : le dădea celor bolnavi un ghem de lînă cu șapte culori pe care trebuiau să-l desfacă — altminteri nu se înzdrăveneau. Tocmai acum, bătrîna lui nevastă, Pascuala, ţesea o traistă cu multe culori. „O țes în culori vii, ca să le pot vedea ; abia mai văd, că-s tare bătrînă", se plîngea ea. Cu toate astea, lucrătura îi era netedă și frumoasă. De la o vreme, bătrîna se simţea foarte rău și mereu se plîngea că are să moară. Rosendo îi aducea acum fel de fel de ierburi, prescrise de doftoroaie : *huaraja*, coada-calului, *sepiquegua*, parachernință, înfășurate într-o basma roșie, într-o

[1] Arbust ale cărui frunze au o acţiune tonică, în doze mari, uşor stupefiantă ; mestecate, produc un fel de amorţire a tubului digestiv, anulînd senzaţia foamei, a setei etc.

legăturică atîrnată alături de cuțit. Gîndul morții se cuibărise în Pascuala de cînd, într-o noapte, se visase mergînd în urma tatălui ei, care răposase de mult. Se trezise spunîndu-i bărbatului : „Am să mor : taică-meu a venit azi-noapte să mă ia". Auzind-o, Rosendo se oțărîse : „Nu vorbi în dodii. Cine nu visează ?!" Dar în adîncul sufletului simțise un val de durere și de teamă. De cînd îmbătrîniseră, își purtau unul altuia o dragoste potolită. Dar nu fusese întotdeauna așa. În tinerețe, se iubiseră cu lăcomia cu care pămîntul tînjește după apă. El o căuta, noapte de noapte, ca pe un dulce fruct al întunericului, iar ea, uneori, i se dăruia ca o gazetă în mijlocul cîmpului însorit. Avuseseră patru băieți și trei fete. Abram, cel mai mare, era un călăreț destoinic, al doilea, Pancho, avea brațe de fier, de putea îmblînzi taurii ; Nicasio, cel de al treilea, cioplea coveți și linguri de lemn de arin, de-ți era mai mare dragul să le privești, iar ultimul, Evaristo, se pricepea destul de bine să călească sape și brăzdare de plug. Dar astea erau de fapt treburi pe care le făceau în timpul liber, căci toți erau plugari și traiul lor era legat în primul rînd de pămînt. Toți se căsătoriseră și-și ridicaseră case proprii. Cît despre fete, Teresa, Otilia și Juanacha erau de asemenea căsătorite. Așa cum i se cade femeii, știau să toarcă, să țeasă și să gătească și, bineînțeles, să nască prunci voinici. Dintre băieți, singur Evaristo îi dădea bătaie de cap lui Rosendo. Cînd îl dăduse să învețe fierăria, trebuise să-l trimită la oraș, ca ucenic în covălia lui don Jacinto Prieto, și acolo, pe lîngă darul de a supune metalul, a căzut și în patima beției. Îi plăcea nu numai *chicha* [1], dar și alcoolul îndulcit, acea ticăloasă născocire a orășenilor. Pînă și spirt bea, cînd i se ivea prilejul, nemernicul ! Nu era cine știe ce mulțumit nici de Eulalia, nevasta feciorului său mai mare. Era o muiere leneșă și vicleană, și te minunai văzînd cum Abram, care era om cu cap, se înșelase luînd cioara drept porumbel. Dar bătrînul alcalde se mîngîia zicîndu-și : „Așa e viața !" Pe copiii care-i muriseră de ciumă nu-i mai punea la socoteală. Din cînd în cînd se mai gîndea și la metisul Benito Castro, pe care-l crescuse ca pe un fiu și care părăsise satul de cîțiva ani. Ce vîntură-lume ieșise din el ! Mereu pleca și iar se întorcea acasă, pînă cînd o dată, din pricina unei nenorociri, dispăruse fără urmă. Tot ca pe un fiu al său îl socotea și pe

[1] Băutură alcoolică specific sud-americană ; se prepară, de obicei, din porumb fermentat.

harpistul Anselmo, un paralitic pe care îl primise în casă de cînd rămăsese orfan. Cînta cu multă duioșie, pe înserat. Uneori, bătrînei Pascuala, ascultîndu-l, îi dădeau lacrimile. Cine știe ce alean îi trezeau în suflet cîntecele lui Anselmo!

Lanul unduia mereu, poleit de razele soarelui în asfințit. Aidoma spicelor care, deși semănînd între ele, sînt totuși frumoase, ori aidoma oamenilor atît de asemănători unul cu altul, dar frumoși cu toții laolaltă, povestea lui și a copiilor lui se asemăna, căci toți erau oameni și purtau frumusețea tuturor și-a fiecăruia dintre locuitorii satului Rumi, se gîndea Rosendo. Numai că oamenii au cap și inimă, și de aici și deosebirile, în vreme ce grîul nu trăiește decît prin rădăcini.

Jos în vale se afla, așadar, un sat, al cărui alcalde era el, și cine știe dacă nu-i aștepta o soartă vitregă? Mîine, ieri. Cuvintele erau grăunțe de ani, de veacuri. Bătrînul Chauqui povestise o dată ceva ce-i fusese și lui povestit. Înainte, totul și toate erau stăpînite în comun. Nu existau *haciendas* și nici comunități prigonite. Dar iată că într-o zi au venit niște străini[1] care au stricat rînduielile statornicite de veacuri și-au început să împartă pămîntul în bucăți, punînd stăpînire pe ele. Din ziua aceea, indienii au fost nevoiți să trudească pentru noii stăpîni. Atunci cei săraci — căci așa au început să existe săraci pe lume — întrebaseră: „De ce nu era bună comunitatea?“ Dar nimeni nu le-a dat vreo explicație, sau, drept orice răspuns, îi sileau să trudească pînă se prăpădeau. Puținii indieni al căror pămînt nu fusese încă luat cu japca hotărîseră să-și păstreze mai departe orînduiala din vechea obște, pentru că munca nu trebuie să fie ceva care să aducă moarte și chin, ci bunăstare și bucurie. Iată care era istoria comunităților și, prin urmare, și a comunității lui. Și le mai spusese bătrînul Chauqui: „Zi de zi, spre durerea indienilor, comunitățile se împuținează. Eu am văzut dispărînd multe, luate cu japca de către *gamonales*[2]. Îi tot dau zor cu legea și cu dreptul. Legea și dreptul? Ce știm noi despre ele? Cînd un *hacendado*[3] pomenește despre drept, înseamnă că e strîmbătate la mijloc, cît despre lege, nu există alta decît aceea cu care să ne asuprească. Noroc că nici un *hacendado* de prin partea locului nu s-a gîn-

[1] Aluzie la invazia spaniolă (1532) condusă de Francisco Pizzaro (1475—1541) în urma căreia Peru a devenit colonie spaniolă.

[2] *Gamonal* — bogătaș, persoană cu mare influență într-un ținut.

[3] Latifundiar, mare proprietar.

dit încă să scoată vreo lege. Voi, cei din comunitate, temeți-vă de lege mai mult decît de ciumă." Chauqui nu mai era decît țărînă și amintire, dar spusele lui rămăseseră vii peste ani. Dacă obștea din Rumi rezista încă și legea n-o atinsese decît cu cîteva șfichiuri, alte comunități vecine se destrămaseră. Uneori, cînd oamenii din comunitate urcau pe culmi, cei mai vîrstnici obișnuiau să le spună celor tineri: „Acolo, prin părțile acelea — și le arătau un punct pierdut în nesfîrșirea Anzilor — era cutare comunitate și azi e *hacienda* lui cutărică". Apoi blestemau o vreme și simțeau că își iubesc pămîntul cu și mai multă ardoare.

Rosendo Maqui nu izbutea să-și explice limpede ce va să zică legea. I se părea o sforărie ascunsă și murdară. Într-un rînd apăruse, fără să se știe de ce și cum, legea impozitului indigen, după care indienii, pentru simplul fapt că erau indieni, trebuiau să plătească anual o anumită sumă. O abolise apoi un oarecare Castilla [1], o dată cu sclavia [2] unor bieți oameni cu pielea neagră, pe care nimeni din Rumi nu-i văzuse, dar legea fusese scoasă la iveală din nou după război [3]. „Ce vină are omul că e indian? se întrebau oamenii din comunități și colonii. Nu e și el tot om?" Dacă stai și chibzuiești, era un impozit pe om. Cînd apăruse legea, indianul Pillco izbucnise ca un apucat: „Carajo! [4] Nu ne mai rămîne decît să ne boim cu vopsea albă!" Dar cum așa ceva nu se putea face, toți trebuiseră să plătească. Și, într-o zi, iarăși fără să se știe de ce și cum, blestemata de lege dispăruse. Erau unii, la oraș, care spuneau că fusese desființată pentru că doi indieni, Atusparia și Uchcu Pedro, se răsculaseră în fruntea unei cete mari de oameni, dar cei care vorbiseră așa fuseseră închiși. Cine știe dacă era adevărat?! De legi însă nu duceau lipsă. Guvernele erau grozav de pricepute. Puseseră, de pildă,

---

[1] *Ramón Castilla* (1797—1867) — general și om politic peruvian, animatorul și conducătorul mai multor răscoale; de două ori președinte al Republicii Peru (în 1845 și 1855). În timpul celei de a doua perioade a președinției, a inițiat o serie de reforme cu caracter democratic, printre care suprimarea sclaviei, abolirea impozitului indigen *(contribución indigena)* etc.

[2] Teoretic, abolirea sclaviei în statele Americii Latine ar coincide cu proclamarea independenței lor. În Peru, proclamarea independenței s-a făcut în 1821 de către *José de San Martin* (1778—1850), general și om politic argentinian, supranumit „Protectorul independenței".

[3] Aluzie la *Războiul Pacificului* sau al *Salpetrului* (1879—1883) purtat de Chile împotriva statelor Bolivia și Peru, în care se urmărea acapararea salinelor de la Atacama. Peruvienii au fost înfrînți.

[4] La naiba!

dări pe sare, pe coca, pe chibrituri, pe *chicha*, pe zahărul brut. dări care însemnau nimica toată pentru cei bogați și foarte mult pentru cei săraci. Apoi, existau și monopolurile. Legea serviciului militar nu se aplica deopotrivă pentru toți. Un batalion în marș era un batalion de indieni în marș. Cînd și cînd în capul coloanelor, pe cai ofițerești, fluturînd strălucitoare săbii de paradă, apăreau și cîțiva oameni din tagma stăpînilor. Pe ei însă îi plăteau. Așa era legea. Rosendo Maqui disprețuia legea. Exista oare vreo lege care să-l sprijine pe indian ? Legea învățămîntului primar obligatoriu nu era aplicată cum scrie la carte. Unde era școala comunității din Rumi? Unde erau școlile tuturor așezărilor vecine ? În oraș era o școală, de ochii lumii. Refuza să se mai gîndească la asta, căci începea să-i clocotească sîngele în vine ! Și, totuși, trebuia să se gîndească, și era hotărît să vorbească despre asta cu prima ocazie, căci lucrările rămăseseră neterminate. Maqui fusese împuternicit de către comunitate să tocmească un învățător și, după multă bătaie de cap, obținuse ca fiul grefierului din capitala provinciei să primească postul pentru un salariu lunar de treizeci de *soles*. „Trebuie cărți, table, creioane și caiete“, îi spusese din capul locului învățătorul. La prăvălie nu găsiră însă decît creioane, și acelea foarte scumpe. Dar tot întrebînd și stăruind, aflaseră că de fapt inspectoratul școlar era obligat să le facă rost de toate cele de trebuință. Maqui dăduse pînă la urmă peste el într-o cîrciumă, unde-l văzuse bînd de unul singur : „Vino în cutare zi“, îi spusese omul în silă. Maqui se duse în ziua stabilită, dar funcționarul, după ce îi ascultase păsul, ridicînd din sprîncene, îl informase că pentru moment n-aveau rechizite și că va trebui să le ceară de la Lima, de unde vor sosi probabil abia anul următor. Alcaldele se dusese îndată la fiul grefierului să-i aducă la cunoștință cele aflate. „Va să zică, iei în serios treaba cu școala ? exclamase tînărul. Credeam că glumești. Nici prin gînd nu-mi trece să-mi scot sufletul cu niște zgaibe de indieni săraci cu duhul, pentru mai puțin de cincizeci de *soles !*“ Rămînea ca Maqui să-i dea răspunsul mai tîrziu. deoarece apucase să comunice sfatului comunității că suma cerută e de treizeci de *soles*. Timpul trecea. Materialele făgăduite nu sosiseră nici în anul următor. Inspectorul școlar le comunică abia atunci că ar fi trebuit să înainteze o cerere scrisă, în care să specifice numărul copiilor de vîrstă școlară și alte amănunte. Și le mai comunică, tot atît de tîrziu, că obștea

avea obligația să ridice o clădire anume pentru școală. Să nu-i umble lui cu fofîrlica ! Încăpățînat, alcaldele consimțise să facă tot ce i se ceruse. Întocmise un tabel cu copiii de școală — erau mai bine de o sută — apoi alergase la un conțopist ca să-i scrie cererea. O plătise cu cinci *soles* și, în sfîrșit, o văzuse „înaintată". Umblase chiar el să obțină consimțămîntul de a plăti cei cincizeci de *soles* pe lună învățătorului și chemase cîțiva oameni, dintre cei mai pricepuți la zidărie, punîndu-i să ridice clădirea specială pentru școală. Oamenii se apucaseră să frămînte lutul și să pregătească chirpici, muncind cu multă tragere de inimă. Lucrurile se aflau în acest stadiu și se părea că vor izbuti să aibă o școală. Mai rămînea să primească rechizitele și să nu-și ia învățătorul vorba înapoi. Copiii trebuiau să știe să citească și să scrie și, totodată, să cunoască cele patru operații despre care i se spusese că sînt cele mai importante. El, Rosendo, ce putea face ? Nu știa să numere decît cu perechea, pe degete, dacă era puțin de numărat, și cu pietre sau boabe de porumb dacă era mai mult, și, chiar și așa, tot se mai încurca la unele socoteli, mai cu seamă la scădere și împărțire. Tare bine e să știi carte ! Într-o zi se afla la oraș și intrase într-o prăvălie tocmai cînd ședeau acolo la taifas subprefectul, judecătorul și alți domni. Cumpărase un cuțit și era gata să plece, cînd domnii începură să aducă vorba despre indieni ; auzindu-i, Rosendo se oprise locului, ca și cum i s-ar fi rupt cureaua de la o sanda și, prefăcîndu-se că și-o drege, se așezase pe treptele de la ușă. În spatele lui, domnii vorbeau în gura mare : „Auzi, domnule, ce prostie ?! Am citit chiar acum în ziare... Indienii ăștia..." „Ce s-a întîmplat, domnule ?" „Păi, se discută în Parlament despre abolirea muncii gratuite, ba chiar despre un salariu minimal obligatoriu. Fleacuri de-ale vreunui deputat care vrea să se remarce." „Așa cred și eu, o să rămînă în proiect." „În orice caz, sînt progrese, sînt progrese... Ăștia — și un deget se îndreptă spre Maqui, care părea absent și ocupat cu șireturile — sînt în stare să se răzvrătească și să ridice cine știe ce pretenții." „Asta s-o crezi dumneata ! Ajunge să vezi ce se petrece cu obștile indigene, cu toate că azi existența le e mai mult sau mai puțin asigurată... Vorba bunică-mi : «Una-i ghitara și alta vioara»." Izbucniseră în hohote de rîs. „În orice caz, se auzi iar vocea primarului, sînt progrese... Să fim bucuroși — și iar arătase spre Maqui — că ăștia nu știu să citească și nu se interesează de nimic, altfel

i-ați vedea voi de ce-s în stare..." „În cazul ăsta, autoritatea vorbește. Se cere o mînă de fier, dragii mei!" Se auzi o șușoteală urmată de o liniște nefirească, apoi niște pași se îndreptară spre Rosendo. Cineva îl bătu ușor cu bastonul pe umăr, făcîndu-l să se întoarcă. Îl văzu pe subprefect, care i se adresă pe un ton poruncitor : „Faci pe mortu-n păpușoi, ai ? Nu-i de nasul tău aici !" Rosendo Maqui își încălțase sandaua pe care se făcuse că o drege și plecase tîrîndu-și picioarele istovite. Iată doar un mic exemplu de ceea ce se petrecea — și ignoranții de indieni habar n-aveau de nimic. Tari de cap ! Fetele aveau degete butucănoase, abia reușeau să învîrtă fusul sau să toarcă un fir egal din fuiorul de lînă, iar mamele le loveau peste mîini cu cîte-o joardă de *ischguil*, plină de ghimpi, pînă le dădea sîngele. Sfînt leac al plantei miraculoase ! Le făcea torcătoare iscusite. Rosendo surîse, deschizîndu-și larg buzele groase ; așa trebuia făcut și cu capetele. Trage-le una cu cartea, ca să se apuce cu nădejde de citit, de scris și de socotit. Bineînțeles, nu o singură lovitură, ci mai multe. Avea în păstrare un teanc gros de hîrtii care dovedeau existența legală a comunității. Toate aceste hîrtii le va folosi ca pe-o măciucă. „În flanc, oameni buni, că a venit vremea să învățați carte." Pac, peste scăfîrlie — altfel nu ies știutori de carte ! Rosendo Maqui încetă să mai surîdă. Pentru moment, hîrtiile nu erau în stăpînirea lui. Don Álvaro Amenábar y Roldán — toată pologhia asta era numele lui — se prezentase nu de mult la prima instanță a provinciei cu o reclamație privind hotarele, prin care cerea ca obștea din Rumi să-și prezinte titlurile de proprietate. Era proprietar la Umay, una din cele mai mari *haciendas* din partea locului. Rosendo Maqui luase actele și numise împuternicit general și apărător al drepturilor comunității din Rumi pe un avocățel care purta un nume ciudat : Bismarck Ruiz. Era un omuleț îndesat, cu nasul roșu, care ținea să i se spună „apărător juridic" ; îl găsise stînd la o masă încărcată cu hîrtii, pe care se afla însă și o farfurie cu tocătură de carne și o sticlă de *chicha*. După ce examinase titlurile de proprietate, declarase : „Le voi anexa la memoriu. Cu astea îl punem la pămînt pe numitul Amenábar — tonul agresiv cu care rostise numele proprietarului îi plăcuse lui Maqui — și dacă insistă, procesul poate ține o sută de ani, că tot îl va pierde pînă la urmă și va fi silit să plătească daune și cheltuieli de judecată." Bismarck Ruiz încheiase, asigurîndu-l că pînă atunci cîștigase

nenumărate procese, iar cel al comunității avea să se termine repede, adică chiar de la prezentarea titlurilor, și îi ceruse patruzeci de *soles*. Cum vorbele îi curgeau potop, nu băgase de seamă că la început pomenise imprudent de acea sută de ani. Maqui se gîndise nu o dată la asta.

Acum, învăluit în minunata și plăpînda lumină a amurgului și stăpînit de emoția sumbrei prevestiri, simțea un fel de îngrijorare nedefinită clocotindu-i iarăși în suflet. Cu toate acestea, foșnetul grîului care dădea în pîrg și pămîntul reavăn i se păreau un imn închinat vieții. Prins de valul îndoielilor, Rosendo Maqui căuta un sprijin în realitatea pămîntului, în grîne, în culorile trecătoare și miresmele tari, și-și spuse, ușurat, că nu se va întîmpla nimic rău. Dacă legea e o ciumă, satul va ști să țină piept ciumei. O mai făcuse și altă dată, cînd molima însăși bîntuise, necruțătoare. E drept că secerase multe vieți, că abia răzbiseră cu săpatul mormintelor, în timp ce femeile boceau sfîșietor, dar cei care izbutiseră să se mai scoale din așternut sau rămăseseră teferi în timpul flagelului se bucuraseră cu atît mai mult de viață. Cu vremea, amintirea urgiei rămăsese doar ca un vis urît. Zile triste și îndepărtate. În timpul vieții lui Maqui, vărsatul-negru dăduse buzna, lovise și plecase de trei ori.

Cei care fuseseră molipsiți de prima dată se mîngîiau cu gîndul că n-aveau să se mai îmbolnăvească a doua oară. Ah, doctorași nepricepuți! Printre alte cazuri, fusese și acela al unei fete, pe deasupra și frumoasă, care a zăcut de vărsat în toate cele trei rînduri. Rămăsese cu fața atît de ciupită, încît își pierduse adevăratul nume, alegîndu-se cu porecla de „Fagure". Biata fată, mereu își blestema soarta și spunea că ar fi fost mai bine să moară. Și-apoi, mai venise pe capul lor și tifosul. Bîntuise în două rînduri, și mai înverșunat decît vărsatul. Oamenii mureau pe capete, iar cei vii, istoviți de arșița mistuitoare a febrei, abia mai prididеau să-i îngroape. Nimeni nu mai era cu gîndul la priveghiuri. Cu mare trudă, morții erau duși la cimitir cît mai repede, ca să nu răspîndească molima. Ba indianul Pillco, gură-rea și morocănos din fire, se mai plîngea pînă și de ceea ce nu se petrecuse încă. „Cine o să-i îngroape pe cei care or să crape la urmă? bombănea el. Zău că-ți vine să mori pe loc, ca să nu rămîi de izbeliște." Murise și el atunci, dar fără îndoială că moartea nu-l secerase pentru

a-i face pe plac, ci pentru că se săturase de-o asemenea gură-spartă.

S-au pomenit însă întîmplări și mai ciudate în timpul tifosului. Cea mai neobișnuită a fost aceea a unui mort care a înviat. Într-o zi, un indian, care zăcea de foarte multă vreme, începu să horcăie, își pierdu graiul și muri. Ba chiar înțepeni de-a binelea, ca un mort adevărat. Nevastă-sa, bineînțeles, a început să-l bocească. Au venit groparii și, după ce l-au înfășurat chiar în păturile lui, l-au așezat pe o năsălie și l-au dus la cimitir. Dar n-au apucat să sape groapa mai mult de un cot cînd, pe neașteptate, a izbucnit o furtună cumplită. Înfruntînd fulgerele și șfichiul ploii, oamenii au așezat trupul neînsuflețit în groapă, au azvîrlit peste el cîteva lopeți de pămînt și au plecat, cu gîndul să se întoarcă a doua zi, să-l acopere cum se cuvine. Dar n-au mai apucat s-o facă. Spre miezul nopții, nevasta răposatului, care dormea alături de cei doi copilași ai ei, auzi bătăi în ușă. Apoi, o voce cavernoasă și gîtuită care o strigă pe nume : „Micaela, Micaela, deschide-mi !" Biata femeie, cînd îi recunoscu glasul, fu cît pe-aci să leșine, crezînd că răposatul se făcuse strigoi. Începu să se închine cu glas tare și copiii se treziră, așternîndu-se îndată pe plîns. Glasul gîtuit de afară nu contenea să implore : „Micaela, eu sînt, eu sînt, deschide-mi !" Nu mai avea nici o îndoială că e vocea răposatului. Auzind zgomot, două femei, care rămăseseră în casa învecinată pentru a îngriji un bolnav, ieșiră afară. „Cine-i acolo ?" întrebă una din ele. „Eu sînt", se auzi vocea. Îngrozite, o luară la goană și nu se mai opriră pînă la casa lui Rosendo Maqui, pe care-l treziră și-l înștiințară că răposatul se făcuse strigoi și se întorsese s-o caute pe nevastă-sa, ca s-o ia cu el. Îl văzuseră ele cu ochii lor și-l auziseră. Era acolo, cu cămașa și pantalonii pe el, strigînd-o pe biata Micaela și zgîlțîind ușa casei. Maqui, care de data asta se pomeni alcalde nu numai peste vii ci și peste morți, se învesti cu toată autoritatea lui și plecă să vadă ce se întîmplase. Femeile îl urmară, la o distanță respectabilă. Oare avea să-l convingă pe răposat să se întoarcă la cimitir și să se împace cu gîndul c-a murit doar el singur ? Curînd auzi el însuși strigătele bărbatului : „Micaela, deschide-mi !" Femeia, văzînd că rugăciunile n-o ajutaseră cu nimic, țipa acum ca din gură de șarpe : „Ajutor, ajutor !" De cum îl văzu pe alcalde, bietul om îl imploră : „Rosendo, *taita* Rosendo, fă-o pe nevastă-mea să priceapă că nu sînt mort : sînt viu !" Glasul, ce-i drept,

avea parcă în el ceva de pe lumea cealaltă. Rosendo îl apucă pe bietul om de umeri și chiar pe întuneric izbuti să deslușească expresia tragică a unei fețe chinuite de suferință. Liniștindu-se puțin, omul începu să-și depene povestea. Se trezise și, simțind un frig năprasnic, întinsese brațele. Cînd ce să vadă ? Era înfundat în noroi ! Apoi băgase de seamă că și fața îi era plină cu nămol. Se săltase în sus și, tot bîjbîind în jur, nările îi fuseseră izbite de o duhoare de mort, ca și cum lîngă el s-ar fi aflat un cadavru. Era într-un mormînt ! Printr-un efort disperat, se ridicase în picioare și ieșise din groapă. Era împresurat de cruci de lemn strîmbe, iar mai departe se vedea zidul de piatră care înconjura cimitirul. Un urlet i se înnodase în gîtlej și o rupsese la fugă, dar de îndată ce ieșise din cimitir, puterile slăbite de boală îl părăsiseră și căzuse lat. Întins pe pămînt, văzuse casele cu acoperișurile lor țuguiate și copacii înfrunziți apărînd din întuneric, pe urmă cerul, un cer limpede, ca spălat de furtună, pe care sclipeau stele puține, dar mari. Rămase atunci încredințat că era viu, și, mai mult decît atît, că avea să trăiască. Cu mare greutate se ridicase și o luase spre casă, cu pași rari și împleticiți. Asta era tot.

Alcaldele îl cuprinse de mijloc și, socotind că între timp biata nevastă s-a mai liniștit, îl duse pînă la ușă. De acolo, însuși alcaldele o strigă pe femeie, care făcu lumină și deschise încet, cu teamă, ușa grea din lemn de nuc. Micaela era albă ca varul ; în mîna tremurîndă îi juca flăcăruia unei lumînări de seu. Copiii se uitau cu ochii holbați. Omul intră și se întinse tăcut pe una din cele două lavițe care se aflau în încăpere. Se vedea că se străduie să înăbușe în el ceva, poate dorința de a vorbi ori de a plînge. Femeia îl înveli cu niște pături și alcaldele se așeză la căpătîiul lui. Între timp, cele două femei care-l înștiințaseră de cele întîmplate se repeziră pînă acasă și se întoarseră într-un suflet aducînd o băutură întăritoare amestecată cu rachiu. Bolnavul bău cu lăcomie. Rosendo îl bătu prietenește pe umăr, zicîndu-i : „Liniștește-te și trage un pui de somn. Asa sînt necazurile.“ Femeia îi dovedi soțului umila ei dragoste punîndu-i o pătură pe picioare. Încet-încet, omul, necăjit, se liniști și adormi pe nesimțite. Scăpase cu viață. Vindecat de tifos, a rămas totuși bolnav de frică. Se temea de somn ca de moarte, și noaptea, pe întuneric, tremura tot. Dar, pe la vremea culesului, cînd viața i s-a înfățișat cu rod bogat de poame, s-a vindecat de frica mormîntului și a

început iar să simtă că trăiește din plin, însă numai pentru cîteva zile. Din pricina molimei, nu rămăseseră mulți culegători și munca era mai grea. El însă își îndemna cu însuflețire tovarășii : „Să-i dăm zor cu culesul, că din asta trăim". Și-i străluceau ochii de bucurie. Inima îi rămăsese totuși slabă și într-o zi i s-a oprit, făcîndu-l să se prăbușească sub povara unui sac mare de porumb. Atunci a murit de-a binelea.

Rosendo Maqui căută să-și amintească numele lui, dar îi scăpa cum îți scapă vederii un licurici mărunt în beznă.

Își amintea în schimb că cei doi copii ai bietului om crescuseră și că erau flăcăi de nădejde, cînd veniseră și-i luaseră „albaștrii". Asta a fost altă pacoste. Era pe vremea cînd se zvonise de războiul purtat împotriva lui Chile. Se vorbea că acel Chile ar fi cîștigat, dar a plecat și nimeni n-a mai auzit nimic de el. Nici unul din comunitatea lor n-a văzut vreo luptă, pentru că războiul nu se întinsese pînă prin părțile acelea. Dar cu un anumit prilej au apucat să afle că un general, pe nume Cáceres [1], militar setos de războaie, trecuse prin apropiere cu oamenii lui. Aflaseră de asemenea că s-a ciocnit cu Chile în Pampa Huamachuco, unde s-a încins o bătălie pe viață și pe moarte, în care Cáceres a fost înfrînt. Rosendo Maqui izbutise să vadă, cu cîțiva ani în urmă, într-o dimineață limpede, la mare depărtare și aproape pierdut în zare, un ghețar despre care i s-a spus că este Huailillas. Pe undeva, pe acolo, se afla Huamachuco. Departe, foarte departe. Pînă la sosirea blestemaților de „albaștri", comunitatea crezuse că Chile e un general. Într-o zi, șeful „albaștrilor" îi auzise vorbind de generalul Chile și îi luase peste picior : „Mă, nătărăilor, Chile e o țară și oamenii de-acolo se numesc chilieni, așa cum Peru e altă țară și noi sîntem peruvieni. Ah, ce jigodii-s și indienii ăștia !" Jigodii, și încă hămesite, erau de fapt soldații lor. „Cota-parte a comunității din Rumi este o vacă sau zece berbeci pe zi pentru hrana trupei, bașca grînele de trebuință", le spusese într-o zi șeful „albaștrilor". Blestemații ! Unii își ziceau „albaștri" pentru că purtau o fîșie de pînză albastră la pălărie sau la braț, iar alții „roșii", pentru că purtau și ei o fîșie, însă roșie.

---

[1] *Andrés Avelino Cáceres* (1833—1923) — militar și om politic peruvian. A luat parte la războiul Pacificului (v.n. 3 p. 27). După o serie de lupte împotriva lui Iglesias (v.n. p. 35), a izbutit să-l răstoarne de la președinție pentru a-i lua locul (în 1886). În 1894 a fost din nou președinte al Republicii, dar numai pentru o scurtă perioadă, căci la rîndul său a fost răsturnat de către Nicolás de Piérola (v.n. p. 191).

în același fel. „Albaștri“ luptau pentru un oarecare Iglesias [1], iar „roșii“ pentru amintitul Cáceres. La oraș, partidele începură să ia naștere peste noapte. Într-un oraș un partid de „albaștri“, în altul, unul de „roșii“. Sau amîndouă partidele în unul și același oraș — și îndată se porneau pe harță. Se spionau, se persecutau, se omorau. Cădeau asupra orașelor și satelor ca grindina peste semănăturile fragede. Trăiască Cáceres! Trăiască Iglesias! Ce le păsa lor! se strîngeau în grupuri de cincizeci, de o sută, sau de două sute de oameni, conduși de cîte un șef căruia-i ziceau maior, colonel, sau comandant.

Așa au apărut și la Rumi. Șeful „albaștrilor“ era un alb scund, urît și rău, căruia îi ziceau Téllez. Dar maiorul Téllez era nimic pe lîngă adjutantul lui, Silvino Castro, zis și „Boț de Coca“. Ăsta, dacă ar fi avut în mînă comanda, l-ar fi lăsat cu mult în urmă pe maior. Era un metis vînjos, veșnic cu un boț mare de coca în gură, care-i umfla obrazul. Porecla i se potrivea de minune, cu atît mai vîrtos cu cît boțul lui de coca îi salvase o dată viața. În timpul unor alegeri, Castro, o brută care se învîrtise să ajungă agent electoral, șef de bandă în slujba unui candidat, se ciocnise, la un colț de stradă, pe neașteptate, cu un ins care avea aceeași sarcină în banda opoziției. Adversarul, scoțîndu-și repede revolverul, trăsese de aproape în el două focuri și, văzîndu-l la pămînt, cu fața plină de sînge, îl socotise mort. Dar Castro, metisul, spre propria sa uimire, se ridicase de jos. Își pipăise fața care-l durea cumplit, apoi se uitase la mîna plină de sînge. Gura îi era năclăită de sîngele cald și sărat. Îl scuipă o dată cu nelipsitul boț de coca. Boțul, căzînd, se desprinse din el ceva neobișnuit și, cînd se uită mai bine, văzu că era glonțul care, după ce străbătuse obrazul, se oprise în masa compactă a boțului verde. Celălalt glonț nu-l nimerise. Pentru a înflori și mai mult întîmplarea, Castro povestise pretutindeni că scăpase într-un mod cu atît mai uimitor, cu cît în partea aceea nu avea măsele, așa că glonțul i-ar fi pătruns fără doar și poate în cerul gurii și l-ar fi dat gata. Maiorul Téllez afirma însă că nimic nu era adevărat din toată povestea cu lipsa măselelor, pentru că el însuși, făcînd uz de toată autoritatea lui, îl silise pe Castro să deschidă gura și să i

---

[1] *Miguel Iglesias* (1822—1901) — general și om politic peruvian, ministru de război sub Nicolás de Piérola, cînd a semnat tratatul de la Ancóna (1883). Președinte al Republicii din 1883 pînă în 1886, a fost răsturnat de la putere de către Cáceres.

le arate. Una singură era puțin știrbită — celelalte erau intacte. O asemenea discuție stîrnea apoi nesfîrșite teorii despre eficacitatea gloanțelor trase de aproape. Într-o zi un soldat din trupă susținu că, chiar și fără boț, glonțul i-ar fi sfărîmat doar măselele și atîta tot. Cum însă Castro se încăpățîna să afirme că în partea aceea n-avea măsele, pînă la urmă îl poftise pe potrivnic să lase să i se tragă un glonț de aproape, dacă era atît de sigur de ceea ce afirma. Maiorul Téllez intervenise atrăgîndu-le atenția că gloanțele trebuiau păstrate pentru „roșii". Oricum, era greu să-și închipuie cineva că un om fusese salvat de boțul acela de coca, așa că, din capul locului, povestea nu era crezută. Spre marele necaz al lui Castro, care se mîndrea cu o întîmplare atît de neobișnuită, cicatricea de pe obraz le amintea celorlalți mereu de pățanie, reînnoind tot de atîtea ori firul discuțiilor, ca și îndoielile. El, că boțul oprise glonțul, ceilalți, că măselele au fost de ajuns ca să-l oprească... Cam asta și încă alte cîteva probleme asemănătoare însuflețeau discuțiile patrioților „albaștri", care, chipurile, luptau pentru Iglesias și pentru salvarea națiunii. Fiecare își găsea aptitudini de ministru, sau măcar de prefect. Partea cea mai proastă era că nici gînd n-aveau să plece, de parcă guvernul s-ar fi aflat la Rumi. Silvino Castro se îmbăta în fiecare zi și cutreiera satul trăgînd cu arma. Țintea în găini, lăudîndu-se că le va nimeri drept în cap. Și cu toate că nu izbutea întotdeauna, de omorît însă le omora.

Fetele se uitau la soldați cu teamă. Într-o zi, Chabela, codana cea mai frumoasă din comunitate, veni plîngînd la mamă-sa și-i spuse că „Boț de Coca" o siluise, în spatele îngrăditurii unei porumbiști. Umbrele nopții fremătară apoi agitate de strigătele altor fecioare. Dimineața totuși cerul se arăta iarăși albastru, pentru a oferi parcă porcilor acelora cîrpele pe care și le legau la pălărie ori la braț. Într-o zi, „Boț de Coca" îi scoase în linie pe toți tinerii din sat și-i alese pe cei mai voinici, ca să-i facă ordonanțe. Aveau să îngrijească de caii șefilor. Rosendo Maqui se duse să intervină pentru ei la maiorul Téllez, dar „Boț de Coca" sărise la el cu gura: „Ieși afară, javră de indian, pînă nu te omor ca antipatriot! Trebuie să-și servească și ei patria!" Apoi sărise să-l bată, iar maiorul Téllez nu îndrăznise ori nu voise să spună nimic.

Pînă-n ziua fericită și totodată nenorocită cînd apărură cei „roșii". Cavaleria în față, la galop. După ea, în goana mare,

pedestrașii. „Trăiască Cáceres !“ La pălării și la mîneci purtau un roșu sîngeriu. „Albaștrii“ se strigau și-și făceau curaj răcnind. „Trebuie să ne apărăm pozițiile !“ zbieră maiorul Téllez. „Să le apărăm !“ urlă „Boț de Coca“. „Care poziții ? se întreba Rosendo. Măcar de s-ar duce la poziții, să-i căsăpească pe toți acolo.“ „Roșii“ înaintau împroșcînd nori de fum și împușcături. Un „albastru“ începu să tragă clopotul capelei. Téllez și „Boț de Coca“ își rînduiră oamenii pentru luptă. Unii se suiră prin poduri și se postară la lucarne. Alții se adăpostiră după împrejmuirile de piatră. Cîțiva, cei mai curajoși, se cățărară în copaci. Toate acestea se petreceau în acea parte a satului ce dădea spre drumul pe care veneau „roșii“. „Trăiască Cáceres!“ „Moarte trădătorilor !“ „Trăiască Iglesias !“ „Trăiască patria !“ Pentru ce strigau așa oare ? Probabil că-și aveau ei socotelile lor.

O ploaie de gloanțe îi întîmpină pe călăreții lui Cáceres cînd ajunseră în bătaia armelor. Unii se prăbușiră la pămînt, alții descălecară singuri. Aceștia din urmă alergară să se adăpostească după bolovani ori după movile și începură să tragă de zor. În curînd sosiră și pedestrașii și, deschizînd focul, începură să înainteze pe flancuri. Cîțiva „albaștri“ căzură din copaci, alții se ascunseră după ziduri. Un grup de „roșii“ ajunse pînă la capelă și o luă în stăpînire, înjunghiind pe la spate doi „albaștri“ care trăgeau în oricine ar fi trecut pe drum. Atunci, „Boț de Coca“, din vîrful copacului în care se cățărase, își dădu seama că aveau să fie încercuiți și dădu ordin de retragere. Cum nu era lipsit de curaj, rămase la urmă, cu zece oameni, trăgînd în cei care căutau să se apropie. Téllez și grosul „albaștrilor“, dintre care unii ajunseseră roșii de sînge, încît numai a „albaștri“ nu arătau, alergară pînă după o coastă, unde îi așteptau ordonanțele cu caii. „Boț de Coca“ și oamenii lui o luară și ei la fugă ; era și timpul, pentru că „roșii“ încălecaseră și înaintau în galop, fluturîndu-și săbiile lungi. Mai încolo, drumul apuca pe o coastă abruptă și urmărirea nu se dovedi fructuoasă, călăreții întorcîndu-se numai cu doi prizonieri „albaștri“.

Rosendo Maqui văzuse totul dintr-un loc apropiat de cel unde se afla acum ; cînd „roșii“ apăruseră în depărtare își spusese : „Ce să caut eu în hora asta ?“ și se dusese pe coastă, ascunzîndu-se după niște tufișuri de unde putea să

vadă tot ce se întîmplă. Ceilalţi oameni din comunitate, afară de ordonanţe, se pitiseră prin casele lor.

Cînd Maqui coborî, satul mirosea a sînge şi a pulbere. Micaela, văduva înviatului, striga laolaltă cu mamele celorlalţi flăcăi : „Băieţii mei, băieţii mei ! Unde-mi sînt băieţii ?“ Între timp sosiră călăreţii care-i aduceau pe cei doi prizonieri ; aflară de la ei că maiorul Téllez, văzînd caii rămaşi de la cei morţi, îi silise pe oamenii lui să încalece, lăsînd numai cinci cai pentru „Boţ de Coca“. Aşa s-a întîmplat că n-au fost cai pentru toţi cei rămaşi în urmă şi ultimii doi au căzut prizonieri. Mamele blestemau şi plîngeau, cerînd şefului „roşilor“, un ofiţer pe nume Portal, să-i împuşte şi pe prizonierii şi pe răniţii „albaştri“, care soseau chiar atunci, aduşi de indieni şi soldaţi pe braţe ori pe tărgi. Răniţii sîngerau fără să se vaiete, şi atît ei, cît şi cei prinşi se uitau cu ochi trişti şi strălucitori la şeful învingător. Mamele strigau într-una : „Împuşcaţi-i, împuşcaţi-i !“ Răniţii fuseseră lăsaţi pe pămînt. Sîngele unuia dintre ei şiroia abundent, scurgîndu-se într-o groapă. „Împuşcaţi-i, împuşcaţi-i !“ Portal îşi aprinse o ţigară. Indienii se îngrămădeau în jurul lui, formînd o masă compactă. Micaela zbiera în faţa comandantului nepăsător, şi la urmă, asemeni unei pume furioase, se năpusti asupra unui rănit, cu intenţia, vădită în mîinile-i ca nişte gheare, de a-i sfîşia beregata. O opriră doi „roşii“, dar reuşi totuşi să se arunce pe brînci asupra gropii unde se aduna sîngele şi sorbi din el icnind. Apoi se întoarse, cu faţa înroşită de sînge, şi scoase un urlet îngrozitor, după care se prăbuşi la pămînt, căzînd în nesimţire.

Dumnezeu ştie ce impresie or fi făcut toate astea asupra comandantului Portal, vestit pentru neîndurarea lui faţă de duşmani, căci, în loc să-i împuşte, porunci : „Deschideţi capela şi duceţi toţi răniţii înăuntru. În furgon se află dezinfectante şi pansamente. Pentru cei doi prizonieri, o santinelă de pază, şi nimic mai mult.“ Apoi îi ceru adjutantului : „Dă-mi o duşcă zdravănă de rachiu“. Mai tîrziu, localnicii adunară laolaltă morţii, douăzeci şi cinci la număr, şi îi duseră la cimitir. Portal hotărî : „Puneţi-i împreună. La urma urmelor, sînt toţi peruvieni, şi se cuvine să se îmbrăţişeze o dată, fie chiar şi după moarte.“ Indienii săpară un şanţ lung şi adînc. Comandantul şi Maqui se duseră să asiste la îngropăciune. În timp ce se orînduiau cadavrele „roşilor“, Portal comenta :

„Metisul ăsta mic și bondoc era o adevărată fiară. A venit la noi cu un drug și în bătălie s-a ales cu o pușcă. Lunganul ăsta se prăpădea după fete. Îmi pare rău de moartea ăstuia, poreclit Rosas[1] : făcea niște glume grozave !“ Cam în felul acesta le comenta Portal însușirile. Văzînd cadavrele „albaștrilor“, spunea : „Ce om zdravăn, făcut parcă a fi soldat. Sau chiar : Strașnic l-a mai nimerit ! Drept în mijlocul frunții ! Care dintre oamenii mei o fi tras ? Ar trebui răsplătit !“ Rosendo Maqui, respectuos, încuviința dînd din cap și se gîndea că numai printr-un noroc mai erau în viață răniții și prizonierii „albaștri“.

La înapoiere, puse cîțiva oameni să spele petele de sînge care înroșiseră pămîntul în diferite locuri, căci era sînge de creștin, adică semnul vieții lor, și nu se cuvenea să-l calce în picioare. Apoi se duse la capelă, unde constată că fraternitatea nu se limitase numai la peruvienii morți, ci se extindea și asupra celor răniți. Cel puțin pentru moment uitaseră că erau „albaștri“ și „roșii“. Întinși pe pămînt, în penumbra încăperii, și înveliți în pături vîrstate, răniții fuseseră înșirați pe două rînduri. Cei răniți mai puțin grav stăteau de vorbă fumînd țigări pe care și le oferiseră reciproc. Ceilalți, nemișcați, unii cu capul complet bandajat, se uitau în tavan ori la icoana aflată în altarul cel mare. Cîte unul gemea înfundat, cu gura închisă. În fața altarului ședea un indian care aprindea lumînări la cererea răniților evlavioși. Statuia binecuvîntată a sfîntului Isidro plugarul, patronul țăranilor, se afla într-o firidă. Purta capă spaniolă și pălărie de creol din pai alb, garnisită cu o panglică în culorile naționale. Capa lăsa să se vadă niște pantaloni bufanți, strînși sub genunchi și vîrîți în niște cizme lucioase. Mîna stîngă a sfîntului era adusă blajin spre piept, iar cealaltă, întinsă, ținea o lopată. Cu țăcălie și mustăți, cu obrajii trandafirii și ochii larg deschiși, sfîntul Isidro avea aerul satisfăcut al unui țăran înstărit, după o recoltă bogată. Cîțiva soldați care intraseră pentru a aprinde și ei lumînări, întrebară de statuia sfîntului Gheorghe. Întrebarea aceasta mai fusese pusă și de răniți, și cînd li se răspunse și lor că nu se află acolo, soldații își aprinseră lumînările la statuia sfîntului Isidro. Pe pereții laterali ai capelei, spoiți cu var, atîrnau niște mici litografii colorate, care reprezentau di-

[1]Floricele (de porumb).

ferite momente din patimile lui Isus. Soldații însă l-ar fi preferat pe sfîntul Gheorghe, floarea și fruntea războinicilor. Au mai fost și alți sfinți, războinici și ei, dar nu s-au războit decît cu oamenii, pe cînd sfîntul Gheorghe a înfruntat un balaur îngrozitor, s-a luptat cu el și l-a doborît, ucigîndu-l cu lancea. Unul dintre soldați scoase o iconiță cu sfîntul la care se ruga de obicei și, sprijinind-o de vîrful cizmelor sfîntului Isidro, o lăsă acolo, ca să primească prinosul luminii. Era un sfînt Gheorghe frumos, cu privire semeață și aer hotărît, călare pe un măreț bidiviu alb, mînuind o lance lungă și ascuțită în fața unei dihănii uriașe, cu cap de crocodil, gheare de leu, aripi de liliac și coadă de șarpe, care scotea flăcări pe gură. La drept vorbind, lui Rosendo Maqui nu-i plăcea cucernicia asta fiindcă nu găsea ceva mai potrivit pentru un sfînt decît să lucreze pămîntul și, pe de altă parte, punea la îndoială existența unui animal atît de înfiorător.

Curînd după aceea se iviră și cîteva indiene, printre care și Chabela ; au aprins lumînări și, îngenunchind, s-au rugat cu glas întristat. Lumînările galbene se topeau sub flăcăruile roșietice și fumegau răspîndind un miros pătrunzător de seu. În ziua aceea însă sfîntul Isidro părea cam trist. La picioarele lui, sub iconița sfîntului Gheorghe, foindu-se ca niște viermi în penumbră, răniții se văitau, pălăvrăgeau ori dormeau un somn agitat. Întunericul părea să izvorască din pămînt, și siluetele nelămurite ale femeilor și ale celor culcați se distingeau numai datorită veșmintelor, păturilor colorate și bandajelor. Licărul slab, răsfrînt pe zidurile văruite, abia izbutea să aducă puțină lumină în lunga încăpere fără ferestre. Cînd ieși de acolo, Maqui află că Micaela nu dădea semne să-și vină în fire și părea nebună sau tîmpă. Văzînd-o, de-abia își ținu plînsul. Biata femeie stătea cu ochii holbați și gemea într-una fără rost. Cum ședea jos, cu bărbia în piept și brațele spînzurînd, inerte, părea un animal istovit sau pe moarte.

Așa a fost în acele zile. „Roșii“ au stat în Rumi o săptămînă, îndopîndu-se cu tot atîtea vaci și berbeci ca și „albaștrii“. La plecare, au lăsat în urmă patru răniți, dintre care trei, o dată înzdrăveniți, au plecat, iar unul. care aducea a indian, s-a încurcat cu o văduvă și a rămas în comunitate. Sfîntul Isidro s-a îndurat să le ierte păcatele și i-a lecuit

pe toți. Numai biata Micaela a rămas bolnavă ; o adevărată pacoste, fiindcă nu mai era în toate mințile. Cu toate că se mai îndreptase și nu se mai tînguia, umbla razna prin sat și vorbea vrute și nevrute. Oprea oamenii care-i ieșeau în cale și le spunea, parcă urmărită de o idee fixă : „Au să se întoarcă." Într-o bună zi însă a murit și oamenii au plîns-o : „Biata smintită, mai bine că s-a dus."

Soldații nu lăsaseră în Rumi numai răniți, necazuri și amintiri urîte. Mai lăsaseră și copii. Natura fusese mai tare decît repulsia lăuntrică a tinerelor fete și, la timpul cuvenit, s-au născut copii cu sînge străin, care au fost numiți Benito Castro, Amaro Santos, Remigio Collantes și Serapio Vargas. Tații, dispăruți pentru totdeauna, morți poate în acele lupte civile, n-aveau să-i vadă niciodată. A existat un caz pe care numai Rosendo Maqui îl știa. Un indian, care se aflase departe de casă în timpul cît stătuseră soldații la Rumi, își găsi, la întoarcere, nevasta însărcinată. Cînd a venit să-i ceară sfatul, Maqui i-a spus : „N-a făcut-o fiindc-a vrut ea ; nu trebuie s-o alungi pe biata femeie și nici s-o faci de ocară. Copilul trebuie să poarte numele tău." Și așa s-a și întîmplat. Mai greu a fost cu fetele nemăritate. Flăcăii nu voiau să și le facă tovarășe de viață și se însurau cu altele. Maqui însă nu s-a lăsat. „N-au nici o vină și purtarea asta e nedreaptă", spunea el. Cu timpul s-au măritat și ele. Cît despre Benito, tatăl vitreg nu-l iubea și se purta rău cu el, pedepsindu-l pe nedrept — așa e sufletul omului, greu de înțeles — pînă cînd Rosendo l-a luat să-l crească el. Îl tratau, și el, și nevastă-sa, ca pe propriii lor copii, și Benito a crescut alături de ei, numindu-i tată, mamă și frați. Dar sîngele apă nu se face. Încă de mic se dovedise îndemînatic la trasul cu praștia. Ochea atît de bine, că izbutea să nimerească clopotul capelei și de la două sute de metri. Avea și treaba asta hazul ei : ca să cîștige timp, Maqui obișnuia să-și cheme regidorii cu dangăte de clopot. Fiecare dintre ei răspundea la un anumit număr de dangăte. Benito însă, afurisit cum era, trăgea cu piatra-n clopot cînd îl tăia capul, și numai ce se prezenta vreun regidor care, după ce constata că venise degeaba, ieșea amenințînd cu bîta, în vreme ce copilul o lua la sănătoasa peste cîmp. În serile cu lună copiii din sat se adunau în piață, la joacă ; luna plutea pe

cer cu maiestatea ei obișnuită și ei strigau. voioși, privind minunatul disc de lumină :

Luna, Lunaaaa,
dame tunaaaa....
Luna, Lunaaaaa,
dame fortunaaaa... [1]

Credeau că astrul putea să le facă daruri. Cei mai mari le spuneau celor mici să se uite bine, căci în rotocol se vedea o femeie călare pe un măgăruș. Unii susțineau că era Fecioara cu pruncul Isus în brațe, iar alții că era doar o torcătoare.

Luna, Lunaaaa,
dame tunaaaa....

În toiul jocului, Benito Castro, care se afla pitit pe undeva, sosea în goană, imitînd mugetele taurului sau răgetele pumei. Mititeii fugeau care-ncotro, *poncho*-urile și fustele fîlfîiau în vînt, iar el prindea pe cîte unul și-l zgîlțîia de parc-ar fi vrut să-l facă bucăți. Apoi începea să țopăie, strigînd caraghios :

Lunaaa, Lunaaaa,
dame fortunaaaaa...

Amintirea băiatului îl înduioșă pe Rosendo Maqui. Pe unde o fi umblînd acum Benito ? O mai fi trăind ? Nădăjduia că da, credea în acest lucru cu ardoarea pe care numai dragostea ți-o poate dărui. De altfel, bătrîna mereu îi spunea că într-o bună zi Benito avea să se întoarcă, voios și zdravăn, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Își amintea deseori de Benito care, dintre toți copiii — zicea ea — o făcuse să verse cele mai multe lacrimi. Poate că tocmai din pricina asta îl iubea mai mult, cu acea duioșie adîncă pe care mamele o au pentru copilul zburdalnic ori pentru adolescentul aprig, a cărui fire urma să-i facă din viață o grea bătălie. Lui Maqui nu-i plăcea să-și aducă aminte cum se nenorocise Benito sin-

---

[1] Lună, lună, dă-mi o tună... Lună, lună, dă-mi o soartă bună ; (tuna, fruct de nopal).

gur și cu atît mai puțin cum el, asprul alcalde, se dovedise a fi, o dată în viață, îngăduitor. Nimeni nu-i putea reproșa nimic, dar el însuși își reproșa slăbiciunea sau, mai exact, se simțea stînjenit cînd și-o cumpănea. Noi, care avem îndatoriri mai largi decît Maqui, deși, fără îndoială, mai puțin însemnate, vom spune ceea ce se cuvine la timpul potrivit. Pentru moment nu socotim de trebuință să precizăm nimic, mai ales în privința pasului greșit al lui Maqui, pe care am vrea să-l privim cu înțelegere, lăsîndu-l să-și ducă viața ca un om întru totul drept. Nu vrem nici să anticipăm ceva în legătură cu eventuala întoarcere a lui Benito Castro. Ar fi prematur și aceasta ar dăuna întrucîtva desfășurării firești a întîmplărilor. Acum, ce e drept, dragostea bătrînilor îl chema pe Benito cu stăruință, dar cine nu știe cum e inima părinților cînd îndură lipsa odraslei? Strigătul se duce și vine, pleacă și se întoarce în pieptul celui care iubește:

Lunaa, Lunaaa,
dame tunaaaa...

Se întuneca din ce în ce mai mult. Lanul de grîu se prefăcu într-o fremătătoare lagună de ape întunecate; în vale, casele dispărură, ca înghițite de o genună. Dar iată că undeva se ivi o lumină, apoi alta, și alta... Limbile de flăcări roșii ale focurilor pîlpîiau domol și prietenos în noapte. În înalturi, cerul deveni încet-încet dur, ca o piatră întunecată, în vreme ce, pe crestele munților, incendiul crepuscular se mistuia agale. Maqui știa că în noaptea asta luna n-o să răsară. O simțea parcă foarte departe, adormită într-un pierdut ținut al umbrelor, lipsită de prietenia oamenilor și de admirația copiilor. Uite că încep să devin caraghios! se gîndi el. O să apară ea din nou săptămîna viitoare, ca să risipească întunericul, bezna asta deasă care-i pătrunde în carne, infiltrîndu-i-se parcă și în oase. Căsuțele din sat îi făceau semn cu luminile lor tremurătoare. Deodată, din capelă răzbătu o licărire slabă. O fi aprins vreun credincios lumînări la altar.

Multe minuni a săvîrșit sfîntul Isidro plugarul! Statuia din Rumi a sfîntului își are povestea ei, o poveste veche, înrădăcinată în timp de evlavia neclintită a credincioșilor și — dacă asta n-ar fi de ajuns — de unele întîmplări vestite. În

vremuri străvechi, oamenii de prin acele părţi au vrut să întemeieze un sat şi viitorii săi locuitori s-au împărţit în două grupuri. Unul din ele, cel mai numeros, voia să-l dureze într-o vale cu corsolieri, iar celălalt, pe un deal cu păşuni. Majoritatea a învins şi satul a început să se ridice în vale. Numai că sfîntul Isidro, pe care-l aleseseră ca patron, a hotărît altfel. Fără ca vreunul să ştie cum a ajuns acolo, într-o bună dimineaţă l-au găsit în vîrful dealului pentru care votase minoritatea. Se strămutase, cum s-ar zice, între miezul nopţii şi cîntatul cocoşilor. Încăpăţînaţi, partizanii văii au adus iarăşi statuia în locul care-i fusese hotărît la început. Dar sfîntul Isidro nu s-a dat bătut. Şi, pe neaşteptate, s-a dus iarăşi să îngheţe, în zori, pe culme, primind cu multă trufie primele raze de soare. Îndărătnicii majoritari îl readuseră, dar sfîntul Isidro făcu, pentru a treia oară, uriaşul lui salt nocturn. Atunci toţi socotiră că lucrurile luau o întorsătură cu care nu mai era de glumit şi hotărîră să dureze aşezarea pe deal. Sătucul primi numele de Sfîntul Isidro din Deal. Coasta fiind abruptă, se văzură siliţi să-şi ridice casele înghesuite, aproape una peste alta, aşa încît locuitorii trebuiau să urce pe drumeaguri în patru labe sau făcînd echilibristică, de unde se aleseră cu porecla de „chivos“ [1] — aluzie la plăcerea de a se căţăra pe care o au aceste rumegătoare. Împrejurimile erau bogate în păşuni şi vitele se înmulţiră. Şi aceşti „chivos“ aveau numeroase vaci, oi şi cai. Trăiau bine şi nici nu simţeau cum se scurg anii. Dar, fie pentru că nu-i închinaseră sărbătoarea cuvenită, fie din altă pricină, sfîntul Isidro se mînie şi trimise un cutremur care nu lăsă piatră pe piatră, nici cărămidă pe cărămidă în tot satul, în afară de capelă, care scăpă neatinsă. Aproape toţi locuitorii îşi aflară moartea în acel cutremur. Puţinii supravieţuitori ţinură sfat mare, încercînd să tălmăcească semnul sfîntului. Unii erau de părere că se mîniase pentru că localnicii se ocupau mai mult cu creşterea vitelor, sfîntul Isidro fiind prin vocaţie agricultor. Alţii pomeniră de prea puţina însemnătate care se dădea sărbătoririi lui anuale şi nu lipsiră nici cei care să deplîngă numărul sporit de concubinaje şi cel redus de căsătorii. Cel mai înţelept fu de părere că toate acestea nu erau decît vorbărie goală, cînd lu-

[1] *Chivo* — ied.

crurile se arătau mai mult decît limpezi: distrugînd tot satul și lăsînd numai capela, sfîntul Isidro își exprima dorința ca sătenii să părăsească locurile acelea și să-l lase singur. Și adăugase că cel mai cuminte lucru era să plece cu toții, fiindcă, așa cum se văzuse, sfîntul Isidro nu trebuie înfruntat. În orice caz, el va ști să-și dezvăluie într-un fel sau altul adevăratele gînduri, dacă ei se vor fi înșelat. Teama pe care un sfînt patron atît de aspru le-o inspira locuitorilor din deal îi făcu să plece și să se așeze în vale. O îngrămădire de ruine înconjura de atunci capela, unde nu mai înălța rugăciuni decît glasul tunetului, în nopțile sfîșiate de furtună. Apoi, cei din comunitatea Rumi se hotărîră să i se închine și ei. Fel de fel de misionari și preoți le vorbiseră despre binefacerile rugăciunii și porniseră în pelerinaj să-l strămute pe sfînt în vatra comunității. El s-a lăsat purtat cu bunăvoință. Cum însă nu uitaseră de fugile lui nocturne, sătenii nu ridicară noua capelă decît după ce — vreme de cincisprezece zile — îl supravegheară cu atenție. Dar sfîntul fusese găsit în fiecare dimineață în același loc — lîngă niște arini, cum spune tradiția — dovedindu-le astfel dorința de a rămîne acolo.

Atunci duraseră capela aceasta cu ziduri groase, în care sfîntul Isidro era venerat. Lăcașul nu avea turn, iar clopotul atîrna de o grindă masivă, sprijinită de pereții goi, care închideau între ei un pronaos îngust. În peretele care ținea loc și de fațadă, la fel de lipsit de podoabe ca și ceilalți, o ușă mare și grosolan meșterită din Dumnezeu știe ce fel de lemn, scîrțîia înfundat, parcă plîngîndu-se că n-a ajuns încă pulbere. Singur clopotul își păstra glasul limpede, puternic și plin de prospețime; dangătul lui se auzea de la mai multe leghe și munții îi răspundeau în cor. Își avea și el povestea, sau, mai bine zis, legenda lui, căci nimeni, nici chiar tradiția cea mai fabuloasă n-o putea confirma pe deplin. Sigur nu se putea afirma decît un singur lucru: că îl făurise un meșter vestit, pe nume Sancho Ximénez de la Cueva, în anul 1780, căci așa era gravat în bronz, cum afirmau știutorii de carte. Dar nu se putea spune cum anume îl făurise. După tradiție, pe vremea aceea ar fi umblat zvonul că meșterul Ximénez se folosea de mijloace necurate pentru a da clopotelor sale o sonoritate într-adevăr unică. Povestea că meșterul ar fi amestecat și aur în aliaj nu putea fi crezută, deoarece Ximénez nu ce-

rea sume prea mari, dar se spunea că folosea sînge de om; punea mîna pe cîte un om și îi tăia beregata în clipa cînd bronzul începea să fiarbă, pentru a-i adăuga sîngele, care eterniza în forma finită a metalului dur ceva din glasul omului. Pe vremuri, la Rumi, credincioșii erau chemați cu huruitoare și bătăi de tobă, pînă cînd un bogătaș, care după ce fusese ales deputat se întorsese de la Lima eretic, scosese în vînzare faimosul clopot aparținînd bisericii de pe *hacienda* lui. Comunitatea îl cumpărase cu o sută de *soles*; și, de atunci, glasul lui înalt și limpede, încărcat de ani și de taine, era pentru oameni încă un prilej de mîndrie. În toată regiunea nu se mai afla un clopot la fel. Cînta și rîdea, bătînd scurt, la sărbători. Se tînguia blajin, tras într-o dungă, la moartea vreunui membru al comunității, dînd glas unei dureri pioase și sincere. Cînd, în ajun de sărbătoare, își lua avînt, dangătul său trecea din munte în munte ajungînd pînă hăt-departe, pentru a-i aduna pe colonii de pe la *haciendas*. Și, în zi de sărbătoare, chemînd la slujbă sau însoțind procesiunea, își înălța glasul puternic și profund întru preamărirea sfîntului Isidro în așa chip, încît munții îi primeau cîntecul cu bucurie, iar cei veniți la sărbătoare își simțeau și ei inima ca un clopot.

Sfîntul Isidro era mulțumit și își revărsa binefacerile peste Rumi, așa cum se seamănă grîul în brazde. Și era firesc să fie așa; avea clopotul acela, o sumedenie de lumînări la altar, o sărbătoare frumoasă și se bucura de adînca evlavie a întregii comunități! În marea zi a sărbătorii se alcătuia procesiunea. Năsălia pe care era purtată statuia era încărcată de fructe. Sfîntul Isidro părea cîrmaciul unei plute de balsa, plină cu oameni, ce se legăna înțesată pe undele rîului multicolor al drept-credincioșilor, rîu a cărui albie era ulița satului. Comparația ar fi fost întru totul exactă, dacă în fruntea alaiului n-ar fi mers un atelaj mînat de un sfînt Isidro viu și sprinten. Coarnele boilor erau împodobite cu flori, iar flăcăul care mînuia plugul purta o mantie și o pălărie întocmai ca ale sfîntului. Acest plugar simbolic, priceput la păstorit și la arat, lăsa în urma lui o brazdă menită să aducă mărturie de puterea cerescului cultivator. În timpul celorlalte zile ale sărbătorii, sfîntul Isidro, readus în pronaosul capelei, privea cum se veselește poporul său care mînca, bea și dansa zi și noapte

fără-ncetare. Cetele de *pallas* [1], strălucind de podoaba oglinjoarelor, dansau cîntînd versuri ocazionale :

Sfîntul Isidro
de-o ara,
crește grîul
doldora.
Iar pe unde-o
semăna,
orice floare
fruct o da.

Era o plăcere să-i vezi. Toboșari și flautiști — berechet, iar de cîțiva ani, era nelipsit și harpistul Anselmo, care, aplecat peste instrumentul său, cînta fără încetare, îmbătat pur și simplu de emoție și vrăjit de triluri. La timpul potrivit vom istorisi și povestea lui Anselmo, ca și aceea a lui Nasha Suro, doftoroaia cu faimă de vrăjitoare, precum și a altor mulți locuitori din Rumi. Dar deocamdată gîndurile lui Rosendo Maqui, pe care le întovărășim, se aflau încă la picioarele veneratului sfînt. E drept, într-o vreme, timp de doi ani, bîntuise o secetă și o foamete cumplită, dar toate acestea se pierduseră în negura vremurilor — noapte atotcuprinzătoare ce nu avea zori, ci numai stelele pîlpîitoare ale amintirilor. Sărbătoarea era organizată de părintele Gervasio Mestas, care știa să se roage sfîntului Isidro după toate canoanele. În tot acest timp, călugării binecuvîntau animalele, ca să se înmulțească, să dea lînă bună — și-i făceau atenți pe drept-credincioși să nu se lase înșelați de călugări mincinoși ! Asta pentru că o dată au trecut prin Rumi doi oameni în veșminte de călugări, care umblau prin ținut cerînd pomeni pentru mănăstirea din Cajamarca. Slugile lor mînau o turmă mare de oi și de vaci, dăruite de bogătași, coloni și oameni de prin comunități. Și, pe unde treceau, binecuvîntau vitele celor care le făceau daruri. Le binecuvîntau cu multă pompă, cu vorbe nemaiauzite și sumedenie de cruci. Dar, într-o zi, în timp ce colindau asa prin districtul Sartín, cu o mare strînsură de vite

---

[1] Dansatori, organizați în cete, care, de anumite sărbători, și mai cu seamă de Crăciun, execută jocuri și cîntece rituale sau ocazionale.

care părea mai degrabă un *rodeo*[1], întîmplarea făcu să treacă pe-acolo un student cît de cît priceput în latină și întru ale religiei. Studentul le spuse cîteva cuvinte, dar călugării nu știură să-i dea vreun răspuns și tăcură mîlc. Lucrurile nu s-au oprit aici : țăranii s-au mîniat și viclenii au trebuit să-și lepede greoaiele sutane și s-o ia la goană către munte, fugind cît îi țineau picioarele. Vestea s-a răspîndit repede prin multe părți, dar n-a ajuns chiar peste tot. Mergînd o dată la Callarí să vîndă cartofi, Maqui făcu un popas la casa unui țăran, care i-a vorbit cu multă bucurie despre propășirea gospodăriei sale. Era mai cu seamă mulțumit că oile i-au fătat o mulțime de miei și socotea că tot norocul i se trage din ziua cînd doi călugărași îi binecuvîntaseră turma. Nu-i părea rău că le dăduse patru dobitoace. Unul dintre călugări era bărbos, iar celălalt ras ca-n palmă. Cînd Maqui îi spuse că așa-zișii călugări nu erau decît acei blestemați de tîlhari care fuseseră descoperiți la Sartín, omul holbă niște ochi cît cepele și nu-i venea să creadă.

Acum însă, la Callarí adică chiar în satul care dădea numele acelei regiuni, nu se mai afla nici țipenie de om. Așezarea era o ruină. Printre zidurile de piatră prăbușite creșteau tufe și bălării. Era dureros să te gîndești că, în locul acela, unde azi domnea doar pustiul și tăcerea, fuseseră odată bărbați și femei care au trăit și au muncit, s-au întristat și s-au veselit, așteptînd neștiutori bucuriile și grijile zilei de mîine. Nu mai rămăsese nici urmă din ei ; se zicea că fuseseră decimați de o molimă. Legenda spunea că muriseră de vasilisc — un fel de tîrîtoare asemănătoare șopîrlei, care ucide cu privirea și moare numai dacă omul o vede el cel dintîi. Blestematul venise la Callarí, se ascunsese sub pragul de la ușa bisericii și într-o singură duminică, la ieșirea de la slujbă, exterminase cu ochișorii lui sticloși și ucigători toată suflarea.

Maqui se uită cu tristețe la casele din vale. Focurile ardeau viu și sclipirea lor roșie alunga impresia de pustiu pe care o producea întunericul. Bezna pusese stăpînire pe tăria cerului și pe întinsul pămîntului, stingînd flăcările asfințitului care, cu cîteva clipe mai înainte, rumeneau piscurile. Tot așa vor fi aprins și locuitorii din Callarí focurile pentru cină

---

[1] Cireadă alcătuită din vite care rătăcesc pe cîmp sau domesticite ; adunarea și numărătoarea vitelor răspîndite prin islazuri și pășuni ; loc unde se desfășoară acest „recensămînt".

și apoi se vor fi culcat, pentru a se trezi în zori și a începe o nouă zi, și alte nopți și alte zile, ani și ani de-a rîndul, pînă cînd, pe neașteptate, o dată... Ce este atunci soarta ? Numai puterile neînțelese ale Domnului, ale sfinților și ale pămîntului puteau hotărî anumite lucruri, atît pentru popoare, cît și pentru indivizi.

Într-o dimineață, Benito Castro urmărea un tăuraș sălbatic care-i scăpase prin desișurile văii Rumi. Și ce credeți c-a găsit ? Nici mai mult, nici mai puțin decît cadavrul, cald încă, al unei femei. L-a luat în cîrcă și l-a dus pînă la ușa bisericii, apoi l-a chemat pe alcalde. Acesta l-a dezbrăcat și l-a cercetat fără să găsească vreo rană sau cea mai mică urmă de violență. După ce i-a pus iarăși straiele — o fustă portocalie, o cămașă albă cu desene roșii și un șal negru — Rosendo a tras clopotul pînă s-a adunat toată comunitatea. Moarta era tînără ; avea trupul bine făcut și fața frumoasă. Nimeni n-o cunoștea, nimeni n-o văzuse vreodată. Au vegheat moarta și, după ce a venit judecătorul provinciei și a întocmit actul de deces, au îngropat-o. Și toți membrii comunității care plecau la drum întrebau peste tot pe unde treceau : „Nu știți de-o femeie dispărută, care să fi avut fața așa și veșmintele așa și așa ?“ Au dat sfoară prin tot ținutul. Nimeni nu știa nimic și toți, cînd stăteau să cumpănească în amănunt acel fapt, îl găseau foarte straniu. De unde venise femeia ? Fugise de undeva ? Ce căutase în desișul acela ? Se otrăvise ? Asta ar fi putut s-o facă la multe leghe de acolo, fără să se mai ostenească cu drumul. Benito o găsise lîngă apa ce curgea în adîncul văii, întinsă frumos pe o fîneață, de parcă s-ar fi odihnit.

Apoi Maqui se gîndi iar la Benito. Un gînd care nu-i dădea pace. Poate că șarpele își lăsase dîra — semnul lui de doliu — tocmai peste viața cutezătoare a tînărului. Poate... Benito avea fălci puternice, o mustață bătăioasă i se zbîrlea peste gura largă și ochii negri îi străluceau cu acea mîndrie senină a animalului crescut în libertatea cîmpiei. Era lat în spate, avea picioare zdravene și mîini puternice. Meseria lui — de *amansador* — era să prindă și să îmblînzească mînjii. Pe unde o fi umblînd acum ? El o scăpase de urgia condorilor pe Lămîița, pe atunci o vițelușă abia născută. Ajunsese lîngă ea chiar în clipa cînd două păsări uriașe și negre se abătuseră din zbor, prăvălindu-se asupra bietului animal, lipsit de apă-

rare, ce nu putea nici măcar să se scoale în picioare de frică și de durere (căci copitele sale fragede erau rănite de pietre). Scoțîndu-și cuțitul, Benito se avîntase în goana calului asupra condorilor, punîndu-i pe fugă. De-atunci, Lămîița crescuse mare și fătase. Era foarte puioasă. Văzînd-o așa burduhănoasă și domoală, cu ugerele mari și pline, nimeni nu și-ar fi putut închipui că în trecutul ei exista un episod dramatic. Era foarte bună de lapte și nu-și găsea pereche decît în Frumușica cea neagră. Dădeau cîte un șiștar plin la fiecare muls. Dar la fătat nici una n-o întrecea pe Anuela, care făta în fiecare an, de unde i se trăgea și numele. Le mergea bine vacilor. Inocencio zicea că asta se datora faptului că îngropase un vițeluș de piatră în țarc. Cumpărase acel vițeluș de piatră din capitala districtului și-l așezase într-un loc pe care și-l întipărise bine în minte. Trecea pe-acolo zilnic pentru a vărsa un strop de lapte și, din cînd în cînd, punea și cîte un pesmete, pentru ca statueta de piatră să ocrotească prăsila. Tot Inocencio spunea că laptele vacilor negre era mai gros decît al celor de altă culoare. La rîndul ei, doftoroaia Nasha Suro recomanda, la dureri de măsele, clătirea gurii cu urină de bou negru. Nimeni nu-i dădea ascultare — „ah! indieni ingrați!“ — și mai de grabă se duceau la fierarul Evaristo, care avea un clește anume făcut pentru treaba asta. Scotea dintr-o singură smucitură măseaua stricată, dar uneori, o dată cu ea — trebuie s-o spunem, ca să redăm întru totul cum decurgea operația — smulgea și cîte o bucățică de gingie.

Boul negru, care se numea Mosco, își aflase de mulți ani moartea într-o prăpastie. Nu mai vedea pe unde calcă și-l părăsiseră puterile, pentru că era foarte bătrîn. Era blînd și puternic. Cînd s-a rostogolit, izbindu-se de muchiile colțuroase ale povîrnișului, și-a rupt un corn, și-a julit pielea și i-a plesnit un ochi. Îl jugănise chiar Maqui, apoi îl îmblînzise. Nici un alt bou nu ducea la greu ca Mosco. Dacă-l stăpîneai cînd îl apuca strechea, trăgea, cu ajutorul tovarășului său de jug, brazde drepte și adînci. Mergea alene, placid, răsfrîngînd priveliștile naturii în ochii lui mari și gravi, rumegînd iarbă și părînd că filozofează. Oticul nu i-a împuns niciodată crupa curată și puternică. Abia dacă i-o atingea ușor, ca să-i arate direcția și cotiturile. Cînd, în timpul îmblînzirii, cîte un tăuraș mai îndrăcit încerca să-i știrbească autoritatea, recunoscută de toate celelalte animale de muncă, era înjugat cu Mosco, și

îndată era adus la ordine. Cînd boul nărăvaş se oprea, dobitocul cel negru își vedea înainte de mers, iar dacă celălalt înainta peste măsură, se oprea, ajutat și de plugar, care împlînta brăzdarul adînc. Grumazul lui puternic, crupa viguroasă, copitele late, impuneau pasul potrivit și opinteala zdravănă, stăruitoare, care dă spor muncii. După treabă, mugea liniștit și se ducea să pască. Dacă nu era nutreț, mînca mlădițe, iar dacă-i lipseau mlădițele, rumega și cactuși. Cînd frunzele lunguiețe ale cactușilor erau prea sus, cu o smucitură a grumazului dobora toată planta. Maqui ținea mult la el. Într-un rînd, cînd un membru al comunității, care-l înjugase pentru o arătură mai mare, îl făcuse să sîngereze, împoldindu-l, pentru a se grozăvi cu puterea și iuțeala boului, Maqui se înfuriase pe el și-l doborîse cu un pumn în cap. Asta a fost una din rarele ocazii cînd și-a îngăduit vreo violență față de cei pe care-i cîrmuia.

După ce trecea vremea semănatului, boii de tracțiune erau trimiși pe islazuri, unde erau numărați, pentru a li se da sarea necesară. Dar cînd lui Mosco i se făcea, pe neașteptate, poftă de sare, pornea cu o hotărîre nestrămutată, sărind peste șanțuri și îngrădituri de lemn ori de zid, pînă ajungea în sat, unde se oprea în fața casei lui Rosendo Maqui. „Pînă și boul ăsta știe că Rosendo e alcaldele“, glumeau oamenii. Maqui îi dădea atunci un bulgăre mare de sare. După ce îl lingea pînă se sătura, Mosco o lua cu pas domol înapoi, către pășuni. Era ca un om înțelept și așezat. Bătrînul alcalde își amintea cu strîngere de inimă de trupul acela însîngerat și tumefiat, de cornul rupt și de ochiul scurs. Plînsese mult lîngă leșul acelui bun tovarăș de muncă — dobitocul Domnului și al pămîntului. Au mai avut și alți boi de treabă, nici vorbă. Aveau sau avuseseră pe Roșcovanul, în stare să tîrască bîrne grele de eucalipt ; pe Corcitul, mare și gras, întotdeauna curat și vioi ; pe Călăuza, un bou răbdător și puternic, care aducea de la islazuri, remorcate cu ajutorul unei funii groase, legate de la corn la corn, vitele care obișnuiau să se oprească pe drum ori erau prea arțăgoase. Dar nici unul nu se putea compara cu Mosco, unic prin puterea de muncă, prin judecata limpede și prin inima lui blajină. Pe deasupra, mai era și frumos, cu statura lui masivă, și negru ca pana corbului. Astfel, cînd sosea vremea pentru *rodeo* și oamenii se duceau cu noaptea-n cap la pășuni, nu întotdeauna dădeau lesne de Mosco, ascuns de

umbrele întîrziate prin văi sau printre stînci. Trebuiau să aştepte pînă-l dezvăluia lumina zorilor. O dată găsit, Mosco intra în cireadă cu pas demn şi liniştit. Cu toate necazurile pe care i le pricinuia însă, Maqui îl iubea şi îl respecta, păstrîndu-l în amintirile sale ca pe un bun membru al comunităţii.

Negri erau şi boul Umbra şi taurul Choloque[1]. Umbra îşi vedea cinstit de treabă. Choloque însă era un afurisit. Nu putea suferi munca şi-i plăcea numai să se ţină după vaci. Umbla haihui şi dacă, din întîmplare, izbuteau să-l prindă la vremea împerecherii, îndura el în silă o zi de arat, dar profita de noapte ca s-o şteargă şi să i se piardă iarăşi urma. După un răstimp potrivit se ivea din nou, făcînd pe prostul, cu un aer pocăit, sub care căuta parcă să-şi ascundă isprăvile. Dacă aveau neapărat nevoie de el, trebuiau să-l priponească noaptea, dar cu o funie de păr sau de piele, căci pe cele de fibre vegetale le mînca. Şi pe cît îi era de urîtă munca, pe atît de mult îi plăceau roadele ei. Choloque era cel mai lacom dintre vizitatorii clandestini ai lanurilor de grîu sau de porumb. Îi plăcea mazărea întocmai ca şi cerbilor. Făcea un adevărat prăpăd şi nu pleca de pe ogoare pînă ce paznicii nu-l fugăreau îndelung, trăgînd cu praştia după el. Oamenii cereau să fie jugănit, dar Maqui lăsa lucrurile aşa cum erau, din pricina energiei şi înfăţişării frumoase a lui Choloque. Era el afurisit, dar totodată şi foarte bun de prăsilă. Ca orice animal vanitos, nu putea suferi ca altul să i-o ia înainte pe drum, să dea tîrcoale vreunei vaci, sau măcar să pască ori să lingă liniştit sare în faţa lui. Îndată ce i se ivea vreun prilej, Choloque sărea la atac, ca să impună celuilalt măcar locul al doilea şi umilinţa, dacă nu fuga. Cînd presupusul rival se afla mai departe, scormonea pămîntul cu copitele, mugea ameninţător, clătina din cap, într-un cuvînt făcea tot posibilul pentru a începe răfuiala. Puterea îl făcuse un îngîmfat. Ceilalţi tauri se temeau de el. Toţi îi simţiseră forţa cînd, prinşi în luptă frunte la frunte, corn la corn — cum s-ar zice picior la picior, gîndea Maqui — erau siliţi să tot dea înapoi, pînă ce se simţeau învinşi de împietrirea grumazului arcuit şi musculos. Iar cînd o luau la fugă, Choloque le mai trăgea, pe deasupra, şi cîte un corn în coaste sau în şale. El era, aşadar, stăpînul.

---

[1] De la *cholo* — metis.

Pînă într-o zi cînd taurul Măzăriche, botezat așa din cauza culorii lui gălbui, stropite cu mărunte pete albe, hotărî să-i vină de hac. Cine știe cîte lovituri de corn, cîte răstimpuri de castitate silită, cîte nedreptăţi îndurase Măzăriche. Dar asta îl privea pe el. Lucru sigur este că hotărîse să-i vină de hac. Într-o după-amiază, metisul Porfirio Medrano, trecînd prin piaţă, zărise de departe două vite încrîncenate în luptă. Dincolo de porumbiștea de care am amintit, se afla un imaș ce urca pieptiș coastele unui munte cu înălţimi rîpoase ; stîncile lui, de un roșu-întunecat, alcătuiau parcă un fel de trepte. Și printre aceste steiuri se opinteau în luptă bătăușii ; Medrano se opri în loc pentru a vedea sfîrșitul încăierării. Cum însă aceasta nu părea să se termine curînd, alergă să-l înștiințeze pe alcalde, care, la rîndul său, îl chemă pe indianul Shante, vestit pentru privirea lui ageră. Acesta spuse : „Unul e taurul Măzăriche, iar celălalt e Choloque". Și rămaseră locului, așteptînd ca Choloque să-l pună pe fugă pe temerar ; dar n-a fost așa. De departe se zăreau ca două pete, dar se putea observa că nici una nu voia să cedeze. Se împingeau cu încăpățînare de colo pînă colo. Uneori, din cauza vreunui accident al terenului, se despărțeau. Dar îndată începeau să se izbească din nou, să-și apropie frunțile și să se năpustească cu avînt sporit. Se înfuriaseră.

„Ăștia n-au să sfîrșească bine, zise Maqui, să mergem să-i despărțim." Și plecară. Ca să ajungă în acea parte a rîpelor, trebuiau să facă un ocol, adică să urce aproape pînă în vîrful măgurii, care, cu toate că nu era prea înaltă, avea în schimb coaste destul de accidentate. Îi ziceau Peaña [1], pentru că semăna cu soclul de piatră care susţine de obicei o cruce. Pînă să ajungă, le-a trebuit deci timp. Cînd putură zări iar rîpele, își dădură seama că taurii continuau să se lupte, așa că grăbiră pasul. Coborau în salturi mari, strigînd : „Ni... ni..." Shante trăgea cu praștia ţintindu-i cu pietricele rotunde. Era bun ochitor, iar rotunjimea pietrelor îl ajuta să ţintească mai lesne, astfel că, în ciuda distanţei, izbutea uneori să-i atingă. „Ni... ni..." și pietricelele își descriau parabola lor neștiută, lovind în carne sau ricoșînd pe pămînt. Taurii nici nu auzeau, nici nu simţeau. Din cînd în cînd se opreau brusc, ca pentru a se despărţi, dar nu era decît o viclenie, căci, pe neașteptate,

[1] Piedestal.

unul din ei se năpustea asupra celuilalt cu violență. Iar acesta se dădea înapoi pînă ce izbutea să-și stăvilească dușmanul, uneori numai prin propriu-i efort, alteori sprijinit de un bolovan, de o movilă sau de vreun alt accident al terenului.

Se luptau lîngă o prăpastie și amîndoi se fereau să facă vreun pas în acea direcție, aținîndu-se mereu de-a latul coastei. Se măsurau, gîfîiau. Cei trei oameni se apropiaseră și le vedeau deslușit trupurile. Prima grijă a fiecărui combatant era să-și vîre coarnele pe sub cele ale potrivnicului, ca să aibă mai multă forță și siguranță la împins. Choloque, care era un veteran al duelurilor, izbutea de cele mai multe ori. La un moment dat însă, Măzăriche sări în lături și o luă în sus ca și cum ar fi rupt-o la fugă, iar Choloque, nebun de furie și de mîndrie, vru să-l lovească în deșertul coastelor, ca să-l umple de sînge; celălalt profită de clipa aceasta ca să se întoarcă brusc și să-l izbească sub coarne, într-un efort suprem. Cînd pornise după Măzăriche, Choloque se nimerise cu spatele spre prăpastie și nu mai avu timp să se întoarcă. Ajutat de pantă, de toată greutatea trupului precum și de efectul neașteptatului său atac, Măzăriche îl împinse cu repeziciune și fără putință de împotrivire spre prăpastie. Oamenii, prevăzînd nenorocirea, se opriră. Choloque căuta zadarnic un punct de sprijin; picioarele dinapoi nimeriră în gol și se prăbuși greoi printre niște rîpe, scoțînd un muget răgușit și plin de groază. Apoi se rostogoli mai departe, dar acum nu se mai auzea decît zgomotul acela surd al izbirii de stînci, pînă ajunse în fundul prăpastiei, printre niște tufișuri. Nu mai era decît un morman de carne roșie și sîngerîndă. Măzăriche, în picioare pe buza prăpastiei, rămase să se uite o clipă, mugi scurt și puternic, apoi o porni domol pe drumul lui — drumul victoriei asupra tiraniei. N-a moștenit obiceiurile proaste ale celuilalt s-ar putea chiar spune că nu se deosebea întru nimic de ceilalți tauri. Era potolit și se bătea numai din cînd în cînd, pentru motive bine întemeiate, pe care Rosendo Maqui le bănuia, dar nu le dădea importanță.

Alcaldele era convins că animalele sînt ca și oamenii, iar povestea cu lipsa lor de simțire — vorbe-n vînt. Iată, de pildă, nu mai departe, ce se întîmplă cu vacile. Cînd oamenii tăiau cîte una, cele vii, care simțeau mirosul sîngelui vărsat pe locul sacrificiului, mugeau prelung și dureros, plîngînd parcă moartea suratei lor; auzindu-le, mai veneau și alte vaci și alcă-

tuiau împreună un grup ce stătea acolo o zi, două, mugind într-una, nemîngîiate în urma pierderii. Așadar, alcaldele judeca animalele ca și pe oameni, după purtarea lor, și n-a regretat prea mult moartea lui Choloque. Îl supăra că se bătea fără rost — dar asta nu-l împiedica să-i recunoască, pe drept, calitățile. Îl impunsese și pe Frontino, un roib întunecat la culoare, cu un picior alb și cu o pată tot albă în frunte, care noaptea părea o stea. Făcea parte din acel soi de cai despre care găseai cel puțin două zicale : *Calul roib decît învins, mai degrabă mort, întins* ; și : *De-i alb piciorul, e ca vîntul, aleargă înghițind pămîntul...* Puternic și mai mare decît toți caii din comunitate, Frontino era încălecat de cei mai iscusiți mînuitori ai lasoului și de cei care aveau de făcut drumuri lungi și grele. În timpul unui *rodeo,* văcarul Inocencio galopase cu Frontino ca să-i taie drumul lui Choloque, care o luase razna. Se oprise în mijlocul unui drum pe care trebuia să treacă taurul, dar acesta, în loc s-o ia înapoi, atacase, rănindu-l pe Frontino în piept. Rana s-a făcut ca o alună, din ce în ce mai tare și mai umflată. Cum Nasha Suro nu se pricepea de loc la cai, l-a vindecat Rosendo cu gaz și zeamă de lămîie.

Lămîia era bună și pentru lecuit bolile cailor, dar și ale oilor. Oamenii agățau de gîtul dobitoacelor fructele înșirate pe o sfoară. Avea haz să vezi bietele animale umblînd împodobite cu ditamai salbe galbene. Turma de oi a comunității era destul de mare și sporea într-una, mulțumită lui Dumnezeu și grijii păstorilor. Copiii, întovărășiți de cîțiva cîini, mînau turma spre pășunile de pe dealuri, și, în vreme ce oile retezau firele de *ichu* [1], copiii cîntau din gură sau din fluierașele lor, iar cîinii supravegheau împrejurimile. Oile trebuiau păzite de puma și de vulpi, iar mieii și de condori. După ce se strîngea recolta, venea vremea tunsului, treabă ce se cerea făcută la timp, căci altminteri, primele ploi și grindini găseau oile prea golașe și se prăpădeau de ger. A fost un an cînd nu numai că s-a întîrziat cu tunsoarea, dar și furtunile au venit mai devreme, biciuind cu șfichiuirile lor sure și albe chiar din octombrie ; atunci au murit sute de oi. Le găseau dimineața în țarc înghețate și țepene, ca niște butuci. Una din păstorițe, Marguicha, începuse să plîngă văzînd un miel

---

[1] *Ichu* sau *paya brava* — plantă graminee care crește din abundență pe înaltele podișuri sud-americane *(puñas* și *jalcas).* E folosită îndeobște ca nutreț sau combustibil.

care încerca să sugă de la o oaie moartă. În anii următori însă, mai prevăzători și cumpănind mai bine lucrurile, au făcut tunsoarea la timp. Au ridicat și un adăpost într-un colț al țarcului, așa cum fac marii *hacendados*. Marguicha crescuse ca o plantă luxuriantă. Acum îi ziceau Marga. La timpul cuvenit, i-au înflorit buzele și obrajii și i s-au împlinit sînii. Șoldurile ei tari prevesteau rodnicia gliei adînci. Cînd îi vedeau ochii negri, flăcăii din Rumi parcă vedeau fericirea. Dacă stăteai să te gîndești, ea întruchipa viața care se înmulțește și se eternizează, pentru că femeia are aceeași menire ca glia. Și Maqui se întrebă iarăși : „Oare glia e mai bună decît femeia ?"

O pală puternică de vînt învolbură spicele și-i spulberă gîndurile. Întunericul sporise și, cu toate că focurile din vale îi făceau mereu semne prietenești, bătrînul alcalde se simțea tare singur în noapte.

Asta era, așadar, istoria satului Rumi. Poate că lipseau multe întîmplări mai mărunte. Poate că ar trebui să-și răscolească amintirile cu mai multă atenție. Timpul trecuse ca un plug care trage brazde, ori ca o vijelie care frînge crengile. Dar pămîntul era mereu același, de nebiruit, puternic, și oamenii îl îndrăgeau nespus.

Și iată că acum ceva se mișcă în noapte, iată că stînca neclintită se desprinde, că bătrînul idol prinde viață, capătă contururi omenești și coboară.

Rosendo Maqui se dădu jos de pe piatră și porni agale pe cărarea care se bifurca ocolind culmea ascuțită a Cuchillei [1], ce spinteca în două lanul de grîu. Spicele foșneau plăcut ; pe undeva, cînd aproape, cînd mai departe, greierii și cosașii vorbeau, repetînd desigur dialogul unei vechi legende pe care Maqui o știa.

În timp ce cobora spre Rumi, smulgînd destinului ultimele-i fărîme, trebuie să mărturisim că nu o dată am șovăit gîndindu-ne la Rosendo Maqui. Mai întîi pentru că ni se părea nepotrivit să-i zicem indian ori să-i dăm titlul său de alcalde, cu toate că așa se obișnuiește. Asemenea particularități erau prea puțin grăitoare pentru puternica sa personalitate. Nu i-am putut spune „don Rosendo", pentru că l-am fi făcut spaniol, și

---

[1] Cuchilla — spadă, cuțit.

nici *amauta*, pentru că astfel l-am fi depărtat de timpul nostru. Zicîndu-i numai Rosendo, am estompat lipsa de respect cu acea nuanță de caldă familiaritate proprie felului în care povestitorii își tratează personajele. Apoi, cuprinși de vraja aceluiași climat intim, am intervenit, siliți de împrejurări, pentru a limpezi unele gînduri și senzații tulburi, unele amintiri trunchiate. În ciuda acestora, poate că cititorul se va fi intrebînd : „Ce e haosul ăsta ? Ce rost are, între altele, acest amestec de catolicism, superstiție, panteism și idolatrie ?" Îi vom răspunde că toți, și unii, și alții putem avea dreptate, pentru că fiecare, inclusiv Rosendo, vedem dreptatea în felul nostru. Sufletul lui e complex. Șuvoaiele venite din numeroase alte epoci și lumi n-au apucat încă a se contopi în sufletul lui — și asta nu se va întîmpla curînd, așa cum au arătat veacurile ce s-au scurs. Poate veți spune că bătrînul nu izbutește să-și dea nici o explicație, nici un răspuns ? Ei bine, vom afirma sus și tare că pentru el a înțelege înseamnă a iubi, și că Rosendo iubește nenumărate lucruri, poate chiar toate lucrurile; și pentru că e aproape de ele, trăind cu ele, le înțelege potrivit resorturilor care-i stîrnesc dragostea, admirația, atracția, mila sau afinitatea. „Oare glia e mai bună decît femeia ?" În această îndoială se și arată o diferențiere a esenței sale. La timpul potrivit, forțele proprii ființei lui îl împing către femeie sau către pămînt, ca și către celelalte forme ale existenței. Înțelepciunea lui nu exclude, poate, nici inocența, nici naivitatea. Nu exclude nici chiar ignoranța, acea ignoranță în fața căreia tainele nu mai sînt de nepătruns, căci, pentru el, existența e dirijată cu fermitate de o putere germinatoare. În Rosendo Maqui ea este cu atît mai înțeleaptă, cu cît bătrînul nu respinge, ba chiar dorește, ceea ce oamenii numesc progres și civilizație. Dar e inutil să continuăm a face astfel de investigații, cînd e vorba de o ființă atît de puternică și totuși atît de simplă. Împovărat de ani, el își continua drumul pe cărarea șerpuită...

Deodată un strigăt spintecă noaptea, înfiorînd adîncurile beznei și trezind luarea-aminte a munților.

— Rosendoooo.... *taita* Rosendoooo...

Stîncile răspunseră și strigătul repetat se stinse puțin cîte puțin, pînă se topi în foșnetul spicelor și țîrîitul greierilor. Panglica drumului se zărea, lăptoasă, prin beznă și Maqui grăbi pasul, ascuțindu-și privirile ca să nu alunece ori să se împiedice. Îl cam dureau ochii, prea obosiți. Un ghemotoc întunecat

și mărunt suia coasta. Ajunse lîngă el, gîfîind sacadat. Era cîinele său, Candela, care, după ce i se gudură o vreme la picioare, scoase un geamăt scurt și o luă la fugă spre vale. Se vedea limpede că suise ca să-l prevină de ceva și acum îl chema să vină repede în sat. Din loc în loc, Candela făcea un scurt popas scheunînd cu îngrijorare, apoi o lua iarăși la fugă. Maqui iuți pasul. Iată și primele ziduri, lîngă care creșteau arbuști cu frunza grasă. Iată, în sfîrșit, și casele cu tinda luminată de foc. Maqui o luă cu pas ușor pe mijlocul drumului, trecînd ca o umbră printre luminile pîlpîitoare ale buturugilor. Cîțiva indieni, așezați pe prispele caselor, recunoscîndu-l, îl salutară. Clopotul capelei scoase un geamăt limpede și sfredelitor : ba-ang... și continuă să se vaite la răstimpuri rare și regulate. Auzindu-l, bătrînul se sperie și-i veni să alerge, dar se stăpîni, socotind că trebuie să păstreze ținuta potrivită cu rangul și anii săi.

În sfîrșit, într-o parte a pieței se ivi și casa lui de chirpici, cu acoperișul turtit parcă de întuneric. În fața ei zări un grup de indieni. Lumina de pe prispă le profila siluetele și le alungea umbrele tremurătoare, care se întindeau spectrale, nesfîrșite, peste piață. Maqui își făcu loc și indienii îl lăsară să treacă fără să spună nimic. Ba-ang... ba-ang... plîngea într-una clopotul. În curte se auzea bocetul sfîșietor al unei femei. Bătrînul privi și rămase mut și nemișcat. Poate numai ochii i se umeziră. Pascuala, nevasta lui, murise : trupul ei neînsuflețit, întins pe un pat de crengi și frunze de izmă era rece.

II

ZENOBIO GARCÍA ŞI ALTE NOTABILITĂŢI

TRUPUL PASCUALEI, înveșmîntat în straiele cele mai bune, fusese așezat pe un culcuş de pături și întins în mijlocul cerdacului. În jurul lui ardeau necontenit lumînări împlîntate în moviliţe de argilă umedă. La căpătîi, rînduite în tigve galbene, se aflau ofrandele, adică bucatele care-i plăceau cel mai mult Pascualei : terci de mălai cu zahăr, pesmeţi cu miere, știuleți de porumb fragezi și floricele. Sufletul avea să se hrănească cu ele ca să aibă putere să-și ducă la bun sfîrșit lunga călătorie.

Cea mai mare dintre fete, Teresa, ședea lîngă răposata și bocea, aducîndu-i laudele de cuviință, în timp ce evoca anumite întîmplări înduioșătoare. De cealaltă parte, Rosendo, așezat pe un scăunel, își mesteca tăcut boțul de coca. Ici și colo, pe cerdac și în curte, în jurul focului, se vedeau stînd ciuciți sau așezați ceilalți săteni din comunitate. Anselmo, harpistul schilod, privea cu întristare cînd la Rosendo, cînd la trupul neînsuflețit al Pascualei. Tocmai îi povestise binefăcătorului său ultimele clipe de viață ale răposatei. Bătrîna stătea lîngă vatră, pregătind mîncarea, cînd scosese deodată un geamăt : „Mă doare inima... Dacă am greșit, Rosendo să mă ierte... Copiii mei..." Și n-a mai apucat să spună altceva, fiindcă s-a prăbuşit într-o parte și și-a dat sufletul. Rosendo nu-și putuse stăpîni o lacrimă. Ce ar fi avut să-i ierte ? El era cel care ar fi dorit să-i ceară iertare și acum i-o cerea sufletului ei.

Privirile bătrînului rătăceau în noapte, de la o stea la alta ; apoi, la răstimpuri, se întorceau iar către nevastă-sa. Pascuala nu mai era în viață, ci în neființă. Fața zbîrcită și trupul vlăguit, în jurul căruia pîlpîia constelația roșiatică a lumînărilor, se cufundaseră într-o veșnică împăcare, într-o tăcere nețărmurită. Și în acea tăcere, în acea pace, căutau să răzbată — aducînd trecutului cuvenitul prinos — cuvintele și bocetele Teresei, tînguirea ei omenească.

În semn de jale, părul răvășit al fetei cădea în dezordine peste fața-i măslinie. Șalul desfăcut lăsa să i se vadă pieptul cu sînii plini ce tresăltau tremurînd sub bluza albă. Spunea gemînd :

— Vai... vai, vai... măicuță ! Cine mai era ca ea ? Inima-i era de aur și vorba de argint. Dacă vedea un bolnav, un schilod ori un nevoiaș, pe dată i se făcea milă și-l îngrijea... Vai, vai... Gura ei n-a rostit decît vorbe bune și dacă uneori cîrtea dintr-o pricină oarecare, căci gura te mai ia pe dinainte, numaidecît se oprea : „Să nu cîrtim, zicea, nu e bine, nu e bine să cîrtim"... Vai, vai, măicuţa mea... Ca fată, a fost frumoasă tare și toți o îndrăgeau — și tot așa a rămas și după ce a avut atîția copii... și chiar bătrînică, nu părea nimănui urîtă...

Fața oacheșă, liniștită, a moartei, lucind sub lumini, adeverea cele spuse. În ciuda zbîrciturilor, chipul Pascualei mai păstra încă un dram de prospeţime. Buzele groase erau răsfrînte firesc, fără urmă de crispare, iar între ochii închiși, linia hotărîtă a nasului se întîlnea cu o frunte gravă și blîndă totodată, încadrată de două șuvițe de păr alb. Bătrîna nu fusese arțăgoasă și nici nesuferită. Teresa plîngea, povestind mai departe :

— Unele femei se fac rele și nu-și mai văd lungul nasului dacă bărbatul lor e om de seamă. Cînd tata a ajuns alcalde, toată lumea zicea : „Acum, Pascuala o să se facă afurisită". De ce să se facă afurisită ? Avea scaun la cap și știa să fie femeie la casa ei, să-și vadă de treburile ei, fără să se vîre unde nu-i era rostul. Știa să toarcă, știa să țeasă, știa să vopsească... Bărbatul ei avea cu ce se găti și primeni, iar copiii n-au dus lipsă de nimic cît au stat sub aripa ei. Țesea pînă și pentru bietul Anselmo, schilodul... Mult îl mai iubea pe bietul schilod...

Ghemuit lîngă alcalde și ascunzîndu-și sub cutele *poncho*-ului roșu hidoșenia picioarelor paralizate, Anselmo stătea cu capul în piept. O lacrimă alunecă pe obrazul lui supt, lăsînd o dîră lucioasă.

— Vaai, vaai, măicuța mea... Întotdeauna punea deoparte oleacă de mîncare și care cum venea, fie el de-ai noștri, ori de aiurea, îl poftea la masă și-l omenea. Nu se uita cine era — la toți le dădea. Și alții dau, iar dacă se nimerește să fie vreo bătrînă — cu atît mai vîrtos. Că ce-și zic oamenii ? O fi chiar sufletul pămîntului și rătăcește prin lume să vadă cum se poartă cei ce-au semănat și-au cules, să vadă dacă-s darnici din rodul ce li l-a dat pămîntul. Că de nu l-ar omeni, pă-

mîntul s-ar mînia și n-ar mai da rod mănos. Uite-așa și măicuța mea — la toți le dădea, bătrîni ori tineri, bărbați ori femei... „Omul, cînd i-i foame, cată să mănînce și se cuvine să-i dai“, așa zicea ea !

În felul ei, Pascuala îl ajutase întotdeauna în slujba de alcalde, se gîndea Rosendo. Îl ajutase prin bunătatea ei, prin bunul-simț înnăscut. Se avea bine cu oamenii, nu se amesteca în treburile comunității și nu stîrnea invidia femeilor, pentru că nu căuta să se grozăvească cu situația ei de nevastă a alcaldelui. Cum făcea numai bine și dovedea că e o mamă fără cusur, toți o respectau. De altfel, poate că vreuna din bătrînele cărora le dăduse de mîncare întruchipa chiar duhul pămîntului.

— Vaaai, vaaai, măicuța mea... O dată, era gata-gata să moară, că tare era beteagă, și-a făgăduit să i se închine vreme de un an bunului sfînt Isidro. Așa s-a înzdrăvenit. Și cum s-a mai dus și s-a rugat un an încheiat zilișoară cu zilișoară !... Vaaai, vaaai, măicuță, măicuța mea... N-a făcut rău nimănui — la toți le-a făcut numai bine... Ciiine mai era ca ea ? „Femeia e făcută să fie bună“, așa zicea...

Ei, haide ! își spuse Rosendo, nevrînd să înceapă să plîngă. Mai adăugă niște coca la boțul care-i umfla obrazul și-și clăti pe ascuns gîtlejul. Drept e că nevastă-sa fusese o femeie bună. A făcut tot ce-i stătuse în putere pentru fericirea lui și a tuturor ; se străduise să facă viața comunității mai frumoasă.

Și laudele continuau. Pentru indieni, ele erau întocmai ca necrologurile din ziare, sau ca panegiricul obișnuit al funeraliilor de la oraș. Numai că aici, în sat, unde oamenii trăiau în comun și țineau minte ce-a fost, trebuia să spui adevărul. Toate acestea erau ascultate mai cu seamă de către femei, căci bărbații, mai ales cei aflați ceva mai departe, șopoteau despre treburile lor, continuînd să-și mestece cu indiferență boțul de coca. Femeile mai în vîrstă, ale căror cusururi erau puse în lumină de virtuțile răposatei, îi iertau acum metehnele, ba unele o și lăudau ; la rîndul lor, tinerele fete nu-și doreau în aceste clipe decît să-și trăiască viața asemeni Pascualei. Un sentiment de venerație și de pietate plutea peste tot locul. Iar în ceea ce-o privea pe Eulalia, leneșa și clevetitoarea nevastă a lui Abram, care s-ar fi cuvenit, cu acest prilej, să cugete la bîrfelile și intrigile pe care le urzea, nici măcar nu auzea, nefiind de față. Se afla într-o casă vecină și pregătea

împreună cu celelalte femei din familie gustările pentru cei ce urmau să stea la priveghi.

Teresa își încheie bocetele și laudele abia cînd își făcură apariția, mînînd trei măgari îndărătnici, cei care se duseseră în districtul vecin, Muncha, pentru a face rost de *cañazo*[1]. Fiecare măgar purta cîte două urcioare pîntecoase.

Districtul Muncha era vestit pentru lipsa lui de apă. Orășelul nu avea decît un prăpădit de pîrîiaș ce servea pentru nevoile tuturor, din care pricină locuitorii săi erau cunoscuți în regiune cu numele de *chuqui-cuajo* — splină secătuită — sau, mai pe scurt, *chuquis*. Iarna, oamenii mai puteau aduna apa de ploaie ce se scurgea pe olanele caselor, dar vara duceau mare lipsă. Pîrîiașul care-și strîngea apele de pe un povîrniș, își picura lacrimile într-un jgheab de frunze de agavă, în fața căruia se adunau zeci de femei cu urcioarele. În timp ce zgîrcitul izvoraș, gîlgîind încetișor, umplea vasul celei venite mai întîi, celelalte stăteau la taifas așteptîndu-și rîndul. Și astfel zăboveau acolo ceasuri în șir, pălăvrăgind după pofta inimii. Acolo se înfiripau toate istoriile, minciunile, încurcăturile și dandanalele din tîrg. Uneori se încingeau adevărate încăierări, în care femeile nu numai că-și spărgeau capetele, dar — și asta era lucrul cel mai rău — și urcioarele cu apa atît de anevoie adunată. Certurile ajungeau pînă în tîrg, unde se transformau apoi în adevărate conflagrații între soți și neamuri. Dar nevoia unei anumite înțelegeri pentru menținerea rîndului în fața izvorașului aducea armistițiul. Apoi, iarna femeile se mai potoleau și dacă se mai iveau cumva unele neînțelegeri, obișnuiau să se amenințe : „Ți-arăt eu, ți-arăt eu ție cînd o veni vremea să mergem la izvor". S-ar putea crede poate că *chuquis*-ii erau leneși și numai din această pricină nu-și săpau un canal prin care să aducă apă din vreo vîlcea. Se cuvine să spunem însă, spre cinstea lor, că se gîndiseră la asta, dar vîlceaua cea mai apropiată — cea de la Rumi — se afla tocmai la trei leghe depărtare și ar fi trebuit să dinamiteze o porțiune foarte întinsă de stîncă, dar nu aveau bani pentru așa ceva. Ce-i drept, venise o dată un candidat care le promisese că va obține o subvenție pentru lucrare, dacă aveau să-l voteze la alegerile de deputați, și au primit tîrgul ; dar la alegeri a ieșit un altul, din Lima, care nu le promisese nimic și pe care nimeni nu-l

[1] Rachiu din trestie-de-zahăr.

cunoștea. Toți deputații erau la fel ; și poate că habar n-aveau de soarta celor din Muncha. În timpul verii, olanele roșii se profilau pe un peisaj pustiu. Pe cîmpiile uscate și secătuite, arbuști sfrijiți își scuturau frunzele ofilite, iar pășunile gălbejite se pîrjoleau, înăbușite de un pămînt sur și nisipos. Din cînd în cînd, în apropierea izvorului se mai înfiripau cîțiva puieți verzi, dar n-aveau niciodată răgaz să se dezvolte, căci localnicii îi distrugeau, ca pe niște concurenți. Femeile, cu șaluri negre și fuste multicolore, se îngrămădeau pe lîngă jgheab ca un stol de păsări răpitoare în jurul prăzii.

Nimic de mirare, așadar, că acești *chuquis* se dădeau în vînt după *cañazo* : le era sete. Și apoi, *cañazo* le mai folosea și pentru altceva : le prindea tare bine cînd trebuiau să treacă prin momentele grele ale certurilor sau pentru a-și face curaj înainte de a se lua la harță. Iar dacă pe lîngă toate acestea mai punem la socoteală și faptul că nicicînd nu lipsesc dureri de ostoit și bucurii de sărbătorit, lesne vom înțelege că locuitorii din Muncha aveau destule temeiuri să se dedea la băutură. Adesea se duceau după *cañazo* pînă în văile Marañónului [1], iar la nevoie îl aduceau chiar sub formă de *guarapo*, adică de suc de trestie-de-zahăr fermentat, ca să-l distileze ei. Aveau alambicuri mari și bune, datorită cărora puteau îndestula cîrciumile la care dădeau năvală consumatorii din tîrg și din împrejurimi. Tot acolo veneau după provizii și cei din Rumi, cînd cine știe ce întîmplare îi împiedica să-și prepare rubinia și tradiționala lor *chicha* de porumb. Relațiile lor cu *chuquis*-ii erau bune. Cum aceștia nu recoltau mare lucru, căci nu prea cultivau pămîntul și nici cu grădinăritul nu se îndeletniceau (pentru că vara s-ar fi uscat toate), le cereau mereu grîu, porumb și zarzavaturi celor din Rumi. Plăteau cu bani peșin sau făceau schimb cu rachiu.

Așa se face că, în noaptea aceea, o dată cu oamnii din comunitate trimiși după *cañazo*, a venit și un grup de locuitori din Muncha, condus chiar de guvernatorul Zenobio García, un metis roșcat și burduhănos ca un urcior. O parte din *cañazo* îl dăduse chiar el, și făcuse rost și de-al treilea măgar pentru transport. La Muncha, ca și prin împrejurimi, guvernatorul era socotit un om foarte important. Avea un alambic de metal și un altul de lut, o casă cu etaj și o fată foarte nostimă.

---

[1] Marañón — numele de baștină al Amazonului.

care, la rîndul ei, avea o slujnică și cîteva ghivece cu garoafe, rînduite pe veranda casei. Și pentru a nu îngreuna rîndul la apă în timpul zilei, slujnica trebuia să ude florile noaptea. Era plăcut să întîlnești în acea pustietate gălbejită și mirosind a rachiu un locșor înmiresmat de parfumul garoafelor albe și roșii. Înapoia șirului de ghivece stătea stăpîna, tolănită alene într-un balansoar. Avea ochi mari, adînci, și o gură care semăna cu o garoafă. Sînii rotunzi și șoldurile pline păreau plăsmuite anume pentru o maternitate fericită. Nu făcea nimic și, fără îndoială, nu cărase niciodată apă. *Señorita* Rosa Estela își păzea florile, și-atît, iar părinții o păzeau pe ea, tot ca pe o floare.

Guvernatorul trecu printre localnici, urmat de ceilalți din grup, pînă ajunse la Rosendo Maqui. Își dădură bunețe și schimbară și cîteva cuvinte. García ținu să-l asigure că locuitorii din Muncha îi împărtășesc durerea și găsiseră de cuviință să și vină cîțiva, pentru a-i reprezenta la priveghi ; apoi se retraseră mai încolo, unde se așezară, formînd un grup aparte. Pălăriile lor de pai și hainele de dril se zăreau albind în noapte.

Se împărți rachiul. Pe tăcute, ca să nu tulbure solemnitatea atmosferei, localnicii se duceau să-și primească porția în sticle, vase de gresie sau tigve de toate formele și mărimile. Băutura, care răspîndea un miros puternic și înțepător, era turnată de băieții și rudele lui Maqui. De cum se întorceau la locurile lor, oamenii se așezau în grupuri mici și vasul trecea din mînă în mînă. Noaptea se făcea tot mai răcoroasă și rachiul le încălzea sîngele, așa cum coca, pe care toți o mestecau cu nădejde, înviora flacăra palidă a vegherii.

La un moment dat, Doroteo Quispe, un indian lat în spate, îngenunche la picioarele răposatei, cu fața către ea, și-și scoase pălăria, dînd la iveală un cap hirsut. Toți ceilalți îi urmară pilda, descoperindu-și capetele. Începeau rugăciunile. Deoparte, grupul oaspeților părea o pată albă în noapte. Doroteo porni să spună *Tatăl nostru* cu glas răgușit și monoton, puternic și confuz totodată : „Tatăl nostru carele ești în ceruri..." Se opri în mijlocul rugăciunii, așa cum era obiceiul, și mulțimea continuă în cor, murmurînd : „Pîinea noastră mmm.... mmm..." Murmurul surd, ca un zumzet de insecte, sfîrșea cu un prelung „Aaminnnn". Cînd terminau, o luau iar de la capăt. S-au rugat așa multă vreme. Doroteo Quispe era foarte iscusit la rugăciuni

și, pe lîngă cele obișnuite, știa și cîteva mai rare : rugăciunea celor Doisprezece Apostoli, bună pentru a feri de duhuri și de aerul vătămător pe cei ce caută comori sau trudesc în mine ; rugăciunea închinată Fecioarei Maria, tămăduitoarea schilozilor și chiar a celor intrați în agonie, „dacă voința lui Dumnezeu nu e împotrivă" ; alta, închinată Fecioarei din Monserrat, cea păzită cu atîta strășnicie de preoți, ca să nu se roage la ea și ucigașii, ca și pe aceea a Dreptului Judecător, bună anume pentru a te feri de persecuții, pentru a înlătura primejdii de moarte, a te scoate biruitor din lupte și a te scăpa de condamnări. Dar cum de data asta era vorba numai de sufletul curat al Pascualei, nu s-a rostit decît *Tatăl nostru, Ave Maria, Crezul* și *Salve.*

Era noapte tîrziu cînd s-a isprăvit cu rugăciunile și s-au împărțit de-ale gurii. După aceea, ceasurile au devenit peste măsură de lungi și mulți dintre cei ce rămăseseră la priveghi s-au întins pe pămînt. În jurul trupului neînsuflețit lumînările pîlpîiau într-una, iar sus, cerul își aprinsese toate stelele.

Rosendo Maqui rămase adîncit într-o stare de veghe care învăluia ca un nimb luminos toată viața soției lui. Îi accepta moartea cu un sentiment adînc și puternic, plin de o grea mîhnire, în care o vagă conștiință religioasă se împletea cu o emoție pămîntească și cerească. Fie-ne îngăduită o anumită nesiguranță. Rosendo însuși n-ar fi putut preciza ce simte, iar noi, la urma urmelor, nu izbutim decît să bănuim tainițele adînci ale sufletului său.

Se iviră apoi zorile trandafirii și aurii, și ziua se înălță de pe culmile stîncoase ale muntelui Rumi. Lumina se așternu blîndă și molcomă peste poalele colinelor, peste eucalipți și sălcii, peste olanele capelei și ale caselor, peste îngrădituri, învăluindu-i pe oamenii rămași la priveghi.

Iar cînd soarele se ridică pe cer în crucea nămiezii, oamenii înfășurară trupul neînsuflețit în pături, îl puseră pe năsălie și-l duseră la cimitir. Cortegiul era neobișnuit de lung. Venise tot satul, chiar și cei care nu fuseseră la priveghi. Alături de moartă mergeau Rosendo Maqui, băieții și fetele lui, regidorii și grupul din Muncha. În urma lor, toți locuitorii din Rumi, bărbați și femei, bătrîni și tineri, poate cinci sute de suflete. Nu rămăseseră acasă decît copiii și Anselmo, schilodul. Cînd văzuse că o iau pe maică-sa, Anselmo încercase să se ridice, uitîndu-și de infirmitate ; își agitase brațele, pînă-i că-

zuseră de-a lungul trupului ca frînte, apoi se cufundă într-o toropeală adîncă. Numai inima i se zbătea, întocmai ca un animal credincios pus în lanț.

La cimitir, sătenii săpaseră o groapă adîncă în care așezară trupul neînsuflețit. După slujba religioasă, oamenii dădură o pioasă mînă de ajutor, acoperind groapa cu pămînt. Cînd totul luă sfîrșit, o cruce făcută din două crengi mai groase fu împlîntată la căpătîiul moartei. Fetele se întoarseră acasă plîngînd, iar băieții îl însoțiră pe bătrînul lor tată, susținîndu-l cu brațele lor.

Așa a fost privegheată și îngropată, cu demnitate și cu cinstea cuvenită, Pascuala, soția alcaldelui Rosendo Maqui. Pămîntul acoperi trupul ei istovit de o nobilă trudă și, o dată cu el, înghiți o frîntură de trecut și de tradiție.

La înapoiere, guvernatorul Zenobio García se opri o clipă în piață, înconjurat de oamenii cu care venise. Fața roșcovană îi era puțin palidă din cauza nopții nedormite. Cu pălăria de pai pe creștetul capului, cu degetele mari înfipte în brîul de piele, își roti privirile, dîndu-și aere de om foarte important. Din cînd în cînd își trecea mîna peste pîntecele mare și umflat, bătînd darabana cu degetele. Scruta cu privirea tot satul și împrejurimile, în timp ce spunea ceva oamenilor lui. Apoi oaspeții își luară rămas bun de la Rosendo și plecară.

Nici unuia dintre localnici nu i-a dat prin gînd că ar fi ceva deosebit în purtarea celor din Muncha. Nimic, doar că luaseră parte ca prieteni la priveghi și la înmormîntare, și-acum se întorceau la casele lor pe drumul obișnuit, sub raza bunului soare de toate zilele.

III
ŞI ZILELE TRECEAU...

MINUNATĂ e înţelepciunea acelor povestitori din popor, care, oprindu-se din cînd în cînd, strecoară în noianul faptelor povestite de ei cuvintele atît de cuprinzătoare şi pline de tîlc : „Şi zilele treceau“... Căci ele dau glas scurgerii timpului.

Cînd trece peste un fapt, fericit sau nefericit, dar întotdeauna deosebit, timpul dobîndeşte o anume semnificaţie. El adună în jurul, sau mai bine zis în faţa întîmplării, greutăţi şi probleme, planuri şi vise, fapte norocoase ori lipsite de noroc, nimicuri care sînt urzeala minutelor, într-un cuvînt : zile. Zile care au trecut, zile care vor veni. Şi acel fapt, fericit sau nefericit, capătă în faţa timpului, adică a realităţii de fiecare zi a vieţii, adevăratul lui sens, căci orice s-ar întîmpla, el rămîne în urmă, tot mai în urmă, în trecut. Iar dacă este adevărat că omul, cît trăieşte, îşi întoarce adesea privirea spre trecut, fie dintr-un îndemn firesc al inimii către ceea ce i-a fost drag, fie pentru a scoate o învăţătură utilă din experienţele omenirii, sau pentru a-şi spori faima cu virtuţile de altădată — tot atît de adevărat e că acelaşi om se poate afirma numai în prezent şi se leagănă în speranţa de a-şi prelungi viaţa cu întîmplările pe care i le poate aduce viitorul.

Aşadar, după moartea Pascualei, timpul a continuat să curgă mai departe pe făgaşul lui. Deci o să spunem şi noi : Şi zilele treceau...

Pe întinsele ogoare ale comunităţii, porumbul şi grîul dădeau în pîrg. În spatele caselor, pe răzoare, tulpinile de bob îşi legănau alene florile, mazărea îşi umfla păstăile noduroase, iar verzele îşi încrustau smaraldele enorme în pămîntul negru şi reavăn.

Prin văzduh, treceau ţipînd stoluri de papagali, unii mici şi albaştri, alţii mari şi verzi. Escadrilele vibrante evoluau năvalnic, apoi planau lin — cele albastre deasupra grîului, cele verzi deasupra porumbului. Paznicii îi alungau cu praştia şi cu strigăte. Speriaţi, papagalii ţipau şi mai ascuţit şi se ridicau foarte sus, dispărînd în înaltul cerului limpede, în căutarea altor ogoare. Frumoasa pasăre *huanchaco,* sură la pene şi cu

pieptul roșu, atît de lacomă de știuleți, își cînta de zor bucuria, vestind pîrguirea porumbului.

O adiere călduță și blîndă, încărcată cu polen și foșnet de spice, aducea mireasmă de recoltă îmbelșugată.

Juanacha și bărbatul ei s-au mutat la Rosendo, ca să-i mai țină de urît. Juanacha era cea mai mică dintre fetele alcaldelui și tinerețea revărsa în toată ființa ei o încîntătoare armonie. Sprintenă, voinică, rumenă la față și cu ochi strălucitori, se foia într-una prin casă, vorbind cu glas limpede și tare, parcă străbătut de nevăzute firicele de aur.

Anselmo, Rosendo și cîinele Candela [1], botezat așa din pricina părului său de culoarea focului, n-o puteau încă uita pe răposată. Anselmo ceruse ca harpa să-i fie ascunsă într-un ungher, iar coardele-i ispititoare acoperite cu niște pături. Rosendo își petrecea timpul șezînd pe banca de lut de lîngă prispă, cufundat în mîhnirea lui tăcută, cu Candela la picioare. Mai bine zis, cîinele ședea chiar pe picioarele sale și lui Rosendo îi plăcea, căci i le încălzea cu trupul lui. Candela zăcea toată ziua într-o somnolență melancolică, iar noaptea urla.

În Juanacha viața clocotea, tălăzuind de voioșie, iar tristețea, sau purtarea ei discretă, era mai degrabă o manifestare de respect față de tată. Își iubise mult mama, dar mîhnirea îi era alungată din inimă de ritmul năvalnic al sîngelui. Cît despre soțul ei, n-am ști ce să spunem. Era un indian liniștit, care nu-și dădea în vileag simțămintele.

Juanacha născuse un prunc care, la acea vreme, sătul să tot umble de-a bușilea, sărutînd pămîntul, încerca să se țină copăcel, ca să arunce o privire în lumea tainică a băncilor și a lavițelor. Uneori, în forfota lui de viermișor, se împiedica de picioarele bunicului — dacă nu era culcat cîinele pe ele. Atunci, cu mînuțele lui durdulii, trăgea de curelele sandalelor, pipăia picioarele tari, apoi ridica privirea spre uriaș. Rosendo îl lua în brațe spunîndu-i cîte o vorbă drăgăstoasă, iar mititelul îi dădea la o parte pălăria de pai, ca să-l tragă de pletele cărunte. Bătrînul bombănea zîmbind :

— Haide, dă-mi drumul, ștrengarule...

Îi sălta inima de mulțumire și de dragoste.

---

[1] Flacără, foc.

In sat, amintirea Pascualei se stinse cu încetul, ca noaptea focul din vatră. Cu toate acestea, ar fi nedrept să spunem că Rosendo a uitat-o cu desăvîrșire. Oamenii îi vedeau durerea și o găseau firească. Iar noaptea, cînd Candela urla, îi auzeai :

— Plînge după *ña*[1] Pascuala.

— Poate că-i vede sufletul...

— Da, cîinii văd sufletele — așa se spune — și cică, dacă un om își dă cu urdoare de cîine la ochi, poate vedea și el sufletele cum umblă noaptea...

— Groaznic ! Curată vrăjitorie...

— Săraca *ña* Pascuala !

— De ce săraca ? Era destul de bătrînă și-i venise timpul să moară. Omul nu poate trăi o veșnicie...

Era, de altfel, singurul gînd care-l mîngîia pe Rosendo. În viața oricărui om, bărbat sau femeie, toate își au sorocul lor. Trebuia, deci, să vină și sorocul morții. Dureroasă e numai o moarte pretimpurie, căci te văduvește de multe, dar cea care vine la bătrînețe, ca un sfîrșit firesc, nu e. Așa gîndea el, în acele clipe, cînd se simțea atît de aproape de pămînt. Orice vietate — își zicea el — se naște, crește și moare pentru a se întoarce în țărînă. Îmbătrînise deci și el, ca Pascuala, ca toți, și trebuia să se întoarcă în țărînă.

Zidarii continuau să lucreze la clădirea școlii, alături de capelă, la umbra și în mireasma eucalipților. În piață, cărămidarul, aplecat asupra pămîntului bătătorit, muncea toată ziua cu rîvnă. Două ajutoare îi aduceau în covățele de mărime potrivită lutul gălbui, scos dintr-o groapă, unde era frămîntat de zor cu picioarele. El ținea forma, pe care ajutorul o umplea cu lut dintr-o singură mișcare, răsturnînd cu pricepere covățica, apoi netezea argila cu o scîndurică și la urmă desprindea forma, cu o mișcare sigură și repede, lăsînd cărămida pe pămînt. Celălalt ajutor se și înființa cu porția lui de lut și operația se repeta. Cărămizile dreptunghiulare erau așezate în șiruri lungi. Darnicul soare de vară își îndeplinea și el menirea — aceea de a le ajuta să se întărească. Cele uscate, din primele șiruri, erau ridicate și duse la locul construcției. Meșterul zidar, chincit sus pe zid, foarte mîndru de îndemînarea lui, striga din

[1] Diminutiv popular al apelativului *señora*.

cînd în cînd: „cărămizi, cărămizi“, către ajutoarele lui. Zidul se ridica pe temelii mari de piatră. Zidarul, pe nume Pedro Mayta, așeza cărămizile, lipindu-le cu un fel de mortar de argilă; le potrivea în așa fel, încît îmbucătura unui rînd să nu fie la fel ca a celui următor, pentru ca zidul să fie mai trainic.

Într-o după-amiază, Rosendo Maqui, care urmărea de pe prispa casei lui cum lucrează oamenii, se duse la ei.

— A, ce bucurie, *taita!* strigă Pedro, în timp ce potrivea o cărămidă, netezind cu mistria mortarul. Bună ziua, *taita!*

Ceilalți meșteri, pînă și cei care frămîntau lutul ceva mai departe, la marginea porumbiștii, se apropiară să-l salute. Rosendo le răspunse cu un zîmbet de satisfacție. Îi plăcea să vadă pe oameni urmele îndeletnicirilor — semințe lipicioase de bălării, fire de grîu, mătase de porumb — căci socotea că erau semnele înălțătoare ale muncii.

— Merge treaba, meștere Pedro?

— Cum vezi, *taita*. Curînd poate o să avem și școlicica noastră.

— Ce școlicică? Școală mare! Ce zici, or să încapă în ea o sută de copii?

— Chiar și două sute...

— Cu atît mai bine...

Apoi Maqui intră în patrulater. Zidurile gălbui îi ajungeau pînă la înălțimea pieptului. Mirosea a lut proaspăt. Clădirea avea o ușă și patru ferestre, două către răsărit și celelalte două către apus.

— M-ai înțeles bine, Pedro. Că de nu, procopsitul de inspector școlar ar putea spune... cum mi-a spus?... A zis, ba nu, nu așa... nici așa... Na, c-am uitat tocmai vorba aia!... Tu o știi?

Mayta răspunse că n-o știa și nici măcar nu bănuia despre ce putea fi vorba. Cum ceilalți se înapoiaseră la treburile lor, strigă cu și mai multă rîvnă, ca să-l audă și alcaldele:

— Cărămizi, aduceți cărămizi!...

Știe Dumnezeu de ce, Rosendo se apucă să încerce tăria zidului cu bîta lui de *lloque* și se convinse că era solid.

— Și acoperișul, *taita?* De țiglă ori de paie?

— Ei zic că de țiglă. O să trebuiască bătătorit bine și pămîntul. Și ar fi bine ca Mardoqueo să împletească o rogojină, ca să fie... ah, acum îmi amintesc!... „igienic“...

— Aha, așa a zis inspectorul. Igienic ! Și ce e aia ?

— Tot ce e bun pentru sănătate... așa a zis...

Mayta lăsă deoparte rîndurile cărămizilor și izbucni în rîs. Rosendo se uită la el mirat. Cînd, în sfîrșit, se potoli, Mayta îi explică :

— Inspectorul ăla nu e un filfizon mărunțel ? Îl știu, îl știu... Își petrece timpul golind păhărelele în cîrciuma lui don Albino. O fi crezînd, poate, că băutura e bună pentru sănătate și dimineața și seara ! Dacă-i așa, atunci el e cel care nu-i igienic !

Și rîseră amîndoi tot repetînd cuvîntul printre hohote. Erau atît de fericiți ! Apoi Maqui spuse :

— Vorba e c-o să avem școală. Mi-ar fi plăcut să vin mai tîrziu pe lume, să fiu copil acum și să merg și eu la școală...

— Ei, da, ar fi fost tare bine...

— Dar las că-i bine și să poți spune copiilor : „Duceți-vă voi și învățați cîte ceva"...

— Așa e, *taita*... Eu am doi ; ei or să știe, că eu am început să fiu prea greu de cap. Îmi vine greu să spun, dar așa e. Cînd văd cîte o hîrtie încondeiată cu de-alea de le zice litere, mă iau de gînduri și, cum simt că nu le-aș putea învăța, mai-mai că mă sperii...

— Ce-i drept, noi n-am știut niciodată nimic, răspunse Maqui. Apoi adăugă cu înflăcărare : Dar ei, ei or să știe...

Se îndreptă spre groapa de lut — se vedea în săpătură ca la o jumătate de metru de pămînt negru, poros, iar dedesubt, pămînt galben, clisos ; apoi se duse pînă la locul unde se făceau cărămizile. Găsi cîte o vorbă bună pentru fiecare dintre lucrători. Schimbă cîteva cuvinte cu ei și glumi puțin. Se simțea respectat și iubit. Se întoarse acasă fericit că obștea pornise să înalțe cea mai de seamă construcție a ei, iar școala avea să fie tare frumoasă. Copiii vor răspunde la lecții cu glăsciorul lor cristalin, apoi se vor juca în piață, la soare, ori în umbra eucalipților... Rosendo Maqui era mulțumit.

Pe cîmpii, iarba îngălbenea scuturîndu-și semințele, macii își legănau ușor florile roșii. Arbuștii și pomii cu rădăcini adînci își păstrau verdeața viguroasă, îmbiindu-te voios cu fructele lor zemoase.

La un cap și altul al Străzii Mari, lîngă zidurile care înconjurau satul sau chiar cocoțați pe ziduri, nopalii începuseră să prindă culori. Mustoasele lor frunze verzi se împodobeau cu fructe ce păreau rubine și topaze.

Agavele cu frunze albastre, crescute pe lîngă nopali sau risipite pe cîmp, își înălțau spre cer tulpina dreaptă și desfrunzită, ca o întruchipare a tăcerii. La vîrf, goliciunea lor cenușie exploda într-un panaș de flori albe ori se împodobea cu fructe strălucitoare. Rare erau cele care puteau fi văzute astfel, căci nu legau fructe decît după zece ani, înainte de a muri, dar chiar și tulpina lor lungă, cu inimă de iască, plătea vieții tributul ei de frumusețe.

Tufele de *úñicos*, grijulii în a-și pregăti din vreme ofranda, ajunseseră la maturitate, și toată coasta răsăriteană a muntelui Rumi părea acoperită de mantiile lor violete. Fructele lor, un fel de mure ce aduceau a mici amfore sau fiole, erau de o dulceață plăcută, puțin acrișoară.

Băieții și fetele din Rumi, cu cei mai mititei de mînă, se duceau în vîlcea, de unde se întorceau cu buzele liliachii. Le plăceau murele la fel de mult ca și guguștiucilor.

La vremea cînd se coceau murele de *úñicos*, porumbeii albaștri veneau în stoluri mari din văile adînci ale rîurilor tropicale — unde se hrăneau cu sămînță de coca — spre zonele temperate. Așa ajungeau la Rumi, unde le plăcea mai ales vîlceaua. După ce se ghiftuiau dimineața, poposeau, după obiceiul lor, pe crengile copacilor celor mai înalți și începeau să uguie. Alcătuiau, prin frunziș, adevărate coruri. Unul pornea un fel de chemare, lungă și melancolică, cu fel de fel de inflexiuni, iar ceilalți îi răspundeau în cor, cu un suspin duios. Dar uguitul suav nu-și pierdea totuși nimic din vigoare, și atît chemarea, cît și corul puteau fi auzite de la mari depărtări. Era un cîntec înalt și grav, drăgăstos și persistent, care-ți umplea sufletul de-o mare liniște, împletită cu melancolie.

Într-o dimineață, Rosendo Maqui mergea pe Strada Mare, întorcîndu-se de la casa lui Doroteo Quispe, cînd zări un călăreț elegant care, urmat de încă doi, se iviseră la cotitura drumului ce se pierdea înapoia dealului, pe unde veniseră altădată soldații „roșii".

Stîrnind vîrtejuri de praf, înaintau foarte repede, așa că ajunseră în fața pieței în același timp cu Rosendo; și chiar acolo se și întîlniră. Stăpînul și însoțitorii lui își opriră caii

Calul stăpînului era un bidiviu cenușiu-rotat, cu harnașament luxos, cu frîul din piele împletită, șaua și scările strălucind de argint ; grumazul lui arcuit răbda cu greu strînsoarea frîului. Călărețul, un alb cu privire aspră, nas acvilin și mustață răsucită în sus, purta o pălărie albă de pai, un *poncho* dintr-o țesătură fină, cu dungi albe și albastre, și pinteni grei, zornăitori. Însoțitorii săi, niște funcționari modești, păreau atît de șterși alături de el, încît aproape nici nu-i mai observai.

Era don Álvaro Amenábar y Roldán în persoană, chiar acela căruia oamenii din sat și în ținut îi ziceau simplu, din comoditate, don Álvaro Amenábar. Nu cunoșteau din ce familie se trage, dar îi respectau, bineînțeles, situația importantă pe care i-o conferea calitatea sa de *hacendado* bogat.

Rosendo Maqui salută. Fără să-i răspundă la salut Amenábar rosti pe un ton autoritar :

— Știi bine că terenurile acestea sînt ale mele și că am înaintat o reclamație la tribunal.

— *Señor*, comunitatea are actele ei...

Moșierul nu luă în seamă aceste cuvinte și, privind în jur, întrebă batjocoritor :

— Și ce clădire e asta pe care-o ridicați lîngă capelă ?

— O să fie școala noastră, *señor*...

Amenábar adăugă pe un ton și mai batjocoritor :

— Prea bine. De-o parte, templul religiei și, de cealaltă, templul științei !

Acestea spuse, dădu pinteni și plecă în galop, urmat de oamenii lui. Grupul se pierdu înapoia cotului stîncos de unde începea drumul accidentat ce ducea către districtul Muncha.

Alcaldele rămase cu gîndul la cuvintele lui Amenábar și, după ce le cîntări în toate chipurile, înțelese toată viclenia cinicei amenințări și a crudei batjocoriri. Nu, n-avea dreptul să-i jignească așa. Cu toată neștiința și sărăcia lor — își zicea — oamenii din comunitate nu făcuseră niciodată rău nimănui ; căutau să-și îndulcească traiul cît le îngăduiau puținele lor cunoștințe și modestele lor mijloace De ce atîta răutate ? Maqui simți că pentru prima oară sufletul i se umple de ură, ură dreaptă firește, dar care, în orice caz, îl descumpănea pe de-a întregul, făcîndu-i parcă și mersul mai puțin sigur. Era tot numai tristețe și amărăciune... În sfîrșit... om trăi și-om vedea...

Către sfîrșitul zilei, din porunca lui Rosendo, au fost închiși în ocol patru cai. A doua zi, încă de cu noapte, la acel ceas tulbure cînd umbrele parcă șovăie să se retragă din fața zorilor, puseră șeile pe ei. După ce le potriviră chingile și căpestrele, trei oameni încălecară : Abram Maqui, băiatul său, Augusto, flăcău zdravăn, care strîngea între pulpele lui tari un cîrlan năbădăios, de curînd îmblînzit, și regidorul Goyo Auca, ducînd de dîrlogi și pe Frontino. Nu merseră prea mult : se opriră în fața casei alcaldelui.

Prispa era luminată de focul din vatră ; Juanacha, șezînd alături, gătea ceva.

— O să vină acușica, le spuse.

Descălecară și, la scurtă vreme, Rosendo Maqui se ivi din întunericul odăii sale. Răspunse scurt saluturilor respectuoase, încuviință dintr-o privire rînduiala cailor și se așeză în fața focului împreună cu noii-sosiți. Juanacha le servi în tigve mari, galbene, supă de bob cu pastramă și floricele ; mîncară zgomotos, întinzînd cîte o îmbucătură și lui Candela, care stătea tolănit alături, privindu-i cu ochi lacomi.

Zarea devenise lăptoasă.

Apoi încălecară cu toții. Abram îl ajută pe bătrîn să se urce pe Frontino. Se luminase puțin și se vedea respirația animalelor și a oamenilor, ca niște fuioare de abur ce se destrămau în răcoarea dimineții.

Rumi se trezea alene din somn. Ici-colo se auzea cîte o ușă deschizîndu-se. Găinile săreau din cotețele de șipci, agățate în partea de sus a zidurilor din spatele caselor, în vreme ce cocoșii țanțoși băteau zgomotos din aripi și cîntau cu nădejde. Cîteva femei se și apucaseră să sufle în cărbunii din vatră. Cele care îi găseau stinși, porneau pe drum să caute foc la vreo vecină. Prin țarcuri, vacile mugeau duios. Deodată, dimineața dădu buzna, zvîrlindu-și săgețile de aur de pe culmi pînă în tăria cerului, iar păsările prinseră să cînte. Sturzi, *huanchacos, rocoteros* și vrăbii își amestecară glasurile, bucurîndu-se de binefacerile luminii.

Tropotul răspicat al cailor, cu Frontino în frunte, umplu Strada Mare. În ocolul comunității, văcarul Inocencio și două indiene mulgeau vitele. Blînd și domol, blajinele vite își lingeau vițeii, în vreme ce din ugerele lor pline și darnice țîșneau șuvoaiele cîntătoare, umplînd șiștarele ținute de mîini negricioase.

Una din femei strigă :

— *Taita* Rosendo, lapte proaspăt...

Se apropiară și băură laptele gros, încă aburind. Mulgătoarele erau două fetișcane chipeșe, cu părul foarte negru, împletit în niște cozi lungi, care le cădeau pe piept, încadrîndu-le fețele cu pomeți lați și piele netedă. Gurile lor mari respectau cu bun-simț tăcerea, iar ochii lor negri și senini erau o minune de duioșie. Una purta fustă roșie, cealaltă, verde. Își scoseseră șalurile, ca să poată mulge mai ușor, și puteai vedea cum modesta bluză albă, împodobită cu desene lineare, lăsînd dezgolite brațele rotunde, contura frumusețea desăvîrșită a sînilor tineri. În vreme ce bărbații mai vîrstnici își beau laptele, flăcăul Augusto, profitînd de faptul că se afla călare, se desfăta uitîndu-se la fete și trăgînd cu coada ochiului spre sînii lor. Începu să le spună vorbe dulci :

— Ce fete frumoase ! Ar trebui să mă scol mai devreme ca să le dau o mînă de ajutor... De m-ar iubi și pe mine ca pe un vițeluș !

Fetele îi zîmbiră, apoi își plecară ochii, tulburate și fericite, neștiind ce să răspundă. Alcaldele se făcu a nu fi auzit nimic și le povățui :

— Nu uitați să-i dați porție dublă lui Leandro. Cum îi merge ?

— Binișor, răspunse una din ele.

Călăreții își umplură gurile cu bohuri mari de coca și plecară, urmați de Candela, care, scăpînd cu șiretenie de Juanacha, pornise după călători. O luară pe drumul acela pe care noi l-am privit o clipă, dar pe care ei îl știau și cu ochii închiși : pe drumul pe unde apăruseră într-o zi soldații „roșii", iar în altă zi, mai de curînd, don Álvaro Amenábar. Totuși noi, de fapt, l-am văzut numai pînă la locul unde cotea, ascunzîndu-se după o colină. Dar el suia înainte pe un povîrniș, apoi trecea pîrîul numit Lombriz — hotar între pămînturile care țineau de Rumi și cele ale moșiei Umay.

Perdeaua deasă a pădurii, care ascundea pîrîul, urca pînă sus pe coastă, unde se pierdea între niște stînci înalte, apoi cobora, pentru a se mistui în valea unui munte învecinat cu Peaña. Apa Lombrizului curgea paralel cu coama muntelui Rumi, dar satul, aflat între ele, n-avea nici un folos de pe urma lui. De aceea populația se alimenta cu apă de la un pîrîu ce curgea tocmai în vale, căci Lombrizul avea atît de puțină,

încît vara abia se mai zărea. La vreme de iarnă firicelul de apă se înfiripa din ploi, iar în restul timpului numai din ceea ce mustea, generos, pămîntul. În schimb, pîrîul din valea cu păsări cîntătoare, tăindu-și o albie largă, pornea dintr-o scobitură adîncă, aflată între măgura muntelui Rumi și un podiș întins.

Oamenii noștri trecură Lombrizul ca de obicei. fără să-i dea vreo importanță, afară de alcalde. Copitele răscoleau mîlul apei liniștite și cîinele se ferea de udătură sărind din piatră în piatră. Rosendo cercetă pe-ndelete tot cursul apei, din vale și pînă la stîncile înalte. Și pe malurile Lombrizului se aflau mure și porumbei sălbatici și păsărele !

Drumul se schimbă într-o potecă, săpată mai mult de copite decît de lopeți și tîrnăcoape ; printre mărăcini și hățișuri, se cățăra o coastă.

Mîna omului se vădea în cîte o treaptă săpată în stîncă pentru a înlesni, cît de cît trecerea, ori în cîte o săpătură tăiată în zidurile stîncilor. De o parte și de alta se vedeau tufișuri dese și copaci răzleți, care se împuținau pe măsură ce cărarea urca, muchii colțuroase de steiuri, cîte o agavă cu umbră puțină, cactuși ca niște candelabre verzi împlîntate în fața unor imense altare de granit.

Poteca se răsucea, șerpuia, urcînd pieptiș, cățărînduse cu încăpățînare. Suia anevoie, parcă gîfîind. Caii mici, de munte, cu copita mică, erau pricepuți la echilibristică. Frontino, mai voinic, provenind dintr-o rasă de soi, suplinea inconvenientul copitelor lui mari printr-o deosebită iscusință. Cu pasul său lung, se distanța mereu de ceilalți din care pricină Rosendo trebuia, din cînd în cînd, să-l oprească pentru a-și aștepta tovarășii. În astfel de clipe de răgaz, Frontino întorcea capul și privea cu blîndețe și îngăduitor la fîrtații lui lăsați în urmă : unul șarg, unul negru, unul roib.

Vom avea prilejul mai încolo să depănăm povestea lui Frontino. Și socotim că ni se vor ierta aceste amînări, căci altfel n-am mai izbuti niciodată să ieșim din introduceri. Adevărul este că, atunci cînd evocăm aceste locuri pline de viață și de peripeții, uneori rîdem, alteori plîngem, lăsîndu-ne învăluiți de fiecare dată de dulcea mireasmă a melancoliei și mereu, mereu mai avem cîte ceva de povestit.

Micul grup urca de zor. Rosendo își chema în amintire întîmplările cele mai apropiate și încerca să-și limpezească gîn-

durile. „O să mor, îi spusese Pascuala. Azi-noapte l-am visat pe taică-meu c-a venit să mă ia." Apoi trecuse șarpele, cu prevestirea lui rea, și el mai stătuse în cumpănă, fără să țină seamă, cum s-ar fi cuvenit, de chemarea din acea noapte. Acum Pascuala s-o fi aflînd alături de taică-său și de ceilalți săteni, pe acel tainic tărîm unde te plimbi de colo pînă colo, ca prin aer, doar printr-o ușoară plutire a sufletului. Părintele Mestas vorbea despre iad, dar Rosendo credea și nu prea în iad.

Cine poate ști ? În cazul cel mai rău, avea rugăciunile lui Doroteo Quispe. Rugăciunile, cum ziceau chiar preoții, nu sînt niciodată de prisos. La urma urmelor, nenorocirea se întîmplase, așa că prevestirea șarpelui nu mai plana asupra comunității întregi. Dar mai era și povestea cu procesul pentru pămînt. „Hop, nu aluneca, Frontino ! Erai cît pe-aci să cazi. Nu tremura, nu mai sforăi, că am și ajuns dincolo." Trecuseră pe buza unei prăpăstii. O piatră se desprinsese din stîncă și Frontino fusese cît pe-aci să-și piardă echilibrul. Piatra se rostogoli, izbindu-se de stîncile povîrnișului, pînă cînd se fărîmă toată. Într-o vreme, Rosendo îi propusese lui don Álvaro Amenábar să facă un drum bun, împărțind munca pe din două între comunitate și *hacienda* Umay ; dar el refuzase, spunînd că n-aveau nevoie de un drum pe acolo și că, pe de altă parte, poteca era destul de bună și nu te puteai prăvăli.

In sfîrșit, ajunseră la o culme. Acolo, cei patru călăreți făcură un popas și Rosendo începu să le vorbească privind spre piscurile rămase în urmă, de la poalele cărora izvora Lombrizul :

— Ascultați bine, și mai ales tu, Augusto, care ești tînăr și trebuie să știi lucrurile astea pentru vremea cînd noi n-om mai fi. Acolo, unde-s stîncile acelea — și Rosendo își înălță brațul, ațintindu-și spre steiuri arătătorul noduros ce-i ieșea dintre faldurile *poncho*-ului — de unde izvorăște Lombrizul, hotarul nostru suie povîrnișul, însemnat cu niște borne de piatră, mari cam de unul pînă la doi coți, pînă cînd ajunge la *puna* [1] numită El Alto.

Toți văzuseră măcar o dată pietrele de hotar, iar Goyo Auca de mai multe ori, căci, în calitatea lui de regidor, era obligat să aibă grijă să cunoască bine tot ce ținea de treburile

[1] Podiș foarte înalt din Anzi, cu climă rece, pămînt arid și vegetație de stepă montană.

satului. Rosendo își reluă firul vorbei, continuînd să arate cu degetul :

— Hotarul trece peste *puna* El Alto, dincolo de munți, chiar de-a lungul acelor piscuri întunecate, lăsînd deoparte lacul Yanañahui, pînă ajunge la coasta stîncoasă ce străjuie tîrgul Muncha. Apoi, coborînd printre stînci, dă de albia rîului Ocros ; prundișurile lui albe pun parcă și ele semne de hotar. Astea sînt hotarele comunității Rumi...

Călăreții priveau cu atenție și dragoste căsuțele viu colorate și vesele, și pămînturile, ale lor și ale tuturor, pămînturile comunității. Erau întinse și frumoase. Chiar și cele care erau pline de grohotișuri și nu puteau fi cultivate își aveau farmecul lor. Tronînd peste toate, înălțîndu-se cu piscul său de piatră puternic, muntele Rumi ținea sfat cu norii.

Rosendo Maqui își întoarse calul și porni iar pe cărarea care, șerpuind din ce în ce mai domol, îi scoase, în sfîrșit, la *puna :* un platou întins, plin de ierburi și de steiuri contorsionate, bătut de un vînt tăios și puternic, rece, în ciuda soarelui care se revărsa parcă dintr-un cer foarte apropiat. Albastrul strălucitor și intens al bolții, presărat, în ceasul acela, cu cîțiva nori foarte albi, contrasta puternic cu galbenul ierburilor de pe culmi și cu vinețiul sau roșul închis al steiurilor. Am mai spus că lui Rosendo îi plăcea măreția aceasta aspră și sălbatică, ceea ce nu-l împiedica să se bucure și de darurile unor pămînturi mai puțin dure și reci.

Cîinele Candela, care în tot timpul urcușul se ținuse scai de Frontino, începu să alerge de colo-colo pe podiș. Lătra repezindu-se după păsări, *coriquingas* cu penaj alb și negru, și *liclics* cenușii. Primele scoteau un fel de scheunat, iar celelalte un țipăt lung și sacadat, zburătăcind speriate. Mai toate păsările de pe *puna,* afară de condor, nu se ridică prea mult de la pămînt, ca și cum s-ar sătura de nemărginire doar contemplînd imensele spații și depărtările de foc și de azur, cu neputință de atins.

Venindu-și în fire după greutățile urcușului, șargul năbădăios pe care călărea Augusto socoti potrivit să se nărăvească. Se cabra pe negîndite ori da s-o pornească brusc înapoi, către satul și ieslea lui. Augusto, cu mîinile și picioarele lui zdravene de îmblînzitor, trase de frîu pînă-i crestă gura și-i vîrî călcîiele în coaste. Apoi îi brăzdă crupa cu lovituri șuierătoare de cravașă. Duelul dintre cîrlanul viclean și îmblînzitorul în-

fipt în șa ținu destul de mult, pînă cînd cel dintîi, tremurînd de neputință și asudînd de oboseală, se supuse. Atunci Augusto, ca să-și desăvîrșească izbînda, îl scoase de pe potecă și începu să-l „dreseze“, adică să-l facă să-și îndoaie gîtul pînă ce ajungea cu botul la scara șeii, ori să-l oprească brusc din toiul galopului. Cînd izbuti s-o facă mai mult sau mai puțin bine — la asemenea isprăvi perfecțiunea nu se poate atinge de prima dată — se întoarse pe cărare, oprindu-se lîngă alcalde. O șuviță de păr negru îi cădea pe fruntea asudată, umbrindu-i ochi-i ce-i străluceau de satisfacție. Abram, care se pricepea la dresaj, și Goyo, care n-avea habar, lăudară dresajul cu exclamații zgomotoase. Rosendo își întoarse calul și nu zise decît :

— Bine, băiatule.

Dar, în sinea lui, era mîndru de nepotul său și, în general, tare bucuros că unul din comunitate, abia ajuns la vîrsta cînd încep să mestece coca, dădea dovadă de asemenea iscusință.

Poteca intră într-un drum mai larg, care ducea spre nord, șerpuind, alb, la poalele munților, dispărînd la cotituri, pentru ca să apară iarăși cu îndîrjire, și să se piardă apoi, ca un firicel subțire, printre povîrnișurile vineții. Drumul venea dinspre orașe și ținuturi depărtate și necunoscute. Pentru oamenii din comunitate, statorniciți de o veșnicie pe aceleași pămînturi, el părea plin de taine și pericole.

Deodată platoul se îngustă într-o parte, dînd într-o trecătoare, dincolo de care, în fund, apăru un șes întins.

— Acolo trăiește blestematul, zise Rosendo oprindu-și calul.

În mijlocul cîmpiei, împărțită în loturi de lucernă și semănături, se înălța un patrulater de case mari cu acoperiș roșu. Din *patio*[1] se ivea un copac mare, poate un eucalipt, și lungi șiruri de plopi — se puteau recunoaște după zveltețea lor — vărgau cîmpurile indicînd căile de acces. Se zăreau vaci prin islazuri, cai în ocoluri, iar de departe, forfota oamenilor, care păreau niște furnici. Acolo, în acele case, trăia don Álvaro Amenábar, înconjurat de neamurile și de slugile lui. Frumoasa cîmpie și podișul înalt de unde priveau cei patru oameni, ca și toate locurile pe unde umblaseră, după ce trecuseră Lombrizul, și multe din pămînturile care se vedeau, erau toate ale lui. Avea atîta și voia încă și mai mult ! Cu ochii țintă la o cărăruie

[1] Curte interioară.

care cobora în pantă, prin trecătoare, către clădirile de pe *hacienda* Umay, Goyo Auca le zise :

— Ar fi bine să ne folosim de prilej și să-l căutăm și pe don Álvaro...

Rosendo Maqui nu răspunse nimic și porni iar pe drumul ce ducea spre nord. Frontino mergea la trap și curînd se distanță iar. Rosendo făcu un semn, chemîndu-l pe Goyo Auca, iar acesta izbuti să-l ajungă biciuindu-și mîrțoaga. Cînd se aflară unul lîngă altul, alcaldele îi spuse :

— Știi ? În ziua cînd don Álvaro Amenábar a trecut pe la noi, am văzut că nu era rost să-i vorbești, că nu puteai scoate nimic de la el cu binișorul. Și eu am o vorbă — fiindcă mi-am dat seama de asta de-atîtea ori : poți muia orice, pînă și fierul, dacă-l bagi în foc, dar niciodată o inimă împietrită. M-a jignit și ne-a jignit pe toți, bătîndu-și joc de noi. Nu v-am spus nimic... Ce-am avea de cîștigat ? Dacă văd lipsa de respect cu care sînt tratați regidorii și alcaldele lor, precum și neputința acestora de-a răspunde în vreun fel, sătenii își pierd încrederea... Și dacă un sat nu mai are încredere în autorități, e rău pentru toți... Nu-i așa ?

— Așa-i, *taita,* răspunse Goyo Auca.

Cei care-i urmau, vorbeau despre îmblînzire. Abram tocmai îl dăscălea pe fiu-său. La un moment dat îi scăpase piciorul dintr-o scară și stîngăcia aceasta putea fi periculoasă. Prima datorie a unui călăreț era aceea de-a nu scăpa nici frîul, nici scările. Dacă izbutește asta și dacă are putere și minte ageră, calul n-are decît să zvîrle cît o pofti din copite...

Caii continuau să meargă la trap. În bătăia vîntului, *poncho*-urile și coamele fluturau. Ceva mai departe se întîlniră cu o turmă numeroasă și înceată, iar Candela începu să fugărească în joacă oile.

— Hei, Candela, Candela ! îl certă Rosendo.

Cîinele își vîrî coada între picioare și lăsă capul în jos, rușinat.

Apoi îi întîlniră și pe păstori, doi indieni — un bărbat și o femeie — cu pălării de lînă grosolan lucrată și straie zdrențăroase. Bărbatul stătea pe o movilă, mestecîndu-și boțul de coca. Femeia, înapoia unei stînci care o apăra de vînt, fierbea cartofi într-o oală de lut, deasupra unui foc din somoioage de paie. Focul era pirpiriu și fumăraia mare. Rosendo și Goyo se opriră să-i privească și, în vremea asta, fură ajunși din urmă

de Abram și de fiu-său. Alcaldele se hotărî să întrebe, adresîndu-se bărbatului, care se găsea mai aproape de drum :

— Sînteți păstori la don Álvaro Amenábar ?

Cel întrebat rămase nepăsător sub pălăria-i murdară, semănînd cu o ciupercă, trasă pînă pe ochi. Într-un tîrziu rosti, ca și cum n-ar fi auzit nimic :

— Păi... cu oile...

Li se făcu milă, cu toate că Augusto își stăpîni cu greu un zîmbet.

— Da, văd că sînteți cu oile, zise alcaldele. Dar vreau să știu dacă sînteți în slujba lui don Álvaro Amenábar.

Ursuzul își cercetă nădragii, care, printre petice, lăsau să i se vadă pielea negricioasă, și spuse :

— S-au cam rupt...

Cum Goyo Auca fu de părere că păstorul nu avusese poate de-a face decît cu slugile și nu-l văzuse niciodată pe stăpîn sau cel puțin nu-i auzise numele, Rosendo îl luă mai pe ocolite :

— Sînteți de pe *hacienda* Umay ?

— Da.

— De multă vreme sînteți păstori ?

Păstorița, o femeie cu sînii veștezi, fața murdară și părul încîlcit, se apropie de cel întrebat și îi spuse încet ceva. Urîțenia și aspectul ei neîngrijit îți făcea rău. Pentru femeie, mizeria e mai tristă.

— Cum se poartă cu voi ? stărui alcaldele.

Păstorii tăceau cu încăpățînare, uitîndu-se la turma risipită prin rîpe și zănoage. Nu voiau să răspundă. Se părea că din tot ce-i înconjura nu-i interesau decît dobitoacele. Se închistaseră în ei înșiși și tăcerea îi împresura ca pe steiul singuratic lîngă care fumega focul sărăcăcios. Abram se gîndi că bieții de ei tăceau chitic poate pentru că se temeau de vreo cursă chiar din partea celor de pe *hacienda*. În cele din urmă, călăreții își văzură de drum și Rosendo observă cu amărăciune :

— Nenorociții ăștia sînt din aceia pe care-i biciuie pentru fiecare oaie pierdută.... Nu v-au povestit Casiana și Paula ?... Mare minune că s-au aciuat pe aici. De obicei trăiesc prin munți...

Dar în curînd atenția călătorilor fu atrasă de cîțiva oameni înarmați, care se iviră în depărtare. Aveau cai buni și erau urmați de alți cîțiva, care mînau niște catîri încărcați cu niște baloturi mari, albe.

— Dac-or fi bandiţi... făcu Goyo Auca, bănuitor.

— După încărcătură, par a fi oameni de treabă, spuse Rosendo.

Abram glumi :

— Dacă-s bandiţi, păcat că nu e şi Doroteo cu noi să spună „Dreptul Judecător"...

— Aşa e, aşa e... făcură haz cu toţii.

Se vedea limpede că nu erau bandiţi. Erau nişte călători înstăriţi : negustori, ori poate latifundiari sau proprietari de mine. Purtau veşminte de cea mai bună calitate, iar încărcătura de pe catîri te ducea cu gîndul la belşug.

— Hei, prietene ! strigă cel care mergea în frunte, îndepărtîndu-şi fularul care-i apăra faţa albă de biciuirea vîntului şi oprindu-şi brusc calul. Încotro mergeţi ?

— La oraş, *señor*, răspunse Rosendo oprindu-şi şi el calul.

Cele două grupuri rămaseră pe loc, faţă-n faţă, cercetîndu-se, după obiceiul călătorilor sătui de monotonia şi solitudinea priveliştii. Omul care-şi scosese fularul îi întrebă :

— Nu ştiţi dacă se află pe aici niscai oameni care-ar vrea să cîştige bani, bani grei ?

— *Señor*, noi, cei din comunitatea Rumi, am vrea cu toţii să cîştigăm, afirmă alcaldele.

— Da, dar nu rămînînd aici pe loc. Pentru asta trebuie să ajungem la *selva* [1], ca să scoatem cauciuc. Se poate cîştiga cincizeci, o sută, pînă la două sute de *soles* pe zi de căciulă. Chiar mai mult, dacă omul are noroc. Şi-i dau tot ce-i trebuie : în baloturile astea am unelte, arme, tot felul de lucruri...

— *Señor*, noi ne-ndeletnicim cu munca cîmpului...

— Să nu crezi că e nevoie de cine ştie ce învăţătură ca să crestezi un arbore şi să-i scoţi sucul... Asta-i tot ce are de făcut...

Augusto se uita la omul care vorbea de cauciuc, holbînd nişte ochi uluiţi la gîndul că cineva poate avea atîta bănet. Străinul se îndreptă spre el :

— Pentru mai multă siguranţă, dau un avans. Cinci sute de *soles* care se decontează cît ai clipi din ochi...

Rosendo refuză încă o dată :

— *Señor*, noi ne-ndeletnicim cu munca cîmpului...

---

[1] Pădure virgină.

Şi porni la drum urmat de ai săi. Augusto nu avusese timp să ia nici o hotărîre; îl împiedicase neobişnuinţa de a o face, iuţeala cu care discutaseră şi, mai cu seamă, cuvintele energice ale bătrînului. Îşi văzu deci liniştit de drum, alături de ceilalţi, şi ascultă cu multă atenţie la vorbele lui Rosendo :

— Pădurile alea-s stăpînite de diavol şi vătămătoare. Sălbatici, fiare, friguri şi, pe deasupra, o viaţă vîndută...

Nu era prima dată că Rosendo Maqui şi cei din comunitate se întîlneau cu oameni hotărîţi să ajungă pînă-n *selva*, dar peste unii care să se fi întors de acolo, triumfători şi îmbogăţiţi, nu dăduseră niciodată. Cu toate astea, afluenţa continua. Şi continua şi legenda norocului care umbla pretutindeni, prin codri, ca purtat de vînt. Cei sărmani, sătui de lipsuri, sau cei avuţi care-şi doreau şi mai mult, îşi pregăteau traista, făceau rost de o armă şi plecau. Unii în caravane, alţii singuri. Şi, într-un fel sau altul, ajungeau la *trochas*, un fel de tuneluri care străbăteau vegetaţia încîlcită, şi pe acolo se cufundau în genunea verde, întunecată...

Rosendo se întoarse spre Augusto şi-l privi ca şi cum ar fi vrut să-i spună ceva. Nu rosti nici un cuvînt, dar se vedea bine că-i reproşa acea curiozitate exagerată, acea avidă uimire care nu-i făcea cinste. Iar flăcăul se întristă, simţindu-se vinovat, ca şi cum ar fi părăsit comunitatea şi se făcuse de ocară în faţa tuturor... *Selva !...* Aşa a fost primul lui contact cu realitatea ei îndepărtată şi dramatică.

Cei patru oameni îşi continuară drumul. După monotonia podişului, părăsiră drumul mare şi se avîntară din nou într-un coborîş accidentat. Poteca era totuşi destul de largă şi se desfăşura în curbe line, căci se apropiau de orăşel şi autorităţile mai făcuseră cîte ceva cu ocazia vizitei vreunui arhiepiscop, apoi a vreunui prefect, pentru ca împrejurimile să nu arate prea sălbatic. Coborîşul se sfîrşi la marginea unui rîu umbrit de *gualangos* şi drumul o luă pe unul din maluri, de-a lungul apei. Caii mergeau uşor, aerul nu mai era atît de rece, o adiere blîndă le mîngîia faţa, iar coroanele înalte şi plate ale copacilor, asemenea unor discuri menite să dea umbră, cerneau tăria unui soare atotstăpînitor peste întinderea cerului albastru. Printre prundişuri nisipoase şi pietre galbene şi vineţii, rîul îşi cînta străvechiul lui cîntec vesel de drumeţie. Caii şi călăreţii

își vedeau și ei voioși de drum. Augusto, uitînd de tăcuta mustrare, începu un cîntecel care-i răscolea inima :

Dragoste, de ai bun nume,
Ieși puțin și-n calea mea.
Umblu singurel prin lume
Și, vezi, nimeni nu mă vrea...

Lui Augusto îi părea că aude cum rîul îi ține isonul, însoțindu-i doinirea. E ușor să ai asemenea părere cînd cînți lîngă o apă.

Porumbiță albă-n pene,
Porumbiță inimoasă,
Spune-mi cuibu-ți unde-o fi,
Ca să-l pot și eu găsi.

Rosendo, Goyo Auca și Abram îl ascultau tăcuți. Cîntecul le aducea aminte de tinerețe, de timpul minunat cînd și ei chemau dragostea cîntînd, așa că-l ascultau cu plăcere.

Uite vine noaptea neagră
Și-o să cad dac-oi pleca.
Lîngă tine fă-mi un rost
Ca să dorm la adăpost...

Drumul coti și, suind pe o măgură, dădu la iveală tîrgușorul. Părea aproape, cu acoperișurile lui de olane roșii și pereți albi sau galbeni ; casele se grămădeau, căutînd parcă ocrotire la picioarele unei biserici cu trainice turnuri pătrate. Împrejurimile erau verzi de copaci și lucernă. Pe străduțele aproape pustii, o oarecare mișcare anunța viața. După scurtă vreme, cei patru călăreți le străbăteau în ropotul zgomotos al copitelor pe pavaj. Auzindu-l, negustorii, morți de plictiseală, ieșeau în pragul prăvăliilor să-și astîmpere curiozitatea. *Poncho*-urile indienilor, afară de-al lui Rosendo, care era închis, proiectau pe zidurile luminoase toată veselia culorilor lor.

— Sînt indieni din comunitate.

— Bătrînul e vestitul alcalde Rosendo Maqui...

— Grozavi mai sînt.

— Dar se pare că don Amenábar o să le facă bucata... Așa am auzit.

— Ce spui, cumetre ?

— Așa, așa, cumetre. Sînt în proces...

— Ia spune, ia spune, cumetre...

Și se porneau flecărerile și bîrfa.

Călăreții cotiră spre o parte a pieței, trecînd prin fața subprefecturii. Piața era un patrulater întins și tăcut, străbătut de trotuare neregulate de piatră, printre care iarba creștea în voie. În mijlocul ei se afla un bazin unde cîteva femei, desigur slujnice de-ale bogătanilor și autorităților, își umpleau urcioarele și găleţile. Două dintre ele tăifăsuiau cu un indian care, așezat pe marginea bazinului, își privea calul, o mîrțoagă slabă și jigărită, care păștea iarbă, tîrîndu-și frîul pe jos. Biserica era închisă ; pe unul din turnuri, un cocoș de tinichea stătea înfoiat, gata-gata parcă să cînte. Aproape toate casele din jurul pieței erau cu două etaje ; la parter, unele aveau și prăvălii, unde puteai vedea pînzeturile colorate și uneltele lucioase după care umblau indienii la obișnuitul tîrg de duminică. În timpul săptămînii, negustorii vindeau băutură clienților obișnuiți. La ușa subprefecturii, jandarmii, în urîtele lor uniforme albastre, cu eghileți verzi, dădeau nota oficială obișnuită tuturor capitalelor de departament, din rîndul cărora făcea parte și orășelul și, de aceea, în afară de subprefect, existau și cîțiva reprezentanți ai autorității, care răspundeau la titlurile de judecător de primă instanță, comandant militar, medic titular, inspector al instrucțiunii și altele. Vajnicii funcționari aproape că nu făceau nimic și își omorau timpul înaintînd superiorilor sau inferiorilor imediați fel de fel de rapoarte inutile. Ce puteau face ? Judecătorul dispărea după munții de hîrtie timbrată, proveniți din pasiunea pentru procedură care-i caracterizează pe peruvieni ; dar, copleșit numai de simpla contemplare a dosarelor și socotind peste puterile omenești să străbată toate acele defileuri pline de articole, incidente, plîngeri, ocări și „afară de asta mai spun că...“, renunțase să pună dosarele la zi, și își justifica amînările invocînd profunda analiză pe care o cereau sentințele lui judecătorești. „Tocmai studiez cazul, îl studiez cu toată atenția.“ Subprefectul n-avea aproape niciodată „excese“ de reprimat — indienii se răzvrăteau din ce în ce mai rar — și într-o oră de activitate la birou, dimineața, aplica cu rîvnă

deosebită amenzile și încasa cuvenitele *carcelajes*[1]. Cît despre sarcinile celorlalți, acestea nu erau chiar atît de grele. Dintr-o singură razie erau înhățați toți recruții pentru serviciul militar. Medicamente pentru a combate sau măcar a preveni epidemiile nu existau. Școlile erau lipsite de cele necesare și erau conduse de dascăli pe cît de ignoranți, pe atît de instabili, pentru că numirea lor se datora influențelor politice. Ce puteau face, așadar ? Și apoi, în lipsa lor de activitate zăcea o adîncă înțelepciune. Ei se țineau de cunoscuta zicală : „În Peru, lucrurile se fac singure". Doar cînd și cînd, dacă vreun om de vază sau deputat le cerea serviciile, desfășurau o activitate neobișnuită. Și unii, și alții cunoșteau secretul acelui zel.

Călăreții se opriră în fața casei lui Bismarck Ruiz. Biroul, care avea ușă la stradă, era închis, așa că oamenii intrară în gang. Îi întîmpină o femeie cu un copil mic în brațe. După ochii storși și fața schimonosită, se vedea că plînsese.

— Cum ? zise. Cum ? Întrebați de Bismarck ? Întrebați de el ? Mai întrebați de el aici, în casa lui ? Auzi întrebare !

Avea o voce stridentă și mînioasă. Oamenii se uitară unul la altul fără să priceapă de ce femeii i se părea că fac o prostie întrebînd de Bismarck Ruiz în casa lui. Observîndu-le nedumerirea, femeia explică :

— Păcătosul, nu stă decît la „Costeña". Acolo trăiește și e sigur că nemernica aia i-a făcut farmece... Nu mă mai iubește ! Nu mai dă aproape de loc pe-acasă. Să-și părăsească așa copilașii, făpturile astea atît de plăpînde !

Dar copilașii nu erau chiar atît de plăpînzi, căci în acea clipă apăru băiatul cel mare, care făcea pe secretarul și, fără îndoială, era mare amator de lupte de cocoși, căci ținea în brațe unul roșcat și-i freca cu șmirghel ghearele ascuțite cu multă conștiinciozitate. Vîrfurile, foarte fine, care trebuiau să se înfigă în ochii sau capul adversarului, străluceau.

Recunoscîndu-l pe Rosendo, puse binișor jos cocoșul — un exemplar cum scrie la carte, cu creasta retezată, ciocul scurt și gheara lată — și se oferi să-i conducă pe toți la taică-său.

---

[1] *Carcelaje* — taxă plătită paznicului sau șefului închisorii la intrarea și ieșirea din temniță.

Bineînțeles, îl găsiră pe Bismarck Ruiz acasă la „Costeña". Intrai printr-un gang pavat, care dădea într-un *patio* plin de garoafe, de violete și de iasomii. În fiecare colț se rotunjea coroana mică și verde a unui portocal din aceia care servesc numai ca podoabă, nefiind căutați decît pentru parfumul și frumusețea lor, căci fructul le e foarte mic și acru. În față, se afla salonul. Casa era plină de musafiri zgomotoși, se auzeau rîsete, cîntece și acorduri vesele de ghitară. Cei din Rumi descălecară și „apărătorul juridic", manifestîndu-și simpatia și exclamînd cu entuziasm, îi conduse pînă la ușa salonului.

— Ah, dragii mei, ce bucurie să vă văd ! Mai întîi trebuie să vă spun că afacerea voastră merge bine, foarte bine... Intrați, intrați, să luați ceva și simțiți-vă ca la dumneavoastră acasă...

Cînd ajunseră la ușă își strigă prietenii și pe-o femeie căreia îi zicea Melbita : era chiar cea poreclită „Costeña". Femeia îi privi pe indieni cu rezervă. Era înaltă și albă, destul de voinică, cu ochii umbriți de gene lungi, cu buze roșii și cam groase. Purta o rochie de mătase verde, toată numai cute și volane, foarte decoltată și lăsînd să se vadă o piele fină.

Trecuseră cîțiva ani de cînd Melba Cortez — slabă și palidă, stăpînindu-și tusea cu o batistă de dantelă, care ascundea în cutele ei mici pete roșii — venind de undeva de pe Coastă, se stabilise în acel tîrgușor. La început dusese o viață cam ștearsă — cea de societate, căci fizic s-a întremat repede în aerul de munte uscat și plin de soare. După un timp, sănătatea îi îngădui să meargă la diferite petreceri, unde legă prietenii. Se făcuse frumoasă și nu ducea lipsă de curtezani. Se vorbise ceva despre legăturile ei cu judecătorul, dar cei care gîndeau așa se înșelau, fiindcă în realitate ea se avea bine cu tînărul Urbina, fiul latifundiarului din Tirpán ; însă nu puteai pune mîna în foc, pentru că și negustorul Cáceda părea să-i fie foarte apropiat și, cine știe, poate că de fapt îl iubea pe sindicul Ramírez, cu care dansase o noapte întreagă. Totuși, era cu putință ca, pînă la urmă, alesul să fie locotenentul de jandarmi Calderón, căruia îi zîmbea într-un fel aparte. Și-apoi, nu trebuia uitat nici studentul în drept Ramos, cu care fusese foarte atentă în timpul vacanțelor. Pe de altă parte, surorile Pimentel, prietenele ei intime, nu dădeau asigurări că adevăratul preferat era notarul Méndez ? Pe scurt, Melba Cortez produsese o adîncă tulburare în orășel. Din capul locului, aceste flirturi dezlănțui-

seră o cumplită indignare printre toate doamnele și domnișoarele rezervate și binecrescute care, din dorința de a evita ca acest exemplu nedemn, dăunător, imoral și de neconceput să provoace cel mai groaznic și catastrofal naufragiu al bunelor obiceiuri tradiționale, procedaseră la repudierea și izolarea oribilei și nerușinatei vinovate ; puținele prietene care-i mai rămăseseră avură parte de aceeași soartă, fiind „arătate cu degetul". Printre ele erau și pîrlitele acelea de surori Pimentel, trăsnite și obraznice, care „au fost întotdeauna foarte suspecte". Pentru ca ostracizarea să fie și mai vădită și nimeni să n-o poată confunda pe păcătoasa prosoriră cu doamnele cinstite din tîrg, începură să-i zică „la Costeña", subliniind astfel că venea din locuri cu obiceiuri deocheate [1]. Ah, grozavele și austerele matroane !

Adevărul era că Melba Cortez căuta să-și facă un rost, pentru că familia ei îndepărtată, destul de săracă, îi trimitea din ce în ce mai puțini bani, și se vedea silită să trăiască pe spinarea celor cîtorva prietene. Începuse să cocheteze cu cei care-i făceau curte, așteptînd ca vreunul să dea dovadă de mai mult interes. Nici prin gînd nu-i trecuse că, aproape de azi pe mîine, avea să fie repudiată și arătată cu degetul ca o adevărată rușine a societății. Unii dintre curtezani se îndepărtară, iar alții o căutau numai din spirit de aventură. Decăzuse în ochii tuturor. Cu fiecare zi, sărăcia și izolarea ei sporeau. Pe ascuns, plînsese de supărare și de ciudă, și pentru că medicul nu-i îngăduia să părăsească localitatea și munții aceia, care deveniseră un fel de închisoare, era hotărîtă să facă orice. Cum nu putuse pescui un localnic bogat, avea să se mulțumească cu unul mai cu dare de mînă. Nu voiseră ei scandal ? O să-l aibă ! În acel moment se ivise Bismarck Ruiz. Îl cunoscuse la un prînz la care fusese invitat, fără vreun scop oarecare, de surorile Pimentel. Avocatul, în ciuda numelui său, habar n-avea de tactică și strategie ; înaintă fără să țină contactul cu ariergarda, așa că la un moment dat nu mai putu da înapoi. Se încurcă rău cu această „Costeña". Îi dărui rochii și bijuterii și-i cumpără casa în care locuia. Se feri să-și părăsească definitiv propriul cămin, dar stătea la ea cu zilele ; făcea petreceri la care asistau surorile

[1] Costa (Coasta peruviană a Oceanului Pacific) — fiind regiunea cu economia cea mai dezvoltată este și cea mai populată ; aici sînt orașele cele mai moderne, stațiunile balneare etc.

Pimentel și alte tinere. Domnii, înfruntînd ocările soțiilor, se îmbulzeau la serate și petreceau în lege. Matroanele clocoteau de indignare! Ajunseră chiar să ceară expulzarea intrusei din localitate, dar nimeni nu le dădu ascultare, căci autoritățile competente aveau oameni umblați, care nu se alarmau atît de ușor. Afară de asta, luau și ei parte la petreceri.

— Iată-i pe cei mai buni clienți ai mei, zise tînărul avocat. Sînt din comunitatea Rumi, oameni cinstiți și harnici, pe care vor să-i despoaie în chipul cel mai ticălos.

În salon, cîteva perechi dansau un vals creol, foarte lent. Doi ghitariști cîntau cu glas aspru și puternic, acompaniindu-se cu instrumentele:

Neștearsă-și lasă amintirea
Chávez în toată omenirea,
Pe al Italiei pămînt
Căzînd din cer în plin avînt

Versurile se refereau la aviatorul Jorge Chávez [1] care, pilotînd un aparat fragil, trecuse Alpii pentru prima oară în istoria aviației, dar, datorită unui accident, după ce și-a realizat performanța, a căzut și a murit chiar cînd se pregătea să aterizeze la Domodossola [2]. Peruvienii din orașe, în măsură să-l aprecieze, și-au exprimat în versurile simple ale cîntecelor lor durerea și admirația.

Singur in aeroplan
Alpii falnici i-a învins.
Faima-acestui peruan
Peste lume s-a întins.

Muzicanții erau doi metiși măslinii, cu degete butucănoase, care ciupeau fără milă coardele. Bașii mugeau de-a binelea, în timp ce coardele subțiri gemeau, gata-gata parcă să se rupă. Perechile dansau fără să se învîrtească prea mult, cu pași rit-

[1] *Geo (Georges) Chávez,* născut la Paris în 1887 din părinți peruvieni, a traversat pentru prima dată Alpii la 23 septembrie 1910, zburînd din Elveția în Italia.

[2] Datorită accidentului de aterizare de lîngă Domodossola, curajosul aviator a fost grav rănit și a murit după șase zile.

mici și simpli. Așa era valsul peruvian, mai bine zis *valsul*, adaptat și împămîntenit ca ritm și muzică acolo.

Acest viteaz aviator
E patriei mîndrie
Și peruanilor — izvor
De amintire vie.

Cei din Rumi ascultau cam absenți cuvintele și nu le prea înțelegeau bine sensul.

— Auziți ? le zise Bismarck Ruiz. E vorba de marele aviator Jorge Chávez. A trecut Alpii în zbor — pricepeți ? — la 23 septembrie 1910 ; nici doi ani n-au trecut de atunci. Ăștia-s oamenii de nădejde ai patriei !

Așa o fi fost, vezi bine, dacă spunea don Bismarck. Ei erau neștiutori, își ziceau și, în smerenia lor, nu știau decît să muncească pămîntul, cu truda lor zilnică. Așa își făceau ei datoria și, în sinea lor, socoteau că așa și-o făceau cel mai bine ; dar poate că, cine știe, poate că trebuia să știi să și zbori, să treci Alpii...

— Dați-le *cerveza* [1] clienților mei, strigă avocatul, iar prietenii lui zîmbiră ; zîmbi puțin chiar și Melba Cortez. Aduseră băutura în pahare mari, încununate cu spumă, dar Abram și fiul său nu voiră să bea. „Parcă e urină de cal", îi șopti Augusto lui tată-său. Rosendo și Goyo, cuviincioși, spuseră că e bună.

Alcaldele, socotind că ascultaseră destulă muzică, îi ceru avocatului să le vorbească despre proces. Ruiz îi duse într-o cameră alăturată și le spuse :

— Păcat că chiar acum... cu petrecerea asta... nu e timpul cel mai potrivit pentru a ne ocupa de afaceri atît de importante...

Tînărul avocat purta un costum verzui, iar pe degete îi străluceau inele groase ; peste pîntece, între cele două buzunare ale vestei, îi atîrna un lanț de aur. Ochii mici îi erau încețoșați de alcool și duhnea tot a rachiu, de parcă ar fi transpirat din cap pînă-n picioare tot ce băuse. Cînd intrară în odaie, lăsă ușa întredeschisă.

— În două cuvinte, numitul Amenábar pretinde pămînturile comunității pînă la valea Rumi ; zice că sînt ale lui. Ați

---

[1] Un fel de bere.

mai auzit așa obrăznicie? Eu însă am prezentat titlurile de proprietate însoțite de un memoriu bine documentat și a rămas cu gura căscată — nu mai știa ce să zică. Apărătorul lui e nepriceputul de Araña [1], care-i păianjen numai cu numele, pentru că nu prinde nimic, nici măcar muște. Pînă astăzi n-au îndrăznit încă să răspundă. Dacă vor face contestație, îi dau gata cu un alt memoriu... Ce-și închipuie? ...Eu sînt Bismarck, aidoma acelui bărbat de seamă; nu știți cine-a fost Bismarck?

Cei din Rumi recunoscură că nu știau și îndată se gîndiră că poate fusese tot vreun aviator, dar cum avocățelul însuși nu știa mai nimic despre tizul lui, nu izbuti să le risipească îndoiala.

— Nu, Rosendo Maqui, n-aveți de ce să vă faceți griji. Aici, vezi, în scăfîrlia asta — și se bătu peste începutul de chelie — e multă minte... Pe Araña l-am avut în buzunar de cîte ori am vrut... Întoarceți-vă liniștiți și veniți iar peste o lună, pentru că ei așteaptă, desigur, ultimul termen ca să răspundă... Ascultă, Maqui, n-ai putea să-mi mai dai vreo cincizeci de *soles?*

Rosendo îi dădu banii și Ruiz îi întovărăși pînă la cai. Înainte de plecare, avocatul le zise iar:

— Vă repet, puteți pleca liniștiți. N-aveți de ce vă face griji. Afacerea e limpede, dreptatea e de partea voastră și știu eu cum să le vin de hac pungașilor ălora... Mai dați pe-aici, dacă o fi nevoie de martori. Cine nu știe că pămînturile sînt ale voastre? Cum să nu vă recunoască drepturile? Mergeți liniștiți la casele voastre...

Cei patru se duseră la o cîrciumioară din apropiere, cu gîndul să îmbuce cîte ceva și să dea nutreț cailor. Acolo servea la masă o fetișcană care, mînjită de funingine cum era, îi plăcu totuși lui Augusto. Ce de fete drăguțe poți întîlni pe unde te-nvîrtești! Din păcate, Maqui dădu foarte curînd porunca de plecare.

Pe drum, Rosendo și tovarășii lui tot frămîntau în gînd cuvintele avocatului. Avea dreptate, fără îndoială. La urma urmelor, toți locuitorii din Muncha și numeroșii călători care obișnuiau să treacă prin Rumi aveau să depună mărturie pentru străvechiul lor drept de proprietate, dreptul lor neîndoios...

---

[1] Păianjen.

Drumul era greu, mai ales pentru bătrîn. Se aflau încă pe la mijlocul lui cînd îi prinse înserarea. Noroc că timpul era încă bun, căci la vremea ploilor *puna* se acoperea cu mlaștini înșelătoare, care înghițeau caii cu călăreți cu tot. Un vînt tăios, suflînd fără cruțare, șuiera lugubru printre bălării. Rosendo simțea pînă-n creieri bocănitul copitelor și-l durea spatele cocîrjat de istovire.

Din pricina oboselii, drumul pare întotdeauna mai lung la întoarcere. Totuși, cînd începu coborîșul, se iviră în depărtare luminile prietenoase ale satului, pîlpîind molcom în noapte. Vederea lor îi întări pe oameni și-i înveseli. Acolo se aflau căminele lor natale, pămîntul lor, tot ce însemna viața și fericirea lor. Își uitară oboseala ; pînă și caii, în ciuda mărăcinișului, grăbiră pasul ca să ajungă mai curînd.

Augusto se culcă devreme, ca să ajute dimineața la muls. Deși nu era treaba lui, îl apucase așa, din senin, hărnicia. Căuta un pretext cu care să se înfățișeze la muls, cînd îl văzu pe Inocencio necăjindu-se cu o vacă nărăvașă.

— Hei, Inocencio. Să-ți dau o mînă de ajutor ? zise el, apropiindu-se.

Vaca fusese legată cu cornul de stîlp, dar trebuia și priponită.

— E tînără, îl lămuri Inocencio, și deocamdată nu se lasă mulsă. Adineauri a spart o oală. Așa-s ele, pînă se învață.

Cioburile unei oale luceau într-o băltoacă de lapte care se vedea pe jos. Spre surprinderea lui Augusto, fetele care se învîrteau pe acolo nu erau cele pe care le văzuse în ajun. Erau altele la rînd. O văzu pe Marguicha, însoțită de o altă fată pe care flăcăul n-o luă în seamă. Marguicha, pe care am mai întîlnit-o în amintirile lui Rosendo Maqui cu numele de Marga, avea buzele și obrajii înfloritori, ochii negri, sînii ca merele și niște șolduri care făgăduiau parcă rodnicia pămîntului... Lui Augusto îi plăcea să-i zică tot Marguicha. Dădu așadar ajutor să priponească vaca, mînă celelalte vite, aduse șiștarele și păzi vițeii să nu se îmbulzească — atent și harnic la toate. Din cînd în cînd îi spunea cîte o vorbă Marguichei și ea răspundea cu o privire dulce și veselă, care-l umplea de speranță. Vezi că pe unde trecea Marguicha — bat-o focul de dragoste — pînă și pietrele se tulburau.

Augusto veni și în dimineața următoare, și în altele. Cum se pricepea să cînte, în vreme ce laptele țîșnea în șuvoaie groase, el îngîna, cu glas tărăgănat, cîntece duioase. Marguicha nu le auzise niciodată și se întreba dacă nu cumva le făcea chiar Augusto, pentru că unele se potriveau de minune cu situația lor.

Ah, voi negri ochișori
Cu murele-ngemănați,
Nu mai rătăciți prin nori
Ci la mine vă uitați.

Inocencio, om simplu și liniștit, abia după cîteva zile izbuti să bage de seamă joaca asta a tinerilor. Era foarte blajin și, cu toată diferența de vîrstă, se împrietenise cu Augusto, așa că într-o zi îl întrebă. Băiatul, pe jumătate serios, pe jumătate zîmbind, plin de mistuitoarea înflăcărare a îndrăgostitului dornic să se destăinuie, îi spuse tot ; îi mai spuse că în ultima vreme îi plăcuse fiecare fată pe care o văzuse și că venise la ocol cu gîndul să intre în vorbă cu una din fetișcanele care le dăduseră lapte dar, cînd colo, dăduse de Marguicha. Ei bine, Marguicha era fata pe care o căutase mereu, în fiecare fată care-i plăcea. O iubea, așadar. Întîlnise, în sfîrșit, în Marguicha femeia pe care o căuta...

Inocencio și Augusto rămaseră să flecărească în țarc. Marguicha și tovarășa ei plecaseră, ducînd pe cap cîte un urcior și în mînă un șiștar cu lapte pînă la jumătate. Dimineața se întindea peste Rumi. Vițeii sugeau împingînd cu botul în ugere ca să „cheme“ laptele. Mirosea a balegă dospită la soare.

Inocencio rîse cu bunătate și se apucă să-i vorbească despre femei, povestindu-i și cîteva întîmplări.

— Știi ? Femeile sînt ca porumbițele din pădure. Îți iei pușca, te duci la vînătoare, vezi o grămadă de porumbițe și nu știi în care să tragi ; bineînțeles, cine e bun țintaș sau are încărcătură bună în pușcă, omoară mai multe. Dar să luăm, de pildă, cazul celuilalt, care împușcă numai una. Acesta ochește cu grijă ca să nu tragă în zadar. Uneori, porumbița pe care o țintește face un salt, se lasă pe altă creangă și se pierde printre frunze. Se mai întîmplă de asemenea ca, în locul unde se află cea pe care o ținteai, să vină alta, din spate ori dintr-o parte... Pac ! și asta e cea care a căzut, deși tu. cu o clipă înainte, ochiseseși alta ! Pricepi acum ? Așa se întîmplă și cu femeile. Ai

văzut mai multe fete, ai venit pentru una și ți-a picat alta... Nu se poate spune că ai găsit chiar ceea ce căutai... Ascultă-mă pe mine ; femeile sînt ca porumbițele din pădure...

Cînd prietenul său își sfîrși parabola, Augusto era întunecat la chip și prost dispus. Ce voia să spună prostănacul de Inocencio cu vorbăria lui caraghioasă ? Poate că el nu înțelegea, tîmpitul ? Voia oare să dea de înțeles că Marguicha era ca oricare altă femeie ? Sau, poate, că el ar fi iubit-o și pe alta așa cum o iubea pe ea ? Hotărît lucru, Inocencio era tare neînțelegător și urîcios. Fără să zică nimic, că-i era silă să mai vorbească cu un astfel de bolovan, plecă.

Inocencio zîmbi și, pocnind din bici, mînă vacile către staul. Disprețul lui Augusto nu-l supăra sau, mai bine zis, primea disprețul tînărului cu îngăduință : „Hei, tinerețe, tinerețe... Hai, văcuțelor, vițișoarelor", îngîna, plesnind din bici, ca de obicei, fără să lovească vreuna. Inocencio avea multă răbdare, atît cu animalele, cît și cu oamenii. În general, răbdarea e o virtute a celor care s-au încumetat să se facă *arrieros*[1] sau *repunteros*[2], colindînd prin Anzi. Dar dacă le lipsește, trebuie negreșit s-o dobîndească, și încă multă, ca să poată călăuzi cireada sau turma și să nu ajungă la disperare din pricina acelui veșnic du-te-vino la care te silesc locurile lipsite de adăposturi și de drumuri ; sau cu drumuri rele, care nu au nici punți, nici îngrădiri, ducînd doar prin meleaguri pustii, prin codri, prin vaduri primejdioase și rîpe... Inocencio crescuse mînînd vite și știa, așadar, să aibă răbdare. „Hei, tinerețe, tinerețe... Di, văcuțelor !"

Lăsînd poveștile deoparte, în comunitate erau cîțiva oameni care vînau chiar și porumbițe. Emulii lui Abdón, devenit cu timpul un personaj legendar, se omorau după guguștiuci.

Puștile bubuiau și cîrdurile de păsări zburătăceau speriate de-a lungul văii Rumi și a Lombrizului. În urma fiecărui nouraș de fum cădeau una sau două păsări, iar celelalte se ridicau într-un zbor albastru, năvalnic și disperat. Mai întotdeauna se așezau pe un anumit copac care le servea drept punct de întîlnire. Cînd însă cădeau prea multe victime, se mutau în altul. Vînătorii ajunseseră să le cunoască obiceiurile. Dar și porum-

---

[1] *Arriero* — conducător al unei caravane de măgari.

[2] *Repuntero* sau *repuntador* — cel care adună vitele pe cîmp la *rodeo*, sau mînă o cireadă.

beii pe ale lor. De cum vedeau un om pășind încet, sau măcar avînd un băț în mînă, își luau zborul. Atunci vînătorii — căci de aceea erau oameni și știau să-și folosească iscusința — se ascundeau la piciorul copacilor către care zburau, așa că porumbeii nici nu ajungeau bine, că și răsunau armele trase în plin, care mai doborau cîțiva. Și iar începea rotirea, goana înspăimîntată și tîrcoalele nehotărîte, pînă cînd, ceva mai departe, cădeau pradă altor împușcături.

Ca să nu-i alunge cu totul, vînătorii îi lăsau să ciugulească mure în timpul dimineții. Îi vînau numai după prînz și, bineînțeles, atunci nu-i mai lăsau nici să mănînce, nici să cînte.

Multora dintre localnici le era milă de porumbei, iar altora le era dor de cîntecul lor. Cel care le ducea mai mult dorul era Demetrio Sumallacta, flautistul. Îi era drag uguitul dulce al gugustiucilor și îl aștepta, mai ales cînd se lăsa înserarea. I se părea că duioasa cîntare făcea parte din seară, îi aducea o nuanță în plus. Trebuie să recunoaștem și noi, aidoma prietenului nostru flautistul că, la ceasul asfințitului, uguitul porumbeilor sălbatici ni se pare ca o vrajă. E ca și cum culorile și sunetele s-ar fi contopit. Uneori ai zice că înserarea e, ca prin farmec, colorată de cînt și alteori că melodia se naște din culori. Nu te trezește din asta decît la căderea nopții. Uneori, lui Demetrio i se părea că aude în depărtare un cîntec jalnic și ca înăbușit. Era cîntecul inimii lui.

Nasho Suro, doftoroaia, în straie negre cum îi era și inima, se ivi pe neașteptate în fața lui Rosendo. Era pe înserat și alcaldelui îi păru că o zămislise întunericul.

— *Taita, taita,* zise doftoroaia cu accent nazal, cu fața congestionată. Am stat și am întrebat coca. Cînd pomenești de pămînturile comunității, coșulețul cade de pe vergeaua de palisandru. Semn rău, *taita*...

Rosendo tăcu, neștiind deocamdată ce să spună. Pe măsură ce treceau zilele și se gîndea mai mult, siguranța și lăudăroșenia lui Bismarck Ruiz nu puteau să nu-i trezească oarecari bănuieli sau măcar rezerve.

— Și încă ceva, *taita,* adăugă Nasha, făcînd pe misterioasa, am mai întrebat coca și în alte chipuri și spune de rău... are gust amar...

Iată deci ce prezicea doftoroaia cu faimă de vrăjitoare în legătură cu zvonul ce umbla prin tot satul despre procesul cu

hacienda Umay. Nasha ţinea să treacă drept ghicitoare în ochii celor din comunitate şi, pentru asta, ca o bună cunoscătoare a sufletului omenesc ce se afla, ea le vorbea întotdeauna despre ceea ce îşi doreau, sau îi speria.

— O să vedem, Nasha, răspunse Rosendo cu întristare, gîndindu-se la neliniştea locuitorilor. Am tocmit un apărător în faţa tribunalului...

Nasha se pierdu în noapte, mormăind ceva. Poate cuvinte obişnuite, poate descîntece.

Îşi făcu apariţia şi Magicianul, care trecea din cînd în cînd prin sat. Venise pe gloaba lui murgă şi greoaie, care, pe lîngă călăreţ, trebuia să mai ducă şi nişte samare uriaşe ; gata să crape de pline ce erau, samarele acopereau şalele şi mai toată burta animalului. Călăreţul nu era decît un fel de anexă la încărcătură.

Aşa cum făcea de obicei, trase la Miguel Panta, a cărui casă era foarte bine aşezată, cam pe la jumătatea Străzii Mari, în dreptul pieţei.

Ospitalierul Panta scoase şaua de pe cal şi priponi animalul la iarbă verde, în vreme ce prietenul lui, Magicianul, care era negustor de mărunţişuri, începu să-şi golească desagii pe prispă. Cîte nu se iveau din ei !

Percal înflorat, pînzeturi groase de bumbac, pălării de paie, de trestie şi de frunză de palmier, oglinjoare, inele şi cercei ieftini, aţă, zaharicale, cîteva exemplare din nişte cărţi intitulate *Bertoldo, Bertoldino şi Cacasenno* şi *Oracolul lui Napoleon*, cuţite, o cazma fără coadă, fulare, batiste albe, basmale roşii cu desene reprezentînd animale sau scene de coride, nasturi, ace şi alte nenumărate mărunţişuri. Toate laolaltă alcătuiau un amestec pestriţ şi strălucitor.

Oamenii din sat dădură imediat fuga să vadă minunăţiile.

— Hei, don Contreras, de ce te-ai grăbit aşa ? Era mai bine dacă veneai după recoltă...

Magicianul zîmbea, arătîndu-şi dinţii stricaţi.

— O să vin... o să mai vin, dragii mei... Îmi place să vin aici, unde toţi oamenii sînt de treabă şi buni platnici...

Se folosea de acest soi de linguşiri pentru a măguli şi zgîndări amorul propriu al ţăranilor.

— Luaţi, haide... Luaţi, cît mai e, percalul ăsta frumos... La optzeci de *centavos*[1] cotul e chiar de pomană...

Negustorul era un om de vreo cincizeci de ani, înalt şi ciolănos, cu o faţă lungă şi galbenă ca turta de ceară, uşor umbrită de o mustaţă mică, neagră, şi de nişte fire lucioase şi rare care i se zbîrleau pe fălci în chip de gheruţe. Buzele-i palide surîdeau într-una — un surîs profesional, automat — iar mîinile slabe şi noduroase manipulau bancnotele, *soles* şi *pesetas*, cu atîta dibăcie, încît aveai impresia că ele singure răspundeau şi făceau socotelile, în vreme ce omul vorbea cu clienţii ori îşi lăuda marfa. Pălăria cu borul ridicat acoperea un cap mititel, iar *poncho*-ul cafeniu stătea pe trupu-i sfrijit ca pe o sperietoare de păsări. Pantalonii de dril galben, fluturînd pe pulpele-i slabe, cădeau peste nişte pantofi jerpeliţi. Dar ceea ce-l caracteriza într-adevăr pe acest om erau ochii săi, ochi negri şi ageri — ca de pasăre — neobişnuit de pătrunzători, care, dacă se aţinteau asupra vreunui lucru, îl cercetau cu o minuţiozitate de poliţist. Ochii aceştia dădeau chipului său o expresie de energie şi hotărîre, căci altfel, Magicianul ar fi părut mai degrabă o arătare sau o trestie deghizată în om, gata să fie doborîtă de vînt. Cu toate acestea, ca să-ţi faci o idee deplină despre omul acesta original, trebuia să-l vezi tocmindu-se.

— Ţie, drăguţo, or să-ţi stea de minune cerceii ăştia ; iar tu, tu de colo, hai, nu mai face pe mironosiţa... ai mîini frumoase şi, cu inelele astea, or să fie ca zugrăvite... O mînă cu inele atrage imediat privirea... Numai patruzeci de *centavos* cerceii... numai un *sol* inelul de argint curat.

Fetele se temeau că poate mamele lor aveau să le certe c-au dat prea mult. Dar Magicianul nu se lăsa, venea cu noi argumente, le punea podoabele, cerea părerea celor din jur, spectatori complezenţi şi, cum aceştia răspundeau în chip favorabil, îşi întărea argumentele cu mărturiile lor. Aproape că nimeni nu mai putea zice nu, o dată ce Magicianul izbutea să-i pună marfa în mînă.

— Dumneata, doña Chayo, mai ia-ţi o pereche de pantofi...

Doña Chayo tocmai cerceta cu atenţie o ţesătură scandalos de transparentă care costa cincizeci de *centavos* cotul.

---

[1] *Gentovo* — *bănuţ* ; monedă de aramă, cupru sau nichel, valorînd a suta parte dintr-un *sol*.

— Ce pantofi ! Ăilalţi pe care mi i-ai vîndut, prost cusuţi şi cu pielea putredă, s-au rupt numaidecît...

— Vai, pungaşul... Vai, hoţomanul... comentau familiar curioşii.

Să nu credeţi că Magicianul se indigna sau cel puţin că, vădind o insensibilitate absolută, rămînea indiferent la asemenea calificative. Dimpotrivă : îi făceau plăcere şi zîmbetul lui profesional se înveselea cu adevărat cînd le auzea. În sinea lui socotea că ele constituiau un titlu de onoare şi-i sporeau renumele de negustor cu adevărat priceput şi isteţ. Să zică ce-or pofti ! El le dădea marfa în mînă. Încolo... Lumea e a celor şmecheri şi vina cade asupra celor care se lasă păcăliţi...

În intimitate, cînd pălăvrăgea cu Panta sau cu vreunul din prietenii lui, Magicianul se plîngea că-şi pierduse mama pe cînd avea un an, rămînînd în grija unui tată beţiv, care nu-l lăsase să-şi termine studiile superioare. O spunea ca să le arunce cu praf în ochi, căci, de fapt, niciodată nu-i plăcuse să înveţe.

În tîrguşorul lui, unul din multele tîrguşoare pierdute prin lanţul de munţi din nord, fusese căpetenia unei cete de mici derbedei despre care se dusese vestea. Împresurau şi devastau livezile, strecurîndu-se printre focurile de armă ale paznicilor, chinuiau toţi caii care le ieşeau în cale, călărindu-i pe deşelate şi mînîndu-i ca apucaţii ; în timpul nopţii schimbau firmele întreprinderilor comerciale, aşa încît, dimineaţa, la farmacie apărea firma pompelor funebre şi invers.

— Băieţii ăştia întrec măsura, se plîngeau oamenii serioşi.

Nimeni nu se putea măsura cu Julio Contreras, căci aşa-l chema pe Magician, cînd era vorba să pornească la „tăieturi“ cu zmeie a căror coadă era înarmată cu cioburi de sticlă foarte tăioase, ori la tras cu praştia de cauciuc. Zeci de zmeie frumoase şi rivale se pierdeau cine ştie pe unde, cu sfoara tăiată de o perfidă şi neaşteptată mişcare a cozii, şi sute de vrăbii şi porumbei sălbatici se rostogoleau la pămînt, loviţi de cîte o piatră ; Julio avea mînă sigură şi ochi de uliu.

Toate aceste isprăvi erau pînă la un punct tradiţionale în orăşel şi nu compromiteau pe nimeni, dar cum Julio le făcea întotdeauna cu vădită răutate, pînă la urmă fusese silit să părăsească tîrgul. Într-o zi prinsese o porumbiţă căreia piatra din praştie îi rupsese doar o aripă. În loc s-o omoare, cum făceau

ceilalți băieți în asemenea cazuri, pentru a înlătura chinurile sărmanelor păsări rănite, Julio născocise un spectacol grozav. O dusese la școală și, pînă la intrarea în clasă, legase picioarele victimei, aducînd apoi pisica învățătoarei. Să fi văzut cum încerca biata pasăre să fugă, cum întorcea capul în toate părțile și dădea zadarnic din aripa sănătoasă, ba cum se zbătea chiar să sară și nu izbutea decît să-și miște convulsiv trupușorul zbuciumat... Însă chiar atunci sosise învățătoarea și cum știa din experiență cît de inutile erau mustrările ei, îl eliminase pentru ziua aceea, dîndu-i un bilet pentru taică-său, la care trebuia să aducă răspuns.

Taică-său era într-adevăr un bețiv care nu se gîndea la fiu-său decît cînd primea plîngeri de la învățătoare sau de la vecini, dar atunci îi trăgea cîte o chelfăneală zdravănă. Cu acel prilej însă, Julio Contreras, care împlinise doisprezece ani, nu s-a mai dus acasă ca să dea biletul, ci a dispărut din tîrg.

Colindase mult, făcînd de toate. Făcuse parte pînă și dintr-o trupă de saltimbanci și panglicari, oameni de nimic, care sfîrșiseră prost ; trapezistul își rupsese gîtul la Chilete, iar restul trupei se risipise după ce anunțase, la Cajamarca, patru spectacole care n-au mai avut loc din lipsă de public.

Dar între timp, Contreras crescuse și înaintase atît în vîrstă, cît și în năravuri. Cu puținele lui economii, își făcu rost de o roată a norocului, pe care o meșteri după toate artele și artificiile menite să înșele pe naivi. Nimeri cu mașinăria lui chiar în toiul bîlciului din districtul San Marcos. La roata lui Julio se puteau cîștiga nasturi, ciorapi, mosorele de ață, poze, almanahuri — din acelea gratuite, pe care le obținea de la o spițerie — oglinzi și un ceasornic ieftin care constituia de fapt atracția cea mare și care, bineînțeles, nu ieșea niciodată. Tragerea costa douăzeci de *cobres* [1]. Oamenii veniți la bîlci se lăsau momiți de ceas, depuneau monedele și învîrteau roata. Aceasta se rotea, se rotea și deodată, poc ! se oprea în dreptul unui almanah cu o reclamă de medicament pe copertă, sau a unui cartonaș cu o jumătate de duzină de nasturi de cămașă. Cîștiga el bani, stăpînul roții norocului, dar nu chiar atîția cît ar fi dorit.

Dar tot bîlciul mergea prost. Singurul spectacol atractiv era oferit de cîtiva oameni costumați, care dansau în piață. În-

[1] *Cobre* — cea mai mică monedă (bănuț) din aramă, cu circulație în America de Sud.

colo, preotul refuzase să facă o procesiune nocturnă, iar taurii aduşi pentru lupte nu atacau, aşa că toreadorul, văzînd că nu i se aduc decît nişte animale rafinate, care, după atîtea spectacole, învăţaseră să dea dosul, îşi luă, cum se zice, tălpăşiţa. Culmea ghinionului, un locotenent care venise la Cajamarca în fruntea unui pichet de jandarmi interzisese intrarea în arenă — grosolan înjghebată din nişte butuci — a amatorilor care ar fi dorit să-şi arate iscusinţa. Publicul striga împotriva guvernatorului, care, în acel an, era organizatorul bîlciului : „Zgîrcit... zgîrie-brînză... păcătos... meschin..." Îl acuzau că nu făcuse cheltuielile necesare. Locotenentul şi trupa lui croiau cu latul săbiei pe cei mai gălăgioşi.

Atunci Julio Contreras se prezentase la guvernator cu o idee straşnică.

— Domnule, îi spuse, eu pot salva situaţia. Porunciţi să se facă loc în piaţă şi voi da o reprezentaţie. Ştiu să fac acrobaţii : am lucrat într-un circ...

— Adevărat ? întrebă guvernatorul entuziasmat, dar şi neîncrezător.

Contreras îi arătă un program al trupei de saltimbanci, unde se afla tipărit şi numele lui, aşa că îndoielile nu-şi mai aveau rostul. Reprezentaţia a fost hotărîtă pentru seara zilei următoare. Guvernatorul voia să-i dea cu totul o sută de *soles*, dar ţinînd seama de valoarea excepţională a artistului, consimţi să mărească suma cu o remiză de la bilete. Organizatorul bîlciului, care îşi şi văzuse prestigiul ruinat, simţea că-i vine inima la loc. Ca să îmbuneze poporul, anunţă imediat reprezentaţia şi, în dimineaţa următoare, ajută personal la lipirea unor mari afişe în piaţă. Litere groase şi strîmbe anunţau pentru seara, în piaţa de mărfuri, pe Julio Contreras „magicianul". Toate numerele menţionate erau magice : frînghia magică, saltul magic, zborul magic. Cineva se apucă să spună, ca să-şi dea importanţă, că văzuse zborul magic şi că era vorba într-adevăr de ceva misterios, care-ţi dădea fiori. Vestea se răspîndi prin tot oraşul. Către sfîrşitul după-amiezei, Contreras îl căută pe guvernator :

— Uite ce e, domnule guvernator, publicul este foarte pretenţios şi Dumnezeu ştie ce mai e în stare să-mi facă, dacă nu le-o fi totul pe plac. Mai bine daţi-mi cei o sută de *soles* să-i trimit înainte maică-mi.

Guvernatorul se cam îmbătase și, pe jumătate înduioșat, îi dădu cei o sută de *soles*; dar, pe de altă parte, nu era chiar atît de beat și nici atît de înduioșat încît să nu bănuiască totuși c-ar putea fi vorba de o șiretenie țărănească. Și așa, în înțelegere cu locotenentul, puse un jandarm să-l urmărească pe Contreras.

Toate le prevăzuse artistul — își căutase chiar două ajutoare, unul ca să vîndă biletele, iar altul ca să-i țină calul gata înșeuat la ușa din dos, care dădea spre piață — dar nu putuse prevedea și urmărirea.

Veni și seara; localul improvizat gemea de public, o mulțime de metiși entuziaști! *Chicha* și *cerveza* aveau mare căutare. Unii își scoteau revolverele și trăgeau în aer. Partea cea mai rea era că localul avea un acoperiș de tablă și la fiecare împușcătură bubuia îngrozitor. Cei mai cherchеliți credeau că asta făcea parte din program și aplaudau. Alții strigau: „Magicianul, magicianul", de parcă țineau să-și spargă pieptul.

Între timp, pe Contreras îl treceau toate năduşelile, nemaiștiind ce să facă. Jandarmul se ținea de el ca umbra; nu-l lăsase singur nici cînd intrase pe scena improvizată, aflată în fundul șandramalei. Înapoia estradei era ușa din dos și, de partea cealaltă, îl aștepta calul, numai că toate astea, cine știe, poate c-aveau să fie de prisos. Fostul artist se pricepea la cîteva figuri de acrobație; știa să meargă pe frînghie, ba chiar să facă și dublul salt mortal. Dar zborul magic? Pe-acesta nu era rost să-l facă nici măcar în chip de parodie. Și mulțimea, dacă nu era satisfăcută, ar fi fost în stare să-l omoare sau, în cazul cel mai bun, să-l snopească pe executantul de pe acum mofluz. Locotenentul și jandarmii lui, grămădiți lîngă ușa de intrare, păreau un biet firicel albastru în mijlocul valurilor gloatei.

— Magicianul! Magicianul!

Împușcăturile continuau, făcînd să bubuie zgomotos tabla acoperișului. Un poznaș lansă o glumă ieftină:

— Se năruie porțile cerului! și toți izbucniră în rîs.

Contreras era tot nehotărît. După ce, cu diferite șiretlicuri, îl tot făcuse pe jandarm să aștepte, veni și ajutorul cu banii de la bilete. Nu-i mai rămînea nimic de făcut decît să se prezinte pe scenă. Zarurile fuseseră aruncate. Artistul se îmbrăcă în costumul lui roșu de paiață. Dădu poruncă să se tragă perdeaua ieftină care servea drept cortină. Avea să înceapă cu zbo-

rul magic, pentru că era numărul care-i cerea cel mai mare efort. Aşa îi explicase jandarmului şi adăugă, jucînd ultima carte :

— Chipul în care mă ridic în aer e secret. Mai bine du-te în sală să vezi cum apar...

Jandarmul, crezînd şi nu prea în isprava asta, dar împins de curiozitatea de a vedea poate şi asemenea minune, se duse în sală, amestecîndu-se în mulţime. Ţinea la subsuoară o boccea. Erau hainele lui Contreras. Cu isteţimea lui poliţienească. îşi zise că, în cazul cînd cel păzit ar şterge-o, ar fi uşor de găsit, mulţumită costumului bătător la ochi.

— Magicianul ! strigă cineva, destrămînd tăcerea care se lăsase după ridicarea cortinei.

— Magicianul ! se auziră alte voci.

Scena rămînea goală. Artistul nu găsea de cuviinţă să apară. Atunci jandarmul, bănuind ceva, se duse să vadă ce-i cu el şi constată că pierise ca fumul. Asta chiar că era un zbor magic !

Între timp, Contreras pornise în cel mai original galop pe care aveau să-l vadă vreodată munţii de la miazănoapte. Îmbrăcat în paiaţă, cum se afla, riscase totul ; îşi vîrîse banii în sîn ieşise pe uşa din dos şi, încălecînd dintr-un salt, pornise în goană. Străbătu uliţele ca vîntul şi se avîntă cu tot curajul pe drumurile care se pierdeau în noapte ; goni şi goni, fără să se oprească nici cînd începu să mijească de ziuă. Ţăranii care-şi mînau în zori vitele la păscut, sau cei care se duceau cu măgarii la oraş, fugeau înspăimîntaţi, ori rămîneu împietriţi de uimire crezînd că paiaţa era necuratul însuşi — îmbrăcat în roşu, cum era, şi gonind nebuneşte — fugărind vreun suflet sau îndreptîndu-se spre acele peşteri care se afundau în pămînt pînă la genunea întunecată a iadului.

Cît despre jandarm, acesta nu ştia nici ce să facă, nici ce explicaţii să dea şi cînd se duse la locotenent şi-i arătă, ca să se dezvinovăţească, bocceaua cu haine, se alese cu o palmă şi două zile de arest. Publicul, sătul de atîta aşteptare, începu să răscolească peste tot, mai întîi scena, apoi întreaga şandrama. Cînd se lămuri că fusese păcălit, sfărîmă tot ce putea fi sfărîmat şi căută chiar să dea foc şandramalei, lucru pe care jandarmii îl împiedicară cu multă greutate. Guvernatorul-organizator, văzînd ce întorsătură luase toată povestea, îşi luă şi el zborul şi nu se întoarse decît după vreo cincisprezece zile.

Călărețul însă continuă galopul semănînd pretutindeni spaimă ori uluire, pînă cînd ajunse la casa unui prieten care-i făcu rost de niște straie mai potrivite pentru a se arăta în lume.

Și uite-așa s-a ales Julio Contreras cu trei sute de *soles* și cu o poreclă. Nu văzuse în viața lui atîta bănet laolaltă ; cumpără cu el felurite mărunțișuri și își începu existența de negustor ambulant. Așa și-a petrecut toată viața. Se spunea că are bani la o bancă din Trujillo și că, din cînd în cînd, se duce să facă alte depuneri. El nici nu nega, nici nu confirma aceste zvonuri ; obișnuia doar să anunțe, din an în an, că n-avea să mai vină. Și totuși venea mereu, călare pe mîrțoaga lui domoală, care nu simțea atît greutatea stăpînului, cît a samarelor doldora.

— Cazmaua asta e de oțel curat. Intră în pămînt ca în unt...

Unul din vînătorii de gugușticuci, care trecea pe acolo cu pușca, se apropie din curiozitate.

— Bine că mi-am adus aminte ! strigă Magicianul foarte bucuros. Nu vrei să vinzi pușca ? Îmi trebuie o pușcă bună... Plătesc gras...

Omul i-o întinse și Contreras începu s-o cerceteze ca unul care se pricepe și știe pe ce a pus mîna.

— Nu, nu e ce-mi trebuie... Mi-o cere un păzitor de capre din Uyumi... E pe acolo o pumă care face prăpăd printre capre și omul are nevoie de o pușcă bună și de ceva plumb... Vrea să facă gloanțe grele, ca pentru lei... Dar poate că vrea să vină s-o vadă chiar el... Cum te cheamă ? — ca să-i spun. Nu poate omul să-i știe pe toți...

— Jerónimo Cahua...

— Aha, bine... poate c-o veni și te umpli de parale... O vrea neapărat și plătește bine... Cine mai are vreo armă care-ar putea să-mi convină ?

Jerónimo și ceilalți săteni începură să-i înșire numele celor care aveau puști. Unii, mai săritori, se duseră să-i cheme și cîțiva veniră în grabă de acasă ori din vale, unde se aflau cu arma la vînătoare.

Erau puști vechi, cu fultuială, din acelea care se încărcau pe gura țevii. Magicianul le refuză rînd pe rînd pe toate. Ba că țeava era prea strîmtă, ba că fultuitorul era uzat. Că patul puștii nu se cumpănea bine... Ba că... Toate aveau cîte un cu-

sur, dar poate că păstorul de capre ar vrea să le vadă personal. Cum te cheamă ?...

Apoi începu iar să-și laude marfa și să-și servească clienții :

— Nu, acuma nu dau pe veresie, pentru că mă duc foarte departe și n-am să mă întorc curînd... Împrumută bani de la cineva de aici. Cine nu ți-ar da ? Să te ajute alcaldele...

— Păi n-ai spus adineauri c-o să te întorci curînd ?

— Asta o spun atunci cînd nu mi se cere pe credit...

Nu te puteai abține să nu izbucnești în rîs cu Contreras ăsta.

O mulțime de bărbați și de femei își văzuseră împlinite visurile colorate cu pînzeturi și mărunțișuri. Iar Magicianul făcu vînzare pînă seara tîrziu, cînd fețele oamenilor nu se mai deslușeau în întuneric.

Nevasta lui Miguel Panta aduse cina, iar acesta o împărți cu vechiul lui prieten și rămaseră amîndoi lîngă foc, sporovăind pînă tîrziu de tot. Magicianul cunoștea ca în palmă întinsul ținut pe unde-și făcea negustoria și avea multe de povestit despre tîrguri îndepărtate, despre *haciendas*, despre indienii coloni, despre comunități și bîlciuri... Propriile lui pățanii erau pitorești și le povestea dîndu-le o aureolă de senzațional.

— O dată mă aflam către Piura, într-un loc unde sînt multe vipere mici. Hei, ce-am pățit eu cu o viperă, n-a mai pățit nimeni, te asigur. Vipera se vîrîse în traista mea și rămăsese acolo foindu-se în voie. Am purtat-o cu mine peste tot și habar n-aveam de nimic. Cum de n-a murit strivită ? Asta mă tot întreb și acum. Cînd am plecat către Cajamarca, am trecut întîi niște munți foarte înalți. Chiar sus, pe *puna*, cum calul obosise, am dat jos traista să se mai odihnească și el, și iată că viperei îi vine poftă să iasă afară. Ei, mi-am zis eu, cum de nu m-a mușcat cînd băgam sau scoteam cîte ceva ? A ieșit și s-a tîrît puțin, apoi a rămas țeapănă ; și iar s-a mai tîrît puțin și iar a înțepenit. O apucase răul de munte, dar ce zic, un adevărat *soroche* [1]. Dar mi-am spus : ia să vedem ! Și am aprins niște paie lîngă ea, și cînd s-a încălzit a început iar să se tîrască... N-am vrut s-o ucid, de teamă să nu mor și eu. Spune și dumneata : cine a mai văzut viperă cu rău de munte ? Numai eu...

Dar nu degeaba trec anii, mai ales cînd te tot vînturi pe drumuri : Magicianul era foarte șubrezit. Avea umerii căzuți

[1] Un fel de asfixie provocată de rărirea aerului la altitudinile foarte mari din Anzi.

și două cute adînci în colțul buzelor. De la povestea cu zborul trecuse multă vreme, cîteva decenii. În gura lui, întîmplarea căpăta un iz de vechime și, istorisind-o, își regreta tinerețea...

Diminețile de vară, răcoroase, azurii, poleite, sînt și mai frumoase cînd o dată cu ele găsești și o fată minunată ca Marguicha. Îți dau ghes să deschizi ochii o dată cu zorile. De la un timp, Augusto Maqui se scula cu noaptea-n cap. Mulgătoarea se împrietenise întrucîtva cu el. Ba uneori îi cerea și ajutorul, ori îl ruga pe departe să facă o treabă sau alta. Augusto zîmbea. Cu Inocencio, dimpotrivă, relațiile rămîneau reci sau, mai bine zis, nu mai existau. Augusto nu-i mai dădea nici bună ziua și făcea tot posibilul să nu-i dea nici o atenție. După cîteva zile, răbdătorul Inocencio îl luă deoparte și îi spuse :

— Nu faci bine, Augusto... Trebuie să știi ce-i respectul, cel puțin față de cei mai în vîrstă... Oricît s-ar părea, nu sînt chiar atît de prost și pricep prea bine : ești tînăr, e și ea tînără... Din partea mea, puteți face ce vreți... Dar nu-ți șade bine să nu mă respecți. Ei și ? ai să-mi spui tu, șmecher cum ești... Ei bine, e adevărat că eu nu sînt cine știe ce... Dar aici, la vaci, și în ocolul ăsta, eu sînt mai mare... Eu poruncesc... Și aș putea să-ți spun : băiete, n-am nevoie de tine și nu mai da pe-aici... Acum, pricepi ?

Augusto pricepu, căută să lămurească lucrurile și, cu timpul, chiar îl îndrăgi pe greoiul și naivul văcar. Se împrieteniră și la mulgătorie domni fericirea. Dar din lapte, din grîul care se legăna departe, din ochii mari ai vacilor, din mîinile Marguichei, din bălegarul dogorit de soare, din ciripitul păsărilor, din inima atotcuprinzătoare a pămîntului, din toate la un loc răsăriră noi și minunate cîntece. Augusto se lăsă înduplecat să-l învețe pe Inocencio un *huaino* [1] care-i plăcuse mult. Dar Inocencio n-avea ureche și nu izbutea să prindă anumite „clenciuri" ale melodiei...

Porumbeii sălbatici, sătui de-a mai fi zburătăciți și prăpădiți, plecară ca în fiecare an. Aveau să se întoarcă în anul următor, tot ca în fiecare an, fiindcă aveau să uite prigoana, ori poate și fiindcă aveau să fie alte stoluri...

---

[1] *Huaino* sau *guaiño* — cîntec popular la indienii sud-americani.

Demetrio Sumallacta, flautistul, era tare întristat de plecarea guguştiucilor şi supărat pe vînători, mai ales pe cel mai îndîrjit dintre ei : Jerónimo Cahua. Uneori îi venea să-l bată, dar se temea să nu sară peste cal, şi Cahua, care era ţiglar, trebuia să-şi vadă de meserie pentru a acoperi şcoala... Pereţii, galbeni şi drepţi, erau gata. Afară de asta, alcaldele şi regidorii l-ar pune să-i plătească îngrijirea şi i-ar aplica o amendă în folosul comunităţii. S-ar putea chiar să-l expulzeze, dacă motivul chelfănelii le-ar părea neîntemeiat. Şi cine ştie, poate că judecătorul de la oraş, ca să-l stoarcă de bani, l-ar da în judecată pentru rănire... Iar dacă mai afla şi subprefectul, sigur că l-ar băga la închisoare, ca să-i încaseze şi o *carselaje*... Măi, măi ! mare necaz să nu poţi ciomăgi pe unul din blestemaţii ăştia !

Totuşi, mai avea un dram de nădejde. Cum împuşcăturile încetaseră, guguştiucii s-ar putea întoarce. Aşteptă a doua zi toată dimineaţa. Dar nici un stol nu se ivi deasupra tufărişului de *uñicos* şi nici măcar în depărtare nu se arăta nimic. Plecaseră... Uguitul prelung, melodios şi dulce n-avea să mai răsune...

Atunci îşi aminti de flautul său şi-i veni o poftă grozavă să cînte. Îl căută pe poliţa de şipci, unde-l ţinea, dar nu-şi găsi decît naiul. Ştia să cînte şi din nai, dar în clipa aceea nu-i ardea decît de flaut, pe care i-l luase unul din fraţii lui mai mici. Cum Demetrio, pe lîngă că era mai mare, era şi foarte voinic şi iute la mînie, toţi fraţii începură să tremure. De altfel, chipul mohorît şi înfăţişarea lui dură nu o dată le făcuse pe fete să comenteze în fel şi chip.

— Ce urît e Demetrio ăsta !

— Dar cîntă grozav de frumos....

Demetrio îşi căută cu înverşunare flautul şi tocmai cînd pierduse orice nădejde de a-l găsi, îl zări lîngă canalul care trecea prin faţa casei. Era crăpat şi unul din capete se umflase de umezeală. Nu mai încercă să sufle în el, ca să nu-şi mai facă sînge rău auzindu-i geamătul spart, ci se întoarse îndată să-şi bată fraţii, cînd întîlni privirea blajină a maică-si. Dezarmat, aruncă flautul pe acoperiş şi plecă de-acasă. Îi mai auzi pe fraţii săi rîzînd pe înfundate... Căci flautul, zburînd repede prin aer, scoase un vaiet, făcîndu-i să se înveselească.

Plecă fără ţintă. Ici-colo, cîte-un soc cu frunziş verde şi stufos te îmbia cu ciorchinii lui încărcaţi de bobiţe negre. Stur-

zii suri și lucioși zburau printre ei și le mîncau, lacomi, bobițele. Cîntau și sturzii, dar nu se puteau măsura cu gugușțiucii. Acum însă, cînd porumbeii plecaseră, se bucurau iar de căutare. Demetrio se opri și-i ascultă cu plăcere și deodată simți că începe să se împace cu ziua aceea. Ba, mai avea și noroc! Uitîndu-se la un soc, văzu o creangă uscată și se bucură. Nu mai trebuia să taie din cele verzi și să aştepte mai multe zile pînă să se usuce. Afară de asta, flautele făcute din crengi uscate chiar pe tulpină sînt mai bune.

Tăie așadar creanga, cu un cuțit pe care-l cumpărase mai demult de la Magician. O coji pe loc și o reteză dîndu-i lungimea potrivită; îi ciopli într-un anumit chip capătul muștiucului. Apoi, cu o nuielușă, împinse măduva crengii, groasă, spongioasă și albă, care ieși cu ușurință. Nici nu-și dădea seama cum trecea timpul, căci lucra cu cea mai mare grijă la creanga aceea delicată. Ciopli apoi dopul, care trebuia să se îmbuce perfect cu țeava, lăsînd un mic spațiu pe unde să treacă aerul. Așeză, în sfîrșit, limba și o potrivi bine, ajungînd pînă la o mică crestătură cu buza subțire și bine șlefuită. Prin deschizătura asta trebuia să se despartă șuvoiul de aer pentru a făuri sunetul. Și suflă, plin de îngrijorare, iar sunetul ieși clar, dulce și sonor. Era un flaut bun. S-ar fi dus acasă, pentru că acolo avea un druguleț de fier bun pentru dat găuri, dar nu mai voia să dea ochii cu ticăloșii săi de frați, așa că porni spre Evaristo. Fierarul vîrî un piron printre cărbunii care scoteau scîntei; foalele cuptorului gîfîiau. Cînd pironul se înroși, făcură găurile: patru sus și una jos, pentru degetul cel mare. Demetrio putu să-și lustruiască țeava cu o bucățică de șmirghel pe care i-o aduse prietenul său. Apoi suflă ca să-l încerce, dar și ca să destupe fiecare gaură. Îți făcea și plăcere să privești flautul. Era lung, puțin curbat, așa cum trebuie să fie un flaut de calitate. Demetrio se arătă mulțumit. Cînd îl întrebă pe fierar cît avea de plată, Evaristo nu vru să-i ia bani și drept orice explicație îi spuse:

— Îmi place să te aud cîntînd...

Iar Demetrio fu și mai mulțumit.

Între timp se înnoptase și fierarul îl pofti la masă. Mîncară împreună, apoi Demetrio plecă fără să mai pomenească nimic de cîntat. În timpul mesei fusese foarte tăcut și Evaristo voise să-i dea un păhărel ca să-l mai învioreze, dar cum Deme-

trio nu primise, gazda bău o porție dublă și, spunînd că e nevoit să bea pentru amîndoi, rîse, ca de o glumă obișnuită printre țărani.

Demetrio ieși din sat și o luă la întîmplare, peste cîmp. Se abătu pe la o porumbiște, ascultînd zvonul aspru și grav al frunzelor veștede, bătute de vînt ; apoi o luă spre lanul de grîu și i se păru că foșnetul ascuțit gemea în inima nopții, asemeni rezonanței unor coarde subțiri. Urcă puțin și văzu întunecimea vîlcelei împădurite, beznă în care zăcea jelania păsărilor doborîte. Se apucă apoi să privească satul cu para pîlpîitoare a focurilor care se stingeau pe-ndelete, în vreme ce sus, pe cer, se aprindeau stelele. Apoi ieși luna, nouă, abia născută, o dîră albă și puțin arcuită, ca un flaut nou. Demetrio se așeză pe o moviliță gîndindu-se ce să cînte. Acum, cînd avea flaut și își putea împlini dorința, de emoție, nu mai știa ce să cînte. Din tot ce învățase, *yaravíes* [1], *tonadas* [2] și *huainos* nu-i mai plăcea nimic. Dar poate c-o fi știind inima lui ceva. Începu să cînte ușor, domol, nehotărît mai întîi, dar încet-încet melodia, sau mai bine zis glasul se înălță tot mai puternic. În sat, cei care nu se culcaseră, rămaseră încă multă vreme treji, iar cei care dormeau începură poate să viseze. În întunericul și tihna încăperilor, oamenii își șopteau :

— Auzi ? Trebuie să fie Demetrio...

— Ai zice că și cîntă, și plînge...

Maică-sa, care nu adormise încă, își trezi bărbatul și-i spuse :

— Chiar dacă n-aș ști că-i el, tot aș zice că-i el, chiar el...

Sunetul creștea, se înălța limpede și înalt, puternic și trist totodată, un fel de imn către pămîntul rodnic și o tînguire pentru păsările doborîte. Un nemaiauzit gugușticuc nocturn începuse să cînte. Și totuși, nu ; în glasul flautului tremurau lacrimi, plîns omenesc ce suspina în sunetele prelungi și neîntrerupte, duse și aduse de vînt. Apoi iarăși se întorcea la primele ritmuri, se domolea cu liniștea pămîntului fertilizat, și regăsea seninătatea în firul vieții necontenite care urcă de la rădăcină pînă la sămînță...

---

[1] *Yaraví* — cîntec liric, de obicei trist, nostalgic (din folclorul indienilor din America latină).

[2] *Tonada* — cîntec executat de obicei cu acompaniament de ghitară.

Uneori părea că flautistul umblă încoace și încolo sau că nici nu mai cîntă, dar nu era decît din pricina vîntului care-și schimba direcţia, ori se înteţea. Muzica revenea, renăştea, se umfla ca o apă revărsată, și toate păreau că stau s-o asculte. Luna subţirică încerca să-l lumineze pe flautist, singur pe movilița lui, singur și înfrățit cu toate în noaptea nemărginită. Așa a cîntat pînă tîrziu. Și cînd Demetrio Sumallacta s-a întors acasă, era pe deplin fericit. Mama lui veghease, așteptîndu-i venirea, și i se umeziră ochii cînd îl auzi că se culcă. Nu-i spuse nimic ; asupra lumii se lăsă o liniște armonioasă, plină de muzică.

Unul din membrii comunității, Leandro Mayta, frate cu dulgherul, se vindecă de frigurile palustre dobîndite într-o călătorie pe care o făcuse pînă la îndepărtatul fluviu Mangos, în căutare de coca. Unii ziceau că se făcuse bine mulțumită chininei, iar alții că datorită leacurilor date de Nasha Suro.

Jacinta, nevasta altui membru al comunității, Rómulo Quinto, născuse un copil. În așteptarea unei sărbători, prilej pentru părintele Mesta de a mai face un botez, îl stropiră cu apă, dîndu-i numele de Simón.

Și zilele treceau...

Așa se scurgea timpul pentru cei din comunitatea Rumi.

Așa se perindau pentru plante, animale și oameni, întîmplările care alcătuiau viața acelor copii ai pămîntului. De n-ar fi fost primejdia de la Umay, de care se temeau ca de furtunile care amenință în toiul verii ogoarele pîrguite, dragostea plină de încredere pentru pămînt și darurile lui ar fi dat, ca întotdeauna, un sens deplin existenței lor.

IV

EL FIERO VÁSQUEZ

ÎNTR-O DUPĂ-AMIAZĂ, pe Strada Mare din Rumi, un călăreț năvăli în trapul întins al calului său negru și frumos. Harnașamentul era bătut cu argint strălucitor, iar negrul lucios al calului se îngemăna cu acela al unui *poncho* mare, de vigonie, care flutura greoi pe spinarea călărețului. O pălărie de postav, tot neagră, trasă pînă la sprîncene peste chipul oacheș, întregea acea apariție întunecată și strălucitoare. Călărețul străbătu toată strada și, tocmai la capătul ei, smucind frîul cu străşnicie, se opri brusc în fața casei lui Doroteo Quispe. Acesta, auzind sforăitul calului și zornăitul pintenilor, ieşi afară.

— Intră, Vásquez... Pofteşte, pofteşte, Vásquez, îl îmbie stăpînul casei.

Omul descălecă și, cu un aer mulțumit, desfăcu, în vreme ce mormăia ceva, frîul legat de partea din față a șeii. Era lat în spete și vînjos, mișcările îi erau energice și liniștite, iar pe unde călca, cizmele lui lăsau urme adînci. Își luă traista și, cu ea pe umăr, păși pe prispă.

Vestea se răspîndi prin toate casele, cu o anumită nuanţă de seriozitate și mister.

— A venit El Fiero [1] Vásquez ! A venit El Fiero Vásquez !

Adusă de Juanacha, știrea ajunse și la alcalde :

— A venit El Fiero Vásquez.

Rosendo Maqui, care ședea pe prispă cu Anselmo și cîinele Candela, răspunse :

— Să vină sănătos...

Bineînțeles, răspunsese așa de multe ori, iar El Fiero Vásquez venea la Rumi cînd poftea, dar Juanacha și tot satul, setos de noutăți, simțea plăcere să repete această știre.

— A venit, a venit El Fiero Vásquez !

---

[1] *Fiero* înseamnă crud, violent, dar și ciupit de vărsat.

E bine să știm că El Fiero Vásquez era un tîlhar. Una din numeroasele particularități care-i caracterizau ciudata personalitate consta în faptul că porecla El Fiero — de mult ce fusese folosită, ajunsese nume — nu i se trăgea de la cruzimea lui în lupte, destul de mare, de altfel, ci de la ciupiturile de vărsat de pe față. Prin munții din nordul Perului, El Fiero este una din poreclele date celor care poartă urmele acestei boli. Vásquez avea cu duiumul asemenea urme, adăugate unei cicatrici mai adînci, lăsată pe obraz de un glonț. Îl mai caracteriza și preferința lui pentru negru. Am văzut că așa îi era și calul, și *poncho*-ul, și pălăria. Tot negre îi erau și cizmele, și traistele ; iar veșmintele, chiar dacă nu puteau fi toate negre, erau măcar de culoare închisă. Îi plăcea să aibă lucruri bune. Și asta o dovedeau atît harnașamentul, cît și calul. Își procura *poncho*-urile de vigonie din ținuturile centrale sau de sud ale țării — în nord vigoniile fiind foarte rare. De altfel, prietenii îi spuneau de cîte ori aveau prilejul :

— Lasă-l încolo de negru, că te dă de gol...

Dar el le răspundea disprețuitor :

— Ei și ? Neagră mi-e viața, negre necazurile, neagră soarta...

Pribegea ca o umbră de-a lungul drumurilor sau printre ierburile gălbejite de pe podișurile Anzilor. Fața lui oacheșă — cu gură mare, nas turtit și fălci puternice — ar fi rămas o față obișnuită de metis, dacă n-ar fi fost ciupiturile de vărsat și urmele groaznicei împușcături. Înăsprită de multele zgîrieturi și răni, ea devenise și mai stranie din pricina unui ochi peste care „se lăsase un nor“, adică pupila îi era albă ca o bucată de cremene. Urîțenia îi era îndulcită însă de un zîmbet larg, care dădea la iveală două șiruri de dinți albi și frumoși, iar înfățișarea lui dîrză impunea respect. În ansamblu, exista un oarecare echilibru între calități și defecte, așa că înfățișarea lui nu era respingătoare. Vocea, frumoasă, ca și legenda ce se țesuse în jurul său, de asemeni îl avantaja, așa că tîlharul, atunci cînd nu trezea teamă, inspira bărbaților simpatie, iar femeilor interes și dragoste. Multe fetișcane metise de pe la periferia orașelor sau din casele pierdute printre crestele munților suspinau după el. Făcea parte din acel soi de lotri romantici care îl luaseră pe Luis Pardo drept

model și care astăzi sînt pe cale să dispară din cauza înmulțirii șoselelor și a hăituielii jandarmilor.

Luis Pardo-i lotru mare
Nici că-i pasă lui de viață
Dar de cînd, ca un proscris,
Tatăl bun și l-a ucis,
Moartea-i stă și lui în față.

Acest *yaraví* care deplîngea soarta lui Luis Pardo și-i istorisea isprăvile, circulase de la un capăt la altul al Cordilierilor, coborîse la țărmuri, ba pătrunsese pînă și în *selva*. Isprava lui cea mai cîntată era cea care amintea de felul cum îi jefuia pe bogătași pentru a-i ajuta pe cei sărmani. La drept vorbind, cu toate că se purta ca o mînă spartă, azvîrlind banii în dreapta și-n stînga, El Fiero Vásquez nu era chiar atît de darnic. De obicei îi jefuia pe bogătași, dar, cînd se afla la strîmtoare, nu se dădea în lături să-i „ușureze" și pe săraci. Așa făcuse cunoștință cu Doroteo Quispe.

O dată, Doroteo plecase spre capitala provinciei mînînd un măgar și ducînd în mica lui desagă o sută de *soles* cu care să cumpere, din porunca alcaldelui, lumînări, diferite soiuri de artificii, baloane colorate și alte nimicuri, căci se apropia ziua sfîntului Isidro, care trebuie sărbătorit cum se cuvine. Alcaldele îl sfătuise să așeze cu grijă lucrurile, ca nu cumva artificiile să se frece între ele, mai ales în bătaia soarelui, căci puteau exploda, prăpădind totul și omorînd și măgarul, nenorocire care se întîmplase cu un alt prilej. Doroteo își vedea de drum cu gîndul la misiunea lui, bucuros că avea ocazia să-l slujească pe sfîntul Isidro. Și iată că în mijlocul *punei*, în timp ce înainta pe un tăpșan, printre munții pustii, văzu apărînd în depărtare o înspăimîntătoare nălucă neagră... El Fiero Vásquez! Sîngele îi îngheță în vine și dădu bice măgarului, alergînd să se ascundă într-o vîlcea. Spera să nu fie văzut. Pitit cu măgarul într-o crăpătură îngustă a pămîntului, începu să se roage, spunînd în șoaptă „Dreptul Judecător", rugăciune pe care o învățase cu multă trudă și evlavie și pe care o folosea acum pentru prima oară. Dar nu mai încăpea nici o îndoială că tîlharul venea către el. Auzi zgomotul unui galop care se apropia și curînd, cal și călăreț, negri și mari de umpleau cerul, se iviră pe dîmbul de deasupra vîlcelei. El Fiero avea pușca la oblînc, iar *poncho*-ul sumes dădea la

iveală, de o parte și de alta a cingătoarei, două pistoale mari, cu mînere de sidef. Doroteo n-avea alte arme decît un cuțit și rugăciunea „Dreptului Judecător".

— Ieși de acolo, indian răpciugos ! strigă cu voce aspră banditul.

Doroteo ieși trăgînd după el măgarul care, îndărătnic, întindea de frînghie. Își termina rugăciunea tocmai cînd ajunse lîngă tîlhar.

— Haide, scoate banii ! îi porunci Fiero.

— N-am, *taita*, n-am, se căină Doroteo făcînd pe prostul, n-am decît patru *reales*, și-i scoase din buzunarul pantalonului.

Banditul nu-i primi și-l sfredeli cu privirea.

— Unde te duceai ?

— La oraș, să-mi cumpăr puțină sare...

— Aha, și ca să cumperi sare de patru *reales* iei și măgarul cu tine ? Scoate banii și fii mulțumit că nu vreau să curăț de pe fața pămîntului un pîrlit de indian...

Și, ca să-și dovedească puterea, El Fiero îi trase una cu hățul peste spinare, atingînd și traista care-i atîrna de umăr. Banii sunară și El Fiero Vásquez izbucni în rîs. Fața arămie a indianului deveni pămîntie ; îi întinse traista tremurînd. Vásquez număra banii pe măsură ce-i băga în buzunar.

— O sută de *soles !* se minună în timp ce-i dădea înapoi traista. De unde ai făcut rost de atîția bani ?

Nemaiavînd nimic de pierdut, Doroteo Quispe îi mărturisi că banii erau ai comunității și că trebuia să cumpere cu ei anumite lucruri pentru sărbătoarea sfîntului Isidro. Apoi adăugă, cu multă chibzuință, că banii, la urma urmelor, nu mai sînt ai comunității, ci ai sfîntului Isidro, și îi dădu a înțelege, fără a-i spune însă pe șleau, de teamă, că era pe cale să săvîrșească, pe lîngă furt, și un sacrilegiu îngrozitor. El Fiero Vásquez îi pricepu intenția și zise rîzînd :

— Aha, vrei să mă sperii cu pedeapsa sfîntului Isidro ! Comunitățile au bani berechet și eu nu-i iau de la sfîntul Isidro, ci de la comunitate. Du-te și spune să-ți mai dea o sută de *soles*...

El Fiero Vásquez dădu să plece, dar răzgîndindu-se, se întoarse iar spre Doroteo :

— Dacă-ți dau drumul, ai să dai fuga la oraș, că nu-i departe de-aici, și ai să mă denunți. Mai bine mergi înapoi cu mine cale de vreo două leghe. Hai, mișcă...

Doroteo porni în fața călărețului, trăgînd măgarul de funie. Nu prea era în apele lui. „Unde vrea să mă ducă ? se întreba. Poate vrea să mă omoare în vreun loc ferit.“ Și tot murmura printre dinți rugăciunea „Dreptului Judecător“. El Fiero începu să vorbească :

— Știi ? Mă tot întreb de ce nu ți-oi fi astupat gura cu un glonț. Îl meritai, că ești dat dracului de zgîrcit și nerușinat de mincinos. Va să zică, ai vrut să mă-nșeli pe mine, chiar pe mine !... Și-mi zic și acuma : de ce mi-oi fi dînd osteneala să te car cu mine ? Mai bine ar fi să te curăț pe loc...

Doroteo repeta cu și mai multă ardoare rugăciunea „Dreptului Judecător“.

— Și ce tot mîrîi acolo printre dinți ? Ia vezi, indian netrebnic !

Dădu pinteni calului și se apropie de Doroteo. Acesta îi jură că nu-l blestema, nu-l înjura și nici nu spunea nimic de rău ; că nu făcea altceva decît să spună pe de rost rugăciunea „Dreptului Judecător“ și că, fără îndoială, numai mulțumită binecuvîntatei rugăciuni mai era încă în viață.

— Oho ! strigă Vásquez.

Descălecă și-i porunci lui Doroteo să spună pe de rost și tare toată rugăciunea, ceea ce acesta și făcu. La sfîrșit, tîlharul recunoscu :

— S-ar zice c-o știi. Eu nu credeam că poate fi bună la ceva, dar acum văd că ți-a fost de folos, pentru că, la drept vorbind, nu știu cum de m-am îndurat și nu ți-am tras un glonț pentru îndrăzneala ta ; cred că e bună rugăciunea, și aș vrea s-o învăț și eu. Prinde bine cîteodată...

Și, îmblînzindu-se pe loc, îl pofti să tragă un gît dintr-o sticlă de rachiu pe care o scoase din traistă. Apoi se așezară pe iarbă și înfulecară dintr-o bucată de friptură împănată cu slănină, pe care tîlharul o scoase din aceeași traistă. La sfîrșit, Doroteo se pomeni cinstit și cu o țigară. Unde mai punem că El Fiero îi înapoie și banii, oprindu-și pentru el numai douăzeci de *soles*. Pînă la urmă s-au și împrietenit, rămînînd înțeleși ca El Fiero să vină la Rumi pentru a învăța rugăciunea „Dreptului Judecător“. La despărțire, Vásquez mai scoase zece *soles*, „care acum erau ai săi“, pentru ca Doroteo să cumpere lumînări și să le aprindă la picioarele sfîntului Isidro, pentru sufletul lui. Restul de zece *soles* și-i opri

însă, avînd mare nevoie de ei. Și pentru că tot erau prieteni, îi dărui și o basma înnodată la un colț, sfătuindu-l că de se va întîmpla ca printre stîncile acelea de unde începea coborîșul să-i ațină careva calea, să-i arate basmaua înnodată, ca să fie lăsat în pace. Iar dacă agresorul ar stărui, să-l pună la respect zicîndu-i : „El Fiero salvator". Bineînțeles, trebuia să păstreze taina. Tîharul își luă rămas bun de la el cu acel zîmbet larg care-i lumina fața ciupită de vărsat și fiecare își văzu de drumul lui : Doroteo își continuă drumul spre oraș, iar El Fiero se îndreptă către niște stînci, ca să-și ascundă calul și să se pitească și el în așteptarea altor drumeți. Cînd Quispe coti după unul din ultimele dîmburi, abia îl mai putu zări acolo, ghemuit și întunecat, la pîndă...

Sărbătorirea sfîntului Isidro trecu, și omul aproape că uitase de întîmplare cînd, într-o bună zi, pe înserat, tîlharul se arătă la Rumi, întrebînd de prietenul său Doroteo Quispe. La început oamenii se codiră să-i dea vreo îndrumare, sub cuvînt că Doroteo era plecat la cules ; întîmplarea făcu însă ca Doroteo să se arate chiar atunci în ușa casei ; văzîndu-l pe tîlhar, îi ieși în întîmpinare. Se salutară foarte cordial, iar sătenii se arătară uluiți de ciudata prietenie care părea să existe între Doroteo Quispe, om de treabă și gospodar de-al lor, care-și vedea de rugăciuni și de plugărit, și înfricoșătorul tîlhar a cărui viață aventuroasă și a cărui faimă erau la fel de negre ca și înfățișarea lui. Fapt este că El Fiero îl urmă pe Doroteo pînă-n casă, unde intrară amîndoi. Vizitele se repetară, El Fiero Vásquez ținînd morțiș să învețe pe de rost și fără nici o greșeală „Dreptul Judecător". Totul era s-o știe ca pe apă, căci dacă, spunînd-o, omul se încurca, rugăciunea își pierdea toată, sau o mare parte din puterea ei. În schimb, dacă o spunea bine, cu evlavie și fără greș, avea atîta putere, încît Dumnezeu, chiar să nu fi vrut, și trebuia s-o asculte. După ce o învăță, El Fiero vru să-i plătească, dar Doroteo îi răspunse că nimeni nu lua bani pentru a-i învăța pe alții rugăciuni ; dar dacă ținea neapărat să-l răsplătească, n-avea decît să-i dăruiască ceva neveste-si. Celălalt adusese daruri nu numai nevestei, ci și cumnatei, pe care o chema Casiana, și copiilor din casă. Bucăți de pînză înflorată, cercei, inele, bomboane... Pe scurt, temutul El Fiero Vásquez venea mereu la Doroteo și rămînea peste noapte la el acasă. Cumnata lui Doroteo, o indiană în vîrstă de vreo treizeci de ani și foarte tă-

cută — atît de tăcută de parcă toată viața ei ar fi purtat pecetea tăcerii — îl servea ea însăși la masă și-i pregătea culcușul. I-l așternea pe prispă, fiindcă hăituiții din munți nu vor niciodată să doarmă în încăperi cu o singură ușă, iar cele două odăi ale casei aveau numai cîte una. În toiul nopții, cînd stelele par mai mari și luminează singurătatea, Casiana venea să se culce lîngă el. Bărbatul proscris și femeia tăcută își uneau viețile, căutîndu-se și regăsindu-se în legătura rodnică a trupurilor.

El Fiero și Doroteo se înțelegeau din ce în ce mai bine și cu timpul deveniră chiar prieteni. Glumeau, rîdeau, tăifăsuind în voie. Într-o zi, indianul îl întrebă pe tîlhar dacă vreunul din oamenii săi i-a spus ceva despre o întîlnire cu unul care avea o basma înnodată și știa parola.

— Nici o vorbuliță...

Doroteo îi istorisi atunci că, străbătînd *puna*, întîlnise un om cu înfățișarea sălbatică, aspră, cu o pălărie zdrențuită, desculț, și care n-avea pe el decît pantalonii și un *poncho* pus de-a dreptul pe piele. Fața lui, arsă de soare, de ploi și de vînturi, îți făcea o impresie de cruzime și de îndobitocire totodată. Cîinele acela cu chip de om, fără să rostească vreo vorbă, îl luase la ochi cu o carabină ruginită. El îi arătase basmaua, dar monstrul nici nu clipise. Carabina, amenințătoare, îi cerea de zor punga sau viața, cu țeava îndreptată spre pieptul lui. Atunci Doroteo, înspăimîntat, spusese „Dreptul Judecător Salvator“. Ochii mici ai animalului clipiseră puțin cu îndoială, dar curînd se umplură de furie. Doroteo își dăduse seama de greșeala făcută și strigase : „El Fiero Salvator“, scăpînd astfel de glonțul acelui tîlhar fioros. Plecase fără o vorbă.

— A, ăla e un necioplit, îl lămuri El Fiero, nu rostește nici patru vorbe într-o zi și nu povestește niciodată nimic. N-are nevoie de încălțări, căci calcă desculț pe spini fără să-i simtă. De cămașă, și mai puțin ; nici frigul nu-l pătrunde. Mă crezi că doarme pe pămîntul gol ? Dacă din întîmplare nimerește sub o pătură, se sufocă și nu mai poate dormi. Chiar că-i un sălbatic. Partea cea mai rea e că nu pricepe ce-i spui. Nu-i pasă decît de ceea ce vede cu ochii ori simte. De aceea, dacă-l lovești, se preface într-o adevărată fiară. Și-a omorît pînă acum doi dintre tovarăși. Îl cheamă Valencio ; n-am izbutit să-i aflu numele de familie. Cred că nici el nu-l știe...

Cei doi prieteni făcură haz de spaima pe care-a tras-o Doroteo și de încurcătura pe care o făcuse cu parola, și care era să-l coste viața. Apoi vorbiră îndelung, cu mîhnire, despre firea nenorocită și primitivă a lui Valencio.

— Pricepe el cîte ceva, spunea El Fiero, dacă îl lămurești cu exemple ; își dă seama și de insulte dacă e comparat cu vreun animal. Cine-i zice măgar sau fiară e pierdut. Dar cînd pricepe o poruncă, o îndeplinește ori ce s-ar întîmpla ; e foarte credincios...

În noaptea aceea, în vreme ce tîlharul o strîngea pe Casiana în brațe cu dragoste, femeia, contrar obiceiului, începu să vorbească :

— Valencio e fratele meu...

Cu vorbe simple — întretăiate uneori din pricina emoției sau a neîndemînării de-a le rosti — cu jumătate de glas și cam dezordonat, căci nu era obișnuită să istorisească, îi spuse povestea lor.

Ea și Valencio fuseseră, ca și părinții și bunicii lor, păstori la o *hacienda* mai întinsă decît Umay, de cealaltă parte a orașului vecin, la două-trei zile de mers pe jos din Rumi, poate chiar mai mult. Pe întinsul *haciendei* erau podișuri foarte înalte, aproape pustii, iar nevasta lui Doroteo, Valencio și ea însăși se născuseră în acele singurătăți, într-o coșmelie de piatră ori sub cerul liber și crescuseră văzînd cum părinții lor păstoreau oile. La fiecare douăsprezece sau paisprezece luni venea un *caporal* [1] cu doi-trei indieni, ca să numere oile și să aducă sare pentru animale și pentru ei. Tatăl lor cultiva cartofi pe un petic de pămînt și ei nu mîncau decît cartofi cu sare. Îi țineau la păstrare în niște gropi săpate în coasta muntelui. Dacă la numărătoare ieșeau lipsă cîteva oi, fie că fuseseră mîncate de lupi, fie din altă pricină, *caporalul* li le trecea la socoteală drept „daune". Chiar dacă mureau lovite de trăsnet, tot în cîrca lor erau trecute. În felul acesta, tatăl lor avea o datorie pe care nu mai ajungea s-o plătească niciodată. Trudea an după an, cum trudiseră și părinții lui, și tot dator rămînea. Căci mieii erau trecuți pînă la unul în socoteala *haciendei*.

---

[1] *Caporal*, în America Centrală și de Sud, e un soi de mercenar înarmat, de haidamac angajat de către latifundiari, îndeplinind funcția de guard și vechil pe întinsele pămîntu' ale *haciendelor*.

Nici de coșmelia de piatră nu se puteau folosi tot timpul. „Mai plecați cu oile și pe aiurea, cît mai departe, le spunea *caporalul.* A păstori nu înseamnă să te învîrtești mereu în același loc.“

Atunci trebuiau să plece spre piscurile pustii și să doarmă prin peșteri sau prin adăposturile acelea de paie, în formă de con, care par niște ciuperci ale *punei.* De aceea s-au învățat să nu simtă frigul ; de altfel, nici sărăcia nu le îngăduia să aibă destule straie, cu toate că mama lor torcea și țesea mai tot timpul căci ei erau cinci la număr și abia de căpătau ceva lînă la vremea tunsorii. Nici de vorbit nu prea vorbeau, fiindcă își cunoșteau prea bine truda și necazurile, iar în afară de *caporal* și de cei veniți pentru numărătoare, aproape că nu vedeau țipenie de om. Rareori se zărea cîte o turmă în depărtare. Tot așa de rar, la răstimpuri, cîte un călăreț străbătea *puna* în goană, alungat parcă de frig și de singurătăți. De aceea erau așa de tăcuți. Cu totul întîmplător trecuse o dată pe acolo un preot cu cîțiva oameni. Tatăl lor îl strigase „taică părinte, taică părinte“, rugîndu-l să-i boteze copiii. Preotul veni cu tot alaiul, dar după ce descălecară, băgară de seamă că odraslele dispăruseră. Sălbatici, rușinoși, copiii fugiseră să se ascundă printre niște bolovani care alcătuiau un fel de vizuină de vulpi. I-au strigat, dar n-a ieșit nici unul și nici n-au răspuns. Neavînd încotro, preotul a sfințit cu rugăciunile sale latinești bolovanii, înconjurat de cei care-l întovărășeau și de părinții făcuți de rușine și la urmă au turnat apa sfințită și sarea printre bolovani.

Ca să-l „învețe minte să mai mănînce din oi“, *caporalul* îl blagoslovea pe păstor cu zece lovituri de bici de fiecare oaie lipsă. Cînd lipseau mai multe, nu mai ținea socoteala și-l biciuia pînă-l lăsa lat... Se mai întîmpla însă ca în cîte-un an să nu aibă destui cartofi, fie pentru că nu se prea făceau, fie pentru că putrezeau ori încolțeau în gropi. Atunci flămînzeau și tatăl înjunghia cîte un berbec zicînd : „O să îndur eu loviturile de bici, sărmanii mei copii“...

Știau cam cînd trebuia să vină *caporalul,* pentru că tatăl, la fiecare lună nouă, punea într-un anumit loc cîte o pietricică, măsurînd astfel timpul. La a douăsprezecea sau a patrusprezecea piatră venea *caporalul ;* după numărătoarea oilor, dacă lipseau, acesta începea să ocărască, înfuriindu-se : „Trăsnetul, hai ? Gerul, hai ? Lupul ? Ascultă, istețule, tîl-

harule, după ce le mănînci mai şi minţi! Ia treci încoa să-ţi ispăşeşti vina." Scotea un bici de piele, pe care-l ţinea agăţat la ciochina şeii şi îl punea pe păstor să stea în genunchi. De pe înălţimile acelea care dominau tot orizontul, pînă hăt departe, biciul părea să se avînte în cer, pentru a se învîrti printre nori sau a atinge bolta albastră şi a cădea apoi pe spinarea tatălui, care, la fiecare lovitură, gemea înăbuşit. Uneori se prăbuşea la pămînt, fără simţire. Spinarea se făcea toată o pată vînătă care se prelungea spre laturi cu dungi viorii. Cînd *caporalul* pleca, nevasta i-o oblojea cu buruieni. Şi tot aşa, an după an. Din generaţie în generaţie şi din tată-n fiu, de-a lungul vremii, păstorii moşteneau îndeletnicirea, mizeria, biciuirea, datoriile fără sfîrşit. Să fugă? O făcuseră altă dată unii dintre ai lor, dar moşierul îi urmărise pînă ce dăduse de ei. La ce bun să mai spună ce-au pătimit! Păstorii se înăspriseră în singurătatea şi tăcerea lor, înghiţindu-şi amarul.

Cînd tatăl muri, îl îngropară undeva într-un cotlon al podişului. Nevastă-sa îl urmă curînd. Copiii moşteniră, ca de obicei, datoriile. Într-o zi venise un *caporal*, dar nu ca să numere oile, ci ca s-o ia pe fata care era acum nevasta lui Doroteo Quispe, adică pe Paula; domnişoara, fiica stăpînului, avea să se mute la oraş şi-i trebuia o slujnică. Valencio şi Casiana, care erau copilandri încă, se simţiseră părăsiţi în imensitatea *punei*. Dar ce puteau face? Către cine să-şi îndrepte strigătul de ajutor? Trudiră aşadar, luptîndu-se cu duşmănia stîncilor abrupte, cu întinderile triste ale păşunilor, bîntuite de furtuni crîncene. La vremea cuvenită, sosise un *caporal* cu trei indieni, ca să numere oile. Lipseau multe. Pricepînd că-i venise rîndul, Valencio îngenunchease pentru a fi biciuit. Dar cine ştie ce s-a petrecut atunci în inima lui? Desigur, durerea adunată de-a lungul atîtor şi atîtor ani s-a revărsat. Valencio se ridicase cu un strigăt sălbatic, scoţînd cuţitul cu care păstorii jupuiau oile lovite de trăsnet. *Caporalul,* care nu era înarmat şi nu se aştepta la asemenea răzvrătire, alergă la cal şi încălecă, plecînd în goană spre vale. Indienii care-l însoţeau rămaseră cu ochii la Valencio, năuciţi. Păstorul, cu cuţitul în mînă, se năpusti la ei strigînd: „Blestemaţilor, lingăilor, slugilor!" din care pricină indienii fugiră şi ei, dar, neavînd cai, o luară la sănătoasa printre rîpe, rostogolindu-se ca nişte bolovani şi bocănind din sandale pe grohotiş. Valencio trase cu praştia după ei. Cînd nu-i

mai văzu, înjunghie două oi, mîncă una cu soră-sa, Casiana, iar pe cealaltă și-o puse în traistă. Apoi își împături pantalonii de schimb și țolul pe care dormea și spuse : „Plec. Acum or să vină și mai mulți, să mă bată." Casiana îl rugă s-o ia și pe ea, dar el nu voi, zicînd că nu știa nici încotro pornește, nici ce viață avea să ducă. Plecă așadar singur, fără o țintă anume. Merse și merse, pînă dincolo de munți, prin trecători, peste culmi...

A doua zi, în zori, apăru *caporalul* cu un alt slujitor de la *hacienda*, înarmați cu puști. Ca să nu-i lase timp să fugă, plănuiseră să-l surprindă pe Valencio dormind. Fură nevoiți însă să se mulțumească doar cu o ploaie de amenințări și sudălmi. După cîteva zile, blestematul veni iar, cu doi păstori indieni, de data asta bărbat și nevastă, ca să le predea turma. Cei doi veneau din altă parte a *haciendei* și aveau o datorie veche. Casiana, ca să și-o plătească pe-a ei, urma să-i ajute. Înainte de-a pleca însă, *caporalul* îi atrase atenția : „Vezi să nu te pună dracu să te iei după Valencio. Îl căutăm peste tot și trebuie să-l prindem... Și în ziua cînd oi pune mîna pe el, îl biciuiesc pînă-i jupoi toată pielea."

Apoi, într-o zi, apăru cățărîndu-se pe înălțimi un om pe care nu-l cunoșteau. După el venea o femeie cu pas sprinten, obișnuit cu urcușul. Inima Casianei tresări de nădejde. Se bucură cînd o chemară. „Casiana !" strigă femeia. „Casianaaa !" strigă bărbatul. Alergă spre el. Era Paula cu soțul ei. Doroteo Quispe o cunoscuse pe Paula la oraș și o răpise, luînd-o cu el în comunitate. Acum veneau după ea. Plecară împreună, părîndu-le rău că nu era și Valencio cu ei. Oricum, rîdeau cînd se gîndeau cum o să turbeze de furie *caporalul*. Fuseseră căutați apoi prin tot ținutul, dar nu se dăduseră de ei. Și de atunci, viața celor două surori se schimbase. Paula, așa cum văzuse și El Fiero, avea copii. Nu duceau lipsă nici de hrană, nici de straie ; nimeni nu le bătea și nu le punea să muncească silnic. Casiana nu rosti cuvîntul fericire pentru că nu-l cunoștea. Își termină istorisirea șoptind :

— Și acum mi-am găsit și eu omul în tine...

El Fiero nu spuse nimic, de teamă să nu-i tremure glasul. Avea încă destulă inimă pentru a simți durerea celor săraci, cum fusese și el altădată. Înțelese tot ce însemna el însuși pentru împlinirea vieții Casianei și o cuprinse drăgăstos de mijloc. Cît de mult îi plăceau sînii ei tari, cu sfîrcurile ru-

mene ! Arcul subțire al lunii plutea pe cer. După un timp, Vásquez povesti și el, cu jumătate de glas, cum intrase Valencio în ceata lor.

El Fiero trimisese doi oameni înarmați cu puști bune să atace un negustor care trebuia să treacă printr-o anumită parte a podișului. Cînd colo, ei fuseseră cei atacați și încă în chipul cel mai neașteptat. Flăcăul sălbatic le ieșise în cale, cu cuțitul în mînă, cerîndu-le de mîncare. Tîlharii, care-și purtau pușca la vedere, pricepură că era vorba de un nepriceput și se înțeleseră repede din ochi. „Mîncare ? zise unul. Bine, omule, uite, am niște pîine aici în traistă." Se prefăcu, abil, că o deschide și agresorul se apropie să ia pîinea ; celălalt tîlhar, profitînd de moment, trecu în spatele lui și-l doborî, dîndu-i una cu patul puștii în ceafă. Cînd își veni în fire, Valencio se pomeni cu mîinile legate la spate. Îl puseră să-și povestească viața și tîlharii rîseră cu poftă de naivitatea și de întîmplările lui, rezumate la atacarea cîtorva indieni care, după ce-i azvîrleau vreo trăistuță cu floricele sau cu pîine, o rupeau la fugă ca în fața necuratului. Valencio le mai spuse că nu îndrăznea să se apropie de nici o gospodărie sau așezare omenească, de teamă să nu fie prins și pedepsit, ori poate chiar omorît. Banditii hotărîră să-l dezlege și să-i dea de mîncare. După ce se îndopă cu pîine și carne, se arătă cît se poate de mulțumit. Cînd i-au propus să meargă cu ei, a primit fără să stea pe gînduri. Cum negustorul n-a mai trecut pe-acolo, cei trimiși în calea lui s-au întors cu prada cea mai ciudată ce s-ar fi putut înhăța pe podiș...

Un cocoș cîntă, prevestind zorile, și cum povestitorul trebuia să plece, nu mai apucă să vorbească și despre peripețiile lui Valencio în ceata de tîlhari.

Iar noi trebuie să ne continuăm povestea reluînd-o din clipa cînd El Fiero Vásquez îi face o nouă vizită prietenului său din Rumi.

După ce, în chip de salut, scutură zdravăn mîna lui Doroteo, se așeză pe banca de lut de lîngă ușă.

— De cinci ceasuri o țin tot într-un galop...

Calul sufla zgomotos și sacadat.

Paula, Casiana și copiii — o fetiță și doi țînci — ieșiră cu mare zgomot din casă, bucuroși că-l văd. Copiii se urcară pe genunchii lui El Fiero și el scoase din traistă o păpușă de cîlți și o pungă cu zaharicale pe care le dădu spunîndu-le

cîteva cuvinte frumoase. Pe urmă traista trecu la stăpîna casei.

— Ceva pînzeturi, basmale și alte mărunțișuri. Împarte-le dumneata... doña Paula, după gusturi... Eu sînt mai din topor și nu mă pricep la de-alde astea...

Femeile și copiii plecară cu darurile, iar Doroteo se așeză lîngă prietenul lui. El Fiero părea cam obosit. După unele amănunte și observînd calul priponit lîngă prispă, Doroteo socoti că oaspetele avea să rămînă la ei peste noapte. Altfel, și-ar fi lăsat calul în voie, căci, bine dresat cum era, n-avea nevoie să fie priponit ; putea să stea ceasuri întregi locului, așteptîndu-și stăpînul, fără pripon ori ștreang. Tordo [1] — nume cu care se alesese pentru că era negru ca sturzul — era un animal curajos și nobil, cu trup vînjos și zvelt, purtîndu-și semeț capul cu ochii ageri, luminoși. Doroteo ținea la el ca și stăpînu-său, iar vara, cînd nu se prea găsea nutreț, cosea anume pentru el din iarba ce creștea pe marginea ogoarelor. De data asta, văzînd că El Fiero n-avea chef de vorbă, se sculă să desfacă chinga lui Tordo, ca animalul să se poată odihni mai bine. La întoarcere, ca să zică ceva, întrebă :

— Mai știi să spui „Dreptul Judecător“ ?

— Cuvînt cu cuvînt, răspunse tîlharul.

Și, fără să aștepte îndemnul lui Quispe, începu să spună rugăciunea cu un ton oarecum solemn, nici prea rar, nici prea repede, ridicînd glasul la întrebări, dar fără să piardă accentul de venerație și de evlavie.

Amîndoi își scoaseră pălăriile. Părul lui Vásquez era pieptănat cu cărare într-o parte ; al lui Quispe era ca o miriște țepoasă. Ochii lui Doroteo erau foarte mici și, pe deasupra, îi mai și mijea, așa că nu se mai vedeau decît mulțumită sclipirii lor vesele și istețe. Gura mare, cu buze încrețite, i se înălța pînă spre nasul ascuțit, care părea să adulmece mereu ceva. Nu semăna de loc a om cucernic Doroteo Quispe. Mai degrabă aducea cu o vulpe la pîndă. Sau, poate, din pricina pielii lui închise și a trupului mătăhălos, cu mișcări greoaie, cu un urs negru, de munte. Și El Fiero se ruga :

— Dreptule Judecător, Împăratul Împăraților, Stăpînul Stăpînilor, care împreună cu Tatăl, cu Fiul și cu Sfîntul Duh ești închinat și mărit, ajută-mă, miluiește-mă și izbăvește-mă

[1] Sturz.

de cei ce încearcă a mă ispiti pe mare și pe uscat, așa cum l-ai izbăvit pe Sfîntul Apostol Pavel şi cum l-ai ajutat pe Iona să iasă teafăr din pîntecele chitului. Asemenea lor miluiește-mă, Doamne, și pe mine, după mare mila ta, căci eu sînt robul tău în toate lucrările mîinilor mele, precum și la toate jocurile, la luptele de cocoşi și la jocurile de cărţi. Sfîntul și Măritul Drept Judecător, făcătorul Treimii celei Sfinte, îmi este întru toate ocrotitor și călăuzitor. Marile puteri ale Sfintei Treimi, sfintele moaște și rugăciunea pe care o rostesc buzele mele, fie-mi ajutorare împotriva tuturor relelor și călăuză întru scoaterea la iveală a comorilor, oricît de adînc îngropate ar fi ele, izbăvindu-mă de strigoi și de duhurile rele, apărîndu-mă oricînd, și mai cu seamă la ceas de bătălie, de gloanțe și de arme albe. Fie ca toate armele vrăjmașilor mei să se frîngă, armele lor de foc să fie neputincioase, iar ale mele de neînvins ; fie ca toți dușmanii mei să-mi cadă la picioare, așa cum au căzut iudeii la picioarele lui Isus ; să se prăbușească și să se rupă în faţa mea zidurile închisorilor, gratiile, lanțurile, cătușele, lacătele, încuietoarele, zăvoarele. Iar Tu, Dreptule Judecător, care te-ai născut la Ierusalim și ai fost răstignit între doi tîlhari, fă, Doamne, ca atunci cînd sînt încolțit de vrăjmași, cînd sînt prigonit, aceștia să aibă ochi și să nu mă vadă ; să aibă gură și să nu-mi poată vorbi ; să aibă mîini și să nu mă poată înhăța ; să aibă picioare și să nu mă poată ajunge din urmă ; căci cu armele Sfîntului Gheorghe voi fi înarmat, cu cheile Sfîntului Petru vor fi închis în groapa leului, și în Arca lui Noe pus și scos la liman ; cu laptele Fecioarei Maria voi fi stropit și cu nepreţuitul tău sînge voi fi botezat ; în numele Treimii celei Sfinte și a celor trei pîini pe care le-ai înmulțit, rogu-mă ţie, Doamne, să fii călăuza vieţii mele și pururea să poposești cu plăcere și cu bucurie în casa mea. Sfîntul Judecător să mă aibă în sfînta lui pază, Fecioara Maria acopere-mă cu mantia ei și Sfînta Treime să-mi fie scut, acum și pururea, și-n vecii vecilor, amin !

Cînd El Fiero termină de spus rugăciunea, își puseră amîndoi pălăriile în cap și gura încrețită a lui Quispe se destinse într-un zîmbet de mîndrie pentru un asemenea învăţăcel.

Vásquez rămase un timp mut, reculegîndu-se, apoi zise :

— Ce-i mai ciudat, e că n-am avut încă prilejul să rostesc rugăciunea asta...

Chiar atunci apăru, mergînd domol și sprijinindu-se într-un toiag gros de *lloque*, bătrînul Rosendo Maqui. Se arătă oarecum surprins că-l găsea acolo pe Vásquez și lăudă bucuros ospitalitatea lui Doroteo. Cum știm însă că aflase de sosirea lui El Fiero, trebuie să arătăm că venise înadins pentru el. Cît despre lauda adresată lui Quispe, o făcuse din bun-simț, căci cine nu prețuiește așa ceva ? Răspunderile cîrmuirii impun oricărui conducător comportări identice ori asemănătoare. Cu toate astea, Rosendo Maqui se purta cu amabilitatea și discreția proprii neamului său și nu nesocotea proverbul spaniol care spune — ironizînd desigur anumite metode de colonizare — că mai lesne prinzi muștele cu mierea decît cu bîta. Alcaldele se așeză pe un scăunel din lemn de agavă și începu să privească, îngîndurat, norii. Pe chipul său se așternu o umbră nedeslușită de tristețe, accentuată de *poncho*-ul cafeniu-închis pe care-l purta în locul celui obișnuit, cu dungi albastre și roșii.

— Ce-am auzit adineauri ? întrebă încet, fără să dea multă importanță cuvintelor. O rugăciune ?... Vorbeați despre o rugăciune ?...

El Fiero explică despre ce era vorba, cu sinceritatea lui aspră și neprefăcută. Cînd termină, Rosendo Maqui își dezlegă limba și, cu multe ocolișuri, le mărturisi pricina care-l făcuse să vină la Doroteo. După ce exploră terenul, sau, mai bine zis, după ce îl curăță și-l desțeleni, aducînd laude vieții petrecute în relații pașnice cu ceilalți oameni, încercă să-l convingă pe El Fiero Vásquez că nu e bine să mai aștepte ocazia în care numai rugăciunea i-ar mai putea fi de folos și că n-ar strica să înceapă o altă viață. Voia să spună cu asta că trebuie să ducă o viață cinstită, dar nu pronunță cuvîntul, pentru a nu nesocoti părerea celuilalt. Știa să se oprească, cu mult tact, chiar la hotarele de unde sensibilitatea începe să fie lezată.

Vásquez îl ascuta cu interes și bunăvoință, în vreme ce pe fața lui Quispe flutura un zîmbet viclean.

Se lăsă o tăcere apăsătoare, grea de întrebări, pînă cînd El Fiero se hotărî, în sfîrșit, să-și spună părerea. Și-o spuse cu o voce calmă, domoală, puternică, limpede ca și zîmbetul

lui, aceeași voce care lumina tăcerea sumbră a peșterilor unde se refugia, care te sfredelea cînd striga „Stai !“, ori murmura duioase cuvinte de dragoste, și care, în discuție, convingea cu tăria încredințării. Avea un neclintit accent de siguranță și, fie că se ruga, că striga sau povestea, părea că tot timpul poruncește.

— Don Rosendo, la drept vorbind, tot ce-mi spui dumneata e frumos. Dar cine mai poate opri calul care și-a luat vînt și se îndreaptă spre prăpastie ? Numai fundul genunii ! Sau, să zicem, puterea legii. Dar legea, în asemenea caz, trebuie să și ierte. Și cine iartă ? Cine are o fărîmă de îndurare pentru nenorocitul care ar avea nevoie de ea ? Comunitatea, o să zici dumneata. Dar comunitatea e singură... Legea nu știe să ierte, iar oamenii și mai puțin... Dacă vrei să mă asculți, o să-ți spun... Adevărul, numai și numai adevărul, pentru că cei buni trebuie răsplătiți cu sinceritate... O să spun cum am fost iertat și cum am trăit cîțiva ani îndurînd multe, dar fără să fug de nimeni — ceea ce este mare lucru — și cum s-a terminat și cu iertarea asta...

Și El Fiero îi povesti vreme de un ceas, ori poate și două, înflorindu-și istorisirea cu numeroase amănunte, a căror reproducere integrală ar cere, poate, prea multe pagini. Ne vom sili s-o redăm mai pe scurt, fără a-i știrbi aspectele caracteristice sau a modifica sensul povestirii.

...Era într-o vreme cînd El Fiero nu mai știa decît de rele și căpătase faimă de cuțitar și ucigaș. O apucase pe calea aceasta pentru că omul se obișnuiește cu răul ca și cu binele. De prisos să mai spunem că era urmărit de poliție și avea numeroși dușmani. Aceștia erau cei mai primejdioși. În față, fiindcă se temeau de el, tăceau mîlc. Pe la spate însă uneltau de zor. Într-o seară s-a dus la un bal într-un loc numit Pampa și, către miezul-nopții, cu toate că stăpînul căuta să-l facă să mai rămînă, a plecat, fără vreun motiv oarecare. Calul abia mergea, parcă temîndu-se și ciulind urechile. „Ce-o fi văzînd ?“ își zise El Fiero, puțin neliniștit, știind prea bine că adesea calul simte mai mult decît omul. Ca măsură de prevedere și-a scos revolverul. Drumul se îngusta tot mai mult, iar cînd ajunse între două șiruri de nopali și agave, din beznă se auzi deodată pac ! și El Fiero căzu la pămînt, fără simțire, scăldat în sînge. Cîtă vreme a zăcut așa, lungit cu fața-n jos, trăind, nu cu judecata,

ci numai cu trupul, cu acel trup care ținea să trăiască și nu voia să moară ?

Cînd și-a venit în fire, și-a pipăit fața ciuruită și a priceput că unul din dușmanii lui îl așteptase acolo cu pușca și trăsese în el cu pilitură de fier. Se simțea grozav de slăbit și credea c-o să moară. Dar cine vrea să trăiască, trăiește. Se ridicase, proptindu-se cu mîinile în băltoaca de sînge și o pornise. Fața îl durea și îl ardea, grea, umflată ca o gușă. Fiecare pas îi răscolea durerea și avea senzația că fața îl trage spre pămînt, dar el nu se lăsa. Și-a găsit calul pe aproape, căci ticălosul nu-l luase, de teamă să nu fie descoperit. Calul îl simțise și venea către el, cu toate că sforăind și ciulindu-și urechile cu teamă. Bietul animal, nu-i venea să creadă că omul acela, care umbla tremurînd și adus atît de tare din șale, poate fi stăpînu-său. Se întîlniră, iar El Fiero îl luă de gît și i se părea că are alături un prieten. Dar calul nu-l putea îngriji și el avea nevoie de îngrijire. Cine oare avea să-l îngrijească, în noaptea și singurătatea în care era țesută viața lui ? Vru să se întoarcă la casa în care avea loc balul, dar se răzgîndi, de teamă că cel care-l pîndise adastă pe-acolo și n-are să piardă prilejul, văzîndu-l în asemenea hal, să-i facă de petrecanie. Trase calul lîngă un bolovan și izbuti să încalece. Ca să nu cadă, trebui să se apuce cu amîndouă mîinile de oblîncul șeii. Calul porni domol la drum. Era un mînzoc bun, negru, căci El Fiero încă de pe atunci își alegea calul așa : mic, dar nobil și viteaz. Nu s-ar putea compara cu Tordo, dar își făcea datoria cu hotărîre și, prin urmare, era foarte bun, căci voința contează cel mai mult. Merseră așa multă vreme, iar noaptea parcă nu mai voia să dea nicidecum ochii cu ziua. „Cine-o să mă îngrijească oare ? își zicea El Fiero. M-am curățat. Abia azi văd și eu ce înseamnă să fii singur. „Își aminti că avea două ibovnice, dar și una, și alta locuiau la o zi sau două de drum și n-ar fi putut ajunge așa departe. Fața îi ardea și-l chinuia. Și gîndul morții îl năpădi iar. Cîinele acela care-a tras, de cîine ce-o fi fost, o fi amestecat, poate, pilitura cu lut sau cu altă porcărie, ca să i se infecteze rănile, dacă s-ar fi întîmplat să nu moară pe loc. Sînt nemernici care fac și din astea.

Mergînd tot așa, cu gîndul la nenorocirea lui și neștiind ce să facă, ajunse la o răscruce de drumuri, unde calul se opri.

Un drum care ducea către *jalcas*[1], iar celălalt, prin cîmpie, către Cajabamba. Tizon era obișnuit s-apuce pe cel care ducea spre podișuri, dar se oprise. Avea dreptate, așadar, cînd își zicea că uneori calul știe mai multe decît omul și, oricum, de ce ți-e scris, nu scapi. Și El Fiero se gîndi că, dacă nimerea pe podiș, avea să moară, pe cînd dacă se ducea la oraș... Și își aminti de o domnișoară pe care o văzuse într-o casă unde se ducea, pe vremuri, să vîndă lemne. Era albă și delicată și-i mergea vestea că e miloasă. Își amintea chiar și numele ei : Elena Lynch. Auzise că s-a măritat. N-o mai văzuse de cîțiva ani și poate că inima i se schimbase. Înainte era întotdeauna bună cu nevoiașii. Poate că ea l-ar putea ajuta... Să-și încerce norocul. Și iar se așternu la drum... Se crăpa de ziuă, iar prin frunzișul copacilor începeau să ciripească păsările, cînd, în sfîrșit, se ivi și orașul, proaspăt în lumina zorilor. Pătrunse în el, zicîndu-și că viața făcea mai mult decît o carte pe masa de joc. Străzile erau încă pustii. Casa, mare, avea o ușă de lemn cu încrustături. Descălecă și se prăbuși lîngă ea, dar, adunîndu-și ultimele puteri, bătu cu pumnul cît putu de tare ; auzi cum zgomotul pătrunde în vestibul, străbate coridoarele și răsună printre pereții străvechi. O slujnică deschise ușa grea, dar cînd îl văzu, scoase un țipăt și fugi. În ce hal o fi arătat, plin de sînge și zăcînd pe jos ! Apoi apăru chiar doña Elena, iar el îi spuse : „*Mamita,* fie-ți milă de un nenorocit..." Stăpîna trimise după doi servitori care-l duseră pe brațe într-o încăpere din fundul curții. Unul din ei era grăjdarul, băiat de treabă, cu care s-a și împrietenit. L-au luat și pe Tizon, și el își închipuia aerul mulțumit cu care călușul lui păros și murdar, obișnuit să-și umple burta cu orice. mînca lucernă din iesle, lîngă niște cai de soi și țesălați.

Viața oricărui amărît își are meandrele ei. Doña Elena l-a îngrijit. I-a spălat fața în două ape, fiecare de altă culoare, și, cu o pensetă, i-a scos resturile de pilitură, apoi l-a uns cu o alifie și, în sfîrșit, l-a bandajat. În vreme ce-l îngrijea, îi spunea : „De ce vă purtați așa, copii ? Ce faceți oare de ajungeți să vă măcelăriți în halul ăsta ?" „Uneori nici nu mai știe omul ce face, *mamita*", răspunse el. Se vedea că stăpînei îi părea rău și că era foarte impresionată de rană. Cînd să plece, dădu porunci servitorilor, care-l culcară într-un pat bun și-i aduseră

---

[1] *Jalca* — ținut, podiș înalt din Anzii Cordilieri ai Perului.

de mîncare ca pentru doi. Durerile se potoleau și aproape că nici nu le mai simțea. Văzîndu-se acolo, bine îngrijit și fără teamă de a fi prins ori ucis, lumea nu i se mai păru chiar atît de rea.

A doua zi, doña Elena veni iarăși să-l oblojească și, poate fiindcă bănuia ceva. sau fiindcă-i vedea abia acum fața ciupită de vărsat, îl întrebă : „Și tu. cine ești ?“ El răspunse, gîndindu-se că nu era bine să tăinuiască nimic, de vreme ce stăpîna casei intrase la bănuieli : „Vásquez“. Doña Elena precizase : „El Fiero Vásquez“ ? iar el recunoscuse : „Da, *mamita*“. Și ea. care era pe cît de bună, pe atît de impresionabilă, aproape că leșinase. Cu toate astea l-a îngrijit, apoi l-a întrebat cum de-a ajuns în starea aceea și cum dăduse nenorocirea peste el. El Fiero îi povestise tot ce i se întîmplase și cum au început nenorocirile lui, avînd grijă să treacă sub tăcere tot ceea ce l-ar fi pus într-o lumină urîtă. „Dacă nu spui anumite lucruri, nu înseamnă că minți, pretindea El Fiero, mai ales cînd nu ești întrebat despre ele.“ Voia să limpezească lucrurile pentru că o dată, într-o împrejurare asemănătoare, bărbatul doñei Elena a dojenit-o foarte aspru. Femeia îl ascultă fără să-l întrerupă. Mărturisind tot, Fiero se temea să nu fie gonit. dar cînd termină, doña Elena îi zise : „Cînd o veni Teodoro, îi spun. Să văd dacă te poate ajuta cu ceva“.

Don Teodoro Alegria nu dăduse de cîteva zile pe acasă. Era cunoscut în tot ținutul : un bărbat falnic, bun călăreț și foarte iubit de popor. La vremea zilei lui onomastice — pentru că era vorba de-o anumită perioadă de timp și nu de-o singură zi — toți prietenii, cumetrii și cumetrele sale îi făceau daruri ; veneau și cele două formații de muzicanți din oraș și sărbătorirea ținea cincisprezece zile. Îi mersese vestea mai cu seamă pentru asta. dar și pentru altele. Între timp, rănitului îi mergea tot mai bine ; copiii doñei Elena veneau să-l vadă, iar el îi distra povestindu-le despre lighioanele pămîntului : pume, vulpi, condori. Și într-o zi, mai bine zis într-o sîmbătă seara, don Teodoro sosi. Calul intră cu tropot mare în curte, unde soția și copiii îl primiră cu bucurie. „A sosit, a sosit stăpînul, don Teodoro !“ strigau slugile. Pentru prima oară în viața lui, El Fiero se simțea îngrijorat de hotărîrea pe care avea s-o ia cineva. Cînd trecea cîte o slugă, o chema s-o întrebe ce spusese stăpînul. După cină, destul de tîrziu, grăjdarul, un flăcău pe nume Emilio, venise la el să-i povestească : *señora*

Elena se așezase la masă, vorbind despre El Fiero cu soțul ei, iar copiii se băgaseră și ei în vorbă, spunînd : „A văzut o dată o pumă mare cît un măgar". Don Teodoro izbucnise în rîs. La urmă, *señora* zisese : „Pare mai degrabă un nenorocit decît un om rău" ; iar stăpînul, care era tare hîtru, îi răspunsese : „O să-i iau eu pulsul", apoi îi întrebase iar pe copii despre puma aceea și făcea mare haz de felul cum povesteau pe limba lor scîlcită.

A doua zi, devreme, don Teodoro apăru în odaia rănitului, urmat de *señora* Elena. „Ia să-l văd și eu pe vestitul nostru tîlhar", spusese pe jumătate în glumă, pe jumătate în serios. Era un bărbat înalt, butucănos, cu gesturi domoale, cu o față albă, trăsături de spaniol, niște ochi mari și negri și o mustață stufoasă. Purta și-acum tot costumul de călărie, care-i plăcea cel mai mult. „La ordinele dumneavoastră, stăpîne !" răspunse El Fiero, care, atunci cînd trebuia, știa cum să vorbească. „La ordinele dumneavoastră și trăind mulțumită bunei *mamita !*" Auzindu-l, don Teodoro zîmbi și-i spuse soției : „Tu du-te, Elenita, și lasă-ne să vorbim de la bărbat la bărbat." Femeia plecă și ei rămaseră privindu-se, însă nu între patru ochi, pentru că El Fiero, după ce că nu vedea cu un ochi, îl mai și acoperise cu un bandaj. Don Teodoro îl întrebase, în felul lui, adică și prietenos, dar și autoritar, de ce ajunsese atît de rău ; îl sfătui, de asemeni, să-i mărturisească numai adevărul, pentru că altfel avea să dea de belea ; el nu admitea să i se îndruge palavre și ținea să cunoască din capul locului tot. El Fiero făgădui să-i spună adevărul, să-i povestească de-a fir a păr tot ce i se întîmplase. Dar înainte de orice, îl întrebă : „Stăpîne, dumneata ai mamă ?" Cînd don Teodoro confirmă că are, El Fiero începu să-și depene povestea.

După moartea tatălui său, el rămăsese în grija mamei, cu care locuia într-o căsuță în apropierea orășelului Pampa. Chiar lîngă casă aveau un petic de pămînt pentru grîu și un altul pentru porumb. Dar casa se dărăpăna tot mai mult și pămîntul rămînea neînsămînțat. Cîmpul, acoperit de bălării și urzici, ca și paragina casei, îți făceau rău. Era și firesc : lipseau brațele tatălui, care să repare și să desțelenească ! Și cum pămîntul nu producea mare lucru, era nevoit să se ajute tăind lemne la pădure și ducîndu-se să le vîndă la Cajabamba — așa o cunoscuse, spre norocul lui, pe doña Elena — ori tocmindu-se zilier pentru cîte o treabă, de orice fel, numai să-și poată între-

ține mama și să nu ducă lipsă de nimic. Aduna pînă și bălegar uscat pentru un țiglar care-și ardea țiglele cu tizic. O dată un negustor de vite îl tocmise ajutor pentru transportul acestora pe Coastă și astfel se deprinsese cu negustoria; începuse să cumpere și să vîndă vite — azi una, mîine două — și încetul cu încetul să prindă cheag. Și tot așa, cu drumurile lui, lipsea uneori de acasă cîte două sau chiar cîte patru săptămîni. Aveau însă un vecin, pe nume Malaquias, un om foarte afurisit, stăpînul unui taur cu care de altfel și semăna. Taurul ăsta sărea gardurile și intra în grîul ori în porumbul lor, dar Malaquias, care era om cu stare, nu făcea nimic ca să-l împiedice, și, cum El Fiero lipsea de acasă, mamă-sa trebuia să alerge după taur ca să nu prăpădească semănăturile. Asta pînă cînd a dat nenorocirea peste ei. Într-o noapte, taurul, doborînd poarta și intrînd dimpreună cu alte vite, mîncaseră tot grîul. Dimineața Malaquias se uită la prăpăd ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. „Să-mi plătești, don Malaquias, i-a zis mama. De ce nu-ți închizi vitele în altă parte? Ai loc cît poftești și nu ți-ar fi greu. Bietul fecioru-meu trebuie să ia cu chirie boi pentru arat și dumneata îți lași vitele să ne sporească necazurile și sărăcia!“ Malaquias, însă, în loc s-o compătimească, a insultat-o, i-a tras o palmă și i-a strigat: „Ia te uită cine s-a găsit să-mi dea mie lecții! Tîrfa dracului!“

În săptămîna aceea, El Fiero se întorsese acasă mai bucuros ca niciodată. Adunase două sute de *soles*, cu care putea cumpăra mai multe vite ca de obicei, sporindu-și astfel cîștigul. Cînd văzu ogorul ajuns miriște înainte de vreme, mamă-sa îi spuse: „Nu știu cum s-a întîmplat. Or fi fost vitele lui don Malaquias ori ale altui vecin?“ Sărmana de ea făcea asta, pentru că, mamă fiind, prefera să înghită umilința decît să-și împingă băiatul spre nenorocire. „Nu-i nimic, mamă, îi răspunsese el. Acum am bani ca să fac o îngrăditură bună: am s-aduc de pe Coastă niște sîrmă ghimpată.“ Așa își face omul vise. Timpul trecea și el nu bănuia nimic. Pînă în ziua cînd, ducîndu-se să ajute la treierat, se întîlni cu o fată la care nu se uitase niciodată, știind-o clevetitoare. Nu există ființă mai hapsînă decît femeia care vrea să facă un rău. Și cum băuse puțin și se cam amețise, fata începu să rîdă batjocoritor: „Unii seceră, iar alții nu; și cei care nu seceră nu sînt decît niște fricoși. Ba mai rabdă să le fie mama batjocorită!“ El Fiero n-o luă în seamă, dar văzînd că toți își întoarseră pri-

virile spre el, se apropie de un flăcău cu care era prieten și-l întrebă : „Dacă-mi ești prieten adevărat, spune-mi despre ce e vorba ?“ Cum acesta îi era prieten, trebui să-i spună adevărul. Cîteva clipe, n-a mai văzut și n-a mai auzit nimic. I se strîngea inima de durere. Cînd s-a întors acasă, mamă-sa l-a întrebat neliniștită : „Ce-i cu tine, băiete, te văd schimbat la față ?“ „Cred c-am băut prea mult“, i-a răspuns el. Apoi a intrat în casă, și după ce-a ieșit, i-a mai zis : „Mă întorc îndată !“ Malaquias se afla în pridvor și cînd l-a văzut că se apropie, i-a citit gîndul pe față, căci a luat-o la fugă strigînd : „Revolverul meu !“ El Fiero l-a ajuns din urmă și l-a apucat de piept : „Credeai că mi-era frică de tine ? Nu știam nimic“. Și cuțitul a rămas înfipt în pieptul de bou al lui Malaquias. Cînd s-a întors acasă, mamă-sa plîngea : „Ce nenorocire !... Vai, și eu care și uitasem !“

Așa s-a întîmplat c-a devenit ucigaș, căci, martor îi era Dumnezeu, înainte nici prin gînd nu-i trecuse să omoare pe cineva. Avea o inimă bună și-i plăcea să ducă o viață liniștită. Numai că pe fiecare om îl pîndește ceasul rău ; unii trec cu bine de el, alții însă nu, întocmai cum treci ori nu peste rîu. Totul depinde de vad, adică de soartă. Din ziua aceea a trebuit să ducă o viață de fugar — lucru cel mai rău care i se poate întîmpla unui om. Unii, aflînd că era ucigaș, îi căutau pricina, ca să se arate îndrăzneți. Încetul cu încetul se apucase de tîlhării, afundîndu-se tot mai mult în nenorocire. Cînd nu i-a mai căutat nimeni pricină pe degeaba, au umblat să dezgroape socoteli vechi și s-a văzut încolțit fără scăpare...

Cum don Teodoro nu-i cerea nici un amănunt, El Fiero se gîndi iarăși la formula lui, după care cînd nu spui anumite lucruri, nu înseamnă că minți, mai ales cînd nu ești întrebat despre ele. Așa că la sfîrșit îl rugă pe stăpînul casei : „Ai milă de un nenorocit. Vezi și dumneata că toate au pornit de la dorința de-a o răzbuna pe mama. Dacă nu e cu supărare, te întreb, stăpîne, dumneata ce-ai fi făcut ?“ Don Teodoro se gîndi o vreme și răspunse : „Nu știu, nu știu ce-aș fi făcut“.

Apoi a venit rîndul stăpînului, care știa cum să vorbească cu oamenii, cînd era nevoie. Și-a dat puțin pe ceafă pălăria mare de panama, scărpinîndu-se în creștet cu un aer preocupat, apoi a exclamat cu bunăvoință, dar și cu ciudă : „Ei, drăcia dracului, omule, m-ai băgat în mare încurcătură ! În casa asta, după un vechi obicei al familiei neveste-mi și-a mele, se dă

adăpost oricui ne calcă pragul. La această lege veche, Elena mai adaugă și bunătatea ei. Ne-am făcut datoria, îngrijindu-te ; acum ar trebui să te las să pleci și conștiința mi-ar fi împăcată... Dar m-ai pus în încurcătură : îmi ceri ocrotire... Pe de o parte, lumea o să spună că ocrotesc ucigași, iar pe de alta, îmi tot zic : dacă-l las să plece, o să se dea tot mai la fund și cine știe dacă nu era un om în stare să se îndrepte. Și lucrul ăsta îmi dă de gîndit". El Fiero a sărit cu vorba : „Jur pe sfînta mea mamă care-a murit, sărmana, de durere, c-o să mă port bine". Don Teodoro s-a mai gîndit puțin, apoi, îndreptîndu-și pălăria, a rostit : „Nădăjduiesc că va fi așa : începînd de astăzi, te afli în slujba mea. Elena o să-ți dea niște haine și un *poncho*. Ai face bine să începi prin a lepăda straiele astea negre..." El Fiero i-a mulțumit și don Teodoro i-a mai spus : „Mîine plecăm la Tuco. Aștept să-mi mulțumești nu cu vorba, ci cu fapta".

Aflată în valea rîului Condebamba, Tuco era o plantație de trestie-de-zahăr din care se făcea *chancaca* [1]. A doua zi au pornit la drum. La Pampa, un orășel foarte populat, prin care trecură, toți oamenii se grăbeau să-l salute pe don Teodoro, iar el răspundea ; „Bună ziua, cumătră", „Bună ziua, cumetre", strunindu-și calul ager să se cabreze, ca să-l arate, așa cum se cuvenea, în toată splendoarea lui de armăsar cu amestec de sînge arab. Mai mare dragul să însoțești un om care era atît de bun călăreț, și, pe deasupra, atît de iubit. Ajunși la Tuco, El Fiero i-a întrebat pe oameni despre stăpîn, și aceștia i-au răspuns : „E cam aspru, dar nu face niciodată nedreptăți". Și toți îl iubeau, pentru că omul sărac cere în primul rînd dreptate, chiar dacă ar fi mai aspră. În scurtă vreme, El Fiero și-a dat seama că don Teodoro era mai mare nu numai la Tuco, ci și în oraș și în toată provincia. Cine se punea cu el ? Era tînăr și puternic, și-i avea la mînă pe toți. El Fiero era mîndru de stăpînul lui și ar fi sărit și în foc pentru el, ca atîția alții. Cînd se întîmpla ca unul din oamenii stăpînirii din Cajabamba — subprefect, judecător — să se poarte rău, poporul se ducea la don Teodoro cerînd dreptate, și-atunci el, punîndu-se în fruntea oamenilor, îl lua pe vinovat, îl suia pe-un măgar și-l conducea cu muzică și focuri de artificii în afara orașului. Cel alungat așa nu se mai întorcea. „Dacă ne plîngem

[1] Zahăr brut.

la capitală, n-o să ne ia în seamă, le explica don Teodoro oamenilor. La Lima își rîd de micile departamente și nu ne trimit decît paraziți... Și, dacă-i pe-așa, trebuie să rîdem și noi de ei."

Anii treceau și El Fiero se purta cum se cuvine, iar don Teodoro îl ocrotea mai departe. Nimeni n-ar fi îndrăznit să-l aresteze la Tuco sau cînd era cu el. Dar cum totul se află pînă la urmă, într-o zi stăpînul l-a chemat și i-a spus : „Am aflat de cîteva isprăvi mai vechi de-ale tale. Cînd mi-ai povestit viața, ai avut grijă să nu mi le spui. Ar trebui să te dau afară. Totuși, văd că le-ai trecut sub tăcere nu ca să mă înșeli și cu primul prilej să-ți reiei vechile năravuri, ci ai tăcut pentru că doreai cu adevărat să te îndrepți... Așa că te iert". „Așa-i, stăpîne, de-asta am făcut-o", i-a răspuns El Fiero mișcat.

Și anii treceau... El Fiero nu se mai dezlipea de stăpînu-său ! Cîte întîmplări n-au apucat împreună ! Într-un an, prin luna februarie, apele Condebambei au venit mari și s-au revărsat pe o lățime de vreo opt sute de metri, iar pe la vadurile de trecere, poate pe o mie și mai bine... Stăpînul se pricepea să treacă vadurile, dar El Fiero se pricepea și mai bine, mai ales noaptea. Și s-a întîmplat că într-o sîmbătă, chiar în ajunul zilei onomastice a doñei Elena, don Teodoro să întîrzie cu treburile — era zi de plată și trebuia să încheie socotelile și să plătească peonilor. Cînd a terminat, se întunecase de-a binelea ; o lună firavă, care părea mai degrabă o felie galbenă de *mamey* [1], căuta să lumineze ieșind la răstimpuri din norii negri ce se alungau pe cerul de iarnă. Stăpînul îl îndemnă : „Haide, El Fiero, acuma se vede cine-i bărbat !" Și El Fiero răspunse : „Haidem, stăpîne !" Au înșeuat caii cei mai buni. Mergînd către rîu, pînă la care mai aveau de străbătut vreo jumătate de leghe, stăpînul îi spunea cu mulțumire în glas : „Cu vremea asta, Elena nu mă așteaptă decît pe mîine. O să-i facem o surpriză plăcută de ziua ei". El Fiero încuviință, ca să nu pară că dă înapoi, dar în sinea lui își zicea că nu trebuia să se laude înainte de-a intra în rîu. Cînd au ajuns la rîu, și-au dat seama că apa mîncase malul, săpînd un fel de treaptă mare. Văzînd că nu e chip să intre, au luat-o în sus, pe țărm, să caute un vad. Dar nu se vedea nici unul și rîul părea peste tot foarte afund. În sfîrșit, au dat de un mal în pantă și călăreții și-au luat inima-n dinți. El Fiero în frunte,

---

[1] Fructul comestibil al arborelui cu același nume.

ca mai priceput. Caii sforăiau de zor, iar apa începu să crească și prundișul să coboare. Deodată pleosc!... și iar pleosc!... Apa ajunsese pînă la pieptul cailor, care nimeriseră într-o bulboană adîncă. „E adînc, El Fiero!“ „Da, e adînc, stăpîne!“ Dar nici unul n-a zis s-o ia înapoi. Au mers așadar înainte, caii tăind apa cu pieptul, împotriva șuvoiului, căci dacă mergi în sensul lui, cînd dau de un loc mai adînc, caii pot să alunece și să fie tîrîți cu ușurință. Nimic mai rău decît un cal slab ori sperios care o ia la vale: vine și clipa cînd se pomenește tîrît de șuvoi. Atît El Fiero, cît și stăpînul aveau nervii tari și-și puteau îngădui să se uite la apă, la apa neagră, învolburată, vălurind în unele locuri, potolindu-se și curgînd aproape liniștit în altele. Drumeții care au amețeli trebuie să privească spre cer ori în zariște, în vreme ce calul le e remorcat cu o funie de către unul obișnuit cu trecerea vadurilor. Altfel îi apucă amețeala, apoi încep să vomite și cad în vîltoare. Ei se uitau însă în jos. Apele erau furioase și umflate.

Ca orice aparență, și aceea a rîurilor e înșelătoare. Locul unde apa se zbuciumă și se învîltorează mai tare e cel unde are adîncime mai mică și e mai ușor de trecut. Valurile se stîrnesc din pricina vecinătății bolovanilor de pe fund. Dimpotrivă, locul cu aspect liniștit, acolo unde apa curge lin, e periculos, adînc și poate înghiți cu ușurință și cal, și călăreț. În timpul iernii, Condebamba se umfla și albia i se acoperea în toată lărgimea cu apă, iar pe fund se despărțea primejdios în șuvoaie, brațe, șanțuri, coturi, care la rîndul lor aveau iezături și vîrtejuri. Aci apa ajunge numai pînă la genunchiul calului și aci îl poate înghiți cu călăreț cu tot. Era frumos și totodată primejdios să treci un rîu atît de mare. Trebuia să ai un cal vînjos, ochi priceput și sînge rece. Înaintară, deci, împotriva curentului și ieșiră din groapă. Apa le ajungea acum pînă la scări. De pe toată întinderea rîului, dintr-o parte și din alta, din sus și din jos, atîta cît puteai cuprinde cu ochii, se desprindea un murmur monoton și necontenit, ca un fel de bolboroseală sau de avertisment rostit cu glas înfundat. Luna se îndură să lumineze puțin, și El Fiero putu să cerceteze locurile de trecere. Cum apa în acel loc nu era prea mare, o luară în jos ca să evite niște șuvoaie și iezături care se vedeau ceva mai încolo. Și le ocoliră, căci pietrele se adunaseră mai jos, făcînd un fel de stăvilar. Apoi o luară în sus. Apa se făcu mai adîncă și caii ridicau boturile ca să nu se înece. Călăreții aveau

picioarele ude și simțeau în carne mușcătura stăruitoare a apei și rostogolirea pietrelor și a prundișului de pe fund. „*Ballo! ballo!*“[1] strigau ei mereu ca să-și încurajeze caii, adevărate pachete de nervi. Aceștia se opinteau și înaintau încercînd parcă fundul, sforăind cu teamă. Din cînd în cînd, apa părea să crească, să se umfle, să se îngroașe, să devină uriașă. Cu siguranță că pe undeva, mai în sus, ploua. Se vedea năpustindu-se la vale un puhoi ce putea aduce cu el și trunchiuri, și-atunci ar fi fost pierduți. „*Ballo! ballo!*“ Glasurile răsunau aspru și energic în noapte. Mai ieșiră o dată din altă adîncitură. Și coborîră în josul apei cu destul noroc, evitînd locurile primejdioase sau înfruntîndu-le, cînd n-aveau încotro. Trecuseră de mijlocul rîului, cînd băgară de seamă că apa se trăsese mai mult către partea aceea, formînd bancuri mari de pietre și de nisip, și brațe adînci. Luna se ascunsese printre norii zdrențuiți și nu se vedea prea bine. Iar El Fiero se afla la capătul unui banc cercetînd apa, cînd deodată, pleosc! se scufundă. Bancul șubred cedase, iar calul și călărețul se pomeniră într-un braț adînc. Calul se zbătu încercînd să înoate, călărețul îl ușură de povara lui aruncîndu-se în apă și amîndoi fură tîrîți de curent.

Ce se întîmpla în vremea asta cu don Teodoro? Venea chiar după ei urmîndu-și călăuza îndeaproape, și iată că acuma se pomeni în situația de-a se descurca singur. Îi văzuse dispărînd ceva mai departe și, crezînd că aveau să apară fără îndoială mai jos, strigase: „El Fiero! El Fierooo!“ dar nu-i răspunse decît vuietul stăruitor al apei întărîtate. Cum se pricepea și el la vaduri, se hotărî să treacă dincolo cu orice chip. O luă în sus, abătîndu-se nițel către mijlocul rîului, ca să se depărteze de marginile bancului care puteau ceda în orice clipă. Calul era nervos și mereu încerca, nebunește, s-o ia în direcția în care dispăruse El Fiero. Mai sus, curentul se domolea și brațul se deschidea mai larg. Acolo unde se scufundase însă El Fiero, brațul era strîmt și înclinat, iar apa se revărsa furioasă. Don Teodoro își dădu seama de asta la lumina lunii care ieșise dintre nori. Apa întunecată pare mai puțin dușmănoasă la lumina lunii; chiar dacă nu devine argintie, valurile răsfrîng licăriri de lumină și mîlul din ea nu mai pare atît de negru. Călărețul singuratic cercetă pe unde ar putea să treacă și porni cu băgare

---

[1] Redacție de la *caballo* — cal.

de seamă. Curajos, calul sforăia și se opintea, în timp ce el avea grijă să-l strunească, să n-o ia prea repede și să cadă în vreo bulboană. Tot înaintînd așa, deodată se pomeni aproape de celălalt mal. Nu mai avea în față decît un fir de apă, e drept, învolburată, dar puțin adîncă, pe care-l trecu fără greutate.

Ce făcuse după aceea? El Fiero nu putea să uite cum îl căutase don Teodoro și era foarte mîndru de-o asemenea faptă. Stăpînul gonise cu calul pe mal în jos strigînd : „El Fierooo!... El Fierooo!" Dar valea era prea largă și munții departe, așa că nu-i răspundea nici ecoul. Nu se auzea decît vuietul rîului, stăruitor și înfundat. Atunci stăpînul aprinse un foc cu chibriturile pe care, din prudență — mai trecuse el destule vaduri — le pusese în buzunarul cel mai de sus al hainei. Își uscă veșmintele, pernele șeii și pătura de pe cal — pielăria n-o putea usca la foc, fiindcă s-ar fi scorojit — dîndu-i și calului răgaz să se odihnească puțin. De cum se crăpă de ziuă, puse șaua pe cal și porni iarăși în josul apei. Striga mereu, cu gîndul că va da de El Fiero al lui. Dar cum nu primise nici un răspuns, își spusese : „Poate-i găsesc trupul, să-l pot îngropa". Dumnezeule mare, cînd își amintea de omul ăsta, dacă n-ar fi fost însuși „faimosul El Fiero Vásquez", ar fi început să plîngă!

Dar ce se întîmplase în vremea asta cu El Fiero? Cînd s-a văzut în apă, s-a apucat de gîtul calului și și-a dat seama că apa era foarte adîncă, dar calul plutea și înota cu ușurință. Numai că se speriase și nu se lăsa condus. Îl trase de hățuri într-o parte, încercînd să-l scoată din șuvoi, dar calul înota mereu, dus de curent, și rămînea în mijlocul șuvoiului, fără să-și dea seama că astfel nu se mai putea opri. „*Ballo*, încet!" Dar calului nici nu-i păsa ; înota ca un apucat. E ușor să înaintezi în felul acesta și în curînd ajunseră foarte departe. Ieșise luna și El Fiero nădăjduise că bidiviul avea să vadă și el copacii de pe maluri și va căuta s-o apuce spre ei. Dar calul era ca orb, nu vedea și nu auzea nimic. De cîteva ori, El Fiero se gîndise să-și lepede *poncho*-ul și, desprinzîndu-se de gîtul calului, să încerce să iasă la mal înotînd, dar pînă la urmă își zise : „Nu se poate să-l părăsesc, n-a ajuns încă la capătul puterilor". Și se tot ducea la vale : calul începea să-și piardă din forță, părea din ce în ce mai obosit și nu mai lipsea mult pînă să se lase cu totul în voia apei. Deodată rîul, care tot bătea spre dreapta, își întoarse grosul apei spre stînga ;

șuvoiul în care se aflau se întîlni cu altele și, cu toată furia. se aruncă spre celălalt mal. Tîrîți de apă, El Fiero și calul se pomeniră zvîrliți acolo pe mal ca niște butuci. Multe ființe care sînt pe cale să se înece scapă adeseori așa, pe neașteptate. Călărețul se desprinse repede de gîtul calului, apucă frîul și trase : calul îl ascultă și ieși din apă tremurînd și neîncrezător. „Iar ai scăpat, El Fiero, și trebuie să mulțumim sorții".

Apoi se așeză pe mal și, lăsînd calului răgaz să se odihnească, se gîndi la stăpînu-său. Poate că-l luase și pe el curentul și trecuse mai departe, fără să-l fi putut vedea, din pricina apelor negre ca smoala. În orice caz, un cal nu putea scăpa neobservat și, dacă ar fi trecut, l-ar fi văzut. Dar poate că animalul ieșise singur din apă. Sau poate că ieșiseră amîndoi, iar stăpînul își văzuse de drum, crezîndu-l pe El Fiero mort. Se lumina de ziuă și nu zărea țipenie de om pe nicăieri. Numai apele rîului și, pe țărmuri, copacii răzleți. Ceva mai jos de locul unde se afla, se învîrtejea o bulboană mare, unde ar fi putut prea bine să se înece, dacă n-ar fi fost aruncat la mal. A avut mare noroc că se aflase tocmai în partea unde curentul era mai puternic. Așa e soarta omului. Nu i-ar fi părut rău că se aflǎ iar pe malul de unde plecase dacă n-ar fi fost lipsa stăpînului. Ce-o fi cu el ? Ce-o fi ? Începu să-și pregătească încet calul. Deodată răsună un glas : „Oooo... Oooo"... departe, foarte departe. Iar după scurtă vreme strigătul începu să se apropie, pînă cînd i se păru că e foarte aproape de el. Era chiar glasul stăpînului ! Don Teodoro însuși apăru pe celălalt mal. La rîndul lui strigă și El Fiero, așa că-l văzu, și amîndoi își fluturară pălăriile, făcîndu-și semne. Merseră în jos pînă unde apa mai coti o dată către dreapta, dar liniștit, făcînd un vad larg. Cum nu erau decît puține vîltori, El Fiero trecu destul de ușor, mulțumită și bucuriei de a-și fi regăsit stăpînul, ca și faptului că era ziuă. Calul își recîștigase toată siguranța. Cînd se văzură unul lîngă altul, cei doi își povestiră pățaniile, apoi mîncară niște fructe dulci de *zapote* care se găseau pe acolo și își continuară drumul. Lăsau în urmă rîul larg și fățarnic, negru de mîl, plin de ape viclene pe care și le tulbura ca să nu-i lase pe oameni să-i vadă adîncurile hulpave. Îl trecuseră și de data asta, cu iscusință și curaj, iar emoția suferințelor și a biruinței îi apropia o dată mai mult.

Și vremea trecea. Într-un rînd, pe cînd se aflau la Cajabamba, don Teodoro îl chemă de față cu cîțiva prieteni și-i

spuse : „Îi sînt dator lui Luis Rabines niște bani. Te rog să i-i duci ; îl găsești la *hacienda* lui". I-a dat două mii de *soles* bătuți pe muchie, iar El Fiero i-a băgat în pungă și a plecat. A făcut o zi pînă acolo, a dat banii și a doua zi, spre seară, s-a înapoiat. Stăpînul l-a primit în mod firesc, fără comentarii, dîndu-i să înțeleagă că nu se îndoise nici o clipă de el. Mai tîrziu, aflase de pe la slugi că prietenii îi atrăseseră imediat atenția : „De ce faci asta ? Ai să vezi c-o șterge cu banii" ; dar don Teodoro le-o întorsese : „S-a făcut iar om de treabă". În noaptea aceea, în singurătatea odăii sale, El Fiero a plîns cu adevărat, a plîns de bucurie. Cineva avea încredere în el ; avea încredere în cinstea lui ; îl socotise iar om. Și, ca o încununare, găsi și o femeie care să-l iubească, pe Gumercinda, o fată încîntătoare, fiica unui peon din Tuco. Încet-încet El Fiero prinse iar gust de viață, găsind că e frumoasă. Într-o zi l-a apucat dorul să-și vadă peticul lui de pămînt de la Pampa, dar stăpînul l-a sfătuit : „Crezi că te-au și iertat ? Eu zic c-ar fi mai bine să mai aștepți totuși cîtva timp. Oamenilor nu le place de fel ca unul care-a ajuns rău să intre iar în rîndul lor, ba chiar să le-o ia înainte. Nu te arăta încă pe acolo ; trebuie să ții seama că mai sînt și oameni răi la inimă". El Fiero se gîndi însă că poate stăpînul anume nu-l lăsa să plece, numai ca să mai muncească mai departe la el, și din clipa aceea nu l-a mai stimat atît de mult. A rămas, totuși, zicîndu-și : „Am o datorie de onoare față de el ; ei bine, o să i-o plătesc cu încă vreo cîțiva ani de muncă !" Omul nu trebuie să se lase împins de prima pornire, iar viața îl face să vadă într-o zi ceea ce n-a vrut să vadă de la bun început.

În acei ani s-au petrecut multe, și El Fiero a uitat că rămăsese pentru a răsplăti un anumit lucru. Evenimentul cel mai de seamă a fost redobîndirea *haciendei* Marcabal, care aparținea familiei doñei Elena. Prin fel de fel de uneltiri murdare, un ticălos izbutise să pună mîna pe ea și, vrînd să se înstăpînească acolo, își înarmase oamenii, apoi începuse s-o administreze ca pe un bun al lui. Proprietarii *haciendei* se gîndeau să deschidă un proces, dar don Teodoro nici nu voi să audă : „Proces vă trebuie ? O să dureze douăzeci de ani... Las că mă duc eu s-o iau înapoi !" Și, cum orice om își găsește nașul, don Teodoro și-a înarmat și el oamenii, cincisprezece voinici zdraveni, ca să fie. Și iată-i plecați. Uzurpatorul, însă, prinzînd de veste despre această expediție, și-a pus caraule. Începînd de la locul

numit Casaguate, la fiecare leghe oamenii lui don Teodoro dădură peste cîte un indian care avea misiunea de-a goni pînă la următorul, care, la rîndul lui, trebuia să-l înștiințeze pe celălalt și așa mai departe, alcătuind un lanț. Ocupanții Marcabalului socoteau că în felul acesta aveau să aibă cunoștință de toate mișcările lui don Teodoro, fiind gata oricînd să respingă orice atac. Nu s-au gîndit însă la faptul că indienii țineau atît de mult la don Teodoro. Așa s-a făcut că prima caraulă, în loc să pornească în goană de cum l-a zărit, ca s-o înștiințeze pe următoarea, a așteptat în liniște și cînd s-au apropiat, a venit să-l salute pe don Teodoro cu pălăria în mînă: „Bună ziua, stăpîne!“ „Ce faci pe-aici?“ l-a întrebat don Teodoro și așa au aflat totul, iar indianul s-a alăturat expediției. Cu următorul s-a întîmplat la fel, ca și cu toți ceilalți pe care-i întîlniră. „Vai, stăpîne, scapă-ne de blestematul ăla“, îl rugau ei, și-i înșirau abuzurile pe care „blestematul“ le săvîrșise cu sprijinul oamenilor lui înarmați. Don Teodoro îi liniști și le spuse însoțitorilor săi rîzînd: „Iată o pildă de istorie greșit pusă în practică. Ticălosul ăla se crede un inca[1], și uite ce-i fac indienii *chasquis!*“ Pe vremuri, în adevăr, existaseră asemenea incași care se foloseau de lanțuri de caraule numiți *chasquis.*

Și oamenii noștri înaintau, urmați de indienii *chasquis*, care acum erau opt la număr. După ce au suit o coastă pieptișă, la o leghe de moșie, au dat de ultimul *chasquis*. Acolo, stăpînul, care cunoștea bine *hacienda*, spuse: „Trebuie să-i luăm prin surprindere. De aceea, în loc să intrăm pe drumul obișnuit, să facem mai bine un ocol pe la Colina Scaieților.“ Și, părăsind drumul, o luară peste niște islazuri, mergînd mai mult prin coclauri, ca să nu fie văzuți de la distanță. Curînd ajunseră la colină, unde într-adevăr erau multe flori galbene de scaieți, iar pînă la conac, care era foarte mare, nu mai erau nici două sute de metri. Totul părea liniștit, ceea ce-i puse pe gînduri. Poate că, și fără să fi fost înștiințați de caraule, dușmanii le pregăteau o cursă. După ce cumpăni situația, stăpînul trecu în fruntea oamenilor și hotărî: „Intrăm în galop și dăm totul peste cap, dacă se poate!“ Năvăliră, așadar, în galop, ca o vijelie, în așa chip încît paznicul, care ședea pe treptele intrării celei mari, abia avu timp să se scoale ca să tragă asupra lui don Teodoro; dar El Fiero și ajunsese lîngă el și, ridicînd pușca, îl lovi cu

---

[1] Adică un descendent al vechilor suverani ai incașilor din epoca precolumbiană.

patul armei în ceafă, culcîndu-l la pămînt. Omul rămase aproape fără suflare. Dar unde era bătălia pe care o așteptau ? Nimic, nici o împușcătură... Casa era pustie ; trecură prin cîteva încăperi fără să întîlnească pe nimeni. Misterul se lămuri abia la bucătărie. Indienele care se aflau acolo, pregătind masa, îi informaseră că „ocupanții“, încrezători în măsurile luate, se duseseră liniștiți să se scalde și să înoate puțin într-o baltă din apropiere. Își lăsaseră acasă și armele, douăzeci de carabine, însărcinîndu-l pe paznic, singurul de altfel, să vină să-i cheme dacă se va ivi ceva. Don Teodoro porunci însoțitorilor săi să ia armele, pe care le găsiră într-una din încăperi, apoi le zise : „Hai să petrecem puțin, băieți !“

O porniră spre vîlcea și, de la distanță, își zăriră adversarii, atît de încrezători. I-ar fi putut împresura și lua prizonieri, dar stăpînul n-a vrut. Se zbenguiau cu toții într-o baltă mare, bălăcindu-se, înotînd, strigînd ; păreau foarte veseli. Don Teodoro se întoarse către oamenii săi : „Două salve în aer, băieți !“ le porunci. Cei cincisprezece oameni traseră, iar cei din apă, speriați, intrară în panică. Adunîndu-și hainele și, fără să mai încerce măcar să și le pună, o luară la sănătoasa, în pielea goală, peste cîmp. Indienii din împrejurimi, auzind împușcăturile, ieșiră în pragul coșmeliilor să vadă ce se petrece. Iar don Teodoro le porunci oamenilor, care se prăpădeau de rîs : „Trageți mereu !“ Iar despuiații goneau, goneau, care încotro, pînă cînd dispărură printre tufișuri și bolovani, de unde se iveau apoi îmbrăcați, ca să-și continue goana. Într-o jumătate de ceas nu se mai văzu nici unul. Întorcîndu-se la conac, aflară că paznicul care-și pierduse cunoștința începea să-și vină în fire, îngrijit de indiene. Bietul om era convins că-l vor omorî. „Crezi că și eu sînt de teapa lui stăpînu-tău ? se răstise la el don Teodoro, apoi, pînă a nu-i trece de tot spaima, adăugase : Șterge-o, șterge-o imediat... Și spune-i cîinelui de Carlos Esteban — așa îl chema pe uzurpator — că numai de milă nu l-am ucis.“ Uite, așa îți petreceai timpul în tovărășia stăpînului ! Se ținea de drăcovenii din astea. El Fiero își mai amintea și acum de cele douăzeci de găini fripte pe care le pregătiseră bucătăresele indiene ca să-i cinstească pe don Teodoro și pe oamenii lui. Le-au dat gata udîndu-le din belșug cu *pisco*[1]. Și ce frumoasă era viața !

---

[1] Rachiu tare.

Și mai trecu o vreme, apoi stăpînul vîndu moșia Tuco și cumpără Marcabalul de la rudele soției sale. Cu acel prilej, El Fiero îi ceru iar să-l lase să se întoarcă la peticul lui de pămînt și stăpînul îi zise : „Du-te, dar ține minte ce ți-am spus." Cu toate astea, lucrurile păreau să meargă bine. Pînă și rudele lui Malaquias plecaseră de acolo. Adevărat că mica proprietate era în paragină, dar El Fiero și Gumercinda, care aveau acum un copil, au trudit din greu și au dres acoperișul, au plivit bălăriile, au reparat îngrăditurile și au afînat pămîntul, devenit tare ca piatra. În vremea asta, o delegație a locuitorilor din Cajabamba s-a dus să-l caute pe don Teodoro la noua lui moșie, ca să-i ceară să-și pună candidatura la deputăția departamentului. Nimeni n-a îndrăznit să-l concureze ; a fost ales și a plecat la Lima. Lui El Fiero i-a părut foarte rău, căci pentru el prezența lui don Teodoro în regiune era ca un fel de garanție. Se simțea singur și i se părea chiar că i se dau tîrcoale, că e pîndit. Era adevărat. Într-o seară, pe cînd își prășea porumbul, un om care trecea ca un drumeț oarecare, s-a oprit deodată lîngă gard, și-a scos revolverul și a tras în el. El Fiero s-a aruncat la pămînt, făcînd pe mortul, dar între timp și dusese mîna la revolver. Agresorul, fără să-l scape din ochi, a împins portița și s-a îndreptat spre el, cu arma în mînă, hotărît desigur să-i pună capăt zilelor. El Fiero nu se clintea, fiindcă știa că cea mai mică mișcare însemna moartea. Dar agresorul trebuia să treacă peste un canal de irigație mai larg și, cînd se uita la locul unde trebuia să sară, El Fiero profită de acea clipă ca să-și scoată revolverul și să tragă în el. A căzut în canal cu pieptul străpuns.

Totul s-a petrecut cît se poate de repede. Împinși de curiozitate, cîțiva vecini și niște cărăuși care treceau pe drum alergară să vadă ce s-a întîmplat. Nevastă-sa venise și ea într-un suflet și nu știa ce să facă. „Îl cunoșteai ? Cine e ? De ce l-ai omorît ?" El Fiero povesti cum s-au petrecut lucrurile și, printre altele, spuse că nu-l cunoștea pe cel ucis. Și acesta era adevărul : nu-l văzuse în viața lui, sau cel puțin nu-și amintea să-l fi văzut vreodată. Dar vecinii începură să-l vorbească de rău, cu dușmănie : „Zice el așa, dar rămîne să se vadă dacă e adevărat." „Cine nu știe că l-a omorît pe don Malaquias ?" „Se ținea numai de tîlhării, pînă l-a dat pe brazdă don Teodoro." „Acum, c-a plecat don Teodoro, s-a apucat iar de blestemății." „Să plecăm, să nu ne împuște și pe noi."

„Să-i dăm de veste judecătorului." Gumercinda începu să plîngă, iar copilașul lor, fără să știe despre ce e vorba, scîncea cu desperare. El Fiero omorîse fiind în legitimă apărare, dar asta n-avea să-i fie de nici un folos. Nimeni nu voia să-l ierte. Deci, așa era, avusese dreptate stăpînul. Dar stăpînul era atît de departe ! Și iar își văzu El Fiero viața destrămată ; și-a îmbrățișat nevasta și copilul și a plecat, făgăduindu-le să se întoarcă. După șase luni s-a înapoiat și a găsit casa goală. Un peon de la Tuco i-a povestit că Gumercinda, acuzată de complicitate, a fost închisă, iar copilul a murit chiar în închisoare, din pricina unei molime. Că jandarmii intraseră într-o noapte în celula Gumercindei, o siluiseră și că, în urma acestui fapt, ea se molipsise de o boală foarte urîtă și trebuise să-i spună lui taică-său totul cînd acesta venise s-o vadă. Plînsese mult, sărmana. Tatăl, cînd s-a întors la Tuco, s-a spălat pe mîini : „Eu i-am spus să nu se încurce cu blestematul ăla de ucigaș !" Gumercinda nu mai era la închisoare. Judecătorul îi propusese să-i dea drumul dacă, în schimb, intra bucătăreasă la el și femeia, văzîndu-se ajunsă atît de rău și neștiind cînd avea să iasă de-acolo, primise. Era, deci, bucătăreasă în casa judecătorului. O pumă dacă s-ar fi apucat să-i roadă inima, și nu l-ar fi durut atît pe El Fiero. Dacă așa se purtau cu sărmana și nevinovata lui nevastă, cine știe cît de crud s-ar fi purtat cu el ! Se vede că nu există iertare pe lume. Și cum o nenorocire nu vine niciodată singură, El Fiero deveni iar ceea ce fusese... ba chiar mai rău...

El Fiero Vásquez își urmă povestirea. Casiana și Paula ieșiseră să-l asculte ; se mai aflau acolo regidorul Porfirio Medrano, tînărul Calixto Paucar și alți indieni care, trecînd pe drum, se opriseră unul cîte unul. Abia acum își dăduseră seama de asta, pentru că atîta vreme cît Vásquez vorbise, îl ascultaseră pînă și cu ochii.

— Am ajuns fugar, urmă El Fiero, și într-o zi m-am întîlnit cu un om din ceata de pe podișul Gallayán și m-am prins tovarăș cu ei. Acolo am învățat tot ce nu știam... Am avut noroc c-am plecat înainte de a-i fi înhățat autoritățile pe cei din ceată ; zice că au avut parte de-o moarte tare urîtă...

Timpul trecuse pe nebăgate de seamă. Asfințitul începea să-și reverse feeria de culori. Chiar atunci trecu călare, îndreptîndu-se spre podiș, guvernatorul Zenobio García, urmat de trei oameni, toți înarmați cu puști. García îl văzu pe

El Fiero, îl salută pe Rosendo, dar își văzu de drum. Ori nu îndrăzni să-l înhațe pe bandit, ori avea altă treabă. Vásquez duse mîna la revolver și-i urmări cu privirea pe călăreți pînă ce se pierdură pe după un cot, în depărtare. Apoi continuă, pironindu-l pe alcalde cu ochii lui negri.

— Dar de data asta le pun capac la toate... Ce vrei să fac, don Rosendo ? Să mă întorc la stăpînul meu, don Teodoro ? Acum e la moșia lui, pentru că un om ca el nu poate rămîne deputat ; la ultimele alegeri, au cîștigat cei din Lima... Și cum aș putea da o..nii cu el ? Acum, totul e altfel. Altădată, adică rîndul trecut, nu eram învinuit chiar de atîtea rele ca astăzi. Acum l-aș compromite... Piatra care se rostogolește nu stă locului decît dacă se fărîmă, ori ajunge la fund. Eu văd că nu mă fărîm încă de tot și o să mă rostogolesc pînă la fund, adică în mormînt... Ce să fac ?

Adîncit în gînduri, Rosendo Maqui dădu cu bîta lui de *lloque* în muchia sandalei și zise :

— La asta mă gîndesc și eu... Știi doar că totdeauna te-am primit cu bunăvoință... Dacă te-ai lăsa de viața asta, s-ar putea cumva... Ce-ar fi să te apuci de munca cîmpului ? Pe de altă parte, ar fi greu să te primim aici. Sîntem în proces și asta ne pune într-o situație tare grea. Cine știe — înțelegi ? — se pot agăța și de asta, că vii pe-aici și c-am fi, deci, într-un fel, tăinuitori.

El Fiero zîmbi cu tristețe, arătîndu-și dinții foarte albi și se uită la Casiana. Stătea acolo, lîngă ușă, nevasta lui de fapt, bună și ispititoare, cu toate că nu era frumoasă. Te atrăgea mai ales prin vigoare. Tăcerea ei obișnuită o împresura necontenit, cu o tristețe sporită. Acum nu va mai putea veni s-o vadă. Era din zi în zi mai proscris. Dar, în după-amiaza aceea, El Fiero venise la Rumi anume ca să vorbească cu Rosendo...

— Întîmplător, tocmai în chestia cu procesul venisem să-ți vorbesc. E o treabă afurisită, eu v-o spun prietenește, tare afurisită. Nu mă întrebați cum am aflat ; dar vă pot spune că doi oameni s-au înțeles cu don Amenábar ; cîinele ăsta de Zenobio, care a trecut adineauri pe-aici, și celălalt nerușinat, Magicianul... Tot timpul stau de vorbă, se sfătuiesc ; vă spun să fiți cu băgare de seamă... Unde crezi că se duce acum Zenobio ? Cu puști și cu ariergardă ? De ce ? Niciodată n-au umblat înarmați. Cu siguranță că astăzi rămîn la Umay... De unde atîta

prietenie ?... Eu știu, dar nu mă întreba de unde, don Rosendo. Dumneata vrei să mă apuc de plugărit. Numai că, din cîte se vede — nu i-ar ajuta Dumnezeu ! — s-ar putea ca nici dumneavoastră să nu mai aveți unde semăna...

Rosendo Maqui căută să se arate grav și demn. Doroteo Quispe se uita la prietenul lui, zicînd parcă : „Ăsta da, om, nu fleac ! Nimic nu-i scapă !" în timp ce Casiana se gîndea cu o dureroasă strîngere de inimă că omul ei va pleca din nou. Ceilalți nu izbuteau să se dumirească și bănuiau că tîlharul cunoaște taina unor mari și tragice destine...

Se lăsase noaptea și pe prispă ardea un opaiț : toți își ascundeau îndoielile sub o tăcere grea de gînduri. Vrînd să știe dacă să scoată sau nu șaua de pe cal, Doroteo Quispe îl întrebă pe prietenul său ce gînd are.

— Voiam să rămîn, îi răspunse El Fiero, dar nu mi-am luat pușca și mă tem ca nu cumva Zenobio și oamenii lui, care tot dau tîrcoale pe-aici, prinzînd curaj, datorită armelor lor, să se năpustească asupra mea la noapte, cînd oi dormi. Așa c-o iau din loc chiar acum...

El Fiero Vásquez își verifică încărcătura revolverului, își pregăti calul și plecă. În scurtă vreme se topi în noapte...

V

GRÎUL ŞI PORUMBUL

A DOUA ZI Rosendo Maqui se tot gîndea la cuvintele tîlharului. N-o fi trecut oare ceva sub tăcere şi de data asta ? Erau tari cuvintele lui şi, venind de la el, trebuia să le cumpăneşti de două, ba chiar şi de patru ori. Sau, şi mai bine, de cinci ori : ceea ce înseamnă că o să se adune sfatul chiar în seara asta. Cele patru capete ale regidorilor aveau să-l ajute pe al său şi va împărţi cu ei o răspundere prea grea pentru umerii lui bătrîni.

Mîncă, mestecînd o dată cu grîul şi floricelele gînduri apăsătoare. Zadarnic încercă Juanacha să lege vorba întrebînd ba de una, ba de alta cu vocea ei metalică. Rosendo răspundea cu un da ori ba şi se reîntorcea la mutismul său. Anselmo, respectîndu-i îngîndurarea, nu sufla o vorbă, iar bărbatul Juanachei, Sebastián Poma, tăcea ca de obicei. După cină Sebastián se duse să tragă clopotul, din porunca alcaldelui. În vremea asta, Candela înfuleca de zor resturile îmbelşugate.

Bang... bang... bang... bang... Cele patru dangăte, energice şi precise, trase tare, ca să poată fi numărate fără greş, umplură valea şi se risipiră în munţi. Noaptea se pătrunse de zvonul lor neliniştit. Şi tot satul îşi dădea cu părerea :

— Se adună la sfat.

— O fi pentru a hotărî ziua culesului.

— Nu ; merge prost cu procesul pentru hotarele comunităţii.

— Nu se poate.

— Aşa se aude.

— Uite, trece regidorul Medrano.

— De ce-am băgat în sfat un om ca ăsta ? Nici măcar nu-i de aici.

Şi, parcă pentru a nu lăsa nici un fel de îndoială, cele patru dangăte se prelinseră iarăşi, limpede, în noapte.

Veniră acasă la alcalde mai întîi Porfirio Medrano, apoi Goyo Auca, după el Clemente Yacu şi la urmă Artidoro Oteíza.

Medrano era acel soldat „albastru“ care se aciuase la Rumi încurcîndu-se cu o văduvă. Şi cum femeia îl îngrijise cu multă răbdare, tămăduindu-i rana gravă de la picior, de dragul bu-

nătăţii, bolnavul îi trecuse cu vederea trupul veştejit. Văduva fiind însă mult mai în vîrstă, murise curînd. Medrano trecuse îndată la ofensivă şi izbutise să convingă o fetişcană de douăzeci de ani de avantajul de-a se lăsa condusă în viaţă de un om cu experienţă. Tînăra femeie îi dăruise mai mulţi copii. Cum se vede, Medrano prinsese în Rumi rădăcini adînci. Îşi lăsase sabia ştirbită să rugineascâ, iar bătrîna lui carabină nu-i mai folosea decît la vînat. Cu tot numele lui spaniol, susţinea că părinţii lui sînt indieni şi, de altfel, fără să fie nevoie s-o mai spună, se vedea că e indian. Însăşi faţa lui măslinie, cu trăsături aspre, ca şi dragostea pe care o avea pentru pămînt te convingeau de asta. Numai că uneori avea nişte izbucniri atît de neaşteptate, încît Maqui, care-l cercetase îndelung, bănuia că are sînge amestecat. Medrano îi amintea de copilul său cel mai drag, Benito Castro.

Cît despre Goyo Auca, pe care l-am cunoscut puţin cu prilejul recentei călătorii făcute la oraş, n-ar fi multe de spus. Era mic şi tare ca o pietricică. Zvîrlită însă de mîna pricepută a lui Rosendo, pietricica putea să şi rănească. Era foarte devotat alcaldelui şi acel „sigur, *taita*", pe care l-am auzit nu o dată în împrejurarea amintită, revenea mereu ca o expresie nelipsită a respectului şi ataşamentului său ori de cîte ori Maqui îşi împărtăşea părerile. După statură, n-ai fi bănuit cît era de vînjos; la munca cîmpului era întotdeauna în frunte, gîfîind şi străduindu-se să fie văzut de toţi. Avea şi el mîndria lui!

Clemente Yacu era trufaş, dar avea bun-simţ. Cu pălăria lui de pai mereu împodobită cu o cocardă, cu *poncho*-ul răsucit de-a curmezişul pe piept, mergea grav şi măsurat, şi se spunea despre el că, fără îndoială, avea să devină cu timpul alcalde. Pesemne însă că, în aşezarea asta tihnită, nici mersul lui, nici cel al timpului nu se prea grăbea să-i aducă această demnitate. Yacu era vestit pentru cîte ştia el despre pămînt. „Bun pentru grîu", sau „bun pentru porumb", sau „bun pentru cartofi", spunea cu seriozitate, uitîndu-se la mîna de ţărînă adunată în palmă, cînd trebuia să hotărască ce anume să se cultive. Şi spusele lui se adevereau întotdeauna.

Artidoro Oteíza era alb şi atît numele, cît şi culoarea pielii îi trădau originea spaniolă. Cu toate acestea, părinţii şi bunicii lui fuseseră membri ai comunităţii şi nimeni nu cunoştea să se fi amestecat de curînd cu cineva de aiurea. Maqui apu-

case mulți albi din neamul lui Oteíza, toți născuți acolo. Cine știe ce conchistador de pe vremuri, poate de la începutul dominației [1], frînsese mijlocul vreunei fete indiene și din cînd în cînd rasa lui ieșea cu tenacitate la iveală. Oteíza se purta în toate întocmai ca și ceilalți oameni din comunitate și nimeni nu-l simțea străin de Rumi. Îi plăceau animalele și, cum era voinic, făcea treabă bună la *rodeos*. Mustața lui zbîrlită se despica deasupra unei guri mereu zîmbitoare.

Ultimii trei erau și ei căsătoriți, căci altfel n-ar fi putut ocupa funcții atît de însemnate. Aveau de asemenea copii și, cu toate că legea din bătrîni a comunității nu cerea să aibă urmași pentru a li se încredința o demnitate, faptul le conferea totuși o seriozitate de oameni care trebuiau să se gîndească „la ai lor", fiind în felul acesta mai legați de soarta localnicilor.

Pînă să sosească ei, Juanacha terminase cu spălatul oalelor și al tiugelor, și atît ea, cît și bărbatu-său, ca și Anselmo de altfel, dispăruseră. În vatră, cîteva lemne ardeau mocnit, scoțînd o flacără plăpîndă. Rosendo îi pofti pe regidori să se așeze pe banca de lut, îi cinsti cu coca din sacul mare al casei și le vorbi pe îndelete. Din cînd în cînd mai punea cîte un lemn ca să întrețină flacăra șovăitoare. Lumina strălucea pe chipurile măslinii, accentuînd culoarea aprinsă a feței lui Oteíza, și juca vesel pe vrîstele *poncho*-urilor, iar borul mare al pălăriilor lăsa calotele în umbră.

Cu vocea lui gravă și liniștită Rosendo Maqui le relată ce vorbise cu Bismarck Ruiz, de față cu regidorul Goyo Auca. Acesta, firește, nu scăpă ocazia de a-și plasa obișnuitul „desigur, *taita*". Apoi vorbi de prevestirile negre ale Nashei Suro, pe care, fără îndoială, le și aflase tot satul. La sfîrșit, se referi la informațiile sau, mai curînd, la bănuielile lui El Fiero Vásquez, amintindu-le în treacăt și despre dorința acestuia de a se stabili la Rumi, discuție la care fusese martor și regidorul Porfirio Medrano. Și, ca încheiere a expunerii sale amănunțite, în timpul căreia arseseră destule lemne, le spuse că el avea părerile lui asupra fiecăreia dintre aceste probleme, dar voia să le cunoască și pe ale regidorilor, ca să se poată pune de

[1] Adică a dominației spaniole, care a început în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

acord. Era vorba, nici mai mult, nici mai puţin, de viitorul comunităţii.

Regidorii tăcută o vreme, cîntărind parcă răspunderea judecăţii lor proprii. Porfirio Medrano începu, cu multă siguranţă :

— Cine nu-i ştie pe nesătuii ăştia ? Eu aş zice că n-ar strica să ne mai amintim din cînd în cînd de vorba din bătrîni : „Prea multă încredere-i moarte curată". Adevărul e că nu ştim să tragem învăţămintele cuvenite din păţania altuia. Cînd ai de-a face cu bogătaşii, te poţi aştepta la tot ce e mai rău. Eu ştiu, că sînt păţit... Bunicul meu a pierdut un proces pentru apa de irigaţie, pe care l-a cîştigat un grangur din ăştia. Ce era să facă bietul bătrîn fără apă ? A trebuit să-şi vîndă pămîntul pe nimica toată şi tata, săracul, a trăit ca dijmaş, trudind din greu. Aici, pe la noi, oamenii au văzut destule întîmplări din astea, dar nu le-au simţit pe pielea lor... Dacă Bismarck Ruiz ăsta e beţiv şi muieratic, e destul de rău... Cît despre Nasha... de !... eu mi-amintesc de tot soiul de preziceri de-ale ei. Unele s-au adeverit, altele nu... Aşa e cu prezicătorii. Dar cele spuse de El Fiero mi se par de-a dreptul îngrijorătoare. Zenobio ăla, e limpede că-şi poate vîrî nasul în povestea asta ; cît despre Magician, să nu mai vorbim...

Începură să întoarcă lucrurile pe toate feţele. Unii amintiră de un frate al Nashei, care era foarte priceput, iar Rosendo pomeni, ca să fie drept, de tatăl ei, vestit în tot ţinutul. Cu toate astea, o lăsară la o parte pe Nasha... Să-l schimbe pe Bismarck Ruiz ? Cu cine ? Aici era buba. Araña era avocatul părţii potrivnice şi era ştiut că ceilalţi avocaţi aproape că nu erau în stare să scrie un act. El Fiero Vásquez ştia multe, în adevăr. Avea iscoade peste tot. Dar puteai să te încrezi în tot ce spune el ? N-o fi şi el tot o iscoadă de-a lui Amenábar ? Bănuiala asta îi nelinişti profund. Rămaseră aşa multă vreme la sfat. Pe la case, focurile se stinseră. Puţinii săteni care nu dormeau încă, se uitau la lumina ce stăruia în casa lui Rosendo şi ziceau, îngrijoraţi :

— Nu vorbesc ei de cules atîta vreme...

Pînă la urmă, hotărînd să încheie, sfatul căzu de acord să-l trimită pe Goyo Auca în ziua următoare la Bismarck Ruiz pentru a-i cere informaţii mai amănunţite. Asta era partea practică. La rîndul lui, Rosendo urma să-l expedieze pe Mardoqueo la Umay pentru ca, sub motiv că-şi vinde rogojinile, să

iscodească ce se petrece pe-acolo. Iar toată comunitatea, ca măsură de prevedere față de ceea ce s-ar putea întîmpla, să ducă la bun sfîrșit muncile de sezon. Porfirio Medrano anunță că *chicha* destinată culegătorilor era gata.

— Putem începe chiar mîine cu porumbul...

— Poimîine, hotărî Rosendo. Nu mai avem cînd să-i anunțăm pe oameni. S-au culcat...

Cînd plecară regidorii, luna strălucea în înaltul cerului. Rosendo acoperi spuza cu o oală veche și se duse la culcare.

Lanul de grîu și porumbiștea alcătuiau o horă mare, unduită de un vînt zlobiu. Dese și coapte erau spicele grîului înfipte în ogorul de pe coastă ca niște săgeți zvîrlite de soare. Fiecare tulpină de porumb părea un *gringo* [1] bălan, bărbos, îngîmfat nevoie mare, și poate că asemănarea se datora și ghicitorii atît de cunoscute prin partea locului :

Sus pe coastă, printre fîn,
Stă, bărbos un om bătrîn :
Nu mănîncă, deși are
Dinți destui. Ghici cine-i oare ?

Era și nu era om. Cine nu știa că e vorba de porumb ?! Plantă cu care omul se înfrățise încă din timpuri străvechi, putea fi considerată oarecum om, iar dacă nu-i puteai atribui această calitate din pricina condiției ei vădit vegetale, era plăcut să te amăgești gîndindu-te la generozitatea cu care-și oferea rodul și să lași oricărui suflet panteist îndoielile sale.

Marguicha tocmai terminase de muls și acum era liberă, se învîrtea de colo-colo, ferindu-se, șăgalnică, de atacurile lui Augusto. Știa că e cea mai drăgălașă fată din comunitate și tocmai din această pricină nu izbutea să se hotărască pentru nici unul din atîția flăcăi cîți îi dădeau tîrcoale.

— Mîine începe culesul, Marguicha...

— Mîine, Augusto...

Ea își aminti de ghicitoarea cu porumbul și-l întrebă dacă mai știe vreuna. Drept răspuns, el începu un *huaino* duios.

---

[1] Venetic ; om de altă origine decît cea spaniolă.

Iată floarea de cîmp simplă și frumoasă pe care a pus-o la sînul fremătător al Marguichei :

Margaretă albă
Cu petale-n salbă,
Floarea ta senină
Dorul mi-l alină.

Margaretă, fată
Dragă și curată,
Ochi ca două mure
Somnul să mi-l fure.

Știu eu, turturea,
Cine-i draga mea,
Floare cu noroc
Galben siminoc.

Zicea el puțin mai altfel un anumit cuvințel, dar ce-are a face ? Marguicha îl înțelegea de minune. Se pricepea la stihuri, Augusto ! Pentru Marga-Marguicha, pentru Margareta lui cînta. Margareta de cîmp, cu frunze verzi, era încă în floare, și-i alina dorul de cealaltă. Margareta cu ochi negri, în schimb, îi răpea somnul, și cu toate acestea el voia ca dragostea să-i rămînă veșnic vie, ca floarea de siminoc...

Așezați pe zidul de piatră al ocolului, priveau porumbiștea. Marguicha era mișcată, dar nu îndrăznea să-l îmbrățișeze. Îl iubea oare pe el sau pe Demetrio ? Deodată îl apucă de braț, apoi, cu un strigăt ușor, îi dădu drumul și o luă la fugă spre casă. Era și teamă, și bucurie în acel strigăt. Augusto nu știu ce să creadă și se cam întristă.

Goyo Auca se întoarse de la oraș noaptea tîrziu. Îl găsise pe Bismarck Ruiz la biroul lui, lucrînd. Apărătorul îl informă că reclamanții erau derutați și nu mai știau ce să facă. Dovadă că nici nu răspunseseră încă. Zenobio Garcia n-avea nici un amestec și, cu atît mai puțin, Magicianul, dar dacă s-ar întîmpla să-și vîre coada, el i-ar pune îndată cu botul pe labe, scoțînd la iveală niște vechi socoteli pe care amîndoi le aveau cu justiția.

Vestea se răspîndi prin toate casele și învioră inimile. Cu atît mai bine, căci „mîine, mîine începe culesul".

Începu așadar culesul. Bărbați și femei, bătrîni și tineri, pînă și copiii — veniră cu toții la porumbiște. Chipurile măslinii și veșmintele multicolore se profilau minunat pe auriul șters al lanurilor coapte. Era o dimineață blîndă și luminoasă, în care pămîntul părea bucuros că boabele se împliniseră.

Culegătorii spintecau învelișul de pănuși cu unghia sau cu o așchie pe care o purtau legată cu o sfoară de încheietura mîinii, apoi trăgeau în lături pănușile și desprindeau știuletele. Iar știuleții strălucitori — roșii, violeți, albi, gălbui — se supuneau, umplînd traistele vrîstate. Alți culegători smulgeau bobul și fasolea sădite printre tulpinele de porumb, iar alții strîngeau *chiclayos*, un soi de dovleci foarte albi și mari. Știuleții erau duși la un mare *cauro*, făcut din fibre de agavă, și așezați înăuntrul lui în picioare, unul lîngă altul — operație numită *mucura*, pentru ca soarele să usuce bine boabele încă *anotas*, adică umede. În nordul Perului, *quechua* [1] și vechile dialecte alungate de limba albilor și a metișilor, se păstraseră încă în așezările indiene din Pampa de Cajamarca și Callejón de Huaylas. Lăsaseră în urma lor, ocrotite cu dragoste, doar vechile cuvinte ale muncii cîmpului, înrădăcinate în inima oamenilor ca plantele în pămînt. Așa-numitul *cauro* se afla în piață, în fața casei alcaldelui. Alături, bobul, fasolea și dovlecii fuseseră așezați în trei grămezi deosebite. Cînd le vedeau crescînd pe măsură ce-și goleau sacii, culegătorii binecuvîntau dărnicia pămîntului.

Toți veniseră la cules : tineri, bătrîni, copii. Rosendo, poate mai încet la treabă decît alții, lucra la rînd cu toți și părea să fie nu alcalde, ci doar un țăran bătrîn și mulțumit. Anselmo, harpistul, stătea deoparte, pe o bancă înaltă, și cînta. Sunetele harpei, rîsetele, strigătele, foșnetul pănușilor uscate și trosnetul știuleților rupți se amestecau, alcătuind un imn de slavă, un prinos adus recoltei. Cîteva fete, cu tiuge în mîini, forfoteau între locul de muncă și marginea lanului, unde se aflau urcioarele cu *chicha*, sărbătoreasca licoare roșie pe care o împărțeau oamenilor. Nu le dădeau decît cu măsură, dar *chicha* alerga prin vine rîzînd parcă și cîntîndu-și originea de porumb

[1] *Quechua* sau *quichua* — familie de limbi indigene din America de Sud vorbite, la început, pe teritoriul statelor Peru, Bolivia și Ecuador, și care s-a răspîndit apoi și la alte popoare vecine. Una dintre limbile *quechua* — acea a vechilor incași — a fost, înainte de invazia colonialiștilor spanioli, singura limbă de cultură sud-americană, și s-a păstrat destul de bine pînă în zilele noastre.

fermentat, de porumb încolțit pentru a face bucurie omului. Tot închinînd pentru știuleții dolofani, oamenii lăsau în urmă întinderea uscată, împodobită fantastic cu smocurile jumulite și albicioase ale pănușilor...

Într-un colț mai ferit, doi tineri, Juan Medrano, băiatul regidorului, și Simona, una din fetișcanele pe care le-am întîlnit într-o dimineață la țarc, stăteau de vorbă. Se împrieteniseră numai de vreo două zile. Se apropia amiaza cu valurile ei de arșiță și pămîntul răspîndea o căldură pătrunzătoare care se amesteca cu aceea a grînelor coapte. Juan părea o ramură și Simona un fruct : nici unul din ei n-avea mai mult de douăzeci de ani. La un moment dat, începură să zburde, depărtîndu-se de grosul culegătorilor. Simona alerga rîzînd și Juan se prefăcea că n-o poate ajunge. Apoi se opriră, privindu-se lung, ochi în ochi, setoși unul de altul. Într-un tîrziu, Juan zise :

— Mă prind că te dobor, fetico !

— Mă prind că nu mă dobori...

Se luptară în glumă o vreme — Simona era voinică — pînă cînd se prăbușiră peste brușii de pămînt uscat. Zvonul nesfîrșit al porumbiștii cu știuleți doldora și cu bărbi galbene acoperi pătimașa împreunare a două trupuri oacheșe. În slăvi, arcuindu-se armonios asupra gliei, strălucea azurul limpede al cerului. Simona descoperi bucuria trupului ei și al bărbatului, iar Juan, care mai doborîse și alte fete pe margine de drum, pe ogor sau la umbra clăilor, simți acea chemare tainică, acea puternică pornire care-l supune uneori pe bărbat făcîndu-l să aleagă o anume femeie dintre toate.

Soarele cobora poleind tulpinile porumbului și chipurile bronzate. Umbra muntelui Peaña începu să crească, lungindu-se și punînd stăpînire peste ogoare. Munca se termină. Culegătorii se întoarseră pe la casele lor. În piață, *cauro* era plin și grămezile înalte.

Harpa se auzea încă. Cineva cînta din gură. Toți erau veseli și, fără a căuta să pătrundă în taina ei, trăiau realitatea din plin : cuceriseră pămîntul pentru binele comun și erau fericiți că puteau munci în tihnă.

Acum urma să fie adunate și numărate toate animalele : iepele aveau să fie folosite la treieriș, iar vitele aveau să-și caute hrana pe miriști. Evenimentul era așteptat cu multă nerăbdare de Adrián Santos, băiatul mai mare al lui Amaro

— zămislit pe cînd Amaro abia trecuse de pragul adolescenței — și care mai avea patru frați, veniți la șir după el. Părinții îi spuseseră c-a devenit bărbat. Pentru cei zece-doisprezece ani ai lui, se ținea destul de bine pe cal, iar cu lasoul dădea rareori greș. Perioada de *rodeo* era așteptată ca o binecuvîntare.

Vreo cincizeci de indieni, dintre cei mai tineri și voinici, veniră la Rosendo după porunci. Alcaldele și regidorii alcătuiră grupurile de *repunteros* — cei care aveau să scotocească toate cotloanele așezării ca să nu le scape nici o vacă, nici un cal, nici un măgar pe nicăieri. Adrián Santos se învîrtea mîhnit că nu-l pun și pe el la treabă. Glasul poruncitor al alcaldelui răsuna urmat de obișnuitul răspuns al celui numit :

— Cayo Sulla.

— Da, *taita*.

— Juan Medrano.

— Da, *taita*.

— Amadeo Illas.

— Aici, *taita*.

— Artemio Chauqui.

— Da, *taita*.

— Antonio Huilca.

— Da, *taita*.

Numără zece sau cincisprezece oameni și încheie :

— Voi vă duceți la poalele muntelui Norpa...

Mai înainte, alcaldele stabilise însă grupurile pentru valea Rumi și vîlcelele din preajmă, pentru muntele Peaña, pentru Lombriz și împrejurimile lui, ca și pentru valea rîului Ocros. Unii aveau să meargă pe jos, iar alții călări, pentru că nu toți știau să călărească și, pe deasupra, cam duceau lipsă de cai.

Grupul pentru Norpa, unde cîmpia era plină de mărăcini și vitele nu puteau fi mînate atît de ușor, era ultimul. Toate rugămințile lui Adrián de a fi trimis și el se dovediseră zadarnice. Numele lui nu fusese rostit. Dar, în ultimul moment, Rosendo arătă spre cei numiți :

— Merge și băiatul ăsta, Adrián Santos, cu voi.

Adăugase așa, de parc-ar fi spus : „Ăsta nu contează“, dar nu era nimic.

— *Taita !*

Adrián dădu să-l îmbrățișeze pe bătrîn, dar alcaldele făcu o mișcare hotărîtă cu brațul, ca pentru a-l îndepărta, și tînă-

rul se opri, nemișcat, învățînd să se poarte cu măsură, ca orice indian.

Peste noapte nici nu închise ochii, cu gîndul la ceasul plecării și, cînd își dădu seama că ograda de-alături era plină de animale și de strigăte, ieși afară. Tot satul se pregătea de zor pentru *rodeo*. Focurile pîlpîiau, luminînd siluetele femeilor care găteau și ale bărbaților care puneau șeile pe cai, strîngeau colac lasourile de piele, mîncau, încălecau și plecau. Toți vorbeau numai despre vite sau despre locurile spre care porneau. Rosendo și regidorii se aflau la grajd. Artidoro Oteíza. care-și trecuse lasoul de-a curmezișul pieptului, îi porunci lui Adrián să încalece pe Ruano. Noaptea era senină și, pe cer luna în creștere își revărsa belșugul razelor.

Oteíza și Adrián ieșiră la trap, dar la un anumit punct al drumului trebuiau să se despartă și cel dintîi îl sfătui :

— Vezi să nu te rătăcești la Iñán. Un drum merge spre Umay. Ai grijă să nu greșești !

— Nu, n-am să greșesc, strigă Adrián sigur de el, plesnind cu frîul în crupa calului.

Și o luă la trap pe o cărare care șerpuia la poalele muntelui Peaña. Trecu peste un vad secat, apoi prin poarta deschisă a unui zăplaz și ajunse la colina Tacual. Vîntul bătea destul de tare, umflîndu-i *poncho*-ul. Din cînd în cînd, se auzeau șuierăturile și strigătele indienilor care se chemau de la un munte la altul, coborînd spre imașuri.

Apucă pe o coastă plină de grohotiș și trecu pe la Pietrele Mari, o îngrămădire de stînci uriașe, negre, printre care lumina lunii nu mai pătrundea, astfel că întunericul sporea. Acolo îl cuprinse teama din pricina vechilor povești în care, prin bezna trecătorii alcătuite de aceste stînci, se împleteau fantastice conciliabule între diavoli și stafii. Să le ocolească ar fi însemnat să piardă timpul și ceilalți or fi și ajuns la Norpa, așa că începu să biciuiască fără milă crupa lui Ruano care străbătu în galop strunga întunecată, brăzdată doar ici și colo de o lumină stinsă ; în tăcerea deplină nu se auzea decît tropotul năprasnic al copitelor și zgomotul pietrișului răscolit. În curînd se ivi buza unei coaste cu pămînt albicios. Alergă așa pînă-n locul unde începea piscul abrupt al Iñánului. Acolo, drumul se îngusta trecînd pe lîngă o prăpastie și continua în trepte, care trebuiau coborîte încet. Adrián nu descălecă, mîndru de isprava pe care era gata s-o săvîrșească. Jos se ivi un desiș și abia cînd

ajunse acolo băgă de seamă că, noaptea, toate potecile asemănîndu-se, o pornise chiar pe drumul pe care Oteíza îi spusese să n-o apuce. Drace ! Se întoarse și lăsă frîu liber lui Ruano, care, de capul lui, o luă în trap ușor pe drumul potrivit.

În desiș țipau o mulțime de păsări de noapte ; în sfîrșit, se zări și coama Norpei, de unde trebuia să coboare pînă jos. Apăru un zid de piatră și altă poartă deschisă, dincolo de care potecile se întretăiau și se pierdeau pentru a se ivi iar, șerpuind, frîngîndu-se, țesînd printre copaci și hățișuri o rețea bătută de copitele vitelor. Ruano știa pe unde trebuie s-o ia. Adrián, dîndu-și seama că e un cal de ispravă, prinse să-l îndrăgească. Deodată ajunse pînă la urechea lui susurul unui pîrîu al cărui firicel de apă îl călăuzi mai departe, prin întuneric. Dar începeau să se anunțe zorile. Vîrfurile munților îndepărtați și culmile ce se înălțau pe malul opus al rîului Ocros, ținînd de alte proprietăți, se vedeau limpede. Cînd soarele se ivi pe piscurile munților, Adrián ajunse, în sfîrșit, jos la Norpa. Toți cei care fuseseră numiți se și aflau acolo, descălecați de pe căluții lor păroși. Unii le scoseseră căpestrele și dobitoacele pășteau tot felul de buruieni uscate. Cîțiva cîini lățoși se ațineau pe lîngă stăpînii lor.

Adrián dădu bună ziua și toți îi răspunseră în chipul cel mai firesc, fără să-l întrebe cum de nu s-a pierdut în desișul de la Iñán, ori dacă a coborît călare sau pe jos coasta rîpoasă și nici măcar dacă a străbătut afurisita aceea de strungă de la Pietrele Mari sau a luat-o prin altă parte. Și Adrián primi încă o lecție de laconism indian.

— Toată lumea e aici ? întrebă Antonio Huilca, șeful cetei.

— Da, nu lipsește decît Damián...

— Vine el ; atunci, să mergem...

Erau cu toții cincisprezece călăreți. Scoțîndu-și *poncho*-urile și punîndu-le pe cai, rămaseră în cămășile ce se zăreau albicioase ca ceața dimineții. Antonio dădu cîteva porunci scurte. Îmboldiți cu călcîiele, căluții își încordară grumazul sub apăsarea frîului, nerăbdători s-o ia la goană.

— Tu, Roberto, o iei către Ayapata și cum îl vezi pe Damián, îl chemi să-ți ajute.

— Bine...

Roberto își îmboldi rotatul cu coamă bogată și porni în galop. Dar abia se depărta puțin, că Artemio Chauqui strigă după el :

— Roberto... vino înapoi... înapoooi..

Roberto se întoarse, oprindu-și calul cu o smucitură violentă.

— Ascultă... îi spuse Artemio, mi se pare că n-ai să poți lua parte la *rodeo*...

— Ba am să pot...

— N-ai decît un singur pinten, așa că n-o să vrea să se avînte decît o singură parte a calului...

Grupul izbucni în rîsete voioase, în cap cu Roberto; hohotele lui răsunătoare avură asupra rotatului efectul unor lovituri de bici. Cu tot terenul plin de *arabiscos* și *uñegatos* ghimpoși, de care trebuia să se ferească, calul o luă spre Ayapata în salturi mari. În timpul acesta, cîțiva din ceată își trăseseră peste pantaloni o altă pereche, din piele de cerb, pentru a și-i cruța pe cei buni.

— Și-acum, gata cu joaca! rosti Antonio mai în serios, mai în glumă. Voi trei luați-o spre Shango, voi spre Puquio, voi mai jos, pe coastă, iar eu pe dincoace... Trebuie să gonim vitele către pășunea de la Norpa...

După o jumătate de ceas, oamenii și cîinii erau risipiți pe întinsele coaste acoperite de mărăciniș, mînînd vitele spre valea stabilită. Vacile căutau să scape prin văgăuni ori o luau la fugă pe cărărui rîpoase, ca să se ascundă prin hățișuri. Aveai de furcă, nu glumă, pînă să le aduni. Îndată ce scăpau de sub supraveghere o și luau razna, iar oamenii și cîinii trebuiau să alerge din nou, să gonească pentru a le-o lua înainte, ca să le taie drumul. Prin locurile unde desișul era alcătuit numai din mărăciniș, lasourile zburau înhățînd de coarne pe cele mai viclene. Cîțiva călăreți mergeau înainte cu cele prinse, iar celelalte le urmau, mînate de alți indieni, pînă ajungeau la locul hotărît.

Cînd soarele, după ce se plimbase peste munții înalți, ajunse să poleiască întinsa coastă de la Norpa, se și afla o mică cireadă pe cîmpie, loc de adunare cît se poate de potrivit pentru vitele care mugeau și alergau pe povîrnișuri, ieșind din toate părțile, ca și cum le-ar fi odrăslit muntele.

— Nea... nea... nea... strigau vajnicii *repunteros*, stîrnind de pretutindeni ecoul stîncilor.

Caii nu erau duși la păscut la Norpa, fiindcă acolo vara pășunea se usca și numai vacile puteau rumega cotoare, cactuși și frunze veștede.

Gonîră după vite cît e ziulica de mare. Multe vaci se vîrîseră prin strungi pline de hățișuri, în care nu puteau pătrunde decît oamenii și cîinii. Trebuiau să descalece și să tragă în ele cu praștia, ori să pătrundă în desiș și să le croiască cu vreo joardă.

Deodată, pe coasta Agapatei apăru un urs negru și morocănos, urmărit de cîțiva cîini. Oamenii se opriră să vadă vînătoarea. Haita spori curînd cu alți cîini, care alergară de peste tot. Vreo șase, lățoși, lătrau în jurul ursului, care-și vedea de drum întorcîndu-se uneori, liniștit și prudent, nelăsîndu-se însă apucat de nicăieri.

— Cum de nu mi-am luat pușca! exclamă unul dintre *repunteros*. Mereu se întîmplă așa. Cînd n-o ai la tine, se și ivesc blestemații ăștia... Nu știu cum aș face s-o iau și-n același timp s-o las și acasă...

Juan Medrano se gîndea la vechitura de pușcă a lui tatăsău.

Prada avea să scape, căci cîinii o urmăreau, dar nu îndrăzneau să se apropie. Cînd unul se apropie ceva mai mult, ursul îi trase o labă în cap de-l făcu să rămînă lat pentru totdeauna, după o scurtă chelălăială. Ceilalți se îndîrjiră și mai tare, dar totodată le spori și teama, așa că lătrau alergînd în jurul lui și cînd, în sfîrșit, se năpusteau asupra ursului, nici nu apucau să muște fiindcă dădeau îndărăt urlînd de furie și neputință. Ursul o luă la vale și începu să coboare pe niște stînci roșcate, colțuroase. Unul după altul, cîinii se lăsară păgubași de hăituială, fără să se simtă atinși în amorul lor propriu, pentru că stîncile alcătuiau un obstacol natural atît de greu de trecut, încît matahala greoaie rămase singură și se pierdu printre cactuși și *achupallas*.

Oamenii își văzură iar de treabă. Pe la amiază, cînd soarele dogorea frigînd spinările, cireada ajunse destul de mare, proiectîndu-se ca o pată întinsă pe uscăciunea sură a cîmpiei. O parte din vite stăteau la umbră, pe sub *arabiscos*. Nu mai trebuia decît să le adune și pe cele cîteva care mai rămăseseră și să mai cerceteze încă o dată hățișurile. Prin strîmtorile ferite de soare se vedeau corosolieri plini de flori parfumate ori de fructe. Cu puțină răbdare puteai găsi destul de ușor fructe coapte, ca să-ți potolești foamea. Din depărtare, răzbăteau stins ecourile stîrnite de strigătele celorlalți *repunteros*, plecați în

valea îngustă a rîului Ocros să adune măgari sălbatici. Și acolo, chiar că îi treceau toate nădușelile pe harnicii *repunteros.*

Coborînd o pantă foarte abruptă, mai multe vaci începură să fugă spre o văgăună depărtată. Dacă izbuteau să se ascundă acolo, n-ar mai fi fost ușor de scos, așa că Adrián și cu încă trei indieni porniră călări în goana mare, să le ațină calea și să le întoarcă. Adrián apucă pe o cărăruie care suia pe niște stînci și, de sub copitele calului, începură să se desprindă pietre care, din pricina pantei, se rostogoleau cu o viteză vertiginoasă. Una din ele, rotundă și mare, sărea izbindu-se de stînci, fără să se spargă.

— Păzea !...

Bolovanul trecu vîjîind peste capul calului pe care se afla Cayo.

Vacile își înteţiră goana, călăreții de asemenea.

Adrián se ținea încovoiat, primind în pălăria lui de pai șfichiul ramurilor ghimpoase care, altfel, i-ar fi sfîșiat fața.

— Păzea, păzea !...

Iar bolovani ? Adrián ridică ochii și pricepu numaidecît. Calul gonea către niște *arabiscos* uriași, de crengile cărora era gata să-și strivească capul. Cum nu mai avea timp să-și întoarcă calul spre o potecă mărginită de *uñegatos*[1] sau să-l oprească din goana lui avîntată, Adrián întinse brațele și se apucă zdravăn de prima creangă mai groasă. Calul trecu pe dedesubt și băiatul rămase spînzurat de copac ca o maimuță. De departe se auzeau hohotele de rîs ale tovarășilor lui, care, venindu-le de hac vacilor, le întorceau înapoi, în vreme ce Adrián, ca să se grozăvească cu îndemînarea lui, coborî în mîini pînă la trunchi și alunecă ușurel la pămînt. Apoi se duse să-și caute calul, care se oprise pe aproape.

Văpaia soarelui înroșea munții din depărtare, cînd cei cinsprezece flăcăi sosiră pe cîmpie cu ultimile vaci.

— Trebuie să le mînăm spre un loc închis, ca să nu fugă la noapte, zise Antonio.

Le mînară într-o văgăună înconjurată de steiuri și se împărțiră în grupuri de pază la ieșirea ei. Apoi, din traiste răsăriră tiuqele, pastrama, făina, o dată cu niște oale mici pe care oamenii le așezară pe pirostrii făcute din trei pietre, deasupra focurilor ce scînteiau vesel în întunericul ce se întinsese ca un

---

[1] Sau *uña de gato* — gheară-de-pisică.

cort peste văgăună. Alături, caii ronțăiau mlădițe și cîinii priveau, iar înăuntru, văgăuna fremăta de forfota neliniștită a vacilor captive, care mugeau și se bușeau. La răstimpuri, cîte una înainta căutînd să se strecoare neobservată și să scape, dar oamenii și cîinii prindeau curînd de veste și-o sileau, cu lovituri de pietre și lătrături stăruitoare, să se întoarcă la cireadă.

Printre mugete și nechezături, indienii începură să-și mănînce supa bine dreasă, pastrama friptă chiar sub ochii lor și floricelele învoalte aduse de acasă. O găină frumos rumenită, cu miros îmbietor, și o tocăniță picantă, din cartofi și carne de porc, circulau printre grupurile de meseni, făcînd cinste priceperii femeiești. Apoi luară în gură coca, rînduiră schimburile pentru paza de noapte și își pregătiră culcușurile din samare și *poncho*-uri. Un tremur de lumină vestea ivirea lunii. Trupurile oamenilor erau frînte de oboseală. Cînd unul din cei de pază îi ceru lui Amadeo Illas să spună o poveste, nu primi nici un răspuns. Amadeo adormise...

A doua zi, mînînd vitele spre sat, avură parte de alte peripeții. Mai toate vacile, renunțînd la îndărătnicie, mergeau supuse, dar cîteva mai năbădăioase le dădeau tot timpul de furcă. Ba, la un moment dat, toată cireada era s-o ia razna, luîndu-se după vitele nesupuse. Soarele începuse să coboare, cînd cireada, scăldată în sudoare, pătrunse cu mare vuiet pe Strada Mare, stîrnind nori de praf ; cîțiva țărani se postară lîngă poarta ocolului vacilor, ca să le taie drumul, așa că animalele intrară și ocolul se umplu de masa bălțată și fremătătoare. Ceva mai departe forfoteau, de asemenea pline, ocoalele iepelor și măgarilor. Rosendo Maqui și regidorii, în picioare pe unul din zidurile groase de piatră, vorbeau despre numărătoare. Pe toate zidurile se îngrămădeau curioșii. Copiii scoteau chiote, iar fetișcanele se uitau nu numai la vite ci și la vînjoșii *repunteros* care se întorceau de la cîmp cu fețele pîrlite de soare și de vînt și cu glasul răgușit.

Numeroși indieni de la Umay și de la Muncha, anunțați de Rosendo, se aflau prin toate ocoalele. Despărțeau și scoteau afară animalele *haciendei* din Umay sau pe ale lor, ca să le ducă pe miriști, să le dea sare, să le însemne, să le îmblînzească... Cei din *Muncha* obișnuiau să plătească un *sol* pe an de cap de vită care păștea pe pămîntul comunității. În schimb, don Álvaro Amenábar nu se învoise niciodată să plă-

tească, sub cuvînt că obștea n-avea decît să împiedice vitele străine să pătrundă în hotarele ei. Dar pe *hacienda* lui nu vroia să știe de treaba asta. Cînd oamenii lui dădeau peste un animal străin de pămînturile de la Umay, îl țineau zălog și don Alvaro nu-l slobozea pentru mai puţin de cinci *soles*, sumă ce reprezenta preţul pe care-l lua pentru un an de pășunat. Rosendo nu o dată se gîndise la acest procedeu, găsindu-l de neconceput, nu numai din punct de vedere moral, dar și ca o chestiune de ambiție din partea unui om care stăpînea pămînturi nefolosite atît de întinse, că acopereau jumătate din ţinut. De data asta alcaldele primi pentru vacile, măgarii și caii celor din Muncha o sută optzeci de *soles*, în vreme ce, ca în toți anii, de pe urma vitelor de la Umay — cinci sute de capete — mînate de cîțiva *repunteros* leneși, nu se alesese cu nici un ban.

Porfirio Medrano, care stătea lîngă Rosendo, comentă acrit :

— Bogatul tot bogat, iar banul, oricît de greu, nu cade pe jos...

Alcaldele încuviință rostind una din acele fraze care-l făcuseră, cu mulți ani înainte, să i se ducă vestea :

— Iar dacă banul cade pe jos, asta-i numai pentru ca săracul să fie nevoit să se plece pentru a-l ridica...

Cînd ocoalele se mai goliră, oamenii putură număra, în afara vitelor de povară, vreo treizeci de vaci, plus douăzeci de iepe și cam tot atîtea măgărițe — toate animale de reproducere aparținînd comunității. După mulțimea de vite care fusese la început, poate părea foarte puțin, și pe bună dreptate, dacă se gîndeau la alergătura și bătaia de cap pe care o avuseseră, dar nu și față de speranțele lor.

— Nu vindem nimic, fu de părere Rosendo. De masculi avem nevoie pentru muncă și de femele pentru prăsilă... Trebuie să ajungem la o sută... Cu o sută de vaci, scăzînd pe cele prăpădite prin rîpe, doborîte de urs ori furate, putem vinde vreo douăzeci pe an, fără să scadă prăsila sau să sufere munca... Bănet, nu glumă ! Și același lucru și cu celelalte animale. Acum o să avem și școală... Cu timpul, vom putea să-i trimitem pe băieții cei mai buni la învățătură... Să se facă medici, ingineri, avocați, profesori... Avem și noi, indienii, destulă nevoie de unii care să ne îngrijească, să ne învețe, să ne apere... Cine ne împiedică ? De ce să n-o facem ? O s-o facem... Alte comunități au făcut-o... Eu n-am să mă apuc... sînt prea bătrîn...

Dar voi, regidorilor, trebuie s-o faceţi... Nu e bine ? Aşa să le spuneţi la toţi... Toţi or să înţeleagă...

Regidorii încuviinţară şi Goyo Auca rosti un „sigur, *taita*“ plin de veneraţie.

Neştiutor şi străin de tot ce plănuiau bătrînii, Augusto Maqui trecu călare pe şargul lui, rotindu-şi lasoul după un mînzoc în goană. Îl prinse în laţ, apoi îl opri cu o zmucitură puternică şi bruscă. Cocoţată pe un zid, Marguicha îl pierdea din ochi şi nu se mai gîndea la Demetrio.

Oamenii deschiseră poarta zidului de piatră, care înconjura porumbiştea, şi vitele intrară înăuntru. Îmbulzindu-se cu lăcomie, caii, vacile şi măgarii se năpustiră pe mirişte. Pe urmă, încet-încet, se liniştiră, arătîndu-şi mulţumirea prin mugete prelungi ori prin nechezături scurte.

Soarele s-a făcut grîu şi grîul s-a făcut snopi. Venise timpul secerişului. Uşor şi plăcut seceriş pe mantia sură a pămîntului. Secerile au fost scoase de sub streşini, unde stătuseră agăţate în cui. Duse acum la cîmp, retezau grîul cu un zgomot uşor, iar paiele drepte cădeau şi spicele purtate spre arie fremătau şi tremurau. Oamenii dispăreau cu totul sub enormele poveri de snopi, ce păreau că umblă singure. Dar sub ele se rîdea şi se vorbea. Pe arie gireada creştea, iar cei veniţi cu încărcătura beau puţină *chicha* şi se întorceau la secerători, care se luptau de zor cu zidul din faţa lor : un zid care nu se dărîma, ci dădea mereu înapoi. În curînd tot lanul de grîu ajunse pe arie. O gireadă circulară, înaltă şi galbenă, întruchipa credinţa ţăranilor : ei s-au aplecat tot anul asupra pămîntului cu o mişcare pe care-au uitat să i-o închine lui Dumnezeu.

A doua zi începu treierişul. Aria se afla chiar la marginea satului. Mai mulţi indieni cu furci de lemn se urcară pe claie, şi se apucară să zvîrle pe pămîntul bine bătătorit primii snopi de spice. Iepele care fuseseră în porumbişte apărură şi toţi oamenii din comunitate — bărbaţi, femei, copii — ţinîndu-se de o frînghie alcătuită din mai multe lasouri, făcură o roată mare în jurul ariei, ca îngrădire vie şi multicoloră. Iar treierătorii, călări pe cele mai bune iepe, îşi beau porţia de *chicha,* care trebuia să le dea avînt, şi intrau pe arie sărind peste frînghie. Şi treierişul începu, cu strigătele oamenilor şi galopul cailor, sub copitele cărora paiele se fărîmau şi spicele îşi scuturau rodul. Soarele, atît de prielnic treierişului, nu lipsea nici el.

împietrit parcă pe gireada de grîu, cădea risipindu-se pînă la picioarele celor ce ţineau frînghia. Tiugi lustruite treceau din mînă-n mînă, pline cu *chicha*. Călăreţii strigau, iepele alergau ; treiera soarele, treiera inima, treierau munţii. Iar sufletul se veselea de *chicha*, de culori, de strigăte şi de grîne.

Pentru a descrie aproximativ un treieriş din Anzi ar fi nevoie de cuvîntul *círculoiris*. Unul din călăreţi, omul cu glasul cel mai limpede, scotea un strigăt puternic, răsunător, aproape muzical, „uuuaaaay", iar ceilalţi îi răspundeau cu un ton mai jos : „uaaay"... „uaaay"... „uaaay", „uaaay", „uaaay"... alcătuind un cor care se auzea pînă-n munţi. Din cînd în cînd, călăreţii ieşeau şi erau schimbaţi cu alţii, cu forţe şi voci proaspete. Unul dintre ei rămîne prin preajmă, beat de mulţumire, şi soarbe cu nesaţ priveliştea ariei. Iar unul dintre copiii lui, încă mititel, se apropie să-l întrebe :

— *Taita*, de ce strigă aşa, de parcă se cheamă şi-şi răspund ?

— Aşa ştim noi să cîntăm...

Da, cei care n-au fost înzestraţi de natură cu voci pentru a cînta *huainos*, ori cu talent pentru vreun instrument au, o dată pe an, prilejul să înalţe strigînd — puternice şi fericite strigăte — un imn plin de măreţie. Imnul către soarele care s-a întrupat în spice şi ajută la treieriş. Imnul către rod, care este totodată sfîrşitul şi începutul, împlinire devenită grînă şi vestire a miracolului simplu al sămînţei. Imnul către efortul creator al pămîntului şi al ploii şi al braţelor neostoite şi al credinţei plugarului, sub ocrotirea soarelui. Imnul către dinamica trudă de-a reteza tulpini şi fire pentru a nu lăsa decît bunătatea vieţii, adunată în boabe şi gata să se dăruie. În sfîrşit, imnul înălţat hranei, nobila hrană a omului, aidoma nobilei datorii a sîngelui curgînd în vine.

Gireada se termină şi se fac ultimele ocoluri. Iepele ies de pe arie şi indienii, cu ajutorul furcilor, strîng paiele spre mijlocul ariei, iar femeile, cu tîrnuri mari adună tot spre mijloc, pînă la ultimul bob... O moviliţă bine rotunjită, în care se topeşte asfinţitul, arată că munca s-a sfîrşit. Apoi cordonul de lasouri cade, roata multicoloră se desface şi strigătele se potolesc. Şi cînd pare că tristeţea va coborî o dată cu umbrele tot mai adînci ale nopţii, ţîşnesc sunetele harpei, zumzetele scripcii şi melodia flautului şi a naiului ; răpăitul tobelor mici frea-

mătă, iar toba mare bubuie vibrînd adînc. Toți, cu mic, cu mare, mănîncă și beau. Iar mai tîrziu, întîi la lumina stelelor și apoi a lunii, instrumentele prind noi puteri și glasuri limpezi se înalță, începînd să cînte melodii de dans. Iar bărbații și femeile devin numai ritm și veselie în dialogul trupesc de dăruire și refuz pe care-l începe fiecare pereche care dansează *huaino*...

Apoi oamenii strujiră porumbul și vînturară grîul. Iar vînturatul dură mult și merse încet, atît cît se putea aștepta de la un vînt leneș care dorea parcă să fie rugat.

— Vîntule, vîntule, vîntuleeee ! se rugau femeile cu glas duios.

Iar bărbații îl pofteau cu un fluierat aparte, cu multe inflexiuni la început, prelungit apoi într-o notă ascuțită și șuierătoare, ca țiuitul sfîșietor al gloanțelor.

Vîntul venea tacticos, în rafale, fluturîndu-și aripile puternice, în timp ce furcile răscoleau movila fragilă ; pala ducea cu ea paiele, lăsînd boabele să cadă. Cînd se isprăvi cu paiele mari, locul furcilor îl luară lopețile de lemn. Pe arie se adunau tot mai multe boabe care cădeau ca ploaia din văzduh. Ceva mai departe, vîntul aduna paiele grămadă.

Peste noapte, pîlcuri de țărani aprindeau focuri cu paiele vînturate și coceau dovleci. Stăteau la taclale voioși, mîncînd feliile dulci, apoi mestecau coca, în vreme ce cîte unul depăna vreo poveste. Într-un rînd fu poftit Amadeo Illas să istorisească și spuse povestea cu „Împricinații și judecătorul“. Într-o împrejurare oarecare o povestise la oraș, și un domn care o ascultase spusese că era în ea multă înțelepciune. El însă nu se gîndea la asta, pentru că nu se pricepea la judecăți și o povestea numai de plăcere. O auzise de la mama lui, care murise, iar ea o învățase de la un vestit băsmuitor, poreclit „Povestitorul“.

Amadeo Illas era un tînăr plin de viață, chipeș, care purta frumoase *poncho*-uri roșii cu dungi albastre, țesute de nevastă-sa, și ea tot tînără. Trecea drept mare povestitor și unii țărani începeau chiar să spună, exagerînd, firește, că-i întrecea pînă și pe cei mai vechi băsmuitori din Rumi. În orice caz, avea mulți ascultători. Iată povestea pe care le-a spus-o atunci :

O broască era foarte fudulă de glasul ei și-și petrecea toată noaptea cîntînd : oac, oac, oac... ; iar un greier era și mai fudul de glasul lui și-și petrecea toată noaptea, ba chiar și toată ziua, cîntînd : țîr, țîr, țîr... O dată se întîlniră, și broasca îi zise greierului : „Glasul meu e mai frumos". Dar cum greierul răspunse „Al meu e și mai frumos", se iscă o discuție fără sfîrșit. Broasca o ținea într-una că ea cîntă toată noaptea. Greierul zicea că el cîntă zi și noapte. Broasca zicea că glasul ei se aude pînă departe, iar greierul spunea că al lui se aude mereu. Începură să cînte pe rînd : oac, oac, oac... ; țîr, țîr, țîr... și nici unul nu se lăsa convins. Atunci broasca spuse : „Știu eu pe-aici prin preajma mlaștinei un bîtlan. Hai să-l luăm judecător !" Și greierul îi zise : „Haidem !" Țopăiră și țopăiră pînă dădură de bîtlan. Era cenușiu și stătea într-un picior, uitîndu-se la apă. „Bîtlane, știi să cînți ?" strigă greierul. „Da știu", răspunse bîtlanul, aruncîndu-le o scurtă privire. „Ia cîntă, vrem să auzim dacă te pricepi, înainte de a te lua drept judecător", zise broasca. Dar cum bîtlanul își avea socotelile lui, răspunse : „La urma urmei, cine sînteți voi de vreți să mă puneți la încercare ? Glasul meu e foarte frumos, zdrăngănitori pîrliți. Dacă vreți să vă fac dreptate, vă fac ; dacă nu, vedeți-vă de drum !" Și, cu un aer plictisit, întinse și piciorul celălalt. „Așa e, zise broasca, nu se cuvine să ne judecăm judecătorul !" Iar greierul strigă : „Bîtlane, nu-ți cerem decît să ne spui care din noi doi cîntă mai frumos". Înțelegător, bîtlanul răspunse : „Atunci apropiați-vă, să vă aud mai bine !" Numai că broasca îi spuse în șoaptă greierului : „Poate că ar fi mai bine să nu ne mai apropiem și să socotim treaba încheiată..." Dar greierul, convins că va cîștiga și stăpînit de vanitate, zise : „Ia lasă, ai glasul mult mai urît și ți-e teamă c-o să pierzi !" Atîta i-a trebuit broaștei ! S-a mîniat și i-a răspuns : „O să auzi tu acum ce înseamnă cîntare !" Și, din cîteva salturi mari, se apropie de bîtlan, urmată de greiere. Bîtlanul se întoarse spre ei și-i porunci broaștei : „Hai, cîntă !" Și broasca începu îndată să cînte fără să mai știe de nimic, sigură de izbînda ei, iar în vremea asta bîtlanul îl mîncă pe greier. Cînd broasca se opri, bîtlanul îi spuse : „Acum o să vă continuați ciorovăielile în gușa mea", și o mîncă și pe ea. Apoi, mulțumit de isprava lui, își ridică iar un picior și privi mai departe, liniștit, la apă...

Încet-încet, oamenii se risipiră pe la casele lor, iar la arie rămaseră numai Fabián Caipo și nevastă-sa, pentru a păzi grîul. Poarta dinspre miriștea lanului de grîu fusese larg deschisă, iar vitele hoinăreau în voie zi și noapte pe ogoare și prin sat. Între oameni și animale părea că se stabilise o intimitate desăvîrșită.

Într-o noapte Marguicha și Augusto găsiră că se poate sta foarte bine pe șira de paie și nu se întoarseră acasă decît foarte tîrziu. Era o noapte minunată. O lună mare, domoală și rotundă, lumina povîrnișurile tăcute, satul adormit, munții înalți, ghețarul singuratic și îndepărtat. O pasăre cînta în desișul unui soc. În preajma șirei un cal și o iapă își încrucișară gîturile. Pacea blîndă a nopții se revărsa peste oameni și, sub vraja ei, Fabián și nevasta lui cunoscură fiorul dragostei în coliba lor improvizată. Iar Augusto o atrase tăcut pe Marguicha către el și fata, supunîndu-se fericită, îi dărui în lumina lunii trupul tînăr și frumos.

Recolta se împărți între membrii comunității după nevoile fiecăruia, prisosul urmînd să fie vîndut.

Și cum prin piață mai rămase puțin grîu, risipit de cine știe cine, Rosendo Maqui strigă supărat :

— Adunați grîul ăsta, adunați-l numaidecît... Mai bine să vezi pe jos bani decît grînele lui Dumnezeu, mîncarea, hrana binecuvîntată a omului...

Așa s-a recoltat de pe ogoare, încă o dată, grîul și porumbul, aceste roade ale pămîntului. Ele însemnau viața oamenilor din comunitate. Ele însemnau istoria comunității din Rumi... Pînă acum l-am văzut nu o dată pe Rosendo Maqui cugetînd la fel de fel de întîmplări ca la o adevărată istorie a așezării lor. E un lucru care se întîmplă adesea, și cu atît mai mult în cazul său, fiindcă pentru bătrînul alcalde pămîntul era însăși viața și nu niște simple amintiri. Și acea istorie părea foarte bogată. Dar cu cît cele petrecute se întind pe o perioadă mai îndelungată, pe cincizeci, pe o sută, pe două sute de ani și chiar mai mult — să nu uităm că Maqui însuși știa foarte multe numai din auzite — viața comunității ne va apărea mai unitară, depănată sub semnul liniștii și al păcii, dobîndindu-și deplinul înțeles din munca pămîntului,

în care semănatul, cultivarea şi recolta formează adevărata axă a existenţei sale. Grîul şi porumbul — „hrana binecuvîntată“ — aveau la Rumi putere de simbol. Şi aşa cum alţi oameni îşi clădesc planurile pe funcţii, titluri, pe artă sau mijloace materiale, membrii comunităţii îşi puneau nădejdile în pămînt şi în roadele lui. Iar pentru ei, pămîntul şi roadele lui erau în primul rînd un crez al înfrăţirii.

VI

PRIBEAGUL

MERGEA CĂTRE SUD, împotriva vîntului, împotriva destinului. Vîntul îi era vechi prieten şi trecea mîngîindu-i pielea arsă de soare. Destinul însă i se împotrivea ca un cal nărăvaş, iar el mereu îşi schimba locul şi umbla haihui, doar-doar l-o îndupleca. Orice gînd de înapoiere i-ar fi fost fatal. Cu toate acestea, îi plăcea să se gîndească la întoarcere. Mai ales acum, cînd vedea spicele coapte şi porumbiştile bogate. Cei din comunitate vor fi stînd acum să treiere şi s-or fi veselind, cu chiote şi joc... Şi cei din Rumi îi duceau dorul lui Benito Castro, iar în zilele secerişului îi simţeau cu atît mai mult lipsa, dar nimeni, nimeni nu ştia pe unde se află. Trist lucru ! În drumurile lui lungi, Benito se simţea tare părăsit, şi numai calul — luat din stava comunităţii — îi mai alina singurătatea.

— Ah, soartă, soartă ! Răbdare, căluţule, răbdare...

Abram Maqui îl învăţase să îmblînzească bidivii. Noroc că şi lui Augusto îi plăcea treaba asta. Se despărţiseră pe vremea cînd Augusto începuse tocmai să se deprindă cu călăria. Ce bine era să-ţi poţi stăpîni calul şi să te înţelegi cu el cum se înţelegea cu Luceafăr. Luceafăr era alb, liniştit, dar nu greoi, şi-l botezase aşa cu gîndul la steaua dimineţii. Cînd îl bătea pe grumaz, calul îi răspundea frecîndu-şi capul de umărul lui. Umblaseră mult împreună şi drumurile lungi leagă prietenii trainice.

Străbătuseră multe ţinuturi şi se opriseră mai întîi în munţii Huamachuco. Benito Castro se tocmise ca *arriero* la o *hacienda*. Trebuia să umble într-una şi să se întoarcă mereu în acelaşi loc, ceea ce însemna să nu mai scape niciodată de sărăcie. Dar cum nu putea sta degeaba, primise să facă şi asta. Cînd au venit serbările carnavalului, peonii de la *hacienda* s-au pus pe petreceri. De dimineaţă, oamenii au înălţat un *unshe*, adică un copac încărcat cu tot soiul de fructe — portocale, banane, *mangos, mameyes* — şi cu multe obiecte care mai de care mai ispititoare : basmale colorate, oglinjoare, flacoane cu esenţă de flori, cîteva cuţite, nişte fluiere. Flacoanele erau legate de trunchi, pentru ca ramurile să le ocrotească de lovituri. Bărbaţii şi femeile, ţinîndu-se de mîini, formau apoi un cerc

larg și începeau să se rotească în jurul copacului. Fructele se legănau încet, reflectîndu-și culorile în oglinjoare și tot copacul strălucea minunat. Chiar lîngă piciorul copacului, un bărbat cu un batic verde la gît prindea să-i dea ocol o dată cu ceilalți, dar în sens invers, cîntînd cu voce puternică versurile hazlii ale vechiului dans *silulo* :

Carnavalul a sosit,
Guayay, silulito,
Să petreacă cel lihnit
Ca mine, iubito!

După fiecare cuplet, urma refrenul :

Și iar unu și iar doi,
Și iar trei, hai toți cu noi,
Și iar patru și iar cinci,
Iar la șase-o iau-napoi.

În acea clipă se răsucea pe loc și o pornea în sensul celălalt, iar roata, care se învîrtea din ce în ce mai repede, trebuia să facă la fel. Cîntărețul continua, repetînd de mai multe ori :

Ia să spun eu ce v-așteaptă,
Ia să spun eu ce v-așteaptă...

Cei din roată așteptau nerăbdători și veseli și în cele din urmă omul striga :

Hai, perechi, perechi cu toții!

Și roata se desfăcea în perechi îmbrățișate și cum participanții alcătuiau un număr fără soț, întotdeauna rămînea cineva singur. Acesta trebuia să se apropie de copac și să izbească de cîteva ori cu securea în trunchi.

Primul rămas singur fu Benito, care n-avea nici o prietenă, dar după ce crestă copacul, se apropie de el o fată bine împlinită și frumușică.

— Primești să-ți fiu eu pereche, don Benito, ca să nu rămîi iar singur ?...

Hora continuă și cîntecul de asemenea.

Tare-mi plac acei vlăjgani
Guayay, silulito.
Ce — sălbatice dihănii,
— silulo, silulo
buzna dau în orătănii
cu jungherele, gămani,
Guayay, silulito,
Chiuind : „Moarte-n curcani !“
silulo, silulo...

Și oamenii se veseleau așa, așteptînd să vadă cînd o să se prăbușească frumosul copac. Unii, ca să facă haz, își părăseau perechea, așa că numărul celor care izbeau cu securea sporea mereu. Cel care izbutea să doboare copacul trebuia să-l ridice pe cel din anul următor. În cele din urmă copacul se prăvăli și toți se năpustiră asupra lui bulucindu-se, căzînd și rîzînd. Benito era puternic și se alese cu un flacon de apă de flori, cu două basmale și un cuțit. Afară de cuțit, dărui totul fetei cu care jucase, Juliana. Primind darul, fata îi spuse că nu e măritată și că locuiește la o soră căsătorită. Iar el îi mărturisi că e singur și-a nimerit pe-acolo umblînd după un rost.

— La ce să te omori, cînd nu ești însurat ?! se miră noua lui prietenă.

Lucrurile mergeau bine, însă după prînz începu întrecerea pentru cocoși. Cel care dăruia cocoșul pentru întrecere, anunță că premiul era de treizeci de *soles* și asta atrase mulți participanți și spectatori. Peonii cu familiile lor alcătuiau un fel de coridor în fața casei celui cu cocoșul. Între doi stîlpi era întinsă o frînghie care trecea printr-un belciug fixat pe unul din ei. Chiar la mijloc, între stîlpi, atîrna de frînghie un coșuleț făcut din scoarță de copac elastică, acoperit cu o pînză groasă, cusută bine la margini. Într-o parte se ițea capul unui cocoș. Un om, care stătea lîngă stîlpul cu belciug, mînuia frînghia. Stăpînul cocoșului veni în mijlocul mulțimii și strigă :

— În coș sînt treizeci de *soles !...* Cine vrea să concureze ! Călăreții vor trebui să ocolească creasta aceea împădurită și să treacă apoi pe la eucalipții de colo...

Se înfățișară zece călăreți, grozăvindu-se pe întrecute cu caii lor, ca să-și inspire respect unii altora. Benito își zise : „Treizeci de *soles?* Să încerc și eu cu Luceafăr al meu !“ Cel cu frînghia o tot trăgea, mișcînd coșul ; clinchetul metalic al monedelor era ispititor. Cocoșul scotea din cînd în cînd un strigăt de alarmă. Metiși și indieni se uitau la participanți comentînd agerimea cailor și vînjoșenia călăreților. Se făceau pariuri. Iar călăreții își struneau caii gonind încoace și încolo, cercetînd în treacăt drumul pe care urma să-l străbată. Era plin de hîrtoape ; mai trebuiau să urce și o coastă, pentru a înconjura creasta și a ajunge la eucalipți, apoi să coboare pînă la șes întorcîndu-se la punctul de plecare. În vremea asta veni și proprietarul *haciendei* cu nevasta și fetele lui, să privească întrecerea. Una din domnișoare se uită la Benito și-i spuse zîmbind : „Tu o să cîștigi“. De-ar auzi-o cerul ! Însă Benito nu se simțea la largul lui. Un vlăjgan de metis, călare pe un murg focos și voinic, schimbase o privire furișă cu cel care trăgea frînghia.

Întrecerea începu. Dintr-un anumit loc, călăreții porneau în galop, pătrunzînd în acel coridor format de spectatori. Coșul le era la îndemînă, dar în clipa cînd călărețul întindea brațul, cel cu frînghia o smucea iute, ridicîndu-l pînă sus. La început, se vedea că nu le lăsa nici un fel de șansă călăreților și făcea asta ca să prelungească petrecerea. Apoi a început s-o lase mai moale. Trebuia să fii iute de mînă, să ai ochi buni și să calculezi exact pentru a putea, din goana calului, să prinzi coșul. Mînerul lui trainic era legat de frînghie printr-o sfoară ușor de rupt. Călăreții treceau mereu, făcînd să duduie pămîntul uscat, cocoșul părea să zboare spre cer, banii zornăiau în coș, spectatorii strigau, pariurile sporeau. „Trei *soles* pe cel cu calul alb !“ „Plătesc !“ „Opt *soles* pe cel cu murgul !“ „Plătesc !“ Unii călăreți izbuteau să atingă coșul, mai ales cel cu murgul. Cînd îl vedeau galopînd spre coș, toți strigau : „Acuma !“ Pînă cînd, în sfîrșit, cel cu murgul îl smulse în adevăr. Îl smulse și își continuă galopul, iar ceilalți călăreți se luară după el ; chiar de la început, doi rămaseră în urmă, dar ceilalți începeau să se apropie de el. Pierdu teren intrînd într-o rîpă, dar îl recîștigă la ieșire, apoi iarăși pierdu la urcușul coastei. Urmăritorii se apropiau de el ridicînd nori de praf. Privitorii strigau, deși călăreții nu i-ar fi putut auzi de la acea distanță : „Murgul !“ „Bălanul !“ „Dă-i zor !“

Cîştigătorul înconjură coasta singur, dar deodată unul cu cal negru îl ajunse, îl prinse de mijloc şi înhăţă coşul. Spectatorii îi vedeau luptîndu-se în plin galop, pînă cînd cel negru se răsturnă de pe cal şi trebui să renunţe. Dar, în luptă, cel cu murgul pierduse teren : acum soseau şi ceilalţi ; depăşiră eucalipţii aproape toţi odată şi începură să coboare. Trei cai, mult prea grăbiţi, se rostogoliră pe povîrniş şi oamenii tresăriră speriaţi, dar călăreţii se ridicară de jos şi porniră după cai. Alţii, văzîndu-se rămaşi prea în urmă, se lăsau păgubaşi unul cîte unul. Nu mai rămăseseră în luptă decît cîştigătorul, Benito Castro, şi un altul, călare pe un cal brun-roşcat. Cînd să alerge pe pantă, mai toţi caii coborîră la fel de repede ; totuşi cel alb se apropie de murg. Ajunseră la şes în acelaşi timp şi Benito, cînd se văzu în dreptul celuilalt, se grăbi să apuce coşul.

Cel care-l purta, un metis oacheş, îi aruncă o privire fulgerătoare şi smuci de coş cu violenţă. Erau amîndoi puternici şi simţeau prea bine acest lucru. Se luptau, se răsuceau, strîngînd genunchii ca să se ţină bine, iar din cînd în cînd se lăsau într-o parte, ca să mărească puterea efortului. Caii alergau unul lîngă altul, pînă cînd deodată, pe neaşteptate, Benito smuci frîul şi calul lui o luă spre dreapta ; celălalt călăreţ, nefiind pregătit să reziste la această manevră, fu smuls de pe cal şi căzu la pămînt. Încercă să se ţină tare, dar Benito grăbi galopul şi rivalul său trebui să dea drumul coşului ca să nu fie tîrît prin mărăcinii ce se iveau în cale. Un alt concurent izbuti între timp să se apropie, dar nu-şi dădu prea multă osteneală să apuce coşul şi Benito Castro trecu printre stîlpi victorios, salutat cu strigăte de bucurie şi urale. Capul cocoşului atîrna fără viaţă. Fusese o întrecere teribilă — comentau oamenii — de o iuţeală năprasnică. Două încleştări şi trei călăreţi trîntiţi de pe cai. Fermierul însuşi se apropie de cîştigător şi-i dărui un cec de o liră [1] zicînd : „Braţe ca astea mi-ar trebui mie pe moşie !" Juliana îi aduse lui Benito *chicha* şi amîndoi, înconjuraţi de un cerc de curioşi, descusură pînza de pe coş. Găsiră înăuntru cei treizeci de *soles*, bătuţi pe muchie ; şi, bineînţeles, cocoşul mort.

Unul cîte unul sosiră apoi, la pas, şi cei care pierduseră, şi Benito, aruncînd o privire metisului cu murgul, pricepu că lupta nu se terminase încă. Metisul avea faţa răvăşită şi se

[1] Echivalînd cu zece *soles*.

uita la el cu nişte ochi injectaţi, care păreau numai sînge închegat. Lesne putea să-i caute pricină, pentru că seara avea să fie bal. În clipa aceea Benito îşi adusese aminte de cuvintele lui Rosendo : „Dacă-ţi cer ceva e să-mi făgăduieşti să nu te vîri în belele“. El îi făgăduise şi iată că aici avea să se bată, fără îndoială, şi nu ştii niciodată cum se va termina o bătaie. Cuţitul cu care se alesese la *unshe* era, poate, un semn. Ar fi iarăşi urmărit, cu o nouă învinuire. În orice caz, calul trebuie să răsufle puţin ; se duse la casa de la fermă, unde locuia, îi scoase şaua şi-l mînă la păscut. Apoi o căută pe Juliana. „Plecăm, m-am săturat de locurile astea.“ Ea, care, ca o adevărată femeie ce era, pricepuse, îl întrebă : „Ţi-e frică să te baţi ?“ O clipă, Benito simţi că i-ar fi plăcut să-şi înfrîngă rivalul în faţa ei, dar îndată îşi zise că nu face să-şi pună pielea în joc pentru o năzuroasă. Pe înserat înşeuă calul şi, cu toate că-l rodea gîndul că ar putea fi socotit fricos, pleacă. Iarăşi spre sud, tot mai departe...

Cîţiva ani nu i se mai întîmplă nimic. Bătu mereu drumurile, muncind pentru o nimica toată. Îşi căuta de zor norocul, cînd ici, cînd colo. Toate fermele erau la fel ; la toate ţi se dădea cît să nu mori de foame, dar nu îndeajuns ca să poţi trăi. Uneori i se încredinţa cîte un cal de îmblînzit şi cîştiga douăzeci de *soles*, dar asta se întîmpla foarte rar, pentru că ţăranii îl priveau întotdeauna ca pe un venetic şi se temeau că într-o bună zi avea să dispară cu cal cu tot. Străbătu astfel tot lanţul Anzilor din departamentul Libertad, întipărinu-şi în minte nenumărate priveli şti şi în suflet o durere înăbuşită care-i amăra viaţa. Cîteva femei îl făcuseră să cunoască dragostea în desfrîul petrecerilor de pe la bîlciuri, Nu şi le mai amintea. Îşi amintea însă de o coastă foarte lungă, foarte pieptişă, foarte grea, numită „Urcă-dacă-poţi“. El şi Luceafăr credeau că se pricep destul de bine la urcuşuri, dar abia acolo învăţaseră cu adevărat ceva. Îşi mai amintea de un tîrguşor numit Mollepata, aşezat într-o regiune cu argilă foarte bună, unde toţi locuitorii erau olari. Prin curţile caselor, în piaţa satului, prin locurile netede din împrejurimi, pretutindeni vedeai numai urcioare, căni, farfurii şi oale de lut, de toate formele şi mărimile, uscîndu-se la soare. Era o lume ciudată, cu forme netede şi rotunde. Pe prispă vedeai oamenii în faţa unor roţi mici de olari, cu mormanele mari de lut întunecat alături, cufundaţi în munca lor. Obiectele uscate le ardeau în

afara tîrgușorului, pînă căpătau o culoare roșcată, apoi le ambalau în coșuri mari, pline cu paie, și le duceau prin sate cu cîrduri domoale de măgari. Își mai amintesc... ei da, de fel de fel de mărunțișuri de-ale vieții.

Într-o zi, fără să fi vrut cu tot dinadinsul, ajunse la faimosul Callejón de Huaylas, în departamentul Ancash. De-o parte se desfășurau Cordilierii Negri, cu piscuri întunecate și măruntaiele pline de metale, iar de partea cealaltă, Cordilierii Albi, mai înalți, încununați cu zăpezi veșnice, strălucitori și atît de abrupți, încît abia dacă lăsau cîteva spărturi prin care să poată trece omul. Acolo domnea nebiruitul Huascarán. O nord-americană, miss Peck, izbutise în acea vreme să escaladeze unul din piscurile lui inferioare, numit de atunci Vîrful Peck..

Aprigă fată, nu glumă !

Și între cele două lanțuri ale Cordilierilor se întindea acel Callejón de Huaylas, pe care nu-l puteai cuprinde dintr-o privire, atît de lung, încît lăsa impresia că ți-ar trebui cîteva săptămîni de drum pînă să-l poți străbate. Plin de văi, de povîrnișuri abrupte, de *haciendas*, de orașe, de sate, de cătune, de indieni. Peisajul era foarte frumos, dar viața omului nespus de grea. Indienii vorbeau limba *quechua* și puțini dintre ei spaniola. Toți lucrau pentru fermieri sau pentru autoritățile locale. Munca era mai grea decît în nord și salariul mai mic. Așadar, și-a căutat și el ceva de lucru. La o *hacienda* a tăiat trestie-de-zahăr, la alta a secerat, iar la a treia a fost grăjdar. Bine cel puțin că Luceafăr s-a îngrășat acolo cu lucernă. Într-un rînd au dispărut niște vaci dintr-o pășune și doi indieni coloni de la acea fermă au fost bănuiți și arestați. I-au închis într-o celulă de piatră plină de noroi și de murdării și peste noapte stăpînii *haciendei* și cinci *caporali* i-au dus la un hangar. Benito Castro o văzut totul dintr-o odăiță din apropiere, în care dormea. Era o noapte senină cu stele mari, dar inima zbirilor era foarte neagră. Toți aveau revolvere la brîu și le-au scos, vîrînd țevile între dinții indienilor înspăimîntați. „Mărturisiși !" Indienii abia puteau vorbi, fiindcă li se lovea limba de țevi : „Am fost la oraș, *taita*, noi nu furăm. Cine or fi ticăloșii de hoți ?" Proprietarul îi strigă unuia dintre *caporali* : „Dacă nu vor cu binele, pune-le bețișoarele !" *Caporalul*, un om îndesat și grosolan, cu niște ochi mici pierduți în fața rotundă, scoase o că-

tușă cu bețișoare pe care le vîrî între degetele mîinii indianului celui mai apropiat. „Strînge!“ *Caporalul* strînse cu amîndouă mîinile și indianul, frîngîndu-se de durere, urlă, răcni. Toată liniștea nopții părea să geamă de groază. În sfîrșit, îl lăsară. Celălalt, care întinse mîna tremurînd sub amenințarea țevilor de revolver cu care-l ațînteau, fu și el schingiuit. Pînă și pietrele păreau să se vaite, dar călăii rămîneau nepăsători. „Acum mărturisiți? Dacă nu, o să fie și mai rău.“ Și indienii gemeau: „Nu, *taita*, n-am furat noi!“ Niște cîini lătrau în depărtare. Stăpînul zise: „Aveți noaptea asta și ziua de mîine ca să vă mai gîndiți“. Indienii însă o țineau într-una: „*Taita*, am lipsit de acasă fiindcă am fost la oraș să vindem pînzeturi. Așa a fost, n-am furat noi!“ Și proprietarul bombăni: „Gîndiți-vă bine: dacă nu mărturisiți, mîine am să vă spînzur de boașe!“ Plecă bodogănind de ciudă și *caporalii* îi înghesuiră claie peste grămadă într-o cocină, închizînd-o cu un zăvor de fier și cu un lacăt mare. Cînd zgomotul pașilor se pierdu în depărtare, Benito ieși din odăița lui și se apropie pe nesimțite de ușa cocinei. Indienii se văitau și gemeau. „Te mai doare?“ „Da, mi s-a umflat mîna!“ „Și mie“. „Și ce prost ne-a mers: n-am scos decît trei *soles* pe trăistuțele alea ale noastre!“ „Iar acum să mai pătimim, să fim luați drept hoți!“ Benito Castro nu mai stătu pe gînduri. Căută un drug și se lăsă cu el pe zăvor pînă-l scoase din loc. Și noaptea se întinse luminoasă în fața fugarilor: a celor doi indieni și a lui însuși...

Și așa, tot mergînd către sud, cu vîntul și destinul în față, și rătăcind iarăși pe șesuri cu spice aurite, care-i trezeau dulci amintiri legate de Rumi, ajunse într-o zi la un loc numit Pueblo Libre [1]. Cumpărase un braț de lucernă și stătea într-un colț al pieței, hrănindu-l pe Luceafăr, cînd deodată auzi un vuiet de glasuri îndepărtat care se apropia și creștea din ce în ce. În cele din urmă apăru de după colțul unei străzi un șuvoi de oameni care manifestau cu strigăte și urale.

— Cine sînt? îl întrebă Benito pe un metis care se afla pe acolo.

— Pajuelo și partizanii lui... A venit acum o lună. Vrea să adune poporul și să lupte împotriva nedreptăților.

— N-ar fi rău, zise Benito.

---

[1] Tîrg, orășel liber.

Și, trăgînd calul după el, se apropie de grupul foarte numeros care se oprise lîngă primărie. Tocmai cînd ajunse și el acolo, un om negricios, de vreo treizeci de ani, îmbrăcat într-un costum ponosit, dar purtînd cravată, se suia pe o ladă ca să țină un discurs. Se îndreptă, privi în toate părțile, apoi cu ochii ațintiți spre partizanii lui, numai metiși și indieni cu *poncho*-uri, începu :

— Scumpii mei frați de clasă ! Rog pe auditorii mei să mă ierte că n-am talent oratoric. Mă mărginesc să exprim numai cu inima gîndurile mele acestui popor umilit și batjocorit, din sînul căruia mă trag și eu. Sînt același om, care s-a născut la Hueyrapampa, nu departe de aici, din neam de indieni amestecat puțin cu albi ; și primele scutece mi-au fost dăruite de un muncitor miner și de o croitoreasă. Din clipa în care am fost în stare să cuget, primul lucru pe care l-am văzut au fost nedreptățile de care aveau parte locuitorii săraci și lipsiți de apărare din binecuvîntatul meu oraș, în ciuda faptului că poartă numele de Pueblo Libre. De unde veneau aceste nedreptăți ? Pur și simplu de la o conducere necinstită, ca rezultat a complicității dintre marii proprietari și exploatatorii provinciei, care, spre nenorocirea poporului nostru, se mai ascund încă sub odioasele titluri de guvernatori, primari, judecători de pace și perceptori. Acești indivizi, ascunși sub masca autorității, nu sînt decît niște lupi în piele de miel, care sporesc zi de zi mizeria morală și materială a neamului nostru. Oficialitățile din districtul nostru nu sînt decît niște exploatatori nerușinați ; instrumente supuse ale marilor latifundiari. Districtele sînt celulele mărunte ale nației noastre, și acolo prinde înainte de toate germenele răului. Eu unul sînt sigur că, dacă în fiecare din aceste mici orășele, am izbuti să stîrpim radical răul pe toată întinderea lui, am izbuti să realizăm o adevărată democrație întemeiată pe dreptate și pe libertate...

— Bravo ! Trăiască Pajuelo !

Strigătele și aplauzele se întețeau. Oratorul, a cărui siluetă neagră se profila limpede pe fundalul alb al unui zid, așteptă pînă se liniștiră și continuă :

— Așa cum am spus, încă din cea mai fragedă copilărie toate nedreptățile din acest district s-au abătut asupra mea și-a bătrînilor mei părinți. Neputînd să mă apăr și să ușurez întrucîtva suferințele celor din clasa mea, am hotărît să-mi părăsesc locul natal, dar am avut grijă să-mi întipăresc în inimă

jurămîntul de a mă întoarce într-o zi în așa fel, încît să-i pot înfrunta pe toți dușmanii poporului meu. Jurămînt pe care caut să-l fac cunoscut prin toate orașele pe care le colind, ca om lipsit de avere ce sînt și care vrea să fie mereu alături de cel slab și niciodată alături de cel tare. Și tocmai de aceea, cînd m-am stabilit în capitala provinciei, nu m-am dat nicicînd cu blestemații de *gamonales*, cu toate că nu o dată m-au chemat la ei, dar am preferat să pierd tot ce am și să lupt fără preget pentru a-i apăra pe săraci. Pentru că trebuie să vă previn : nu-i slăbiți din ochi pe trădătorii cauzei noastre, pe cei care s-au dat de partea celor avuți și au devenit instrumente docile de asuprire a celor din clasa lor, uitînd că și ei au fost niște nenorociți ca și noi, că numai ticăloșia și slugărnicia le-au făurit o altă situație. Indivizii de teapa acestora trebuie să vă fie bine cunoscuți, ca să nu se amestece printre noi, iar voi trebuie să-i știți mai bine decît mine, care am fost plecat...

— Așa e, așa e...

— La moarte cu trădătorii...

— Nu ne trebuie cozi de topor...

Și Pajuelo, mai hotărît și mai sigur de el, ca toți oratorii cînd se văd aprobați, continuă :

— Scumpii mei frați, mă aflu alături de voi, hotărît să lupt pînă la capăt pentru a obține restabilirea drepturilor noastre batjocorite de mîini criminale. Ceea ce trebuie rezolvat în primul rînd sînt apa, pămîntul și minele, izvoare de bogății imense. Să luăm, de pildă, apa. În districtul acesta, rîndul la aprovizionarea cu apă e stabilit după o împărțire nedreaptă, și anume : *hacienda* vecină, de la Masma, proprietatea unuia dintre numeroșii îmbuibați care storc bogăția pămîntului nostru, ia jumătate din consumul de apă, lăsînd numai cincizeci la sută pentru populație și ogoarele ei. Afară de asta proprietarul mai are și neobrăzarea de a secătui apa atît de necesară pentru viața locuitorilor ; o secătuiește pînă la ultima picătură în zilele hotărîte pentru *hacienda* lui ! Și chiar cînd e rîndul populației, tot își mai abate apă pentru animale. Asta înseamnă că pentru ei interesele *haciendei* prețuiesc mai mult decît viața tuturor locuitorilor de aici...

— Așa e !

Urmă o explozie de aplauze și strigăte. Șuvoiul manifestanților devenea tot mai mare. Auzind că se vorbește despre

apă, cei care ascultaseră cu oarecare neîncredere și retrași ceva mai departe, veniră în grabă să vadă despre ce este vorba și acum aplaudau de zor. Benito rămase prins în mulțime cu calul lui. Iar Pajuelo continuă și mai dîrz ; cravata i se strîmbase, o șuviță neagră îi brăzda fruntea și el gesticula cu amîndouă mîinile, dintre care una, strînsă pumn, întindea un deget acuzator :

— Din pricina ambiției și samavolniciei proprietarului de la Masma, locuitorii de-aici și din împrejurimi trebuie să-și adune apa în niște puțuri nenorocite. Cîte cincisprezece zile în fiecare lună oamenii se folosesc de această apă alterată, plină de microbi. De aici și numeroase boli și moartea prematură a nefericiților locuitori. Trebuie să arătăm, și cît mai degrabă, că cei de la Masma sînt răspunzători pentru nedreptatea ce li se face oamenilor pînă și în privința apei. *Hacienda* de la Masma a acaparat nu numai apa ci și pămîntul, sugrumînd prin vecinătatea ei propășirea acestui tîrgușor menit să ajungă mare. Trebuie să urmărim...

În clipa aceea se auzi o împușcătură, trasă cine știe de unde, și Pajuelo se prăbuși peste ascultătorii din imediata lui apropiere. Mulțimea începu să strige :

— L-au omorît pe Pajuelo !

— Cine ? Cine ?

— A murit !

— E doar rănit !...

Apoi lumea se risipi și numai cîțiva rămaseră lîngă rănit, care fusese întins pe jos. Sîngele îi șiroia încet din piept, înroșindu-i cămașa.

— Duceți-mă acasă la mama. Trăiască poporul ! spuse el.

Atunci apăru guvernatorul districtului urmat de cîțiva oameni înarmați și îi arestă pe toți cei care se aflau în preajma victimei trimițîndu-i la închisoare, iar Pajuelo fu dus acasă sub paza unei sentinele. Benito Castro se pomeni ridicat împreună cu ceilalți.

A doua zi îi duseră pe arestați în capitala provinciei, sub acuzația de a fi instigat populația la tulburări. Pe drum au fost escortați de cîțiva jandarmi aduși anume și de numeroși civili înarmați. După trei luni nu mai rămăsese închis decît Benito Castro, care n-avea bani și nici pe cineva cu trecere în ținut, să-i vină în ajutor. Afară de asta, faptul că era străin de acele locuri trezise multe bănuieli. Îi luaseră de mai multe

ori interogatoriul. Într-o zi, subprefectul îl chemă chiar în biroul lui :

— Nu ești de pe-aici, nu-i așa ?

— Sînt din Mollepata.

Mollepata era destul de departe.

Subprefectul îl privi cu atenție, cercetîndu-l. Fălcile puternice, gura cărnoasă, deasupra căreia se despica o mustăcioară neagră, ochii de cărbune și pătrunzători, pieptul lat și mîinile mari, pălăria și un *poncho* făcut sul pe umăr îi dădeau lui Benito un aer dezghețat.

— Nu ești de lepădat, dar pari cam nărăvaș și obraznic.

— Mă am bine cu toată lumea...

— Îl cunoști pe Pajuelo ? Aud că erai unul din partizanii lui și ai venit cu el...

— Nu, domnule ; mă oprisem să dau lucernă calului și am întrebat într-o doară pe unul care se tot învîrtea pe-acolo, iar el mi-a spus cine era don Pajuelo...

— Dar îi împărtășești ideile ?

— Nu știu, că nu cunosc lucrurile despre care vorbea : n-am întrebat cum merg treburile pe-aici...

— Ești dat dracului... Și ce căutai pe-aici ?

Subprefectul, un alb destul de tînăr, care umbla în costum de călărie pentru a da impresia că e mereu în urmărirea instigatorilor sau mai bine zis a teribilelor hoarde pustiitoare ale lui Pajuelo, ținea cu orice preț să-l încurce pe omul acela fără proptele și să-l scoată cum, necum, vinovat.

— Îl așteptam pe don Mamerto Reyes ca să-i mîn o cireadă spre Coastă.

Benito îl știa pe negustor numai din vedere, dar își încercă norocul fiindcă, dacă ar fi spus adevărul, s-ar fi făcut cercetări la ferma de unde îi slobozise pe indieni și nimeni nu s-ar mai fi îndoit de legăturile lui cu Pajuelo.

— După mutra pe care-o ai, aș jura că n-ai văzut niciodată Coasta...

— Am fost chiar pînă la Huarmey... numai nisip, domnule. Cînd îmbarcam vitele pentru Lima, o vacă a căzut în mare și proasta de ea înota înainte crezînd c-o să dea de celălalt mal, pînă s-a dumerit și-a luat-o înapoi...

Era o poveste pe care o auzise de la un *arriero* și o spusese cu oarecare îndoială.

— Aha... făcu subprefectul, bănuitor, și își plimbă privirea peste masa de lucru, apoi peste o etajeră plină de hîrtii.

Benito se plînse :

— N-am nici ce mînca. Mi s-au isprăvit bănuții și nu-mi pot cumpăra nimic. E un jandarm mai cumsecade care-mi lasă resturile de la masa lui... Alteori îmi mai dă și cîte-un indian cîte o tigvă cu terci de mălai... Dar sînt zile cînd nu mănînc nimic...

— Păi, vezi, uite ce pățești dacă te bagi în răzmerițe ! Hm... O să-ți limpezesc eu situația... Ramírez !

Intră secretarul subprefecturii, un tînăr palid, îmbrăcat în haine de dril.

— Verifică dacă telegraful trece prin districtul Mollepata. Dacă trece, cheamă-l pe guvernator și cere antecedentele acestui om, care zice că e de-acolo... Cum te cheamă ? Aha, Manuel Cáceres !

Secretarul ieși, iar subprefectul se apucă să citească și să iscălească niște hîrtii. În vremea asta, Benito își blestema zilele. Din păcate, primul nume care-i venise în gînd fusese Mollepata, poate din pricină că-l impresionaseră olarii de-acolo ! Să fi pomenit de o fermă răzleață ! Acum nu mai lipsea decît...

Secretarul intră.

— Nu trece, domnule. Districtul cel mai apropiat cu telegraf e la zece leghe...

— Hm... Atunci întreabă-i pe jandarmi dacă negustorul Mamerto Reyes se află în oraș ori prin împrejurimi.

Secretarul ieși, iar Benito se întunecă la față. Era limpede că voiau să-l bage-n cofă. De data asta vor descoperi totuși și-o să-i ia urma și poate că vor ajunge chiar pînă la Rumi... și... Minutele treceau.

— *Señor*, zise secretarul intrînd, mi s-a spus că nu l-au văzut pe aici pe don Mamerto și nici la țară... Poate că e prin alte părți...

— Mincinosul ăsta are baftă !

— *Señor*, sugeră îndatoritor secretarul, ar fi bine să mai așteptăm cîteva zile. Cei din Mollepata sînt oameni sedentari... olari care nu-și lasă meșteșugul... Eu zic că ăsta ne minte. Și-apoi, în cîteva zile va veni și don Mamerto Reyes în persoană...

— Da, așa gîndesc și eu...

Benito începu să argumenteze cu căldură :

— M-am săturat să fac mereu la oale. Împrejurimile sînt pline de ele și oamenii ar vrea să ți le ia de pomană. Dacă te duci prin sate mai depărtate, n-ajungi să faci multe drumuri și pe deasupra ți se mai sparg și oalele. Am vrut și eu s-o duc mai bine și uite c-am ajuns la închisoare și rabd de foame...

Subprefectul și secretarul rămaseră pe gînduri. Benito se uită printre drugii ferestrei. Se vedea piața, cerul albastru care strălucea peste alte locuri, fără îndoială mai primitoare ; forfota oamenilor pe străzile pietruite ; libertatea... Stărui :

— Ce să mă fac acum ? Sigur că don Mamerto a tocmit pe altcineva... Mi-am pierdut slujba și n-am un bănuț... Și-mi mai e și foame...

Judecătorul dădu mare dovadă de spirit de justiție :

— Bine... Atunci o să-ți dau drumul, dar s-o ștergi de aici. N-am nevoie de instigatori în ținutul meu...

Benito se rugă :

— *Señor*, jandarmii mi-au luat căluțul în ziua cînd am venit aici. Faceți bunătatea și dați-le ordin să mi-l înapoieze...

Subprefectul bătu cu pumnul în masă :

— Ce mai e și istoria asta cu calul ? Mi-ai dat mie vreun cal ca să ți-l păzesc ? N-ai decît să ți-l ceri de la ei ! Și șterge-o cît mai repede, pînă nu mă răzgîndesc și mă apuc să scot neobrăzarea din tine !...

Benito ieși încet și, căutîndu-l pe jandarmul acela cumsecade, îl întrebă de cal. Dar omul izbucni în rîs și îi spuse că ar nimeri-o cît se poate de prost dacă s-ar pune cu subprefectul încercînd să-și recapete calul.

Benito plecă așadar. Iată strada, cu libertatea ei... E mai greu să mergi pe jos cînd ești flămînd. Străzile se întindeau una după alta în fața lui, dar nu știa unde să se ducă. Și-i era foame...

Îndură multe ca peon pe la *haciendas*. Uneori își amintea de Rumi și era amărît ; iar cînd se gîndea la Luceafăr, ultimul lui prieten, era și mai amărît. Și ce deosebire între munca pe marile proprietăți și cea îndeplinită în comunitate ! La Rumi, indienii lucrau repede, rîzînd, cîntînd, și munca era o plăcere. cei care trudeau pe la *haciendas* erau triști și greoi, păreau copiii vitregi ai pămîntului. Chiar dacă mai aveau puțină putere, nu mai aveau tragere de inimă pentru nimic.

Timpul trecea. Fără să bănuiască nenorocirile ce se abătuseră peste comunitatea din Rumi, Benito Castro își ducea greul, alături de alți o sută de indieni coloni, în plină iarnă și sub ploi necontenite, pe țarină, muncind pe ogoarele unui latifundiar. Cocioabele indienilor erau departe și, atîta cît avea să dureze munca la cîmp, bieții oameni dormeau sub un șopron. Cum Benito n-avea casă, își petrecea nopțile sub același șopron cu ceilalți și așa a cunoscut o mulțime de indieni veniți de pretutindeni, pentru că nevoia era foarte mare. Indienii vorbeau *quechua*, dar în general vorbeau puțin. Benito izbuti totuși să învețe cît de cît acest idiom, care îți sună uneori ca vîntul sălbatic și alteori ca apa care curge pe sub pămînt, și să le înțeleagă mîhnitele cuvinte.

Nu spuneau povești decît arareori. Vorbeau despre muncile lor, și, uneori despre răscoală. Cu glas scăzut, în mijlocul unor cercuri restrînse, cei mai bătrîni povesteau despre răscoala lui Atusparia.

Era prin anul 1885. Indienii gemeau sub jug. Aveau de plătit un impozit personal de doi *soles* pe semestru, trebuiau să presteze muncă gratuită pentru „lucrările republicii", construind drumuri, cazărmi, cimitire, biserici, edificii publice. Tot pe atunci marii proprietari își puseseră în gînd să șteargă comunitățile de pe fața pămîntului. Indienii erau siliți să lucreze pe gratis, numai ca să fie lăsați să trăiască. Trebuiau să rabde în tăcere. Nu, frățioare, nu merge așa... au protestat într-o zi, ducîndu-se cu un memoriu la prefectul din Huaraz. Prefectul însă n-a vrut să-i asculte. Pedro Atusparia, alcalde la Marián și peste cartierul Restaurației, care se afla în fruntea indienilor, a fost închis, biciuit și maltratat. Paisprezece alcalzi s-au dus să protesteze împotriva acestei samavolnicii. Au fost și ei închiși, biciuiți și maltratați. Nu, fraților, nici așa nu merge!

S-au prefăcut că se supun. Și, la întîi martie, toți indienii au coborît la Huaraz, ducînd snopii de paie de care era nevoie pentru un acoperiș, o „lucrare a republicii". La un moment dat, au scos din snopi cuțitele și răngile pe care le ascunseseră și lupta a început.

Primele valuri de indieni au fost respinse. Cu o singură șarjă, un escadron de cavalerie făcu o breșă printre ei. Încurajat de acest succes, escadronul atacă Pumacayán, fortăreață incasă, cu bastioane foarte înalte. Pumacayánul avea ziduri frumoase de piatră — împodobite cu basoreliefuri repre-

zentînd scene din rutul pumelor — ziduri pe care prefectul de Huaraz era pe cale să le distrugă, ca să folosească piatra la construirea cimitirului și a unor case particulare. Fortăreața era apărată de indianul Pedro Granados și de o mînă de viteji. Granados singur, înarmat cu o praștie de piele cu care arunca pietre de mărimea unui cap de om, doborî șaptezeci de călăreți. Escadronul se retrase, iar Huarazul continuă să fie asediat de grosul trupelor. A doua zi căzu. Indienii beau sîngele soldaților viteji ca să-și sporească bărbăția. Voiau să le facă de petrecanie tuturor bogătașilor și familiilor acestora care se baricadaseră prin case. Atusparia, șeful revoluției, se opuse : „Nu vreau crime : vreau numai dreptate !“ Răscoala se întinse. Indienii se tîrau în patru labe, acoperiți cu piei de oaie, ca să atace Yungayul prin surprindere. Se răsculă apoi întregul Callejón de Huaylas. Căzură toate orașele. În cîteva, bogătașii alcătuiseră „gărzi orășenești“ și se apărau cu îndîrjire.

Pe parcurs, se iviră și alte căpetenii de seamă ale indienilor.

Iată-l pe Pedro Cochachín, miner căruia i se zicea Uchcu Pedro, fiindcă *uchcu* înseamnează mină, strașnic sfărîmător de oase, mereu în conflict cu milosul Atusparia. Iată-l pe José Orobio, Condorul Alb, poreclit așa pentru că avea pielea albă și era spîn. Iată-l pe Ángel Bailón, cumnat cu Atusparia, căpetenia țăranilor care începuseră mișcarea. Apoi Pedro Nolasco León, descendent al vestiților *caciques*[1] de la Sipsa. Și atîția alții. Se iviseră în fruntea cetelor, măreți și necruțători, viteji și cruzi ca pumele, stăpîniți în mînia lor de mărinimosul Atusparia, care le pretindea să respecte femeile, copiii și dușmanii căzuți în mîinile lor. Indienii dominau. Aveau cîteva puști, patruzeci de lăzi cu dinamită și opt butoaie cu pulbere scoase de Uchcu din mină. De altfel, fiind și cel mai puternic, el apăra trecătorile mai însemnate din Cordilierii Negri. Ceilalți trebuiau să lupte cu răngi și cuțite. S-au trimis emisari în departamentele din La Libertad și Huánuco, cerîndu-se ajutor, participare la revoluție. Dar cînd sosiră batalioanele guvernamentale, înarmate cu puști bune și tunuri, indienii începură să moară ca muștele. Pentru a cruța munițiile, guvernamentalii îi împușcau pe prizonieri în șiruri de cîte șase. Căzură împușcate și căpeteniile. În vreme ce era biciuit și apoi ciuruit de gloanțe, José Orobio cerea în bătaie de joc : „Mai trage, *taita,* mai

[1] ***Cacique*** — **șef al unui trib indian.**

trage!“ Viteazul Uchcu Pedro își vădi disprețul pentru învingători arătîndu-și șezutul în fața plutonului de execuție. Atusparia, rănit la un picior în lupta de la Huaraz, căzu, iar oamenii din garda lui îl înconjurară și muriră apărîndu-l cu trupurile lor. A fost scos de acolo de un alb capabil de recunoștință, care-l ascunsese la el acasă. După cîtva timp, un sfat indian l-a condamnat la moarte pentru trădare și l-a obligat să bea *chicha* otrăvită cu buruieni. El a băut liniștit, închinînd către cele patru puncte ale orizontului și luînd timpul drept judecător. Așa a murit. Iar timpul, judecător înțelept, dovedi că n-a fost trădător, ci un om curajos și generos.

Așa povesteau indienii, noaptea, în șopron, osteniți de muncă și de povara zilelor. Pomeneau mai mult de biruințe decît de înfrîngeri. Și noaptea se umplea de emoții plăcute și dureroase, de eroi aproape legendari, de luptători vicleni și înfricoșători. Nu, nu fuseseră înfrînți, iar într-o zi revoluția avea să înceapă din nou...

Dar somnul se lăsa greu peste pleoape și iar urma o zi sfîșiată de strigătele *caporalilor*. Eroii dispăreau, se termina cu bătăliile legendare. Iar indienii, biciuiți de realitate, cu credința spulberată și visurile destrămate, porneau în șir către ogoare și se încovoiau asupra gliei. Lipsit de apărare și sărac, Benito Castro apuca sapa și se încovoia la rînd cu ei.

VII

PROCESUL HOTARELOR

DON ÁLVARO AMENÁBAR Y ROLDÁN, moşierul de la Umay, stăpîn peste vieţi şi *haciendas* cale de douăzeci de leghe în jur, începu să pufăie cînd un curier special îi înmînă memoriul lui Bismarck Ruiz şi luă cunoştinţă de tonul trufaş în care era conceput. Cu scrisoarea în mînă, ieşi din birou în pridvorul larg al casei, mărginit de arcade, şi-şi chemă cu strigăte argaţii. Îndată însă îşi veni în fire, luîndu-şi aerul sever al omului de vază pe care nimic nu-l tulbură sau sperie. Dar strigătele lui fuseseră auzite şi argaţii se înfăţişară tremurînd.

— Înşeuaţi-mi-l pe Montónero şi chemaţi pe Braulio şi Tomás să meargă cu mine. Să vină cu cei mai buni cai... Într-o clipă să-i văd aici !

Montónero era un cal cam nărăvaş, dar foarte rezistent. Braulio şi Tomás făceau parte dintre numeroşii *caporali* care îndeplineau şi funcţia de gardă personală şi trăiau cu familiile lor în celelalte case cuprinse în marele patrulater alb şi roşu al conacului de la Umay. Argaţii scoaseră calul în curtea interioară şi-l înşeuară lîngă bătrînul eucalipt ce-şi tremura pe trunchiul gros, cu scoarţa crăpată, frunzişul verde-albăstriu şi roşcat. Don Álvaro plecă luîndu-şi grabnic rămas-bun de la soţie şi copii. La ieşire, unde o poartă de bîrne groase scîrţîia îngrozitor, Braulio şi Tomás, doi voinici oacheşi şi zdraveni, îl aşteptau călări şi înarmaţi cu puşti. Porniră în galop pe un drum drept, mărginit de plopi mlădioşi, sub soarele călduţ şi mîngîietor... La poalele munţilor care impresurau cîmpia, din cele cîteva cocioabe de coloni, aşezate lîngă nişte loturi sărăcăcioase, ieşea fum. Văzîndu-i de departe pe cei trei călăreţi, colonii comentau neliniştiţi :

— Trece don Álvaro cu doi oameni din gardă...

— Ce ticăloşie or avea de gînd să mai facă ?

Proprietarul mergea cu ochii aţintiţi pe fîşia drumului şi cu gîndurile la procesul pentru hotare. Peste puţin lăsară şoseaua cu plopi şi o luară pe poteca abruptă care suia spre înălţimi. Privirea lui don Álvaro părea că soarbe poteca, iar faţa îi era întunecată de gînduri.

Don Álvaro era fiul lui don Gonzalo, om energic, care dobîndise proprietatea Umay printr-un ciudat proces cu o mînăstire. Cînd o luase în primire, *hacienda* consta din cîmpia pe care am văzut-o și colinele dimprejur. După ce se interesase în mod amănunțit de moștenitorii pămînturilor învecinate, se îndrăgostise orbește de Paquita Roldán, moștenitoare unică, și se însurase. Și bunurile amîndurora sporiră an de an. Don Gonzalo era harnic, lipsit de scrupule și abil. Știa să-și deschidă uneori mîna plină de monede, dar și s-o încleșteze pe pușcă. *Hacienda* Umay se întinse spre sud, înghițind ferme, sate și comunități. Se întinse pînă se ciocni de hotarele *haciendei* Morasbamba, aparținînd familiei Córdova. Don Gonzalo se judecă pentru hotare și-și scoase o primă gheară, dar nu putu s-o înfigă definitiv. Cei din familia Córdova erau și ei tari. Cînd don Gonzalo se duse cu oamenii lui, cu judecătorul, subprefectul și cîțiva jandarmi să-și ia pămîntul în stăpînire, îl primiseră cu focuri de armă. Lupta durase, cu intermitențe, doi ani. Subprefectul, care nu putea să intervină și nici să-i mustre pe bogătași, cerea întăriri și ordine de la prefectura departamentului. Prefectul, care nu îndrăznea să-i provoace de unul singur pe domnii aceia atotputernici, cerea instrucțiuni de la Lima. Din Lima însă, unde adversarii dispuneau de numeroase persoane influente pe lîngă miniștri, senatori și deputați, nu i se răspundea nimic.

Prin munții învecinați cu Umay și Morasbamba atacurile continuau, făcînd victime omenești. Córdova și-a adus din Spania un trăgător de prima mînă și a durat un mic fort de piatră, cu metereze, pentru pîndari, unde și-a postat oamenii de sub comanda acestuia. Don Gonzalo, om încăpățînat dar și cu simț practic, a cedat pentru moment într-o luptă care-i măcina forțele ; și-a amînat planul de a intra în deplina „stăpînire a bunurilor pe care legea i le acorda“ cu gînd să-l realizeze într-un moment mai prielnic. Avea să devină tot mai puternic și Lima va trebui să țină cu el. Și începu să se întindă spre nord. L-a ajuns moartea, dar ambiția lui, planurile de dominație și rivalitatea cu familia Córdova le-a moștenit întocmai don Álvaro. Urmașul a dovedit curînd că avea și el gheare și a continuat să se extindă. Pînă cînd în fața unuia din sectoarele *haciendei* lui s-a ridicat Rumi, pradă naivă și lipsită de apă-

rare. Ocupat cu alte cuceriri, a neglijat-o vreme de mai mulți ani. Acum, însă, părea să-i fi venit rîndul. Don Álvaro intentă proces pentru hotare.

Proprietarul descălecă în fața casei avocatului Iñiguez, poreclit — așa cum am mai spus — Araña, tartorul chițibușarilor din capitala provinciei. Araña urmase trei ani de drept la Universitatea din Trujillo și asta îi dăduse, de la bun început, o frumoasă carte de vizită, pe care s-a silit s-o justifice sub o foarte întinsă aripă a legalității. Spre deosebire de Bismarck Ruiz, cel mai apropiat rival al său, era mărunt și slab. Chinuit în permanență de diferite boli, nu putea să se bucure de plăcerile vieții din micul orășel. Mînca numai piureuri, bea ape minerale, iar soția lui lîncezea. Iñiguez își petrecea aproape toată vremea în biroul lui, înconjurat de dosare cu hîrtii timbrate, prin care mîzgălea cu înverșunare, ajutat de doi secretari și de țigările cu fum înțepător pe care le consuma. Avea o față gălbejită, dar și mai galbene îi erau, din cauza tutunului, mustața pleoștită și degetele noduroase. Cu toate acestea, capul îi era un arsenal de război care devenea de temut în fortăreața lui de hîrtie timbrată.

Hîrtia timbrată este o foaie lungă și lată, uneori tăiată de-a curmezișul de o dungă roșie și avînd în colțul de sus, din stînga, stema Republicii Peru. O stemă frumoasă, de o simbolică noblețe, nicăieri atît de batjocorită ca în propria-i țară. Adunată în dosare, teancuri, mormane, sub numele de atestate, petiții, adrese, în Peru găsești pretutindeni hîrtie timbrată. În birourile avocaților și avocățeilor, la grefe, la procuratură, la serviciile publice, la tribunalele militare, la percepții, la municipii, în cocioaba săracului și în palatul milionarului. „Fă dumneata o cerere pe hîrtie timbrată“, iată cuvîntul de ordine. De la Lima și pînă la ultimul colțișor de țară se întind nămeții asfixianți. Pîinea poate să lipsească, hîrtia timbrată însă nu. E o adevărată calamitate națională. Cu coduri și pe hîrtie timbrată s-a scris o parte din tragedia Perului. Cealaltă parte s-a scris cu puști și cu sînge. Legea, sfînta împărăție a legii! Ordinea, sfîntul imperiu al ordinei! Poporul, un franctiror rătăcit în țara nimănui, a primit lovituri din amîndouă părțile și întotdeauna a căzut răpus.

Sforarul de Iñiguez își pregătea loviturile cu o vicleană desfătare din bastionul lui de hîrțoage. Don Álvaro știa să-și

aleagă oamenii. La toate cele spuse, mai trebuie adăugat și amănuntul că tînărul avocat era fiul unui modest agricultor adus la sapă de lemn de către familia Córdova. Cînd taică-său ajunsese în cea mai neagră mizerie, el trebuise să-și întrerupă studiile universitare și să se întoarcă acasă. Iñiguez apăra așadar cu un zel deosebit pe dușmanii dușmanilor lui. Știa prea bine că Amenábar, dacă și-ar înfrînge vreodată puternicii rivali, nu i-ar restitui ce era al lui. Dar propria-i nenorocire și-ar găsi măcar o satisfacție în nenorocirea jefuitorilor săi. Așa cum se aștepta, don Álvaro nu întîrziase să-i supună cazul. Pe-nserat, Amenábar sosi la avocățel și se retrase cu el într-una din încăperile locuinței tăcute și prăfuite.

— Ascultă, Iñiguez, îl luă don Álvaro cu tonul omului obișnuit să comande, după ce se așezară față-n față. Cea dintîi problemă ar fi înlăturarea lui Bismarck Ruiz, a cărui obrăznicie, bineînțeles, m-a indignat la culme. Dar Ruiz e omul lui Córdova și, chiar dacă n-ar fi așa, acesta, în orice caz, m-ar face cu ou și cu oțet prin ziarele din capitala departamentului. Ce sfat îmi dai ?...

— He, he — rîse avocățelul, care, pipernicit cum era, cu picioare lungi și brațe slabe, chiar semăna a păianjen — ar fi bine ca Bismarck ăsta să facă pe surdul. Dumneavoastră știți cine e : un afemeiat, un bețivan... S-ar putea aranja... mă-nțelegeți, cred...

— Da, s-ar putea aranja. Numai că Ruiz ăsta îmi poartă pică. Și știi de ce ? Mă socotește vinovat de eșecul lui. Cînd a început să aibă succese în calitatea lui de apărător și-a pus în gînd să ajungă tot mai sus. A fost întotdeauna un neisprăvit, cu ambiții mari însă. Băiatul meu, Oscar — dumneata știi că e un descreierat — s-a împrietenit cu el pe la chefuri. Cu asta a crezut c-a dat lovitura. Dar, domnul meu, eu niciodată nu l-am poftit la petrecerile mele și nici nu l-am lăsat să pună piciorul în casa mea, exemplu care, de altfel, a fost urmat de toți cei de rangul meu. De-atunci îmi poartă pică. Mi-am cam bătut joc de el, dar vezi că nu-i bine să-ți nesocotești dușmanii, fie ei cît de mărunți, și-acum...

— He, he. Dumneavoastră știți că e mort după nerușinata aceea de Melba Cortez. Și Melba-i prietenă cu surorile Pimentel. Fiul dumneavoastră Oscar e și el prieten cu ele...

Don Álvaro se lovi cu palma peste frunte :

— În privința asta, dragul meu, ai dreptate. Din întîmplare, Oscar, care moare să stea la oraș, se află aici. Și pe urmă, ce trebuie să mai facem ?

— Preastimatul meu don Álvaro, v-am mai spus că trebuie înghițită toată comunitatea. La ce sînt buni indienii aceia înapoiați ? Juridic, lucrul e posibil : există baze pentru a deschide acțiunea...

— Nu, ți-am mai spus că nu. Trebuie să-i dăm aspectul unei revendicări de drepturi, și nu al unui jaf. Și eu socotesc că indienii aceia înapoiați nu aduc nici un folos țării, că trebuie să încapă pe mîna unor oameni întreprinzători, care fac onoare patriei. Dar Zenobio García m-a asigurat că partea pe care o cer eu e tot ce are Rumi mai bun. Sus nu sînt decît pietre. Am procedat bine. Or să lucreze pentru mine, cu condiția să-i las pe pămînturile lor arabile. Am mare nevoie de brațele lor pentru exploatarea unei mine de argint pe care am dobîndit-o de curînd pe malul celălalt al rîului Ocros. Punînd mîna pe Rumi, mă învecinez cu hotarul *haciendei* pe care se află mina. Oamenii de acolo sînt coloni, aduși pentru muncă. Ori mi se vinde moșia, ori îi dau în judecată. Dacă aș da lovitura pe care mi-o propui dumneata, sînt sigur c-ar ieși cu scandal. Și, știi, am de gînd să-mi prezint candidatura ca senator, așa că trebuie să evit scandalurile. Ești, cred, la curent, că în capitala departamentului apare de cîtva timp o fițuică intitulată *Adevărul*, scoasă de papagalii aceia care țin cu indienii și-și petrec timpul atacînd oamenii respectabili, ca noi. Acum au să mă atace și pe mine, dar voi fi în limitele legii și mă voi putea apăra. Dacă iau toată valea Rumi, chiar sprijinit de lege, s-ar spune că e un jaf. Trebuie să respect aparențele. în vederea candidaturii mele. Pe cînd așa, datorită comunității și *haciendei* vecine, pe lîngă exploatarea minereului, voi fi omul cel mai puternic din tot departamentul și unul din cei mai temuți din ținut. Voi fi senator. Atunci, dragul meu, o să vină și rîndul Córdovanilor. Eu nu uit... E o datorie sfîntă pe care voi plăti-o în amintirea tatălui meu ! Afară de asta, țara are nevoie de bărbați întreprinzători, care să-i pună pe oameni la treabă. Ce ispravă faci numai cu o brumă de umanitarism ? Muncă și iar muncă, și pentru ca să aibă ce munci, masele trebuie neapărat să depindă de oameni care să le pună la muncă...

— Desigur. Hotărîrea dumneavoastră îmi pare cu atît mai înțeleaptă cu cît sînteți unul singur, iar alde Córdova sînt patru...

Cînd veni vorba de familie, don Álvaro, care se înflăcărase peste măsură cu proiectele lui, începu să se plîngă, abătut :

— Așa e, n-am avut noroc. Ia-l dumneata pe fratele meu Ramiro. Din școală dădea semne că e un biet cărturar și-a ajuns medic mamoș. Nu ți se pare o degenerare ? Cu Elías, și mai rău. Doctor în litere și profesor de istorie. Doctor în litere ! Înțelegi dumneata ? E ceea ce se cheamă a te efemina. Dacă doreau să aibă profesii libere, să se fi făcut avocați și încă avocați cu renume, să tremure tot Palatul de Justiție în fața lor. Și soră-mea Luisa ? La Paris ! În ultima scrisoare către niște prietene spune că e pe cale să se mărite cu un prinț italian. Îi trimit trei mii de *soles* pe lună și tot timpul se vaită de sărăcie. Numai de nu s-ar mărita. pentru că prințul trebuie să fie vreun profitor și vor cere și mai multe parale. Și eu mă trag dintr-o familie de neam, dar nu-l confund pe omul care se folosește de titlurile lui pentru a da strălucire unei situații, cu cel care le folosește pentru a trăi de pe urma lor. Am avut mai mult noroc cu copiii. Afară de Oscar, care-i mare acum și nu mai poate fi îndreptat, lui Fernando îi place viața la țară, iar fetele sînt niște gospodine pe cinste și-o să le mărit bine... Și nici un fel de studii ! După cinci clase primare, fetele să-și facă un cămin. iar băieții la treabă ! Greșeala tatii a fost că le-a dat fraților mei prea multă învățătură. Nouă ne trebuie oameni practici. Pe Pepito, care e cel mai mic dintre băieți, o să-l pun să învețe. Vrea să se facă avocat și asta e o profesie cu o arie de activitate foarte largă, foarte largă...

— Da, e foarte amplă ! confirmă cu tărie Iñiguez.

— Vezi, m-am lăsat stăpînit de încrederea și prețuirea pe care le am pentru dumneata, Iñiguez. Mă mai iau și după vorba : „Avocatului și medicului să-i spui numai adevărul". Oricum, aici e stofă, aluat bun și eu sînt singur împotriva a patru, sau a douăzeci de Córdovani... Am toată încrederea în dumneata.

Don Álvaro strînse pumnii și își luă iarăși aerul hotărît.

— Mă simt foarte onorat, scumpe don Álvaro, se grăbi avocățelul. Și acum, dați-mi voie să vă spun că aveți nevoie de cîțiva oameni care să depună mărturie. Inițial, am afirmat că moșia Umay se întinde pînă la așa-numita Vale Rumi. De data

asta trebuie să adăugăm, pentru a explica prezența indienilor, că obștea folosește în mod ilicit aceste pămînturi, datorită unei modificări tendențioase : că se zice Valea Rumi la ceea ce de fapt este valea Lombrizului, de unde rezultă că obștea și-a extins hotarele. Vom lua ca martori cîțiva vecini de prin locurile acelea. Vom mai susține că așa-numita apă a Lombrizului de astăzi se numea înainte Culebra [1] și că adevărata Vale Rumi este valea care seacă vara și se află între stîncile care dau spre Muncha. Noi cerem pămînturile pînă la valea zisă *astăzi* Rumi, care a fost și este, în acte, apa Lombrizului...

— Excelentă idee...

— Pe lîngă asta va trebui să punem să se distrugă la noapte pietrele de hotar care se înșiră din valea Lombrizului pînă la El Alto și să afirmăm că pămîntul comunității e acela care ocolește lacul Yanañahui. În felul acesta le dăm lovitura de grație... Am studiat cît se poate de temeinic dosarul și tocmai din pricina asta am întîrziat puțin să vă pun la curent. Acum îmi trebuie cîțiva martori...

Ochii mari ai lui don Álvaro scînteiau.

— O să ți-l trimit pe Zenobio García cu oamenii lui și pe Magician, un negustor ambulant de mărunțișuri care m-a servit întotdeauna bine, punîndu-mă pe urmele a vreo douăzeci de coloni fugari. E drept, îi dau cîte zece *soles* pentru fiecare, dar m-a servit și putem conta pe el. Cu García m-am înțeles de mult. Au și luat informații în legătură cu Rumi. Să nu crezi că eu dorm. Cu subprefectul am aranjat cum să luăm pămîntul în stăpînire... dacă judecătorul...

— Cum stăm cu judecătorul ?

— E de partea mea. Doar mie-mi datorează postul. M-am folosit de toată influența mea ca să fie numit, deși era al doilea pe listă [2].

Don Álvaro își frecă mîinile și avocățelul ceru voie să aprindă o țigară. I se îngădui cu mărinimie, căci îi ducea de mult dorul. Adăugă :

— Iată de ce vă spuneam că e neapărat necesar să-l atragem de partea noastră pe Bismarck Ruiz. Am pus pe lîngă el un supraveghetor, ca secretar : un băiat cu scris frumos, care s-a angajat la el pe o leafă de nimic. Restul i-l asigur eu... mă-nțelegeți... Să nu credeți că indienii n-au mirosit nimic...

---

[1] Vipera.

[2] Listă de trei candidați la același post, întocmită în ordinea șanselor.

Zilele trecute l-au trimis pe unul de-ai lor să-l informeze că, după toate aparențele, ați fi în legătură cu Zenobio García și cu Magicianul. Ruiz le-a răspuns să nu se teamă, fiindcă i-ar zdrobi dezgropînd niște răfuieli vechi pe care le-ar avea justiția cu aceștia... Vedeți, deci ? Afară de asta, a mai spus că el ar putea face apel împotriva sentinței judecătorești... Indienii însă habar n-au de posibilitatea asta... Dacă va face pe prostul și nu va sufla nimic...

— Spioni afurisiți, indienii ăștia ! Lasă-l în seama mea, o să se aranjeze. Și o să ți-i trimit cît mai repede pe García și pe Contreras, ca să-i dăscălești cum trebuie...

— De acord, scumpe don Álvaro.

— Și dumneata ? Prețul serviciului dumitale ? întrebă Amenábar scoțîndu-și portofelul.

— Cît credeți de cuviință, domnul meu... V-am spus că de la un timp mai am cheltuieli și cu supraveghetorul lui Ruiz...

Don Álvaro numără o mie de *soles* în hîrtii mari, albastre, și Iñiguez îi primi cu un zîmbet curtenitor. Merseră împreună pînă la poartă, înțelegîndu-se asupra amănuntelor. Afară așteptau oamenii din gardă și moșierul porni călare spre casa pe care o avea în oraș. Se înnopta. Doi indieni agățau pe la colțurile străzilor felinare de tablă cu geamurile cîrpăcite cu fîșii de hîrtie, în care pîlpîia cîte o lumînare cu lumină roșiatică. Un bețiv, împleticindu-se prin mijlocul drumului, își vîntura brațele și *poncho*-ul strigînd „Trăiască Piérola [1] !“ Era un țigan cîntăreț și stihuitor popular zis Nebunul Pierolist. Don Álvaro era cît pe-aci să dea peste el, dar își văzu de drum fără să ia în seamă înjurăturile și protestele nebunului. Unul din însoțitori însă, ca să-și dovedească zelul, drept pedeapsă îl plesni în treacăt cu frîul. Stihuitorul avea desigur să se răzbune cu cîteva strofe usturătoare. Cea mai veche casă dintre casele cu două etaje din jurul pieței își deschise porțile grele. Se auzi o forfotă de argați prin galerii și curtea interioară. Don Álvaro intră răspunzînd la temenelile argaților.

La Rumi, animalele rămaseră pe la casele oamenilor, afară de măgari care, văzîndu-se liberi, se duseră înapoi la sălașul

[1] *Nicolás de Piérola* (1839—1913), om de stat și scriitor peruvian, președinte al Republicii în 1879—1883, perioadă în care a condus războiul de apărare împotriva statului Chile (v. n. 3, p. 27). În 1895, în urma unei lovituri de stat, uzurpîndu-l pe Cáceres, Piérola a devenit din nou președinte.

lor din luncile calde ale rîului Ocros. Patru măgăruși lucioși și sprinteni, cu capul în sus și privirea vioaie, fiindcă nu cunoșteau încă apăsarea poverii, rămaseră închiși într-un țarc pentru a începe să o cunoască. În alt țarc, zece indieni aplecați asupra oilor mînuiau niște foarfeci mari de oțel, și satul se umplu de mirosul înțepător al lînii proaspăt tunse. În altul, Clemente Orteíza și oamenii lui se ocupau cu însemnarea vitelor. În mijlocul țarcului ardea focul în care se înroșea fierul de făcut semn și în preajma lui vitele erau răsturnate cu ajutorul frînghiilor sau al brațelor. Orteíza era uimitor. Apucînd animalul de corn și de falcă — uneori chiar cîte un taur în plină putere și mușchiulos, îi îndoia grumazul pînă-l silea să cadă într-o rînă. Era o luptă tăcută și emoționantă, în care mușchii omului și ai animalului se încordau iar vinele, umflîndu-se, păreau niște tatuaje pe pielea întinsă. O dată vita răsturnată, fierul roșu, sfîrîind și fumegînd, marca pe coapsă literele C.R., inițiale nu ale unui om, ci ale unui sat : Comunitatea Rumi.

În alt țarc, Abram Maqui, feciorul lui Augusto, și alți cîțiva se ocupau cu îmblînzirea. După ce se zbăteau și se împotriveau cîteva zile, mînzocii începeau să meargă în trap întins. Rosendo trecea de la un țarc la altul, uneori încuviințînd, alteori dînd sfaturi folositoare, gospodărești. Cei care nu se pricepeau la munci speciale terminau culesul fasolei și al bobului de pe răzoarele din spatele caselor. Apoi le îmblăceau pe niște arii mici, pentru a scoate boabele din teci. Unele iepe și vaci mai curioase, oprite pe la zaplazuri, priveau cu ochi mirați ciudatele operații ale marcajului și îmblînzirii. Temătoare la început, pînă la urmă animalele se îmbunau, începînd o viață frățească în tovărășia omului. Și era soare toată ziua, iar mulțumire, ziua și noaptea.

Laurita Pimentel, după o noapte de bal cam aventuroasă, veni revărsîndu-și rotunjimile lîngă patul în care Melba Cortez își răsfăța huzurul.

— Să-ți spun, să-ți spun ? exclamă ea cu un entuziasm prefăcut.

Melba se ridică, arătîndu-și pieptul bogat.

— Ce, ce să-mi spui ?

— Uluitor, dragă, uluitor...

— Spune, spune...

— O ocazie excepțională, formidabilă, fetițo...

— Da spune odată...
— Și totul depinde numai de tine...
— Hai, spune, că mă ții pe jăratic...
Laurita se așeză pe pat. Melba se lăsă pe pernele pufoase și destăinuirea, blajină, mîngîietoare, începu să trezească dorinți și patimi.

Augusto Maqui, plin de încrederea izbînzii, mîna spre înălțimi un mînz de curînd domesticit. Pe acel drum, mai degrabă o potecă, trecuse într-o zi un șarpe prevestitor de rele. Nu voia să-și forțeze prea mult mînzul, dar acesta mergea fără să dea semne de oboseală. Cînd vîntul începu să șuiere prin fînețe și să bombăne printre stînci, privirile lui Augusto, ațintite spre depărtări, observară ceva. O lipsă, ori un adaos ? O lipsă. Bornele de piatră care porneau de la izvorul Lombrizului pînă la El Alto dispăruseră. Își aținti ochii uitîndu-se și mai atent. Nu mai încăpea nici o îndoială : dispăruseră. Trase de frîu și porni la vale cu toată iuțeala de care era în stare căluțul.
— *Taita* Rosendo, *taita,* au scos semnele de piatră, nu mai sînt...
Alcaldele se ridică cu toată hotărîrea.
— Fraților !... Fraților !... Haideți să le punem îndată la loc !... așa cum erau... Să mergem !... Hai cu toții !...
— Să mergem ! se grăbiră oamenii fără să șovăie.
După cîteva ceasuri, o sută de oameni se trudeau să adune pietrele risipite în toate părțile și să refacă vechile hotare, de la apa Lombrizului pînă la El Alto. Habar n-aveau de argumentele legii și credeau cu toată naivitatea că pot para lovitura. În curînd toate bornele, la fel de înalte, erau iarăși la locul lor.

Mardoqueo era un indian simplu ca și îndeletnicirea lui, care consta în a împleti rogojini și evantaie din papură tăiată de pe lîngă malurile mlaștinei Yanañahui. Rogojinile erau folosite, după mărime, fie ca să acopere pardoseala din casele celor bogați, fie ca un prim strat, peste care se așterneau piei de oaie și pături, al culcușului celor săraci. Evantaiele grosolane serveau la ațîțarea focului. Acum, tocmai împletea niște rogojini mari pentru podeaua școlii. În genunchi, alături de un morman de papură suplă, lucra liniștit și cu precizie la imple-

titurile lui, și rogojina ușoară creștea amintind de verdele-gălbui al mlaștinei. Rosendo se apropie de el :

— Ai ceva rogojini mici și evantaie ?

— Puține...

— Bine, încarcă-le pe un măgar și du-te pe la Umay. Treci întîi pe la indieni și pe urmă treci pe la conac. Întreabă-i pe indieni, ca din întîmplare, dacă vine pe acolo Magicianul sau Zenobio García... Apoi te duci la conac și vorbești cu stăpîna, doña Leonor, și o clipă treci și pe la bucătărie. Cînd o să afle că ești de la Rumi, argații au să-ți povestească pe-ndelete cam ce se pune la cale...

Mardoqueo rămase pe gînduri. La drept vorbind, se socotea cît se poate de nepotrivit pentru așa ceva. Ce știa el de toate astea ? El știa să-și împletească rogojinile, să le vîndă și să muncească la cîmp. Fața lui, tăbăcită și înnegrită de vîntul ce biciuia podișul Yanañahui, trăda nehotărîrea. Rosendo stărui :

— Și eu, și regidorii sîntem de părere să te duci... Trebuie să punem toți umărul, ca să ne salvăm comunitatea...

Dacă era vorba de comunitate, ce putea zice Mardoqueo, care nu știa decît să-și țească rogojinile, să le vîndă și să muncească la cîmp ?...

— Bine, răspunse.

Melba Cortez îl dăduse gata pe Bismarck Ruiz cu rochiile ei decoltate. Și-apoi, mai erau și vorbele dulci. Mereu îi spunea că-i simte lipsa, că-i admiră talentul și puterea. I se dăruia cu dezlănțuiri pătimașe, iar din cînd în cînd i se plîngea, mai mult alintîndu-se, că nu erau atît de fericiți pe cît ar fi putut să fie, și în acele clipe necioplitul și căpățînosul avocățel, amețit de floarea trandafirie și fremătătoare, se declara gata să facă tot ce i-ar cere, pentru a-i dovedi că o iubește mai presus de orice...

Ramón Briceño se înfățișă înaintea lui don Alvaro Amenábar năpădit de temeri și îndoieli. Cînd pătrunse în birou, avu senzația că intră în bîrlogul unei pume. Flăcăul nu știa precis despre ce e vorba, dar bănuia, căci stăpînul trimisese să-l cheme cu cuvintele : „Să vină imediat tîlharul ăla !“ Don Álvaro stătea la o masă mare, cu brațele încrucișate pe piept. Pe masă era o călimară, o presă de cuarț pentru hîrtii ce nu

fusese întrebuințată niciodată și o lumînare al cărei suport reprezenta o labă de condor, cu ghearele înfipte într-o stîncă modelată din argilă.

— Ia să văd cum ai să mă lămurești și pe mine ce vrea să zică acest *huaino?* îl primi don Álvaro, sever.

Și începu să fredoneze un *huaino* cunoscut și hazliu, care spunea între altele :

Vai, steluță, stea țintată,
Te văd cu fața schimbată
Și la cap mereu legată
Și cu burta cam umflată.

Ramón stătea uluit, nepricepînd ce-l apucase pe stăpîn să cînte și nu știa dacă-i bine să rîdă ori s-o ia la sănătoasa. După ce termină de fredonat, don Álvaro deveni iar serios și-l țintui cu ochii lui pătrunzători.

— Hai, te poftesc să-mi explici, repetă el.

Ramón își șterse cu un colț al *poncho*-ului sudoarea care-i șiroia pe fața-i oacheșă și lucioasă.

— Ți-e rușine? Hai, lămurește-mă, îi cerea mereu vocea aspră.

Ramón începu să se bîlbîie încercînd să-i explice, în timp ce don Álvaro îl asculta bucurîndu-se în taină de tulburarea flăcăului, semn că oamenii știu ce putere și ce renume are. Era bine dispus în ziua aceea. Cînd Ramón tăcu, fără să fi spus de fapt ceva, don Álvaro începu să rîdă.

— Hei, corcitură afurisită... Ai lăsat-o grea pe Clotilda... he... he... Bine ; n-o să te biciuiască nimeni pentru asta. E slujnica favorită a doñei Leonor, așa c-o să te iau în serviciul meu. Toți cei din neamul vostru ați fost oameni de încredere, iar la tras, nimeni nu-l întrece pe taică-tu...

Ramón îl privi, încuviințînd tăcut. Nu izbutea să-și revină din uimire : nu pățise nimic, și pe deasupra don Álvaro rîdea, bine dispus.

—Vacile alea care le țin înspre Rumi s-au cam răzlețit. Aș avea nevoie de cineva care să le supravegheze și dacă te arăți vrednic îți dau în seamă cîțiva *repunteros.* Și-am să-ți dau chiar acum și-o pușcă.

Ochii stinși ai lui Ramón scînteiară.

— Da, o pușcă frumoasă. Te învăț eu cum să umbli cu ea. Cine să se mai pună cu tine dacă ai o carabină ? Nimeni nu se va încumeta să se obrăznicească, nici un metis nu va mai îndrăzni să ridice glasul la tine...

Așa proceda întotdeauna stăpînul pentru a-și cîștiga de partea lui peonii și totodată pentru a-i dezbina, făcîndu-i pe unii să se simtă mai puternici și pe alții mai slabi.

Aduse din camera lui o carabină Winchester cu pat galben și-i porunci lui Ramón să-l urmeze. Ieșiră din casa cu arcade și o luară peste cîmp, oprindu-se pe o colină. Nu departe de ei păștea o turmă mică de oi. În clipa aceea Ramón simți cu teamă că n-o să se descurce și că moșierul n-o să-l mai fericească dîndu-i arma. Taică-su avea o pușcă de vînătoare cu care era ușor să ochești. I-o dăduse într-o zi și chiar de prima dată era gata-gata să lovească mortal un cerb. Îi rupsese numai un picior și cîinii făcuseră restul. Dar acum... O carabină are recul mai mare și poate să-ți sară chiar din mînă. Arma părea foarte complicată.

Don Álvaro îi arătă pe îndelete cum să introducă cele șaisprezece gloanțe în magazie. Apoi manevră mecanismul și gloanțele, strălucind frumos, săltară în sus sprintene ca niște lăcuste. Metisul rămase cu gura căscată. Stăpînul îl privi cu un aer atotștiutor și-i spuse :

— Ia să te văd...

Ramón apucă pușca bucuros, dar și cu o umbră de teamă. N-ar fi putut spune că era ușoară ; dimpotrivă, avea greutatea la care se așteptase, necesară efortului corespunzător. Luă și gloanțele, reci, strălucitoare, cu capsă roșie, cu cîte un cartuș auriu, cu plumbul greu și neted. Le vîrî unul cîte unul prin supapa magaziei. Era o lamă de metal care ceda la apăsare și pe urmă revenea singură la locul ei. Totul se dovedea făcut cu chibzuință și precizie. Ramón termină de încărcat și așteptă nerăbdător. Don Álvaro luă iarăși arma.

— Acum trebuie să țintești... Uite așa, ca piciorușul ăsta să vină chiar la mijlocul și la nivelul de sus al scobiturii înălțătorului. Apoi apeși pe trăgaci. Aș trage într-o oaie, dar de ce s-o omorîm ! O să trag în vînat...

Se auzi bubuitura și glonțul se înfipse undeva în coasta muntelui. O fetiță, care păzea turma risipită pe coline, alarmată de detunătură, începu să mîne oile în grabă.

— Brrr !... Brrr !... țipa ea, îndemnînd oile.

Văzînd ce face, stăpînul se supără și strigă cu vocea lui puternică :

— Mai taci din gură, proasto...

Păstorița rămase locului, năucă, în timp ce don Álvaro adăugă amenințător :

— Ascunde-te după o stîncă, sau te omor...

Fusta roșie dispăru, rostogolindu-se de-a berbeleacul pe un povîrniș. După ce lepădă cartușul gol, don Álvaro dădu pușca învățăcelului său. Oile se liniștiseră și pășteau neștiutoare.

— Trage în aia, aia din stînga, porunci moșierul. Cea bălțată cu negru... Cine-o pune să fie mai moțată ?...

Ramón duse arma la ochi. Era scurtă și ușor de ținut. Se temea că n-o să-i poată stăpîni reculul. Țeava strălucea la soare și cătarea părea o scînteie. În sfîrșit, se opri la nivelul de sus al înălțătorului, ca o muscă argintată. Acolo se zbenguia oița cea tărcată. Dacă... dar totul era liniștit și definitiv. Poate și inima încetă să-i bată, pentru a împiedica năvala puternică a sîngelui, ca nu cumva mîna să apese prea tare pe trăgaci... Nu ; așa, binișor...

Se auzi detunătura și oaia se prăbuși. Trăgătorul zvîrli cartușul. Carabina funcționase ușor, fără saltul și reculul puștii de vînătoare.

— Ai mai tras vreodată ? întrebă don Álvaro.

— Nu, minți Ramón.

— Aha, bine, bine... Atunci ai stofă...

În timp ce se întorceau la *hacienda,* Ramón fu numit *caporal,* pentru treburile care-i fuseseră arătate și care rămîneau în sarcina lui și a carabinei. Don Álvaro îi mai spuse că avea să-i comunice data cînd trebuia să se apuce de treabă. Pînă atunci avea să locuiască la conac cu Clotilda.

Mica păstoriță indiană zăbovi încă multă vreme lîngă dîmbul după care se ascunsese. Liniștea o hotărî să iasă. Căzu în genunchi îmbrățișînd oaia moartă. Plîngea și suspina fără încetare : „Vai, oița mea bălțată, vai, oița mea bălțată !“ Mititica nu-și găsea altă mîngîiere decît lacrimile.

După ce făcuse un ocol prin împrejurimi, descusîndu-i pe coloni, Mardoqueo nimeri tocmai atunci la *hacienda,* mînîndu-și măgarul încărcat cu rogojini.

Cînd îl văzu intrînd, doña Leonor, soția lui don Álvaro, exclamă bucuroasă :

— Aha, ai venit, Mardoqueo ? Chiar mă gîndeam la tine. Am nevoie de rogojini pentru argați...

— Prea bine, stăpînă..

— Ți-o fi foame... Treci întîi pe la bucătărie, să-ți dea niște tocăniță de cartofi cu ardei. Vorbim noi mai pe urmă... Să vedem dacă n-o să ceri prea mult... de la o vreme ai început să fii cam scump...

— O să vi le dau ieftin, stăpînă...

Fără să mai aștepte să fie poftit de două ori, Mardoqueo trecu la bucătărie, fericit că totul mergea ca pe roate. Doña Leonor, de fapt, n-o făcuse cu gînd rău. Îi plăcea să-l cinstească pe bietul Mardoqueo, un om atît de simplu și de blajin... Chiar atunci sosi însă acasă don Álvaro, urmat de noul lui *caporal*, și văzînd în curte măgarul încărcat cu rogojini, întrebă răstit :

— Al cui e măgarul ?

— Al lui Mardoqueo, de la comunitate, care vine cu rogojini...

Auzind, don Álvaro începu să blesteme fierbînd de mînie, și-și chemă îndată argații și *caporalii.*

— Și tu, Ramón, să te văd acuma de ce ești în stare... Scoateți-l pe indian afară, legați-l de eucalipt și trageți-i o sută de lovituri de bici ca unui spion ce e...

Doña Leonor și fetele ei alergară să se ascundă prin odăi. Prin tot patrulaterul de case năvăli groaza ca o pală de vînt. Mardoqueo fu tîrît pînă la eucalipt.

— Ce-aveți cu mine ? N-am făcut nimic ! striga el zbătîndu-se.

Îl dezbrăcară și-i legară mîinile de trunchiul bătrîn. Imboldit de prezența binefăcătorului său, care privea din ușa biroului, Ramón vru să-i dea o dovadă de recunoștință și puse mîna pe bici. Și biciul gros, de piele, șuieră și plesni. Urletul lui Mardoqueo sfîșie văzduhul. Biciul continuă să cadă cu sete în mijlocul vaietelor din ce în ce mai stinse, pînă ce într-o liniște care împietrea totul în jur, nu se mai auzi decît zgomotul surd al loviturilor îndîrjite și necruțătoare.

Cînd îl dezlegară, Mardoqueo se prăbuși ca un bolovan la pămînt, pămîntiu și leoarcă de sudoare. Din spinarea umflată curgea un sînge negru.

Iñiguez răspunse memoriului lui Bismarck Ruiz în termenii care se pot deduce din conversația lui cu don Álvaro Amenábar. Cum hîrtiile comunității nu-i menționau hotarele cu latitudini și longitudini geografice, atribuia această lipsă — izvorîtă din ignoranța ori rea-voința registratorilor — unei intenții premeditate a indienilor. Dovada acestui fapt era că ei se grăbiseră să schimbe deliberat denumirile, ocupînd astfel pămînturi care nu le aparțineau. Cita o mulțime de articole și paragrafe de legi și termina propunînd ca martori pe Julio Contreras, Zenobio García precum și oricîți locuitori din Muncha sau drumeți cunoscători ai ținutului ar dori să cheme domnul judecător.

În același timp, domnul judecător trimise citațiile legale și obținu declarațiile necesare de la o sumedenie de martori.

În biroul cu miros de cerneală și hîrțoage vechi, în fața unei mese înalte, de la care capul îngrijit pieptănat și mustăcios al domnului judecător vorbea în numele legii, alături de un grefier miop și cu mișcări mașinale, martorii își depuseră declarațiile, unii după o oarecare zăbavă, alții fără a sta mult pe gînduri, dar fără să întreacă măsura.

Don Julio Contreras Carvajal, negustor ambulant, fără domiciliu stabil, prin natura îndeletnicirii sale, burlac, în vîrstă de cincizeci de ani etc., declară că de vreo douăzeci de ani trecea numai cînd și cînd prin Rumi, așa că nu știa precis numele văilor și apelor, căci îndeletnicirile lui istovitoare abia îi dădeau răgaz să cunoască numele localităților și regiunilor pe unde umbla ; dar o dată, fiind găzduit în casa unui membru al comunității, Miguel Panta, acesta îi spusese că anumite denumiri de văi și ape fuseseră schimbate prin acele părți de către cei din comunitate și că nimeni nu îndrăznise să reclame. Întrebat cu ce scop îi făcuse Panta această mărturisire, declară că dintr-o pornire de trufie, pentru a se lăuda cu puterea comunității. Domnul judecător, grav și auster, puse multe întrebări, și însuși Magicianul ieși de acolo convins că Iñiguez și don Álvaro aveau de-a face cu un om care n-ar da o sentință la întîmplare.

Don Zenobia García Moraleda, industriaș (să ne amintim că distila și vindea *cañazo)*, domiciliat în Muncha și cetățean de vază al acestui district, unde exercita funcția de guvernator, căsătorit etc., declară că el personal cunoștea comunitatea Rumi încă din copilărie. Că în Muncha și împrejurimi era îndeobște

cunoscut faptul că oamenii comunității puneau mîna pe anumite pămînturi schimbînd denumirea văilor și lărgindu-și hotarele în mod ilegal. Că, pe vremuri, așezarea lor se afla pe podișul Yanañahui, unde mai dăinuiau încă ruinele unor case de piatră. Solicitat cu zeci de întrebări de asprul judecător, trebui să declare, între altele, dacă avusese neînțelegeri cu locuitorii din Rumi. Declară că nu, fiindcă se temuse, dat fiind că satul devenise un loc de refugiu pentru El Fiero Vásquez și banda lui, un adevărat pericol pentru districtul Muncha și pentru orice *hacienda* din ținut. García ieși de la judecătorie cu fața și mai roșie ca de obicei și cu fruntea asudată din cauza efortului. Părăsi sala convins și el că judecătorul era extrem de conștiincios.

Don Agapito Carranza Chamis, industriaș, domiciliat în Muncha și cetățean de vază, etc., întări întru totul declarația lui Zenobio García. Întrebat și el de integrul judecător dacă putea aduce vreo mărturie, declară că însuși faptul că locuitorilor din Muncha, deși mai toți săraci, comunitatea le pretindea un *sol* pe an pentru pășunat de cap de vită, în vreme ce lui don Álvaro Amenábar, om bogat, nu-i pretindea nimic, era o dovadă cum nu se poate mai grăitoare. Judecătorul îl mai sîcîi o vreme, și Agapito ieși din sală nu numai încredințat de faptul că trecuse prin fața unui funcționar integru, dar și părîndu-i rău că se lăsase influențat de Zenobio. Altă dată n-are să-i mai ceară sfatul cînd avea să mai fie citat pentru ceva ; nici n-o să se mai încreadă în făgăduielile lui. Ce lucru mare era să economisească un *sol* pe an de cap de vită ? Acum o să fie poate dat în judecată pentru mărturie falsă.

Timp de cincisprezece zile judecătorul întrebă și răsîntrebă pe cei cincisprezece martori citați. Și grefierul umplu coală după coală timbrată, în stilul greoi, încîlcit și bombastic, caracteristic instanțelor judiciare. Pînă să vină cei din comunitate la Bismarck Ruiz să afle noutăți, grefierul alcătuise un munte impunător. Avocățelul îi spuse lui Rosendo Maqui să se pregătească pentru depunerea mărturiilor peste o săptămînă. Nu era nici o pricină de îngrijorare. Pur și simplu avea să respingă declarațiile lui Contreras, García și ale celorlalți martori. De altminteri erau lipsite de importanță.

Nasha Suro se înveșmînta și ea în negru. Dacă la El Fiero Vásquez negrul simboliza renunțarea așa cum o înțelegea tîl-

harul de fapt — la ea era un fel de lugubră exaltare a misterului. Șalul cu care-și acoperea capul nu lăsa să i se vadă părul cărunt și încîlcit. Singura pată galbenă în înfățișarea ei era fața-i brăzdată, atît de smochinită și de jegoasă, încît părea o cîrpă murdară. Ochii ei opaci străluceau din cînd în cînd cu o sclipire ciudată. Îi mersese vestea ca doftoroaie, și pe deasupra circula legenda că ar fi o vrăjitoare tare iscusită. Măruntă și gîrbovită, trăia singură într-o căsuță cu ușă strîmtă și fără ferestre. Era bîrlogul ciudatelor ei ritualuri. Nimeni nu intra acolo afară de cazul cînd ar fi fost grav bolnav. Îngrijirile obișnuite le dădea acasă la pacient. Le cerea mereu celor din comunitate să-i aducă buruieni, dar cînd era vorba de anumite ierburi, se ducea ea însăși să le caute pe cîmp și pe lîngă ape. Numai ochiul ei expert le deosebea.

Nasha, sau, pe numele adevărat, Narcisa, era fiica vraciului Abel Suro și sora lui Casimiro, care murise de tînăr. Dintre ei trei, se părea că Abel, cu isprăvile sale, avea să lase într-adevăr o amintire durabilă. În umbra faimei lui se ridicase și Casimiro, iar mai pe urmă și Nasha. Abel obținuse cîteva vindecări miraculoase și chiar don Gonzalo Amenábar avusese parte de-o asemenea vindecare. Întreprinzător cum era, don Gonzalo se apucase să caute zăcăminte printre stîncile dinspre Muncha. Cînd aruncaseră în aer o rocă, fie că n-a fost destul de departe, fie că nu s-a adăpostit cu grijă, fusese lovit de o piatră, alegîndu-se cu fractura craniului. Cum nu se mai putea sui pe cal, însoțitorii săi îl luară pe brațe cu gîndul să-l ducă la Umay ori la oraș, dar curînd își dădură seama că pentru starea în care se afla, și *hacienda* și orașul erau prea departe. Afară de asta, pe vremea aceea în oraș nu exista medic, iar la Umay era aceeași situație ca peste tot. Rănitul abia mai putea îngăima cîteva cuvinte și jumătate din trup i se paralizase. Se opriră la Rumi și-l chemară pe Abel Suro. Acesta examină rana. Sfărîmăturile osului rupt apăsau pe encefal și stăteau gata să-l străpungă. Abel declară că era nevoie de trepanație. Unul din însoțitori spuse că, după părerea lui, asta era o operație pe care numai un chirurg o putea face, nu și un vraci. Copleșit de durere și de ideea că e paralizat, don Gonzalo porunci bîlbîind să fie operat. Era dimineață. Abel, liniștit și metodic, îi lămuri că nu au de ce să se grăbească. Începu prin a-i da pacientului diferite fierturi de buruieni, care-i luară întrucîtva durerile. Rănitul se liniști treptat. După

fiecare ceașcă. Abel îl întreba: „Vă doare, *señor*?" „Mai puțin", bolborosea don Gonzalo. Abel puse apă la fiert într-un vas mare, nou-nouț, iar pe marginea vetrei rîndui altele, mai mici și tot noi. Apoi îi făcu lui don Gonzalo o fiertură concentrată, în care amestecă infuziile de ierburi pe care i le dăduse mai înainte pe rînd. Apa fierbea și ajutoarele o turnară în urcioarele cele mici, în care de asemenea se aflau buruieni; puse în ele felurite cuțite foarte ascuțite și tăioase și niște sule de oțel. Abel își muie și mîinile în apă, fiindcă, după cum spunea el, operația nu putea să reușească dacă nu era făcută „la cald". Pe urmă bolborosi cu voce înceată niște descîntece tainice și începu operația. Ajutoarele schimbau mereu apa din urcioarele mici, ca să fie tot timpul fierbinte, iar Abel își cufunda într-una mîinile în ele și se folosea cînd de un cuțit, cînd de altul, cînd de o sulă, cînd de alta, avînd grijă ca nici un instrument să nu se răcească. Tăie și scoase toată porțiunea de os fracturat; deschizătura ovală rămasă în craniu o acoperi cu o bucată de tigvă pe care o tăiase din vreme pe măsură. Pe urmă puse pe rană o cataplasmă de buruieni.

După cîteva zile don Gonzalo plecă la *hacienda* sa, și acolo se vindecă de tot, trăind vreme de mai mulți ani cu craniul cîrpit cu o bucățică de tigvă. A murit dintr-o pneumonie galopantă, căpătată în timpul unei furtuni. Vraciul se dovedise și un spirit nobil. Cînd moșierul, văzîndu-se sănătos, vru să-i dăruiască o pereche de boi — de care în acea vreme comunitatea avea destulă nevoie — și pe deasupra îl rugă să-i spună și cîți bani sau ce obiecte ar vrea, Abel îi răspunse:

— *Señor*, sînt indian și nu vă cer decît să vă gîndiți la indieni... Că pe ei îi doare viața întocmai ca un cap spart...

Don Gonzalo se miră:

— Dar voi o duceți destul de bine!

— Da, însă nu au toți comunități.

— Bine, omule, am să fac tot ce-am să pot pentru indieni, răspunse don Gonzalo.

Abel i-a transmis lui Casimiro toate cunoștințele sale, dar, ca un bun ghicitor ce era, prevăzuse moartea timpurie a fiului său, așa că o inițiase și pe Nasha. După cîțiva ani au venit niște domni de la oraș să întrebe de vracii din Rumi, dar n-au mai găsit-o decît pe ea. Nasha le-a declarat că nu făcuse niciodată trepanații, și dacă s-ar ivi vreun caz, n-ar fi în stare

să facă nimic, neavînd nici puterea, nici experiența necesară. Unul dintre domni se tîngui cu vădită părere de rău :

— Din păcate, așa e. Pe vremea incașilor, măciuca de luptă, ferecată cu ghinturi, producea leziuni parietale și chirurgii aveau un cîmp larg de acțiune. Astăzi, ocaziile sînt mult mai rare și practica operației aproape a dispărut.

Domnii au încercat s-o tragă pe Nasha de limbă pentru a afla ce ierburi de leac ar trebui folosite, dar ea a făcut-o pe proasta și nu le-a spus decît numele cele mai cunoscute.

Cu sau fără posibilități de a face trepanații, Nasha avea clienți și în comunitate și printre colonii[1] din împrejurimi. E drept că se cam împuținaseră, de cînd apăruse chinina pentru friguri, uleiul de ricină și sulfatul de sodiu pentru indigestii, atîtea soiuri de pilule pentru tot felul de boli, și cleștele pentru durerea de măsele. Dar Nasha era încă de neînlocuit, cînd era vorba să-i vindece pe copii de deochi, atunci cînd întîlneau în cale oameni dușmănoși, ori de sperietură, cînd dădeau ochii cu spiridușii de prin rîpe sau zăvoaie. Pentru deochi, făcea o cataplasmă specială și le punea pe piept, în chip de fetiș, o creastă de cocoș. Pentru sperietură, îl ducea pe copil la rîpa sau zăvoiul unde bănuia c-a văzut spiridușul și după ce, strîmbîndu-se în toate chipurile, îl făcea pe mititel să plîngă, spunea niște vorbe ciudate și-l ducea apoi acasă la el într-o fugă. Cînd trata oameni adulți, se folosea în primul rînd de un cobai ; freca bolnavul cu el pe tot corpul, atît de mult și de tare încît biata lighioană murea. Atunci spinteca micul cadavru și după ce examina amănunțit măruntaiele, declara că boala clientului era localizată în cutare sau cutare organ, după semnele pe care le găsea la animal, și recomanda leacurile cuvenite.

Nasha nu era o *dañera*, adică o vrăjitoare meșteră în a face rău ; dimpotrivă, era foarte pricepută în a înlătura farmecele. Dar nimeni nu știa cum. Se închidea cu bolnavul în cotlonul ei de piatră și îl amorțea cu fierturi și vorbe ciudate. Îndeplinea aceste practici noaptea. În jurul casei, rudele bolnavului sau oameni din comunitate stăteau de pază zăngănindu-și cuțitele ca să înspăimînte și să pună pe fugă duhurile rele și dușmanii care s-ar fi putut opune la vindecarea bolnavului. Cînd practica aceasta dădea totuși greș, însemna că farmecul „prinsese“ și nu mai avea cum să fie îndepărtat.

[1] *Colono* — muncitor agricol care lucrează temporar o bucată de pămînt luată în arendă. Colonii din America de Sud trăiesc de obicei în grupuri, colonii.

Ar fi fost însă o imprudență să rîzi de Nasha închipuindu-ți că nu poate trece la atac. Se vorbea că era în stare să facă un om să șchioapete, doar adunînd puțin pămînt de pe urmele pașilor lui. Că priveghind o păpușă străpunsă de spini de cactus, care închipuia victima, aceasta din urmă începea să simtă niște dureri grozave, care o chinuiau de moarte, chiar prin locurile unde ar fi fost înfipți spinii. Se spunea că poate să-i usuce pe oameni pînă ajung ca niște bețe. De asemenea, că poate să le crape ochii. Se spunea că-i poate face să-și piardă mințile dacă le pune fire de păr, pămînt de mort și ceva buruieni în *chicha*. Și că poate, cu ajutorul unei mici cucuvele numită *chushec*, să smulgă capul celor adormiți, ca să-l ia și să-l vrăjească, ori pur și simplu să le pună o tigvă tăiată pe grumaz, așa încît capul, care între timp făcea sărituri înspăimîntătoare, căutîndu-și locul, să nu se poată lipi acolo unde trebuie ; ori să întoarcă trupul, așa încît capul să se lipească de-a-ndaratelea. Dar cîte nu se spuneau !... Putea să intre unde poftea, prefăcîndu-se în orice soi de animal negru, de la găină pînă la vacă. Se știe că asemenea animale metamorfozate pot fi rănite, dar nu și ucise. Vrăjitorul sau vrăjitoarea care sînt răniți în timp ce sînt preschimbați în animale rămîn cu rana și după aceea. Nasha umblase o dată cu brațul legat. Sigur că din asta i se trăsese. Am spus mai demult că Nasha știa să ghicească viitorul în coca. Îl ghicea și în zborul condorilor, al acvilelor, al uliilor și în culorile asfințitului...

În acele zile, gîndurile multor oameni din comunitate, cu excepția celor neîncrezători, se îndreptau nu numai către Rosendo, ci și către Nasha. Ea, care știa atîtea, de ce nu sărea în ajutorul comunității ? O fi cumva don Álvaro invulnerabil ? Unii începură să bănuiască — fără a îndrăzni s-o arate pe față, ca să nu trezească mînia Nashei — că nu era chiar atît de iscusită cum se spunea și că tot ce se auzea despre puterea ei n-ar fi fost decît vorbe goale. Pînă cînd veni și ziua cînd însăși Nasha s-a pronunțat. Asta s-a întîmplat cînd bietul Mardoqueo s-a întors de la Umay cu spinarea umflată, pămîntiu și răvășit ca cerul de iarnă. Nasha i-a pus o cataplasmă de buruieni, iar pe urmă, ridicîndu-și mîinile cu degetele încîrligate, l-a blestemat pe don Álvaro Amenábar și i-a prezis un trist sfîrșit. Din clipa aceea credulii se lăsară în nădejdea că doftoroaia pregătea ceva de neînlăturat. Într-o dimineață, ușa casei sale rămase închisă. Se sculase de cu noapte...

Umblase toată ziua încoace și încolo pe *puna*, singură, cu pasul ei domol, ocolind drumurile cunoscute. La asfințit, ajunse pe cîmpia de la Umay. Așteptă o bună parte din noapte, iar cînd nu se mai zări nici o luminiță și totul se cufundă în întuneric și tăcere, se duse pînă la *hacienda* și intră, fără să tulbure nici întunericul, nici tăcerea. Se strecură atît de ușor, încît cei patru zăvozi sălbatici care erau sloboziți noaptea din lanț pentru a păzi casa nici n-o simțiră. Nasha înaintă pe furiș, ca o nălucă, pînă dădu de salon, unde, împingînd, reuși să deschidă una din uși. Înăuntru, într-un colț, văzu o candelă care ardea sub icoana Fecioarei. La lumina acelei candele desluși ceea ce căuta : portretul lui don Álvaro Amenábar. Era într-o ramă de argint bătut, așezat pe o masă. Îl luă de acolo lăsînd rama la locul ei, dar cu un simbolic spin de cactus înfipt în mijlocul plăcii de lemn. Apoi, cu portretul sub broboadă, ieși tot așa de încet precum intrase și curînd se pierdu în noapte. Casa dormea mai departe în întuneric și tăcere.

A doua zi, rama goală și străpunsă în mod atît de ciudat fu descoperită ; doña Leonor plînse și plînseră și fetele ei.

— Au să-ți facă farmece, Álvaro. Cine nu știe de Nasha Suro, vrăjitoarea ?

— Nu mă sinchisesc eu de farmece. Vezi să nu mi se pună ceva în mîncare și nici o grijă... Nu cred în alte farmece...

Cu toată educația și rangul lor, doña Leonor și fetele ei credeau, fiindcă se molipsiseră de toate superstițiile celor din jur... În camerele lor atîrna deasupra buiandrugului, cu rădăcinile spre tavan, o anumită plantă cu frunze grase, care nu se usca niciodată — căci așa e felul ei. Prin lucrurile și cuferele lor puteai să afli, căutînd bine, vreo lăbuță uscată de sconcs. Planta și lăbuța erau leacuri minunate împotriva farmecelor.

După cîteva zile, don Álvaro plecă la oraș, urmat de garda lui. Pe cînd se aflau în plină *puna*, apăru deodată, ridicîndu-se în picioare la o cotitură a potecii, făptura neagră a Nashei Suro. Calul se cabră în fața apariției neașteptate și după ce don Alvaro izbuti să-l domolească, o privi țintă, spunîndu-i :

— Vrei să mă sperii, muiere nătîngă ? Ai noroc că taică-tu l-a scăpat pe-al meu, că altfel te-aș țintui cu un glonț chiar acum...

Bătrînica gîrbovită părea o zdreanță. Numai ochii mari deschiși în fața-i pămîntie erau trufași și vicleni.

— Percheziționați-o, porunci moșierul însoțitorilor săi.

Cei doi oameni descălecară cu teamă și în silă, codindu-se.

— Percheziționați-o, fricoșilor !

În vreme ce se executau, don Álvaro mîrîia :

— Să dea numai peste portret, și-o să-ți plătesc eu pentru neobrăzarea asta...

Mîinile butucănoase ale însoțitorilor pipăiră în silă și cu teamă trupul smochinit. Nu găsiră nimic. Nasha Suro o luă din loc cu privirea ațintită asupra moșierului și a oamenilor lui.

Își văzură deci de drum, și stăpînul îi lămuri :

— Vrăjitorii operează cu ajutorul buruienilor otrăvitoare sau prin sugestie. E o prostie să te temi de ei !

Paznicii nu ziceau nici da, nici ba și se mîngîiau cu gîndul că, desigur, Nasha Suro, înțelegînd că ei nu se purtaseră nerespectuos cu ea, n-avea să le facă nimic.

La cîteva zile se ivi la Rumi un trimis al doñei Leonor, făgăduind bani celui care-ar restitui portretul lui don Álvaro ; oamenii făcură pe proștii, dar după aceea începură să șușotească satisfăcuți. Va să zică, de asta lipsise Nasha ! Portretul e la ea și-i plin de spini, iar dacă spinii vîrîți într-o păpușă simbolică devin vătămători, cînd sînt înfipți în însuși portretul cuiva, acela nu mai scapă. Nici vorbă că o să-i crape ochii cu *huailulos* prăjiți în grăsime fără sare. *Huailulos* sau *hauairuros* sînt niște poame foarte tari, frumoase, roșii, cu o pată neagră, care se găsesc în pădurea virgină ; se găsesc de vînzare pe la unii negustori — printre alții și la Magician, pe care acum îl blestemau. Oricine poate să le țină în casă, pentru că aduc noroc, dar vrăjitorii le folosesc ca să crape ochii dușmanilor ori pentru alte lucruri. Grăsimea trebuia să fie fără sare, fiindcă sarea e potrivnică oricăror farmece, și cea din munți și cea din mlaștini. Nici un membru al comunității n-ar fi coborît la șes fără să fi mîncat ceva sărat sau să fi luat măcar un grăunte de sare în gură.

Comentariile nu se mai isprăveau. Bineînțeles că ceea ce știau ei era nimica toată. Lasă, că știe ea Nasha Suro să descînte cu vorbe potrivite, ca să scape comunitatea de blestematul acela, fiul celuilalt, care nu se învrednicise nici măcar să-și arate recunoștința. Ce făcuse don Gonzalo Amenábar cu indienii ? Ce făcea don Álvaro ? Îi exploata, îi ucidea, îi biciuia, îi jefuia. Deci, era drept ca, așa cum Abel tămăduia, Nasha să vatăme. Totul se plătește în viață și, mai devreme sau mai

tîrziu, răul se pedepsește. Așa vorbeau cei care credeau în Nasha. Numai Porfirio Medrano nu era convins de puterea unor asemenea vrăjitorii și-o declara pe față. Cît despre Rosendo Maqui, credea și nu prea. Adică tainicele puteri ale lui Dumnezeu, ale sfinților și ale pămîntului — își spunea el — pot fi cîrmuite de om, în cazul lor de o femeie slabă și plină de ciudățenii. Afară de asta, coca îi răspunsese chiar Nashei nefavorabil. Doar dacă ea n-o fi socotind că una e don Álvaro, și alta soarta neînduplecată. La drept vorbind, Rosendo ar fi vrut să creadă. Goyo Auca spera că alcaldele va spune ceva care să-l lumineze într-un fel, dar acesta își tăinuia îndoielile, ca să nu-i descurajeze pe cei care credeau cu adevărat. Ceilalți regidori dădeau oarecari speranțe, cînd erau întrebați. Doroteo Quispe, rival tacit al Nashei, fiindcă știa rugăciuni aproape magice, rîdea, spunînd că singurul salvator era Dumnezeu și nu vrăjitorii.

Timpul trecea și lui don Álvaro nu i se întîmpla nimic rău. Se tot vîntura între casa lui din Umay și oraș, în galop, teafăr și voinic ca totdeauna. Nici un beteșug nu-l tulbura, și-și vedea liniștit de treburi. Se află de declarațiile lui Zenobio García și ale celorlalți, dictate chiar de el. Era oare adevărată puterea Nashei ?

Într-o seară ieși din casă și toți văzură în înfățișarea ei, mai ștearsă ca de obicei, și în privirile ațintite în pămînt semnele dureroase ale umilinței și ale înfrîngerii. Și, în două vorbe, ea îi spuse lui Rosendo totul :

— Nu pot să-i prind sufletul...

— O să mergem pe litoral, iubitule. Numai pentru cîtva timp, ca să plecăm de-aici. Nu-ți cer să-ți părăsești pentru totdeauna ocupațiile. Nici eu nu pot trăi acolo mereu, știi doar. Și-o să fim, vreme de cîteva luni, atît de fericiți ! Departe de-aici, de orașul ăsta în care oamenii nu știu decît să bîrfească... îi dădea înainte Melba.

Lumina tulbure a amurgului pătrundea în cameră printr-o perdea albastră. Melba era foarte frumoasă. Carnea ei albă strălucea în penumbră.

— E vorba de cinci mii de *soles* pe care Oscar o să-i dea pe ascuns Laurei ; știi doar că se au bine... Singurul lucru care ți se cere e să nu faci nimic... Să nu te amesteci... Să nu respingi declarațiile martorilor...

În timp ce se gîndea că va primi și ea cinci mii de *soles*, Melba îl sărută pe avocățel cu înfocare, fără să-i pese de sudoarea vîscoasă care-i acoperea fața spînă și roșcovană. Bismarck Ruiz vedea că-i scapă ocazia de a se răzbuna pentru disprețul ce i-l arătase Amenábar. Ar fi însă minunat să poată pleca o dată, departe, cu femeia asta care părea că-l iubește cu adevărat.

— O să mergem la vară... Plajele sînt mai frumoase ca oricînd... Și-o să fim atît de fericiți, iubitule! Nu mi-ai spus tu că mă iubești mai presus de orice?

Bismarck Ruiz mai încuviință o dată.

Rosendo Maqui își depuse declarația vorbind cu simplitate și căldură despre drepturile comunității din Rumi, despre titlurile ei, despre o stăpînire de netăgăduit de care toată lumea se convinsese de-a lungul anilor, despre tradiția care adeverea și ea că pămînturile acelea fuseseră întotdeauna ale comunității, și ale nimănui altcuiva. Glasul i se sugrumă de emoție și trebui să tacă o vreme, ca să-și revină. Pe urmă, judecătorul începu cu interogatoriul lui amănunțit și sever, pe baza celor declarate de martorii aduși de Iñiguez.

Chipul măsliniu și brăzdat de riduri al lui Maqui se contractă într-o grimasă de indignare și dispreț, iar ochii lui severi se înroșiră. Replică, demn, că toate acestea nu erau decît afirmații false, făcute cu scopul de a pune mîna pe pămîntul comunității. Titlurile erau la îndemîna tuturor și el avea să aducă martori care vor declara adevărul. Apa Lombrizului și Valea Rumi purtaseră de cînd lumea aceste nume. Niciodată nu le schimbaseră ei. Era adevărat că El Fiero Vásquez trecea prin Rumi, ca și prin multe alte locuri, dar nimeni nu-l aresta, de teama represaliilor cetei lui. Chiar și guvernatorul Zenobio García îl avusese la cheremul lui, cînd trecuse prin Rumi, dar nu-i făcuse nimic. Și asta cu toate că García avea carabina la el și-l însoțeau doi oameni, de asemenea înarmați. Cît despre faptul că Amenábar nu plătea nimic pentru vite, Rosendo arătă că asta nu poate constitui nici un fel de dovadă, fiind vorba doar de un abuz care provenea dintr-o anumită concepție a lui don Álvaro despre paza hotarelor, pe care însă n-o aplica și pe pămînturile lui. Comunitatea n-avea puterea să-l facă pe don Álvaro să plătească și de aceea se mărginea, în fiecare an, să-i predea vitele.

Judecătorul crezu de cuviință să intervină, protestînd cu indignare :

— Cum n-are puterea să-l facă să plătească ? Dar dreptul... Dar legea !...

Rosendo tăcu. Era obosit și nu știa cum să iasă din încurcătură. Deodată se simți pierdut în acea lume de hîrțoage, de miros de tutun și aer închis. Îi fulgeră prin minte bănuiala că toate dosarele și mapele care rînjeau albe din rafturi și de pe masa judecătorului vor sfîrși prin a-l înăbuși, prin a desființa comunitatea. Multe, nenumărate hîrtii. Atîtea slove, atîtea vorbe, atîtea legi. Ce știau ei despre toate astea ? Bismarck Ruiz știa, dar el nu făcea parte din comunitate. El nu iubea pămîntul, ci numai banii. Rosendo suferea și pierea sub hîrtiile acelea ca un drumeț rătăcit pe viscol într-un ținut pustiu. Așa că nu răspunse nimic, iar judecătorul spuse :

— Văd că dumneata nu respecți legea așa cum se cuvine. Lucrul e explicabil, dacă ne gîndim că dumneata te-ai înstrăinat de viața națiunii. Dar de ce ?...

Interogatoriul ținu mult. Rosendo răspundea din ce în ce mai scurt, din pricina oboselii, cu toate că uneori își uita de ea și vorbea, vorbea, apărîndu-și pămîntul ca o fiară bîrlogul.

Cînd se isprăvi, judecătorul dovedi oarecare bunăvoință ridicîndu-se în picioare și punîndu-i o mînă pe umăr :

— Personal, moșule, eu îți trec cu vederea greșelile, ținînd seama că ești obosit. Ca judecător, nu pot s-o fac : legea e lege. Dar nu te mîhni. Adu-ți martori. Să nu fie oameni din comunitate, fiindcă vor declara la fel ca dumneata și afară de asta sînt parte interesată... Adu-ți cîțiva oameni care să cunoască bine comunitatea.

— Sînt destui, domnule judecător, zise Rosendo.

Apoi Rosendo vorbi cu Bismarck Ruiz și acesta îi dădu instrucțiunile necesare. Ajutat de regidori și de cîțiva membri de seamă ai comunității. începu să caute martori. Judecătorul — își spunea Rosendo — deși pare un om aspru, nu e desigur un om rău. Se vede cît de colo că e foarte riguros și dorește să dea dreptate celui care merită. Dar impresia aceea apăsătoare, a nămeților de hîrțoage ? Acum, însă, treaba lui era să vadă de martori. Haidem...

Capela fusese deschisă și sfîntul Isidro era venerat ziua cu lumînări, iar noaptea cu lumînări și rugăciuni. Doroteo Quispe,

îngenuncheat, își înclina umerii largi și capul hirsut în fața statuii, în timp ce se ruga cu glas răgușit și tînguitor. În spatele lui era un sobor de broboade și *poncho*-uri din care răsăreau capetele plecate ale oamenilor. Sfîntul Isidro putea face multe minuni ; avea să salveze el și comunitatea. Părea mai senin și mai mulțumit ca oricînd. Sărbătoarea lui cădea la vremea cînd grînele începeau să dea în bob. Își propuneau cu toții să i-o cinstească iar, cu mare alai, chiar cu tauri, dacă va salva comunitatea. Deocamdată se rugau cu evlavie și lumînările aprinse în altar, consumîndu-se, picurau lacrimi prelungi.

Rosendo și ajutoarele lui se duseră să caute martori prin districtele Muncha și Uyumi, pe la *hacienda* de dincolo de rîul Ocros, ca și pe la cea aflată dincolo de crestele lui El Alto.

— Adevărul e că sînteți în dreptul vostru, le spuneau toți, și toată lumea știe că pămînturile sînt ale voastre. Dar cine se poate pune cu don Álvaro Amenábar ? E un ticălos și cine știe ce i-ar face aceluia care s-ar pune cu el...

Iar Rosendo, regidorii și ceilalți fruntași se întorceau acasă rumegîndu-și dezamăgirea, nădăjduind fiecare că poate ceilalți trimiși le vor aduce vești mai bune. Puterea de temut a lui don Álvaro se întindea asupra regiunii ca norii pe cer. Dar cînd se duceau să-i spună păsul lui Bismarck Ruiz, avocatul le răspundea plin de optimism, ca și cum lucrul nu-i făcea cine știe ce impresie :

— Căutați, căutați martori... S-o găsi pe acolo vreun om de treabă și curajos.

Omul de treabă și curajos se ivi într-o zi în persoana lui Jacinto Prieto. Era cel mai bun fierar din oraș, o minte sănătoasă pe cît îi era trupul de puternic, cu brațe groase și vînjoase și un piept lat pe care crăpa cămașa. Purta, atît afară, cît și în atelier, o șapcă împodobită cu un cozoroc îngust, căci nu avea nevoie să-și apere de soare fața pîrlită de zilnica pălălaie a forjei. Mîinile mari îi erau pline de bătături, iar în picioare purta niște bocanci pîrjoliți de zgura încinsă. Pe fața tuciurie, lată și cărnoasă, stăruia o încruntare ce trăda atenția, ca și cum tot timpul ar fi cercetat locul unde trebuia să lovească zdravăn cu ciocanul ori să netezească atent cu pila. Acea încruntare a sprîncenelor îi dădea chipului un aer sever, care se topea însă în zîmbetul blajin al gurii mari. Prieten cu

cei din comunitate de cîteva zeci de ani, se apropiase și mai mult de ei cînd îl învățase meseria pe Evaristo Maqui. În toți anii, după recoltă, venea la Rumi, cu patru iepe, să cumpere grîu și porumb.

— Am sosit, dragul meu don Rosendo, să-mi iau bucatele...

— Poftește, don Jacinto, mă bucur că te văd.

Prieto trase acasă la Rosendo. Prietenii se luară cu vorba și, cum era și firesc, alcaldele îi povesti de proces și de încurcăturile ivite. Nimeni nu voia să depună mărturie. Nu izbutiseră să găsească nici un martor.

— Ce oameni lași ! exclamă fierarul.

— Dumneata ai depune ?

— Nici vorbă că da ! E doar adevărul adevărat. Vin pe-aici de douăzeci și cinci sau treizeci de ani, de pe cînd eram ucenic, și ăsta a fost mereu pămîntul comunității. Ce mare lucru e să spui adevărul ? *Hacienda* de alături se numea *Cerro Negro* [1] și avea turme de oi ; pe-atunci nu făcea parte din Umay...

Rosendo îi mulțumi călduros și vru ca, măcar de data asta, să-l facă să primească în dar grîul și porumbul. Prieto refuză :

— Nu, dragul meu. Ar fi ca și cum m-ai plăti. Adevărul e adevăr și se cade să-l spui fără să urmărești vreun interes. Dacă aș primi, m-ar ustura într-una, ca o bășică de arsură.

— Să mergem la Bismarck Ruiz, ca să-ți spună el...

— Crezi că e nevoie ? Bine, să mergem, ca nu cumva să greșesc... Cu legea, adevărul cel mai curat se face bucățele, ca oțelul prost călit...

Bismarck Ruiz îl întrebă pe fierar ce avea de gînd să spună și în cele din urmă zise că era bine, că avea să înainteze o cerere și că judecătorul avea să-l cheme într-una din zilele următoare. Rosendo Maqui își recăpătă încrederea. Jacinto Prieto era un meseriaș cinstit și un om de cuvînt, stimat în tot ținutul, atît de marii proprietari cărora le potcovea caii de rasă, cît și de țărani, care aveau nevoie să-și călească ieftin săpăligile și tîrnăcoapele. Cuvintele lui aveau să tragă greu în cumpănă.

Prieto se întoarse liniștit la atelier. Torsul lui gol, acoperit în față cu un șorț de piele, cînta, în scăpărările forjei și

[1] Muntele Negru.

ale fierului înroșit, epopeea mușchilor. Nervii și vinele se contractau și se destindeau, bicepșii zvîcneau, toți mușchii rotunjiți și bine proporționați se ridicau ritmic și armonios, în vreme ce fierul se văita și ceda sub fiecare lovitură de ciocan. Ca orice om conștient de forța lui, Prieto era liniștit din fire și chiar vesel. Își termina ziua de muncă fredonînd un cîntecel și se așeza împreună cu ajutoarele la o masă rudimentară, iar nevastă-sa le aducea mîncarea... Foamea îl făcea întotdeauna s-o găsească minunată. Tot el întreținea discuția tăifăsuind despre peripețiile muncii lor. Unul din baroase mai avea puțin și crăpa. Uneltele erau mai bune înainte... Ce oțeluri, ce pile! Țineau cu anii. Nu trebuie să lași oțelul să se răcească prea mult înainte de a-l băga în apă, ca să-l călești. Cine se pricepe la călit, știe cînd să scoată piesa după sfîrîitul pe care-l face în apă. Priceperea asta se dobîndește cu practica și cu timpul. Înainte, indienii credeau că apa din ceaunul în care răcea el fierul dă puteri și umblau cu limba scoasă s-o cumpere. El le spunea: „Aduceți-mi atîta cantitate de apă cîtă vreți să cumpărați; așa e mai bine!" Făcea așa ca nu cumva să-i ia și oala. Tare erau proști indienii înainte vreme; cu timpul însă s-au mai luminat la minte. Cu toate astea, erau mereu năpăstuiți: uite ce se petrecea cu cei de la Rumi. El avea să depună mărturie, pentru că omul trebuie să apere dreptatea, chiar dacă pierde. Cînd o să-l cheme oare? Unul de la Rumi i-a fost ucenic. Acum e fierar. Din păcate, bea peste măsură. Omul trebuie să bea cîte ceva, fiindcă altfel ar însemna că nu se poartă bine cu trupul lui, dacă nu-l bucură cu cîteva înghițituri, dar nu atît încît să-și piardă mințile...

Ajutoarele, cu toții ucenici, îl ascultau pe meșter cu respectul cuvenit omului puternic și în fața fierului, și în fața vieții.

Într-o zi se prezentă la atelier un individ poreclit El Zurdó-Stîngaciul, om fără meserie declarată, cam vagabond și potlogar. Umbla cu niște haine de dril galben, destul de murdare și peticite. Se vedea după fața lui scofîlcită, cu ochi neliniștiți, că duce o viață dezordonată.

— Ascultă, don Jacinto, ți-am adus un tîrnăcop să mi-l călești și mi s-a crăpat. Ce fel de oțel i-ai pus?

— Oțel bun, ce altceva era să-i pun?

— Nu; dumneata i-ai pus tuci, zise Stîngaciul ridicînd glasul, m-ai înșelat...

Fierarul nutrea o tainică repulsie pentru acel om trîndav și neserios a cărui viață nega tot ceea ce afirma viața lui.

— Bine, zise fierarul, dacă s-a crăpat așa cum spui, adu tîrnăcopul să ți-l dreg.

Dar Stîngaciul ridică și mai mult glasul :

— Nu-mi pasă de tîrnăcop. chestia e că m-ai înșelat ! Cu cîți amărîți de indieni n-oi fi făcînd așa ! Bieți oameni care nu îndrăznesc să se plîngă !

Fierarul își lăsă treaba și-l privi cu ochi sfredelitori :

— Ascultă, ai face bine să-ți ții gura ! Și dacă nu vrei să aduci tîrnăcopul, ia-ți banii înapoi !

Ii aruncă pe nicovală doi *soles* pe care Stîngaciul se grăbi să-i înhațe.

— Adică, dumneata crezi că purtarea asta îți iartă înșelătoria ? Cine nu reclamă, rămîne păcălit...

Fierarul se apropie de el :

— Pleacă pînă nu-ți crăp capul, trîntorule, nerușinatule ! Ai muncit tu cu tîrnăcopul acela ? Sînt sigur că te-ai dus să-l vinzi... Pleacă, piei din ochii mei...

Stîngaciul ieși, dar, oprindu-se în mijlocul drumului, începu să strige :

— Ăsta e un pungaș... Nu-i fierar, e un mincinos... Să iasă afară că-i arăt eu lui... Să iasă afară fricosul ăla de pungaș !

Trecătorii și curioșii începură să se îngrămădească în fața fierăriei.

— Aflați de la mine că Prieto ăsta e un pungaș. Mi-a pus tuci, nu oțel la tîrnăcop... Acum face pe omul cinstit... Să iasă afară fricosul ăla de pungaș !

Jacinto Prieto ieși, roșu de indignare. cu gîndul să-i lămurească pe curioși, dar Stîngaciul nu-i dădu răgaz, căci, scoțînd un cuțit pe care-l mînuia cu mîna stîngă, se năpusti pieziș spre el. Prieto se feri de lovitură și, în clipa cînd Stîngaciul cădea. îl apucă de mînă și, răsucindu-i-o cu putere. îl făcu să dea drumul cuțitului.

— Lasă-mă, pungașule, fricosule !

Fierarul își ieși din sărite și începu să-l lovească pe scandalagiu, care izbuti de trei ori să se scoale de jos, ca să cadă din nou, doborît de pumnii necruțători. La un moment dat, părîndu-i-se că n-o să mai termine cu năpîrca aceea, fierarul îl înhăță de gît. Stîngaciul se zbătea ca un apucat. Deodată, un strigăt ascuțit și îndurerat îl făcu pe fierar să-și vină în fire :

— Jacinto, ce faci ?

Îi dădu drumul netrebnicului care se prăbuși sîngerînd, cu nasul strivit, poate și cu cîteva coaste rupte. Adevărat : ce făcea ? O văzu pe nevastă-sa, plîngînd, agățată de unul din brațele lui zdravene. Veniră jandarmii să restabilească ordinea. Stîngaciul horcăia la pămînt, cu ochii închiși.

—Urmează-ne, don Jacinto.

Grupul curioșilor se risipi. Fierarul intră în atelier, își puse cămașa și haina și ieși.

— Să mergem, le spuse jandarmilor.

Și pentru prima oară în viața lui Jacinto Prieto ajunse la pușcărie.

A doua zi, Stîngaciul căută un clănțău și-l dădu în judecată pe fierar, pentru rănire și tentativă de omor. Pus în situația de a se apăra, Prieto se văzu silit să-și ia și el un chițibușar. Apoi urmară martorii. Justificat de faptul că el fusese atacat mai întîi, fierarul nu putu însă să prezinte „corpul delict", adică cuțitul, pe care cineva îl ridicase în timpul încăierării. Se părea că hîrțogăria avea să sporească văzînd cu ochii.

În acest timp, nevastă-sa îi duse o citație cu data depășită, prin care era chemat să depună în procesul indienilor din Rumi. Cînd o văzu, Prieto îi spuse calm :

— Știi, m-am gîndit mult și cred că anume m-au împins în încurcătura asta, ca să mă împiedice să-mi depun mărturia. Stîngaciul nu s-a lăsat pînă nu m-a provocat. Tîrnăcopul era bun, dar cine nu-l știe ce lepră e ? Sigur că nu era al lui ; se prea poate să-l fi furat și m-a pus să-l călesc ca să-l vîndă. I-am spus să-l aducă să i-l dreg și nu s-a potolit. I-am dat banii înapoi și tot nu s-a potolit. Căuta ceartă cu lumînarea. Știe-l Dumnezeu dacă a vrut să mă omoare sau nu. Și uite acum mă judecă pentru rănire și tentativă de omor. De ce-a așteptat judecătorul atîta pînă să mă citeze ? M-au șters dintre martori și între timp mă mai și freacă...

Ucenicii nu puteau face lucru de calitate și atelierul începu să-și piardă clienții. Băiatul cel mare al lui Jacinto Prieto, care ar fi putut să-l conducă, era plecat la armată. Fusese tras la sorți pentru serviciul militar și, ca bun patriot ce era, se prezentase. Acum Jacinto zăcea într-o celulă întunecoasă și umedă ; frigul, sporit de lipsa de activitate, îi pătrundea în oase. Și ce s-o alege de procesul celor de la Rumi, rămași fără apărare ? Biata nevastă plîngea, atelierul rămăsese aproape

numai în seama ei, iar băiatul era plecat să-și slujească patria. Aveau să pună mîna pe pămînturile comunității. Erau momente cînd toate iluziile lui Jacinto Prieto cu privire la patrie se risipeau. De ce îngăduia patria atîția funcționari păcătoși, atîtea abuzuri din partea oficialităților și a marilor proprietari, și atîta jaf ? Patriotismul lui fusese tare ca fierul, dulce ca hrana după muncă, dar poate că patria nu era și a celor săraci !

Pînă la urmă nu se găsi nimeni să depună mărturie în favoarea comunității. Țăranii se temeau, iar cei cîțiva bogătași care ar fi putut s-o facă invocau o scuză oarecare, pentru ca în cele din urmă să-și spună : „De ce să ne amestecăm în istoria asta în folosul indienilor ?“ Iñiguez ceru o expertiză cu privire la borne, iar experții declarară că pietrele de hotar purtau urme de strămutare recentă, ceea ce dădea de bănuit că marcajul fusese făcut de curînd. Unele pietre erau chiar pline de pămînt, lucru care nu ar fi fost posibil dacă le-ar fi spălat măcar ploile unei singure ierni. Bismarck le aduse la cunoștință celor din comunitate că nu putea face nimic împotriva lui Zenobio García și a lui Julio Contreras, pentru că dosarele lor dispăruseră , cum vedeau și ei, nimeni n-ar primi să depună mărturie împotriva lor, dacă ar începe un nou proces, căci ticăloșii ăștia se dăduseră de partea lui don Álvaro. Dar, pe de altă parte, erau încă destule speranțe...

Tot la două-trei zile, Rosendo Maqui, însoțit de regidori sau de alți fruntași — alcaldele ținea ca tot mai mulți membri ai comunității să urmărească îndeaproape procesul — pleca la oraș.

— Fă niște floricele, Juanacha, că mîine ne ducem să vedem ce-i cu procesul...

Juanacha era tot mai neîncrezătoare.

— Iar ? zicea ea.

Dar făcea floricelele, iar Rosendo și însoțitorii lui porneau spre oraș de cum se crăpa de ziuă. Pînă să ajungă soarele să-i dogorească, ei apucau să facă multe leghe.

— Don Bismarck a zis că trebuie bani pentru hîrtie timbrată...

— Da, și-a vrut și patru găini, dar eu nu mai am.

— Azi o să-i dăm numai bănișori...

Bismarck Ruiz, ca mulți dintre oamenii mediocri, era și zgîrcit, și rău ; și nu numai că le lua indienilor paralele, ci, cu o meschină pornire de chilipirgiu, îi storcea de miei, de găini, de ouă. Se credea foarte isteț, abuzînd de buna lor credință, în timp ce bieții oameni căutau să-și mulțumească apărătorul, pe acel don Bismarck care scria atît de mult pe hîrtiile acelea mari cu dungă roșie !

Indienii băteau drumurile la oraș și de obicei găseau tribunalul închis, pe motiv că judecătorul era bolnav sau că plecase la țară să facă unele cercetări. Birourile gemeau de lume și don Bismarck blestema fiindcă, zicea el, nimeni nu-l plătea. Ei însă îi plăteau.

Iar dacă apucau cîteodată să fie primiți de vreuna din înaltele fețe judecătorești, nu se alegeau decît cu făgăduieli. Iar cînd cei din Rumi îi întrebau cîte ceva, ceilalți indieni sau metiși care dădeau tîrcoale pe acolo, cu fețe triste sau pline de îndîrjire, le răspundeau la întîmplare. Totul era un labirint de hîrtie timbrată care-ți dădea amețeli.

— O să se facă, o să se facă...

Apărătorul, judecătorul, grefierul, le spuneau același lucru dacă izbuteau să vorbească vreodată cu vreunul din ei. Îl vedeau uneori pe don Álvaro intrînd în tribunal după ce descăleca de pe calul lui cu harnașamentul ferecat în argint, sunînd din pinteni și cu *poncho*-ul aruncat trufaș peste umăr. Bismark Ruiz le spunea :

— Lui Amenábar ăsta îi pregătesc un proces-verbal de-o să-i meargă fulgii !

Și le arăta un teanc gros de hîrtii, scrise cu litere foarte frumoase. Uneori le și citea cîteva paragrafe. Era o apărare teoretică a indienilor, a comunităților, a pămînturilor. Unele fraze păreau adevărate strigăte. Indienii, care n-aveau idee că o apărare trebuie să se bazeze concret pe articole de lege, pe dovezi sigure, pe fapte precise, simțeau că le crește inima și găseau că e bine scris. Bismarck zîmbea, înotînd într-o mare de fericire perfidă. După ce primise cei cinci mii de *soles*, i se mai oferiseră o mie, iar acum dinadins accentua tonul patetic și teoretic revendicativ, pentru ca, în cazul cînd dosarul ar merge la apel, Curtea să creadă că apărarea fusese făcută de un demagog și incitator. Ah, indieni nerozi !

Acasă, Rosendo și însoțitorii erau așteptați cu nerăbdare. Mai veneau și alți indieni să se intereseze. Și cum toți trebuiau

să repete ori să asculte mereu același cîntec, încet-încet își dădură seama că nu aveau nici o șansă. Iar de la un timp începură să simtă că sînt indieni, și că, din cauza asta, erau singuri.

Cu toate necazurile ei, comunitatea se silea să-și trăiască viața de fiecare zi. Vacile și caii au fost băgați în țarcuri, unde și-au primit din mîna oamenilor tainul de sare. Avură parte de sare și cîțiva măgari domesticiți, fiindcă ceilalți, așa cum am spus, văzîndu-se lăsați în libertate, se înapoiaseră la pășunile lor din valea rîului Ceros. Acolo existau niște rîpe ale căror maluri dădeau la iveală straturile mai adînci ale pămîntului, unde se găsea o substanță albă și sălcie, pe care o lingeau și, mulțumită ei, ca și stufului, climei calde și libertății, aveau părul lucios și erau foarte sprinteni.

Douăzeci de țărani mai pricepuți la mînuirea securii se duseră prin lunci să taie grinzi și căpriori pentru acoperișul școlii.

Și timpul se scurgea zi și noapte senin, cu cer albastru ori plin de stele. Pînă cînd veni și luna septembrie, cu turmele ei de nori cenușii care alunecau fără multe poticneli pe cerul luminos și apoi dispăreau.

Dragostea își cînta mai departe bucuria în trupurile tinere, iar oamenii maturi și bătrînii își apărau nădejdile cu toate puterile vieții lor — rodnicie neabătută a oamenilor și a pămîntului.

Doar blajinul Mardoqueo părea foarte schimbat. Spinarea i se dezumflase, dar loviturile de bici îi șterseseră din minte întreaga lui existență — trecutul, cu însămînțările și recoltele, viitorul, cu speranța. Era mereu ursuz și tăcut, închis în sine, mestecînd necontenit cîte un boț de coca și, probabil, găsindu-l amar.

— Ce-i cu tine, Mardoqueo ?...

— Nimic, frățioare, nimic...

Și se întorcea la tăcerea și la boțul lui de coca, iar rogojina sortită școlii aștepta în zadar ca mîinile lui pricepute s-o împletească mai departe.

Apoi, într-o zi în sat se iviră uniformele albastre ale unui pichet de jandarmi. Cînd le văzu, Rosendo își zise că, fără îndoială, veniseră să-l caute chipurile pe El Fiero Vásquez.

Erau zece, înarmaţi cu puşti şi comandaţi de un sergent. Se plantară în faţa casei alcaldelui şi sergentul spuse, scoţînd o hîrtie :

— Ascultă, alcalde, pune să-i cheme numaidecît pe următorii doisprezece oameni...

Şi citi o listă care începea cu Jerónimo Cahua.

— De ce, *señor* ?

— Nici un „de ce". Trimite să-i cheme numaidecît, că dacă nu, răspunzi personal de urmărirea lor...

Rosendo trimise pe ginere-său şi pe Juanacha să-i cheme pe cei căutaţi. Nu peste mult se iviră împreună cu familiile lor şi sergentul îi aşeză la rînd. Li se citea în ochi îngrijorarea.

— Pregătiţi-vă puştile şi dacă vreunul vrea s-o şteargă, omorîţi-l, strigă sergentul, cu faţa întoarsă spre jandarmi. Iar voi, indienilor, predaţi-mi puştile de vînătoare de care vă folosiţi fără permis. Aveţi cinci minute ca să vă gîndiţi. Dacă nu le predaţi, vă arestez...

Cei ameninţaţi se sfătuiră cu alcaldele şi hotărîră să predea armele. Ce puteau face ? Era mai rău dacă-i aresta. Ai lor plecară după ele şi, în scurtă vreme, puştile se aflau în mîinile jandarmilor. Douăsprezece rable de cel mai vechi tip, ruginite, prăpădite, cu o singură ţeavă.

Sătenii comentau întîmplarea şi nu-şi veneau în fire de mirare. Totul se petrecuse într-un timp foarte scurt. Cum de-au ştiut de arme ? Deodată unul exclamă :

— Magicianul !

Adevărat ! Oare nu Magicianul se interesase în cursul ultimei lui vizite de posesorii de puşti de vînătoare, sub pretextul că vrea să cumpere una pentru un oarecare păzitor de capre din Uyumi ? Aproape că şi uitaseră de asta. Şi în clipa aceea pricepură că exista un plan vast, îndelung chibzuit de mai înainte...

A doua zi silueta neagră a lui El Fiero străbătu satul şi se opri în faţa casei prietenului său. Ieşi Casiana.

— Ce-i cu don Rosendo ?

— E la oraş, pentru proces...

— Procesele astea ţin mult, dar ştiu că v-au luat puştile şi ăsta nu-i semn bun. Eu mă aflu acum dincolo de El Alto, prin partea unde-s steiurile alea întunecate... Dacă se întîmplă ceva rău, trimite repede un om să mă cheme, ori vino chiar tu...

— Bine, răspunse Casiana amintindu-și de răzvrătirea lui Valencio și gîndindu-se la el, la Vásquez, și la toți oamenii tari și cutezători care, fără îndoială, îi întovărășeau.

Năluca se depărtă în galop, luînd-o către Muncha.

Într-o dimineață se auzi că o femeie bătrînă trecuse Strada Mare, pe la miezul nopții, plîngînd. Plînsul îi era prelung și trist, nemîngîiat, și-l auziseră stingîndu-se în depărtare ca un bocet... Glia se prefăcuse în femeie ca să plîngă, ca să jeluiască desigur soarta copiilor ei, a comunității sale neputincioase.

Glie, mamă glie, duioasă mamă îndurerată !

VIII

JAFUL

SEPTEMBRIE TRECU, înnourat și plin de temeri. Veni apoi octombrie, cu vînturile lui schimbătoare, cu neașteptate valuri de frig și vijelii ce se învîrtejeau în piață, pe coline și pe drumuri. Pe acoperișuri și pe streșini se auzea un bombănit prelung și amenințător : *poncho*-urile și fustele largi fluturau ca niște steaguri. Vîntul rupea crengi tinere și smulgea frunze ; gheara lui nevăzută zgîria carnea omului, și vegetația, și scoarța muncită a pămîntului.

Așa veniră vijeliile lui octombrie, iar cei din comunitate le primiră cu obișnuita lor liniște. Aveau să-și potolească ele furia în fața vreunei ridicături de pămînt, a unui copac puternic, a unei ploi compacte ca un zid. Dar acum începea să bîntuie o altă vijelie, de nestăvilit, care amenința însăși viața comunității și pe care n-o puteau înfrunta cu același răspuns pe care-l dădeau naturii. Și, de fapt, acesta era singurul răspuns pe care știau să-l dea plugarii. Oameni de la țară, cunoscători ai legii pămîntului, își duceau viața potrivit doar ei, ignorîndu-le pe celelalte, pentru că nu le fuseseră niciodată necesare și nici nu le putuseră învăța. Acum, în fața asaltului de hîrtii, adică a legii noi, se aflau dezarmați și speranța lor nu-și mai avea rădăcini decît în dragostea pentru pămînt. Dar asta nu era de ajuns pentru a înfrunta lupta și trebuiau să meargă la oraș, să trateze cu sforarii de avocați.

Rosendo Maqui se gîndi să renunțe la suspectul Bismarck Ruiz, dar cînd vru să angajeze pe altcineva, dintre „apărătorii juridici“ care activau în capitala provinciei, toți îl refuzară. Unul îi spusese fără ocolișuri : „De ce să-mi pierd prestigiul apărînd o cauză pierdută ? Puneți-i cruce și fiți bucuroși că Amenábar nu vă ia totul.“ Ruiz continua să-i încurajeze pe săteni, arătîndu-se cît se poate de optimist. Căută să-i convingă că acea confiscare a puștilor n-avea nici în clin, nici în mînecă cu procesul, de vreme ce însuși guvernul dăduse ordin să fie confiscate toate armele din nordul republicii, deoarece se tot zvonea despre niște pregătiri de revoluție. Le mai spuse... Dar ar însemna să abuzăm înșirînd toate minciunile și făgăduielile lui Bismarck Ruiz, toate chițibușăriile și chichițele judecăto-

rului și ale grefierilor, toate sforăriile lui Amenábar. Membrii comunității își pierduseră nădejdea și Rosendo simțea că se învîrte într-un mediu nesănătos, străin de sensul pe care-l avea pentru el viața, întunecat ca o vizuină unde te putea sfîșia fără nici un risc gheara cea mai vicleană. Departe de pămîntul lor drag, se părea că nu pot culege decît roadele răutății. Pînă și judecătorul, care se arăta atît de sever, n-ar fi făcut nimic pentru a apăra dreptatea, cînd toți săracii se temeau să-l înfrunte pe un bogătaș, fie și numai cu o mărturie de conștiință.

Alcaldele îi chemă pe regidori la sfat. Peste două zile trebuiau să se ducă la oraș să audă sentința judecătorului. Nu se mai putea face nimic. Încercarea se apropia de sfîrșit. Firește, n-aveau să piardă tot. Poate chiar mai puțin decît se așteptau. Poate... Cînd Rosendo le pomeni de bătrînul Chaqui, acela care îi vorbise de pacostea legilor, o durere veche de secole le încrîncenă carnea.

Cînd îl văzură pe Rosendo Maqui, cu cei patru regidori și alți cîțiva oameni care se alăturaseră grupului, nimeni nu se mai îndoi că lucrurile ieșiseră cît se poate de rău. Veniră tîrziu, o dată cu înserarea, în grup compact și tăcut. Părea că și caii se molipsiseră de mîhnirea călăreților, atît de trist își plecaseră gîturile cu coame lungi. Dacă s-ar fi întors cu vești bune, măcar unul sau doi dintre oameni ar fi luat-o înainte și ar fi intrat în sat la galop, dîndu-le de veste. Sosiseră însă împreună și nu vorbeau nici măcar între ei. Grupul trecu la pas prin lumina focurilor, pînă se opri în fața casei lui Rosendo. Acolo, bătrînul vorbi cu glas aspru și răgușit :

— Spuneți-le oamenilor cum a fost, pentru ca fiecare să aibă timp să se gîndească și să-și facă o părere... Oricum, poimîine, către seară, o să aibă loc adunarea anuală... Atunci vom vedea ce avem de făcut.

Regidorii și ceilalți se risipiră pe la casele lor. Sebastián Poma întinse brațele vînjoase către socru-său și Rosendo descălecă, primind bucuros ajutorul, apoi intră în casă cu pași apăsați. Sebastián și Anselmo nu-i puseră multe întrebări, dar în fața caselor celor care-l însoțiseră se grămădiseră grupuri nerăbdătoare, care apoi se împrăștiară treptat și fiecare continuă să-și dea cu presupusul.

— Ne ia partea de jos pînă la rîul Ocros, între vîlcea și pîrîu...

— Ce să facă ei cu stîncăria dinspre Muncha ?...

— Nu ne lasă decît pampa de la Yanañahui pînă la stîncile din partea asta și de la El Alto...

— Ah, blestematul...

— Nu trebuie să ne lăsăm...

— Ce să facem ? nu avem nici măcar puști de vînătoare...

— Porfirio are una...

— Nu ne putem bizui pe el... Nu e de aici...

Nici Rosendo și nici ceilalți care ascultaseră sentința n-o pricepură prea bine, înecată cum era într-o terminologie judiciară și un stil alambicat, mai încîlcit decît un hățiș de mărăcini. Bismarck Ruiz, făcînd pe întristatul, le explicase totul băbește, dar nu înțeleseseră nici așa ce va să zică „se suspendă în caz de recurs la Curtea de Apel", specificație pe care avocățelul se feri să le-o lămurească și nimeni n-o luă în seamă. La urmă, judecătorul, „de comun acord cu părțile", fixase data de predare și de preluare a pămîntului la 14 octombrie, lucru care li se aduse la cunoștință cît se poate de limpede. În jurul acestor puncte se învîrteau discuțiile. Astăzi erau în 9. Ce avea să se aleagă de comunitate ? Ce avea să se aleagă de ei ? Unde să-și crească vitele ? Unde să semene ? Vor fi nevoiți să se supună și să lucreze ca peoni ? Fiecare își spunea părerea pe-ndelete. În noaptea aceea lumina focurilor pîlpîi pînă tîrziu de tot.

A doua zi dimineața ai fi zis că întreaga fire petrecuse o noapte rea. Pămîntul era acoperit cu o pîclă care abia se risipea, iar ochii tulburi ai oamenilor nu se limpezeau nici ei. Cînd pîcla se ridică, în sfîrșit, aburii ei se adunară pe cer în ghemotoace de nori grei și întunecați. Jos, pe chipurile oamenilor părea să se pregătească o altă furtună. Rosendo și regidorii așteptau cu aceeași nerăbdare, ca și localnicii, adunarea de a doua zi. Membrii comunității se strînseseră grupuri-grupuri. Împotriva obiceiului său, Rosendo îi chemase la sfat dimineața. Cîrmuitori și cîrmuiți își pregăteau obiecțiile, argumentele, propunerile. Niciodată nu avusese loc o adunare la care să aibă de discutat atîtea ca în acest an.

După sfat, Rosendo trimese după Augusto Maqui.

— Azi sîntem în zece. În paisprezece vor veni. M-am gîndit să te duci tu să vezi ce se petrece pe la Umay. Știi ce i-au făcut bietului Mardoqueo. Îmi ești nepot și tocmai din pricina asta m-am gîndit la tine, ca să nu se spună că alor mei nu le dau însărcinări primejdioase. Ia șargul care-ți place ție. Îl lași în vreun desiș și la noapte cobori în cîmpie. Dacă poți, treci pe la casa vreunui colon... Dacă nu... vezi ce se petrece la *hacienda*...

Șuvița neagră ca pana corbului ce cădea pe fruntea lui Augusto îi umbrea unul din ochii tăioși și strălucitori. El ascultă porunca bunicului fără să crîcnească. Știa că dacă-l prindeau aveau să-i jupoaie pielea biciuindu-l, și poate chiar să-l ucidă, dar nu zise nimic. Bunicul îi puse o mînă pe umăr, apoi îl bătu ușor pe ceafa lată. Mîna lui arăta foarte bătrînă și foarte zbîrcită alături de pielea netedă a flăcăului.

— Înțelege-mă, ești nepotul meu, mi-ești drag și tocmai eu te trimit în gura lupului. Dar sînt și îndatoriri grele.... Și-acum, du-te...

Augusto puse șaua pe șarg, își luă cel mai închis *poncho* din cîte avea și trecu să-și ia rămas bun de la Marguicha. Biata fată, parcă-i smulgea cineva inima ! Sînii îi tresăltau și era gata să izbucnească în plîns, dar se stăpîni și încercă chiar să zîmbească. Cum să-l facă să-și piardă curajul ? Îi zise :

— O să te întorci, Augusto...

Doi ochi mari, negri și umezi rămaseră pironți de-a lungul drumului pînă ce călărețul, cu șargul lui, dispăru după cotitură, cu *poncho*-ul cenușiu fluturînd în vînt.

Rosendo încălecă pe Frontino și plecă spre Uyumi, însoțit de Goyo Auca. Dintre cele două drumuri care duceau acolo, cel mai bun trecea prin Muncha. Nu vru s-o ia pe acolo și apucă pe celălalt, cu care am făcut în parte cunoștință cînd ne-am ţinut după băietanul acela zvăpăiat, Adrián Santos, în drumul lui spre *rodeo*. Rosendo și Goyo străbătură cu ușurință crîngul din marginea pădurii în care Adrián era cît pe-aci să se rătăcească. Apoi tăiară peste valea Rumi și-o apucară pe un drum de capre, spînzurat deasupra unei prăpăstii stîncoase ; în cele din urmă se lăsară pe niște dealuri domoale, străbătute de o mulțime de poteci ce șerpuiau în toate direcțiile. În spatele unui asemenea deal, pe o colină mai domoală, înconjurat de miriști și răsunînd de mugetele vitelor, se afla tîrgușorul

Uyumi. Biserica, cu turnul ei zvelt, părea că sfidează totul în jur. Alături, casa preotului se semeţea la fel de fudulă : înaltă şi acoperită cu olane, putea să se uite peste umăr la celelalte case, turtite şi cu acoperişuri de paie. Rosendo şi Goyo se opriră în faţa casei preotului. Parohul însuşi, don Gervasio Mestas, le ieşi în întîmpinare...

— Intraţi, poftiţi, oameni buni. E o nespusă cinste pentru mine să vă văd în umila mea locuinţă...

Rosendo şi Goyo izbutiră să priceapă că îi poftea să intre. Preotul scoase nişte scaune în cerdac, şi, aşezîndu-se pe unul din ele, îi pofti :

— Luaţi loc...

Iar către un servitor care tocmai ieşise din casă :

— Dă ceva nutreţ cailor... fuga...

Don Gervasio Mestas era un spaniol în vîrstă de vreo treizeci de ani, vorbăreţ, cu pielea albă şi obez, care-şi primenea sutana numai o dată pe an, după postul cel mare, şi avea sub oblăduirea lui parohia compusă din Uyumi şi cîteva sate şi *haciendas* de prin împrejurimi. Vorbea o castiliană [1] pretenţioasă, dacă ţinem seama cu ce fel de oameni avea de-a face în ţinut, şi numai servitorii lui ajunseseră să-l înţeleagă — dar după cîtă vreme ! Ceilalţi oameni nu-l pricepeau aproape de loc şi poate că chiar din această pricină îl socoteau un învăţat. Rosendo şi toată comunitatea îl stimau, nu atît pentru limbă, care li se părea oarecum străină, cît pentru faptul că don Gervasio ştiuse întotdeauna să se poarte cu măsură faţă de cei din Rumi. Avuseseră preoţi care le lăsaseră amintiri tare urîte. Nimerise o dată pe la ei unul Chirinos — pe jumătate negru, păcătosul ! — care lua şi pielea de pe om şi pe deasupra mai avea şi nărăvul de a se da la fetişcane. Într-o zi o închisese în camera lui pe una din cele mai frumoase fete din Rumi. Cînd s-a dus mamă-sa ca să întrebe de ea, Chirinos s-a făcut că nu ştie nimic. Atunci femeia a început să strige şi a asmuţit toată comunitatea ; oamenii s-au înfuriat şi l-au scos tîrîş pe netrebnic din sat. Şi asta nu de dragul cine ştie căror principii. Indianul, fiinţă a gliei, înţelege religia, prin tot ce are ea omenesc. Ceea ce ei au vrut să pedepsească era abuzul ! Preotul poate să-şi caute o femeie, că-i om şi el, dar să nu profite de situaţia lui pentru a silui. Cum Chirinos nu s-a

[1] Limba spaniolă literară.

mai întors, au venit alții să țină slujbele. Primul a fost un bețiv. Următorul avea voce urîtă și era o adevărată nenorocire cînd se-apuca să cînte liturghia la sărbătoarea cea mare. Al treilea era cam neglijent. Și uite-așa, pînă a venit don Gervasio Mestas. Asta da, era un preot care știa să țină predici, să binecuvînteze și să cînte! Era mereu cu semnul crucii în vîrful degetelor. Nu cerea prea mulți bani și dacă se întîmpla să se mai încurce cu vreo femeie, nu era cu supărare. Afară de asta, dădea întotdeauna sfaturi foarte bune. Iată de ce se aflau acolo Rosendo și Goyo, așteptîndu-i cuvîntul.

— Spuneți, oameni buni, ce păs vă aduce la mine?

— Taică părinte — grăi Rosendo — am venit să ne sfătuiești. Ce să facem cu pacostea asta care ne-a căzut pe cap? Mîine avem adunarea generală și am venit să ne luminezi domnia-ta. Vezi, *taita*...

Și Rosendo îi povesti în amănunt toate peripețiile procesului, pînă la sentința nefavorabilă.

— Și nu mai e nimic de făcut, nici o măsură pe care ați putea-o lua în acest litigiu?

— *Taita*, apărătorul nostru zice că s-a încheiat...

— Rău, foarte rău!

Don Mestas rămase pe gînduri. Cei doi sperau că avea să le vorbească despre proces, dîndu-le vreo idee, căci îi mersese vestea că se pricepe la legi, dar el le vorbi despre cu totul altceva, silindu-se, ce-i drept, să se exprime cît mai pe înțelesul lor:

— O adevărată nenorocire! Pentru mine mai ales, e îndoită, fiindcă adversarii îmi sînt enoriași și încă foarte iubiți... Don Álvaro Amenábar? Un adevărat cavaler. Iar voi, credincioși de nădejde. Da, da, cumplită nenorocire... Menirea mea nu este de a adînci neînțelegerile dintre oameni, ci dimpotrivă, de a le îndepărta și a le stinge. Numai buna înțelegere între oameni, sub preamilostiva dragoste a Domnului, va aduce fericirea pe pămînt. Rugați-vă mult, aveți credință în Dumnezeu, multă credință în Dumnezeu, iată sfatul pe care vi-l pot da. Bunurile pămîntești sînt pieritoare. Numai cele spirituale sînt veșnice. Suferințele și credința, credința în Cel-de-Sus, deschid calea spre fericirea veșnică în sînul Domnului...

— Dar ce-o să ne facem, taică părinte?...

— Supuneți-vă înaltelor porunci ale Domnului și nu vă clintiți întru credința cea dreaptă. Funcția mea nu-mi îngă-

duie să vă dau alte sfaturi... Rugați-vă și încredeți-vă în mila lui... Și-apoi preafericitul sfînt Isidro veghează asupra comunității. Nu uitați asta...

Don Mestas ținea ochii și arătătorul în sus, spre cer.

— Împliniți poruncile cerului, căci sînt porunci de pace și de dragoste...

— Taică părinte, dar don Álvaro ? Nu trebuie și el să le împlinească ? Doar și el tot creștin e...

Preotul îi pironi cu privirea.

— Lucrul acesta nu se cade să-l judecăm noi. Dacă don Álvaro păcătuiește, Dumnezeu va ține seama de greșelile lui la vremea cuvenită... Mergeți în pace, oameni buni ; Domnul să vă lumineze și să vă ajute să îndurați încercarea cu resemnare și spirit creștinesc.

Rosendo și Goyo plecară cu sufletul zbuciumat de o amarnică luptă. Ținuseră la Dumnezeu și la sfîntul Isidro ca la niște ocrotitori și apărători ai bunurilor pămîntului, ai recoltelor, ai vitelor, ai sănătății și mulțumirii oamenilor. Se gîndiseră cam puțin la cer, desigur. Și acum vedeau că, la urma urmei, numai la cer trebuiau să se gîndească. Cu toate astea nu puteau să nu iubească pămîntul.

Cînd sosiră la Rumi, mama lui Augusto, cîrtitoarea și exaltata Eulalia, se înființă la Rosendo.

— Se întoarce diseară Augusto al meu ?

— Nu, nu chiar diseară, zise scurt Rosendo.

— Unde l-ai trimis ? Cînd se întoarce ?

— Cînd o vrea Dumnezeu...

Văzînd că nu poate afla mai mult, Eulalia plecă oftînd și văicărindu-se în gura mare, dar bărbatu-său, Abram, îi ieși în cale și se răsti la ea să tacă. Știind ce mînă grea are, femeia tăcu.

Augusto Maqui străbătu *puma* ocolind drumurile umblate, agale, ca să treacă timpul... Către sfîrșitul după-amiezii zări șesul de la Umay și coborî spre el printr-o strungă foarte adîncă, plină de ierburi și bolovani, încît șargul și *poncho*-ul lui abia se mai vedeau. Aproape de cîmpie băgă calul într-un desiș și îl priponi cu o frînghie scurtă, apoi rămase lîngă șarg pînă se înnoptă. Ce frumoasă era totuși viața ! Pînă și țîrîitul greierilor îi amintea de atîtea ceasuri minunate. Era tînăr, amîndoi erau tineri, el și dulcea lui Marguicha, și aveau dreptul

să trăiască. Da, dar vezi că bunicul îi zisese: „Sînt și îndatoriri grele". Bietul bătrîn! își spuse Augusto și fără să vrea se gîndi că Rosendo toată viața sa a tras la jug ca o vită și că fiecare trebuie să-și tragă brazda, iar acum îi venise și lui rîndul. Femeia poate și să-ți dea curaj, și să ți-l reteze. Oricum, tot dulce e. Pentru prima oară avea de făcut o treabă ca asta și tot pentru prima oară ar fi vrut să aibă un revolver. Dacă-l prind, îl omoară. I-a intrat lui în cap că dacă-l prind îl omoară. N-are la el decît cuțitul, atîrnat la brîu în teaca lui de piele... Ce să faci cu un cuțit în fața unui revolver sau a unei carabine! Abia te încurcă. Dacă-l prind, îl ucid. „Sînt și îndatoriri grele". Marguicha, Marguicha... Întunericul creștea, întunericul apăsător, prieten cu El Fiero și cu Nasha, cu boul Mosco și cu taurul Choloque, cu cîmpiile ostenite și cu cei care le iscodesc tainele...

Augusto îl înfruntă și, strecurîndu-se printre niște tufișuri de mărăcini și izmă, intră într-un ocol. Nu se vedea nici la cincizeci de pași. Dintr-o parte a ocolului pornea un drum mărginit cu copaci, care-l tăia în două. Plopii înalți se profilau negri în noapte. În depărtare se auzi un tropot de cai. Augusto se lipi lîngă un zid. Bine că întunericul sporise. O țigară licărea în noapte. Doi călăreți trecură ca niște umbre, oprindu-se la capătul drumului cu plopi. Se aflau la mai puțin de zece pași de Augusto și de o sută de metri de șargul lui.

— Stinge chiștocul, pot să te vadă și te împușcă...

— Crezi? Nu mai au puști, iar El Fiero Vásquez nu cred că se amestecă! Astea-s prostii de-ale doñei Leonor...

— Ne-a spus și don Álvaro că trebuie să fim prudenți... Dă-mi și mie sticla să trag un gît...

— Aud un galop, departe...

— Așa e...

Întunericul era de nepătruns și Augusto zărea numai licărul țigării. Făcînd un mare efort, putu să audă și el zvonul galopului. Cei doi trebuie să fi fost *caporali* indieni sau metiși. Numai așa se explică auzul lor fin. Sorbiră băutura plescăind din limbă, apoi își pregătiră puștile. Piedicile bine unse țăcăniră ușor. Zvonul creștea. Veneau șase sau opt cai în goana mare. Acum erau aproape.

— Stai! strigă una din santinele.

Tropotul nu conteni.

— Stai ! strigă iar santinela și în aceeași clipă țîșni o flacără scurtă. Glonțul șuieră sfredelind noaptea.

Călăreții se opriră.

— Cine-i ?

— Oameni din Umay...

— Cine ?

— Méndez...

Una din santinele porni în galop spre grup. Se auziră rîsete, apoi grupul înaintă pînă ce ajunse lîngă cel care aștepta.

— Păi bine, bătrîne Méndez, de ce nu vă opriți ? Na, trage o dușcă...

— Dar grăbiți mai sînteți !

— Așa e ordinul. Cîți ați venit ?

— Șapte, că bietul Sforăilă a pățit-o.

— Sforăie de zor ?

— Da de unde ; i-au rupt oasele.

— I-au rupt oasele ?

— Zilele trecute un indian i-a dat brînci într-o prăpastie, cînd se ducea să supravegheze distribuirea apei. Indienii ăia din Huarca sînt dați dracului !

— Gloanțe, să-i țină la respect ! Și ce i-au făcut indianului ?

— Ar fi trebuit să-l omoare, dar a fugit...

— Dacă n-am avea atîtea de făcut, l-am fi căutat...

Noii sosiți dăduseră de fundul sticlei, după cum spuneau. Porniră iarăși cu multă zarvă, în tropot de copite. Nu se auzea limpede ce vorbeau. Augusto se hotărî să se țină după călăreți, mergînd tot pe lîngă zid ; așa, pașii lui aveau să se contopească cu aceia ai cetei și cîinii care păzeau casa n-aveau să-l audă. Sări cîteva îngrădituri de piatră care despărțeau pășunile de ogoare și cînd călăreții intrară pe poarta cea mare, se ascunse într-o livadă plină de piersici, cu miros plăcut, în care se amesteca pînă și mireasmă de lămîi. Îi era foame și mîncă pe-ndelete cîteva piersici. Nu-i era frică, fiindcă în curte se auzeau nechezături și strigăte și nimeni nu l-ar fi putut simți. Ceva mai la vale se auzea cineva cîntînd. Se îndreptă într-acolo mergînd de-a lungul zidului livezii, pînă cînd zări o sală luminată de un lampion mare. Călăreții proaspăt sosiți mîncau, unii la masă, alții în picioare, și stăteau de vorbă cu

slugile de pe lîngă casă. Cîntărețul, cam afumat, tot încerca să-i zică un *yaraví*. Nu puteai să distingi o vorbă limpede. Resemnat, Augusto își zise că poate n-avea să afle nimic mai mult. Timpul trecea. Cîntărețul tăcu puțin, ca să mai tragă o dușcă, apoi începu iarăși cu glas dogit. Doi *caporali* ieșiră pe prispă vorbind și după ce aruncară o privire prin livadă, porniră, după cîte se părea, spre locul unde se afla Augusto. Simți că-i îngheață sîngele în vine. Să fugă ? L-ar fi simțit cîinii. Nu-i rămînea decît să se ascundă. Se lăsă pe vine ; cei doi ajunseră la zid, merseră cîtva de-a lungul lui călcînd apăsat în cizmele lor cu ținte și se opriră. Lumina tulbure a lămpii din casă ajungea pînă la pălăriile lor cu boruri largi.

— Ascultă, Méndez, au vorbit prea multe în fața ăluia care cîntă. Am impresia că face pe beatul ca să asculte în voie, fără să dea de bănuit. Don Álvaro mi-a zis că indienii au aflat unele lucruri și că trebuie să fie vreun spion printre argați sau *caporali*. Am tot stat cu ochii-n patru și cel mai suspect mi se pare *caporalul* ăsta. Zice că vine de la minele din Pataz. Cum don Álvaro o să înceapă să exploateze o mină, l-a angajat... E dat dracului și se pare că i s-a urît cu viața. Cine știe dacă nu e din ceata lui El Fiero Vásquez...

Augusto recunoscu glasul uneia din santinele. Méndez răspunse :

— Simt că mă apucă pandaliile cînd mă gîndesc la cîinii ăștia ! De ce-l mai răbdați ? Un glonț — și l-am curățat...

— Stai. E numai o bănuială... Nu se știe sigur. Și-apoi a fost pușcaș și s-ar putea să avem nevoie de el cînd o să luăm în stăpînire pămînturile de la Rumi...

— Cînd s-a stabilit ?

— În paisprezece. Cu voi care ați venit acum și cu cei care or să vină cel mai tîrziu mîine sau poimîine, din toate sectoarele, o să fim douăzeci. Subprefectul o să vină și el cu douăzeci de jandarmi. Cred că indienii n-au să miște un deget, dar poate că-și vîră coada El Fiero...

— Și de ce nu-l înhață pe El Fiero ?

— Cine, jandarmii ? Ar vrea ei, că prea își bate joc, dar vezi că le e cam frică. Și nici nu sînt destui ca să-l dovedească. Ar trebui să trimită un pluton întreg împotriva lui, dar mai e și altă poveste. El Fiero l-a ajutat pe don Humberto del Campo y Barroso să fie ales în Senat. Nu-ți spune nimic

numele ăsta ? Pe vremea cînd era candidat, don Humberto a anunțat că se va stabili în oraș și se zvonise că dușmanii lui o să-l pîndească și-o să-l ucidă. Dar partizanii lui i l-au trimis pe El Fiero cu cincisprezece oameni tot unul și unul, aleși pe sprînceană... L-au însoțit — și cine s-a mai atins de el ? Asta e povestea... El Fiero se pune și cu don Álvaro, cu care nimeni nu se măsoară în tot ținutul, afară de cei din familia Córdova, care or să-i pice și ei o dată și o dată în gheară.

— Vorba e că Rumi...

— Va fi al lui don Álvaro. El Fiero poate să aibă cel mult douăzeci de oameni, dintre care unii prost înarmați, iar noi o să fim patruzeci...

— Dar sînt țintași tot unul și unul.

— Tot îi punem noi pe fugă.

— Și ce vă face să credeți că El Fiero s-ar putea amesteca ?

— Magicianul l-a tras de limbă pe unul din ceata lui. Ce mai, Rumi o să fie luat. Mai bine spune-le oamenilor tăi să fie cu ochii pe ăsta... Nu-l vezi ? Bea și face pe beatul... Nici o vorbă despre jandarmi și nici despre celelalte...

— Dacă-i suspect, ar fi mai bine să nu-l ia. Oricînd poate să profite de învălmășeală și să-i tragă un glonț în spate lui don Álvaro !

— Asta așa e ; trebuie să-i spunem stăpînului...

— Se prea poate să nu fie spion și să se fi aflat de la vreun indian care o fi iscodit pe-aici.

— Nu cred ! Don Álvaro dă mereu drumul cîinilor — și are patru dulăi pe cinste ! Acum i-am legat ca să nu sară să-i muște pe *caporalii* care vin, dar după ce ne adunăm o să le dăm iar drumul... Și nu cred că le mai dă mîna după chelfăneala pe care-a încasat-o un oarecare Mardoqueo. O sută de lovituri i-au tras, legat de eucaliptul din curte !

— O fi, dar eu aș propune să ieșim toți să dăm o raită prin jurul casei... Poate că, mai știi ?...

Augusto simți că-i tresare inima. *Caporalul* tăcu, gîndindu-se la cuvintele celuilalt ; dar, fie pentru că nu credea că se află pe acolo iscoade, fie pentru că nu-i plăcea să primească sfaturi de la nimeni — el, care era nici mai mult, nici mai puțin decît șeful tuturor *caporalilor*, răspunse cu o umbră de ironie :

— Ești ca doña Leonor... ha... Numai ea e în stare să creadă că El Fiero o să vină chiar pînă aici. Și dacă vine, cu tot senatorul lui, o să se pomenească pus pe fugă de soldați ! Hai să mai tragem o dușcă... ha... ha... Nu mai încetează o dată idiotul ăla cu cîntecul lui...

Se întoarseră în casă. Ceilalți *caporali* ispråviseră de mîncat și se distrau jucînd cărți, afară de bețivan, care cînta într-una și fals același *yaraví*.

— Taci o dată ! strigă șeful.

Caii fuseseră duși la grajduri. Liniștea nopții creștea și numai cînd și cînd se mai auzea cîte o chemare. Socotind că era timpul să plece, Augusto își scoase sandalele ca să umble mai tiptil și o luă înapoi. Cînd sări iar zidul livezii, dărîmă o bucată din el și tencuiala căzu cu zgomot. Izbucni un lătrat furios și un cîine roșcat se năpusti ca turbat asupra lui Augusto. Flăcăul se feri, dar cîinele, desigur dresat, se repezi la gîtul lui. Îl stăvili cu brațul, dar colții fiarei, înfigîndu-se adînc, îi sfîșiară *poncho*-ul. În aceeași clipă, cuțitul său pătrunse în grumazul cîinelui, care se prăbuși scoțînd un urlet puternic. Totul se petrecuse fulgerător. Din casă se auzeau strigăte și alergături. Lătrăturile turbate ale dulăilor sfîșiau noaptea.

— Dați drumul dulăilor !

Augusto simți că i se taie picioarele, că nu mai vor să-l asculte, dar se stăpîni îndată și, aducîndu-și aminte brusc de ceva, porni în goană drept peste cîmp. Profitînd de bezna care-l ascundea vederii, dădu cîteva ocoluri, tăind peste vechile-i urme, întorcîndu-se la zid și gonind iar spre mijlocul livezii. De undeva din livadă se auziră tot mai dese împușcături. Gloanțele șuierau. Zarva dulăilor nu se mai auzea însă. Să fi fost în spatele lui ? Nu, fiindcă urmele întretăiate îi încurcaseră. Stratagema lui reușise, iar unul dintre ei părea să latre în livadă, furios și descumpănit. Urmăritorii erau undeva tot pe-acolo, încredințați că iscoada nu se putuse ascunde decît printre copaci. Între timp, Augusto ajunse la locul unde-și lăsase calul. O clipă, îi fu teamă că n-o să-l mai găsească. Dar era acolo — o pată mai deschisă în noapte. Încălecă și pînă să apuce cîinii să-l adulmece, o luă pe poteca din strunga care ducea spre *puna*. Urcase o bucată bună cînd auzi cîinii lătrînd jos și oamenii trăgînd la nimereală după el. Gloanțele șuierau pe deasupra capului său, pierzîndu-se în beznă. Dar și pe poteca aceea putea să apară un nou grup de *caporali*, care

desigur l-ar opri. Și ce le-ar putea spune, din moment ce se trage după el și e suspect ? Șargul lui cuminte sufla sacadat, urcînd repede costișa. Din fericire, nu venea nimeni. Încă o clipă și o să poată lăsa poteca. Veni și clipa aceea ; drumul spre Rumi i se deschidea peste *puna*, neted și bun, cu toate că era bîntuit de un vînt turbat, pe care Augusto însă nici nu-l simțea. Se iveau zorile cînd ajunse la comunitate. Augusto îi arătă lui Rosendo cuțitul plin de sînge.

— Un cîine, lămuri.

Apoi îi relată tot ce auzise de la *caporali*. Bătrînul, în vremea asta, se uita la tăișul plin de sînge și la *poncho*-ul sfîșiat. Nu comentă în nici un fel știrile primite. Cînd sfîrși Augusto, îi spuse doar atît :

— Ai fost la înălțime. Du-te și te culcă și mai tîrziu scoală-te pentru adunare.

Augusto se duse acasă și, fără să ia seama la bombănelile maică-si, se întinse frînt de oboseală în pat. Mai tîrziu apăru și Marguicha, care, văzîndu-l cum doarme, se apropie pe tăcute și îl învălui într-o privire plină de dragoste.

Pe la amiază se pomeniră în sat cu zece *caporali* călări. Străbătură în galop Strada Mare, unde erau cît pe-aci să strivească doi prunci, care scăpară numai printr-o minune, și pătrunseră în piață cu strigăte și focuri de armă.

— Trăiască Amenábar !

Și trăgeau salve în aer.

Apoi se opriră în fața casei alcaldelui. Rosendo și regidorii tocmai stăteau la sfat. Nici unul nu se ridică de pe locul său.

— Ia spune-mi, mă, porc bătrîn, cine a fost să ne spioneze ?

— De ce-ați trimis iscoade azi-noapte ?

— Vorbește, pînă nu te ciuruim...

— Mi-a omorît cîinele.

— Hai, vorbește o dată, bestie bătrînă... Spune, ori te ucidem...

Rosendo îi privea liniștit, fără să scoată o vorbă. Amețiți de băutură, *caporalii* nu mai știau cum să se poarte în fața acestei tăceri disprețuitoare. Unul din ei exclamă ironic :

— Ce să omori niște răpciugoși ca ăștia !

Începură să rîdă, își strunîră caii și plecară trăgînd focuri și aclamîndu-l pe Amenábar. Cînd trecură pe Strada Mare schimbară cîteva cuvinte cu tîlc :

— La paisprezece...

— La paisprezece...

Borurile late ale pălăriilor împletite din frunze de palmier fluturau în vînt. Puștile sclipeau la soare...

Adunarea începu către sfîrșitul zilei : soarele era în asfințit și umbrele eucalipților de lîngă capelă cădeau prelungi peste piață.

Alcaldele și regidorii stăteau pe băncile din fața cerdacului casei lui Rosendo. Avuseseră de gînd să construiască și o primărie lîngă școală, dar acum nu mai voiau nici măcar să-și amintească de treaba asta. Membrii comunității — bărbați, femei, copii — veneau pe rînd și se lăsau pe vine, ori se așezau pe pămînt. Cei mai mulți rămaseră în picioare, alcătuind un cerc viu în jurul celorlalți. Copiii nu aveau voie să vorbească și nici drept să voteze, dar oamenii îi aduseseră ca să asculte și ei și să ia aminte.

Pe fața lui Rosendo se întipărise o expresie gravă și tristă. Așa cum stătea, cu dreapta sprijinită în toiagul lui de *lloque*, arăta ostenit și foarte bătrîn, ca un trunchi bătut de aprige vijelii. De altfel, și el se simțea ostenit. Ultimele întîmplări îl loviseră fără cruțare, vlăguindu-i trupul și umplîndu-i inima de mîhnire. Oamenii îi cercetau fața brăzdată și aspră și, fără să vrea, simțeau că bătrînul făcuse tot ce-i stătuse în puteri și că greu s-ar putea găsi ceva de spus împotriva acestui om.

Oamenii soseau fără încetare, îngroșînd rîndurile, contopindu-se într-un amalgam multicolor de șaluri, *poncho*-uri și fuste largi. Și toți se uitau la Rosendo, care rămînea tăcut și liniștit, grav și trist, și oarecum singur în fața răspunderilor, ca unul ce fusese întotdeauna cel mai bun dintre toți prin spiritul său de dreptate și prin înțelepciunea sa, atît de bun, încît nimeni nu se gîndea că regidorii ar fi putut avea greutatea ce-o găseau la el în ocaziile importante... De-o parte a lui Rosendo se afla Goyo Auca — pietricica pe care alcaldele știa atît de bine s-o arunce — de cealaltă parte, hîtrul și totodată prudentul Clemente Yacu, iar ceva mai încolo „veneticul" și bîrfitul Porfirio Medrano, apoi albul și vînjosul Artidoro Oteíza. Dar nici unul dintre ei nu se putea asemui cu alcaldele.

La rîndul său, alcaldele își privea oamenii, rătăcind cu privirile peste ei, fără să și le oprească anume asupra cuiva. Iată, dar, populația comunității, indieni și metiși : cîteva chipuri albe sau deschise prin mulțimea fețelor măslinii, ici-colo bărbi țepoase și negre printre fețele netede ale rasei indiene. Iată-i pe Amaro Santos și Serapio Vargas, unul lîngă altul, ca doi buni prieteni ce sînt. Fii de ostași, ca Benito Castro, pribeagul, ori ca Remigio Collantes, răposatul, făceau parte din comunitate prin ascendența lor maternă. De altă parte, se aflau Paula și Casiana ; prima măritată cu Doroteo Quispe și legată de Rumi prin căsătorie, cum era și regidorul Medrano, a doua, Casiana, despre care nu se putea spune încă același lucru, în ciuda faptului că Rosendo, invocînd lipsa de brațe, stăruise demult să-i convingă pe oameni că-i bine să fie primită și ea în comunitate. De fapt, dacă populația din Rumi nu sporise în ultima vreme cu oameni veniți din altă parte, lucrul se datora mai mult persecuțiilor marilor proprietari, decît împotrivirii sătenilor. Dar uite că mai erau și unii ostili noilor primiri și — cum vom vedea — n-avea să treacă multă vreme pînă să profite de nenorocirea abătută asupra comunității, pentru a-și da pe față prejudecățile.

Iată-l și pe Miguel Panta, retras și umil, ca să nu fie văzut, căci el îl găzduise pe Magicianul și gîndul acesta nu-i dădea pace ; deși n-avea ce să-și reproșeze cu bună știință, ar fi preferat să nu fi avut nici un amestec în acea întîmplare. Iată-l și pe Augusto, care se opri chiar în fața lui Rosendo Maqui și bunicul îi aruncă o privire grăbită. Toți erau acolo înghesuiți, formînd, ici-colo, mici grupuri, unii pe care-i cunoaștem, alții — cei mai mulți — pe care nu-i cunoaștem, dar tot atît de însemnați și unii și alții. Erau toți oameni ai comunității, plugari și păstori, fii ai pămîntului, implîntați în el de veacuri și care acum simțeau, întocmai ca arborii, dramatica cutremurare a dezrădăcinării. Iată-l, printre cei pe care-i cunoaștem, și pe Eloy Condorumi ! E ușor de văzut. Statura lui de doi metri se înalță deasupra tuturor. Bărbatul acesta masiv, cît doi oameni la un loc, n-avea însă nici o îndemînare deosebită. Doar statura și forța lui dacă-l deosebeau de ceilalți, dar, la drept vorbind, nici măcar acestea. Nu se omora nicicînd să fie în frunte la treabă, așa cum făcea fălosul Goyo Auca : își ascundea voinicia stînd ceasuri de-a rîndul așezat în fața casei lui, fără să facă nimic. Cînd i se cerea vreo părere, se arăta

om cu cap, dar, de cele mai multe ori, nu vorbea. Stătea și el acolo, cu brațele încrucișate pe piept, cu pălăria-i ponosită așezată strîmb pe capul său mic.

Apoi Chabela, despre care am pomenit o dată, dar trebuie să mai pomenim, căci anevoie am putea recunoaște în femeia matură și cam trecută pe fata atît de drăguță, necinstită cîndva de Silvino Castro. Iată-l și pe cunoscutul nostru Abram Maqui, abia sosit și așezat la picioarele tatălui său, și pe Nicasio Maqui, lingurarul, dăruindu-i lui Rosendo o lingură frumos cioplită și lustruită, din lemn de portocal. Un dar umil, dar plin de dragoste, cu care spera, naiv, să-i aducă tatălui său o mîngîiere într-un moment atît de greu. Rosendo luă lingura și o privi cu adîncă înduioșare. Nicasio zîmbi și se retrase apoi în mulțime, unde se aflau pesemne și ceilalți copii ai lui Rosendo ; Pancho, Evaristo și femeile, dar era greu să-i deosebești. În schimb, lesne îl putea vedea oricine pe Mardoqueo și, de altfel, mulți se uitau la el. Stătea pe pămînt, lîngă Abram Maqui, gînditor și întunecat, mestecîndu-și boțul de coca...

Vremea trecea. Umbrele tremurătoare ale copacilor se întindeau tot mai prelungi pe pămînt. Rosendo ținu un scurt sfat cu regidorii. Cîteva clipe, în adunare se produse o fierbere nelămurită, urmată apoi de acea rigidă neclintire a așteptării. În cele din urmă Rosendo începu să vorbească.

Vocea îi era groasă, puțin răgușită, aproape monotonă. Dădu un fel de raport despre muncile anului, înmulțirea vitelor, strînsul recoltelor. Anul ar fi fost ca oricare altul, sau poate mai bun, pentru că adusese mai mult belșug și aveau o școală aproape gata. Dar procesul cu Umay îi împiedica să se bucure în vreun fel și adunarea se aștepta ca alcaldele să le vorbească numai despre asta.

Rosendo continuă :

— Și acum, locuitori din Rumi, vă voi vorbi de nenorocirea ce s-a abătut asupra noastră, despre proces și despre sentința ce s-a dat...

Se lăsă o tăcere atît de adîncă, încît se putea auzi foșnetul aspru al frunzelor de eucalipt. Și se mai auzi ceva, undeva, deasupra capetelor. Era un condor mare, care trecea fîlfîind din aripi, zburînd către apus. Să fie oare un semn ? În calitatea sa de conducător, Rosendo le zise :

— Vederea acestui condor ne stîrnește frica, tocmai pentru că, în clipele astea, ne gîndim cu toții la soarta comunității noastre. Trăim vremuri grele și căutăm în orice un semn prevestitor. Deci, fiecare să se gîndească după bunul lui plac. În ceea ce mă privește, vă voi arăta ce s-a petrecut și vă cer să hotărîm cu toții ce avem de făcut.

Bătrînul alcalde se arăta din ce în ce mai mișcat. Vocea groasă și răgușită își pierdu monotonia. Din cînd în cînd, se frîngea parcă într-un sughiț de plîns, alteori se înălța într-un blestem. Le vorbi despre drumurile pe care le-au făcut, despre nădejdi și dezamăgiri, despre răutăți și perfidie, despre tot ceea ce se petrecuse în timpul procesului și, la urmă, aduse vorba despre sentință și despre dispozițiile ei.

— Așa s-au sfîrșit lucrurile, încheie. Am luptat cît am putut. Dar banii și răutatea au cîștigat. Bismarck Ruiz se lăuda că procesul o să țină o sută de ani și iată că n-a ținut decît cîteva luni. Neașteptat de repede ! Cînd e vorba ca săracul să fie îngropat în hîrțoage, dosarele cresc al dracului de repede. Ați văzut că nimeni n-a vrut să depună în favoarea noastră, iar pe cel care-a vrut, l-au băgat la închisoare. Prieteni, pe care i-am primit cu brațele deschise, ca Zenobio García și Magicianul, ne-au întors spatele, vînzîndu-ne pe bani. Ce puteam face ? Nici un alt apărător n-a vrut să preia procesul. Ce puteam face ? Nenorocirea nu s-a lăsat așteptată ; nu e prima care se abate asupra comunităților. A venit ceasul să vă întreb : ce facem ? Plecăm în pampa mlăștinoasă și pe coastele stîncoase de la Yanañahui, sau rămînem aici ? Dacă rămînem aici, va trebui să muncim pentru Umay și știm fiecare ce înseamnă robia asta... Vă cer să vă spuneți părerea dacă am greșit sau nu în ceea ce am făcut și să hotărîți ce vom face de-acum încolo.

Rosendo tăcu. Gîfîia, și pieptul său bătrîn și ostenit tresălta ritmic sub *poncho*. Părea că nimeni n-avea nimic de zis. Se uitau unii la alții și nu îndrăzneau să vorbească. Cîteva nume se auzeau rostite în șoaptă. Erau ale oamenilor care pînă atunci discutaseră mai abitir despre proces. Le pierise oare graiul, ori poate socoteau că de-acum vorbele nu mai aveau nici un rost ? O durere sfîșietoare apăsa asupra tuturor. Cineva își drese glasul. Era Artemio Chauqui, un indian gros și aspru. Se frămîntă puțin, dar, în cele din urmă, vorbi cu un glas pe care abia-l stăpînea, ca să nu se transforme în strigăt :

— Acasă la mine se povestește că străbunicul meu a prevestit urgia asta. Și-atunci, mă întreb : de ce nu s-a ținut adunarea înainte, cînd a început procesul ? Am fi putut cumpăni lucrurile cu toții din vreme, și nu acum, cînd nu mai e aproape nimic de făcut.

— Așa e...

— Așa e, aprobară cîteva glasuri.

Şi Chauqui urmă :

— Aș vrea să-l întreb pe alcalde și pe regidori : oare glasul unui membru al comunității n-are nici o greutate ?

Încuviințările se înmulțiră. „Așa e !" „Să răspundă !" Și deodată, parcă toți voiau să vorbească. Ba mai mult : adunarea era împotriva conducerii, care părea că se va prăbuși fulgerător. Goyo Auca își înălță cît putu statura măruntă și întrebă la rîndul lui :

— Am crezut că procesul va ține mai mult. Dar acum, cînd Artemio Chauqui vrea să ne atace, să spună el unde am greșit în procesul ăsta ?... Ce-ar fi făcut el ? Ce-ai fi făcut dumneata, Artemio Chauqui ?

Artemio Chauqui nu răspunse nimic. Încurajat de această tăcere, Goyo Auca stărui :

— Să spună toți cei care strigau adineauri : ce-ar fi făcut ei ? Să spună pe rînd, unul cîte unul, ce-ar fi făcut...

Tăcerea deveni și mai grea. Iar Goyo Auca, înainte de-a se așeza, mai zise cu oarecare dispreț :

— Rău... E rău... foarte ușor să zici că nu-i bine ce face altul, dar e mai greu să spui cum trebuia să facă... Cine vrea să spună ?

De data asta întrebarea suna mai mult a lăudăroșenie, căci se vedea că nimeni n-o să-i răspundă. Dar drumul era deschis din nou. Jerónimo Cahua, cel mai bun vînător și unul din cei cărora li se luaseră puștile, luă cuvîntul, apăsat :

— De plecat cred că n-o să plecăm și nu trebuie să predăm comunitatea. Trebuie s-o apărăm. Nimeni n-o să ne-o poată lua dacă-o apărăm toți cu ce avem : cu cuțite, cu pietre, cu pari ; fie chiar și cu unghiile. Eu nu mai am pușcă, dar am o praștie...

Se stîrni o zarvă asurzitoare. Propunerea lui Jerónimo găsi susținători. Dar se nimeriră și potrivnici. Vizita acelor *caporali* înarmați îi făcuse să întrevadă destul de limpede puterea lui Amenábar. Alții erau de părere că trebuie să-și

cumpere arme cu banii comunității, aflați în păstrarea alcaldelui. Cineva le strigă însă că erau prea puțini și că nu mai aveau timp pentru așa ceva. „Totul e hotărît pentru data de paisprezece". „Nu mai sînt decît două zile". O femeie, Casiana, părăsi în acel moment adunarea. Abia cînd auzi cuvintele „două zile" înțelese pericolul și gîndul îi zbură imediat la El Fiero Vásquez. Trebuia să-i îndeplinească porunca. Să se ducă să-i spună ce se petrece. Fără ca cineva să bage de seamă, ea se strecură binișor printre rînduri și, după cîteva clipe, păstrînd încă în ureche zvonul discuțiilor, o luă spre El Alto. În vremea asta, cînd zarva se mai potoli, Augusto Maqui zise :

— Noaptea trecută am fost la Umay. Pot să vă spun, fără greș, c-o să vină douăzeci de *caporali* și douăzeci de jandarmi bine înarmați cu puști. Ce să faci cu praștiile ?...

Cîteva glasuri continuau să îndemne la luptă. Porfirio Medrano se ridică :

— Eu am fost soldat și încă pușcaș. E ușor să zici : „praștii, cuțite". Numai că n-au să vină chiar lîngă noi ca să putem da în ei. O să tragă de departe. Și-apoi, se știe ce cîinoși sînt, au să ne omoare pînă și nevestele și copiii...

Doroteo Quispe strigă :

— Să-l chemăm în ajutor pe prietenul nostru El Fiero Vásquez. El are oameni înarmați...

— Da.., da...

— Da, să-l chemăm...

Toată adunarea se învolbură ca un val. Rosendo Maqui își scoase pălăria și se ridică încet în picioare. Privirea lui aspră, care scăpăra de sub șuvițele albe, impuse tăcere. Strigă tare :

— E drept... ar fi bine să vină, și... totuși, ar fi rău. S-ar sfîrși cu noi, cu noi toți, cu toată comunitatea. Unii ar muri, alții ar înfunda pușcăria sau ar ajunge peoni... Dacă biruim, o să ne fie bine o lună, trei luni, șase... Dar pe urmă vin alte trupe și ne curăță... Putem să mai îngrășăm cît de cît pămîntul de la Yanañahui. Cei ce-și muncesc pămîntul nu mor. Și pămîntul a fost bun pînă acum. Pe coastele acelea bolovănoase n-o să mai fie așa... Dar n-o să fie nici prea rău...

Oamenii nu încetaseră o clipă să se gîndească la pămînt și aveau încă încredere sau, măcar, le rămînea speranța. Aproape toți găsiră judecata lui Rosendo întemeiată ; mai aveau încă pămînt și, cu toate că nu era prea bun, vor putea să-l cultive. Le era dragă viața lor, viața de țărani, și nici prin gînd nu

le-ar fi trecut să renunțe la ea. Totuși, rămaseră și din cei care continuau să fie pentru împotrivire.

— Bătrîn fricos ! strigă unul din ei.

Dar în aceeași clipă țîșni din mulțime Evaristo Maqui, gesticulînd amețit de băutură.

— Cine-i nenorocitul ? Cine l-a insultat ? Ia să poftească la mine... Numai vreo două să-i trag...

Rosendo Maqui se ridică iar în picioare și cum băiatul continua să vocifereze și să se agite cu violența omului beat, îi făcu semn vînjosului Condorumi, care, cu un singur pumn în bărbie, îl doborî pe scandalagiu. Apoi Rosendo se așeză liniștit. Purtarea lui avu darul să-i descumpănească pe adversari. Uite că l-a potolit pînă și pe propriul său fiu și, pe de altă parte, se arată dîrz, fără să dea importanță unei insulte, gata să înfrunte toate atacurile. Ceilalți oameni se simțiră cuprinși de un sentiment de simpatie și nimeni nu se mai împotrivi. Cîțiva se întoarseră însă spre tăcutul Mardoqueo, socotind că poate el are să sprijine împotrivirea, dar Mardoqueo își mesteca de zor coca și privea la toți ca și cum nu i-ar fi văzut. Atunci Rosendo zise :

— Eu zic să votăm, fiindcă sînt îndoieli. Cei care sînt pentru rezistență să ridice mîna...

Zece brațe se ridicară, împreună cu acela al lui Jerónimo Cahua. După oarecare șovăială, alte cîteva, din diferite părți, se îndreptară spre cerul înnourat, pe care asfințitul începea să înscrie lungi trăsături de penel. Nu erau cu totul nici douăzeci. Spre marea surprindere a tuturor, Mardoqueo rămase nemișcat, fără să-l sprijine pe Jerónimo. Ce se petrecea cu Mardoqueo ? Atitudinea lui nu putea decît să-i mîhnească, iar acum devenea de-a dreptul stranie. Dacă s-ar fi simțit revoltat, ar fi fost normal să vrea să se împotrivească și să lupte.

Adunarea continuă fără multe incidente. Cîțiva fură de părere că trebuiau să aștepte ca don Álvaro Amenábar să le arate limpede condițiile de muncă oferite în schimbul ogoarelor și al izlazurilor. Cei mai mulți însă refuzară. Iar cînd Augusto îi informă că proprietarul avea să înceapă exploatarea unei mine, amuțiră cu toții. Un om practic, pe nume Ambrosio, preciză :

— Trebuie să plecăm numaidecît, mai înainte ca don Amenábar să vină și să ne poruncească. Și mai e ceva : în

curînd vor începe ploile, așa că trebuie să ne ridicăm casele la timp.

Argumentele lui Ambrosio izbutiră să-i convingă pe toți. Exodul avea să înceapă a doua zi și se va face tot posibilul ca să fie terminat înainte ca don Amenábar să-și ia pămîntul în stăpînire. Peste tot însă plutea un sentiment de adîncă dezamăgire. Se întîmplă adesea ca o hotărîre luată de o majoritate să nu izbutească să convingă pe deplin aceeași majoritate care o aprobă. După ce primiseră să renunțe la rezistență, acum se învoiau să plece și, cu toate acestea, ar fi dorit altceva, o hotărîre mai bună, care nu se ivea însă de nicăieri. Îndurerați, oamenii simțeau nevoia să se elibereze de povara propriei răspunderi, trecînd vina asupra cuiva. Nevăzut, întocmai ca plantele de pe fundul bălților, resentimentul față de conducere începea să crească iarăși în taină. Între timp se înserase, culoarea veselă a pereților se estompă și trunchiurile copacilor dispărură în umbră. Școala își mai înălța creștetul fără acoperiș al zidurilor ei galbene. Cîțiva oameni aduseră lemn și scoarță de eucalipt și făcură cîteva focuri mari în jurul adunării. Lumina flăcărilor strălucea pe chipuri și făcea umbrele să joace cînd ici, cînd colo. Nu se mai putea vedea prea departe, afară de fîșia de lumină care răzbătea din capelă și, pe cer, o stea mare, care începu să clipească. Munții dispăruseră.

În vremea asta, Casiana și ajunsese la primii pinteni stîncoși ai muntelui Rumi. Oare dăduseră foc satului ? Șovăi o clipă dacă să se întoarcă ori să meargă înainte, dar cînd băgă de seamă că pălălăile rămîn în același loc, pricepu despre ce e vorba. Își văzu deci de drum, fără să se odihnească, cu toate că, din cauza urcușului, sîngele îi zvîcnea ritmic în urechi. Îi era dragă comunitatea și dorea s-o salveze. Grohotișul deveni din ce în ce mai chinuitor pentru picioarele ei goale, iar vîntul o biciuia dintr-o parte, vrînd parcă s-o oprească în loc. Dar ea urca de zor, sumețindu-și puțin fusta largă, ca să n-o împiedice la urcuș pe coasta pieptișă.

Cînd focurile se întețiră și prinseră să lumineze mai tare, alcaldele se ridică iar și le vorbi despre alegerea căpeteniilor pentru anul viitor. Așa era obiceiul, iar adunarea, dacă era mulțumită de felul cum s-a muncit, de recolte și de numărătoarea vitelor, alegea din nou vechile căpetenii. Uneori schimba cîte un regidor. Rosendo, cum am văzut, își păstrase demnitatea de alcalde încă de cînd îi fusese încredințată prima oară.

Dar acum, nemulțumiți din ce în ce mai mult, oamenii puteau să-l și doboare. Adunarea avea puterea să-l schimbe, dacă găsea de cuviință. Se stîrni o zarvă de nedescris, mulțimea gesticula și striga : „Să se ducă !“ „Să plece toți !“ „Vrem oameni noi !“ „Să-i schimbăm !“ „Jos cu Porfirio Medrano !“ Alții îi apărau. Discuțiile personale, contrazicerile și strigătele ar fi făcut cinste oricăror camere legislative din țările civilizate. Opoziția dădu pe față numele candidatului ei. „Doroteo Quispe, alcalde !“ sugeră cineva. Doroteo propusese să fie chemat El Fiero Vásquez ; votase pentru rezistență. Nemulțumiții îl preferau tocmai pentru ceea ce respinsese adunarea. „Dda, da, Doroteo !“ se întețeau strigătele. Doroteo însă nu scotea o vorbă. Își încrețise gura sumețind-o pînă la nas, în timp ce ochii lui mici iscodeau atenți mulțimea. Gras și negricios, cu părul țepos, puțin adus de spate, semăna mai mult ca oricînd cu un urs din Anzi ridicat pe labele dindărăt. „Doroteo, alcalde !“ Rosendo îl privi liniștit. Apoi zise :

— O să fie un bun alcalde Doroteo. La vot...

Dar Doroteo ceru să vorbească :

— Nu pot, zise. Ce v-a apucat ? Eu nu mă pricep decît la rugăciuni și la munca pămîntului ; de conducere n-am habar... Și chiar dacă m-aș pricepe, cel care se pricepe mai bine e tot Rosendo...

Cuvintele lui Doroteo îi făcură pe nemulțumiți să-și dea seama de realitate. Fără îndoială că și ei, dacă ar fi fost propuși drept candidați, ar fi spus același lucru. Răspunderea proprie te face s-o înțelegi mai bine pe a altuia. Cu toate acestea, mulți continuau să strige : „Să plece !“ „N-au fost buni !“ „Să plece Medrano !“ „Jos cu bătrînul !“ O femeie își făcu loc și veni lîngă alcalde. Era Chabela. Contrastul de lumini și umbre sporea și mai mult mînia ce i se întipărea pe față. Șalul îi flutura agitat pe brațele descărnate.

— Cine-ar putea fi mai priceput decît Rosendo ? De cînd mă știu îl văd făcînd numai lucruri bune și ferindu-ne de rău. A îmbătrînit în slujba comunității. Acum, în ultima vreme, a luptat și a suferit mai mult decît toți, pentru că e bătrîn, pentru că e alcalde și pentru că e un om bun. Ceilalți bătrîni stau în tihnă pe la casele lor. El a făcut atîtea drumuri călare. Pe cine putea să pună să declare, dacă n-a vrut nimeni ? Pe cine putea să oblige să ne apere, dacă n-a primit nimeni ? A străbătut leghe după leghe pentru binele nostru ; a înghițit

ocări și cuvinte grele pentru binele nostru, al tuturor. Chiar și acum, priviți-l cum stă de liniștit, cu toiagul lui în mînă, așteptînd cu răbdare și seninătate să-l dați afară — da, cu răbdare și seninătate, pentru că-i un om bun și știe să ierte nerecunoștința... Dar nimeni n-o să-l dea afară. Aș vrea să-l văd și eu pe omul cu inima atît de ticăloasă care-i în stare să-l insulte și să nu-i recunoască meritele ! Și care e femeia care să nu vadă în el un părinte ? O să rămînă, o să rămînă în postul lui, dragul nostru alcalde, bunul și bătrînul nostru Rosendo...

Nu mai ridică nimeni vocea și începu votarea. Cei mai mulți îl sprijiniră pe dragul lor alcalde și bunul bătrîn Rosendo. Chiar și Mardoqueo votă pentru el. Rosendo se ridică în picioare și mulțumi, scoțîndu-și pălăria. În lumina focurilor, părul lui alb strălucea bătînd în roșu, ca poalele muntelui Urpillau la asfințitul soarelui.

Regidorii fură și ei realeși, dar nu fără o oarecare opoziție. Doar Porfirio Medrano căzu. Fiind un străin asimilat, oamenii îl atacară cu violență, unii pentru acest simplu fapt, alții pentru că n-aveau încredere în el. În capul opoziției era Artemio Chauqui. Zadarnic încearcă să-l apare cei tineri, în frunte cu Augusto Maqui și Demetrio Sumallacta, care țineau foarte mult la băiatul lui, Juan Medrano. Majoritatea oamenilor, cîștigată de argumente abile, aprobă, măcar sub pretextul prudenței, înlăturarea „veneticului“. Porfirio știu să se poarte, părăsind calm și cu seninătate locul pe care-l ocupa. În locul lui fu propus candidat Chauqui. Flăcăii. care voiau cu orice preț să-i dea o lovitură, nu precupețiră nici o osteneală și izbutiră pînă la urmă să-l aleagă regidor pe tînărul și voinicul *repuntero* Antonio Huilca. Acesta, înainte de a-și ocupa locul pe bancă, îl salută cu mult respect pe Porfirio Medrano. Cîțiva bătrîni comentară însă cu mîhnire, dar pe bună dreptate, că tinerii se purtau pe zi ce trece mai nechibzuit.

Apoi alcaldele declară încheiată adunarea și oamenii se risipiră pe-ndelete. Fiecare știa ce are de făcut și faptul acesta, fără a alunga întristarea, dădea cel puțin siguranță. Rosendo ceru regidorilor să mai zăbovească puțin, ca să pună la punct amănuntele strămutării. Cînd Porfirio dădu să plece, bătrînul îi spuse :

— Și-au pierdut capul din pricina nenorocirii... Răbdare...

— Da, trebuie răbdare, răspunse Porfirio.

Cînd coborî de pe prispă, se văzu înconjurat de nevastă, de copii și de cîțiva prieteni. Tăcuți, o porniră încet spre casă.

Focurile mai pîlpîiră multă vreme încă, luminînd o adunare de umbre.

Casiana ajunse, în sfîrșit, pe tăpșanul de la Yanañahui. Se lăsase noaptea și era greu de umblat. Numai pietre peste tot, iar în jurul lor ierburi țepoase. Nu putea vedea orizontul, nici crestele ascuțite ale lui El Alto, dar se orientă după vînt, întorcîndu-i mereu umărul drept. Se simțea tare ostenită, ar fi vrut grozav să se odihnească puțin, și numai dorința de a-l întîlni pe El Fiero o mai ținea în picioare. La început, cît umblase prin grohotișul de la Rumi, o duruseră picioarele, dar după ce i se umflară nu mai simți nimic. Urechile îi vîjîiau, biciuite de vînt și de năvala sîngelui. Sub sînii plini, inima îi bătea ca un clopot. Umblă mult, abia văzînd pe unde calcă. Cînd ajunse în zona unde începeau spinările stîncoase și dușmănoase ale muntelui El Alto, avu norocul să dea peste o potecă și se ținu de ea. Îngustă cum era și învăluită în întuneric, abia se putea zări. Curînd însă se rătăci de potecă și se pomeni în inima stîncilor, neștiind încotro s-o ia și simțindu-se și mai singură. Dac-ar fi ieșit măcar luna! Pe cer abia sclipeau cîteva stele, iar vîntul umed prevestea o noapte înnorată. Neizbutind să distingă nimic, apucă pe o coastă foarte abruptă. Jos, întunericul era și mai des, alcătuind un hău de beznă. Voinică și nu lipsită de experiență, Casiana simțea o teamă instinctivă pe care căuta să și-o ascundă cu mult curaj. În zonele foarte abrupte se agăța de muchiile stîncilor sau de crengile arbuștilor. Niște spini o înțepară la mîini. Picioarele începură iarăși s-o doară; își simțea trupul neobișnuit de greu și îi era frică. Din fericire, coasta se isprăvi curînd. Nimeri iar pe un plai, dincolo de care urmau desigur alte și alte lanțuri de stînci. O să le poată trece? Pierdea din ce în ce mai mult nădejdea de a-l mai găsi pe El Fiero. De ce și-a făcut ascunzișul atît de departe? se întrebă. Dar îndată își dădu seama ce proastă e dacă se mai întreabă de ce. O fi trecut de miezul nopții și adunarea s-o fi terminat. În viața ei nu văzuse o adunare mai furtunoasă. Ce aveau să hotărască cei din comunitate? Ah! iar se iveau stîncile acelea sălbatice; și parcă înaintau către ea, vrînd s-o izbească. De-ar fi putut măcar să le îmbrățișeze și să plîngă! Trebuia să le urce și să le biruie ocolind prăpăstiile. Și iarăși sui, mereu

înainte. Vîntul era foarte puternic, iar ea pe jumătate adormită și năucită. Dacă ar dobori-o somnul și oboseala, cu siguranță că ar îngheța. Ar îngheța, ar înțepeni și ar muri. Nu trebuia să se lase doborîtă nici de somn, nici de oboseală. Pămîntul era pe-alocuri bolovănos ori plin de mărăcinișuri. Vîntul mugea, iar uneori urla ca un cîine întărîtat. Arbuștii fremătau sub palele lui, scoțînd un geamăt surd și prelung ce se contopea cu șuierul ascuțit al ierburilor. Biata femeie avea senzația că toate acele gemete și sunete se ciocnesc între ele și se răsfrîng înlăuntrul ei ca o furtună nevăzută. Oare avea să-și piardă capul și să se prăbușească ? Își adună puterile și merse înainte cu încăpățînare. De ce se aventurase noaptea prin acele locuri necunoscute ? Nu apucase să le vadă decît de departe. Se putea întîmpla să meargă tocmai în direcția opusă, ori în altă direcție. Iar vîntul, stîncile, arbuștii, bălăriile erau peste tot la fel de necruțătoare, parcă prelungindu-se și repetîndu-se Dumnezeu știe pînă unde.

Mergea într-una întinzînd brațele ca pentru a căuta un sprijin pe care nu-l mai găsea. Nicicînd în viața ei nu simțise o asemenea oboseală ; de la un timp, o apucară și amețelile, tot mai des, punînd-o în primejdie să cadă. O durea spatele și tîmplele îi zvîcneau parcă gata-gata să-i plesnească.

Dar poate că era aproape. Ar fi strigat, dacă n-ar fi fost acel vînt care i-ar fi smuls strigătul și l-ar fi înăbușit sub toate zvonurile nedeslușite ale coastelor și ale văilor. Începu să aștepte o ocazie și, la un moment dat, se hotărî să strige. Fiero ? Să-și strige omul cu porecla lui ? Abia acum își dădu seama că nu-i știe numele. Vásquez ? N-avea destulă sonoritate și nu s-ar fi auzit. O să-l strige pe Valencio. Dar vîntul se întețea și mai mult ; iar mugea și urla. Între timp Casiana mai străbătu o bucată de drum, iar cînd, pe neașteptate, vîntul se potoli o clipă și se lăsă o tăcere calmă, strigă : „Valenciooooo !“ Dar nu-i răspunseră decît stîncile. De undeva, din depărtare, i se păru că aude un cîine lătrînd. Și totuși, nu, nu era lătrat de cîine. Fără îndoială că era vîntul care iarăși venea, îndărătnic, tenace, din depărtări înghețate, din imensități aspre și necruțătoare. „Valenciooooo !“ Poate că toată truda avea să-i fie zadarnică și pe deasupra se mai și îmbolnăvise, căci se simțea foarte slăbită și în fiecare clipă era gata să cadă. „Valenciooooo !“ Bezna părea indiferentă la chemarea ei, la nenorocirea ei, la durerea ei și a tuturor. Nimeni n-o auzea și

ea avea să cadă și să înghețe în noaptea imensă și rece. „Valenciooooo!“ Lătra cîinele? Nu se mai putea ține pe picioare. Încă o clipă și avea să se prăbușească și să nu se mai scoale. Îi era teamă să nu cadă. Avea senzația că n-ar mai fi în stare să se ridice în picioare și ar rămîne lipită de pămînt, strivită sub bolta înaltă a nopții. „Valenciooooo!“ Lacrimi mari și reci îi scăldau fața; capul i se învîrtea tot mai tare și începea să se plece spre pămînt, doborîtă de leșinuri repezi și neașteptate. „Valenciooooo!“ „Valenciooooo!“ Da, era totuși un cîine care hăulea și lătra, undeva foarte aproape. „Valenciooooo!“ Un ghemotoc întunecat se gudură la poalele ei, lătră scurt și se întoarse iar în beznă. O fi cîinele vreunui păstor? Sau poate chiar al lui Valencio? Acum, că fusese descoperită de o ființă vie, fie și de un cîine, își putea îngădui să se așeze puțin. „Valenciooooo!“ Se chirci, apoi căzu pe spate la pămînt. Se simțea bine așa, și nu s-ar mai fi ridicat chiar dacă ar fi murit acolo.

Vîntul trecea peste ea și răceala adîncă a pămîntului îi pătrundea tot trupul. Cîinele veni iar. Curînd, niște pietre se rostogoliră ceva mai departe. Casiana se ridică puțin. plină de speranțe.

— Valencio!

Îi răspunse un glas gros și adînc, ca un răget de leu. un glas cunoscut și drag.

— Casiana!

Cîinele se apropie de ea. Casiana îl luă de gît pe Valencio și începu să plîngă.

— Rău m-am mai chinuit! Am obosit tare, aproape că nu mă mai țineau picioarele și mi-era frică să nu înghețe, să nu mor...

— Atunci, odihnește-te.

Era același Valencio aspru și potolit. Se așeză lîngă soră-sa, își scoase *poncho*-ul și îl întinse ca pe un culcuș lîngă ea.

— Odihnește-te, zise iar.

Casiana se lungi pe *poncho*, apoi pipăi brațele și trunchiul fratelui și simți pielea goală. Era același Valencio de totdeauna. Mîinile ei dădură apoi peste o pușcă culcată pe pămînt și deodată avu senzația că Valencio nu mai e așa cum îl știa.

— El e aici?

— A plecat la drum...

— Unde, la drum?

— Apoi, la drum...

— Ce nenorocire ! Am venit să-i spun că a căzut năpasta pe capul nostru...

— Un *caporal?* întrebă Valencio.

— Mai rău decît un *caporal...*

— Atunci nu-i a bună...

Tăcură. Casiana se odihni o vreme. Cîinele se învîrtea prin preajma lor răsuflînd sacadat, în timp ce Valencio şedea ghemuit, cu capul între braţe. În cele din urmă, se hotărî :

— Haidem.

— Unde ?

— La peşteri.

Valencio o luă înainte, călăuzit de cîine. Amîndoi păreau să cunoască bine locurile şi Casiana, ţinîndu-se după ei, nu se mai împiedică nici de pietroaie, nici de mărăcinişuri. Se odihnise puţin, şi cu toate c-o mai dureau picioarele şi mîinile zdrelite de ghimpi, îi era mai puţin greu să umble. Vîntul se potolise şi o lumină slabă începu să coboare din ceruri. Se făcea ziuă repede, cum se întîmplă sus, la mari înălţimi ; pretutindeni sticla rece a îngheţului începu să se vadă ; prin văgăuni se zăreau arbuşti pitici şi, ici-colo, prin locurile înalte şi reci, sfidînd vîntul, ierburi gălbejite. Dar pe urmă ochii dădură de un platou unde nu se mai afla decît stîncă aridă, fărîmiţată în sute de piscuri, steiuri şi creste, negre, roşcate şi vineţii. Valencio apucă pe la poalele unei coline şi o ocoli pînă cînd, la un moment dat, dădu de un loc prielnic pentru urcuş. Jos, într-o văgăună, erau adunaţi cîţiva cai. Pe coastă se zăreau poteci şerpuitoare, urme de drumuri, şi asta îţi dădea impresia tulbure, dar liniştitoare, că prin acele locuri trăiau oameni. În curînd ajunseră în dreptul unei peşteri, la gura căreia Casiana văzu un bărbat bărbos, cu plete lungi ce-i cădeau peste urechi. Stătea lîngă un foc, înfăşurat în *poncho,* şi gătea ceva într-o oală de fier.

— Nu ţi-am spus eu că-i o voce de femeie ? rosti bărbosul.

Valencio nu-i răspunse şi se apucă să pregătească un culcuş din piei şi pături. Casiana îşi roti ochii în jur, căutînd a se obişnui cu locul. Peştera era pardosită cu pămînt, iar bolta şi pereţii erau jilavi şi pe alocuri afumaţi. Mai în adîncul ei domnea o beznă compactă, pe care, din lipsă de obişnuinţă, ea n-o putea străpunge cu privirea, dar izbuti să desluşească lucrurile

mai din față, niște străchini, baloturi și două șei. Valencio termină culcușul și o pofti să se culce.

— Hai, odihnește-te.

Pieile moi și îmbibate de mirosul tutunului tare pe care-l fuma El Fiero Vásquez o făcură să se simtă deodată bine. Căutînd să-și stăpînească firea bolovănoasă și să fie atent și prietenos, bărbosul îi făgădui, alintîndu-se :

— Acuși o să fie gata supica și o să frigem și niște păstrămioară...

Dar pe Casiana o birui somnul.

Se trezi foarte tîrziu, aproape în amurg. În primul moment i se făcu frică, dar cînd îl văzu pe Valencio lîngă ea, se liniști. Fratele ei avea fața mai aspră decît o știa și pielea parcă mai închisă la culoare, sau poate că numai ei i se părea așa, obișnuită cu pielea albă a celor din familia Oteíza și cu măsliniul mai deschis al indienilor din regiunile temperate. Dar și bărbosul avea pielea negricioasă...

— Cînd o să vină el ? Mi-a spus să-i dau de veste...

— E departe, dar îl chemăm îndată.

— Cum poți să-l chemi dacă-i așa departe ?

— Cu focul.

Bărbosul îi întinse Casianei o tiugă cu supă de făină și alta cu pastramă friptă. În vreme ce mînca, ea băgă de seamă că era ciung.

— Știi, *ña* Casianita, șeful a plecat la drum, undeva tare departe, da ne-a lăsat vorbă că, dacă se întîmplă ceva, să-l chemăm. Merge Valencio chiar acum să aprindă un foc în vîrful muntelui ăstuia, că-i mai răzlețit de ceilalți și-o să se vadă bine...

— Și cînd o să vină ?

— E departe și drumul e afurisit de greu. Dacă izbutește să vadă pălălaia, vine el mîine pe seară sau dacă nu, Dumnezeu știe cînd...

Auzindu-l, Casiana se gîndi că poate totul e pierdut.

Valencio făcu o sarcină mare de lemne și paie, pe care și-o legă în spate cu o frînghie și porni. Casiana ieși să-l vadă urcînd, dar se lăsa noaptea și omul gîrbovit sub povară, ce se cățăra aproape de-a bușilea pe coasta abruptă, dispăru curînd în noianul de stînci pierdute în întuneric.

Casiana se întoarse în peșteră și se așeză iar pe marginea culcușului. Îmbiată de bărbos, mai luă o porție de supă și de

pastramă. Focul strălucea, împrăștiind o căldură plăcută și stăvilind năvala întunericului, care, adunat la gura peșterii, parcă tot încerca să pătrundă înăuntru. Uneori limbile focului, înălţîndu-se, iscau un sfîrîit ușor.

— Vorbește și focul, îl explica bărbosul. Cînd sfîrîie așa, e semn c-o să se întîmple ceva.

— Și cum te cheamă pe dumneata ?

— Pe mine ? Mie-mi zice El Manco... Ciungul.

Barba îi era neagră, presărată cu fire albe. Avea ochi mari, leneși și tulburi ; nasul îi era jupuit, iar fruntea îi dispărea sub borul pleoștit al pălăriei. Cum stătea pe vine lîngă foc, *poncho*-ul îi acoperea tot trupul, dînd la iveală numai un bocanc ponosit.

— Schilodeala asta mi-a căzut tare greu, *ña* Casianita. Ne-am dus o dată departe, la o *hacienda* cuibărită într-o vale caldă ; numai că unul de pe-acolo ne-a văzut și a luat-o pe-o scurtătură ca să dea de veste... Și ne-au primit pregătiți pe cinste, cu focuri de armă ; vezi bine, n-am putut face nimic. Eu m-am ales cu un glonț care mi-a zdrobit osul... și încă am scăpat destul de ușor, că trei au murit acolo, pe loc. Aproape toți am fost scrijeliți de glonț. A trebuit să ne întoarcem cu buzele umflate și pe ocolite, ca de obicei, ca să ni se piardă urma. Numai că brațul a început să mă doară rău și să se umfle. Unii ziceau că din pricina mișcării, alții cică de supărare că n-am făcut nici o ispravă, căci supărarea vatămă și mai tare rănile, așa se spune. Cînd am ajuns aici, m-au oblojit și urlam de durere ; dar brațul era tot mai rău și-a prins să se înnegrească. Putrezise. Atunci unul, care știa să taie cu briciul și cu o pînză subțire de ferăstrău, m-a întrebat : „Ce vrei ? Să putrezești tot, ori să-ți tăiem brațul ?“ Eu nu prea mai țineam la viața asta păcătoasă și nu i-am răspuns. Dar șeful a hotărît : „Tăiați-i brațul !“ Unul mi-a strîns capul între genunchii lui și m-a prins de fălci, iar alții mi-au apucat brațul cel bun și picioarele. „Țineți-l bine !“ a strigat cel care tăia și a și băgat briciul. Eu mă tot răsuceam și urlam, iar bruta aia tăia de zor, ca-n carnea altuia. Mai-mai să-mi pierd cunoștința, și cînd mi-au dat drumul eram lac de apă de parc-aș fi gonit o leghe... Mi-au pus niște unsori și m-am înzdrăvenit. În ziua aia, ticăloșii s-au dus cu brațul meu, rîzînd, i-au săpat o groapă și au pus și o cruce mică deasupra, de parcă ar fi fost un mort adevărat. Eu n-am mai aflat unde mi-a ajuns brațul, c-a venit

o furtună și-a smuls crucea... Ah, *ña* Casianita, pacostea asta e cea mai urîtă amintire din viața mea !

— Cea mai urîtă ? Dar de omorît, n-ai omorît pe nimeni ?

— Păi da ; și astea sînt amintiri urîte...

Ciungul tăcu. Casiana aștepta să mai vorbească.

— Dumneata ai vrea de bună seamă să-ți povestesc cum am apucat-o pe drumul pierzaniei și toate celelalte... Ce să-ți povestesc ? Unii au obiceiul să ticluiască lucrurile frumușel, ca să te facă să crezi că nu-s decît niște bieți năpăstuiți. Aici ne cunoaștem toți și, cum n-ai cui să-i placi cu bunătatea, spunem adevărul. Cîte grozăvii nu-ți mai aud urechile ! Dar omul dumitale pare să fi ucis într-adevăr dintr-o nenorocire. Totuși și el spune că omul se obișnuiește cu răul. Eu unul îl admir că poate să-i stăpînească pe toți, chiar și pe cei mai nărăviți — și toți îl respectă și-i știu de frică. Or fi în șleahta asta și cîțiva care-ar vrea să-l omoare, mai cu seamă din cei pe care i-a lovit, dar vezi că trebuie să stea în cumpănă pentru că cei mai mulți îl iubesc ca pe un tată. Peșterile celorlalți sînt mai încolo. El doarme aici, cu mine și cu Valencio. Cînd ne-a ales, ne-a zis : „Valencio ăsta e credincios, iar acuma mi-e și rudă ; i-am spus-o. Și tu, Ciungule, ai auzul bun și somnul ușor și o să-mi fii cîine de pază. Și-apoi, cum ești ciung, dacă ți se năzare să mă omori, trebuie să te gîndești bine din pricina beteșugului tău !“ Așa că ne-am mutat aici și mie-mi place, fiindcă ne dă băuturi bune, și nici nu mai stăm împreună cu unii tare scîrboși care se află prin celelalte peșteri. Acum am rămas aici amîndoi, ca să vedem de cai și să-i dăm de veste cu focul, dacă s-ar întîmpla ceva. Dar, așa cum spuneam, nu mă întreba de ce sînt un ucigaș păcătos. Numai Dumnezeu o să mă ierte, dacă e adevărat că știe să ierte. Eu îmi zic așa : Dumnezeu trebuie să ierte, altfel se cheamă că n-ar fi Dumnezeu. Ce deosebire ar mai fi între el și oamenii răi ? Eu cred că așa stau lucrurile și cred în Dumnezeu. Alții nu cred, ori cred prea mult. Eu unul nu cred că Dumnezeu cîrmuiește treburile de pe pămînt ; de-aia e atîta răutate. El stă colo, sus, și eu aștept să-l văd la față și să-mi ierte păcatele și să mă facă bun...

Vîntul se porni iarăși, mugind, dar nu ajungea pînă în peșteră.

— Dar Valencio ?

Ciungul îi povesti multe despre el. Pe scurt, îi spuse că atunci cînd Valencio venise cu cei doi trimiși ai lui El Fiero,

toți spuneau, cercetîndu-l : „Ăsta e ori un ucigaș înrăit, ori un mielușel.“ S-a văzut că nu era nici una, nici alta. I-au dat de mîncare și a mîncat pînă n-a mai putut. Pe urmă, sătul de cît l-au descusut și l-au privit, a ieșit din peșteră și a luat-o razna peste cîmp. Noaptea s-a întors și s-a culcat lîngă intrare. A doua zi, El Fiero Vásquez i-a propus să vadă de cai și a primit. A învățat repede să umble cu ei, să pună șaua și să încalece. A început chiar să gonească nebunește prin mărăcinișuri, spre marea uimire a tuturor, care-l socoteau un neisprăvit. Într-o zi, unul din ceată a vrut să-l bată, și El Fiero l-a apărat. De-atunci i-a rămas credincios trup și suflet. O dată, au plecat toți la drum și au rămas, ca acum, numai Ciungul și Valencio la sălașul lor. Nu chiar ăsta, ci altul, la vreo douăzeci de leghe de acolo. Ciungul i-a poruncit : „Ai grijă să nu calce pe aici picior de străin“. Și i-a explicat și ce culoare au uniformele. Valencio l-a întrebat : „Caporal ?“ El crede că orice om rău e *caporal*. Ciungul i-a răspuns că da. Într-o zi s-au ivit doi jandarmi. Valencio, strecurîndu-se printre stînci, izbuti să ajungă ca la vreo douăzeci de metri de ei și zvîrli cu o piatră în cel care mergea înainte, nimerindu-l în cap. Omul s-a prăbușit la pămînt și calul celui din spate s-a speriat. A prins a sări berbecește, iar Valencio s-a repezit spre el și a ajuns tocmai cînd și al doilea jandarm cădea. Și-a scos cuțitul și a vrut să dea. „Valencio !“ i-a strigat Ciungul cînd a văzut ce se întîmplă. Jandarmul își pierduse pușca în timpul zmuncelilor calului și era la cheremul lui. Valencio a rămas în fața lui cu cuțitul în mînă pînă a sosit și Ciungul. Acesta i-a spus că trebuiau să-l ducă la peșteră și să-l lege, în așteptarea hotărîrii lui El Fiero. Așa au și făcut. Apoi l-au îngropat pe celălalt jandarm, căruia piatra îi sfărîmase țeasta, și au pus stăpînire pe doi cai foarte buni cu tot harnașamentul lor, și pe două puști încă și mai bune. Prinsul le-a spus că fuseseră trimiși să cerceteze acele locuri în căutarea banditților, ca să vină pe urmă un pichet să-i nimicească. După cîteva zile s-a întors și El Fiero cu oamenii lui. „Voi — i-a zis jandarmului — nu cruțați pe nimeni, așa că pregătește-te să mori !“ Cînd a auzit, jandarmul a început să se roage tremurînd : „Nu mă omorî, am nevastă și patru copii ; cere-mi ce vrei, dar nu mă omorî !“ „Bine. Dacă-i așa, se schimbă lucrurile. Întoarce-te la oraș și, cînd s-or pregăti să pornească împotriva noastră, dă-i de veste doñei Fulaña, aia care ține o cîrciumă la marginea orașului. Dacă

mă tragi pe sfoară, bagă de seamă că ne mai întîlnim noi!“ Jandarmul a plecat și după o scurtă vreme s-a văzut că și-a ținut făgăduința. De atunci șeful a început să-l ia în seamă pe Valencio. „Fiindcă și-a cîștigat pușca, să învețe să umble cu ea“, a hotărît el. A învățat să tragă foarte bine. Toți se bucurau de avansarea lui, afară de cel care voise o dată să-l bată. Rămăseseră învrăjbiți și se înfruntau cu tot mai multă dușmănie. Într-o zi s-au luat la ocări. Și cum El Fiero nu voia să audă de certuri, i-a trimis îndată pe amîndoi să vadă de cai. Au plecat cu cuțitele la ei. Nu s-a întors decît Valencio. Flăcăul a mai avut o răfuială, cu același rezultat, și de atunci toată lumea îi știa de frică. În expedițiile lor era foarte hotărît, mai ales la atacuri, dar cînd trebuiau să fugă, nu se prea descurca, din care pricină El Fiero prefera să nu-l ia cu ei. Cînd trebuiau să se bată cu jandarmii — *„caporalii“* lui — puțini i-o luau înainte, căci ajunsese un țintaș de mîna-ntîi...

Casiana ascultă această povestire simplă cu admirație, încordată și înmărmurită. Așadar, Valencio era în stare de toate isprăvile astea? Cam bănuise ea din cele ce auzise de la El Fiero, dar abia cele povestite de Ciung o făcură să înțeleagă în toată amploarea ei viața pe care o ducea fratele ei.

— Cred că s-a apucat să aprindă focul, zise Ciungul. Numai să nu-i dea vîntul prea mult de furcă... Cît timp flacăra-i prea mică, o stinge în loc s-o întețească...

Bezna era la fel de nepătruns ca și noaptea trecută și sufla același vînt turbat. La peșteră nu ajungea, din cauza stîncilor care-i stăteau în cale și-l stăvileau, făcîndu-l să bombăne stăruitor.

— Mîncăm ceva, *ña* Casianita?

— Să mîncăm.

Ciungul fiersese cartofi, ca să mai guste și ceva nou, căci supa și pastrama erau aceleași. După cină o sfătui, cu experiența lui de om muncit:

— Și-acum, odihnește-te, că odihna nu strică niciodată...

Casiana se cuibări în culcușul ei și focul fu lăsat în voia lui. Lemnele, puține, se isprăviră curînd și nu rămase decît sclipirea jarului. Ciungul își potrivi și el păturile și se culcă. Casianei îi era frică. Dar dacă tîlharul ăsta scîrbos avea să se năpustească asupra ei? Minutele însă treceau și omul nu dădea nici un semn îngrijorător. Încet-încet Casiana se liniști și un somn tot mai greu o năpădi cufundînd-o într-o pace desăvîr-

șită. În vremea asta, însă, Ciungul se gîndea la Casiana, sau. mai bine zis o dorea. La lumina spuzei îi vedea trupul, rotunjimea bogată și voluptuoasă a șoldului, spatele lat și pletele lungi. Era culcată cu fața spre peretele peșterii și respira domol. Așa adormită cum era, parcă-i stîrnea și mai tare poftele. Dar Valencio ! Dar El Fiero Vásquez ! L-ar ucide. Sau ar trebui să-i ucidă el întîi. Dar el era ciung și nu părea prea sigur că așa ceva s-ar putea întîmpla. N-avea revolver și cu pumnalul se schimbau lucrurile. Poate că femeia nu-l va lăsa, căci desigur îl iubea pe El Fiero, și-atunci ar trebui s-o înfrîngă Numai că femeia era voinică, se vedea cît de colo, și cu un singur braț n-ar fi putut-o supune. Ce pacoste să fii ciung ! Pieptul femeii se tot umfla ritmic, pieptul acela cu sîni ațîțători, pe care-l privise toată ziua. Da, era sigur că femeia se va împotrivi și că el n-o va putea stăpîni. Poate numai dacă ar amenința-o cu moartea, dar atunci nu l-ar spune lui Valencio și lui El Fiero ? Pofta îl chinuia și simțea în tot trupul ceva care-l mistuia ca o flacără roșie, biciuindu-l și făcîndu-l să se zvîrcolească în așternut. Femeia continua să doarmă, străină de dorința lui mută, de așteptarea exasperată a cărnii, de trezirea întărîtată a trupului său. O dorea și o ura. Șoldul își profila rotunjimea îmbietoare și totuși interzisă pentru el, care nu era decît un biet nenorocit, poate cel mai nenorocit dintre toți, ciung, incapabil să-și dobîndească, fie și cu sila, partea lui de plăcere, acea voluptate intimă care face din bărbat o ființă învinsă și veșnic învingătoare. Dac-ar putea el să rostească toate aceste lucruri... Dacă femeia l-ar putea înțelege... Dar nu, ea l-ar respinge și te pomenești c-ar începe să strige după Valencio. Cîinele plecase cu el. Ar trebui s-o omoare, sau poate să-i omoare pe amîndoi. Și pe El Fiero, de asemenea. El Fiero nu avea obiceiul să-și tortureze oamenii, dar acum putea să înceapă cu el. Să-i siluiască ori să-i omoare nevasta ! Era prea mult. El Fiero însuși le spusese că nu-și ia nici el femeie. ca să rabde la fel cu toți ceilalți. De aceea le dădea liber la fiecare cincisprezece zile. Tîlharii își aveau femeile lor prin tîrguri ori pe la *haciendas*. Ciungul însă n-avea nici un folos din această libertate, pentru că el nu avea femeie. Cine să îndrăgească un ciung ? Erau destui oameni întregi cu care să se îmbrățișeze și să se iubească. Acum nu-l mai luau la atacuri, fiindcă nu era bun de nimic și nu avea nici măcar posibilitatea

să bage-n sperieți o femeie. Și femeia era ceva nespus de bun, taină în care se ascund plăceri nestăvilite.

Casiana dormea mai departe. Ar fi vrut s-o trezească gata înlănțuită de brațul său, s-o posede și să fugă. Dar nu, n-o s-o poată birui. Imaginea lui Valencio și a lui El Fiero i se ștergea tot mai mult din minte, dispărea și nu mai rămînea decît prezența acelui trup de femeie și a dorinței lui aprige și nepotolite, a poftei care-i ardea carnea ca o flacără mistuitoare, vie. lacomă. Dacă i-ar opune rezistență, nu i-ar rămîne decît s-o sperie. Își scoase cuțitul și începu să se tîrască. Ce lungă i se părea așteptarea ! Îi auzea și mai aproape respirația. Dar, chiar în acel moment, dinspre munte se auzi un zgomot surd, prelungit, și ceva trecu pe lîngă peșteră pierzîndu-se în adîncuri. Se rostogolise o piatră. Desigur Valencio călcase pe ea și o desprinsese de la locul ei. Așadar, se întorcea... Poate că se mai afla încă destul de departe, sus. Poate. Dar întîmplarea asta nouă se suprapuse peste cele dinainte, estompîndu-le. Și deodată apărură iar chipurile răzbunătoare ale lui Valencio și El Fiero. Îl chinuia mai ales îndoiala că n-o va putea stăpîni și va pierde totul fără să dobîndească nimic. Cuprins de o hotărîre subită, Ciungul își vîrî cuțitul în teacă și ieși din peșteră. Vîntul îl izbi în față și se mai liniști. Acum i se părea chiar că fusese pe punctul de-a săvîrși o nebunie. Dar nu voia nici să se întoarcă în peșteră pînă nu venea fratele Casianei ; tot mai simțea teama și ura și poftele pe care i le ațîțase trupul adormit lîngă el, care era atît de singur. Curînd se arătă și Valencio.

— Ce faci aici ? îl întrebă mirat.

— S-a rostogolit o piatră și-am ieșit să văd dacă nu ți s-a întîmplat ceva.

— N-a fost nimic, îl liniști Valencio.

Și amîndoi, urmați de cîine, intrară în peșteră.

A doua zi îl așteptară pe El Fiero Vásquez toată după-amiaza. Nu veni. Casiana, în vremea asta, profitînd de autoritatea pe care i-o dădea faptul că era femeia lui El Fiero, sau măcar una dintre ele, îi cercetă lucrurile și se apucă să cîrpească hainele mai vechi și să coase nasturi, cu un ac pe care-l ținea înfipt în pălărie și cu ață găsită pe-acolo. Nu erau mult mai multe lucruri decît văzuse ea în prima dimineață. Doar cîteva noi baloturi și niște pături puse peste ele. Și un cufăr

lung, îmbrăcat în piele, pe care Casiana și-l închipuia plin cu bogății și, în orice caz, plin de taine. Valencio îi spuse :

— Nu sînt bani înăuntru...

Și Ciungul o lămuri :

— *Ña* Casianita, banii se țin unde nu sînt hoți...

Îi apucă iar noaptea și El Fiero încă nu sosise. Ținură focul aprins pînă tîrziu tot așteptîndu-l, dar nu se auzea nici urmă de galop, oricît de depărtat. Îndemnat de Valencio, cîinele pîndea în zadar. Din ce în ce mai mîhnită, Casiana le spuse iar celor doi bărbați că toată comunitatea era în pericol și că ea venise să-i dea de veste lui El Fiero, care stăruise să-l anunțe.

— Numai de-ar veni, mormăi Ciungul.

Focul continua să-și unduiască limbile. Tocmai se pregăteau să-l stingă, dar femeia le ceru să mai aștepte puțin. Să tot fi fost miezul nopții, cînd cîinele se neliniști și începu să latre. Curînd se auzi tropot de cai. Apoi, la poalele muntelui răsunară pași, nechezături și glasuri. În sfîrșit, veniseră ! Inima Casianei tresăltă. Valencio și Ciungul coborînă în întîmpinarea șefului, care, înștiințat de prezența Casianei. sui coasta cu pași mari.

— Casiana !

Se îmbrățișară. El Fiero întrebă de comunitate și Casiana îi spuse tot ce știa.

— Așadar, două zile... ieri, azi... mîine ar fi povestea...

— Da.

— Mîine e în paisprezece.

— Chiar așa, în paisprezece au spus...

— Și au de gînd să reziste ? Doroteo...

— I-am lăsat în toiul adunării. Doroteo, Jerónimo și alții ziceau că e bine să rezistăm și s-au gîndit să te cheme...

El Fiero coborî și începu să împartă porunci oamenilor. Casiana nu distingea bine cuvintele, ci numai tonul. Era tonul poruncitor, tonul limpede și autoritar care-l deosebea pe El Fiero de ceilalți oameni.

Se întoarse, însoțit de Valencio.

— Casiana, o s-o luăm din loc devreme. Trebuie să lăsăm caii să se odihnească și să le dăm ceva nutreț. Am umblat o zi întreagă și bucata asta de noapte... N-avem mulți cai, trebuie să-i schimbăm numai pe cei mai prăpădiți...

Deschise cufărul și începu să scoată afară puști și gloanțe. Așa era El Fiero cel cu veșminte negre : cu un galop de cincisprezece leghe în oase, nu se gîndea decît să dea ajutor comunității.

— Trebuie schimbate puștile care nu mai sînt destul de bune și distribuite mai multe muniții.

Apoi strigă după Ciung. Cînd acesta apăru, îl întrebă :

— Vrei să vii și tu ? Nu poți să tragi, dar o să te bați cu cuțitul, dacă o fi vorba de vreun atac...

— S-a făcut, șefule, răspunse Ciungul.

— Ia-ți un cal odihnit. Ascultă : ce zic oamenii ?

— Sînt hotărîți, și unii zic că gloanțele sînt treabă de bărbați, nu de domnișoare...

— O să fie o petrecere pe cinste, cu jandarmi și *caporali*... Du-te și mai pune ceva paie pe foc... mă-nțelegi...

El Fiero și Valencio se apucară să revizuiască puștile, pe care apoi le rezemau de perete. Pe urmă, El Fiero numără pentru fiecare om cîte o sută de gloanțe de mauser, de winchester și de mannlicher. Mica ceată pierdută printre crestele Anzilor dispunea de un bogat sortiment de arme. De jos răzbeau pînă la ei nechezături și strigăte.

El Fiero scoase dintr-un balot o pereche de pantofi noi pe care-i dărui Casianei, apoi coborî în vîlcea. Casiana probă pantofii ; străluceau minunat la lumina focului, dar prostul de Valencio nu-i spunea nimic... În asemenea cazuri, Valencio chiar că părea prost, căci oricine ar fi luat seama la niște pantofi atît de frumoși și nu la căpestrele cailor, de care se ocupa el. Din văgăună urcau ecourile glasului frumos, adînc, autoritar și cald. Apoi se așternu o tăcere netulburată, ca și cum întreaga fire ar fi așteptat să contemple ivirea zorilor. Stîncile cenușii străluceau în lumina lăptoasă și tot mai puternică. El Fiero dădu un chiot și Valencio, luînd puștile, ieși afară. Apoi se întoarse împreună cu Ciungul și luară cele două șei cu pernele lor, în timp ce ceilalți își vîrau gloanțele în buzunare ori în niște pungi de piele. Casiana îi găsea foarte urîți și neciopliți. Cînd fură gata, El Fiero îi spuse Casianei : „Haidem !“ Trebuia s-o țină de mînă, ca s-o ajute să coboare poteca plină de pietre ; Casiana nu se obișnuise cu pantofii și aluneca într-una.

Ceva mai la vale El Fiero încălecă pe Tordo, calul lui negru, mare și puternic, și o luă pe Casiana în fața lui, pe șa.

Încălecară și oamenii lui. Impresia de grosolănie și urîțenie pe care i-o făcuseră cei veniți după gloanțe spori cînd îi văzu laolaltă. El Fiero Vásquez, cu toate cicatricele și ciupiturile lui, și în ciuda ochiului său stins, așa desfigurat cum era, părea mai puțin fioros decît acești oameni cu fața întreagă, dar pe care nimic nu ascundea ravagiile intemperiilor, ura și neliniștea. Ochii le erau foarte întunecați și tulburi, și cute adînci le săpau pe față rictusuri de disperare, de cruzime, de abrutizare și amărăciune. Cei care purtau barbă ascundeau sub ea un zbucium pe care li-l citeai totuși în ochi. Toți aveau puști la oblîncul șeii și purtau *poncho*-uri, afară de Ciung, care și-l scosese pe al lui și, vrînd să arate că era gata de luptă, ținea frîul cu dinții în vreme ce cu dreapta mînuia un cuțit lung. Vîntul îi flutura cu o crudă ironie mîneca de prisos a cămășii.

— Valencio, dă-le băieților cîte-o dușcă ! porunci El Fiero.

Fără să descalece, Valencio scoase din traista lui două sticle de rachiu care trecură din mînă-n mînă și din gură-n gură, apoi fură zvîrlite în văzduh și se făcură țăndări pe pietre.

— Gata ? întrebă și porunci totodată puternica voce a lui El Fiero.

— Gata ! răspunseră cîțiva.

El Fiero porni urmat de Valencio și, în urma lor, se aliniară douăzeci de oameni întunecați și hotărîți. Soarele se și înălța, venindu-le din spate ; toată *puna* se ivise din noapte cu bălăriile ei gălbejite, cu crestele drepte și posomorîte.

— Ce mă miră pe mine, îi spunea El Fiero la ureche Casianei, în vreme ce-i trecea brațul pe sub sîni, ca s-o țină, fiindcă trapul lui Tordo era năvalnic pe cărarea plină de hopuri, ce mă miră pe mine e că procesul s-a terminat atît de repede. Unul din cei pe care-i am cu mine și căruia noi îi zicem „Clănțăul" [1], pentru că a fost de trei ori la pușcărie, patru ani la ocnă și se pricepe la legi, și am vorbit cu el aseară, zice că se putea face apel.

Casiana nu înțelegea asemenea lucruri și răspunse schimbînd vorba :

— Ce mult m-am chinuit prin munții ăștia noaptea trecută ! Era să mor de oboseală și de grețuri.

---

[1] În orig. *El Abogao* — avocatul, atotștiutorul.

— Grețuri ?
— Da.
— Ți se întîmpla și înainte ?
— Nu.
— Atunci, se prea poate să fii însărcinată.
— O fi...

Dar gîndul lui El Fiero se întoarse la treaba pe care o aveau de făcut. Își privi oamenii și băgă de seamă că unii rămăseseră în urmă, din cauza oboselii cailor.

— Grăbiți-vă ! Trebuie să ajungem repede, strigă el.

Bandiții, biciuindu-și caii, se apropiară curînd de sat. Unii își ridicaseră borul pălăriei, dînd înfățișării lor un aer provocator. Pămîntul se cutremura sub tropotul năvalnic.

Membrii comunității îndurară toate amărăciunile bejaniei. Nu era numai o durere morală. Însăși carnea lor suferea trebuind să părăsească pămnîtul pe care se născuseră și crescuseră, unde iubiseră și se înmulțiseră după legile firii, unde-și semănaseră ogoarele și speraseră să moară și să se odihnească în cimitirul în care zăceau osemintele atîtor străbuni.

Două zile de-a rîndul, bărbați, femei și copii căraseră lucrurile din sat pe podișul de la Yanañahui, cu spinarea și ajutați de cai, de măgari și chiar de boi și de vaci, care duceau poverile legate de coarne.

În zilele acelea, asfințitul era neobișnuit de roșu și Nasha Suro le prevesti vărsare de sînge.

În ziua de 14 mîncară pentru ultima oară în jurul vetrelor atît de familiare, apoi plecară, cărînd puținele lucrușoare pe care le mai aveau de luat : oale și tiugi, bocele cu macaturi, cîte o găină care nu se lăsase prinsă mai înainte.

Pe drumeagul unde Rosendo văzuse vipera, un șir lung multicolor de *ponchos* și de fuste se încolăcea dispărînd printre crestele pietroase ale muntelui Rumi. Un măgar purta pe samarul lui lat statuia sfîntului Isidro culcată pe spate, cu ochii spre cer, iar altul, legendarul clopot cu glas atît de limpede. Cînd îl coborîseră, căzuse greoi scoțînd un dangăt sinistru.

Era o procesiune stranie, tăcută și tristă, în care credincioșii întorceau mereu capul să-și mai vadă o dată satul lor drag. Casele păreau că-i poftesc să se înapoieze, ca și micile straturi semănate cu zarzavaturi, capela deschisă și școala cu pereții ei lăsați în voia vîntului, strigînd după un acoperiș.

Toate îi chemau îndărăt : miriştile ogoarelor de grîu şi de porumb, muntele Peaña şi păşunile, pîrîiaşul ce-i îndestulase cu apă, drumurile pustii, piaţa largă şi umbrele eucalipţilor. Cine nu avea măcar o amintire scumpă legată de cîte un loc, de o îngrăditură, de un zid, de o poieniţă, ori de-un copac ? Viaţa întreagă li se dăruise acolo, o dată cu întinderea şi adîncurile pămîntului, iar acolo unde era pămîntul, rămînea şi trecutul lor, pentru că viaţa omului e mereu legată de pămînt. Şi uite că acum erau siliţi să caute prin alte locuri, înalte şi sălbatice, o viaţă nouă ! Mintea pricepea şi poruncea, dar inima nu putea scăpa de mîhnirea sfîşietoare a bejaniei.

— Rămas bun !...

Ochii femeilor erau plini de lacrimi şi bărbaţii blestemau într-una. Copiii nu pricepeau mare lucru, dar vedeau piaţa unde obişnuiau să se joace şi să strige la lună, şi erau şi ei mîhniţi.

Satul rămăsese pustiu şi numai lîngă eucalipţi mai stăteau cinci călăreţi : alcaldele şi cei patru regidori. Vedeau şi ei, ba chiar mai de aproape, tristeţea gravă a caselor goale şi a cîmpurilor văduvite de oameni şi animale. Pămîntul părea mort. Locuitorii, oameni de treabă ai comunităţii, urcau încet şi anevoie, purtînd pe umerii gîrboviţi de mîhnire şi de greul urcuşului, o istorie frîntă, care însă se încăpăţîna să trăiască. asemeni copacilor tăiaţi ale căror frunze nu simt o vreme nimic de pe urma loviturilor ucigătoare ale toporului.

Se făcuse ziuă de-a binelea, cînd ultimii locuitori se pierdură printre stîncile muntelui Rumi şi nu trecu multă vreme pînă să apară pe drumul de costişă dinspre oraş neînduratorul latifundiar cu escorta lui.

Don Álvaro îşi făcu intrarea în sat între subprefect şi judecător ; era urmat de unul din fiii lui şi de Iñiguez, iar în urma lor venea, spre surprinderea celor din comunitate, însuşi Bismarck Ruiz împreună cu jandarmii şi cu ceata de *caporali*. Trupa înainta la pas, plină de prudenţă şi semeţie.

Alcaldele şi regidorii le ieşiră în întîmpinare, întîlnindu-se cu alaiul în mijlocul pieţei. Salutară numai autorităţile.

— De ce nu mă salutaţi, indieni imbecili şi bădărani ? zbieră la ei don Álvaro, plin de curaj, ştiindu-se apărat de oamenii înarmaţi din spatele său. Şi continuă : Am fost înştiinţat că aţi fugit în bolovănişul acela, lăsînd bunătate de pămînt, numai ca să nu munciţi. Trîntori ce sînteţi, tîmpiţilor !

Haide, domnule judecător, să isprăvim o dată, că-mi fierbe sîngele în vine...

În acel moment își făcu intrarea triumfală Zenobia García, în galop, înarmat cu o carabină și urmat de doi călăreți, de asemeni înarmați. Venea în calitate de guvernator al districtului Muncha, să se îngrijească de păstrarea ordinei în timpul predării. Îl salută în primul rînd pe don Álvaro Amenábar, dar acesta, supărat din cauza asigurărilor — acum rămase în vînt — pe care i le dăduse Zenobio că cei din comunitate aveau să rămînă în sat, nu-i răspunse. Judecătorul și subprefectul, ca să-i fie pe plac proprietarului, făcură la fel cînd le dădu bună ziua. Guvernatorul, căutînd o răzbunare imediată, îi salută pe cei din Rumi, dar nici aceștia nu-i răspunseră. Iñiguez, Bismarck Ruiz și *caporalii* abia-și mai stăpîneau rîsetele zeflemitoare.

— Haide, domnule judecător, să isprăvim o dată! zise iar don Álvaro.

Judecătorul citi cu glas solemn și cu toată limpezimea pe care i-o îngăduia vocea lui obosită de călătorie un act lung și încîlcit. Bismarck Ruiz se alăturase membrilor comunității și îl asculta preocupat de exactitatea lui, așa cum îi dădea să înțeleagă lui Rosendo, căruia îi șoptea cîte o lămurire. Notabilitățile erau înconjurate de un cordon albastru-verzui, de jandarmi, și unul cenușiu, de *caporali*.

Ceremonia deveni ridicolă cînd, în semn că a luat pămîntul în stăpînire, don Álvaro trebui să coboare de pe cal și să se tăvălească de cîteva ori pe pămînt. O făcu arborînd un aer serios și totodată comic, apoi se ridică scuturînd praful care-i murdărise hainele albe.

Bismarck Ruiz semnă în numele celor din comunitate și bătrînul alcalde porni împreună cu regidorii spre Yanañahui. Zenobio García și oamenii lui, neștiind cum să se poarte față de acei oameni neobișnuit de ursuzi, plecară și ei, cu toate că destul de amărîți și plouați.

— În sfîrșit, am isprăvit și cu povestea asta! exclamă don Álvaro și strînse mîna „apărătorului“ său, cunoscutul jurisconsult Iñiguez, căruia îi reveneau, vădit, laurii victoriei.

Pe urmă, părăsindu-l pe judecător și pe subprefect, care își încheiaseră misiunea, latifundiarul îl chemă pe Iñiguez și amîndoi ieșiră călări din sat. Se opriră pe o movilă.

— Vezi dumneata, zise don Álvaro, arătînd spre munții care se înălțau de cealaltă parte a rîului Ocros. acolo e mina și aceea e *hacienda* pe care vreau s-o cumpăr. Dacă n-au să mi-o vîndă, le facem proces, pentru că niște pîrliți ca ei nu se pot opune în mod samavolnic progresului industriei miniere, o industrie cu atîta viitor...

— Mare. mare viitor ! exclamă Iñiguez.

— Ei bine, ți-am mai spus că-mi trebuie brațe de muncă. Indieni sînt berechet la *hacienda* aceea și stăpînii, neisprăviții de Mercado, nu sînt în stare să mă înfrunte, așa că au să mi-o vîndă. Indienii ăștia din comunitate mi-au jucat o festă urîtă. dar cred că n-o să-mi lipsească mijloacele de a-i supune...

— Chiar așa, acum o să aveți destule.

— Dragul meu, voi fi puternic și, pe deasupra, și senator. Cu toate că, deocamdată, aș vrea să-l fac deputat pe Oscar, ca să-mi întăresc mai bine poziția. Îi descopăr multe calități. pe care mi le-a dat în vileag chiar acest proces. S-a priceput să-și bată capul pentru a-l neutraliza pe Bismarck Ruiz, pe ceilalți avocăței și chiar pe Jacinto Prieto, pe care-l credeam om serios, dar care s-a dovedit un țicnit. Nu găsești că Oscar e bun de deputat ? Pe lîngă asta, știe să bea un păhărel. e sociabil și plăcut la vorbă și va putea chiar să țină discursuri bune...

— Într-adevăr, are foarte multe calități, exclamă iar Iñiguez.

În vremea asta El Fiero Vásquez cu oamenii lui trecuseră de culmile de la El Alto și, dînd cu ochii de podișul Yanañahui, înțeleseră că situația era cu totul altfel decît se așteptau. Platoul era plin de oameni și vite, într-o dezordine care trăda că abia sosiseră. Cînd îi văzură pe călăreți, Doroteo Quispe și alți cîțiva strigară : „Uite că vin !" și porniră în goană spre ei. Cînd se întîlniră, El Fiero o dădu jos pe Casiana, poruncindu-i să se ducă la Paula și, luîndu-l deoparte pe Doroteo, intră direct în subiect. Explicațiile fură scurte.

— Haidem, poate că pămîntul n-a fost predat încă.

— Haidem.

În urma grupului veneau Doroteo Quispe, Jerónimo Cahua. Artemio Chauqui și alți zece. Porfirio Medrano li se alătură înarmat cu pușca lui veche. Străbătură podișul și se iviră deasupra rîpelor, luminați de soare, apărători ai dreptății, înfricoșători, făcîndu-te să uiți că pînă nu de mult erau doar un pumn

de oameni neînsemnați. El Fiero se blestema că nu luase cele cîteva puști care-i prisoseau ; din obișnuință, nu se gîndise decît la ceata lui. Iată că acum avea să apere în felul lui cauza dreptății. Nu căuta să-și dea multe explicații. Își amintea doar de nenorocirea lui. Ah, dar uite că zbirii erau încă acolo ! Se opri să privească și în timpul acesta călăreții și cei din comunitate se adunară în jurul lui. „Înainte, înainte !“ striga Ciungul. Rosendo Maqui urca împreună cu regidorii. Porniră în întîmpinarea lui, călărind spectaculos pe cărarea îngustă și plină de pietre.

Jos, jandarmii și *caporalii* descălecaseră, împrăștiindu-se prin piață. Se făceau comentarii ironice pe socoteala lui El Fiero Vásquez, care nu se arătase. Iar El Fiero chiar atunci cobora, la trap, oprindu-se în fața lui Rosendo Maqui. În acea clipă, cineva dădu alarma în sat și toți încălecară, pregătindu-se pentru orice eventualitate. Don Álvaro și jurisconsultul, surprinși de acea forfotă, se înapoiară în grabă, coborînd de pe movila unde se aflau. Sus, la mare înălțime, pe un pinten de stîncă, siluetele țepene și neclare ale călăreților se profilau pe cer. El Fiero Vásquez și Rosendo discutau.

— Dar am și predat, chiar Bismarck Ruiz a semnat pentru noi...

— Cum ? Aflați că bestia asta de clănțău v-a trădat... Uite-l aici pe El Abogao care zice că puteați face recurs...

— Bine, să zicem că am fi noi mai tari acum ; dar mai încolo, ar veni peste noi cu trupe și ne-ar face praf.

Toată comunitatea se ivise pe stîncile înalte ale muntelui Rumi, urmărind ce se va întîmpla. Rosendo continuă :

— Ar ucide toată mulțimea asta de oameni și au murit pînă acum destui indieni fără nici un folos.

— Nu, Rosendo, nu fără folos. Sîngele vărsat cere sînge și cuțitul îl taie uneori pe cel care-l ține, dacă nu-l mînuiește bine...

— Așa o fi, dar acum nu-mi strica socotelile. Adunarea a hotărît să nu opună rezistență și eu mă supun...

Ciungul, care-și vîrîse cuțitul în teacă, își tot strunea calul cu dreapta făcîndu-l să se cabreze, cu riscul de a se rostogoli în prăpastie, în vreme ce striga, îmbătat de curaj și trufie :

— Înainte, înainte !

— Ei, Ciungule, potolește-te ! îi porunci El Fiero.

— O să mă crezi un fricos, urmă Rosendo. Uneori îți trebuie mai mult curaj ca să împiedici o lovitură decît ca s-o dai...

— Nu ; veți fi avînd socotelile voastre și eu nu încep lupta dacă nu vreți. Nu pot să vă expun împotriva voinței voastre. Regidorii ce zic ?

Goyo Auca răspunse pentru toţi :

— Întocmai ca Rosendo...

Caporalii şi jandarmii se răsfirară, alcătuind un lung șir de-a lungul Străzii Mari. Don Álvaro stătea cu fiul lui și cu Iñiguez după eucalipți, în timp ce Bismarck Ruiz și judecătorul intraseră în capelă. Din piaţă, subprefectul şi locotenentul de jandarmi priveau cu un binoclu, trecîndu-și-l unul altuia. Pata neagră a lui El Fiero Vásquez apărea înfiptă în mijlocul lentilei.

— Să încerce numai să coboare ! zicea locotenentul. Șirul nostru de oameni e ispititor... Povestea aia am dus-o în casa alcaldelui, cu cal și cu toate... Acum sînt prea sus și prea departe. Ne-ar scăpa printre stînci...

Urmăreau gesturile pe care le făcea El Fiero în timp ce discuta cu Rosendo. Părea că n-au de gînd să atace. Dimpotrivă, iată că plecau.

El Fiero încheiase hotărît :

— Atunci, să plecăm, să nu creadă că le pregătim ceva...

Întoarseră caii și o apucară spre coastă, fără chef. Ciungul venea la urmă și tot vocifera că el vrea să se bată de unul singur. Cîțiva tîlhari începură să rîdă.

O femeie cobora poteca în goană. Cînd ajunse mai aproape, auziră că plînge. Ajunse, în sfîrșit, lîngă Rosendo și zise :

— *Taita* Rosendo, unde e Mardoqueo ? Credeam că e cu dumneata, dar nu-l văd. Ieri și-a petrecut toată ziua mestecînd coca, mai tăcut și mai întunecat ca oricînd. De-asta mi-e teamă. Unde-i ? Nu l-ai văzut ? Nu l-ați văzut ?

Și-și roti privirile, căutîndu-l pe Mardoqueo. Ochii i se umplură iar de lacrimi și fața oacheșă i se contractă într-o grimasă amară. Oamenii căzură la bănuială și priviră în jos. Amenábar pleca și el cu oamenii lui, desigur pentru a nu da prilejul să înceapă o luptă. Mardoqueo nu se vedea pe nicăieri. Deodată Antonio Huilca exclamă :

— Uite-l colo !

Aproape de apa Lombrizului se zărea o mogîldeață negricioasă pitită după una din stîncile care mărgineau drumul.

Calea era încă destul de largă ; subprefectul cu cîţiva jandarmi, apoi doi *caporali*, călăreau în faţă, iar după ei, don Álvaro cu Iñiguez, escortaţi de restul grupului. Nu bănuiau prezenţa unui om ascuns printre steiurile acelea. Cei care priveau înţeleseră intenţia lui Mardoqueo. În faţa lui era un bolovan mare. Dar Mardoqueo era atît de departe, încît zadarnic l-ar fi strigat. Totuşi, nevasta lui începu să-l strige cu îngrijorare :

— Mardoqueo !... Mardoqueo !

— Eee-ooo... eee-oooo... repetau stîncile.

Oamenii lui Amenábar îşi vedeau de drum liniştiţi. Latifundiarul tocmai îi spunea avocatului :

— Acum ai văzut ce tembeli sînt indienii ?

— Şi ei, şi ceata lui El Fiero. Cum au văzut că se îngroaşă gluma, au dat bir cu fugiţii. Nu se dau decît la bieţii oameni lipsiţi de apărare, îi răspunse Iñiguez.

— Auzi-i cum strigă... Aş jura că ne ocărăsc şi ne blestemă. Limba e arma laşilor...

— Aşa e, domnul meu...

Subprefectul şi jandarmii lui trecură pîrîul făcînd pietrişul să scîrţîie. După ei intrară în apă şi cei doi *caporali*. Don Álvaro şi Iñiguez se aflau la cîţiva paşi de stîncă.

— Eee-ooo... eee-oooo...

Mogîldeaţa se mişcă. Moşierul se afla tocmai în dreptul ei. O opintire zdravănă şi bolovanul se dezlipi de stîncă. Izbită în plin, ţeasta lui Iñiguez răsună sec şi bolovanul căzu pe pămînt între calul lui şi acela al lui don Álvaro ; după o tresărire violentă, cei doi cai o luară la goană drept înainte. Cînd văzură bolovanul şi pe Iñiguez prăbuşindu-se de-a curmezişul drumului, oamenii din escortă înlemniră scoţînd o lungă exclamaţie. Avocatul rămase lungit la cîţiva paşi de bolovan, cu craniul sfărîmat şi sîngerînd, fără suflare. Auzind strigătul, subprefectul şi oamenii lui se întoarseră. Un *caporal* opri calul lui Iñiguez care o luase razna, iar don Álvaro izbuti să-l stăpînească pe al său.

— Eee-ooo... eee-ooo...

Mardoqueo stătu o clipă ca o stană de piatră, dar pe urmă o luă la fugă în sus pe coastă.

— Eee-ooo... eee-oooo...

— L-au omorît cu un bolovan ! se auzi printre *caporali* şi jandarmi. Subprefectul le ordonă să urce coasta şi porniră în grabă pe urmele lui Mardoqueo. Puştile începură să bubuie,

dar Mardoqueo alerga printre stînci și tufișuri de parcă ar fi vrăjit gloanțele, căci nici unul nu-l nimerea.

— Eee-oooo... eee-ooo... Deodată căzu. Împușcăturile continuau. Putu să se ridice și să mai alerge o bucată. Șchiopăta ; avea un picior rupt. Tovarășii lui Doroteo Quispe și oamenii lui El Fiero Vásquez izbucniră în răcnete :

— Pe ei, pe ei !

— Nici o mișcare ! porunci El Fiero.

— Nici o mișcare ! strigă și Rosendo.

Jandarmii coborîră de pe spinarea unui cal un trepied, și o armă nouă începu să măture coasta. Mardoqueo se prăbuși. Mitraliera lătra stîrnind praful și continua să-l sfîrtece pe mort. Deodată Ciungul, neluînd în seamă la nimic, se avîntă pe coastă în jos, în goana calului, înjurînd cumplit. În ruptul capului n-ar fi bănuit Casiana că turbatul acela poate fi invalidul pe care-l văzuse stînd liniștit lîngă foc, deși mîneca goală a cămășii, fluturînd în vînt, părea să facă semne. Mitraliera amuțise. La început, oamenii lui Amenábar crezură că poate călărețul era un trimis. Dar cînd Ciungul ajunse în Strada Mare, scoțînd un urlet feroce și apucînd frîul cu dinții, pentru a-și scoate cuțitul, pe care-l făcu să scapere în soare, mitraliera, amplasată pe o stîncă, își roti brusc țeava și locotenentul ordonă :

— Foc !

O rafală dădu peste cap cal și călăreț și arma se înverșună o clipă asupra lor, în vreme ce ecoul făcea să se cutremure munții.

— Uite ce ne pregăteau ! zise El Fiero.

O liniște mormîntală, tulburată numai de hohotele de plîns ale nevestei lui Mardoqueo se întinse asupra rîpelor muntelui Rumi.

Oamenii lui Amenábar strînseră iarăși rîndurile, cadavrul lui Iñiguez fu legat pe calul lui, și-și văzură de drum. Cînd grupul lor cu mers domol se pierdu pe întinsul *punei*, cei din comunitate și tîlharii coborîră să-și culeagă morții.

IX

FURTUNA

MUNȚII CE STRĂJUIAU podișul de la Yanañahui înălțau către cer stînci golașe, întunecate, asemenea unor pumni amenințători sau unor bastioane de neclintit, cu numeroase turnuri de pază. Ici-colo, fărîmițate în chip de animale, oameni sau plante, steiurile se răsuceau, chinuite, sau dădeau senzația unei forțe ce părea să tăinuiască ceva în muțenia ei adîncă. Mai în jos, coastele erau pline de bolovani și de limbi de grohotiș, printre care creșteau arbuști pipernicìți, de un verde întunecat, și tufe șuierătoare de *ichu*. Într-o parte a plaiului, chiar lîngă stîncile ce priveau spre Muncha, se afla oglinda de cărbune a lacului Yanañahui — „ochi negru". Era mare și adînc, iar lîngă stîncile ce-l mărgineau creștea un păpuriș verde și foșnitor, leagăn al rațelor și lișițelor. Muntele Rumi, cum am arătat. se despica, oferindu-i o albie îngustă și nu prea adîncă, prin care se putea scurge. În celălalt capăt al plaiului, pe un teren puțin mai înalt, se aflau ruinele caselor de piatră, iar vîntul nepotolit, care sufla prin crăpăturile lor, sporea vaierul duhurilor vechilor locuitori. Vîntul venea dinspre sud, înconjurînd stîncile de la El Alto, la picioarele cărora se zăreau crestele pe care muntele Rumi le prelungea tocmai din partea cealaltă. Între ruine și lac se afla un podiș întins, loc bun de pășune, peticit cu păpuriș. În timpul verii podișul era uscat, dar pe vreme de iarnă dispărea sub apele lacului ce nu izbutea să-și scurgă prisosul prin albie și se revărsa asupra pampei, făcînd-o astfel improprie pentru culturi. Pe vremuri, un alcalde mai curajos voise să adîncească albia de scurgere, dar ieșise vorba că duhul lacului, sub chipul unei femei negre și, păroase, cu foi de papură pe cap, s-a ivit din ape opunîndu-se acestei intenții. Lacul Yanañahui era fermecat. Se mai spunea că o rață de aur, cu mulți puișori tot de aur, ieșea cîteodată la mal ca să-i ispitească pe cei care ar vedea-o ; apoi fugea cu puișorii ei în apă și se tot învîrtea pe lîngă mal. pentru ca cei lacomi să intre în apă și să se înece. Sau, uneori, lacul vorbea scoțînd un fel de muget surd. Nimeni nu se îndoia că e fermecat. De altfel, prin satul în ruină bîntuiau miasme vătămătoare, duhurile morților și faimosul Chacho, demon înspăi-

mîntător ce sălășluia în pietrele ruinelor ; era mic și negricios, cu fața ca un cartof uscat. Se zicea că soarbe din om căldura trupului și-i insuflă apoi răceala pietrelor, făcîndu-i o umflătură mai totdeauna mortală.

Vom spune, la rîndul nostru, că ruinele acestea erau desigur o urmare a ordonanței regale din 1551, care le-a impus indienilor din zonele situate la mari înălțimi să le părăsească, stabilindu-se prin văi și zănoage, unde să fie mai la îndemîna samavolnicilor *encomenderos*[1] de pe atunci. Viața acelor oameni ai înălțimilor era legată de cultura cartofului și a plantei *quinua*,[2] precum și de prezența lamei și a vigoniei — animale de podișuri foarte înalte — care dădeau lînă și carne, fiind totodată dobitoace bune de povară și puternice. Bineînțeles că și pe vremea incașilor erau indieni care locuiau în zone temperate și calde. Cultivarea intensă a porumbului, căruia clima podișurilor nu-i priește, precum și a arbustului de coca în ținuturi toride sînt tot atîtea dovezi despre prezența lor în aceste regiuni. Așadar, poate că așezarea din Rumi avea ca înaintaș așezarea de la Yanañahui ; se prea poate totuși ca ea să fi existat chiar acolo, iar locuitorii înălțimilor să fi fost siliți să se mute în altă parte, ipoteză ce pare mai plauzibilă, fiindcă, dacă ar fi fost înrobiți, oamenii nu și-ar fi putut păstra vechea organizare, în obști. În orice caz, dăduseră piept cu o situație nouă. Pătrunderea grîului, a calului, a vacii, a măgarului în viața de toate zilele a indienilor, a făcut din cei din nordul Perului — regiune cu zone extrem de variate — oameni care trăiesc cu predilecție în climate medii, și mai arar pe podișuri, unde cultivau cartofi. Grîul, ca și porumbul nu rezistă la înghețurile de pe podișuri, iar caii, vacile și măgarii se acomodează greu, din cauza climei și a ierbii foarte puțin nutritive numite *ichu*. Așadar, membrii comunității din Rumi trecuseră într-o zonă ostilă vieții lor, care, pe deasupra, mai era și bîntuită de mistere ancestrale.

Se stabiliseră pe coastele muntelui Rumi, dînd drumul vitelor în pampa. Fără a se teme de Chacho și, desigur, în bună înțelegere cu el, Nasha Suro se aciuase într-una din locuințele

---

[1] *Encomendero* — în perioada imediat următoare conchistei, slujbaș care se ocupa de *encomienda* indienilor (repartizarea unui număr oarecare de băștinași pe lîngă primii colonizatori spanioli, pentru a efectua muncile agricole).

[2] *Quinua*, *quinoa* sau *quenua* — plantă erbacee (asemănătoare cu hrișca) din ale cărei semințe în unele ținuturi sud-americane se prepară bere, un fel de pîine etc.

mai puțin ruinate pe care-a găsit-o în așezarea năruită. Faima Nashei — dacă mai continuăm să ne ocupăm de ea — era știrbită. Comunitatea avusese dovada vădită a neputinței vrăjitoriilor ei. Nu, nu era atît de pricepută cum se spunea. Oricine se pricepe să dea buruieni de leac pentru cutare sau cutare boală. Important ar fi fost să-l doboare pe blestematul acela de satrap. Degeaba se închisese Nasha în bîrlogul ei din sat pentru a da o impresie de mister, chiar și după eşecul ei. Degeaba prevestise cu succes că va curge sînge. Nenorocirea tuturor, întruchipată în existența latifundiarului, era mai mare decît toate astea. Și Nasha nu putea face nimic împotriva lui. Acum stătea acolo, printre ruinele pietrelor și ale prestigiului ei și, chiar dacă n-o uitau de tot și unii încă mai sperau că va deveni de temut cu ajutorul lui Chacho, ea nu se mai bucura de atenția cuvenită rangului ei. Înainte, primul acoperiș ridicat de membrii comunității ar fi fost cel al cotlonului ei. Acum, oamenii ridicaseră case întregi, în timp ce odăița ei rămînea descoperită în umezeala nopții și, ceea ce era mai grav, expusă unei indiscreții nepotrivite cu riturile oculte. O boccea misterioasă, pe care și-o cărase singură, aștepta timpuri mai bune într-un ungher plin de mucegai.

Case noi de piatră și paie începeau să se ivească, scunde, pe coastele muntelui Rumi. Dacă piatră și paie erau din belșug, lemn pentru scheletul acoperișului se găsea foarte rar și trebuia cărat cu spinarea, pentru că vitele de povară nu puteau răzbi pe terenul stîncos, acolo unde, prin văile muntelui Rumi și prin alte strîmtori adînci și depărtate, creșteau soci și arini. Oamenii păreau niște furnici, care-și cărau prada de bîrne, grinzi și furci pe stîncile abrupte. Avea să vină ea o dată ziua cînd să-și poată dura case mai bune. Acum aveau nevoie de ele oricum ar fi fost, pentru că dădea iarna peste ei. Zilele treceau. Începură să cadă primele ploi...

Și indienii, cu simplitate și îndărătnicie, învinseră iarăși rezistența materiei în pustietatea de stînci și fînețe, sub sfichiul necurmat al vîntului ; casele răsăriseră, înălțîndu-și pereții bombați și acoperișul ascuțit cu aspect trainic și semeț.

Oamenii începură apoi să răstoarne brazda pe terenurile mai bune, alese de Clemente Yacu prin locurile mai puțin bolovănoase. Cu toate acestea, plugurile toate scrîșneau din greu cînd arau pămîntul plin de pietriș, iar brăzdarele pe care le ascuțise Evaristo sau don Jacinto Prieto — se știa că e tot

închis — se toceau repede. Dar o dată aveau să răsară acolo cartofi și, la timpul cuvenit, aveau să întindă un lăicer vesel de verdeață pe povîrnișul din josul caselor. Vor pune și *quinua* într-un loc mai depărtat, unde pămîntul biruise bolovănișul pe o întindere mai mare. O să fie frumos de privit violetul întins al ogorului de *quinua* unduind în vînt. În sfîrșit, aveau să mai semene și orez, *ocas* [1] și chiar și *ollucos* [2], adică tot ce va îngădui *jalca*. Cartofi de sămînță aveau, căci cultivaseră cartofi și dincolo, pe coastele de deasupra ogoarelor de grîu. Grupuri de oameni se duseră prin diferite părți ale regiunii să cumpere semințe și pentru celelalte plante. Arau și aveau să însămînțeze. Încă o dată viața reîncepea...

Podișul de la Yanañahui cu împrejurimile lui era un ținut mereu înnegurat și bătut de vînturi. În fiecare dimineață, din lac și din rîul Ocros se ivea o pîclă groasă pe tot plaiul și pe povîrnișurile munților și nu se ridica decît tîrziu, cînd începea să bată vîntul, un vînt neobosit, care nu-și îngăduia decît scurte răgazuri și nu se potolea decît după miezul nopții, ori aproape de zorii zilei. Vîntul părea să se înțeleagă cu pîcla ori măcar s-o cruțe, dar uneori se nimerea să fie prost dispus și sosea foarte devreme pe domeniile lui. Atunci izbea negura de stînci, o destrăma cu ghearele-i furioase și o mătura de prin toate cotloanele pînă o alunga sus, pe culmi. Pîcla gonea pe cer ca o turmă înnebunită, dar pe urmă prindea curaj, se oprea și se aduna amenințînd cu furtună...

Iată la ce se gîndea Rosendo într-o dimineață, în vreme ce-și mînca supa și floricelele lîngă zidul grosolan al noii lui locuințe. Abia acum îi vedea iar pe Candela, pe nepoțelul lui și pe Anselmo, a căror existență nici n-o observase în ultimele zile. În sfîrșit ! După un lung răstimp, un sentiment de voioșie îi creștea în suflet, cu vigoarea proaspătă a plantei de curînd ivite printre bulgării de pămînt. Așa se iveau și semănăturile. Începuseră să încolțească în pămîntul negru, plin de pietriș, și se pregăteau să trăiască tot atît de tenace ca truditorii care le cultivaseră. Un ocol pentru oi și altul pentru vaci erau aproape gata, cu îngrăditura sprijinită de zidul vertical al stîncilor.

---

[1] *Oca* — plantă leguminoasă cu tuberculi comestibili.

[2] *Olluco* sau *ulluco* — plantă leguminoasă, asemănătoare cartofului.

Erau multe de făcut. Harnicii *repunteros* și mai cu seamă Inocencio aveau destulă bătaie de cap ca vacile și caii să nu se înapoieze la pășunile lor favorizate. Animalele trebuiau păzite şi strunite pînă ce aveau să se deprindă cu noua hrană și cu clima rece. Știau prea bine că Ramon Briceno, *caporalul*, se și instalase în sat cu misiunea de a nu lăsa să pască prin imașuri alte vite decît cele ale *haciendei* Umay.

Luna se făcu albă și rotundă şi într-o noapte cerul se goli de nori, iar lumina învălui toate zările. Rosendo aștepta o ocazie ca asta ca să urce la *taita* Rumi, să-i aducă ofrande, să-și mestece gîndurile o dată cu boțul de coca și să întrebe muntele, în singurătatea piscului, ce soartă îi așteaptă în viitor.

Și Rosendo urcă, purtînd pe umăr traista plină de coca, pîini negre și o tiugă cu *chica* păstrată încă din vremea treierișului. În ultima vreme, Rosendo recîștigase iarăși dragostea, respectul întregii comunități. Prudența lui, măsurile pe care le luase, erau din nou apreciate la adevărata lor valoare. Tristul sfîrșit al lui Mardoqueo și al Ciungului, sub gloanțele unei arme atît de necruțătoare, contribuise din plin la stăvilirea crîcnelilor, deschizîndu-le ochii pînă și celor mai arțăgoși. Mardoqueo și Ciungul fură ultimii morți pe care comunitatea îi mai îngropă în vechiul cimitir.

Rosendo suia anevoie ; niciodată nu obosise atîta și faptul acesta îl făcu să se simtă foarte bătrîn. Poposi puțin la picioarele piscului stîncos, apoi urmă mai departe. Și, pe măsură ce suia, zărea alți și alți munți de o parte și de alta, iar vîntul era atît de tare, încît trebuia să se sprijine cu picioarele și cu mîinile de crăpături, ca să nu se rostogolească. Ajunse astfel foarte sus, lîngă gura unei strungi, mai bine zis o fisură, unde se opri, în sfîrșit, sub o stîncă vineție ce se înălța încă mult în sus.

Rosendo își roti privirile : departe, sub lumina lunii, se aflau vechii lui cunoscuți. Înțeleptul și albitul Urpillau, Huillocul cu profil de indian, Puma, la pîndă, care nu se mai hotăra o dată să-și înfigă gheara în ghețar, obezul și așezatul Suni, Huarca cel atît de războinic, Mamay, cel îndrăgostit de agricultură, cu miriștile-i albicioase. Și alții mai aproape sau mai departe, mulțime mai măruntă, fără chip, supusă parcă poruncilor marilor vîrfuri. Stăpîni pe tainele vieții, munții cei mari țineau un sfat grav sub razele lunii. Din partea asta, muntele

Rumi, suliță avîntată spre cer, își spunea cu hotărîre cuvîntul. În noaptea aceea, luna plină plutea alene pe cer și stelele străluceau limpezi.

Rosendo se simțea și mare, și mic. Mare, ca universul pe care-l privea, și mic, ca o pietricică. Îngenunche în fața stîncii, aducînd prinos spiritului lui *taita* Rumi pîinile oacheșe, coca și puțină *chicha* pe care o vărsă din tiugă. Apoi se așeză pe vine, bău și el *chicha* și-și pregăti un boț mare de coca pentru mestecat. Vîntul se mai potolise și din văzduh se lăsă o tăcere aspră și limpede, aproape palpabilă, ca piatra. Munții cei mari cugetau și vorbeau, iar jos, lumea se vedea forte tulbure, foarte mică. De o parte, miriștile gălbui din jurul caselor ; de cealaltă, sclipitoarea pînză de apă a lacului Yanañahui. Așezarea aceea îndepărtată să fie oare Muncha ? Petele acelea erau oare tarlalele din Rumi ? Albiile pîraielor și rîpele negre se vedeau clare, coborînd cu darul zgomotos al apei pe care munții o primeau de la nori. Coca n-avea gust tocmai bun. Ca să se moaie mai bine, Rosendo adăugă boțului puțin var, pe care-l scoase cu ajutorul unei sîrme umezite dintr-o tiugă mică. Dar coca rămase tot amară, sau mai degrabă fără gust. Nu avea amărăciunea refuzului, dar nici dulce nu era. „Coca, coca, aș putea oare să te întreb ?“ Dar coca nu răspundea de fel, oricît o umezea Rosendo cu salivă și învîrtea cu pricepere boțul cu limba. Pînă la urmă însă chipul bătrînului se destinse treptat, simți o plăcere ușoară și o liniște blîndă puse stăpînire pe tot trupul său. Coca era acum dulce pe limbă și același gust îi năpădi toată gura. Rosendo înțelese. Coca vorbise cu dulceața ei și putea s-o întrebe. Se ridică atunci și cuprinse cu privirea munții îndepărtați, care-i părură mai înalți ca oricînd, apoi piscul semeț al lui Rumi și strigă deodată cu glas puternic : „*Taita* Rumi, *taita* Rumi, o să ne meargă bine la Yanañahui ?“ Liniștea îi întoarse ecoul cu mii de guri. Rosendo nu-l înțelese bine și strigă iar : „Răspunde, *taita* Rumi, *taita* Rumi, ți-am adus prinos de pîine, coca și *chicha*.“ Ecourile murmurară din nou nedeslușit. Răspunsul întîrzia ; ar fi trebuit să vină repede, dacă ar fi fost favorabil. „Răspunde, *taita* Rumi, o să ne meargă bine ?“ Sau poate că muntele nu voia să răspundă ? Ori își vîrau coada duhurile rele din stîncile care priveau spre Muncha ? Toată imensitatea nopții părea să nege. Stărui : „O să ne meargă bine ?“ Ecourile se îngînau bătîndu-și joc parcă, apoi marea liniște a stîncilor iar se înstăpînea peste toate.

Neliniştit şi cu teamă, Rosendo întrebă pentru ultima oară cu glasul sugrumat de emoţie : „Răspunde, *taita* Rumi — da, ori ba ?“ Ecourile se jucară alergînd de colo-colo ; o adiere făcu să răsune prin crăpături o vorbă tainică : „Da“. Rosendo prinse nădejde. „Da ?“ întrebă aproape urlînd. Şi vorba păru să lunece chiar de pe buzele spiritului lui *taita* Rumi : „Da.“ Era sigur că nu fusese un ecou. Însuşi muntele, părintele, vorbise. Coborî aşadar după ce lăsă în despicătură resturile de pîine şi de coca. Coasta îi păru acum foarte scurtă şi ajunse la noua aşezare cu impresia că trăise în ea multă vreme. Înainte de a intra în căsuţa lui de piatră, privi iarăşi către Rumi. Piscul atotştiutor îşi continua discursul cosmic... *Taita* Rumi !

Din partea noastră, nu ne îngăduim nici cel mai uşor zîmbet faţă de Rosendo, mai ales dacă ţinem seama că mulţi preoţi ai unor religii mari şi evoluate au ajuns să creadă, printr-un fenomen de autosugestie, în ritualuri pe care, la început, le destinau naivităţii credincioşilor. E explicabil, deci, cum Rosendo, panteist naiv, s-a culcat în noaptea aceea stăpînit de o nespusă încredere.

Rosendo, regidorii şi membrii comunităţii erau sătui de procese. Văzuseră că era imposibil să obţină ceva. Să-i lase acum în pace ! Dar El Fiero pomenise de posibilitatea recursului şi chestiunea fusese discutată în consiliu. Datoria era mai presus de orice osteneală. Pe lîngă asta, trebuiau să dea dovadă de oarecare energie, fie şi pe cale legală, căci altfel, Amenábar ar ajunge să pună mîna pe ei şi să-i înrobească. Avură norocul să dea la oraş peste un tînăr avocat, membru al Asociaţiei Pro-Indigene. Se numea Arturo Coreea Zavala — aşa cum spunea o plăcuţă de metal ţintuită la fereastra biroului său, ceea ce era o inovaţie în oraş — îşi luase de curînd diploma şi era animat de ideea dreptăţii şi de mari idealuri. Originar din localitate, se întorsese acasă cu un plan generos. Tatăl lui, comerciant, murise lăsîndu-i o mică moştenire, pe care el o folosise ca să-şi termine studiile. Acuma, liber de orice obligaţii locale şi înarmat cu un titlu şi cu bogate cunoştinţe, putea să-şi cîştige viaţa şi să înfrunte cu demnitate şi succes situaţiile care s-ar prezenta. Legea trebuie să-i apere pe toţi, începînd cu indienii. Cel puţin, asta era credinţa lui.

Îi primi pe Rosendo şi pe regidori cu amabilitate, le vorbi simplu şi călduros de sarcinile Asociaţiei Pro-Indigene, ascultă

foarte atent tot ce-i povestiră și se oferi să-i apere, după ce le arătă și părerea lui. La urmă, spre uimirea indienilor, nu le luă nici un ban. Delegații se înapoiară foarte impresionați și totodată molipsiți de siguranța și cunoștințele pe care le dovedi tînărul avocat și Rosendo își aminti îndată de coca cea dulce și de glasul muntelui. Spiritul lui *taita* Rumi începea să le fie iar favorabil ca în alte ocazii din trecut. Apărătorul spusese : „Ne vom adresa Curții de Apel și, dacă aceasta nu ne va da dreptate, Curții de Casație". Așadar, era bine.

Cînd judecătorul îi anunță lui don Álvaro Amenábar proiectele avocatului, acesta îi răspunse frecîndu-și mîinile :

— Nu știu cît e de legal un apel în situația care s-a creat, dar dumneata primește-l, dă-i curs și anunță-mă cînd vei trimite dosarul spre cercetare... Să poftească încoace salvatorii ăștia ! Indienii nu știu cu cine au de-a face, iar tinerelul acela, pe nume Correa Zavala, e dintre cei care se îneacă într-un pahar cu apă. Lasă că le-arăt eu lor. Să le vină-n gînd să mă omoare cu un bolovan ! Ai văzut dumneata crimă mai mare împotriva unui om respectabil ? Nu mă supără atît moartea lui Iñiguez, în care am pierdut o minte capabilă, cît faptul în sine. Anunță-mă la vreme...

După cîtva timp, un poștaș indian ieșea din oraș mînînd un măgar care ducea sacul de poștă sigilat și ștampilat. În sac se afla un dosar voluminos destinat Curții de Apel.

Viața celor din comunitate se schimbase mult, nu numai pentru că locuințele erau mai mici și culturile diferite, și nici pentru că nimeni nu mai dădea pe la ei, afară de El Fiero Vásquez, care apăru de două ori ca să stea de vorbă cu Doroteo pe malul lacului. Nici, în sfîrșit, pentru că peisajul era diferit. Toate amănuntele existenței se schimbaseră. Singura pasăre a dimineții era *güicho,* o pasăre sură, care, cocoțată pe acoperișurile caselor sau pe stîncile înalte, întîmpina zorile cu un cîntec prelung și gingaș. În jurul lacului nu erau nici sturzi, nici *huanchacos,* nici *rocoteros.* Vrăbiile păreau melancolice. Pe plai, *liclics* cenușii zburătăceau strigîndu-și numele. Frumoasa *coriquinga,* cu pene albe și negre și cioc roșu, țipa, ocupată mereu să răstoarne cu dibăcie turtele de bălegar uscat ca să mănînce rîmele de sub ele. În păpurișul lacului, rațele se vedeau arareori. Animalele mugeau, nechezau, behăiau neliniștite. Oile se speriau de condorii care se roteau des prin văz-

duh. În pămîntul negru și tare, semănăturile creșteau încet. Întreaga viață părea chinuită de asprimea stîncilor, de negura compactă, de frigul pătrunzător și de vînturile necurmate. Omul, apărat de *poncho*, se ghemuia în așteptarea a ceva neclar și îndepărtat. Rar mai răsuna flautul lui Demetrio Sumallacta și cîte un nai. Iar într-o noapte se auzi o *quena*. Dorul după locurile părăsite se tînguia într-un cîntec lung și sfîșietor. Atunci toți înțeleseră că viața se schimbase într-adevăr foarte mult.

După-amiaza ploua. Uneori ploaia se întețea și biciuia, furioasă, casele. Alteori era atît de domoală, încît abia picura de pe acoperișuri. Era pe la jumătatea lui noiembrie dar nu se arătase încă nici o furtună mare. Într-o după-amiază însă cerul se umplu de nori întunecați. Clemente Yacu ieși în pragul casei și începu să strige la păstori să mîne oile la adăpost. Abia începură aceștia să le adune în grabă și cerul se lumină, străbătut cu viteză vertiginoasă dintr-o parte în alta de o flacără violetă care se întinse de la El Alto pînă pe creasta muntelui Rumi. Un tunet formidabil se răsfrînse între cerul de plumb și pămîntul aspru ca într-o cutie de rezonanță, iar vîntul scoase un vaier prelung, șfichiuind stîncile și răvășind nebunește fînețele. Oile behăiau grăbind către stînă, vacile de lapte și viței fugiră spre grajd, iar celelalte vite o luară la goană prin pampa ținîndu-se tot pe lîngă coaste și căutînd instinctiv adăpost printre stînci. Izbucniră iarăși tunete și fulgere și în cîteva minute pampa rămase pustie ; turma se ghemuise într-un colț al stînei, iar oamenii pîndeau din pragul colibelor, invocînd ajutorul sfîntului Isidro și mai ales al sfintei Barbara, cea care potolea fulgerele și tunetele. Trăsnetele se țineau lanț, sfîșiind văzduhul ca niște săgeți. Uneori se năpusteau cu limbi de foc ori ca o mînă de fire tremurătoare, plesnind ca biciul, sau desenîndu-și clasicele zigzaguri, atît de rare ; apoi se cufundau în stîncile dinspre Muncha, între piscurile muntelui El Alto ori printre culmile mai joase ale muntelui Rumi. Uneori se năpusteau asupra coastelor. Alteori ajungeau chiar pînă în pampa și unele se înfigeau ca niște săbii, iar altele se rostogoleau ca niște globuri de foc. Tunetele cutremurau munții, care păreau să se năruiască peste colibele mărunte ; în ele, indienii tăceau cu tot dinadinsul, încredințați că vocea, și mai cu seamă strigătul atrag trăsnetele. Cu toate acestea, cei mici plîngeau.

Pe urmă se porni darabana grindinei, care sărea pe pietre, adunîndu-se prin scobituri. În sfîrșit, o dată cu bezna lacomă a nopții, veni și ploaia cu șuvoaie bogate și zgomotoase, bătută de un uragan care o azvîrlea pe ziduri și mușca din acoperișuri, ca să treacă prin ele. Apa adunată în bălți clipocea sub ploaie, aerul umed pătrundea în casă, iar omul urmărea furtuna cu simțurile încordate, atent în toate direcțiile. Întunericul nu-l împiedica să știe că toată pampa avea să fie inundată, că pe povîrnișuri coborau torente năprasnice, care amenințau colibele, și că vitele sufereau tremurînd la poalele stîncilor, pradă mai mult ca oricînd dorului după locurile cu care erau obișnuite. Fulgerele nu mai conteneau, aruncîndu-și săgețile strălucitoare și cumplite, iar tunetele păreau să izbească munții pentru a-i face bucăți. De fapt, se rostogolea fără îndoială o stîncă, ori mai multe, o avalanșă de pietre și de noroi.

Oamenii luară masa de seară la lumina focurilor din vatră și a fulgerelor. Ceasurile treceau și furtuna nu se mai potolea. E adevărat că tunetele și trăsnetele se răriseră, dar ploaia șiroia mereu, plescăind în noroi și în bălți. Coca le mai ținu oamenilor de urît, dar somnul nu se lipea de ei. Cum să doarmă sub acea continuă amenințare a apei și a vîntului ? Acoperișurile se zgîlțîiau și, prin cîteva, începu să pătrundă apa, iar afară, pămîntul și animalele îndurau neliniștite flagelul chinuitor. Chiar dacă unii au izbutit să doarmă, au făcut-o, cum se zice, numai cu un ochi.

Zorile se arătară tîrziu, cînd vîntul frîngea ultimele pale de ploaie. Negura începu să se ridice și un soare anemic încerca să răzbată prin ea. Cerul se limpezise, dar în zare se iveau alți nori. De pe înălțimi și acoperișuri apa șiroia într-una. Pampa era inundată, iar vitele nu se mai vedeau nicăieri. Cîțiva oameni ieșiră din casă, cu pantalonii suflecați pînă la genunchi, ca să cerceteze mai bine urmările furtunii. Se rostogolise într-adevăr o avalanșă de bolovani, sfărîmînd unul din pereții de piatră ai stînei și omorînd cîteva oi. Mai departe, apăruse un torent care tăia în două ogorul de *quinua*. Celelalte semănături nu suferiseră prea mult. Cîteva tulpini de cartofi fuseseră culcate la pămînt de grindină. A, sfîntul Isidro ! Se duseră să-i vadă capela, care era doar o încăpere de piatră și stuf, ridicată mai în susul coastei, ca să domine șirul de case. Ideea de a așeza capela acolo se dovedi a nu fi fost prea potrivită. Vîntul o biciuise în voie, spărgîndu-i acoperișul. Ploaia bătuse înăuntru

și retușurile picturii se spălăciseră, lăsînd venerabilul chip brăzdat de firicele roșii, negre și albe.

Veștile despre distrugerile și stricăciunile pricinuite de furtună se răspîndiră prin toată așezarea și membrii comunității îmbucară ceva la repezeală, grăbiți să pornească în căutarea cailor, a măgarilor și a vacilor. Vacile de lapte erau în grajd — încolo, nici o vită. Cînd căutătorii trecură prin pampa de la Yanañahui, apa le ajunse pînă la jumătatea pulpelor. Prin scobiturile cu păpuriș risipite ici-colo era și mai adîncă. Lipseau multe animale. Mai cu seamă vaci și cai, căci măgarii domesticiți erau puțini, iar pe cei sălbatici, plecați pe malurile rîului Ocros, n-avuseseră timp să-i mai adune și-i socoteau ca și pierduți. Vitele găsite erau mînate spre pampa, dar acestea, neobișnuite cu apa, se codeau să intre în ea. Cele mai multe vite fuseseră aduse înapoi de pe coastele ori de prin strungile lui El Alto și Rumi. Pe unele le găsiră în drum spre vechile pășuni. Poate cele care lipseau le-o luaseră înainte. Unul din oameni dădu peste o vacă cu piciorul rupt și peste un măgar mort. Vaca alunecase, rănindu-se, iar măgarul murise probabil de frig. Un altul îl găsi pe Frontino mort. Îl ucisese trăsnetul. Rosendo se duse să-și vadă calul iubit. Cu părul lui roșcat, părea o pată de sînge pe un pripor de stufăriș culcat de șuvoiul apei și de vînt. La cîțiva pași de hoit se vedea gaura făcută de trăsnet. Rosendo se simți adînc mîhnit. Calul acela era mai bun decît toți ceilalți ; era blînd și puternic. Avea în el sînge de rasă ; Benito Castro, pe cînd era încă un copilandru, dusese iapa Porumbița la armăsarul Fulger, de la o fermă îndepărtată. Asta fusese încă una din isprăvile lui Benito. Stăpînul lui Fulger refuzase cu încăpățînare să-și lase armăsarul să fecundeze iepe străine, fie și cu plată. Își făcuse din rasa cailor săi o chestiune de orgoliu și era foarte mîndru de asta. Benito se ațînuse mai multe zile prin preajma *haciendei,* împrietenindu-se cu cîinii. După ce-i îmblînzi, se apropie cu iapa de iesle. Armăsarul o adulmecă, scoase un nechezat ușor și, după o scurtă goană, sări zidul înalt cu sprinteneala proprie fugarilor și îndrăgostiților. La timpul cuvenit, Porumbița fătă un mînz ager și grațios de ți-era mai mare dragul să-l privești. Răsfățat de toată comunitatea, mînzul zburdă prin împrejurimile satului cu strădania fericită a copilăriei. Crescu și fu îmblînzit. O dată trecu pe acolo o ceată de țigani. Printre ei erau și cîțiva ursari și puneau ursul să joace. Alții erau geambași. La două zile

după plecarea lor, Frontino dispăru. Pe semne se întorsese careva și-l furase. Cei din comunitate i-au urmărit pe țigani, dar n-au putut să dea de Frontino. După cîtva timp, unul dintre membrii comunității care se dusese la Celedin să cumpere pălării de paie, putu să-l răscumpere, după multe stăruințe. Stăpînul lui, care-l cumpărase de la țigani, nu-l prețuia cine știe cît. Îl jugănise chiar, fiindcă avea un reproducător mai de rasă. Frontino își trăise restul zilelor la comunitate, cu hărnicie și noblețe, fără alte peripeții decît împunsătura de corn primită de la Choloque. Rosendo făcuse nenumărate drumuri cu el. Viața lui Frontino, prin munca lui cinstită, se împletea oarecum cu a tuturor. Acum îi venise rîndul să moară. Și murise, desigur, din cauza spiței lui de soi. Caii de rînd au un instinct mai ager și știu să se ascundă pe timp de furtună. Cei de rasă n-au astîmpăr, ies agitați dintr-un adăpost ca să-și caute altul. Poate că asta făcuse și Frontino în clipa cînd a fost ajuns sau mai de grabă lovit de trăsnet. De fapt, murise din pricina năpastei care-i lovea pe toți. Iar bătrînul Rosendo simțea, ca și în fața boului Mosco, că se pierduse unul din bunii tovarăși ai comunității. Dar nu era timp nici măcar pentru mîhnire. Trebuiau să caute, să caute și să găsească vitele pierdute.

A doua zi apăru la comunitate un străin, trimis de-al lui Correa Zavala. Venea să le spună că postașul care ducea corespondența fusese atacat pe podișul pustiu de la Huarca de niște tîlhari. În sacul poștal se afla dosarul procesului pentru hotare cu apelul către Curtea Supremă. Atacul fusese urmărit de la cîteva sute de metri de un om îmbrăcat în negru, călare pe un cal negru. După toate semnalmentele, călărețul în negru nu putea fi decît El Fiero Vásquez.

În ciuda oboselii, Rosendo ar fi dorit să se repeadă îndată la oraș, dar n-avea cal. Frontino zăcea înconjurat de condori. Ceilalți cai fuseseră luați de Artidoro Oteíza, iar gonacii care căutau vitele pierdute nu se înapoiaseră încă. Să fie în stare El Fiero de una ca asta ? Să facă el comunității o asemenea ticăloșie ? Rosendo tremura de îndoială și neputință. Ce avea să se întîmple acum ? Ce puteau face ?

La Umay, moșierul Álvaro Amenábar y Roldán dădea foc într-o încăpere bine închisă dosarului voluminos, spunîndu-i soției :

— Leonorcita, ăsta e prețul bolovanului. Aș putea să încep un nou proces, dar ăsta ar provoca scandal. Trebuie să mă îngrijesc de candidatura mea și-a lui Oscar. Afară de asta, acum mă preocupă afacerea de la Ocros...

— Bine, Álvaro, dar cînd o să se termine o dată cu povestea asta ? Vezi doar că acel *caporal*, pe care-l socoteam spion a dispărut pe neașteptate... El Fiero Vásquez...

— Nu-ți bate capul. Lovitura îl atinge și pe El Fiero. Ai să vezi că vor trimite soldați după el. Îi scriu chiar acum prietenului meu, directorul ziarului *La Patria*. Trebuie să ia atitudine...

Don Álvaro surîdea cu fața lui albă împurpurată de lumina flăcărilor, în vreme ce hîrtiile timbrate dispăreau încet și sigur, prefăcîndu-se în cenușă.

Artidoro Oteíza și patru *repunteros* se luaseră după urmele vacilor și cailor pierduți. Duceau către vechea așezare și socoteau că le vor putea găsi acolo. Ținîndu-se după urme, trecură pe Strada Mare, pustie, cu ușile caselor închise ca niște guri mute și merseră pînă la imașuri. Nu se vedea nici o vacă, nici un cal de-al comunității prin mulțimea de vite de la Umay, care mișunau pe-acolo ca la ele acasă. Treptat, urmele se adunau laolaltă și apăreau unele de cai. Unul dintre *repunteros*, foarte priceput la asemenea lucruri, afirmă că erau urme de cai care purtau și călărețul în spate. Apărură apoi printre ele și urmele sandalelor unui om. La urmă, toate se amestecară în drumeagul care șerpuia de-a lungul Lombrizului, spre rîul Ocros. Nu mai încăpea nici o îndoială : vitele comunității fuseseră adunate și mînate pe-acolo. De la rîul Ocros, urmele o luau în sus pe mal și pătrundeau pe pămînturile de la Umay. Cu toate astea Oteíza și oamenii lui se ținură și mai departe după ele. Dar nu ajunseră prea departe, căci deodată se pomeniră cu patru oameni înarmați, care le tăiară calea.

— Stai ! cine sînteți ?

— Sîntem de la Rumi și ne ținem de urmele unor vite rătăcite...

— Ce rătăcite ! Ce-mi umblați cu cioara vopsită ! Voi sînteți hoții care-au furat zilele astea niște vaci și cai...

— Păi urmele vin încoace, zise Oteíza. Au fugit în zori de la Yanañahui.

— Ce urme, tîlharilor ! Ștergeți-o de-aici pînă nu tragem în voi !

— Noi, hoți ? Hai să ne ținem după urmele care vin încoace, să vedem dacă nu dăm de vitele noastre...

— Bine, să ne ținem, zise Ramón Briceño.

Umblară vreo două leghe și urmele începură să se răzlețească de drum, luînd-o către un țarc.

— Acuma țineți-o drept înainte pe drum, zise Ramón. Pînă la Umay, chiar pînă la conac.

— Cum ?

— Sînteți arestați pentru furt.

Caporalii îi luară la ochi cu puștile. La un semn al lui Oteíza. porniră nebunește în goana cailor. Cîteva gloanțe șuierară pe lîngă ei. Era limpede că nu trăgeau ca să-i omoare, ci numai ca să-i sperie și să-i silească să stea pe loc. Dar pe urmă un cal fu doborît. Apoi încă unul și călăreții fură prinși. Oteíza și cel care venea după el trebuiră să se întoarcă.

— Întindeți-o la Umay...

— Lăsați-ne măcar să luăm șeile cailor morți...

— Întindeți-o, am zis...

Don Álvaro Amenábar îi ținu închiși trei zile în beciurile conacului. Cînd le dădu drumul, nu uită să-i spună lui Oteíza :

— Tu ești regidor, nu-i așa ? Bine : nu vă omor, tocmai pentru că vreau să vă lecuiesc de trîndăvie. Trebuie să vă duceți toți să munciți într-o mină pe care am s-o exploatez dincolo de rîul Ocros. Așa să-i spui tîlharului de Rosendo. Sînt hotărît să-i iert delictele și să mă port cu el prietenește, cu toate c-a pus să mă omoare cu bolovanul. Dacă nu, o pățiți — și el, și voi. Și-acum, ca dovadă că nu vreau să împing lucrurile mai departe, vă las cei doi cai pe care ar trebui să-i opresc drept despăgubire pentru tot ce mi-ați furat... Plecați...

Ce avea să se întîmple acum ? Ce puteau face ? Rosendo și regidorii nu puteau răspunde și nu-și puteau răspunde nici lor înșile la aceste întrebări. Correa Zavala le spusese că furtul dosarului era un lucru grav, întrucît, o dată cu el dispăreau înseși dovezile existenței comunității. Au să fie oare siliți să se supună lui Amenábar și să moară sufocați în beznă și trudă prin adîncurile minelor ? O resemnare dureroasă începu să li se

aștearnă în suflet, întunecîndu-le orice speranță. Într-adevăr, ce puteau face ?

Doroteo Quispe, Jerónimo Cahua și Eloy Condorumi dispăruseră pe neașteptate. Hotărîseră să întreprindă ceva pe cont propriu. Aproape nimeni din comunitate nu știa de ce plecaseră. Poate că-i trimisese Rosendo undeva, dar el susținea că nu. Paula veni să-l lămurească.

— *Taita*, s-au dus după El Fiero Vásquez. Tu ce zici de asta ?

Și alcaldele Rosendo Maqui lăsă, pentru prima oară în viața lui, fără răspuns întrebarea unui membru al comunității.

În zorii zilei era atît de frig, încît roua îngheța pe semănături prăpădindu-le. Semănătura de cartofi era aproape distrusă. Avea să fie un an rău. Iarna venise în toată legea și pampa era încă inundată. Toți măgarii muriseră, iar vacile și caii mereu căutau să se întoarcă la vechile pășuni. Trebuiau să ducă animalele la păscut pe coastele munților, iar noaptea să le închidă în ocolul care fusese ridicat anume. Viața era foarte grea. Soarele se arăta arareori. Casele se pierdeau în negură, ori erau prăpădite de furtună. Oamenii care ieșeau să-și vadă de treburi se întorceau cu hainele jilave și carnea lor negricioasă devenea rece și nesimțitoare ca piatra. Sufletul de asemeni li se împietrea. Chiar și cei care nu ieșeau din casă, pînă și copiii, ședeau neclintiți ca stîncile.

Unul dintre membrii comunității era infirm. Știm că-l cheamă Anselmo, și cîntă din harpă. Înainte, ai fi zis că el și instrumentul lui alcătuiau o singură entitate melodică prin care vorbeau glasurile tainice ale vieții din comunitate. Inima lui modula, cu ajutorul șirului de coarde întinse și al cutiei conice, un imn înălțat brazdelor, porumbiștei îmbătate de verdeață, spicelor aurii de grîu, întinderilor care se zăreau din vîrful stîncilor, bucuriilor dragostei, muncilor împlinite cu voioșie, ritmurilor și nădejdilor fără număr.

De mic, Anselmo voise să îmbrățișeze viața, dar pînă la urmă îmbrățișă harpa. Ca toți băieții din Anzi, în copilărie fusese păstor. În vreme ce-și mîna turma, se întîlnea cu Rosacha și amîndoi se uitau la indienii care lucrau jos în vale. Tatăl lui Anselmo era brînzar la o *hacienda*, dar el nu voia să fie brînzar. Voia să fie plugar. Dincolo de ogoarele negre se

înălța fumul colibelor. Rosacha era și ea mică și slabă, dar cumpănea viața cu toată precocitatea țărancelor. Era parcă făcută anume pentru a odrăsli. Coliba, brazda, copilul erau pentru ea un viitor apropiat.

Într-o zi Anselmo zisese :

— O să învăț să ar și-o să avem casa noastră.

Cu asta spusese tot ce trebuia. Totuși, n-au avut parte de casă și n-a apucat să are. Ca oricărui infirm și slăbănog, nu i-a fost dat măcar să meargă în urma plugului, și să arunce sămînța. I se luase pentru totdeauna putința de a ține coarnele plugului ori de a semăna ! Așa stînd lucrurile, lesne vom înțelege că, pentru oamenii de la țară, asta înseamnă însăși renunțarea la viață. S-a întîmplat ca Anselmo să cadă într-o zi bolnav. Zăcuse multă vreme în coliba lui întunecoasă, înfofolit în pături și văitîndu-se. Mamă-sa fierbea tot soiul de buruieni de leac și-i dădea să bea. Venise de foarte departe și o doftoroaie. Nu murise, dar cînd, în sfîrșit, îl scoseseră afară, la soare, avea picioarele uscate și răsucite ca rădăcinile copacilor bătrîni. Rămăsese olog.

În fața ochilor lui se așterneau țarina, semănăturile și drumurile ! Pe cărarea sură care șerpuia către imașuri trecea mereu, în urma turmei, Rosacha. Uneori se îndura să-l strige. ca înainte :

— Anselmoooo...

Munții îi îngînau glasul, dar Anselmo rămînea mut. Așezat în fața colibei și părînd — înfășurat cum era în *poncho* — o dîlmă de dungi colorate, se uita la Rosacha neclintit și neputincios. O dată își fluturase brațele cu o mișcare pe care i-o cunoaștem, aceeași cu care le ridicase la moartea Pascualei. dar i se încurcaseră în *poncho* ca într-un hățiș și pricepuse că soarta lui era întocmai ca a unei plante prinse în pămînt. Dar, în piept inima-i bătea în ritmul vechilor amintiri și speranțe. Din cînd în cînd, pe drumul larg ce se despărțea chiar în apropierea colibei, grupuri de indieni treceau cîntînd din nai. Iar o dată, la vreme de sărbătoare, o muzică de harpe și ghitare răsună în drum spre Rumi pînă se pierdu în depărtări. Anselmo ascultase îndelung melodiile vesele și totodată tînguitoare ale procesiunii, cu fața mîngîiată de vîntul încărcat de sunete, cu ochii aproape închiși și cu mîinile încleștate și asudate. Ar fi vrut să prindă, să păstreze pentru totdeauna lîngă el acele acorduri minunate, să adoarmă cu ele

și să viseze. Dar muzica se stingea în depărtare și el rămînea iarăși singur. Cu timpul i se înfiripă în piept un sentiment nou, necunoscut pînă atunci, pe care viața i-l dezvălui încet-încet. Totul în jur părea că vrea să cînte. Din pămînt se ridica o melodie neauzită, frumoasă ca trilurile păsărilor în zori.

— *Taita,* aș vrea o harpă...

Cu asta, ca și în altă împrejurare, spusese tot ce trebuia. Tatăl său, brînzarul, după ce stătu o vreme pe gînduri, cum e firesc să stea un brînzar cînd trebuie să ia o hotărîre care să-l coste douăzeci de *soles,* răspunse :

— Bine...

Tîrgui instrumentul la un bîlci. Ca toate harpele făcute de mînă, în Anzi, n-avea pedale. Indienii au dăruit instrumentului străin simplitatea lor cîmpenească, duioșia și durerea lor adîncă, adică toate aceste simțăminte proprii unei păsări captive, și astfel a devenit al lor.

Mîinile negricioase ale lui Anselmo își încordară zi de zi degetele pe coardele harpei ; încetul cu încetul, începu să izvorască muzica unei vieți care lui i se refuzase, dar care deveni acum a tuturor, mulțumită sensibilității lui și acelei cutii conice și vrăjite care fremăta ca o inimă uriașă. Cocoțat pe un taburet pe care tată-său i-l înjghebase rudimentar, tînărul oacheș, aproape copil, cu fața tristă și palidă, își ascundea picioarele oloage sub *poncho* și își întindea brațele către instrumentul bine acordat. Și cît timp cînta, uita de pașii pe care nu putea să-i facă. Pămîntul era frumos, și mare, și rodnic.

Timpul trecea ; Rosacha creștea, iar Anselmo deveni un harpist din ce în ce mai vestit. Fata nu mai mîna turma la păscut. Iar el se ducea la toate nunțile, serbările și petrecerile cîmpenești închinate culesului. Veneau țăranii, îl săltau pe un măgar, și-l luau, bucuroși, de parcă ar fi luat cu ei însăși voioșia. În cîntecele lui bătea inima fiecăruia și a tuturor.

— O să fie nuntă mare ?

— Mai încape vorbă, dacă vine Anselmo să cînte ?...

Și oamenii dădeau fuga să danseze, ori numai să se desfete cu nesfîrșitul șuvoi de melodii. Cînd se mai văzuse prin părțile acelea vreun harpist cu mîini atît de binecuvîntate ? Nimeni nu-și amintea de unul ca el.

Veni timpul măritișului și pentru Rosacha, și Anselmo luă parte la petrecere aproape fără să se gîndească la trecut. Se scurseră mulți ani, iar muzica îi umplea acum viața. Întor-

cîndu-se de la biserică, perechea fericită, urmată de preot și de nuntași, se îndreptase spre el, care ședea nemișcat și atent, alături de cei care priveau. Rosacha trecu pe lîngă el, scăldată parcă în lumina zorilor, răsărită parcă din chiar adîncul speranțelor lui trecute. Dar pentru el totul era zadarnic. Încet-încet, *chicha* îmbujoră fețele, apoi îl rugară pe Anselmo să cînte. Perechile se aliniară și de sub degetele lui își luară zborul primele acorduri vesele ale unui *huaino*. Rosacha dansa cu bărbatul ei, rotindu-și, veselă, trupul cu șolduri pline și sîni rotunzi. Harpistul, care înainte se dăruia instrumentului său cu toată ființa lui, nu-și mai dezlipea privirile de la dansatori. Se uita la Rosacha. Crescuse, și-acum dansa cu altul, care era bărbatul ei. De atunci, Anselmo își văzu limpede soarta.

Cînd rămăsese orfan, Pascuala și Rosendo îl luaseră la ei și-l crescuseră ca pe copilul lor. Spre deosebire de Benito Castro, Anselmo era debil și infirm, dar înzestrat cu dumnezeiescul har al muzicii, artă mai îndrăgită decît oricare alta de oamenii din Anzi. În comunitate, Anselmo trăise și cîntase cu toți laolaltă bucuria vieții cîmpenești. Aidoma tuturor, îndurase și el suferințele bejaniei. Totuși, în ultima vreme se gîndiseră prea puțin la el. Pînă și Rosendo îl dăduse uitării, ca și cum invaliditatea l-ar fi împiedicat să participe la viața comunității. Anselmo se pomeni iarăși singur, iar harpa, amuțită altă dată de mîhnire pentru Pascuala — cît se gîndea schilodul la mama lui în acele zile ! — nu-i mai aducea alinare. Asistase la sfatul din cerdacul casei lui Rosendo, privind îndurerat spinările încovoiate ale oamenilor, cîte un chip mai congestionat, și ascultînd tristele cuvinte care se rostiseră în acea zi. Era și el un străin, dar acum nici măcar pentru asta nu-l luau în seamă. Cînd începuse bejania, îl suiseră pe-un măgar cu harpa în brațe și plecase printre cei dintîi. Petrecuse trei nopți foarte triste la Yanañahui, în tovărășia cîtorva, rămași să păzească lucrurile. Pe urmă se simțise de prisos în zilele de intensă activitate, cînd oamenii își duraseră casele. Cînd Rosendo își regăsise voia bună și se apropiase iarăși de el, Anselmo crezuse că viața avea să fie din nou ca altă dată. Așa cum am văzut, visul lui n-a putut ține mult. Nenorocirea s-a abătut cu și mai multă înverșunare : semănăturile au avut de suferit, vitele au început să se piardă și să moară, mulți din comunitate au plecat, iar asupra celor rămași în noua așezare apăsa amenințarea muncii silnice, a sclaviei. Ceața,

ploaia, frigul, întristarea le pătrundeau pînă în măduva oaselor. Ca să poată viețui, trebuiau să fie tari ca piatra. Anselmo însă era firav.

Într-o după masă îi veni dorul să cînte și se cocoță pe taburet luîndu-și harpa în brațe. Rosendo, Juanacha și Sebastián așteptau cu atenție să-l audă. Pînă și cîinele Candela, acum cu lațele îmbîcsite și jilave, ciuli urechile. Unde era pămîntul pe care să-l cînte ? Nu era decît piatră, frig și tăcere. Ar fi vrut să plîngă și nu putea. N-avea putere să reziste furtunii lacrimilor. Parcă sunetele nu ieșeau cu limpezimea așteptată, parcă degetele nu atingeau chiar locul dorit. Pe fața lui Anselmo, colțuroasă și oacheșă, nu se putea citi nimic, dar ceva i se frînse în piept cu violența cu care uneori plesneau corzile harpei. Căzu cu fața în jos și, în cădere, picioarele schiloade atinseră coardele, smulgîndu-le un vaier ascuțit și amar.

Așa a murit la Yanañahui harpistul Anselmo...

Din locuința Nashei Suro nu mai ieșea fum.

— Ce-o să-mi facă duhul Chacho ? zise alcaldele. Viața mea tot nu mai are nici un preț.

Și se duse să vadă. Încăperea de piatră, care acum avea acoperiș — Nasha se rugase de duhul rău să-i cruțe pe cei care i-l făcuseră — era pustie. Într-un ungher, cenușa din vatră era rece, toți cărbunii stinși și nimic nu dovedea că, plecînd, bătrîna ar fi căutat să acopere focul. Nu se vedea nici un obiect pe nicăieri. Așadar Nasha plecase. Nimeni nu știa cînd și unde.

— Uite-i ! exclamă Doroteo. Jerónimo și Condorumi își întoarseră privirile spre drumeagurile ce șerpuiau pe coasta munților Huarca. Oamenii bătătoriseră cărări negre care se tăiau și se încrucișau pe covorul verde al fînețelor. Pe unul din drumeaguri, doi călăreți înaintau urmați de un om pe jos, care mîna un catîr cu o sarcină mare în spinare. Privitorii coborîră de pe piscul pe care se aflau și, încălecînd pe caii lăsați într-o vîlcea, porniră într-acolo. Își făcuseră rost de caii aceștia destul de greu. Erau iuți și puternici și proveneau de la Umay. Fusese prima însărcinare pe care le-o dăduse El Fiero Vásquez. Fuseseră nevoiți să se avînte în goană pe întinsa cîmpie a *haciendei*, să-i prindă cu lasoul și să urce în galop pînă pe culmi. Cîțiva *caporali* îi urmăriseră îndeaproape

și, după ce cotiseră spre sud, erau gata-gata să-i ajungă. cînd Doroteo și tovarășii săi începură să tragă. Surprinși, urmăritorii o luară înapoi, încredințați că nu aveau de-a face cu niște indieni fricoși de la comunitate. Caii se arătau vînjoși și ageri ; pe cel mai nărăvaș îl dădură lui Condorumi, nu pentru că ar fi fost călăreț mai bun, ci pentru că, fiind mai voinic și mai greu, îl putea mai lesne domoli. De harnașament făcuseră rost atacînd fără riscuri niște perceptori plecați după impozite. Acum, după ce obținuseră unele informații, reperaseră călătorii și porniseră pe urmele lor.

Era pe la mijlocul unei după-amiezi de decembrie. Ploile conteniseră de vreo săptămînă. Melba Cortez și Bismarck Ruiz profitaseră deci ca să înceapă călătoria înainte ca ianuarie și februarie, cu necurmatele lor furtuni, să ridice un obstacol între coasta mării și sănătatea tinerei femei. O ploaie, cît de ușoară, i-ar fi fost fatală. Dar nici chiar Melba nu voise să plece mai curînd, de frică, fiindcă rămăsese foarte impresionată de cele ce-i povestise Bismarck despre întîmplările de la Rumi, din care reieșea că și el fusese amenințat de pericolul de-a muri strivit de bolovan sau înjunghiat de Ciung sau de ceilalți bandiți. E drept că Bismarck își reproșase mai tîrziu dorința vanitoasă de a apărea în fața fetei ca un erou, dar n-avea ce să mai facă. Melba vedea peste tot numai bolovani și cuțite.

— Dar, draga mea, ei nici măcar nu bănuiesc că eu...

— Oricum, cine poate garanta pentru unul ca El Fiero Vásquez ?

Cînd indienii luaseră legătura cu Correa Zavala, teama ei spori.

— Vezi, Bismarck, vezi ? Au început să te bănuiască. Cine știe dacă n-au să dea vina și pe mine ! Vai, cine se poate încrede în brutele alea de munteni !

Dar timpul trecea și indienii nu mai dădeau semne de agresivitate. Bismarck căută s-o asigure că atacul și furtul dosarului nu erau decît opera lui El Fiero. Melba se liniști treptat și, de frică să nu piardă călătoria mult visată, dacă nu profitau de zilele uscate din decembrie, plecară.

Porniră la drum în zori. Vîntul bătea tare și Melba își acoperise pieptul cu un șal gros. Cu toate acestea, aerul rece o făcea să tușească. Mergeau încet, pentru că trapul i-ar fi

înteţit tusea. Conducătorul măgarului, deşi mergea pe jos, le-o luă înainte şi Bismarck îi strigă :

— Ne aştepţi la han...

— Bine, *señor*...

Încă o clipă şi omul, cotind după un dîmb, nu se mai zări. Melba mergea în faţă ; singura privelişte ce i se înfăţişa era pustiul mohorît al podişului. Întotdeauna o neliniştiseră munţii, acele culmi stîncoase, de o dramatică întunecime, care par să caute şi să închidă făptura omenească pentru a o izola de restul lumii, făcînd-o să moară de tristeţe. Sufletul ei, obişnuit din copilărie cu contemplarea unei mări cu valuri blînde, a unor dune mărunte şi domoale şi a unor munţi prea îndepărtaţi ca să le poată observa asprimea, se cutremura în faţa stîncilor înţepenite şi ameninţătoare, răcite de nenumărate vînturi şi ploi, unde, din păcate, nici un adăpost nu-ţi putea dărui puţină linişte şi confort. Bismarck, care mergea în urma ei, îi observă tristeţea.

— Ce e cu tine, Melbita ?

— Ce să fie ? Mă apasă munţii ăştia, singurătăţile şi pustiul ăsta. Cine-o să ne ajute, dacă tusea...

Tuşi demonstrativ, apoi scoase o batistă ca să-şi şteargă lacrimile.

— O să ajungem la han. Bineînţeles, nu e ca un hotel, dar te poţi odihni.

— Crezi că nu mai ţin minte cum e hanul ăsta ? O coşmelie de piatră, care n-are nici măcar uşă, şi cu acoperişul de paie numai găuri. Asta e locuinţă omenească ?

Lacrimile se preschimbară într-un plîns nestăvilit.

— Haide, haide, Melbita...

Bismarck era obişnuit cu aceste accese de tristeţe care treceau după un ceas ori două. N-avea de ce să se nelinişteacă prea mult. Între timp, Doroteo Quispe şi oamenii lui ajunseseră aproape, mergînd şi ei la pas, fără să-i scape o clipă din ochi.

— Atacăm acum ? sugeră mai mult decît întrebă Jerónimo...

— Hm... mormăi Doroteo, mai bine să aşteptăm să înnopteze. Parcă se uită nişte oameni de sus, din munţi...

Melba începuse să obosească. Credea că-i merge foarte bine cu sănătatea şi iată că la primul efort mai deosebit nu rezista. O durea spatele şi tuşea tot mai mult.

— N-am putea să ne odihnim puțin, Bismarck ?

Avocatul o ajută să descalece, apoi își așternu *poncho*-ul pe jos. Melba se întinse pe spate. Era foarte drăguță în costumul ei bleumarin de amazoană, care-i scotea în evidență albeața mîinilor și a feței, acum puțin înroșită de frigul de pe podiș.

— Oare n-o să plouă, Bismarck ? Ia uite ce înnorat e cerul. Și dacă plouă, Bismarck ?

— O să ne ude, draga mea, zise Bismarck în glumă.

— Vezi ce rău ești ? Vrei să mor ? Doamne, de ce sînt atît de nenorocită !

Plînsul se înteți. Avocatul se așeză lîngă ea încercînd s-o liniștească. Apoi își aprinse o țigară.

— De ce fumezi ? Doar știi că-mi faci și mie poftă și nu pot fuma cu tusea asta ?... Vai, ce nenorocită sînt !

Bismarck aruncă țigara. Cînd, după un lung răstimp, Melba se sculă de jos, nu mai plîngea, dar se văita că se simte și mai obosită. Altă soluție nu exista decît să încalece iar, dacă voiau să ajungă la han. Deasupra lor, un amurg de iarnă, întunecat și lipsit de frumusețe, se deslușea pe cer. Melba întoarse capul și întrebă :

— Crezi c-o să ajungem...

Dar, brusc, își întrerupse fraza, scoțînd un țipăt. Apoi, înspăimîntată, îl întrebă pe Bismarck, care se și uita înapoi :

— Uite, uite, cine sînt ăia ? Au puști...

Abia acum îi băgară de seamă pe urmăritori. Erau foarte departe, dar se putea vedea că aveau puști.

— Trebuie să fie niște *caporali*, răspunse Bismarck, mai mult ca să-și dea și el curaj.

Pînă la urmă se liniștiră. Oamenii înarmați cotiră pe alt drum și se pierdură după o coastă. Noaptea se apropia vertiginos, vîntul sufla din ce în ce mai tare și Melba tușea de-a binelea. Potecile se încrucișau și, în depărtare, nu se zărea decît linia roșie, frîntă, a orizontului.

— Nu mai ajungem la han...

— Și ce facem, Bismarck ?

— Pe aici, pe aproape, sînt niște peșteri...

— Vai, de ce, de ce sînt eu atît de nenorocită ?

Bismarck o luă înainte tot pe lîngă pereții muntelui și în cele din urmă izbuti să dea de o peșteră. Încropi un culcuș

din pernele șeilor și din *poncho*-uri. Apoi priponi caii într-o fîneață, ca să aibă nutreț. În vremea asta, Melba gemea :

— De ce sînt atît de nenorocită ?

Bismarck își aminti că avea în traistă o lampă cu spirt, ceai și biscuiți. Păcat că omul cu măgarul o luase înainte cu celelalte provizii. Se duse să caute un ochi de apă, care se afla pe acolo. Nu-și amintea bine locul și întîrzie cam mult. Melba îl întîmpină cu țipete, acuzîndu-l de sadism. N-avea importanță. Mofturoasa avea să se potolească. În timp ce-și sorbeau ceaiul la lumina lămpii cu spirt, Bismarck începu să se laude, înciudat că Melba nu-i recunoscuse singură iscusința.

— Vezi ce umblat sînt ? Habar n-ai cît am colindat cînd eram puști. Ce ne făceam dacă n-aș fi știut de peșterile astea ? Și dacă n-aș fi știut de ochiul de apă ?

Melba îi surîse, în sfîrșit, cu acel farmec care-l emoționa întotdeauna pe Bismarck. În peșteră era umezeală și mirosea a vulpe, iar apa era cam sălcie ; dar, cu toate acestea, surîse. Bismarck schimbă vorba :

— Toate le-am făcut pentru tine, Melbita. În fond, ce înseamnă niște păcătoși de cinci mii de *soles* ? Aveam eu o socoteală cu Álavaro Amenábar. S-au făcut multe, multe ilegalități. Cum știam că n-am la ce mă aștepta din partea judecătorului, am lăsat să treacă toate cu gîndul să prezint un recurs formidabil la Curtea de Apel. Află că mie nu mi s-ar fi putut întîmpla figura cu furtul dosarului. Eu i-aș fi cerut garanții subprefectului, mă-nțelegi, *garanții*, și i-aș fi pretins ca poștașul să fie însoțit de forță armată. Ce formidabil recurs mi-a scăpat din mînă ! Dar toate le-am făcut pentru tine...

Melba ar fi preferat alte declarații, nu despre legi și treburile lui avocățești, dar continua să zîmbească. Stinseră lampa de spirt și se culcară. Și bărbatul acela necioplit se bucură o dată mai mult de trupul armonios și suav, catifelat și cald, parfumat, așa cum se cuvine oricărui trup voluptuos, cu miresme îmbătătoare.

Bismarck descoperise plăcerea trupească la patruzeci de ani, iar viața lui dinainte i se părea fără rost, irosită între biata lui nevastă, de mult veștejită, și rutina zilnică a hîrtiilor timbrate. Ce fuseseră succesele lui ? Vicleșuguri juridice, șmecherii de bîlci. De-abia acum, de curînd, cunoștea fericirea simțurilor — alta nici nu concepea — și ea se afla acolo,

întrupată în acea femeie frumoasă care se numea Melba și dormea acum lîngă el. Adormi cu gîndul la zilele fericite pe care aveau să le petreacă la mare, departe de oraș, dăruiți cu totul iubirii lor.

Doroteo cu tovarășii lui se apropiară de peșteră noaptea tîrziu. Mai întîi se duseseră pînă la han și furaseră catîrul. Acum, punînd stăpînire și pe cai, legară toate trei dobitoacele unul de altul și le lăsară în apropiere. Nu le mai rămînea decît să-i omoare și să răzbune jaful, mizeria, lacrimile și nenorocirile care îi loviseră. Bismarck Ruiz și amanta lui se aflau în mîinile lor. Era drept să le facă de petrecanie. Orice faptă rea își primește pedeapsa. Trebuia să se ducă numai unul, ca să nu facă zgomot. Poate că Bismarck e înarmat. Bezna era de nepătruns și avea să biruie cel care trăgea întîi. Nu se putea vedea mai nimic, iar întunericul și vîntul chinuiau ochii. Quispe, care nu degeaba știa rugăciunea „Dreptului Judecător", se îndreptă spre peștera unde mai înainte licărise o lumină, ținînd pușca gata pregătită. Întunericul nu-i îngăduia să deslușească nimic. Auzea doar ritmul respirațiilor în clipele cînd vîntul se potolea și se lăsa tăcerea. Încet-încet, începu să zărească trupurile celor adormiți. Mîna lui Doroteo tremura puțin în vreme ce rostea în gînd „Dreptul Judecător". Duse pușca la ochi. Care din ei să moară mai întîi ? La urma urmelor, biata femeie n-avea nici o vină în toate astea. Ce știa ea ? Dacă lăsa femeia la urmă, avea să se sperie rău. Împușcătura avea să sfărîme țeasta lui Bismarck. Oricum, era greu să ucizi. Era greu să curmi cu mîna ta o viață. Niciodată nu ucisese, și abia acuma își dădea seama cît de greu era. Poate, dacă ar fi treji, i-ar ucide mai lesne. Dar nu-i venea nici să-i trezească. Însăși rugăciunea părea să-i insufle milă. Femeia asta fără apărare, bărbatul ăsta care se trezește din somn pentru a da ochii cu moartea. Nu, hotărît lucru, nu putea să-i ucidă ! Poate Jerónimo. Poate Condorumi. Partea proastă era că ei aveau să-l creadă laș. Trebuia să facă un efort și să-i ucidă, sau, cel puțin, să-i înspăimînte. Poate dă Dumnezeu să cadă el răpus de glonț. Magazia armei era plină. Cinci gloanțe. Putea să-i curețe cu ele. Apoi mai erau și Jerónimo și Condorumi cu armele lor. Aveau gloanțe de rezervă. Dar de ce se gîndea la toate astea ? Un singur glonț, bine ochit, e de ajuns ca să dai gata un om. Dar nu putea să-l tragă. Nu putea să-l

slobozească asupra mogîldeţelor negre din faţa sa. Hotărît lucru, era foarte greu să ucizi aşa, sau poate că el era un laş. Ori poate că „Dreptul Judecător" nu-i îngăduia să tragă, tocmai ca să-l apere chiar pe el. Pe semne că asta era. Ieşi binişor şi se apropie de tovarăşii săi fără să le dea vreo explicaţie.

— Nu sînt acolo ? întrebă Jerónimo.

Doroteo rămase pe gînduri. Apoi zise :

— E greu să ucizi... N-ai vrea să te duci tu ?

Un sentiment de milă pentru vieţile fără apărare şi de repulsie faţă de sînge puse stăpînire şi pe mintea lui Jerónimo.

— Da, e greu să ucizi, bolborosi el.

Niciodată nu se gîndiseră să omoare pe cineva şi uite că acum se aflau într-o situaţie cu totul nouă. Pe lîngă asta, Doroteo credea în „Dreptul Judecător". Bismarck şi Melba credeau şi ei, şi se aflau acolo, dormind fără apărare. Cum Condorumi nu lua de la sine nici o hotărîre, plecară, mulţumindu-se să fure cei doi cai şi catîrul. O să spună că Bismarck şi iubita lui fugiseră. El Fiero le ascultă povestea privindu-i mai mult cu ochiul ca de cremene decît cu cel sănătos şi pe urmă bombăni :

— Sînteţi nişte fricoşi. Aşa se întîmplă cu toţi începătorii. De ce vă băgaţi în treburi bărbăteşti ? Mai faceţi o dată una ca asta şi vedeţi voi... Învăţaţi-vă să fiţi bărbaţi, fricoşilor !...

Pe plaiurile din Huarca răsări o nouă dimineaţă.

Cînd Bismarck băgă de seamă lipsa cailor, rămase ca trăsnit. Era vorba, fără discuţie, de un furt. Iarba din locul unde îi priponise era neatinsă, ceea ce nu s-ar fi întîmplat dacă o luau razna de capul lor. Văzînd că Bismarck nu se întoarce, Melba ieşi înciudată şi alergă la el. Acolo se puse pe văicăreală. Nu erau cumva rupte tufele ? Sau smulse ?

— Uită-te bine pe jos. Poate că li s-au desfăcut frînghiile.

Lucru şi mai straniu, pe un petic de pămînt umed se vedeau urme proaspete de cai potcoviţi.

— Bismarck, Bismarck, ăştia-s banditii ! Să plecăm...

Melba începu să alerge prin bălării şi Bismarck se luă după ea, izbutind s-o oprească, ajutat mai mult de oboseala ei decît de puterea lui de convingere.

— Dumnezeule, ce nenorocită sînt!

Plînse multă vreme cu hohote.

Băură iarăşi ceai şi, cum le era foame, mîncară toţi biscuiţii.

— Şi acum ce-o să ne facem ? întrebă Melba.

— Aşteptăm să treacă vreun drumeţ sau vreun *arriero*, care să ne facă rost de un animal de călărie, măcar de unul pentru tine.

— Cum ? Cine-o să treacă prin pustietăţile astea ?

— Dacă nu, dau o fugă pînă la han să-l chem pe omul nostru.

— Cum ? Să mă laşi singură aici ? Nici măcar un minuţel !

— Atunci mergem amîndoi.

— Ca să mă obosesc fără rost ? Eu mă întorc în oraş. Mă întorc chiar acum în oraş...

— E la zece leghe.

— Mai tot drumul e coborîş, aşa că plec...

— Nu te pripi, Melbita, aşteaptă un moment...

— Să aştept să mă hăcuiască bandiţii ? Plec, plec...

Îşi luă poşeta şi plecă într-adevăr. Bismarck fu nevoit să ia în spinare traista şi cele două *poncho*-uri şi s-o urmeze.

Melba mergea dîrză şi hotărîtă, de parcă ar fi avut puteri şi pentru douăzeci de leghe de mers. Nu scotea o vorbă ; din cînd în cînd îşi ştergea ochii cu batista şi nici măcar nu se uita la grăsunul şi molaticul Bismarck, care, cu nasul vînăt şi cu faţa scăldată în sudoare, o urma tot rugîndu-se de ea să nu gonească aşa. Jambierele îl strîngeau şi-l dureau gleznele. La un moment dat trebui să le scoată şi să le pună în traistă. Pantalonii de călărie, care scăpaseră de chinga jambierelor, lăsau să se vadă nişte pulpe dolofane, dîndu-i o înfăţişare foarte caraghioasă. Melba îl privi cu coada ochiului şi zîmbi fără să vrea.

Nu vom mai insista povestind toate peripeţiile acestei călătorii. Drumeagul începu, în sfîrşit, să coboare, dar prea tîrziu, căci Melba şi obosise. Şi nici peşteri nu mai existau pe coasta întinsă pe care şerpuia drumeagul, iar cerul se întunecase, pregătindu-se de furtună. Femeia îşi sprijini un braţ pe umerii obosiţi ai lui Bismarck şi merse aşa mai departe. Pre-

tutindeni erau numai pietre și hîrtoape. Melba tușea tot mai des și gîfîia. Începu să plîngă iar în hohote. Mîhnit, dar în același timp și ros de ciudă, Bismarck mergea lîngă ea tăcut. Ce femeie frumoasă, și plăpîndă, și abătută ! Într-un tîrziu zăriră suind coasta un indian care trăgea după el un măgar. Se așezară să-l aștepte. Trecu multă vreme pînă să ajungă la ei.

— Dă-mi măgarul cu chirie.

— Nu pot.

— Atunci, vinde-mi-l.

— Nu, *señor*.

— Hai, fă și dumneata un bine. Domnișoara nu mai poate merge pe jos, e bolnavă. Ne-au furat caii și nu poate să meargă pe jos...

Indianul se uită la ei lung, de parc-ar fi spus : „Și ce-mi pasă mie ? Las să le meargă și lor o dată rău, sclivisiții dracului ! Parcă lor li-i milă de noi ?“ Și, de fapt, la asta se și gîndea. Trase de funia măgarului ca să-l urnească și zise :

— Nu-i măgarul meu...

Bismarck nu mai putu răbda ; scoase revolverul, și înjurînd cumplit, trase un glonț pe lîngă urechea indianului. Năucit, indianul îi azvîrli capătul funiei și plecă. Măgarul era bătrîn, păros și foarte greoi. Trebuiră să se urce amîndoi pe el, pentru că Melba nu izbutea să se țină singură. Bietul măgar abia înainta la vale, gata-gata să se prăbușească. Peste culmi se abătuse o ploaie sură și deasă, care se apropia vertiginos de ei. Melba plîngea într-una și Bismarck își înfigea zadarnic călcîiele în pîntecele măgarului, ca să-l facă să meargă mai repede. Cînd ploaia îi ajunse din urmă, își puseră *poncho*-urile. Acum măgarul era și mai greu de condus. *Poncho*-urile se muiară repede și cînd Melba simți o cataplasmă rece pe spate, începu să-și blesteme zilele. Pierzîndu-și cu totul stăpînirea de sine, vru să sară jos de pe măgar. Din fericire, ploaia își schimbă direcția. Vîntul se luă la luptă cu oamenii și cu norii, și în cele din urmă se întrezări soarele. Melba era atît de amărîtă, încît cînd se zăriră primii copaci și acoperișurile orașului cu roșul proaspăt al olanelor ude, nu mai fu în stare să spună nimic și nici să-și arate prin vreun semn bucuria. Bismarck, care-i cuprinsese mijlocul cu brațele, simțea cum o scutură tusea și că avea febră.

Măgarul căzu, doborît de oboseală. Din fericire, dădură chiar acolo peste „Cărturar", un tînăr de douăzeci și cinci de ani care părea de patruzeci și care, împreună cu Nebunul Pierolist, alcătuiau cea mai stranie pereche de oameni din oraș. Cărturarul era băiatul secretarului primăriei și fusese un elev strălucit în clasele primare, lucru recunoscut de tot orașul, căci avea o memorie uluitoare și învăța lecțiile cuvînt cu cuvînt. „Așa trebuie să învățați, băieți!" spuneau întotdeauna dascălii lui. Cînd terminase școala, pentru a nu-și pierde contactul cu știința, își propusese să învețe pe dinafară dicționarul, tot, cuvînt cu cuvînt. De atunci însă, notabilitățile orașului nu-l mai admirau atît de mult și unii își și băteau joc de el. Cine-a mai auzit să înveți dicționarul din scoarță în scoarță? Numai un țicnit. În schimb, țăranii îl admirau orbește. Ei îl porecliseră Cărturarul. Se învîrtea mereu pe la marginea orașului ținînd într-o mînă o umbrelă neagră, deschisă deasupra capului, atît iarna cît și vara, poate ca să nu-i zboare ideile, iar în cealaltă un dicționar gros, cu scoarțe roșii. Umbla repetînd cu voce tare paragrafele și uitîndu-se în sus, ca să nu fie tentat să-și arunce ochii, indiscret, în carte; și cum umbla așa, se împiedica uneori de cîte o piatră sau călca peste semănături. Văzîndu-l, țăranii ziceau cu respect: „E un învățat!" Cărturarul ajunsese la litera C. Era convins că e un om foarte important și vanitatea îi spori cînd, răsfoind dicționarul, băgă de seamă că efigia lui Socrate îi seamănă. Aveau același nas turtit. Cărturarul se plimba în acea după amiază ca de obicei, învățînd pe de rost o jumătate de pagină, cînd Bismarck începu să-l strige:

— *Señor! señor!*

Învățatul se opri cu un aer contrariat, uitîndu-se încruntat la omul care îndrăznise să-l distragă de la nobila lui ocupație. Cînd băgă de seamă că cel care-l striga era Bismarck Ruiz, închise umbrela și se apropie, fără să renunțe la calmul lui de om studios. Melba Cortez se așezase pe marginea drumului cu fusta plină de păr de măgar și tușind rău.

— *Señor,* ni s-a întîmplat o nenorocire. Acum, culmea ghinionului, măgarul a căzut lat aici, vezi și dumneata; te rog să ne dai o mînă de ajutor...

Cărturarului nu-i prea făcu plăcere forma în care i se cerea ajutorul, din care reieșea că el avea să înlocuiască servi-

ciile aduse de măgar. Ar fi trebuit să găsească un procedeu mai potrivit, evident ; dar cum Bismarck părea foarte agitat, îl iertă. Avocatul era într-adevăr atît de agitat, încît nici nu observase că indianul cu măgarul, care părea să-și fi văzut de drum, se afla iar lîngă animal, căutînd să-i vorbească.

Cărturarul întrebă cu multă prudență :

— Ce are *señorita* de tușește așa rău ?

— Cred că o congestie pulmonară.

— Hm, hm, mormăi Cărturarul amintindu-și, apoi adăugă: *Congestibilitate,* predispoziție a unui organ de a se congestiona ; *Congestie,* acumulare excesivă de sînge în vreun organ al corpului ; *Congestiv,* relativ la congestie. Este ?

— Știi foarte multe, tinere, îl lăudă Bismarck, dar acum te-aș ruga să mă ajuți.

Omul cu nas socratic și avocatul o transportară pe Melba în oraș pe brațe. Cum trebuiau să se oprească mereu pentru a se odihni, ajunseră pe înnoptate.

Melba ceru să-i fie chemate prietenele, surorile Pimentel. Vîntul, umezeala și efortul își făcuseră efectul ; febra crescu, urmată de o hemoragie rebelă. Melba îi dărui Laurei poșeta în care ținea cei cinci mii de *soles* și, mistuită de febră, muri înainte de ivirea zorilor. Trebuie să arătăm că Bismarck Ruiz plîngea cu hohote ca un copil, ceea ce nu-l împiedica de loc ca din timp în timp să înjure, blestemînd soarta. Se simți și mai îndurerat cînd văzu că nimeni din cei care obișnuiau să vină la seratele lor nu luă parte la înmormîntare. Numai el o petrecu la cimitir pe moartă, care acum, mai mult ca oricînd se dovedi a nu fi decît „La Costeña".

Acasă la el fu primit fără scandal. Soția nu-i spuse nimic. Biată femeie cu trupul veștejit de muncă și sînii fleșcăiți de maternitate ! Într-o dimineață Bismarck se duse la biroul lui. Viața își recăpătă ritmul lent și monoton, zilele șterse își reluau cursul. Îl așteptau o mulțime de dosare. Bismarck luă unul și îl studie amănunțit. Era o cerere de recurs. Secretarul cu scris atît de frumos plecase, iar fiul lui încă nu sosise, așa că începu să scrie chiar el, ca unul care se întorcea dintr-un vis la veșnica sa rutină cenușie : *Domnule Judecător de Primă Instanță a Departamentului...*

Într-o după-amiază foarte rece și întunecoasă, cu vînt puternic, Marguicha și Augusto se așezaseră nu departe de lac, în partea cu păpuriș. Tînărul începu să fredoneze un *huaino*:

Ay, rață de aur
— sub raze de lună —
ci lasă-te prinsă,
dă-mi soartă mai bună.

Ay, rață de aur,
dă-mi soartă mai bună,
căci soarta mea numai
tristeți o-ncunună.

— De unde-ai scos asta? întrebă Marguicha.
— De-aici, îi răspunse Augusto, arătînd spre inimă.
— O fi adevărat că rața e de aur?
— Așa se spune. Cică lacul ăsta e fermecat...

Marguicha rămase cu gîndul la aur. Frumos lucru aurul. Aurul soarelui, aurul grîului, aurul metalului. Da, dar acum nu se mai vedea nici un fel de aur și lucrul acesta era trist. Bine că măcar trupurile erau voioase și se iubeau.

Augusto zise:
— O să plec la pădure.
— La selva?
— Chiar acolo, să lucrez la cauciuc. Se cîștigă foarte bine la cauciuc. Pe urmă ne ducem să ne cumpărăm niște pămînt pe undeva. Aici o s-o sfîrșim rău cu blestematul ăla...
— Și dac-am rămas însărcinată?
— Cu atît mai bine, o să mă aștepți cu mai multă statornicie...
— Ia-mă cu tine...
— Pădurea nu-i pentru femei... Sînt primejdii...

Augusto se învoi cu obștea să-și ia partea lui de recoltă și douăzeci de *soles* în schimbul calului șarg. Marguicha se duse la o femeie din comunitate, doña Felipa, să-i ceară „apă de dragoste". Doña Felipa avea mare căutare în urma dispariției Nashei Suro. Nu făcea pe vrăjitoarea. Se pricepea la buruieni pentru dureri, mai cu seamă la cele din dragoste, pe care le vindeca sau le făcea să dureze. Eulalia și Marguicha cîrpiră lucrurile lui Augusto și îi pregătiră merinde. Fata, fără știrea

mamei lui, stropi găina friptă cu „apă de dragoste". Augusto plecă.

— Umblă sănătos, îi ură bătrînul Rosendo.

Eulalia plîngea pe-nfundate, iar ceilalți din familie și rudele își luară rămas bun în tăcere.

— Să nu stai prea mult pe-acolo, îi strigă Marguicha în vreme ce se depărta.

Augusto își stăpîni dorința de a întoarce capul, ca să nu se vadă că plînge, și-și struni calul la galop.

În depărtata capitală a provinciei, ziarul *La Verdad*, redactat de „elemente subversive", publică o scurtă informație despre chipul cum fuseseră prădați membrii comunității Rumi și un amplu editorial despre revendicările indigenilor. Ziarul *La Patria*, redactat de „oameni ai ordinei", publică o lungă informație despre răzvrătirea băștinașilor din Rumi și un editorial „tare", în care se arăta că trebuie luate măsuri urgente. În informație se spunea printre altele că don Álvaro Amenábar se văzuse silit să reclame anumite terenuri de la niște indieni care le ocupau fără drept. Indienii conveniseră la început, dată fiind justețea reclamației, dar prost sfătuiți de niște agitatori și de faimosul tîlhar pe nume El Fiero Vásquez, s-au răzvrătit și l-au ucis mișelește pe domnul Roque Iñiguez. Numai intervenția energică și hotărîtă a locotenentului Brito, în fruntea jandarmilor săi, a putut împiedica să cadă victime crimei și alți oameni onorabili și cinstiți. Dar lucrurile nu s-au oprit aici ! El Fiero Vásquez cu vreo zece tîlhari au atacat curierul poștal care ducea un dosar important pentru cauza lui Amenábar. Tot ei continuau să comită tot felul de crime. În sfîrșit, că sosise în capitala provinciei un avocat, membru al Asociației așa numite Pro-indigene, care, sub pretextul umanitarismului, încuraja reclamațiile neîntemeiate, ceea ce nu putea decît să dea naștere la perturbații și dezordini. Editorialul vorbea de ordinea și justiția bazate pe interesele națiunii și nu pe pretențiile absurde ale unor indigeni amăgiți de agitatori de profesie. Cita pe marii proprietari din provincia „răzvrătită", ca exemple de muncă și de corectitudine, cum era și cunoscutul latifundiar don Álvaro Amenábar y Roldán, om întreprinzător. cinstit și demn. Vorbea apoi de banditismul și revoluția care amenințau folosința proprietății legal și cinstit dobîndite și cerea trimiterea unui batalion pentru a restabili respectarea

legilor și ordinea necesară progresului patriei, grav tulburată de criminali și elemente rele din rîndul peruvienilor.

Domnul prefect al departamentului decupă informația atît de veridică și editorialul naționalist din *La Patria* și le trimise Ministerului de Interne, însoțite de un lung raport în care confirma gravitatea situației și cerea instrucțiuni.

La Yanañahui, într-o dimineață, s-a găsit într-unul din pereții ocolului vacilor o spărtură mare făcută înadins. După căutări amănunțite, izbutiră să adune vacile care se împrăștiaseră pe povîrnișuri. Lipseau multe. Unde să reclame ? Ce să facă ? Cel mai mult îi durea că se pierduse o pereche de boi de plug.

Tîlharii, afară de El Fiero Vásquez și Valencio, se adunaseră în peștera mai mare, în jurul focului. Mîncaseră și acum mestecau coca. Doroteo Quispe se putea lua la întrecere cu urîțenia tuturor, Condorumi cu voinicia cîtorva, iar Jerónimo cu tăcerea meditativă a Clănțăului, dar veteranii nu înțelegeau cîtuși de puțin mila de care dăduseră dovadă novicii. Dimpotrivă, își băteau mereu joc de ei și îi socoteau niște fricoși. În acea seară, cel care începu cu zeflemelile fu unul poreclit Broscoiul [1], pentru că avea ochi bulbucați și o gură mare cu buze subțiri pe fața teșită. Era foarte urît și semăna leit cu o broască.

— Așadar, avem acum și domnișoare... Să le cerem o guriță domnișoarelor ?

Pe urmă își pițigăi glasul, făcînd pe femeia sfioasă :

— Vai, vai, nu, tîlhari scîrboși, bădărani și păcătoși... mamă, măicuță...

Izbucniră în hohote de rîs. Focul pîlpîia sub răsuflările lor. Pînă și gînditorul Clănțău rîse puțin. Novicii se uitară unul la altul. Doroteo răcni :

— Ce, Broscoiule ? Ai chef de bătaie ? și-l înjură cum îi veni la gură.

Cineva îi întinse un cuțit lui Doroteo. Altul îi dădu un *poncho* pe care și-l înfășură pe braț. Broscoiul se pregătise și el în același chip. Ceilalți se rezemară de pereții peșterii, ghe-

---

[1] *El Sapo.*

boşîndu-se puţin ca să-şi potrivească trupurile după stînca boltită. Într-un colţ ardea focul, iar în mijloc, cei doi rivali stăteau şi ei puţin aplecaţi. dar bine înfipţi în călcîie. Era atîta linişte încît se auzeau lemnele trosnind. Broscoiul surîdea, plin de încredere. Doroteo ţinea gura puţin deschisă, arătîndu-şi colţii. Batracianul făcu un salt şi Doroteo se feri greoi. Semăna mai mult ca oricînd cu un urs. Broscoiul ţinea să-şi arate priceperea de cuţitar. Ursul, doar să se apere şi să atace, dacă era cu putinţă. Nu se bătuse niciodată şi îi era frică. Văzuse de două ori pe la bîlciuri oameni bătîndu-se cu cuţitul şi îi plăcuse ţinuta unuia care sta în defensivă, cumpănind, pînă cînd prindea o ocazie prielnică.

— Hai, Broscoiule! îl aţîţă cineva.

Broscoiul se avîntă dintr-o parte şi Doroteo se feri la timp. Afurisit de indian norocos! Avea să-i arate el acum. Cuţitele sclipeau aruncînd fulgere, în vreme ce Broscoiul sărea, dînd tîrcoale, iar Doroteo îl evita cu teamă. Broscoiul simulă un atac ţinînd pieptul şi, trecînd cuţitul în mîna cealaltă, se năpusti spre pîntec. Dar braţul înfăşurat în *poncho* care se ridicase să apere inima coborî cu o mişcare sigură şi cuţitul Broscoiului se înfipse în cîrpe în vreme ce al lui Doroteo pătrunse în umăr.

— Sînge! strigă un tîlhar.

Umbrele adversarilor se băteau pe pereţii peşterii, atingîndu-se în fugă şi uşor. Ochii spectatorilor străluceau. Sîngele înroşi braţul Broscoiului şi începu să curgă pe jos. Veteranul nu mai surîdea. Îşi dădu seama că rivalul lui nu era atît de nepriceput pe cît părea. Se vedea că e ageamiu, dar avea ochi ager şi mînă sigură. În tăcerea care se lăsă. gîfîitul luptătorilor începea să semene cu gîfîitul morţii.

— Dă-i cep, Broscoiule! explodă glasul unui prieten.

Adversarii se studiau de la distanţă, cu tot felul de fente, într-o luptă monotonă.

— Ţi-e frică, Broscoiule?

Broscoiul începu să-l ia peste picior pe Doroteo, poftindu-l să atace. De altfel, asta şi aşteptase pînă atunci. Nimic nu e mai uşor decît să dai gata un ageamiu agresiv.

— Atacă, laşule!

Îşi lăsa pieptul descoperit, făcînd pe curajosul. Lui Doroteo îi trecuse frica. Era încă nevătămat, în vreme ce rivalul sîngera.

— Băteți-vă, găinilor, nu mai stați de ciorovăială...

Tălpile se înroșeau în sînge. Broscoiul își dădu seama că dacă nu isprăvea repede, avea să-și piardă puterile și n-o să fie bine. Sări, se învîrti și, trecînd cuțitul în mîna cealaltă, se năpusti iarăși. De data asta nu dădu cu totul greș și izbuti să-l rănească pe Doroteo la coapsă. Acesta atacă în sfîrșit și el chiar în clipa cînd celălalt își savura lovitura. Urîtă crestătură! Obrazul Broscoiului se despică și boțul de coca ieși prin gaura purpurie. Pe jos era numai sînge. Alunecau mereu. Din sîngele cald ieșea un abur care se condensa în frigul nopții. Unul din ei trebuia să moară. Amîndoi erau orbiți de furie, iar furia le era cu atît mai chinuitoare cu cît trebuiau să se stăpînească pentru a cumpăni bine lovitura și în același timp pentru a o evita pe-a adversarului.

— Trage-i, Broscoiule...

Broscoiul lăcrima de turbare și neputință. Ar fi vrut să ciuruiască burta lui Doroteo, dar el și-o ținea suptă, bine acoperită cu brațul înfășurat în *poncho*, brațul care-i apăra cu aceeași hotărîre și pieptul, un piept lat dar aplecat înainte, așa încît cuțitul anevoie ar fi putut ajunge la inimă. Poate pe la spate, dacă nu se ferea destul de repede. Broscoiul încercă un șiretlic, lăsîndu-se descoperit. Doroteo dădu înapoi. Toate le ghicea, afurisitul de indian! Atunci, cu stînga! Răsucindu-se repede, Doroteo alunecă și fu cît pe-aci să cadă. Broscoiului nu-i scăpă din vedere acest fapt. Din ce în ce mai mult moartea, măcar a unuia din ei, apărea sigură. Privitorii își înghițeau saliva. Curajul îi emoționa.

— Sînt bărbați, zise cineva.

Viața era tenace și plăpîndă; moartea era tare și venea ușor.

— Nu vă mai zgîriați atîta...

— Isprăviți o dată...

Nici unuia din privitori nu-i mai era milă; se uitau cu o plăcere sălbatică și-și stăpîneau pornirile numai ca să nu tulbure duelul. Condorumi și Jerónimo, care la început tremurau, se liniștiseră. Priveau moartea ca o lege nedezmințită a cuțitului. O stea care pîndea pe undeva, din depărtare, era singura care tremura puțin. Pînă și focul ardea acum din plin, dar liniștit. Broscoiul se întoarse cu spatele la flăcări și aruncă o

umbră pe jos. Apoi făcu un salt într-o parte și repede în cealaltă, iar Doroteo, răsucindu-se, căzu. Era tocmai ce aștepta Broscoiul. Se năpusti asupra celui căzut ca să-i spintece pieptul, dar Quispe, cu o flexiune rapidă și puternică a picioarelor, îl azvîrli peste un privitor, alegîndu-se totuși cu o tăietură lungă la o pulpă. Amîndoi se ridicară sforăind de mînie. Sîngele aburea și tîlharii deveniră furioși, ca animalele de pradă la vederea sîngelui. Trupurile nu mai puteau sta liniștite. Mai ales Condorumi clocotea tot, văzînd că Broscoiul atacase un om căzut. Iar sfîrșitul nu mai venea. Tîlharii strigau ca apucații :

— Acum...

Cuțitele nu mai luceau. Picurau sînge ca limbile pumelor. Era sînge pe jos, pe *poncho*-uri, pe trupuri, pe fețe. La o nouă ciocnire, Doroteo se alesese cu încă o tăietură la frunte, și un lichid roșu și vîscos i se scurgea în ochi stînjenindu-i vederea. Sînge. Cel care avea să slăbească primul, era sortit morții. Temîndu-se să nu fie el acela, Broscoiul se grăbea.

— Trage-i tu, Doro ! strigă Jerónimo, văzînd că Quispe, de teamă, pierdea ocazii prielnice.

Doroteo întinse brațul și Broscoiul sări brusc înapoi, lovindu-l pe Condorumi, care, pierzîndu-se cu firea, îi dădu un brînci prăvălindu-l înainte. Doroteo se pomeni cu el în vîrful cuțitului, care i se înfipse în gît retezîndu-l dintr-o singură lovitură.

— Așa nu ! strigă prietenul Broscoiului în clipa cînd tîlharul era îmbrîncit, și omul se aruncă asupra lui Condorumi cu cuțitul în mînă. Jerónimo scoase și el cuțitul, dar Condorumi îl și apucase de braț pe agresor și îl azvîrlise de un colț de stîncă, zdrobindu-i capul. Izbucniră înjurături și se încinse o încăierare cumplită. Jerónimo fu rănit la piept de un alt tîlhar, iar clănțăul trecu de partea lui, în vreme ce Doroteo ținea piept altor doi, dînd înapoi către ieșire ; Condorumi striga cerînd un cuțit. Chiar atunci se ivi El Fiero Vásquez, cu revolverul în mînă ; făcu un salt pînă-n mijlocul peșterii și strigă cu vocea lui de tunet :

— Stați, scîrnăviilor, ce faceți ?...

Toți rămaseră locului, iar Valencio, care sta în prag, doborî cu un pat de armă în ceafă pe un îndărătnic care se mai în-

verşuna asupra lui Doroteo. Tîlharii își băgară încet cuțitele la loc, mîrîind.

— Nu-mi trebuie explicații, continuă El Fiero. Am văzut tot. Dacă se mai bate vreunul, îi vîr cinci gloanțe în căpățînă...

Plecă urmat de Valencio și din prag mai strigă, pentru a-i face pe tîlhari să simtă că e căpetenie :

— Dacă vrea careva să se bată cu mine, să poftească...

El Fiero știa să se bată piezis, uitîndu-se cu ochiul lui ca de cremene, și cum era foarte sprinten și puternic, termina cu adversarul de la primele lovituri, cînd adversarul de-abia se obișnuia cu noua tactică și căuta să tragă profit din meteahna lui. Nimeni nu-i răspunse.

Începuse să plouă. Tîlharii îi tîrîră pe cei doi morți lîngă intrarea peșterii, ca să-i îngroape a doua zi, apoi își pansară rănile cu alcool, iod și vată și se culcară prin cotloanele ce scăpaseră nestropite de sînge. Pe jos, în mijloc, sîngele mai licărea la lumina focului care trăgea să moară, și un abur ușor plutea pretutindeni, topindu-se în bruma rece care începea să pătrundă înăuntru. Cîțiva tîlhari adormiseră, alții comentau incidentele încăierării. Cei trei novici erau răniți și pe Doroteo îl durea rău tăietura prelungă de la pulpă. Cum nu prea aveau bandaje, îi legaseră cîlții cu un brîu. Proaspătul cuțitar se minuna doar de faptul că nu-și amintise de „Dreptul Judecător". O fi fost voia lui Dumnezeu să scape fără să spună rugăciunea. Clănțăul îi întrerupse cugetările spunîndu-i :

— Acum, că ați omorît și ați simțit gustul sîngelui, sînteți ca și noi ăștialalți...

În felul acesta, foștii membri ai comunității se văzură de-a binelea integrați în ceata lui El Fiero Vásquez.

Sperînd să trăiască în condiții mai bune și, poate, să aibă noroc, mulți tineri și chiar cîțiva oameni în toată firea părăsiră pampa de la Yanañahui. Mergea vorba că prin alte părți se plăteau salarii bune și se putea trăi mai bine. Plecaseră Calixto Páucar, Amadeo Illas cu nevastă-sa, Demetrio Summallacta, Juan Medrano și Simona, cărora părinții le-au recomandat cu stăruință să se căsătorească la prima ocazie, Pedro Mayta cu familia, Rómulo Quinto, cu nevasta și cu micuțul Simeón, încă ferit de toate mizeriile, și mulți alții, pe care nu i-am văzut de aproape și ale căror nume le trecem sub tăcere,

fiindcă nu știm dacă-i vom mai întîlni în nesfîrșitul șuvoi al vieții. A vrut să plece și Adrián Santos, dar părinții l-au oprit, spunîndu-i că e încă prea crud...

Lucrurile mergeau din ce în ce mai rău la comunitate. Vitele dispăreau tot mai des, iar semănăturile, făcute în locuri supuse înghețului și desțelenite în grabă, nu făgăduiau o recoltă bună. Anul avea să fie rău ; numai Dumnezeu știa dacă aveau să adune cît să aibă ce mînca.

Pe lîngă asta, don Álvaro Amenábar continua să-și arate colții. *Caporalul* Ramón Briceño îi amenințase pe *repunteros* că în curînd vor trebui să asculte de el ca de reprezentantul stăpînului. Se părea că voiau să-i constrîngă prin foame, începînd prin a le lua vitele. Și-atunci, mai bine să plece. Rosendo nu zicea nimic. Ce putea să zică ? Suferea văzînd cum se destramă comunitatea, dar nu-i putea cere nimănui să rămînă pentru a deveni rob sau, în cel mai bun caz, muritor de foame. De fapt, mulți alții ar fi plecat, dacă ar fi avut o țintă precisă.

Cei mai mulți se simțeau prea bătrîni pentru a-și mai schimba obiceiurile, ori aveau familii prea numeroase, pe care nu le puteau expune. Cei care plecau nu știau unde vor ajunge și nici ce aveau să găsească de lucru. Unii, ca Augusto Maqui, își făceau iluzii numai pe baza celor auzite. Plecau pe cărarea care cobora spre vechea lor așezare, ori pe alta, care trecea printre ruinele de piatră și se pierdea printre povîrnișurile muntelui El Alto, ieșind în drumul care ducea la oraș ; sau, în sfîrșit, pe alta, care suia peste lanțul muntos și șerpuia mai departe peste podișuri pustii. Plecau agale, încărcați cu boccele mari. Plecau în lumea largă...

Doi copii și o bătrînă muriseră de gripă.

Pe urmă, tocmai cînd mușuroiau cartofii, veni o vreme foarte urîtă și Leandro Mayta, care în urma frigurilor rămăsese debil, se alese cu o pneumonie și muri și el.

Îl îngropară în cimitirul făcut pe una din coastele mai puțin înclinate ale lui El Alto. Nu aflaseră loc mai potrivit unde să-l așeze, pentru că iarna, pe plai, mormintele ar fi fost inundate — apa ajungea la o înălțime de jumătate de metru — iar pe coastele muntelui Rumi se aflau terenurile cultivate și locuințele.

Pămîntul era plin de pietre şi trebuiră să sape de două ori groapa lui Leandro, fiindcă în prima dădură peste o stîncă uriașă de carc nu mai putuseră trece.

Leandro plecă dintre cei vii să țină tovărăşie blajinului Anselmo, bătrînei și celor doi copii. La acea înălțime, unde frigul nu îngăduia descompunerea prea iute a trupurilor neînsuflețite, aveau să stea încă multă vreme, sub furtuni, sub neguri, sub soare şi vînturi, ca o familie care-şi doarme somnul într-o casă mare de piatră.

X

CHINURILE ŞI DELICIILE FRUNZEI DE COCA

MEMBRII COMUNITĂȚII cunoșteau, de bună seamă, coca cea dulce. Cumpărau frunzele aromate, de un verde-deschis, de la prăvăliile din oraș, sau cîte unul se ducea să şi le procure chiar de prin văile calde unde se cultiva. Macerate în var, ele capătă un gust dulce și, mestecate, provoacă o uşoară moleșeală sau o plăcută excitaţie. Coca e bună şi la foame, şi la sete, și la oboseală, și la căldură, și la frig, și la durere, și la bucurie — e bună la toate. E bună pentru viaţa omului. Pe ea o întreabă vrăjitorii și cei care vor să cunoască viitorul ; cu ea se aduce prinos munților, lacurilor și apelor fermecate ; cu ea se vindecă bolnavii ; cu ea, în mînă, se duc din lumea asta cei răposați. Coca e înțeleaptă și binefăcătoare.

Amadeo Illas o mesteca de obicei pentru că-i plăcea gustul dar și ca să se simtă bine, fiindcă trupul lui nu se mai putea lipsi de ea. Acum avea s-o cunoască şi mai bine, căci se ducea să muncească la Calchis, pe o plantaţie de coca.

Umblă cu nevastă-sa multe leghe pînă să ajungă acolo. Unul dintre *caporali* îi instală într-o casă de chirpici, în faţa unui ogor cultivat cu porumb. Casa avea două încăperi. Porumbiștea era și ea tot pentru ei. Pe lîngă acestea, le mai dădu zece măsuri de grîu, zece de cartofi şi cinci de porumb.

— Casa și pămîntul, îi spuse *caporalul*, au fost ale unui peon care a plecat, fiindcă era un pungaș. Le-a ţinut în arendă. Ai să le plătești tot la trei luni cînd vei coborî la *temple*, la săpat şi la cules. Dacă lucrezi bine, poţi cîştiga pe deasupra şi cincizeci de *centavos* pe zi...

Amadeo Illas știa cum se sapă și cum se culeg frunzele de coca, dar nu știa ce înseamnă *temple*. După o oarecare șovăială, întrebă :

— Și ce e aia *temple* ?

Supraveghetorul zîmbi și spuse :

— Auzi întrebare ! *Temple* e terenul pe care se cultivă coca. Exploatarea noastră are cîteva *temples* jos, în valea aceea, pe malul rîului Calchis.

Se uită o vreme la noii-veniți, apoi întrebă și el :

— Dar de unde sînteți și ce Dumnezeu ați cultivat pînă acum de nu știți ?

— Sîntem de la Rumi și-am cultivat grîu și porumb, iar acum, în urmă, plante de podiș înalt...

— Aha, cultura de coca e cu totul altceva, dar o să te obișnuiești...

După ce *caporalul* plecă, Amadeo Illas și nevastă-sa cercetară casa. Odăile erau mari, prispa largă. Părea o casă din timpurile fericite ale comunității. Apoi se duseră la porumbiște, aflată chiar în față, pe un povîrniș. Era mare și mai creșteau pe acolo dovleci, fasole și alte legume. Știuleții începuseră să dea în bob. În curînd aveau să fie buni de mîncat. Se întoarseră acasă și femeia se apucă să gătească în două oale pe care le adusese cu ea. Una o găsi spartă : avea să țină loc de borcan pentru floricelele de porumb. Sare nu aveau, dar Amadeo îi făgădui că a doua zi se va duce să ia de la *hacienda* plantației. Trecuseră pe-acolo înainte de-a ajunge aici. Se afla destul de departe, dincolo de deal, de unde ieșea fum din alte colibe... Se duse așadar și, pe lîngă sare, mai luă de la prăvălia de acolo ardei iute, o oglinjoară care-i plăcuse, ace, ață, și mai aduse și două cămăși de pînză, fiindcă cele de lînă, cum i s-a spus, erau prea călduroase pentru cules. Pentru noile cumpărături și alimente primite rămase dator treizeci de *soles*. Nu era mult, dacă putea cîștiga cincizeci de *centavos* pe zi. Ce simbrie bună ! La alte plantații se putea scoate cel mult zece sau douăzeci. De-aceea veniseră pînă la Calchis.

După cîteva zile, *caporalul* îl înștiință pe Illas că trebuie să coboare la *temple*. Nevasta îi pregăti o traistă de floricele și Amadeo plecă în zori. Plecarea lui o întristă din pricina despărțirii și o îngrijora din pricina muncii celei noi, care avea să fie, desigur, grea. Afară de asta era prima oară cînd rămînea singură într-o casă și-i era frică. Dar nu-i spuse nimic și Amadeo coborî colinele, pierzîndu-se curînd pe după un dîmb mai înalt.

Copacii îi aminteau puțin de izlazul de la Norpa. Ceva mai jos, stîncile se frînseră într-un fel de trepte ; poteca le ocolea și făcea adevărate piruete ca să evite prăpăstiile. În sfîrșit, ajunse la malul unui rîu și o luă de-a lungul apei. Se întîlni cu un alt indian care avea același drum și merseră îm-

preună în josul apei. Amadeo începu să-l întrebe ba de una, ba de alta.

— Asta e rîul Calchis, așadar ?

— Întocmai ...

— Și unde sînt acele *temples ?*

— Ceva mai jos. Te duci acolo ?

— Da, mă duc la cules de frunze ; și tu ?

— Și eu la fel...

Apoi îi spuse că-l cheamă Hipólito Campos și că s-a născut chiar pe acea plantație. Cobora la cules de un an. Amadeo îl privi atent. Era tînăr și totuși părea bătrîn. Pielea veștedă făcea ca toată înfățișarea lui Campos să pară ofilită. Rîul Calchis era foarte zgomotos, din cauza numeroaselor stînci din albie și de pe maluri, pe care apa le scobise atît de adînc, încît dădeau la iveală străvechi straturi ale pămîntului.

Nu departe de maluri, de o parte și de alta, se întindeau fîșii de pădure cu copaci înalți și stufoși, în care păsărelele ciripeau voioase. Mai cu seamă una atrăgea atenția cu ciripitul ei puternic și caracteristic : *Quién* [1], *quiéen, quién, quién.* Era pasărea numită *quiénquién* — „cinecine". Cînd Amadeo spuse că n-o auzise niciodată, Hipólito îl privi cu mirare, apoi începu să-i vorbească despre ea cu glas mai tare, ca să acopere zgomotul apei. Între timp apăru chiar pasărea printre crengile unui *gualango.* Cu penele sale de un galben aprins, cu pete foarte negre, strălucea ca un ghem de soare și de noapte.

— Frumoasă, nu ?

— Frumoasă, recunoscu Amadeo.

Hipólito îi povesti că găsise cuiburi de-ale tuturor păsărilor, dar de ale acesteia nu. Și-l ascundea grozav de bine, fără a fi totuși sperioasă. Intra prin case, mai cu seamă prin bucătării și mînca slănină și tot ce găsea. Mai spuse și o poveste cu un tînăr ferches, care trecea pe drumul acela cu un grup de indieni în zilele de cules. Nu auzise niciodată pasărea. Cînd începu ea să-și ciripească întrebarea, fercheșul crezu că-l privea pe el și strigă : „Eu, eu". Ciripitul continua și fercheșul, socotind că cel care întreba nu-l identificase, strigă : „Eu, cutare, ăla cu pălăria neagră". Rîseră amîndoi. Amadeo spuse și el povestea cu *Rivalii și Judecătorul,* de care-și aminti mai întîi. Rîsul nu mai izbucni cu aceeași ușurință, dar, printr-una

[1] Cine ?

din acele intuiţii sigure ale inimii, amîndoi pricepură că deveniseră prieteni.

Pădurea era din ce în ce mai întinsă. Pe cărările care veneau de sus, coborau şi alţi peoni.

— Vin toţi la cules de frunze, lămuri Hipólito.

Curînd apărură primele plantaţii de coca. Încă o clipă şi ajunseră la un *tambo* [1] aflat lîngă casa *caporalilor*. Acest *tambo* era de fapt o baracă încăpătoare, cu pereţi de chirpici, cu o uşă mare şi două ferestre. Mulţi peoni se şi adunaseră acolo. Alţii veneau şi, scoţîndu-şi *poncho*-urile şi traistele, le agăţau în nişte piroane mari, bătute în perete. Fiecare îşi avea locul hotărît prin obişnuinţă. Cum nu încăpeau toţi acolo, Hipólito dormea pe prispă. Se aflau piroane şi de partea aceea a peretelui. Îşi pecetluiră prietenia agăţîndu-şi amîndoi lucrurile de acelaşi piron. Pe urmă, cum aveau timp, căci culesul avea să înceapă abia a doua zi, plecară să se plimbe pe cîmpie.

Plantaţiile erau uriaşe şi se întindeau de-a lungul văii pînă departe, în locuri la care nici nu izbutiră să ajungă, iar de-a latul, pînă la o rîpă care se cufunda în rîu de o parte şi nişte stînci care mărgineau povîrnişurile de cealaltă.

Coca, arbust stufos ceva mai înalt decît omul, creştea la umbra portocalilor, moşmonilor, goiavilor şi lămîilor, aliniată în rînduri drepte, împărţite în parcele. Din vîrful copacilor înalţi, guguştiucii îl întîmpinau pe Amadeo cîntînd. Să fi fost Demetrio acolo ! Era vremea portocalelor şi pe jos era plin de ele ; galbenul lor viu biruia opulenţa verde a ierburilor. Arbuştii de coca fremătau uşor în bătaia vîntului, iar din copacii încărcaţi picau portocalele, izbindu-se de pămînt cu un zgomot înfundat. Se apucară să mănînce portocale căzute de curînd. Erau foarte bune şi, setoşi cum erau din pricina arşiţei, li se părură şi mai bune.

Hipólito îi explică pe-ndelete că arbustul de coca, aşa învoalt cum se vedea, era de fapt foarte plăpînd. Trebuia udat noaptea, căci ziua rădăcinile nu suportau apa încălzită de soare. Uneori, *medidor* [2]-ul, o omidă lungă şi verde care-i mînca frunzele, năpădea plantaţiile şi atunci trebuiau făcute fumigaţii, tot noaptea, pentru ca viermele să cadă în apă şi să se înece. Pomii din jur nu erau săditi pentru fructe, ci pentru

---

[1] Han, în limbajul obişnuit.

[2] În traducere — măsurătorul.

a da umbră, de care coca avea atîta nevoie. În sfîrșit, nu trăia decît vreo cîțiva ani și se usca din te miri ce. Plantația trebuia mereu înnoită. Amadeo se uita la arbust și toate astea i se păreau de neînțeles. Dumnezeu știe ce taine zăceau în acel plăpînd organism vegetal, pentru a extrage din forțele necunoscute ale vieții substanța care făcea ca frunzele să-i fie atît de prețuite de hălăduitorii Anzilor.

Cînd se înapoiară, spre sfîrșitul după-amiezii, căldura se întețise. Soarele se răsfrîngea în stîncile roșii ale văii și se strecura, necruțător, printre ramuri. Amadeo atinse o piatră bătută de soare : ardea. Stîncile trebuie să fi fost încinse ca niște cuptoare. Din pămînt, se ridica o suflare umedă și peste tot mirosea a floare de portocal, a portocale putrede, a coca verde, a glie, a pădure luxuriantă. Amadeo avu senzația că nimerise într-un căuș mănos al pămîntului, ori mai degrabă în subsuoara lui fierbinte.

A doua zi, foarte devreme, *caporalii* așezară oamenii pe un singur rînd. O sută de oameni își aliniară cămășile albe. pantalonii negri, sandalele de piele și pălăriile de paie ; o sută de fețe, ce abia se deslușeau în lumina tulbure a zorilor, sub borurile late ale pălăriilor. Se făcu apelul și fură notate numele peonilor care lipseau. Apoi, șeful *caporalilor* chemă pe cîțiva ce păreau foarte bolnavi și le porunci să treacă la tuns de pomi împreună cu Amadeo, căruia îi explică :

— Tu ai să mergi cu ei pînă te mai obișnuiești.

Pe ceilalți îi trimise la cules frunze, dîndu-le cîte o pătură mare numită *pullo,* și le porunci *caporalilor :*

— Duceți-vă după trîntori. Fac pe bolnavii, păcătoșii ! Îi lăsați numai pe cei care zac la pat cu febră...

Amadeo și tovarășii lui primiră ferăstraie de mînă și începură să lucreze în fața caselor, ca să nu-i stînjenească pe culegători. Ceilalți peoni dispărură în depărtare, ducîndu-se tocmai la marginea plantației. Soarele începea să ardă. Tăietorii trebuiau să reteze crengile mai de jos ale pomilor care dădeau umbră, așa încît arbuștii de coca să se poată bucura din plin de aer și lumină. Răsfățat mai era copăcelul ! Dacă ramurile erau foarte groase și stufoase, trebuiau să le dea jos cu ajutorul unor funii, ca să nu strice arbuștii din jur. Culegătorii treceau cu niște legături mari, făcute din pături. Cînd ajungeau la *buitrón,* un loc neted, bine bătătorit, care se în-

tindea la soare, în fața casei *caporalilor*, le desfăceau și deșertau frunzele. Peonii însărcinați cu uscarea lor le întindeau într-un strat subțire. Amadeo află de la tovarășii săi de lucru că frunzele trebuiau uscate foarte bine, căci altfel se stricau și căpătau o culoare cafenie, tivită cu alb. La fel se întîmpla și dacă le uda cea mai ușoară ploicică. Uscătorii trebuiau să știe după cer cînd venea o ploaie și să strîngă la timp coca în depozite. Poftim ! Amadeo găsea că prea se fandosește coca asta.

Într-o zi apăru socotitorul, un metis înalt și bine legat, cu mîini mari, care după ce numără nouăzeci de șiruri în parcela unde lucrau tăietorii, începu să culeagă pe al nouăzeci și unulea. Amadeo află că ceilalți culegători veneau în urma lui și că i se spunea „socotitor“ oricărui culegător care, datorită priceperii și rezistenței, o lua înaintea celorlalți numărînd totodată și șirurile, ca să lase cîte unul fiecărui peon. Culesul i se păru ușor. Omul apleca arbustul și, alunecînd cu mîinile strînse pe crengile subțiri, lăsa să cadă frunzele pe pătura întinsă mai înainte la piciorul plantei. După ce termină șirul, socotitorul trecu la altă parcelă și repetă operația. În ziua următoare nu veniră decît cei care o luau înainte și, abia la cîteva zile, grosul culegătorilor. Culegeau încet, cu un aer obosit. Amadeo credea că are să lucreze bine. Se socotea puternic și sprinten.

Prietenul lui, Hipólito, se afla printre cei care-l urmau de aproape pe socotitor. Dormeau alături, dar aproape că nu vorbeau. Nimeni nu sta de vorbă. Erau foarte osteniți și adormeau repede, după ce-și mestecau cu îndîrjire fiertura de grîu. Pe lîngă țînțari, care-l scoteau din sărite, Amadeo mai avea o nemulțumire : mîncarea. Li se dădeau trei tiugi de grîu pe zi. Cum portocalele erau tot mai rare, iar floricelele pe care le adusese erau pe sfîrșite, începu să i se facă lehamite de grîul acela fără gust. Ceilalți peoni nu se plictiseau însă de el. Își mîncau porția pe tăcute. Cît despre vipere, despre care auzise că mișună prin acele locuri, nu văzuse nici una. Doar Hipólito se temea de ele, de cînd își văzuse un frate murind în urma unei mușcături. Peonii îi ziceau :

— Nu-ți face gînduri negre, Hipólito, că prin alte părți e și mai rău...

Dar teama nu-l părăsea. Pentru mai multă siguranță, în fiecare seară își așeza jur împrejurul așternutului brîul lung și colorat cu care ziua își încingea mijlocul. Ca toate brîiele,

era gros, așa că făcea din el un fel de îngrăditură, proptindu-l cu bolovani. Se zice că viperele, care umblă tîrîș noaptea, se trag înapoi dacă dau peste ceva necunoscut, ca de pildă un brîu de lînă. Cu toate acestea, Hipólito nu scăpă. Se trezi noaptea și-l strigă pe Amadeo, care dormea lîngă el, și alergă la casa *caporalilor*, urmat de prietenul lui. Îi găsiră pe toți și chiar și pe patron, care se numea Cosme și venise în ziua aceea să vadă cum merge treaba. Don Cosme aprinse o lumînare și se uită la rana mică din mijlocul pieptului, chiar unde se desfăcea cămașa, dînd la iveală toracele puternic, și exclamă aproape strigînd :

— Viperă !

S-ar fi putut să aibă norocul să-l muște un scorpion sau vreo altă insectă. Hipólito scoase un geamăt înăbușit și don Cosme începu să tragă clopotul care atîrna de craca unei magnolii... Bang, bang. bang, bang... de parcă ar fi luat foc casa *caporalilor*. Apoi crestă în cruce și stoarse sîngele. Se și adunaseră o mulțime de peoni, treziți de dangătul clopotului, moleșiți de somn, de căldură și de întuneric. „Viperă, viperă", le spuse pe scurt don Cosme ; indienii și metișii se înviorară dintr-o dată, numai văzîndu-i expresia. „Aduceți jar !" strigă don Cosme, uitînd că era miezul nopții, dar îndată scoase o înjurătură și adăugă : „De unde jăratic acum !? Aprindeți forja și încălziți două fiare ! Iute, iute !" Totul se petrecea foarte repede. „Stați... Alții să aducă lămîi, multe lămîi". Peonii, care începuseră să alerge, se opriră să asculte ultima poruncă și porniră iar, cufundîndu-se în întuneric. În vremea asta, Amadeo privea în tăcere, iar prietenul său Hipólito gemea, jeluindu-se cu o voce cînd groasă, cînd subțire și plină de spaimă : „O să mor, stăpîne !" „Nu mă lăsa să mor, stăpîne !" Don Cosme îi porunci : „Hai la apă, repede !" Nu departe de casă trecea un canal mare, plin cu apă, din care se udau straturile. „Bagă-te înăuntru", îi porunci iarăși don Cosme. Hipólito se întinse în canal, cufundîndu-se pînă la ceafă. „Sprijină-i capul", zise don Cosme către Amadeo, care intră și el în apă și-i susținu capul ciufulit, ca să nu se înece. Apa era foarte rece sau poate i se părea așa numai din pricina spaimei : Amadeo simțea că-i îngheață și măduva oaselor. Don Cosme puse lumînarea lîngă canal, la adăpostul unui bolovan, ca s-o apere de vînt, și smulse cămașa sîngerată de pe trupul tremurător al lui Hipólito.

— Drace, zise, a început să se umfle. Ciupește-te. Simți ceva ?

Hipólito se ciupi de piept și zise aproape urlînd :

— Nu simt nimic ! O să mor... Nu mă lăsa să mor, stăpîne !

Era o noapte întunecoasă, caldă, plină de vibrații. Abia se zăreau siluetele dreptunghiulare ale caselor și cele rotunde ale copacilor din preajmă... Din cînd în cînd, cîte un licurici trecea în zbor, țesîndu-și firul de lumină.

— Nu mă lăsa să mor, stăpîne !

În depărtare începu să se audă răsuflarea puternică a foalelor forjei și țîșni o flacără dătătoare de speranță.

— Grăbiți-vă, băieți ! strigă don Cosme.

Și chiar atunci sosiră cei care aduceau lămîile. Tăiară fructele aurii în două, storcîndu-le în gura deschisă a lui Hipólito. Chipul tras, cadaveric, închidea gura pentru a înghiți zeama, crispînd tendoanele gîtului...

— Liniștește-te, zicea don Cosme. Apa răcește corpul și nu lasă veninul să înainteze. Or să ajute și lămîile. Au să vină acum și fiarele.

În clipa aceea se gîndi să încerce să ardă umflătura cu luminarea și-i spuse lui Hipólito să-și ridice pieptul din apă. Dar nu izbuti decît să-l mînjească cu seu. Toracele ud lucea descoperind o umflătură respingătoare. Apoi luă o cutie de chibrituri și începu să stingă bețele în carnea din jurul rănii. Veninul se întinsese mult. Hipólito nu simțea nici focul. — Nu mă lăsați să mor... mai dați-mi lămîi, oameni buni... Așa...

Toate capetele se plecau asupra lui și mîini oacheșe i se apropiau de gură, iar și iar, storcînd lămîile. În sfîrșit, ceilalți metiși veniră într-un suflet cu fiarele.

— Lăsați unul aici și pe celălalt încingeți-l mai departe, zise supărat patronul, văzînd că aduceau amîndoi drugii.

Așa și făcură, iar don Cosme apucă drugul înroșit, dilatat, și-l împlîntă dintr-o dată în mijlocul pieptului. Carnea sfîrîi și scoase un fuior de fum cu miros pătrunzător. Cîțiva se gîndiră, scîrbiți, la friptura de porc și pe toți îi cuprinse o mare milă pentru bietul Hipólito. În vremea asta don Cosme răsucea drugul în toate părțile ; carnea și fierul scrîșneau ; umflătura, veninul și focul se mistuiau unul pe altul.

— Așa, stăpîne... Dumnezeu să-ți răsplătească... Arde-l, stăpîne !

Rănitul nu simțea nici o durere. Cînd fierul se stinse de tot, don Cosme strigă, cerîndu-l pe celălalt. Și iarăși vîrful unui drug incandescent, dilatat și aproape alb de încins ce era, se împlîntă mîncînd carnea otrăvită și umflată.

— Arde-l, stăpîne, arde-l.

Patronul trecu fierul peste toată umflătura, chiar pînă la margini, ajungînd acolo unde viața se manifesta prin durere.

— Pe-acolo, nu... Au, au... mă arde ! Apoi bolborosea, parcă vrînd să se apere singur : Mai la mijloc, arde-l bine, stăpîne !

Veninul nu mai putea circula prin carnea aceea prăjită, moartă, și don Cosme socoti că tratamentul luase sfîrșit. Nu era prudent să se întoarcă la baracă, așa că Amadeo, Hipólito și toți cei care dormeau acolo, rămaseră pînă-n zori lîngă canal, împreună cu cîțiva curioși. Păsărelele se treziră vesele, cu bucuria lor firească, dar, în clipele acelea, ciripitul lor păru neobișnuit oamenilor, ca și cum bietele viețăți ar fi fost obligate să știe și ele de nenorocire. Vesela lor gălăgie crescu totuși o dată cu lumina zorilor și bietul Hipólito nu mai putea de bucurie că scăpase viu. Peonii scotociră culcușul și împrejurimile și găsiră vipera ascunsă într-un hățiș. Era cafenie, cu pete albicioase. O *atuncuyana*. Toți peonii ținură să-și plătească spaima și riscul de a fi omorîți, dînd cu pietre în ea, așa că în cîteva clipe trupul subțire și încolăcit zăcea zdrobit.

— Ardeți-o ! porunci don Cosme.

În vîrful unui băț, fu dusă la rugul improvizat. Și să fi văzut cum acel trup strivit, cu capul zdrobit, se mai zvîrcolea în flăcări, dînd furios din coadă.

Don Cosme îi dădu lui Hipólito o alifie. Amadeo se uita uluit la rana aceea îngrozitoare. Oricît de sălbatic ar fi bătut cineva un măgar și tot nu i-ar fi făcut asemenea rană. În ciuda îngrijirii, lui Hipólito îi mergea însă tot mai rău. Deveni străveziu de palid și îi tremura un braț. La cîteva zile îl trimiseră acasă la el, convinși cu toții că are să moară.

Nenorocirea îi făcu să-și aducă aminte de numeroase cazuri de mușcături mortale de viperă. Unul, foarte trist, fusese acela al unui francuz pe nume Lafi — Cosme, patronul, zicea că trebuie să se pronunțe Lafit și că se scria în alt chip... Dumnezeu și cei cu carte să-l știe cum, căci peonii nu se pricepeau

la scris ! Ce venetic hoinar și Lafi ăsta ! Umbla de colo pînă colo scriind la cifre, privind prin niște tuburi și scormonind pămîntul. La Condemarca își găsise o fată cu care făcuse doi copii. Într-un rînd se aflau toți patru la Chumán, loc situat la confluența rîului Chusgón, destul de năvalnic, cu ceva mai potolitul Marañón. O viperă ascunsă într-un *gualango* l-a mușcat pe franțuzul Lafi. Ce puteau face femeia și cei doi țînci în pustietățile acelea ? Nimic altceva decît să plîngă lîngă rănit. El nici măcar nu-i mai vedea. Bietul venetic, în ultimele lui clipe a început să vorbească pe limba lui ; Dumnezeu știe ce spunea și a murit strigînd, chemînd parcă pe cineva... Cine să-l priceapă, cine să-i răspundă ? Femeia și copiii plîngeau în gura mare și stîncile le țineau isonul... După cîțiva ani un peon a întîlnit-o pe femeie și pe copii într-un loc numit Angashllancha. Locuiau acolo. Și era oarecum neobișnuit să vezi doi copii cu părul bălai îmbrăcați în costume indigene.

Dar curînd conversațiile despre vipere luară sfîrșit și nopțile din baracă deveniră iarăși tăcute. Nu se auzea decît bîzîitul țînțarilor, cîte un geamăt sfîșietor, cîte o vorbă, două. Oricînd s-ar fi trezit, puteau auzi zumzetul trist al țînțarilor. Pielea îi mînca, plină de spuzeli usturătoare, iar paludismul începea să pătrundă în sînge. Din ziua nenorocirii, Amadeo prinse teamă de vipere și nu mai putea dormi liniștit. Zumzetul țînțarilor îl exaspera și-l făcea să dea degeaba din mîini pe întuneric.

După o săptămînă de tuns copacii, în timpul căreia găsi într-un portocal un șarpe *intihuaraca* galben, pe care-l tăie în două cu ferăstrăul, Amadeo Illas primi dispoziția să treacă la cules.

Îl puseră, împreună cu zece peoni întîrziați, aduși de *caporali*, alături de socotitor, care și ajunsese la mijlocul plantației.

— Socotitorule, vezi, alege încă unsprezece șiruri pentru ăștia. Iar voi să fiți bucuroși că vă punem aici ; tu, fiindcă ești nou, și voi ceilalți fiindcă nu sînteți buni de nimic. Ar trebui să vă punem la o treabă mai afurisită, ca să scoatem lenea din voi...

Amadeo însă nu știa că cei doi *caporali* abuzaseră de nevasta lui. Cînd se duseseră după cei care lipseau, unul îi spuse celuilalt : „S-a ivit pe-aici o femeiușcă nostimă. Bărbatu-său e plecat la cules". Descălecară lîngă focul unde își pregătea

ea mîncarea. „Am venit să te încercăm“, zise unul. Pînă să-și dea seama ce gînduri aveau și s-o ia la fugă, o și prinseră de mîini. O tîrîră într-una din odăi și-și bătură joc de ea. Femeia, siluită și umilită pentru prima oară în viața ei, plîngea cu sughițuri : „Mă batjocoriți fiindcă sînt săracă, fiindcă sînt săracă și nu pot să mă apăr... mișeilor!“ Ei însă rîdeau și-i tot spuneau că-i o proastă.

Noul lucrător așeză pătura așa cum văzuse că se face, înclină copăcelul și începu să culeagă cu toată rîvna. De asta era vorba ? Era ușor. Trebuia doar puțină îndemînare, ca să nu lași nici o frunză. Dădu și peste faimosul *metidor*, un vierme verde care înainta strîngîndu-și și întinzîndu-și tot trupul, de parc-ar fi luat o măsură.

În scurtă vreme isprăvi un șir. Socotitorul o luase înainte și Amadeo căută șirul care-i revenea în continuare. — Te pricepi la cules, îi zise socotitorul.

Dar pe la mijlocul șirului băgă de seamă că mîinile îl cam ustură. Crengile erau zgrunțuroase, cu o coajă de culoare închisă, din care se iveau, contrastînd, frunzele ovale, verzi și moi. Pentru a le smulge pe toate, trebuia să strîngi bine creanga cu mîinile și era vai de pielea palmelor. Poziția aplecată și mișcarea brațelor făceau ca spatele să-l doară tot mai tare. Soarele începea să dogorească. Nu mai lucra cu aceeași iuțeală. Peonii aduși cu sila îl ajunseră din urmă. Erau foarte gălbejiți din pricina paludismului, iar unul din ei tușea. — Nu te grăbi prea tare, îi ziseră. Începeau să se întoarcă și cei care le-o luaseră înainte. În depărtare se vedeau cămășile albe ale codașilor.

Amadeo își umpluse pătura și trebui să ducă frunzele la *buitrón*. Cînd se înapoie, găsi și mai mulți culegători în preajma lui. Aplecați asupra plantei, smulgeau cu un foșnet surd frunzele, atenți numai la munca lor. Fețele luceau de sudoare și cămășile, ude, li se lipeau de trup. Amadeo își reluă lucrul. Cînd trecu la un șir nou, socotitorul și ajunsese la parcela următoare. Mai erau peoni care lucrau răzlețiți. El însă se ținea să nu rămînă de grupul lui. Deodată trecu un val de culegători, iar el și tovarășii lui rămaseră în urmă, dar fără să ajungă chiar ultimii. Pe măsură ce trecea timpul, Amadeo simțea că-l ustură tot mai rău palmele. Se uită la ele și văzu că-s pline de bășici. Din fericire, clopotul sună de masă. Se așeză la rînd cu tiuga în fața cazanului și își primi

porția de grîu. Bucătarul suferea de paludism cronic, așa că nu putea merge la cules. Mîncară în tăcere, își pregătiră boțurile de coca și se întoarseră la treabă.

Palmele, spatele și umerii îl dureau îngrozitor. Bășicile se spărgeau una cîte una și bucățile de piele albicioasă rămîneau agățate de asperitățile crengilor. Un lichid vîscos îi mînjea palmele și făcea să-l usture și mai rău ; dar trebuia să strîngă înainte în palme, una cîte una, rămurelele stufoase care acum i se păreau pline de ghimpi. Rămăsese mult în urmă, chiar și față de cei cu care pornise la treabă, dar încă nu atît cît codașii, care aveau să ajungă pe acolo abia peste cîteva ceasuri. Mîinile începură să-i sîngereze. De durere, i se întunecă vederea și lăsă treaba, așezîndu-se pe zidul scund al unei guri de apă. În fața lui, un peon obosit abia mai putea lucra, lăsînd frunze pe arbuști. Un *caporal* îl văzu și, venind pe furiș, îi trase o bîtă peste spinarea gîrbovită de-l făcu să cadă jos. Bombăni :

— Am spus să nu lucreze nimeni de mîntuială ; ce-i cu arbuștii ăștia cu jumătate din frunze pe ei ? Scoală pînă nu te las lat.

Peonul se sculă, opintindu-se, și se agăță iarăși de plantă. Amadeo se ridică în picioare să-și reia lucrul.

— Ce făceai acolo ? strigă *caporalul*, care se și apropie. Amadeo începu să culeagă, simțindu-se foarte umilit. I se părea că vine spre el un ciomag, nu un om, și își plîngea soarta. *Caporalul* ajunse lîngă el. Amadeo icnea de durere. Pe pătură cădea o ploaie verde cu stropi roșii.

— Aha, te-ai jupuit : asta-i treabă de bărbați... Du-te la baracă, ajunge pe ziua de azi.

Mai făcu o legătură din frunzele pe care le culesese și plecă. Răsturnă frunzele în *buitrón* și nu mai știu ce să facă. Măcar dacă nu i s-ar fi prăpădit prietenul Hipólito ! Într-un tîrziu veni bucătarul să amestece în cazan cu un fel de vătrai ; cînd îl văzu ținîndu-și mîinile pe genunchi cu palmele în sus, scoase o lumînare de seu dintr-o gaură a peretelui și-i spuse :

— Freacă-te. E-o poveste tare păcătoasă, asta : am pățit-o cu toții. Așa e pînă te-nveți. O să pățești așa la vreo trei-patru culesuri, pînă ți se face o crustă zdravănă. Multe-s de îndurat aici ! Cel mai rău e cînd te prind frigurile. Pe mine

m-au dat gata și de-aia mă țin de bucătărie. Mă scutură tot la două zile și slăbesc mereu. Multe-s de îndurat aici...

Amadeo își frecă mîinile cu seu și usturimea i se mai potoli puțin.

— Dar de ce nu pleci ? întrebă.

— Să plec ? Cine să plătească pentru mine ? M-am vîrît în datorii pînă-n gît. Îmi pun la socoteală pînă și chinina, care, în halul în care sînt, nu-mi mai ajută la nimic. La început, da, chinina face bine. Dar mai tîrziu, e ca și cum nici n-ar fi...

Bucătarul plecă abia mișcîndu-se. Fața îi era galbenă ca o coajă de banană.

Ziua aceea se termină foarte trist pentru Amadeo. Sfîșiat de dureri cum era, nu mai ascultă cîntecul guguștiucilor, care zburau în jurul copacilor smălțînd asfințitul purpuriu cu penele lor albastre. Nu putu să-și mai țină tiuga cu mîncare, nici să-și aștearnă de dormit, să apuce vasul cu var, ori să-și pregătească boțul de coca. Nici măcar să alunge țînțarii nu putea. Stătu treaz pînă foarte tîrziu. Spinarea începu din nou să-l doară. Cineva tușea înfundat. Altul rosti cu jumătate de glas că începe să aibă febră. Somnul celorlalți era un somn jalnic. Își vîrî în gură două boțuri de coca și, cu chiu, cu vai adormi.

Nu ieși la lucru a doua zi. Nici în cele următoare. Socotitorul ajunsese, în cincisprezece zile, la capătul plantației. Apoi începu, după același sistem, săpatul. Socotitorul își făcu partea în douăzeci de zile. Din acel moment putea să cîștige cincizeci de *centavos* pe zi ; la fel și cei care-și terminau treaba. Cînd Amadeo începu iar să lucreze, de astă dată la săpat, începură iar să-i sîngereze mîinile. Buruienile acelea nu erau ca tulpinele de grîu sau de porumb. Frunzele și rădăcinile creșteau cu toată vigoarea pe care le-o dădea un pămînt gras și căldura tropicală. Trebuia să înfigi adînc cazmaua ca să răstorni buruiana și s-o înăbuși chiar în pămîntul ei. Oricît dădeau zor, puțini erau cei care izbuteau să cîștige ceva. În vreme ce aștepta să i se vindece mîinile, Amadeo avu răgazul să observe ce mult se chinuiau ceilalți peoni și cît rău le făcea asta celor slăbiți de paludism. Cînd se isprăviră muncile, pămîntul și arbuștii alcătuiau o singură pată cenușie sub bolta de verdeață a copacilor. În magazii se înălțau movile verzi de frunze aro-

mate ce așteptau să fie ambalate așa crude, sau vîrîte în coșuri din coajă de banan, pentru a fi trimise apoi pe piața orașelor, de unde le cumpărau amatorii de coca fără să aibă habar de chinurile pe care le provoca, așa cum habar nu avusese nici Amadeo.

În ziua cînd se făcură plățile, socotitorul și o duzină dintre peonii cei mai rezistenți și mai pricepuți se aleseră cu cîștiguri între cincisprezece sau zece *soles*. Ceilalți abia izbutiseră să-și facă partea de muncă. Unii, nici atît. Aceștia, bolnavii sau cei mai slabi, se alegeau cu alte și alte datorii. Cum Amadeo nu putuse lucra decît la tunsul copacilor, datoria lui crescu cu douăzeci de *soles*.

Urcușul coastei i se păru foarte greu. Nevastă-sa îl primi cu ochii umbriți de tristețe.

— Cum ți-a mers ?

Amadeo îi arătă mîinile jupuite și însîngerate. Văzîndu-l atît de chinuit, femeia nu-i mai spuse nimic de samavolnicia *caporalilor*.

În zilele următoare își îngriji bărbatul și căută să-i dea curaj. O să ajungă el să muncească și să cîștige. Nu numai că o să-și facă parte pentru plata pămîntului, ci o să se deprindă atît de bine, încît o să se ia la întrecere cu socotitorul. Și atunci vor fi siliți să-i mai și plătească. Amadeo, care văzuse de aproape munca, nu-i spuse nimic. Părea ușoară, dar era dintre cele mai grele. Și, spre necazul lui, îl prinseră și frigurile palustre, încît îl lua cu frig de-i clănțăneau dinții și tremura din tot corpul. Apoi îi creștea febra și-l chinuia ca un pîrjol asfixiant. Îl treceau șiroaie de sudori și aiura. Criza ținea două pînă la trei ore. Femeia se duse la ferma plantației și veni cu un tub de chinină care costa zece *soles*. Totuși, timp de treizeci de zile, Amadeo făcu să trosnească leasa pe care zăcea, tot zvîrcolindu-se, și o sperie pe biata nevastă-sa cu halucinațiile și aiurările. Cînd se făcu mai bine, avea crize de tristețe, nu putea mînca și slăbea văzînd cu ochii. Numai coca îl alina puțin și-l făcea să-și mai uite necazurile. Într-o zi, cînd nevastă-sa se duse după o găină la una din colibele care se vedeau în depărtare, cei de acolo îi spuseră că boala omului ei era malarie. Dacă bărbatu-său continua să coboare la *temple*, n-avea să-i treacă niciodată. De malarie murise și peonul căruia îi luase Amadeo locul.

Amadeo se duse îndată să vorbească cu șeful *caporalilor* pentru a-i cere să i se dea o muncă mai la deal. Dar șeful îl refuză categoric, justificînd că nu putea crea precedente.

Se apropia culesul următor și boala avea să-l prindă din nou. Nu-i rămînea decît să plece. Unde ? Era dator șaizeci de *soles* și cum știau că e din Rumi, ar veni să-l caute acolo. Atunci la altă plantație...

Nimeriră la plantația Lamas. Nu le dădură nici casă, nici ogor, pentru că nu aveau disponibile. Pînă să-și ridice ei doi o casă, trebuiau să doarmă în adăpostul oilor și să mănînce la bucătărie cu slugile. După cîteva zile se iviră doi *caporali* de la Calchis, puși anume pe urmele lor. Patronul de la Lamas plăti datoria și putură să rămînă acolo, dar erau iarăși legați. Ce puteau face ?

Bucata de pămînt de care aveau nevoie ca să trăiască era mică, dar îi costa tare scump.

XI
LA ÎNCHISOARE

BATRÎNUL ALCALDE nu-și pierduse curajul. Era ceva în el care-l îndemna să nu se dea bătut. Poate că în vinele lui curgea sîngele vreunui vajnic luptător incas, sau poate că acele puteri noi pe care le prindea zi de zi își aveau rădăcina în pămîntul atît de drag lui. Întocmai ca marile păsări ale înălțimilor, se simțise atras întotdeauna de culmi. Și iată că voința lui dîrză, de-a nu renunța la viața comunității, de a însămînța pămîntul se manifesta acolo, sus, cu atît mai puternic. Recolta de cartofi n-avea să fie cine știe ce, dar situația era mai bună la *quinua*, la orz, la *ocas*, și *ollucos*. Se născu un vițeluș care, după cîteva zile, începu să zburde, plin de voioșie ; nu cunoștea alt pămînt decît acela și îl găsea minunat. Așa are să fie și cu copiii, își spunea Rosendo. Cînd au să crească, au să accepte în chip firesc acel trai, fără să aibă habar de ceea ce a fost înainte și călăuziți de forțele înțelepte ale materiei. De-acuma, oamenii aveau să fie cioopliți din stîncă.

Membrii comunității se adaptau și ei treptat la noua viață. Nimeni nu se mai gîndea să plece, atîta timp cît situația n-ar deveni de neîndurat. Pesimismul întunecat și apăsător al primelor zile trecuse și toți recunoșteau măcar faptul că era periculos să se pripească. Justețea acestei atitudini își găsi confirmarea în faptul că după două luni zidarul Pedro Mayta se înapoie cu nevasta și cu cei patru copii ai lor. Cu toate că avea o meserie, îi mersese rău și le povesti multele necazuri pe care le îndurase el ori văzuse că le îndurau alții. Trebuia să simți pe pielea ta cum se duce munca pe marile proprietăți pentru a-ți da seama cît e de grea, și asta nu numai din cauza exploatării, ci și a răului tratament. Pretutindeni, bieții coloni dădeau impresia că s-au obișnuit, dar, pe de altă parte, datoriile nu le îngăduiau să se elibereze. Mayta prăpădise toată bruma de bani ce-o mai avea și luase drumul întoarcerii înainte de-a apuca să facă datorii. Familiile celorlalți emigranți veniseră să-l întrebe despre ai lor. Ce soartă or fi avînd ? Mayta însă nu știa nimic.

Rosendo se așezase lîngă ogorul de *quinua* și se uita la cultura viorie. Era frumoasă, deși ogorul fusese tăiat în două de

torent. Plantele țîșneau năvalnic din pămînt, acoperind toată întinderea brazdelor. Vioriul lor proaspăt și puternic atrăgea privirea, bucurînd inimile. Vîntul bătea și îndoia tufele, fără a izbutit să le frîngă. Văzîndu-le, Rosendo le asemuia cu comunitatea. Dar cînd își privi sandaua ruptă, se gîndi la lipsuri. Nu aveau piele și nici cu ce să cumpere. Cu hîrtiile timbrate, cu avocatul și demersurile, comunitatea cheltuise mai bine de o mie de *soles*. În ultima vreme, Rosendo trebuise să mai dea din buzunarul lui, dar nu spusese nimănui, ca nu cumva să se creadă că o făcea pentru a se asigura la noile alegeri. Consiliul regidorilor hotărîse să folosească cei douăzeci de *soles* pe care-i dăduse Augusto pentru cal la repararea zugrăvelii statuii sfîntului Isidro.

Nu se puteau nici măcar gîndi să taie o vacă pentru a face rost de piele. Cireada era decimată. Ba chiar, a doua zi, trebuia să se ducă la Umay să-și recapete taurul de plug, care fusese prins într-o numărătoare poruncită pe neașteptate de don Álvaro. Va trebui să stea de vorbă cu proprietarul. Ce-o să-i spună ? Alcaldele se pregătea să respingă cu tact, dar și cu hotărîre, eventuala propunere ca membrii comunității să muncească în mină ; după cum se auzea prin partea locului, lucrările pregătitoare la mină erau pe terminate. Rosendo avea să ceară taurul înapoi cît se poate de cuviincios. Pierduseră mai multe vaci de prăsilă, doi boi de plug iar acum un taur. Nu mai puteau să tacă, fiind mai cu seamă vorba de un animal de muncă. Cum să lucreze pămîntul, atîta cît se cerea lucrat, fără vite de jug ?

Așa că a doua zi Rosendo se duse la Umay, urmat de regidorul Artidoro Oteíza, care-și dăduse cel mai mult osteneala pentru vite ; îl lăsă la poartă spunîndu-i :

— Tu rămîi aici, ca să dai de veste dacă mi se întîmplă ceva...

Rosendo se uită îngrijorat prin țarcuri. Mirosea a balegă și a sudoare. Vacile gîfîiau, se băteau, unele sîngerau, împunse cu cornul. În sfîrșit recunoscu, vîrît într-un colț, taurul brun, cu coarnele în jos ; îi ieșiseră coastele de cîtă foame răbdase în zilele cît a fost închis. Cele mai multe vite erau de la Muncha. Niște *repunteros* tocmai încingeau fierul de marcat al *haciendei* Umay și călătorul îi preveni :

— Taurul ăla brun e al comunității.

— Aș ! Don Álvaro a spus că e al *haciendei,* că l-a cumpărat de la Casimiro Rosas...

Rosendo se indignă :

— Cine nu cunoaște marcajul de la Rumi ?! Uite-l colo...

— O fi, dar stăpînul așa ne-a spus. Casimiro e tatăl unuia din *caporali...*

Rosendo insistă :

— Ce treabă am eu cu asta ? Vorba e că taurul e al comunității...

— O fi, dar don Álvaro a zis să-i punem semnul *haciendei.*

Rosedo protestă :

— Nu, nu puteți să i-l puneți.

Dar oamenii i-o întoarseră nepăsători :

— O fi știind el...

— Du-te și-i spune lui...

Nepăsarea acelor *repunteros* îl durea, mai cu seamă că știau prea bine că taurul aparținea comunității. Ar fi vrut ca oamenii să-i țină partea, măcar cu vorba, să-l facă să le simtă solidaritatea de indieni și de oameni săraci. Scîrbit, nu mai scoase o vorbă și se duse la stăpîn.

Don Álvaro era frumos îmbrăcat, în alb ; îl găsi în picioare, în fața ușii biroului, discutînd cu niște oameni din Muncha, care veniseră după vitele lor. Rosendo îl măsură din cap pînă-n picioare și, mai mult ca oricînd, îi făcu impresia unui om neobrăzat. Privirea sa trufașă, mustața neagră cu vîrfurile răsucite în sus, fața albă și mulțumită, trupul înalt și gesturile autoritare trădau omul plin de aroganță.

— Am făcut numărătoarea asta, zise don Álvaro către cei din Muncha, ca să vindec de năravuri. Prin pășunile de la Rumi pasc mult mai multe vite de-ale voastre decît reiese din numărătoarea anuală, fiindcă vi le scoateți la timp. Acum, o să plătiți drept amendă zece *soles* pentru fiecare vită de pripas...

— *Señor,* eu... *Señor,* eu am zece vaci de pripas. E foarte scump...

— Nu vreau să știu, ori plătiți, ori le pun semnul meu. Sînt sătul de atîtea furtișaguri...

Cei din Muncha fură nevoiți să plătească, unii pentru vitele lor, alții pentru ale neamurilor și prietenilor. Numărul

total al vitelor se ridica la o sută și don Álvaro încasă o mie de *soles*. Bănoasă numărătoare! Rosendo avu satisfacția să vadă printre necăjiții de platnici și o rudă de a lui Zenobio García. Pe urmă se apropie de stăpîn și, după ce îl salută, rosti fără ocolișuri:

— *Señor,* am venit după taurul cel brun...

Don Álvaro își privi cravașa prinsă de încheietura mîinii și-i răspunse mînios că e al *haciendei.*

— *Señor,* are semnul comunității...

— Ce semn? Cum îndrăznești? E marca lui Casimiro Rosas; de la el a fost cumpărat.

— Don Álvaro, îndurați-vă, ne trebuie taurul ăsta la muncă...

Don Álvaro se înfurie. Nu departe de ei, un *caporal* stătea la pîndă, ca un cîine de vînătoare care aștepta să i se arate victima.

— *Señor,* vă dau în schimb o vacă, ori două...

Moșierul se năpusti la el cu cravașa și cu pumnii:

— Nu mă mai bate atîta la cap, indian afurisit!

Rosendo plecă; îi curgea sînge din nas, din gură, din fața atît de nobilă, în care cei din comunitate văzuseră întotdeauna oglindită dreptatea și pacea. Oteíza îl privea fără să scoată o vorbă; alcaldele trecu pe lîngă el și se duse pe jos pînă la un canal de irigație, lîngă care se lăsă în genunchi și se spălă. Apa se înroși de sînge. Oteíza veni după el, ducînd caii de dîrlogi; se vedea limpede că e stăpînit de o tulburare care-l sugruma. Îngenuncheat și plin de sînge cum era, bătrînul părea un simbol al poporului său. Ar fi mai bună moartea! Rosendo se spălă cu mîini tremurătoare, apoi se ridică încet și încălecă, ajutat de regidor. După o bucată de timp vorbi, în sfîrșit.

— Ce zici de asta, Artidoro?

— Ce să zic, *taita?* Don Álvaro ăsta e un cîine care nu respectă nici bătrînețea. Dacă n-aș ști că mă înhață înainte de-a ajunge la el, m-aș duce să-i spintec burta cu cuțitul...

— Ascultă, dar taurul?

— Eu zic că l-am pierdut. Doar dacă nu ni l-om lua înapoi noaptea.

— La asta mă gîndeam și eu...

Cei din Muncha ajunseseră pe la jumătatea coastei, mînîndu-și vitele. Rosendo și regidorul abia începeau s-o suie. După un timp, ajungînd mai sus, văzură că bouarii mînau

vitele către o pășune din apropiere, pesemne pentru că era prea tîrziu ca să le mîne mai departe. Cu siguranță că marcaseră taurul — și cine știe cîte alte vite ! Taurul, brun, se contopea cu umbrele înserării. Rosendo și Artidoro se băgară într-o văgăună așteptînd să se întunece. Ieșiră tîrziu de acolo și o porniră în jos, spre șes. La marginea cîmpiei, Rosendo îi spuse iarăși regidorului :

— Tu rămîi aici, să poți da de veste...

— Nu, *taita,* de data asta mă duc eu.

— Tu ești tînăr și eu sînt bătrîn ; de tine are mai multă nevoie comunitatea...

— Nu, *taita ;* cine-o să ne mai dea sfaturi bune dacă ți se întîmplă ceva ?

— Sfaturi ! Sfaturile nu folosesc la nimic împotriva răutății. Rămîi aici și dă-mi ascultare, că doar tu ești regidor și eu alcalde...

Rosendo își struni calul și se pierdu treptat în noapte. Se temuse că va găsi poarta țarcului închisă cu lacăt, dar n-avea decît zăvor. Descălecă, trase drugul lung de fier, avînd grijă să nu scîrțîie, și deschise poarta. Pășunea era bogată și vitele pășteau liniștite. Altele erau culcate. Dădu peste taur, care se lăsă legat fără nici o rezistență. Rosendo se uită bine la el după acea, ca nu cumva să se înșele. Era taurul lor, zdravăn și potolit, cu grumaz puternic și coarne scurte.

Ieși cu el din țarc și închise poarta. Totul mersese foarte ușor. Mai greu o să fie încălecatul, căci nu-l mai ajutau puterile. Totuși, izbuti, dar tocmai cînd să pornească, răsună un strigăt :

— Stai !

Doi oameni înarmați se apropiară de el, îi spuseră că-i un hoț și apucară calul de dîrlogi. Rosendo fu dus la conac și închis într-un beci.

Oteíza așteptă multă vreme, apoi se duse pînă la poarta țarcului. Nu mai încăpea nici o îndoială că Rosendo fusese prins. Să se ducă la conac ? N-ar folosi la nimic să pice și el în mîinile latifundiarului. Cu mare neliniște, simțind că vine prăpădul, porni spre comunitate.

Amenábar se gîndi îndelung ce să facă cu Rosendo. Dinspre partea lui, tare i-ar mai fi plăcut să-l omoare. Cum se întîmplă cu hrăpăreții și ambițioșii, ajunsese să se convingă de dreptatea lui și ura tot ce-i stătea în calea planurilor. În mo-

mentele de cinism, se lăuda pe față cu succesele lui, dar de cele mai multe ori se înșela pe sine însuși și căuta să-i înșele și pe ceilalți. Pe de altă parte, se gîndea la bolovan, la banda lui El Fiero Vásquez, la nevricalele soției și la mutrele speriate ale fetelor lui. Închisoarea era și ea un mijloc de a scăpa de oameni. Fără să mai piardă vremea, chemă un *caporal* și-l tri-trimise cu o adresă. Cerea subprefectului doi jandarmi, care să ridice un hoț de vite.

Curtea închisorii era mare, înconjurată cu lungi foișoare de lut în care dădeau încăperile deținuților. Cînd trecu, între jandarmi, prin încăperea de la intrare, Rosendo auzi în spatele lui o voce :

— Duceți-l la celula număru' doi. E periculos...

Intrară într-o încăpere împărțită în celule. Îl băgară la mărul 2. Ușa era mică, de lemn gros, cu o fereastruică zăbrelită. Jandarmii îl percheziționară peste tot, ca să vadă dacă nu cumva purta vreo armă ascunsă printre haine, apoi îi cercetară traista, *poncho*-urile și păturile.

— Bătrîne, ești un mare potlogar...

Plecară închizînd zgomotos ușa și încuind-o pe dinafară cu un lacăt cît toate zilele.

Rosendo se apropie de ferestruică și auzi vocile lui Abram Maqui, a Juanachei, a lui Goyo Auca și a altora din comunitate. Se rugau să li se dea voie pînă la Rosendo, ca să afle ce-i mai trebuie. Jandarmii le spuneau să vină duminică, în ziua de vizită, iar vocile tăcură, după ce mai stăruiră o vreme. Înștiințați de Oteíza, membrii comunității se duseseră să-l vadă pe Rosendo, ținîndu-se după el pînă la oraș, din dragoste și considerație, dar și fiindcă e obiceiul indienilor să-și întovărășească arestații pe drumuri. Căci se întîmplă uneori ca jandarmii, din ordin de sus ori mituiți de dușmanii celui pe care-l conduc, să-l omoare, sub pretextul că a încercat să evadeze. Descălecînd la poarta închisorii, Rosendo nu avusese timp să-și ia rămas-bun, pentru că-l băgaseră imediat înăuntru. De fapt nu-i trebuia nimic. Avea la el toate lucrurile necesare, pe care i le adusese Juanacha. Ar fi vrut să le spună cîte ceva, asta da. Era foarte mișcat. Cum nu prea aveau cai, cîțiva îl urmaseră pe jos.

După plecarea lor, nu mai auzi decît glasuri străine inimii lui și zgomote fără rost. Putea să vadă un crîmpei din foișorul

înecat în praf, un stîlp zugrăvit în albastru, un colţişor din curtea pietruită, alt stîlp, alt crîmpei de foişor şi un zid alb. Se întoarse să-şi cerceteze celula. Era goală, numai cei patru pereţi şi uşa. Nimic deosebit, şi, totuşi, asta era închisoarea, nenorocirea.

Un bătrîn cu nasul coroiat, care-i spuse că e paznic, se apropie de gratii :

— Eşti la secret.

— Ce-i aia ?

— Că n-ai voie să vorbeşti cu nimeni pînă n-o să-ţi ia judecătorul interogatoriul.

— Şi cine-o să-mi dea de mîncare ?

— Asta-i altceva, îţi trimit chiar acum un jandarm să te înţelegi cu el.

— Trimite-l cît mai degrabă, fă-mi binele ăsta...

Ca să-şi facă de lucru, Rosendo se apucă să-şi pregătească culcuşul din pături şi *poncho*-uri. Apoi îşi schimbă boţul de coca şi se apropie iar de ferestruică. Era foarte puţin ceea ce putea vedea, asta-i drept. Deodată se auzi un glas şi i se păru că vorbeau pereţii, foişorul, tot văzduhul :

— Rosendo, Rosendo Maqui !...

Avea un ton dinadins înăbuşit. Lui Rosendo îi păru că-l recunoaşte şi întrebă plin de îngrijorare :

— Jacinto Prieto ?

— Chiar el...

— Tot aici eşti ?

— Tot ; te-am auzit vorbind despre mîncare ; vrei să ţi-o aducă de la mine de-acasă, o dată cu a mea ?

— Bine, Dumnezeu să te răsplătească...

— Ascultă : dacă ai nevoie de ceva, sînt la număru' patru.

— Dumnezeu să te răsplătească ! Eu...

Veni paznicul adulmecînd, de parc-ar fi auzit cu nasul.

— Ţi-am spus că n-ai voie să vorbeşti. Jandarmul vine acum pentru povestea cu mîncarea...

— Mulţumesc, m-am înţeles cu don Jacinto...

— Aha, îl cunoşti... Se pare că vă înţelegeţi cu toţii bine.

Paznicul se duse să-i atragă atenţia lui Jacinto Prieto că e strict interzis să mai stea de vorbă cu Rosendo şi că, dacă-l mai prinde, îl leagă la butuc.

O dată rezolvate preocupările imediate, Rosendo se simţi căzînd în gol. Ca oricărui deţinut care nu crede în justiţie, nu-i mai rămînea nimic, decît zilele.

Ziarul *La Patria* jubila pe prima pagină : „Potrivit unor ştiri primite prin telegraf de la Prefectura departamentului, sîntem informaţi de capturarea faimosului agitator indian şi căpetenie de rebeli Rosendo Maqui. După o urmărire tenace, forţele jandarmeriei au izbutit să-l prindă fără vărsare de sînge, demonstrînd încă o dată tactul şi sagacitatea cu care autorităţile se ocupă de problema pacificării indienilor. Cititorii noştri îşi mai amintesc, poate, că Maqui a fost în fruntea mişcării de răzvrătire în care şi-a găsit moartea cunoscutul avocat Roque Iñiguez ; în ultimul timp el cutreiera regiunea dedîndu-se la numeroase jafuri în dauna proprietarilor de vite.

Capturarea lui Rosendo Maqui este, fără îndoială, un adevărat succes al autorităţilor, dar aceasta nu-şi va da toate roadele atîta timp cît alţi instigatori periculoşi şi partizani de-ai lui continuă să rămînă nepedepsiţi. Insistăm asupra necesităţii de a se trimite un batalion care, în strînsă colaborare cu forţele jandarmeriei, să elibereze prospera noastră regiune, bîntuită de banditism şi răscoale, de atîtea elemente periculoase. Progresul patriei şi liniştea cetăţenilor o cer imperios."

Rosendo Maqui avu ocazia să cunoască în sfîrşit ce va să zică un zid. Cînd deschise a doua zi ochii şi se pomeni în modestul culcuş aşternut pe jos, se simţi cu adevărat întemniţat. Iată cei patru pereţi nepăsători ; pardoseala de lut stricată, urît mirositoare, stîlcită de apăsarea nenorocirii ; uşa masivă, prin care nu putea pătrunde nici măcar glasul omenesc : ferestruica cu drugii ei groşi de fier, care abia lăsau lumina să se cearnă. Pipăi zidul. Era solid, pentru vechimea lui, şi cu atît mai solid pentru mîinile sale goale. Nici un întemniţat, fie el cît de vinovat, nu poate să nu simtă în ziduri asprimea inimii omeneşti. Rosendo nu se ştia vinovat cu nimic şi vedea în ziduri negarea vieţii însăşi. Cel mai prăpădit animal, cea mai măruntă gînganie putea să-şi folosească în voie picioarele sau aripile, în vreme ce omul, care se credea superior tuturora, îşi îngropa semenul, fără milă, într-o celulă întunecoasă. Pentru Rosendo viaţa însemna spaţii, perspective, privelişti, soare, aer. Şi iată că toate se năruiau în faţa zidului. Omul însuşi se nă-

ruia. Cel închis ; cel care-l închidea. Ce însemna justiţia ? Ce însemna legea ? Totdeauna le dispreţuise, fiindcă nu le cunoscuse decît prin abuzuri și constrîngeri : jafuri, amenzi, impuneri. Acuma simţea cu toată fiinţa lui că ele atacau pînă și cea mai desăvîrșită expresie a existenţei : corpul omenesc. Trupul omului însemna, pentru Rosendo, deși n-ar fi știut să spună de ce, toată armonia vieţii ; era produsul pămîntului și al roadelor lui, al muncii animalului, al celor mai alese daruri ale minţii și ale energiei. De ce îl oprimau ? Mîinile omului pîngăreau pămîntul, prefăcîndu-l în zid de închisoare. Oricum ar fi, iată zidul, tăcut, mohorît, purtînd pe alocuri coji tremurătoare de var. Nici un pas mai încolo, nici un pas mai încoace. Cel mai prăpădit animal paște în soare. Cea mai prăpădită plantă străbate pămîntul cu rădăcinile ei. Întemniţatul trebuia să se hrănească în întuneric și să putrezească pe un pămînt pe care nenorocirea îl făcuse sterp. Iată zidul. Justiţia ? Dar ce făcuse Rosendo ? Ce făcuse trupul lui, ca să fie întemniţat ?

Tot acum cunoscu și singurătatea. Vreme de două zile nu vorbi cu nimeni, afară de jandarmul care-l scotea să-și facă nevoile sau îi aducea mîncarea. Firește că auzea glasuri, că vedea trecînd cîte un deţinut cu paznicul lui ; noaptea, auzi un cîntec. Dar toate acestea făceau parte dintr-o viaţă străină de a lui. Pe Jacinto Prieto îl mutaseră într-o celulă mai îndepărtată.

Era singur, așadar. Omul nu mai știa nimic despre om. Cuvintele, dacă se întîmpla să mai schimbe două vorbe cu jandarmul, erau despuiate de orice demnitate, erau doar elemente sonore menite să explice și să ordone acţiuni simple. „Ia-ţi mîncarea !“ Dar singurătatea nu izvora doar din faptul că nu avea cu cine să schimbe o vorbă. Ea sălășluia și în trup. Chiar fără să vorbească, s-ar fi simţit bine dacă ar fi avut lîngă el pe Goyo Auca, pe Abram, pe nepoţelul lui, pe vreunul din comunitate. Cine știe ce corespondenţe tăinuite alcătuiesc dialogul mut al trupurilor ? Cînd se stabilesc, limba poate ușor să tacă. Rosendo se gîndea acum la Candela. Chiar și Candela i-ar fi ţinut tovărășie. Atunci, nu era vorba numai de trupul omenesc. De viaţa organică avea el nevoie. Da, cu siguranţă, fiindcă omul trăiește mai bucuros într-un loc cu copaci decît într-un pustiu. Da, dar el, Rosendo, îndrăgea uneori singurătatea. De asta se și urca ades pe culmi. Dacă se gîndea bine, în

dragostea lui pentru înălțimi era nevoia unei tovărășii și mai vaste. Oare cînd e omul cu adevărat singur ? A trăi înseamnă a avea dorințe. Cel care dispune de singurătatea lui ascultă de dorințele care-l împing spre satisfacerea lor. Numai în închisoare e omul cu adevărat singur, pentru că nu dispune de însingurarea lui. Fără a mai vorbi de omul al cărui trup are nevoie de femeie, căci pentru Rosendo se isprăvise cu asta. Dar bărbatul cu energia trează, cu instinctele sexuale vii, trebuie să simtă și mai apăsător ce înseamnă singurătatea închisorii, acel monolog arzător și chinuitor al celor mai puternice clipe din viață. Rosendo se gîndea numai la singurătatea care-l privea pe el. Odată pusese preotului problema tovărășiei tăcute, și acesta spusese : „Cum îți vin în minte asemenea lucruri, dacă ești indian ?“ ca și cum unui indian nu i-ar putea da prin minte nimic. Apoi declarase : „Este comuniunea sufletelor“. Rosendo se gîndea acum la Candela și la copacii care-i țineau tovărășie și, cu toate acestea, preotul spusese că nici animalele nici plantele n-aveau suflet. Rosendo credea în duhul muntelui Rumi. în al pămîntului. Numai că bietul lui cap era prea bătrîn ca să-și mai explice toate lucrurile astea. Abia acuma simțea cu adevărat singurătatea. Aceste vălmășaguri ale gîndurilor, ce încercau să-și ia zborul, dar se izbeau de ziduri. Și știa bine că un om, un cîine, o pasăre, ori măcar un spic de grîu, un știulete, o crenguță i-ar fi ținut tovărășie.

Zidul, singurătatea. Timpul îi poruncea să se miște, venea la culcușul lui să-l caute, îl ridica în picioare, îl hrănea, îi dădea noi și noi puteri, dar totul rămînea neschimbat : zidul, singurătatea...

Regidorii convocară adunarea pentru alegerea unui nou alcalde, în cursul dimineții, deoarece după-masă urma să se abată, ca de obicei, furtuna. Adunarea se ținu în fața casei lui Rosendo, ca și cum ar mai fi fost încă acolo.

Goyo Auca, Clemente Yacu, Artidoro Oteíza și Antonio Huilca se așezară, lăsînd liber de data asta, în mijlocul lor, un scăunel de lut. Între căsuța de piatră și pampa se întindea panta blîndă pe care se adunară, stînd pe jos sau în picioare, membrii comunității. Văzînd scăunelul gol, bărbații șopteau între ei, iar femeile lăcrimau.

Goyo Auca se sculă în picioare și expuse cu glas îndurerat situația. Vîntul sufla sălbatic, fluturînd șalurile și *poncho-*

urile. Unii dintre cei de față tușeau. Întunecat de nori, cerul părea o boltă de piatră. Glasul lui Goyo Auca se tînguia ca un firicel de apă în imensitatea dramatică a podișului înalt.

Dezbaterile n-au fost lungi. L-au ales alcalde pe Clemente Yacu. Era un om cu mult bun simț și cunoștințele lui despre pămînt nu dădeau greș. Cît despre trufie, trebuie să spunem că-și purta și acum pălăria de paie „a la pedrada", dar *poncho*-ul nu și-l mai ținea zvîrlit pe un umăr. Nevoia de a se apăra de vîntul și frigul înălțimilor îl silea să-l lase să-i cadă în voie pe piept. De fapt, alegerea lui se datora mai mult ideii care se înrădăcinase în mintea celor din comunitate că el avea să fie urmașul lui Rosendo în funcția de alcalde. Dacă s-ar fi procedat la o confruntare riguroasă a meritelor, tot atît de bine ar fi putut reuși Goyo Auca sau Artidoro Oteíza. Dar pentru ei bătălia era dinainte pierdută. Goyo Auca, prin faptul că era atît de devotat alcaldelui, dădea întotdeauna impresia că nu gîndea cu capul lui. Iar numele lui Artidoro era legat — deși, evident, fără vină — de pierderea vitelor și de arestarea alcaldelui. Prudența îndemna la rezervă în privința oricărei opinii. Bineînțeles, dacă ar fi să menționăm printre candidați și pe Antonio Huilca, am fi siliți să spunem că năstrușnica idee de a-l face alcalde n-a putut trece decît prin capul cîtorva tineri zăpăciți, care nu s-au încumetat însă s-o exprime. În scurtul răstimp de cînd era regidor se comportase foarte bine, fără îndoială, dar nimeni n-ar fi putut pune mîna în foc că va merge mereu pe această cale. Mai avea de dat anevoioasa dovadă a statorniciei.

Clemente Yacu ocupă cu liniște și simplitate locul vacant. Era un om de vreo cincizeci de ani, înalt, cu fața palidă, mult încercată de asprimea vîntului ; ochii lui întunecați priveau la om ca la pămîntul pe care-l cerceta cînd zicea : „bun pentru cartofi", „bun pentru *ollucos*"... Luă cuvîntul pentru a cere alegerea unui nou regidor. Deși nu prea avea nimeni chef de discuție, oamenii dezbătură pe-ndelete propunerile. S-a propus numele lui Artemio Chauqui. Cîteva glasuri l-au sprijinit. Artemio era coborîtor din „bătrînul Chauqui", bărbat înțelept și aproape legendar, pildă de caracter indian ; amintirea lui răsărea din trecut ca un pisc dintre nori. Despre Artemio nu se putea spune că ar fi foarte înțelept. Ursuz, sălbatic, neîncrezător, căuta să se ridice la prestigiul strămoșului opunîndu-se sistematic la toate, găsind nod în papură la orice. Nu

întotdeauna avea succes și asta îl amăra. Se credea pe nedrept trecut cu vederea. Așa cum am văzut, era un dușman neîmpăcat al celor străini de comunitate, și, dacă ar fi fost după el, l-ar fi alungat pe Porfirio Medrano. De altfel, așa cum am mai văzut, tocmai din cauza lui fusese scos Medrano din funcția de regidor.

Porfirio ceru voie să vorbească, se sculă în picioare, rămase pe gînduri, apoi zise :

— Mi-ar plăcea să-l văd pe Artemio Chauqui regidor. E un om de treabă și, pe lîngă asta, e sever : nimic nu-i scapă...

Era în vorbele lui o ironie ascunsă și, cu toate că nu le ardea să rîdă, cîțiva rîseră. Porfirio urmă :

— Dar ce-aș vrea eu să vă întreb e următorul lucru : de ce anume avem noi mai multă nevoie ? E ușor de răspuns : de muncă. Pentru treburile procesului și altele, avem pe noul alcalde și pe regidorii cu experiență. Așa că eu propun pe altcineva, pe un om care a muncit ca nimeni altul, dînd dovadă de curaj și de putere : pe Ambrosio Luma.

Acesta ședea lîngă nevasta și copiii lui, străin întrucîtva de dezbateri, și își amesteca în liniște boțul de coca. Auzindu-și numele, întoarse o privire mirată spre Porfirio.

— Să se ridice ! strigară cîțiva.

— Ridică-te, Ambrosio Luma, îi porunci noul alcalde, care, pe lîngă că-l aprecia, nu ținea prea mult să-l vadă regidor pe cusurgiul de Chauqui.

Ambrosio se lăsă puțin rugat, dar, pînă la urmă, se ridică. Avea o față negricioasă, plină, iar ochii aproape că nu i se vedeau. Purta o pălărie ponosită de vechime și un *poncho* cu dungi rare pe fond violet. Deosebit de harnic, era un om simplu și modest. Porfirio și alți cîțiva îi observaseră de mult spiritul practic. Acum stătea liniștit, scuturîndu-și de zor tiuga cu var și tot ducînd sîrma la gură, ca și cum n-ar fi fost vorba de el. Își zicea, poate : „M-or face ori nu m-or face regidor, singurul lucru care-o să conteze întotdeauna e munca". Indiferența lui lipsită de orice vanitate îi cîștigă pînă la urmă toate simpatiile.

— Priviți-l, urmă Porfirio. Omul ăsta care nu se grozăvește, are un cap care știe ce trebuie făcut. Amintiți-vă ce-a spus la adunarea trecută : „Dacă e să plecăm, s-o facem cît mai repede, să nu ne-apuce ploile fără case !" Iată cîteva cuvinte care ne-au convins pe toți, mai mult decît discursurile

jignitoare ale unora... (și din nou izbucniră rîsete). Și pe urmă ? S-a pus pe treabă. Niciodată nu s-a văitat de nenorocire și n-a boscorodit de pomană. A fost primul la cărat piatră, la tăiat lemne. Știa unde se găsește lemn bun. „În cutare loc am văzut arini, în cutare loc sînt o sumedenie de nuiele“, ne spunea el, de parcă le-ar fi avut pregătite dinainte. Ce mai, e un om priceput și, vorba aceea : „Un om priceput face cît doi“. Tot așa a fost cînd cu arătura și cu noile însămînțări. Și la fel cu procurarea semințelor... Ei bine, toți l-am văzut, să ne aducem aminte cum l-am văzut... E om de nădejde, tace și face ; tocmai de unul ca el e nevoie, acum, ca regidor...

— Așa e...

— Așa e ! se auziră mai multe voci.

Toți îl știau pe Ambrosio Luma. Într-adevăr, muncise cu dîrzenie și hotărîre, fără să se plîngă, dînd totodată dovadă de iscusință. Clemente Yacu ceru să se treacă la vot. Oamenii îl lăudară pe Ambrosio Luma atît de mult, încît alegerea lui nu mai fu pentru nimeni o surpriză, nici chiar pentru el. „Vezi bine, numai munca contează“, își spunea, desigur, Ambrosio. Ocupă scăunelul ce i se cuvenea și se uita la toți cu aerul prietenos care-i era obișnuit.

Goyo Auca, după ce vorbi cu Clemente Yacu, se ridică să ia cuvîntul. S-ar fi zis că toată dragostea lui față de Rosendo și-o strămutase brusc asupra noului alcalde.

— N-avem bani, zise. Banii comunității s-au cheltuit cu procesul. Avocatul nostru, Correa Zavala, nu ne cerea nimic, dar vorba e, acum a rămas fără clienți, fiindcă a luat apărarea indienilor. Trebuie, așadar, să-i dăm ceva... Cerem membrilor comunității să dea ceva, atît pentru asta, cît și pentru acoperirea cheltuielilor pricinuite de arestarea scumpului nostru alcalde Rosendo...

Glasul lui Goyo se frînse de emoție. Ambrosio dădu pe dată dovadă de spiritul lui practic. Cu pălăria lui ponosită în mînă, trecu printre cei de față cerîndu-le obolul, și adună mai bine de optzeci de *soles*.

Clemente Yacu se ridică și vorbi cu glas hotărît și apăsat :

— Țin să vă spun că voi fi alcalde atîta cît va fi închis dragul nostru Rosendo Maqui. Situația e tristă, dar nădăjduiesc că-l vom scoate de acolo. Nu trebuie să pierdem nădejdea,

chiar dacă el rămîne închis. Și asta îl va bucura și pe el. Așa cum a luptat el pentru comunitate, vom lupta și noi...

Cu acestea, Clemente declară încheiată adunarea. Femeile plecară, ștergîndu-și lacrimile cu șalul. Una singură era bucuroasă în ziua aceea: soția lui Ambrosio. Îl socotea pe bărbatu-său un foarte bun membru al comunității și iată că i se recunoșteau în sfîrșit meritele. Se apropie de Porfirio și-i spuse:

— Ești un om de treabă...

Porfirio îi răspunse cu toată sinceritatea:

— Drept să-ți spun, țineam mai ales să-l înlătur pe bîrfitorul și cîrcotașul acela de Artemio. Dar mă bucur că l-am scos la lumină pe bărbatu-tău. E harnic și inimos...

În general, adunarea lăsase o impresie de tristețe, dar toți recunoscură că aleșii lor, inclusiv cel nou, inspirau încredere, așa că puteau trage nădejde.

În închisoare, zilele treceau tăcute și monotone. Într-o dimineață, în sala de la intrare răsună un glas:

— Paznic, scoate-l pe arestatul Rosendo Maqui la interogatoriu...

Trecuseră cinci zile de cînd era închis bătrînul. Rosendo își schimbă *poncho*-ul, punîndu-și unul mai nou, și-l urmă pe paznic. Sala avea uși de amîndouă părțile. Intrară pe una din ele într-o încăpere mare. Judecătorul ședea la o masă lungă, încadrat de grefier și de Correa Zavala. La ușă sta de pază un jandarm cu baioneta la armă, înțeleaptă precauție a autorităților față de agresivitatea delicventului. Rosendo fu poftit să se așeze pe un scaun înalt, în fața judecătorului; cum nu era obișnuit cu scaune de acest fel, se simțea stînjenit.

Correa Zavala îi spuse:

— Mă aflu aici în calitate de apărător al dumitale.

Judecătorul îl sfătui pe inculpat să spună adevărul și începu un lung interogatoriu. Rosendo era acuzat nu numai de furt de vite, dar și de instigare la omorul lui don Roque Iñiguez, de tentativă de omucidere asupra lui don Álvaro Amenábar, și de complicitate și tăinuire a delictelor lui El Fiero Vásquez.

Interogatoriul ținu cinci ore. Rosendo răspunse plin de bun simț și scăpă cu fața curată din întrebările insidioase ale judecătorului, ajutat de Correa Zavala, care intervenea cînd și cînd:

— Rog pe domnul judecător să lămurească înțelesul întrebării sale...

Judecătorul îi arunca o privire chiorîșă, își răsucea mustața căruntă și nu putea face altceva decît să mai întrebe o dată. Ar fi vrut să-l poată distruge pe apărător dintr-o singură trăsătură de condei.

Cînd formalitățile luară sfîrșit, Correa Zavala își însoți clientul pînă la celulă. Acolo se opri și vorbi îndelung cu el printre gratiile de fier.

— Dumneata, Rosendo Maqui, știi prea bine ce om influent e Amenábar. Judecătorul a amînat interogatoriul tocmai pentru ca să-l aștepte. A trebuit să prezint o cerere invocînd *habeas corpus*[1] și numai așa a acceptat, dar mîrîind. E ilegal să ții un om arestat mai mult de douăzeci și patru de ore, fără judecată. Vorba e că lucrurile stau cam prost pe la Umay și de aceea don Álvaro n-a putut să vină încă. Se aude că șuieră multe gloanțe pe-acolo și că ar fi oamenii lui El Fiero. Într-o noapte au atacat chiar conacul și au fost omorîți doi *caporali*.

Rosendo rămase uluit. Nu mai știa ce să spună.

— Eu, unul, Maqui. te-aș sfătui să-ți folosești trecerea pentru a pune capăt acestor agitații. Dumneata ești cel păgubit...

— Credeți că voi putea scăpa ?

— Da, dacă se aplică legea.

— Dumneavoastră sînteți foarte bun, don Correa, și mai credeți încă în lege. O să vedeți însă cum o să ne bage-n bucluc...

— Haide, Maqui, nu-ți pierde nădejdea. Declarațiile dumitale au fost foarte bune și nu trebuie să te lași...

— Mă apăr din obișnuință și pentru că adevărul se apără singur, dar cînd o începe înșelătoria aceea cu martorii, o să vedeți...

— În orice caz, e nevoie de dovezi...

— Așa o fi, don Correa ; deocamdată vă cer numai să le redați încrederea celor din comunitate, căci au mai multă ne-

---

[1] Lege adoptată pentru prima dată de Parlamentul englez în 1679, potrivit căreia orice mandat de arestare trebuie să fie motivat, iar persoana arestată adusă în fața justiției într-un termen cît se poate de scurt.

voie decît mine. M-am gîndit mult în bîrlogul ăsta și cred că n-o să scap...

Se lăsa înserarea și umbrele foișoarelor se alungeau în curte.

— Aș vrea să cereți pentru mine puțin soare. Sub pretextul că n-am voie să comunic cu nimeni, nici la soare nu mă scot...

— Bine, don Rosendo. Chiar acum o să cer asta și, de asemeni, să te treacă la comun. Asta e o celulă de pedeapsă, și „închisorile sînt locuri de securitate și nu de pedeapsă", zise Correa, amintindu-și un paragraf al unui oarecare legiuitor.

— Dumnezeu să vă răsplătească...

— Nu duce grijă de nimic. Mă înțeleg bine cu cei de la comunitate. Și ai încredere, auzi ?... Biroul meu e aproape, în strada bisericii. Trimite să mă cheme dacă ai nevoie de ceva.

Avocatul plecă și zgomotul pașilor lui se stinse curînd pe pămîntul bătătorit al coridoarelor. Rosendo îi păstra în ochi imaginea, brăzdată de zăbrele. Era tînăr, destul de oacheș, cu ochi sinceri și un zîmbet cam trist. Ce socoteli își făcea ? Nu vedea puterile uriașe împotriva cărora trebuia să se ridice, fără alte arme decît legea atît de plină de chițibușuri ? În orice caz, îl mîngîia gîndul că mai există oameni de inimă.

A doua zi, după-masă, Rosendo avu parte de soare. Închisoarea era o clădire veche, cu două curți ; îl duseră în cea interioară, unde se mai aflau o mulțime de întemnițați. Alții veneau printr-un fel de gang cu tencuiala coșcovită. Indieni și metiși de toate vîrstele și condițiile, de toate soiurile. Cei mai mulți purtau *poncho*-uri. Jacinto Prieto se înfățișă pe dată și-l strînse în brațe pe Rosendo : „Bătrîne, frate !" Bătrînul uscățiv dispăru în brațele fierarului. Prieto purta aceeași șapcă de totdeauna, aceleași haine de dril, aceiași bocanci grosolani. Trăind acum la umbră și departe de forjă, chipul îi era mai puțin înnegrit.

— Rosendo, așează-te pe scăunelul ăsta, așează-te, fă-mi plăcerea...

Fierarul ținea în mînă un scăunel.

— Nu, s-o sta pe el bine, dar și mai bine se stă pe jos...

— Nu, poftește aici pe scăunel. Eu stau în picioare, doar nu degeaba sînt mai tînăr...

Rosendo se așeză, dar Jacinto nu rămase în picioare, căci văzînd pe aproape un pietroi, îl aduse în brațe lîngă prietenul lui. Ceilalți arestați îl priveau cu admirație. Ce om vînjos don Jacinto ăsta !

— Privește, Rosendo, la curtea asta noroioasă și împuțită. Știi de ce ne aduc aici ? Din pricina unui jaf. Înainte ne scoteau la soare în curtea cea pietruită ; în fața foișorului, ca să nu ne vadă din stradă, erau niște uluce de lemn, cam atît de mari și foarte groase. Închipuie-ți, Rosendo, că subprefectul a băgat de seamă că erau de nuc și le-a vîndut, împărțind cîștigul pe din două cu primarul. Așadar, pentru niște nenorociți de zece ori douăzeci de *soles*, ne aduc aici. Ca să nu se vadă din stradă soarta amărîtă a celor închiși, ne-au lepădat pe pămîntul ăsta jilav și morcilos...

Acea parte a închisorii era foarte dărăpănată. De pe acoperișuri se scurgea apa prin numeroase burlane, iar foișoarele și sălile, toate crăpate și de nelocuit, duhneau a umezeală. Curtea însăși n-avea decît o bucată zvîntată de soare, unde se așezau ori se plimbau întemnițații. Restul era plin de noroi și de apă stătută, deasupra căreia plutea un strat de mîzgă verde. În fund, un acoperiș năruit dădea la iveală un perete vechi, măcinat de ploi. Tot ce se putea vedea aici era destul de trist și încă și mai trist dacă te uitai la oameni. Indieni desculți, cu *poncho*-uri zdrențuite, vlăguiți și slabi, ca niște animale înfometate. Cei care erau la dispoziția domnului judecător primeau douăzeci de *centavos* pe zi pentru hrană și alte cheltuieli. Cum să fie posibil un asemenea miracol ? Nefamiliștii, care n-aveau pe nimeni să-i ajute, se țineau cu floricele de porumb, coca și bruma de resturi de la alții. Iar cei aflați la dispoziția subprefectului o duceau și mai rău. Nu primeau nimic și, ca să poată ieși de acolo, dacă era cumva cu putință, trebuiau să plătească „întemnițarea". Dacă n-aveau banii necesari, subprefectul deschidea porțile vreunui antreprenor de *haciendas* ori de mine, care le dădea un avans în contul muncii viitoare. Metișii închiși, afară de rare cazuri, n-aveau nici ei condiții mai bune. Mai toți erau orășeni și, fiindcă purtau haine de dril „făcute la fabrică", se simțeau superiori țăranilor.

— Și nu pățești nimic dacă vorbești așa, împotriva lor ? își întrebă Rosendo prietenul.

— Ce să pățesc ? Aici, printre nenorociții ăștia, sînt cîțiva ciripitori, dar eu dinadins vorbesc, ca să mă audă, să se știe.

— Nu, Jacinto, cred că nu faci bine...

Înfrățiți de nenorocire, începură să se tutuiască.

— M-au dat o dată în judecată ; mai mult ce-o să-mi mai facă ?

În vremea asta, soarele îi pripea în spate, încălzindu-le trupurile și dezmorțind balamalele ruginite ale oaselor. Închisoarea te învață multe lucruri... Te învață ce înseamnă un dram de soare, sau o fîșie de lumină cernută printr-un cer înnourat. Lumina, prietenă a vieții și scumpă ochilor. Numai cînd ieși de la întuneric îți dai seama cît de mult ți-a lipsit. La lumină vezi formele și culorile și măreția lumii, chiar dacă pentru moment ea se află dincolo de bariera neagră a zidurilor.

Noaptea, deținuții obișnuiau să cînte, mai cu seamă metișii. Indienii preferau să cînte din nai sau din flaut. Un metis din acel oraș, de fel din cartierul Nuestra Señora, se jeluia, plin de tristețe :

La vreo douăzeci august
m-au băgat la închisoare,
m-au băgat într-o celulă
fără zi și fără soare
ay ay, ay
fără zi și fără soare

Rosendo ascultă, lipit de ferăstruică, mestecîndu-și coca. Cîntecele astea îi mai abăteau gîndul de la locurile lui natale, apropiindu-l de oraș. Înainte nu le prea ascultase, pentru că prefera să audă *huainos*, cu lirismul lor dulce.

Hrubă de dureri și jale
plină de-ngropați de vii
unde uită-te pe tine
frați, prieteni și copii
ayayay
frați, prieteni și copii.

Vocea metisului, puternică și tremurătoare. sfîșia noaptea. Curgea domol și cam monoton la început, dar pe urmă se întețea, învolburîndu-se îndelung la *ayayay,* pentru a se prăbuși apoi, deplîngînd nenorocirea cu accente dezolante.

Crudă temniță din Lima
din var stins și cărămidă
unde se-mblînzesc vitejii
și plîng toți de grea obidă
ayayay,
și plîng toți de grea obidă.

Cîntecul acela trist le plăcea tare mult deținuților. Găseau în el mai mult sau mai puțin propriile lor nenorociri. Iar închisoarea centrală din Lima. clădirea din capitală cu cea mai mare faimă în toate regiunile din Peru, își înălța, la sfîrșitul cîntecului, umbra ei tragică.

La ora nouă trebuia să se facă liniște. Iar la douăsprezece începea strigătul santinelelor : „Unu... doi... trei... patru". Primii trei își strigau numerele de undeva de pe acoperiș. Numărul „patru" răsuna pe foișoare, trecînd prin fața celulelor. Cînd vreunul nu răspundea, însemna că-l biruise somnul și atunci se duceau să-l trezească. În liniștea nopții, strigătele, prelungite de ecou. deveneau un urlet lugubru care chinuia veghea ori visele de libertate.

Într-o zi. Jacinto Prieto sosi foarte vesel în curtea însorită.

— Știi ceva, Rosendo ? Mi s-a întors băiatul. Era și timpul. A făcut armata, doi ani încheiați. Cine știe ce i-a spus paznicului, de m-a scos să-l văd, deși nu era duminică ! Se ține foarte drept și e vînjos și are galoane de sergent-major pe mînecă. E bărbat în toată firea, ce mai ! Acum o să lucreze la fierărie, poate c-o să mă și scoată de-aici. Ce fericită o fi biata maică-sa ! Băiatul meu, ce bine-mi pare că mi s-a întors băiatul !...

Cît fusese ținut la secret, Rosendo nu avusese voie să se prezinte la vorbitor duminica. Ai lui. după ce se rugaseră zadarnic să-i lase să intre. fuseseră nevoiți să se întoarcă acasă. Dar veni o nouă duminică, cu așteptarea neliniștită a orei fixate și. în sfîrșit, după-amiaza, cu sosirea vizitatorilor.

Rosendo îmbrățișă pe Juanacha, pe nepoțel, pe Abram, Nicasio, Clemente Yacu, Goyo Auca, Adrián Santos și pe încă vreo cîțiva. O părticică din scumpa lui comunitate se afla acolo, privindu-l, vorbindu-i, aducîndu-i daruri modeste.

Clemente îl informă despre adunare și tot ce se petrecuse acolo. Nu știau nimic limpede despre atacul de la Umay și despre moartea celor doi *caporali*. Mergea vorba că jandarmeria avea să pornească în urmărirea lui El Fiero Vásquez.

Fără a lua seama la cele spuse de Clemente, Juanacha vorbea și ea, povestind că se sculaseră cu noaptea-n cap ca să ajungă la timp și că, din lipsă de cai, unii rămăseseră acasă, dar aveau să vină duminica următoare și că... Rosendo, atent la cuvintele lui Yacu, n-o prea înțelegea, dar timbrul acelui glas iubit, limpede și puțin metalic, îi făcea bine, ca unele crîmpeie de melodii care ne urmăresc cîteodată, ducîndu-ne cu gîndul la întîmplări plăcute din trecut.

Se așezară în cerc și bătrînul începu să se joace cu nepoțelul. Era cel mai mic dintre toți, dar începea să meargă și zicea *taita*. Correa Zavala le relatase cu cîteva zile în urmă amănuntele interogatoriului și ei se arătau plini de o nouă încredere, pe care Rosendo se feri să le-o spulbere. Jacinto veni însoțit de băiatul lui :

— Nu-i așa că-i o mîndrețe de flăcău ? I-am spus să vină în uniformă și m-a ascultat. Dă bună ziua, Enrique... Nu-ți mai amintești de prietenii noștri de la comunitate ?

— Ba cum de nu ; nu vă sculați, don Rosendo...

Îi întinse mîna, apoi tată-său porni cu el, luîndu-l de braț, mîndru de flăcăul voinic care-și purta semeț uniforma verde-gri, brăzdată la mîneci de două galoane roșii.

Cele două ore trecură foarte repede. Rosendo îl sfătui pe Clemente :

— Nu cumva să le dați vreun pretext să distrugă comunitatea cu forța...

În vreme ce-i plecau vizitatorii, Rosendo luă seama la singurătatea unui indian, lipsit și de prieteni și de daruri, care, așezat pe jos, își ferea de frig și de priviri trupul slab, prost îmbrăcat, sub un *poncho* jerpelit.

— Ascultă. îi zise, vino să mănînci...

Desfăcu merindele primite și indianul începu să mănînce cu lăcomie. Rosendo îmbucă și el ceva, dar zdrențărosul nu

se lăsă pînă nu goli tiugile. Pe urmă, paznicul veni să-i închidă. Cu toate demersurile apărătorului său, Rosendo era ţinut tot în celulă. Timpul trecea la fel de monoton și poate chiar mai încet.

Don Álvaro Amenábar y Roldán sosi la oraș pe neașteptate, aducîndu-și toată familia. Vestea pătrunse în închisoare, adusă de un jandarm.

— A sosit cocoșul cel mare, cu toată prăsila lui. Se grozăvea că oamenii lui au să-l prindă pe El Fiero Vásquez cu arcanul, și uite că acum a întins-o. Am auzit c-a venit pe drumuri ocolite și-i sigur c-o să ceară să ne trimită pe noi să-l vînăm pe El Fiero...

Primul lucru pe care-l ceru proprietarul a fost arestarea așa-numitului Nebunul Piérolist. Aflînd despre cupletele pe care nebunul le răspîndea, făcu puţin haz, dar îi spuse subprefectului :

— Ăsta merită puţină închisoare...

— Cîte zile, domnule ?

— Cum vei crede dumneata...

Nebunul Piérolist se pomeni într-o celulă aproape de a lui Rosendo, dar ceru cu atîtea ţipete să fie scos de acolo, încît se văzură siliţi să-l treacă la comun. Deţinuţii l-au primit în triumf și n-a trecut multă vreme pînă să înceapă să cînte, pe melodia unui *huaino,* versurile care-l făcuseră să ajungă la închisoare :

E pe-aici un moşier
mare şi-mbrăcat chiar şic,
dar se pare că-i lipseşte
numai inima un pic...

— Bravo !...

— Nebunul ăsta e cineva ! strigau deţinuţii...

Inima-i lipseşte, însă
face el cumva şi drege
că-n peoni preschimbă oameni
slobozi, ajutat de lege.

— Straşnic !
— Zi înainte, Nebunule, că ne mai alini amarul.

Unii-s doborîţi de frică
Alţii de vreo boală grea ;
înghiţind comunitatea,
va muri, căci s-o umfla.

— Bravo ! Bravo !
— Trăiască Nebunul ! Să ne trăiască !

Aplauzele şi uralele deveniră atît de zgomotoase, încît un jandarm le strigă să se potolească, că-s într-un stabiliment de detenţiune şi nu într-un grajd. Cînd se făcu linişte, Nebunul răcni obişnuitul lui „Trăiască Piérola !" O dată fusese întrebat de ce strigă aşa, iar el răspunsese simplu : „Fiindcă-mi place", fără alte explicaţii. Poate că nici nu ştia de conducătorul politic de la 1895 [1].

A doua zi, „la soare", Rosendo făcu şi el cunoştinţă cu Nebunul. Era un om de statură mijlocie, slab, cu ochii congestionaţi, cu cîteva fire de barbă. Îl salută pe Rosendo cu deosebită atenţie, exprimîndu-i totodată indignarea lui pentru acel samavolnic abuz. Trăia din ceea ce căpăta prin cîrciumi de la clienţii bine dispuşi, din dedicaţiile pe care le scria pentru unii şi alţii pe cărţi poştale şi din anunţarea vînzărilor la licitaţie pe care le făcea primăria. Acelaşi glas care-l aclama pe Piérola anunţa în gura mare : „Se scoate la mezat un taur şi o vacăăăă... Optzeci de *soleees*... Cine dă mai mult ? Să se înfăţişeze." Aşa suna formula. Cei interesaţi de vînzare se aflau de obicei în localul primăriei şi nu aveau nevoie de asemenea strigăte pentru a prinde de veste. Cînd se iveau supralicitaţii, cîte unul îl prevenea pe Nebun, care, din uşă, îşi repeta anunţul, schimbînd doar preţul. Nebunul mai era şi campionul poeţilor persecutaţi. În cursul vieţii, intrase de optzeci şi patru de ori la puşcărie pentru cupletele lui. Cunoştea puşcăria bine, cu toate tainele ei, şi se bucura de mare trecere printre jandarmi. Ca din întîmplare, de cum se aşeză la soare, făcînd gălăgie şi povestind snoave, se înfăţişă un jandarm cu o ilustrată reprezentînd o porumbiţă

---

[1] V. n. p. 191.

albă, care, cu o scrisoare în cioc, zbura pe un cer verde-albăstriu.

— Te place ori nu te place ? îl întrebă Nebunul.

— Nu pică ea chiar cu totul...

— Aha, atunci îți scriu ceva care-o s-o dea gata...

Nebunul scoase din buzunar cerneală și un toc cu coada scurtă și scrise :

Porumbița asta albă
duce un răvaș de-amor
și răspuns îți cere ție
plin de dragoste și dor.

Tu ascultă-mi tristul geamăt
Cum mă frîng și plîng și mor.
Dragostea ne-mpărtășită-i
lucru crud, chinuitor.

— Iată, asta face mai mult decît o găleată cu apă descîntată pentru dragoste, dar nu-ți iau parale, fiindcă sîntem prieteni.

Nebunul îi distră pe deținuți vreme de cinci zile, iar cînd i se dădu drumul, își luă rămas bun de la ușă : „Trăiască Piérola !"

„Unu"... „doi"... „trei"... „patru"...

Rosendo se obișnuise cu monotona numărătoare nocturnă. Uneori se gîndea la șarpele blestemat care-i ieșise în cale cîndva, demult. Bineînțeles că tot ce se întîmplase era prea mult ca să poată fi numai prevestirea unui biet șarpe. Dar răspunsul favorabil de pe Rumi ? Fără îndoială, îi răspunsese inima lui, acest munte roșu cu piscul întors spre pămînt. Rosendo se apropia tot mai mult de Pascuala, de Anselmo. Îi tot venea să se întrebe : „Ce-o mai fi cu ei ?" Îi simțea foarte aproape, de parcă ar fi fost culcați lîngă el, căpătîi lîngă căpătîi. Cu ei, întunericul era ușor de suportat.

„Unu"... „doi"... „trei"... „patru"...

Trebuia să și doarmă. Gemea oare cineva departe ?

Rosendo se apropie, puțin cîte puțin, de ceilalți deținuți. Indienii se simțeau oarecum străini de Jacinto Prieto. Bătrî-

nul alcalde le inspira mai întîi respect, iar apoi, cînd intrau în vorbă cu el, venerație. „Ești bun, *taita*." Cel mai zdrențăros dintre toți, slăbănogul pe care-l poftise să mănînce, îi povesti viața lui.

În chema Honorio și era singur pe lume. N-avea alte lucruri decît zdrențele de pe el și altă locuință decît închisoarea. Nu fusese întotdeauna așa cum îl vedea Rosendo acum — cu fața suptă, cu mîinile noduroase, cu spinarea adusă. A fost o vreme cînd era zdravăn și viguros, iar trupul lui sta, sub soare ori ploi, ca un copac puternic. Ce să mai pomenească de femei ? Îi plăcuseră și ele, iar cînd și-a ales o dată una, a fost drăgăstoasă și harnică. Întîmplarea a făcut să fie nevoie de un pod peste rîul Palumi și podul a fost declarat lucrare publică, așa că au început recrutările. Cine voia, mergea de bună voie ; cine nu, legat și mînat cu bîta. S-a dus și Honorio. Pod mare, domnule, tot numai de piatră și muncă berechet, parcă nu se mai sfîrșea. Lucrau din zori și pînă-n noapte, mîncînd ca vai de lume. Au terminat podul în șase luni. „Acum plecați !" Unii au primit cîte zece *soles*, alții numai cinci. Își lăsase fiecare o bucată din viață printre pietrele acelea și-i plăteau atît de mizerabil. Dar nu asta fusese lucrul cel mai rău pentru Honorio. Cînd se înapoiase la pămîntul lui, nu-și mai găsise nici măcar casa. Dăduse o molimă pe acolo și unii coloni fugiseră din pricina ei, iar alții muriseră. Stăpînul pusese să fie arse locuințele, ca să nu mai rămînă nici urmă de boală. Nimeni nu putuse să-i spună lui Honorio dacă părinții și nevasta lui plecaseră ori muriseră. Cînd a văzut cenușa colibei lor, și-a zis : „Sigur că au plecat. Cum erau să moară toți ?" O inimă iubitoare își face nădejdi orbește. Pornise atunci peste Cordilieri, umblînd într-una în căutarea părinților și a nevestei. De cîte ori zărea în depărtare vreo casă nouă, cu paiele de pe acoperiș încă galbene, își zicea că poate-o ridicaseră ei și că, fără îndoială, se aflau acolo. Cînd ajungea, își dădea seama că nu ei locuiau acolo. Oamenii îi dădeau cîte-o strachină de mîncare ori îl lăsau să plece flămînd — fiecare cît îl lăsa inima. Umblase multă vreme, de colo-colo, fără să-și piardă nădejdea. Cînd fusese luat la pod, nevastă-sa purta o fustă roșie. În acele zile de căutări, îi intrase în cap că ea trebuie să mai poarte încă fusta aceea și, cum vedea de departe o femeie cu fustă roșie, alerga s-o ajungă. Nu, nu era nevastă-sa. Era alta, care-l pri-

vea cu oarecare teamă, crezînd că vrea să se lege de ea. Spunea tuturora numele nevestei și al părinților și întreba dacă n-au auzit vorbindu-se de ei ori nu i-au văzut. Nimeni, nimeni nu-i văzuse și nici măcar nu auzise vorbindu-se de ei. Dîndu-și seama că toată truda lui e zadarnică, se hotărîse s-o ia înapoi, spre pămîntul pe care-l lucrase întotdeauna, pentru că-i era drag și mai păstra o nădejde în suflet. Avea să ridice o casă nouă, să are, să semene. Părinții și nevasta, aflînd despre terminarea podului, se vor întoarce și ei la *hacienda,* zicîndu-și că se vor întîlni. Nu se împăca de loc cu gîndul că se putea să-i fi pierdut.

Pe drumul întoarcerii, dădu într-un adăpost peste niște oameni care păzeau cîteva vite. Își găsi loc în adăpostul încăpător și adormi. În zori se pomeni arestat. „Ha, tîlharule!“ „Dar ce-am făcut?“ „Te-am prins; vrei să faci pe prostul, tîlhar păcătos!“ Hoții care, fără îndoială, stăteau să păzească vitele, o luaseră la fugă cînd văzuseră că vin urmăritorii lor. Honorio fu dus la închisoare. Nu putu dovedi ce făcuse de cînd terminase podul și îl arestaseră. Cînd le spunea că umblase să-și caute nevasta și părinții, i-o întorceau ironic: „Un indian să aibă asemenea sentimente? N-ar fi stat el așa de pomană dacă nu s-ar fi apucat să fure vite“. De unde să ia martori? Nu știa numele oamenilor pe care-i întrebase și desigur că ei nu și-l mai aminteau, fiindcă nimeni nu dă atenție unui biet străin care trece pe drum. O dată un jandarm plecase cu o misiune în altă provincie și Honorio îl rugase, cînd va trece printr-un anumit loc, să caute pe doi indieni care trăiau în două căsuțe vecine, una de trestie, alta de chirpici; ei îl găzduiseră într-o noapte, așa că să-i roage să vină să declare. La înapoiere, jandarmul i-a comunicat ce i-au spus oamenii: „Da, a fost într-o noapte aici un biet om care-și căuta familia și de care ne-a părut rău, dar nu mai știm cum arăta. Ce să te pui martor? Te mai pomenești și arestat că vrei să-i faci scăpați pe hoți.“ Era acuzat că furase douăzeci de vite. Nici ei nu-l puteau dovedi vinovat, dar nici Honorio nu-și putea dovedi nevinovăția. Toate aparențele erau împotriva lui, iar un *repuntero* susținuse că e unul din hoții pe care-i văzuse mînînd vitele cînd le scoseseră de la pășune, Indienii seamănă între ei și putea fi o confuzie, și pînă una, alta Honorio rămînea la închisoare. Așteptau să-i prindă pe complici. Cînd? De trei ani era închis, fără să aibă nici

schimburi, nici mîncare. Bietele lui zdrențe se făcuseră praf. Cu cei douăzeci de *centavos* pe zi își cumpăra uneori porumb, uneori cartofi sau coca. Se simțea ca un cîine care dă tîrcoale resturilor. De la un timp, chiar credea că nevasta și părinții îi muriseră, pentru că inima lui nu mai avea putere să nădăjduiască nimic. Frigul din închisoare îi pătrunsese în oase. Era foarte slăbit și bolnav și-l urmărea gîndul c-o să moară curînd...

Rosendo fu chemat la un interogatoriu suplimentar. Casimiro Rosas depusese declarație cum că vînduse lui don Álvaro Amenábar un taur negricios, proprietatea lui, și apoi, în prezența judecătorilor, îl recunoscuse ca fiind cel luat de la Rosendo cînd ieșea de pe imaș. Mai spusese și că marcajul purtat de taur era marcajul său. Rosendo întări declarația lui trecută și adăugă că, deși nu știa să citească, recunoștea marcajul comunității după formă. Era acela pe care-l avea taurul cel negricios. Correa Zavala ceru imediat o expertiză în privința marcajelor.

Metisul din cartierul Nuestra Señora, acela care cînta cîntece triste, era închis pentru „acțiune de război", cum zicea el. Era un om îndesat și purta întotdeauna o pălărie albă, garnisită cu panglici în culorile drapelului peruvian, și o cămașă galbenă, cu gulerul mototolit. Părea voinic, fapt dovedit și de procesul lui.

— Ei, ce dracu, te mai răzvrătești și tu cîteodată, iar cînd brațul răspunde, gata boroboața...

Își povestea mereu pățania.

Într-o seară, el și cîțiva prieteni se cinsteau cu *chicha* în localul unei femei poreclite „Prepelița" [1]. Dă-i cu ghitare, dă-i cu cîntece... și sticlele se adunau. Se îmbătară și le veni chef să danseze. Ah, ce *marineras!* Prepelița și alte femei, care apăruseră tocmai la timp, erau ca niște sfîrleze. Pe ei nu-i prea țineau picioarele să bată din tălpi. Și dă-i iar cu *chicha*. Între timp se iviră vreo douăzeci de metiși din cartierul Santo Cristo. „Nu găsiți, dragii mei — zicea inculpatul cînd povestea — că era o obrăznicie și o nerușinare să se vîre chiar acolo unde dansam noi? Pentru așa ceva își au și ei

[1] *La Perdiz.*

localurile lor şi se ştie că între cartierele Santo Cristo și Nuestra Señora e război de cînd lumea." El cu prietenii lui erau numai zece în acel moment, dar ce puteau face, dacă le era onoarea în joc ? Să ceară celor din Santo Cristo să se retragă ! Asta au și făcut. „Să plecăm ? zise cel mai obraznic dintre ei. Toate cartierele sînt ale noastre." Asta era mai mult decît puteau răbda cei din Nuestra Señora, așa că s-au încăierat pe dată. Dădeau cu pumnii, cu picioarele, cu capul. Femeile țipau. Bărbații răcneau. Se rupse o masă și inculpatul înhăță un picior. Înarmat cu măciuca lui, se năpusti asupra adversarilor. Fiecare lovitură dată însemna un om la pămînt. Orbit de furie și îmbătat de *chicha,* începu să croiască în dreapta și în stînga. Toți care se mai aflau în picioare o luară la fugă, cu femei cu tot, iar Prepelița, care nu fugi, ca să-și apere localul, căzu și ea, și după aceea se făli multe zile cu un cucui uriaș la cap. Acuzatul, văzîndu-se singur, se năpusti asupra cănilor, sticlelor, oalelor, pînă nu mai lăsă nici un vas întreg. Cînd veniră jandarmii, unii dintre cei doborîți se văitau de durere, iar alții beau *chicha,* care curgea pe jos. Așa a ajuns la închisoare. Norocul lui a fost că piciorul mesei nu era prea gros, așa că „a spart numai două capete și a rupt trei clavicule, două brațe și o mînă". Alții nu s-au ales decît cu niște cucuie zdravene. Prepelița s-a purtat bine : nu i-a pus la socoteală vasele sparte și nici *chicha* vărsată. E drept că — după cîte se spunea — avea conștiința cam încărcată, pentru că se lăsase curtată de adversarul cel obraznic, pe care-l primea destul de des în localul ei, ceea ce, la urma urmei, însemna o trădare față de cartierul Nuestra Señora. Bine cel puțin că obraznicul se alesese cu o claviculă ruptă și cu nasul turtit. Inculpatul știa toate aceste amănunte ale încăierării din ceea ce i se povestise și din explicațiile de la proces. El, personal, nu-și mai amintea nimic din clipa cînd apucase piciorul și se năpustise... „Nu găsiți, dragii mei, că a fost o «acțiune de război» și că nu trebuiau să mă închidă ?"

Intr-o noapte, poarta casei lui Amenábar se deschise și pe ea ieșiră cinci călăreți, care străbătură piața în galop și se depărtară curînd de oraş. Erau don Álvaro Amenábar, fiul lui cel mai mic, José Gonzalo, și trei *caporali.* Proprietarul îl ducea pe „Pepito" la un liceu din Lima și, afară de asta,

avea să ia măsurile necesare ca să asigure sprijinul guvernului pentru candidatura fiului său Oscar.

Pînă să se răspîndească a doua zi vestea prin oraș, călăreții se și aflau dincolo de podișurile înalte de la Huarca, poate chiar în altă provincie. Correa Zavala îl vizită pe Rosendo, iar acesta și spuse :

— E o ușurare...

Jacinto Prieto își zise că eliberarea lui se apropia. În timpul vizitei de duminică, cei din comunitate se bucurară, iar cînd vestea se răspîndi în așezarea lor, pînă și Artemio Chauqui spuse că recolta de orez avea să fie bună.

Unul din deținuții de la oraș, un anume Absalón Quiñez, un om cu față rotundă și vicleană, cu ochi vii și buze groase, era întotdeauna îngrijit pieptănat, iar costumul lui gri, nu tocmai nou, prinsese lustru de mult ce-l peria. Pantofii stăteau gata-gata să i se rupă și borurile pălăriei de pîslă neagră atîrnau, pleoștite, ca aripile unei păsări triste. Absalón cunoștea bine Coasta și se lăuda că e om cu experiență și că ar fi în stare, dacă or vrea, să înșele pe oricine. Era mereu foarte bine dispus și, ca toți deținuții închiși dintr-o pricină mai neobișnuită, îi plăcea să-și povestească întîmplarea, ca să uimească prostimea cu ea. Mai cu seamă îl impresionase pe un metis tinerel, închis pentru prima dată, pe care însă toți îl sfătuiau să nu se înhăiteze cu Absalón, dacă ține să nu se nărăvească la rele. Pe flăcău îl chema Pedro și fusese închis sub acuzația că furase niște capre.

Într-o zi, bătrînul alcalde îl auzi pe Quiñez povestindu-i lui Pedro isprăvile lui.

— Află de la mine că nu ești om pînă nu ajungi să cunoști litoralul, ori, cum s-ar spune, „să-ți faci udul pe plajă“. Și eu eram ca tine, un prostălău de muntean, pînă am dat o raită pe-acolo. Într-un rînd eram în slujba unui columbian, un anume Gonzáles, și mereu mă țineam după el, cărîndu-i un geamantan. Cîte lucruri avea în geamantanul ăla ! Sta parcă să plesnească. Pături, hîrtii, sticle de cerneală, fiindcă vindea cerneală, mostre de medicamente și mărfuri, fiindcă era și voiajor comercial. Și mai era ceva de care nu se despărțea niciodată, o mașinuță învelită în ziare. Știi la ce era bună ? La fabricat bancnote. Adică nu era chiar pentru asta, ci de luat ochii și, ca să te lămurești, așteaptă să vezi.

Sub pretextul afacerilor, patronul meu Gonzáles mergea de colo-colo și eu cu geamantanul după el. Cum avea ochi buni, nu-i scăpa nici un nătărău credul. Agăța omul, discuta cu el multă vreme, apoi se apucau să studieze „afacerea", mai întotdeauna noaptea, fiindcă numai noaptea, s-o știi de la mine, îți oferă ambianța de care ai nevoie pentru anumite lucruri. Ceva care nu place în toiul zilei poate plăcea la două sau trei dimineața. Gonzáles punea cerneală în mașină, băga cîteva hîrtii albe între suluri, apoi învîrtea de manivelă și, pe dată, ieșea bancnota falsificată, din alea de cinci *libras*[1], și atît de bine făcută, încît părea chiar adevărată. Bun... Alteori nu mai umbla cu povestea cu cerneala, ci zicea că imprimă banii falși cu o bancnotă adevărată : totul depindea de prostia „mușteriului". Adevărul e că, pentru a scoate bancnota frumoasă, nu făcea altceva decît o scamatorie. Celelalte, cu adevărat falsificate, ieșeau palide și numai un orb le-ar fi putut primi. Gonzáles scotea și bancnotele false și, cu tonul convingător pe care-l avea, cu privirea serioasă și cu aerul omului care cunoaște secretul de a face avere, le explica : „Celelalte bancnote au ieșit rău pentru că hîrtia asta pe care-o folosesc e proastă. Prima a ieșit bine, că am făcut-o din ultima foaie de hîrtie fină pe care-o mai aveam." Vorbea foarte deschis ; pe urmă adăuga : „Hîrtia fină e de un soi special și trebuie procurată de la Lima : e foarte scumpă". Clientul nu era mulțumit, sta la îndoială, iar el, după o vreme, zicea : „Eu nu am mulți bani și meseria asta de voiajor comercial, cu concurența care există, știi dumneata, nu-ți aduce nici măcar cît să trăiești. Sînt în căutarea unui om care să mă ajute la primele cheltuieli ; omul acela ești dumneata." Lăsa să treacă un timp și zicea, dacă celălalt era comerciant : „Dumneata ai putea să le strecori, una cîte una, în prăvălia dumitale. Dacă nu vrei să te ocupi cu asta, cunosc eu oameni care pot s-o facă. E vorba numai de procurarea materialelor." Gonzáles îi da înainte, cu pauze, orientîndu-se după mutra pe care-o făcea celălalt... Fraierul întreba : „Și cam de cît ar fi nevoie ?" Atunci Gonzáles, care cîntărea posibilitățile negustorului după specialitatea negoțului, cerea cinci sute de *soles*, trei sute ori două sute. Niciodată nu cobora sub două sute și uneori ajunsese chiar pînă la o mie. O dată am dat o lovitură și mai

[1] *Libra* — în Peru, monedă echivalînd cu zece *soles*.

bună. După ce lua suma, îl prevenea pe fraier că, îndată ce va izbuti să plaseze primii bani, va comanda mai multă hîrtie și producția de bancnote va spori. Își dădea cuvîntul de onoare și asociatul îi punea la dispoziție banii ceruți. Pe urmă nu mai dădea ochi cu el. Sau, dacă dădea, era tot una. Ba un necaz, ba altul... Au fost chiar cazuri în care asociatul a mai scos ceva bani...

Pedro îndrăzni să întrebe :

— Și poliția ?

— Ce poliție ! Se vede că ești un nătărău, habar n-ai de nimic ! Asociatul era tot atît de vinovat ca și Gonzáles și nu îndrăznea să deschidă gura nici măcar să salute poliția. Dacă patronul meu intra la pușcărie, intra și asociatul, pentru complicitate la falsificare de bani. Patronul meu circula cu mașinuța asta dintr-un oraș în altul. Nu trecea luna să nu găsească unul sau doi fraieri... Într-un rînd am găsit niște bogătași care nu erau chiar atît de fraieri și era cît pe-aci să ne-nhațe poliția pe care-o anunțase însă chiar Gonzáles. Dăduserăm peste niște granguri din districtul Lucma și nu mai e nevoie să-ți spun că lucmenezii sînt dați dracului, îi știe o țară-ntreagă...

— Sînt pomeniți destul de des ! exclamă Pedro și glasul lui, pentru prima oară, răsună cu admirație.

— I-am întîlnit la Trujillo ; patronul meu a aranjat ca să le fie prezentat ca din întîmplare și a băut cîteva pahare cu ei. Pe urmă, un prieten de-al lui le-a spus „în secret“ celorlalți că „domnul acela“ putea să-i facă să cîștige o groază de bani ; din una, din alta, s-au împrietenit ; azi strecura unul o vorbă, mîine celălalt dădea un răspuns. Și uite-așa, pînă cînd, în sfîrșit, asociații au dat două mii de *soles* și s-au înțeles să treacă îndată la fabricarea banilor. Dar, pentru că-l zoreau, Gonzáles le-a mai cerut o mie de *soles*. Atunci tipii au devenit violenți și l-au amenințat pe patron cu moartea. Doi din ei au venit la noi la hotel și n-am mai putut s-o ștergem. N-aveam încotro, trebuia să riscăm jocul. Așa că ne-am dus să începem fabricația. Înainte de asta însă, Gonzáles s-a înțeles cu un om de-al lui : „Dacă nu ies pînă la trei, pune poliția pe urmele lor“. Geamantanul era mai plin ca oricînd : mașinuța, o grămadă de hîrtie și diferite sticle cu tot felul de lichide. Povestea se petrecea într-o odaie de la periferie. După ce au închis ușa cu cheia, lucmenezii au scos

revolverele. Ce mai vorbă, Smith Wesson veritabile, nichelate! Am văzut că patronului îi tremurau puțin mîinile. Asta nu i se mai întîmplase niciodată, așa că am cam băgat-o pe mînecă și eu. Nu mai era de glumit... Gonzáles a scos și-a pus pe o masă tot ce avea în geamantan: blestemata aia de mașină, hîrtia, tăiată dinainte pe mărimea bancnotelor de cinci *libras*, sticlele. Proceda calm. Vezi că dinadins căuta să întîrzie, ca să pară totul firesc; nu voia să le vorbească de nereușită prea curînd, ca să nu le miroase ălora a escrocherie. Era mare coțcar patronul cu toate că abia știa să scrie și să citească. Mai trebuia să dea timp și poliției să vină, dacă s-ar fi încurcat ițele. A vărsat lichidele într-o chiuvetă, pe urmă a băgat acolo foile de hîrtie, cu mare grijă, ca să le umezească, apoi a început să le scoată și să le pună deoparte. Ceilalți priveau, fără să scoată o vorbă, cu revolverele în mînă. Se vedeau țevile lucind. Gonzáles mi-a povestit pe urmă că în clipele acelea avea un gust amar în gură. De unde naiba să scoată bancnotele? Dar el își avea planul făcut și, din cînd în cînd, arunca o privire la ceasul de la mînă. Dacă planul dădea greș și nu venea poliția, era un om mort și eu de asemenea. Între timp l-a chemat pe unul dintre asociați: „Priviți, sîntem la prima parte a procedeului", și îndruga verzi și uscate... Deodată, bum!... Hîrtia și lichidele s-au aprins făcînd o vîlvătaie care ajunse pînă la tavan și-i făcu pe toți să alerge la ușă. Materialele au ars cît ai zice pește. Cînd s-a potolit focul, Gonzáles a explicat totul: căzuse o scînteie din țigara de foi pe care acționarul o ținea între degete, provocînd incendiul. O adevărată pacostea. Ceilalți au mîrîit totuși, reproșîndu-i că trebuia să le fi atras atenția să nu fumeze. Patronul a rezistat zîmbind la toate blestemele și le-a propus să mai dea două mii de *soles* ca să comande alte materiale la Lima. Cel mai al dracului dintre ei, sau poate cel mai zgîrcit, a început s-o scalde, chipurile că trebuiau să se întoarcă în orașul lor pentru niște treburi urgente și că au să mai vadă. Povestea a fost amînată pentru altă dată. Patronul a împachetat mașina și am ieșit cu toții. La un colț de stradă și-au luat rămas bun și, după ce am mai cotit de cîteva ori, ne-am întîlnit cu omul patronului. S-au uitat la ceasuri. Mai erau cinci minute pînă la trei. Am oftat cu ușurare și ne-am dus să tragem o dușcă.

— Prin ce întîmplări ați trecut! zise Pedro, privindu-l tot mai admirativ pe Quiñez.

— Și prin cîte-o să mai trec! Totul îmi spune că isprăvile mele nu s-au terminat. Nu-mi stă în fire să mă dau bătut. Asta e povestea cu bancnotele. Mai e și povestea cu comoara îngropată, cu cel care închiria locuințe, cu trimiterea de bani și altele... Cea cu bancnotele, cum vezi, am învățat-o de la patronul meu Gonzáles, care, din păcate, s-a întors în țara lui, iar pe celelalte de la un peruvian pe care mi l-a prezentat el. Povestea cu comoara îngropată știu s-o fac de minune, dar, dacă n-ai decît niște ajutoare tîmpite, se duce dracului totul. Figura cu comoara am vrut să i-o fac chiar preotului de-aici, din orașul ăsta. M-am dus la el și, făcînd pe bisericosul, i-am spus: „Părinte, ieri, în timp ce ascultam slujba ținută de dumneata am avut o vedenie: se făcea că în biserica asta bătrînă se află îngropată o comoară. Poate că iezuiții..." Află de la mine că e bine să pomenești de iezuiți, cînd e vorba de comori ascunse în biserici; ei au faima că au îngropat multe. „Ce spui?" mi-a zis preotul. I-am vorbit de comori, spunîndu-i că am mai găsit vreo zece și s-a învoit să căutăm, dar numai noaptea, fiindcă ziua biserica e plină de babe cucernice. Primele nopți a stat cu mine, dar pe urmă l-a apucat somnul și m-a lăsat singur. „S-a făcut treaba, Absalón", mi-am zis. Aveam pregătită o ladă veche, căptușită cu piele, cu lucruri care păreau de aur dar erau de tombac. Am săpat o groapă adîncă, am vîrît lada în ea și am astupat groapa, dar nu de tot, așa ca să se vadă că am săpat cîtva. A doua zi m-am dus la preot: „Părinte, de data asta sînt sigur că dăm de comoară: pămîntul e afînat și merge cazmaua ca-n brînză." Preotul m-a întovărășit în noaptea aceea și-a stat chiar el cu lanterna să-mi lumineze. Eu săpam, apoi scoteam pămîntul cu o cazma, asudînd și chemînd toți sfinții în ajutorul nostru. La timpul potrivit, cazmaua s-a lovit de ladă. „Sfîntă Fecioară!" Mi-am făcut cruce și am împreunat mîinile privind către cer și preotul a făcut la fel. Pe scurt, am scos lada și am dus-o acasă la preot. Au apărut din ea două tăvi strălucitoare, un potir și încă vreo cîteva lucruri, toate de aur. Am astupat groapa și i-am spus preotului, făcînd pe omul cinstit: „O parte trebuie s-o dăm statului, după lege." Preotul mi-a răspuns: „Nu, fiule, ce-ți vine-n minte! Bogățiile astea, cum ai spus, au fost ale iezui-

ților și statul n-are nici un drept. Am prieteni, o să vînd lucrurile pe ascuns și împărțim cîștigul.“ Totul mergea strună. L-am chemat pe ajutorul meu și i-am spus : „Du-te în capitala provinciei vecine și trimite-mi o telegramă în care-mi spui că mă aștepți urgent ca să încheiem vînzarea de mărfuri de care am vorbit.“ Aveam de gînd să mă duc cu telegrama la preot și să-i spun că mă aștepta o afacere bună în orașul învecinat și că nu puteam să mai rămîn aici pînă vindea lucrurile, așa că să fie bun să-mi dea partea mea în bani. De bună seamă că s-ar fi gîndit să mă înșele, dar, în cel mai rău caz, tot aș fi primit cinci sute de *soles*. Numai că dobitocul meu de ajutor, fie că nu m-a înțeles bine, fie că a vrut să facă pe deșteptul, a trimis telegrama chiar preotului. Suna așa : „Anunțați-l pe Quiñez că-l aștept pentru o vînzare urgentă de mărfuri“. Ai mai văzut un dobitoc ca ăsta ? Preotul și-a dat seama imediat că nimeni n-avea cum să știe de relațiile noastre și a intrat la bănuială. Cum îi ciupisem înainte două sute de *soles*, m-a denunțat și a făcut pe omul cinstit, predînd comoara autorităților. Am aflat pe urmă că mai întîi chemase un argintar, ca să facă o probă și acidul dizolva obiectele de parcă ar fi fost din miez de pîine. Autoritățile au făcut și ele o probă, dar eu m-am apărat, chipurile, că n-aveam nici o vină pentru calitatea comorii. Expertizele făcute au dovedit însă că lada, pielea și chiar cuiele nu arătau să fi fost îngropate decît de cel mult o săptămînă. Am fost acuzat de escrocherie... Dar las că ies eu de aici, ies... Știu eu niște lucruri nu prea cinstite despre cîțiva granguri și știu și despre preot niște chestii... Dacă nu-mi dau drumul, am să spun la proces tot ce știu. O să vezi, Pedro. Cît despre povestea cu trimiterea banilor, clientul trebuie să fie foarte prost, dar se găsesc și din ăștia : închipuie-ți că într-un rînd...

Timpul cît le era îngăduit să stea la soare trecuse în ziua aceea și deținuții fură trimiși în celulele lor.

Ploaia e singurul lucru care noaptea sună la fel în închisoare ca și aiurea. Cădea pe olane, în curți, în băltoace, sporovăind pe limba ei, pretutindeni aceeași. Ziua era alt fel. Deținuții nu erau scoși în curte și stăteau s-o privească printre cele două rînduri de gratii. Părea un caier cenușiu care se destrăma la nesfîrșit, iar zgomotul ei era ca o gîngăveală

supărătoare sau cel puțin inutilă și chiar stupidă. Urîtul, împletit cu umezeala rece, făcea trupurile să se zgîrcească.

Într-o zi, un indian cu gesturi ca de apucat veni să se uite în ochii lui Rosendo. de parcă ar fi vrut să-și ghicească în ei soarta. Părea nebun. Nenorocitul zise „da, da", apoi adăugă : „șuvoi de sînge". Pomenea de o căsuță la munte și „ce-o să se facă ?" *Poncho*-ul ăsta îl apăra, da, dar era al altcuiva, de-aia îi ajungea pînă la călcîie. Mortul, mortul, nu putea să-l dea jos de pe el și era în coca. În boțul de coca era sînge, sau poate un mort mititel, dar cu trăsăturile celui mare. Mortul cel mare se culca noaptea peste el ca să-l strivească și el zicea : „Pleacă, mortule". Îi dăduseră cu un par în cap și văzuse niște lumini. Avea două oi la pășune, iar mortul nu umbla, ci zbura. Și un măgăruș care mînca sare din mîna lui și mortul se uita... „*Taita,* vrea să mă omoare pentru oița mea neagră". „Mortul, mortul"... Nenorocitul se lăsă pe pieptul lui Rosendo, iar acesta îi deschise brațele și-l apără de mort strîngîndu-l la el. Bietul indian plîngea ; Rosendo plînse și el.

Printre întemnițați se mai aflau șase indieni, dintre care două femei, acuzați de răzvrătire și atac împotriva forțelor armate. Erau de fel de pe coastele muntelui Suni și mîncau numai o dată pe zi grîu fiert, pe care femeile îl pregăteau pe o vatră durată în fundul ogrăzii. Foarte uniți, mereu împreună, păreau un singur mănunchi de nenorociri.

Patru jandarmi se duseseră pe Suni la vremea recrutării și înhățaseră tot atîția flăcăi. Acuzații, dintr-un loc potrivit al drumului, aruncaseră lasourile asupra jandarmilor și-i doborîseră de pe cai, înlesnind fuga celor prinși.

Autorii atacului erau închiși de doi ani. Ca să li se cerceteze cazul, trebuiau să fie transferați la Piura, unde se afla comandamentul zonei militare din nord. „Unde o fi Piura ?" întrebau ei mereu. Cei care știau le spuneau că Piura era dincolo de cei din urmă munți, după ce treceai de o mare întindere nisipoasă. Era, așadar, foarte departe. Dar niciodată nu le venea să creadă și, la prima ocazie, întrebau pe altul. Răspunsul era același. Ce departe !

Abia așteptau să-i ducă o dată acolo. Habar n-aveau că săvîrşiseră un delict atît de grav. N-avea cine să le cultive răzoarele, familiile lor îndurau tot felul de necazuri, iar animalele li se pierdeau ori mureau. Voiau să-i ducă o dată, ca să știe ce au de făcut, dar nimeni nu-și mai amintea de ei.

In timpul vizitei de duminică, un indian îi spunea altuia, dat în judecată pentru răniri :

— M-am gîndit să vină Filomena, să plîngă în fața judecătorului, în vreme ce-o să dai tu declarația... Să plîngă mult, poate judecătorul o să se înmoaie...

După cîteva zile l-au chemat la interogatoriu pe indianul acuzat de răniri și s-a auzit de la ușa închisorii un plîns continuu, ascuţit şi prelung, sfredelitor...

Auzind bocetele, bătrînul alcalde se simți puțin rușinat, dar totodată înțelesese și ce însemna sclavia.

Intr-o noapte, în curtea pietruită răsunară copite de cai. Apoi se auziră, cu și mai multă putere, ieșind în stradă și depărtîndu-se. A doua zi, deținuții nu mai fură scoși la soare, sub pretext că avea să plouă curînd. Correa Zavala veni să-l vadă pe Rosendo și-i spuse :

— Nu v-au scos din precauţie ; n-au rămas decît cîţiva jandarmi, cu toate că s-au cerut întăriri și li s-a mărit numărul. Azi-noapte au plecat patruzeci şi se aude că merg să-l urmărească pe El Fiero Vásquez.

Vestea zbură din celulă în celulă, din sală în sală. Deţinuţii nutreau o simpatie fățișă pentru El Fiero Vásquez, pe care-l socoteau răzbunătorul tuturor împilărilor și nedreptăților.

— Trăiască El Fiero Vásquez !

— Să vină El Fiero Vásquez !

Zgîlţîiau ușile, strigînd și vociferînd. Lemnul scîrțîia, lacătele și lanțurile scrîșneau. Jandarmii de pază intrară trăgînd focuri de armă și deținuţii se adăpostiră după ziduri. Gloanţele ciuruiră ușile, înfigîndu-se cu zgomot surd în pereții din fața lor.

De cînd nu-i mai scotea afară, zilele treceau și mai triste, și mai monotone. Nu se știa nimic despre urmăritorii lui El Fiero Vásquez. Între timp, subprefectul, sub pretext că

provincia era agitată, aresta la oameni cu duiumul. Lua cinci *soles* de la fiecare arestat ca să-l pună în libertate. Și, atenție ! Nu cumva să mai tulbure ordinea publică ! Jacinto Prieto protesta în gura mare din încăperea unde fusese dus pentru a nu fi lăsat să vorbească cu Rosendo. Strigătele lui răsunau o vreme printre zidurile bătrîne și pe urmă se stingeau...

Rosendo începu să priceapă trăinicia gravă a zidului, pedeapsa lentă care-l face pe om să simtă suflul vieții și al morții. Zidul era o santinelă mută, un paznic de gheață, care închidea în realitatea lui tăcută drama obscură a unei lupte neclintite. Ca să-l pricepi, trebuia să stai în tăcere și în permanentă cumpănă între viață și moarte. Rosendo putu în sfîrșit să-l priceapă — așa cum era, bătrîn, cu glasul stins, cu ochii secătuiți și cu statura lui înaltă, acum doborîtă.

XII

VALENCIO LA YANAÑAHUI

PÎNTECUL CASIANEI creştea întinzînd fusta largă de lînă, mişcările începeau să-i devină greoaie, iar sînii i se umflau, dîndu-i o impresie de voluptate şi durere totodată. Toată făptura ei vădea avîntul unei zămisliri sigure şi fremătătoare. Rămăseseră tare singure; ea, Paula şi copiii lui Doroteo. Înlăuntrul ei zvîcnea o fiinţă nouă, pregătindu-şi venirea pe lume, şi iată că viaţa de afară era grea, plină de sărăcie, cu perspective triste care păreau că se zămislesc şi ele în adîncurile tragice ale vieţii. Ce o mai fi cu El Fiero Vásquez? Ce s-o fi întîmplat cu Doroteo Quispe? Cele două surori şi copiii se lăsau adesea în voia gîndurilor în singurătatea căsuţei de piatră. Ele ştiau de multă vreme ce înseamnă durerea şi le era cu neputinţă să se gîndească la situaţia lor fără ca posibilitatea nenorocirii să nu le apară ca o certitudine. Clemento Yacu veni să stea de vorbă cu Paula:

— Tu ştii obiceiurile comunităţii, Paula. Doroteo a plecat fără să lase pe cineva în locul lui şi nici n-a plătit zilele de lucru pe care nu le-a făcut. Şi, ce e şi mai rău, e faptul că voi nu faceţi parte din comunitate prin născare, iar copiii nu pot încă munci. A trebuit să lupt mult, la consfătuiri, pentru partea voastră de cartofi, de *ocas* şi *ollucos*. Regidorii se tem de judecata adunării. E drept că plecarea lui don Amenábar i-a mai liniştit puţin pe oameni, dar se găsesc întotdeauna destui cîrcotaşi. Sînt ca nişte mînji care nechează cu jind după păşunile de baştină...

Surorile tăceau, neştiind ce să spună şi nici unde voia să ajungă noul alcalde.

— Ceea ce se întîmplă e tare trist. Eu am spus la consfătuire că Doroteo nu e omul care să plece fiindcă i-e lene să muncească, ci din disperare. Dar ar putea totuşi să vă trimită ceva. Nu ştiţi nimic de el? Cu toate astea, duceţi-vă să vă luaţi partea voastră de produse. E drept, voi aţi muncit, iar cît despre partea copiilor, pentru care ar fi trebuit să muncească Doroteo, treacă de la noi de data asta! La împărţire am avut grijă să pun deoparte şi raţia lor. Recolta n-a fost îmbelşugată, dar o să fie mai bună anul viitor. Îngheţul a cuprins

tot podișul și n-am putut încă să cultivăm cum trebuie pămîntul ăsta...

Clemente mai vorbi o vreme despre pămînt. La urmă spuse :

— Știi, Paula, trebuie să găsești un mijloc ca Doroteo să nu ne rămînă dator. Același lucru l-am spus și familiilor lui Condorumi și Jerónimo. Au mai plecat și alții, e drept, dar cu familie cu tot, așa că au ieșit din rîndul celor din comunitate, iar unii, mai tineri, n-aveau familie de întreținut... Tu, Casiana, o să naști curînd. În vreme ce unii membri ai comunității mor sau pleacă spre locuri depărtate, ceea ce e tot un fel de moarte, alții vin pe lume ; e bine, e bine. Nu-ți spun nimic de bărbatul tău, care n-a făcut niciodată parte din comunitate... Vă aștept, așadar, ca să vă dau partea voastră...

Recolta de cartofi, de *ocas* și *ollucos* se strînsese de cîtva timp, iar Casiana, cu toată sarcina ei, și Paula, lăsînd în grija copiilor treburile mărunte ale casei, luaseră și ele parte, opintindu-se să smulgă vrejurile și răscolind pămîntul cu niște otice lungi de lemn. Acum își dădeau bine seama : comunitatea, cu legile ei aspre, pretindea muncă oamenilor care nu se desprinseseră cu familie cu tot de ea și, prin urmare, nu puteau lăsa ca îndatoririle lor să apese pe umerii altora.

După ce ieși pe ușa scundă, încovoindu-și trupul lung, Clemente Yacu mai zise :

— Aveți încredere în mine și nu vă mai faceți atîtea gînduri negre. Totuși, ar fi bine ca Doroteo să caute să plătească, dacă nu vine... Cu tine, Casiana, e altceva, și cred că va trebui să ne mai schimbăm oleacă deprinderile... Nimeni nu poate avea o situație sigură, nici măcar comunitatea, și cu atît mai puțin femeile ai căror bărbați sînt urmăriți de jandarmi...

Paula și Casiana recunoscură că Yacu era un om bun și drept, dar că, oricum, se aflau într-o situație stînjenitoare. Mai aveau ele ceva din banii lăsați de bărbații lor, dar, prevăzătoare, nu voiau să-i cheltuiască. Dacă vor fi nevoite să plece ? Neînțelegerile dintre Artemio Chauqui și Porfirio Medrano continuau, iar dacă Medrano pierdea, aveau să fie năpăstuite și ele, ca venetice, cum erau socotite.

Potecile rămîneau pustii, nici unul din bărbați nu se ivea pe ele, iar silueta neagră a banditului părea să fi dispărut cu desăvîrșire din lume. Ce s-o fi întîmplat oare cu El Fiero ?

Ce-o fi cu Doroteo ? Era în martie și ploile se mai ostoiseră întrucîtva ; apa din pampa scădea, iar vacile, afundate pînă la burtă, păşteau cu lăcomie papura verde şi mustoasă. Pe costișă zburda turma de oi mițoase, a căror lînă crescuse neobişnuit de lungă din pricina frigului ; nechezatul cailor răsuna departe, pierzîndu-se printre stîncile înalte. Lanul de orz se întindea ca un lăicer, de un verde crud, în vreme ce *quinua,* în pîrgă, începea să prindă culoarea cenușie a maturității. Oglinda neagră a lacului Yanañahui sclipea în soare ; erau și zile în care piscurile scăpau de nori, iar cerul își arcuia și mai mult bolta albastră.

Oamenii ieşeau mai des din cocioabele de piatră şi se plimbau pe costișă sau se scăldau în bălțile de pe plai. Era, fără îndoială, o viață nouă, dură și aspră ca piatra, iar trupurile se bucurau de biruință, sigure acum de puterile și iscusința lor. Şi așa cum omul de la oraş se mîndreşte cu iscusința lui de a rezolva diferitele probleme pe care și le pune, tot așa cel de la ţară se bucură de vigoarea trupului, care-i îngăduie să biruie opreliștile ridicate în cale de natură. Pentru Paula şi Casiana altitudinea nu era o problemă. Crescuseră în asprimea podișului înalt, iar la Yanañahui își regăsiseră clima cu care erau deprinse. Altă dată se plîngeau de loviturile biciului, iar acum se temeau să nu-și piardă locul din comunitate. Dar pe cînd Paula trăgea nădejde că bărbatul ei avea să se întoarcă la țarină și va îndrăgi iar brazdele, Casiana, din noaptea cînd îl văzuse pe El Fiero în peșteră și, pe urmă, în fruntea oamenilor lui, dînd porunci, se deprinsese cu gîndul că asta era viața iubitului ei și că ogorul n-avea să-l mai recucerească niciсînd. Şi, cu toate acestea, privirile amîndurora scrutau zi de zi, cu teamă, munții din depărtare, unde poate li se hotăra soarta. Ce s-o fi întîmplat cu ei ?

Răbufnind din munte în munte, din pisc în pisc, o furtună de împușcături ajunse într-o zi pînă la așezarea lor. Venea, vădit lucru, de tare departe. Toţi oamenii ieșiră în pragul caselor, privind către creste. Uneori vîntul se răsucea spre ei și împușcăturile se auzeau ceva mai aproape. Nevasta lui Jerónimo Cahua plîngea, a lui Condorumi începu să se caţere pe o stîncă înaltă, în speranța că va zări ceva, iar Paula şi Casiana amuţiseră în tăcerea dureroasă cu care erau deprinse de cînd veniseră pe lume. Pentru prima oară, comunitatea era îngrijorată din pricina luptei îndepărtate a unor bandiți. Înainte, apa-

riția lui El Fiero avea mai degrabă ceva pitoresc, iar de proaspătul atac de la Umay se aflase abia după ce se terminase. Iar moartea lui Mardoqueo și a Ciungului fusese atît de învăluită în nenorocirea ce se abătuse peste întreaga comunitate, încît rămăsese departe, în urmă, în amintirea oamenilor, laolaltă cu apăsătoarea povară a acelor zile. Și iată că începeau iarăși împușcăturile și undeva, în munți, trei membri ai comunității își puneau acum viața în pericol. Aceeași mitralieră, care-l secerase pe blajinul Mardoqueo și pe Ciung, începu să sfîrtece munții. Apoi, ca o furtună care se potolește, bubuiturile se stinseră cu încetul, ca să răbufnească din nou, și, în sfîrșit, să se mistuie în liniștea nopții. A fost o noapte grea, de frămîntări, pentru femei, care au rămas cu urechea ațintită lipită de zidul moale al întunericului. Numai vîntul gemea. Zorile se iviră ca de obicei, învăluite în pîclă, iar cînd pîcla se destrămă, nu se zări țipenie de om pe drumuri. La amiază, munții răsunară iar de bubuituri, dar mai stinse și mai rare. Fără îndoială, jandarmii urmăreau ceata decimată. Iar la miezul nopții, tocmai cînd bezna era mai adîncă, răsună, de data asta, o rafală de împușcături repezi și furioase. Întunericul se înfioră de un tremur de groază, iar în pîntecul Casianei copilul zvîcni și se zvîrcoli de parcă ar fi presimțit lupta.

Vreme de două zile nu se mai auzi nimic, iar în a treia indienii văzură ivindu-se un om care cobora coastele muntelui El Alto. Nu venea pe potecă, ci umblase pe creste pînă ajunsese în dreptul caselor, iar acum cobora spre pampa aproape în linie dreaptă, fără alte ocoluri decît cele la care îl obligau stîncile ivite în cale. Casiana îi spuse Paulei :

— E Valencio, Valencio... El are obiceiul să meargă așa, tăind pe unde apucă...

Începu să le strige pe nevestele lui Jerónimo și Condorumi, și toate patru, strîngîndu-se laolaltă, cu copii și neamuri, rămaseră în așteptare. Cum mai veneau și alți oameni să vadă despre ce e vorba, grupul creștea. Ceilalți, cărora larma acestui du-te-vino le atrăsese atenția, priveau de pe prispele cocioabelor. Omul ajunse la marginea pampei și începu să pășească liniștit prin apă. Uneori îi ajungea pînă la brîu, alteori pînă la glezne. Se opri o clipă să se uite la păpuriș, smulse o mînă de ierburi de baltă și le zvîrli în sus, apoi își văzu de drum, lovind în treacăt, prietenește, cu palma, greabănul unei vaci întîlnite în cale. Dar cum înainta cu prea multă liniște și voie-bună, în

acele clipe de adîncă îngrijorare, nevasta lui Jerónimo începu să strige :

— Grăbește-teee... Grăbește-teee...

Auzind-o, Valencio ridică ochii și, cînd văzu grupul care se formase, iuți pasul, lăsînd dîre lungi și înspumate pe oglinda apei. Apoi străbătu coasta cu pași mari, în timp ce Casiana și Paula îi alergară în întîmpinare. Valencio păru foarte mirat de primirea ce i se făcea : nu le spuse însă nimic surorilor și privea cu vădită uimire grupul și oamenii ieșiți în uși. Ce rost avea toată comedia asta ? Cu surorile agățate de brațele lui, se apropie de grup. Pe un umăr avea pușca, iar pe celălalt o desagă.

— Sînt teferi ? îi strigă nevasta lui Condorumi, cu gîndul la cei din comunitate.

— Au murit cîțiva, răspunse Valencio privind țintă cu ochii lui mici și cenușii, peste care cădea umbra vechii lui pălării zdrențuite.

— Cine ? cine ? întrebară într-un suflet rudele.

— Mai mulți...

Casiana, care îl cunoștea mai bine, începu să-l întrebe cum se cuvenea :

— El Fiero Vásquez ?

— Trăiește.

— Doroteo Quispe ?

— Viu și el.

— Jerónimo Cahua ?

— Viu și el, cu o rană la picior.

— Eloy Condorumi ?

— Viu și el...

Grupul se înmulțise ; chipurile începeau să se însenineze.

— Și cei morți ?

— Cîțiva dintre ai noștri și dintre *caporali*...

Vreo doi-trei dintre cei care ascultaseră de la început se porniră pe rîs.

— Și cum e rana ? întrebă nevasta lui Jerónimo.

— Nu cine știe ce, dar o să rămînă șchiop...

Făcîndu-și loc, surorile îl duseră pe Valencio acasă și intrară înăuntru, urmate de nevestele lui Jerónimo și Condorumi. Valencio puse pușca într-un colț, căută în desagă și scoase o legătură albastră.

— Nevasta lui Condorumi ?

Aceasta întinse mîinile și el i-o dădu zicînd :

— Ți-o trimite bărbatul pentru cheltuieli.

— Ce cheltuieli ?

— Așa a spus el, pentru cheltuieli.

Cu aceleași cuvinte dădu nevestei lui Jerónimo o legătură roșie, iar celor două surori le dădu desaga.

— Și ce-a fost ? Ce s-a întîmplat ?

— Păi, o-ncăierare, cu poterele...

Valencio primi o tiugă bună de cartofi și alta de *ocas* și începu să mănînce tacticos, uitîndu-se la bulucul curioșilor care-l urmăreau de afară cu gurile căscate. După ce goli tiugile, se întinse chiar pe locul unde se afla, pe pămîntul gol, spre marea uimire a curioșilor, și adormi curînd. De bună seamă era în urmă rău cu somnul, fiindcă nu era încă noapte. Apoi curioșii plecară unul cîte unul și femeile putură cerceta pe-ndelete desagele. Basmale frumoase, pînzeturi și bani, mulți bani în *libras* de aur și *soles* de argint. Le ascunseră pe toate într-un ungher, sub o albie răsturnată, și seara trimiseră după Clemente Yacu. Valencio dormea buștean, așa că puteau vorbi în voie. Alcaldele aminti că Doroteo datora comunității treizeci de *soles*. Paula scoase un pumn de bani și, cum Clemente era cel care știa mai bine să socotească, numără treizeci de *soles* pentru datorie și încă cincizeci, pe care surorile îi dăruiră „pentru apărarea preaiubitului bătrîn Rosendo".

Valencio avea *poncho*-ul pătat de sînge și răspîndea o duhoare dezgustătoare. Respira zgomotos și din cînd în cînd, rostea prin somn : „Ah, ah, poteraș albastru". Fața îi era aproape neagră și impresia de sălbătăcie și stupiditate pe care ți-o făcea de obicei dispărea cînd, ca acuma, avea ochii închiși. Se trezi în după-amiaza zilei următoare și Casiana îl întrebă :

— Ai să pleci ?

— Rămîn.

— Ce-a zis El Fiero ?

— Să vă țin tovărășie și să muncesc.

Supunîndu-l unui interogatoriu lung și amănunțit, surorile izbutiră să afle că, în prima zi, jandarmii îi atacaseră cu o furie năprasnică ; tîlharii, care în momentul atacului nu-și mai aveau sălașul la peșterile pe care le știa Casiana, o luaseră la fugă. Pe urmă, din porunca lui El Fiero Vásquez, formaseră două cete. Una se făcuse că înaintează printr-o anumită parte,

pentru a-i ataca pe jandarmi. Observînd ceata, poterașii se pregătiră să reziste peste noapte în acea parte, dar cealaltă ceată le-a căzut în spate, atacînd pe neașteptate și violent. Vînjosul Condorumi înhățase mitraliera, pe care poterașii o aruncaseră într-un lac ceva mai mic decît Yanañahui. Apoi fugiră spre sud, lăsînd cinci morți și luînd cu ei patru răniți. Pe el l-au trimis la comunitate. Nu știa cîți morți avuseseră jandarmii. Asta era tot.

Trebuie să mărturisim că, de fapt, Valencio fusese trimis acasă din pricină că arătase un dispreț total față de orice pericol și o temeritate periculoasă nu numai pentru el, ci și pentru ceilalți.

Valencio înveli pușca într-o pătură și o ascunse în paiele acoperișului. Apoi se duse la lac, își spălă *poncho*-ul și îl întinse pe o stîncă, să se usuce. Se înapoie acasă, în bătaia vîntului, cu trunchiul lui puternic, cu mușchi vînjoși și piele oacheșă, iar oamenii care-l vedeau trecînd își ziceau : „Ce om, Valencio ăsta !" Și așa, gol pînă la brîu, începu să-și ducă traiul la Yanañahui. Capul lui tare pricepu unele lucruri, iar altele trecură numai pe lîngă ochii și urechile lui, fără ca el să le prindă înțelesul.

La vremea cînd ploile încetară, preotul Mestas apăru să țină slujba la sărbătoarea sfîntului Isidro ; membrii comunității ridicaseră lîngă capelă doi stîlpi de piatră, așezaseră pe ei un lemn de care au agățat clopotul și clopotul suna voios : bing-bang, bing-bang, iar munții îi răspundeau. Sau poate că și acolo trăgeau clopotele ? S-a băut *chicha* de sărbătoare, a băut și Valencio și pe urmă a adormit : dar sora lui, Paula, nu l-a lăsat : „Hai la slujbă". S-a dus și a îngenuncheat, fiindcă așa făceau toți ; preotul a băut ceva dintr-o cană mare, pe urmă i-a mustrat că nu zugrăviseră statuia sfîntului Isidro și nu-i făcuseră un lăcaș mai mare, în care să încapă credincioșii. Oamenii l-au asigurat că aveau să-i facă, dar că avuseseră multe cheltuieli cu noua năpastă, arestarea lui Rosendo, și preotul încheiase : „Dumnezeu să vă ajute !" Valencio nu știa cine e Dumnezeu și se gîndea c-o fi, poate, vreo căpetenie mai puternică decît El Fiero Vásquez.

Într-o zi s-au ivit doi poterași și el a vrut să-și ia pușca, dar cînd Paula i-a zis hotărîtă : „Vezi-ți de treabă !" s-a așezat în ușa casei. Poterașii au scotocit toată așezarea căutîndu-i

pe tîlhari, dar n-au găsit nici unul. Cînd au trecut pe lîngă Valencio, unul dintre ei s-a uitat lung la el și a rîs : „Ce pot să facă cretinii ăștia de indieni ?“ Valencio, care nu știa ce înseamnă cretin, și-a zis că de bună seamă n-a vrut să-l jignească ; altminteri i-ar fi spus „măgar“.

De la o vreme, mai cu seamă de cînd, într-o noapte, dăduse peste o pereche de tineri din sat care se hîrjoneau într-o căpiță de fîn, trupul lui sănătos începu să tînjească după o femeie. Îi povestise îndată lui Inocencio, cu care era prieten, și stătuseră mult de vorbă despre asta. Din ziua aceea Valencio își puse în gînd s-o lase grea pe Tadea, sora lui Inocencio, așa cum o lăsase El Fiero pe Casiana. Cînd o să iasă o dată din sat, avea s-o pună jos. Casiana o să nască în curînd și El Fiero îl trimisese la Yanañahui tocmai cu această însărcinare, de care nu suflase nimănui, nici chiar lui Inocencio, căruia îi destăinuia totul în vreme ce vedeau de vaci. Vacile îi plăceau mai mult decît oile și de cînd se zvîntase pampa, adesea se azvîrlea pe cîte un bidiviu, călărindu-l fără șa și fără frîu și gonind să adune vitele, iar oamenii îl priveau cu admirație și ziceau : „Ăsta da călăreț !“ Și-i mai plăcea să se ducă la lac, pe unde tihăraia era mai întinsă și unde rațele zburdau în tihnă. Se ducea noaptea, ca să nu-l observe și să zboare, și cînd prindea cîte una de gît, i-l răsucea și-i rupea beregata, ori, dacă nu, o mușca chiar de beregată și-i sugea sîngele. Și era bun sîngele de rață. Se ducea des în tihăraie, deși surorile lui mereu îi spuneau : „Ai grijă. Lacul ăsta e fermecat ; vezi să nu ți se întîmple ceva dacă te duci pe-acolo“. Totuși găteau rațele și erau bune cu cartofi. Și mai ziceau că nu era bine să se ducă pe la casele năruite din pricina unuia, Chacho, dar el se ducea înadins, ca să-l zărească, dar n-a dat de el niciodată. Nici vorbă că Chacho ăsta era un trîntor ; pesemne că-și petrecea vremea dormind, de vreme ce nu ieșea niciodată !

Dar, mai mult ca orice, îi plăcea să urce pe muntele Rumi și să tot privească într-una, ori să-i cerceteze urcușurile. De cum s-o naște copilul Casianei... Așa-i spusese El Fiero.

Quinua a fost culeasă, apoi a venit vremea orzului și treierișul a ieșit bine, dar oamenii duceau totuși dorul grîului și se plîngeau că n-au destui cai și nici *chicha* de ajuns. În vremea asta el a călărit pe deșelate, chiuind și hăulind, iar la sorocul cuvenit și-a primit mica lui porție de *chicha*. I-au

plăcut toate, afară de faptul că oamenii se plîngeau fără rost. Iar într-o seară, după ce s-a întunecat, a văzut-o pe Tadea cum se ducea după apă, cu o tiugă mare și galbenă, la un firicel care trecea pe la casele dărîmate. Fata a făcut un ocol ca să nu treacă pe la casele acelea și el a răsturnat-o într-o vîlcea. Tadea s-a opus, dar pe urmă a vrut și el a aflat cît de fierbinte și gingașă era femeia și trupul lui a simțit desfătarea și pe urmă s-a liniștit ; ea i-a spus că acum erau bărbat și nevastă și că trebuiau să-i spună lui Inocencio. Acesta a rîs și n-a avut nimic împotrivă, doar cît le-a spus să aștepte pînă la sărbătoarea cea mare, ca să-i unească preotul și să le facă rost comunitatea de o casă ; și așa era, fiindcă oamenii tocmai nălțau cinci case noi pentru cei care abia se cununaseră și ajuta și Valencio. Iar noaptea se întîlnea cu Tadea într-o scobitură a muntelui și toate erau bune.

La vremea ei, s-a ținut și adunarea. Oamenii au vorbit vrute și nevrute și iar au încercat să-l alunge pe Porfirio și pe toți cei care erau veniți din alte părți. Dar cînd Valencio a sărit ca ars și a răcnit : „De mine e vorba ?“, au rîs cu toții și s-au lăsat păgubași. Porfirio le-a vorbit despre albia de scurgere a lacului, care, cum văzuse el, cu ochii lui, se putea adînci, doar că mai trebuia să taie un canal. Le arătase că pampa se umplea de apă mai degrabă din pricină că n-are unde să se scurgă, decît pentru că s-ar umfla apele lacului și că pe plai se putea semăna cu folos. Unul, Chauqui, se ridică împotrivă-i, chipurile că trebuiau să lase lucrurile așa cum au fost întotdeauna și că Porfirio vrea răul comunității supărînd lacul ori pe muierea aia neagră, care putea oricînd să se ivească din apă. Auzindu-l, Valencio se gîndi că nu se arătase niciodată, cînd se ducea el să vîneze rațe, chiar cînd se afla prin partea unde apa era mai adîncă ; el se ducea cam prin dreptul stîncilor care dau spre Muncha, că acolo erau cuiburi, și nu se zărea nici o muiere, fiindcă de bună seamă că ea se afla mai la adîncime. Dar erau grozav de fricoși dacă se temeau de o muiere și el o să se ducă să vîneze rațe, iar dacă-l va lua la zor, avea să-și facă mendrele cu ea, punînd-o jos ca pe Tadea.

Toate ar fi fost bune, numai că unii oameni erau tare mîhniți din pricina lui Rosendo, despre care nu se știa cînd o să iasă din temniță. La rîndul său, Ambrosio Luma a căutat să-i convingă că trebuiau să facă rogojini și să ardă var, ca

să vîndă, și de atunci toți s-au apucat să împletească papură și să ardă niște pietre albăstrii și așa făceau rogojini și var și le duceau la oraș. A învățat și el, Valencio, să împletească și să ardă și a zis că nu vrea bani, ci pîine, și i-au adus o desagă plină și el i-a dat și Tadeei și pîinea era foarte bună. Noaptea, cerul se limpezea și ieșea luna și stelele sclipeau și copiii se duceau în pampa și strigau veseli : *„Luna, lunaaa!"* Și el își amintea de necazurile lui din copilărie și cînd vedea că aici nimeni nu e biciuit, toate i se păreau bune.

Și a venit și vremea tunsorii oilor și a tuns și el. Și nu venea nici un *caporal* să ia lîna, așa că rămînea a comunității. Tadea i-a spus că o să-i facă un *poncho* și el l-a vrut violet, cu dungi verzi și roșii, și așa i l-a făcut și a ieșit foarte frumos și toate erau bune și frumoase, iar cine se plîngea o făcea numai ca să-i necăjească pe ceilalți. Și Casiana sta să nască, iar el era foarte mulțumit cu Tadea și cu *poncho*-ul său cel nou și împletea tot mai multe rogojini, fiindcă voia să-i cumpere Tadeei o pînză de cămașă. Munții erau foarte înalți și cerul foarte senin și lacul lucea ca ochii Tadeei și toate erau bune și frumoase...

XIII

POVEŞTI ŞI ÎNTÎMPLĂRI DIN MINE

CALIXTO PÁUCAR străbătea în după-amiaza asta podișurile înalte de la Gallayán ; mai avea o singură zi de drum pînă la centrul minier de la Navilca. Auzise că la Navilca se găsește aur, argint și cupru și că cel din urmă miner cîștigă un *sol* pe zi. În drumul mare ce ducea la Navilca dădeau o mulţime de cărări ce coborau șerpuind pe toate povîrnișurile Anzilor. Pe una din ele Calixto zări apropiindu-se un ciudat alai de oameni urmaţi de cîţiva *caporali* și jandarmi. Bine legaţi, călări pe cai buni, cu puștile lucind în soare, paznicii smălţau fînețele cu pelerinele și *poncho*-urile lor. Deţinuţii, pe jos, doi cîte doi, prinși mînă de mînă cu cătușe, mergeau anevoie. Calixto se sperie, dar în cele din urmă se liniști, zicîndu-și că la urma-urmelor n-a făcut nici un rău, nu datorează nimic nimănui și-și văzu de drum.

— Stai ! îl strigă un *caporal*. Cum te cheamă ?

— Calixto Páucar.

Un alt *caporal* scoase o hîrtie lungă și începu să citească. în vreme ce deţinuţii se uitau cu milă la Calixto ; *caporalul* care-l oprise rosti iar :

— Se prea poate să fii un evadat ; e de ajuns să vezi mutra asta speriată pe care o faci...

— Nici nu știu ce e aia „evadat“, *señor*...

— Nu știi, hai ?

Cel care citea interveni, îndoind hîrtia :

— Aici e unul Calixto Parra...

— Vedeţi ? Sigur că și-a dat alt nume...

— Mi se pare că-l știu, rosti un al treilea *caporal*.

— Înhăţaţi-l ! porunci unul care părea să fie mai mare peste toţi.

În clipa aceea un deţinut se răzvrăti.

— E un abuz, ce Dumnezeu ! Nu l-am văzut niciodată pe vreo plantaţie și numai pentru că-i seamănă numele cu al altuia vreţi să-l nenorociţi. Se vede și după straie că n-a fost niciodată pe Coastă. Doar sîntem oameni, ce Dumnezeu ! Dacă-l luaţi, eu mă întind aici pe jos și nu mă mai mișc, chiar

dacă mă omorîți... Ba vom face cu toți la fel, nu-i așa, prieteni ?

Caporalilor și jandarmilor însă nu le ardea nici de răzvrătire, nici de popasuri în frigul de pe podiș, așa că-și continuară drumul. Afară de asta, fiecare dintre cei prinși însemna încă o pereche de brațe de muncă și trebuiau să se întoarcă acasă cu cît mai multe. Calixto se apropie de cel care, cu toată umilitoarea lui condiție de om în lanțuri, sărise să-i apere libertatea.

— Cum te cheamă pe dumneata ?

— Numele meu ? Ei, băiete, la ce bun ? Sînt un evadat. Așa le zice peonilor de pe plantațiile de trestie-de-zahăr care fug, sătui de sclavia asta. Rămînem mereu datori și, ca să ne ducem zilele, trebuie să cumpărăm pe credit de la prăvălie și niciodată nu mai scăpăm de datorii, ca să nu mai vorbim de blestematele de friguri, de vitregia muncii în acord și de brutalitatea *caporalilor*. Să nu cumva să te duci pe Coastă, băiete ! Acum unde te duci ?

— La mina de la Navilca...

— N-am fost pe acolo, dar îți doresc să nimerești bine. Și nu căuta să-mi afli numele, că tot n-o să mă mai vezi vreodată. Patronii taie și spînzură, își trimit *caporalii* să ne prindă și autoritățile le dau ajutor. Toate astea pentru o afurisită de datorie. O să ne sfîrșim viața prin plantații fără să fi știut vreodată ce înseamnă să mănînci o bucată de pîine în tihnă... Du-te, băiete, vezi-ți de drum, că ăștia sînt niște cîini...

Calixto urmări de departe ceata zdrențăroasă a încătușaților, dar nu se putu gîndi multă vreme la ea pentru că, pe neașteptate, apărură în zare uriașele coșuri de la Navilca. Prizonierii o luară pe alt drum, iar Calixto se îndreptă spre mină. Deodată se pomeni deasupra capului cu un funicular care ducea cărbuni în vagonete. De o parte cablul se pierdea printre înălțimi, iar de alta cobora spre Navilca.

Drumul coti și ajunse la Navilca în locul unde funicularul lăsa cărbuni din vagonete în seama unor muncitori cu pielea și hainele negre de la descărcat. Mai jos se aflau casele acoperite cu tablă, olane ori paie, iar în munții din apropiere, minele, vechi și noi, își căscau gurile negre. Turnătoria se găsea ceva mai departe, de cealaltă parte a unei prăpăstii peste care trecea un pod. Calixto merse așadar înainte. Sim-

ţea şi teamă, şi bucurie văzînd atîţia oameni şi atîtea lucruri noi : bucăţi de fier aruncate pe jos, camioane mici, altele mari, încărcate, altele închise, care duceau pasageri. Zgomotul făcut de camioane îl asurzea şi nu-şi putea da seama de unde se stîrnea atîta vuiet. Podul de ciment îi păru foarte solid şi zvelt. Pînă să ajungă chiar la Navilca, se şi lăsase seara. Întrebă pe un om cu haină de piele, care stătea în pragul unei prăvălii, cu cine putea vorbi pentru angajare şi el îi arătă o uşă, peste drum. Pe stradă muncitorii forfoteau, cu scule ciudate în mînă şi unii cu o lampă pe cap. Calixto ajunse la uşă, şi din prag văzu un om care citea ceva. Se îndreptă spre el şi îi spuse că vrea să se angajeze.

— Aha, răspunse omul, căruia îi tremura mustaţa cînd vorbea, vii tocmai la timp ! Muncitorii ăştia-s nişte catîri ! Aşa că vino liniştit luni, ai să intri într-o echipă. Acuma, du-te şi instalează-te la barăci, sectorul trei...

Omul ieşi în uşă şi arătă cu mîna :

— Dai după colţul ăsta, mergi cam o sută de metri şi, cum coteşti, pe dreapta, ajungi la sectorul trei.

Calixto merse după indicaţii şi ajunse în faţa bărăcii sectorului 3, dar neştiind să citească, şovăia. De dincolo de uşă se auzi un glas :

— Intră, asta e corabia...

— Sectorul trei ? întrebă Calixto.

— Sigur, treci...

Calixto intră. Era o baracă îngustă şi lungă, cu paturi de scînduri suprapuse de jos şi pînă la tavan, de-a lungul pereţilor. Unele erau ocupate de oameni care dormeau, altele lăsau să se vadă aşternuturi modeste, iar cîteva, numai scîndurile goale. Calixto nu ştia către cine să se îndrepte, cînd un rîs zgomotos izbucni de undeva de lîngă tavan. Omul coborî pe o scăriţă de fier şi-i spuse :

— Nu puteam să dorm. Ai să lucrezi în mină ?

— Poate. Abia am cerut de lucru...

— Fă-ţi culcuşul pe unul din paturile goale. Pe ăsta nu, uite... aici a zăcut bietul Cavas care a murit zilele trecute vărsînd sînge şi puroi pe gură. Blestematele astea de cuptoare !... Au stropit cu puţină creolină, dar cred că asta nu e de-ajuns. În ăsta poţi să ţi-l faci, da, cu toate că dobitocul de Ricardo, ăla care sforăie, zice că aici se întoarce sufletul răposatului Rufas.

Calixto se gîndi că o primire în care se pomenește de atîția morți nu era tocmai îmbietoare, dar tonul suna sincer, fără urmă de ostilitate. Își făcu așadar culcușul într-un pat nu prea sus, pentru că i se păruse că cel care-i vorbea coborîse ca de pe o șipcă pe care se cocoțează găinile, ca să doarmă. Avea deocamdată două *poncho*-uri și o pătură, pe care le scoase din desagă. Punînd deasupra și pe cel pe care-l purta, putea să înfrunte frigul. În mijlocul dormitorului era o sobă cu cărbuni. Cel care-l primise și care spunea că-l cheamă Alberto purta haine orășenești și, avînd chef de vorbă, îi zise, arătînd soba :

— De-o săptămînă ne-au pus sobă, ca să ne ducă, dar nu scapă ei de lovitura cea mare. Înainte, cărbunii erau numai pentru cuptoare și pentru granguri, dar nu scapă...

— De ce ?

— De grevă... Facem una strașnică și începem chiar mîine.

— Grevă ? Ce-i aia ?

— Încetăm lucrul pînă cînd ne vor satisface revendicările...

Calixto își făcu culcușul. Cum nu știa nici ce înseamnă revendicări, tocmai voia să întrebe, cînd se auzi o voce răstită :

— Ne lăsați o dată să dormim, papagalilor ?

Dar pentru că nici Alberto, nici Calixto n-aveau chef să se culce, ieșiră să facă o plimbare. Se înnoptase și, cu toate astea, străzile erau inundate de o lumină care nici nu se consuma, nici nu pîlpîia. Calixto învăță cum se numește lumina aceasta și încă multe alte lucruri ciudate. Dincolo de locuințe se înălța masa enormă, alb-roșcată, a topitoriei, brăzdînd cerul cu coșurile ei fumegînde. Treceau prin fața unor odăi din care răzbăteau niște cîntece cam hîrîite, de la gramofon, după cum află Calixto. Vru să intre, dar Alberto îl opri :

— Acolo-s pațachine ; ori vrei să te alegi cu vreo boală ca să-ți prăznuiești sosirea ?

Ce de lucruri noi ! Avu nevoie de o explicație foarte lungă. Prietenul său se prăpădea de rîs :

— Așa eram și eu cînd am venit, iar acum, cînd știu toate porcăriile astea și pe deasupra mă otrăvesc înghițind la gaze cu nemiluita, pot să zic că sînt civilizat...

Ceva mai departe era un bal, de unde se auzea o voce acompaniată de ghitare :

Se poartă rău cu mine
Gagica — ce să mint ?...
Am, totuşi, două mine :
De aur şi de-argint...

— Învaţă-le, să ştii să le cînţi cînd te vei întoarce la voi acasă ; astea sînt dansurile *marineras* din regiunea asta minieră...

Dar n-au rost cu o fată
Ca ea !... De dor mă frig
Că inima ingrată
Nu pot să i-o cîştig...

Se făcuse tîrziu și Alberto care ştia toate rosturile îl îndemnă :

— Hai să mergem la „Prinţul"...

Era o încăpere mare cu nişte mese de lemn de culoare închisă, în jurul cărora oamenii mîncau, beau și vorbeau. Calixto nu voia să intre, ruşinat de sandalele și de pantalonii lui de pînză, cum nu purta nimeni pe acolo.

— Intră, fricosule, că n-o să-ți zică nimeni nimic. Aici așa vin oamenii...

Alberto îl luă de braţ şi îl trase înăuntru. Ca să-i facă pe plac, alese o masă mai retrasă. Dar nimeni nu se mira de ţinuta lui Calixto, aşa că începu să-i piară şi lui teama. Mîncară, pe urmă Alberto comandă nişte *pisco* şi-şi scoase ţigările. Calixto băgă de seamă că pereţii erau murdari şi mesele soioase şi scrijelite. Minerii intrau şi ieşeau. Alţii rămîneau să bea şi să discute. Fumăria începea să-l înece.

La un moment dat intră un bărbat care părea foarte bătrîn, însoţit de doi sclivisiţi ; toţi îl salutau, zicîndu-i „don Sheque". Se aşezară la o masă, în apropierea lor, şi cerură de băut.

— Asta e don Sheque, zise Alberto, iar ceilalţi, nişte ziarişti care-au venit aici de ieri, în vederea grevei... Don Sheque e unul dintre cei doi bătrîni care mai există în Navilca şi, la drept vorbind, e un fel de cerşetor : trăieşte din ce capătă de la alţii...

Bătrînul gustă din whisky plescăind :

— He, bun mai e... Da, domnilor, eu sînt ăla, Ezequiel Urgoitia, cu toate că prin locurile astea cu hîrtoape și metale mi se zice mai degrabă „don Sheque"... Poreclele astea se lipesc de om ca guma de mestecat a americanilor ! Dumneavoastră abia ați sosit şi nu ştiţi încă asta ; la drept vorbind, nimeni nu știe, fiindcă n-au mai rămas decît doi oameni bătrîni pe-aici. Eu, care tot mă mai pot mișca, și „el Barreno" — „Burghiu", pe care l-au poreclit așa de tare ce era ; cu toate astea, acuma zace în pat înțepenit de reumatism. Dacă mai scapă cîte unul din mină (și e lucru rar să nu te înghită mina pentru totdeauna) atunci e vai de zilele lui... Bătrînul tuși. Vedeți și dumneavoastră : urîtă tuse. Îți trăiești viața înghițind la slin și pe urmă nu-l mai poți scoate din tine...

Bătrînul avea ochii tulburi și o barbă între sur și ruginiu. Pielea lui veștedă și gălbejită părea frecată cu oxizi, iar părul, rar și încîlcit, îi atîrna în șuvițe lungi pe gîtul murdar. *Poncho*-ul negru și soios îi ascundea trupul slăbănog și prost îmbrăcat. Avea o căutătură de om neliniștit, chinuit. Calixto se gîndi îndată la cei din comunitate, oameni cu privirea senină, cu fața liniștită și sănătoasă, în ciuda zbîrciturilor — și începu să înțeleagă deosebirea dintre viețile și îndeletnicirile lor. N-avu însă timp să-și facă prea multe socoteli. Bătrînul, rugat de ziariști, începu să vorbească, după ce mai goli un pahar.

— Mda, bun whisky... S-a scumpit, dar altădată îl beai ca apa. E drept că se întîmplau multe lucruri. Bine, domnilor, dacă-mi cereți, iacă, am să vi le spun. De aici, de pildă, nu se vedeau coșurile alea. Nimic, decît pămîntul negru și gura flămîndă tot sfredelea și iar sfredelea mina. Trebuia făcută o scurgere de apă prin spargerea unui pinten de piatră, ca să se poată urmări un filon sau nu mai știu ce... Și dă-i cu ranga, dă-i cu tîrnăcopul, dă-i cu sfredelul, dă-i cu praful de pușcă ! Una peste alta, n-aș putea să vă spun cît timp am ținut-o așa. Să vrei să dobori un stei cu praf de pușcă ! Și într-o zi, nenorocită zi, patronul meu, Linche, a murit și drept orice avere a lăsat în casă, nevestei și odraslelor, două lingurițe de argint. Halal moștenire la un om ca el ! Se ruinase cu încăpățînarea lui. *Gringo* țicnit ! Drept e că nimeni nu trebuie să-i zică altuia țicnit pînă nu chibzuiește bine. Poate că e mai țicnit unul care, știind că poate găsi ceva de preț, nu riscă totul ca

să dea de el. Asta ar fi un țicnit blajin ori neghiob — adică și mai rău. Acum mi-aduc aminte! Unul care căuta și găsea mereu era bătrînul Melitón. Căutător iscusit, nimerea mereu în plin, dar lucra singur, fără nici o tovărășie, și zău că era dat dracului la găsit aur, și risipea mai mulți gologani decît un *hacendado*. Ce avea oare în ochi de vedea așa? Nimeni n-a aflat. Fiindcă, știți dumneavoastră, există prin munți căutători de aur, există de-a lungul rîurilor spălători de aur și dau și ei, ca orice creștin, din întîmplare, uneori peste mult, alteori din păcate, peste puțin, și atîta tot. Dar uite că bătrînul Melitón scotea întotdeauna mult, mult aur, și nimeni nu știa cum, afară de el. Atunci lumea a început a șușoti că Melitón avea un pact cu Shápiro — așa i se spune diavolului pe la Pataz — fiindcă numai încornoratul putea da de atîta aur. Cînd trăncănelile astea au ajuns la urechile lui Melitón, el a rîs și a zis: „Shápiro să țină cu mine? Lumea îi zice Shápiro științei. Și ca să se vadă că nu e vorba de nici un fel de pact, am să organizez chiar eu sărbătoarea Sfintei Fecioare del Carmen cîte zile mi-o mai da Dumnezeu." Zis și făcut; în toți anii, în districtul Pólloc sărbătoarea Sfintei Fecioare del Carmen se celebra cu tot ce se cuvine unei sărbători ca lumea. Melitón zvîrlea banii cu amîndouă mîinile, că dacă ar fi avut trei, cu trei i-ar fi zvîrlit. Și vezi că lumea nu mai putea zice că avea înțelegere cu diavolul, iar cînd a murit, și-a dus știința cu el în mormînt. De atunci au mai apărut și alți căutători pricepuți — mereu se ivește cîte unul, bineînțeles — dar nici unul atît de iscusit ca Melitón. Faima bogăției lui se răspîndise în toate părțile și cînd cineva cerea pentru vreun lucru mai mult decît făcea, i se spunea: „Ce, crezi că eu sînt Melitón?"... Dar mă apucasem să vă povestesc de patronul meu, Linche, și de chipul cum am ajuns eu pe-aici. A murit sărac, cum v-am spus, iar mina aceea, care se numea „La Deseada" [1], a rămas pustie și noi, minerii, am venit cu toții la Navilca. În vremea aceea erau stăpîni aici niște *gringos*, Gofrey, nume care n-am știut niciodată nici cum se scrie, nici cum se citește... Cred că Godfriedt, sau așa ceva... vedeți? ca să nu mă mai corectați de pomană... Dar nu puteam lucra în liniște, pentru că prin podișurile înalte de la Gallayán bîntuia o bandă de tîlhari vestiți, și printre ei un

---

[1] Rîvnită, jinduită.

anume El Fiero Vásquez, care mai tîrziu a făcut lumea să vorbească mult despre el.

Calixto îi șopti prietenului că-l cunoștea pe El Fiero Vásquez și se simțea cineva, fiindcă avea relații cu un personaj atît de faimos și de temut.

— Banditii ațineau calea cărăușilor și negustorilor și nimeni nu mai putea străbate în siguranță podișurile. Și se răspîndi o dată vestea — de care mai tîrziu mi-am zis c-o fi fost o minciună — că banditii voiau să se unească și să dea lovitura, chiar aici, la Navilca. Gata cu banii Gofreilor ! Gata cu whisky-ul și *pisco !* S-a zis cu fetele noastre frumoase ! S-a isprăvit cu toate ! Aveau să jefuiască totul. Atunci Gofreii au chemat douăzeci de oameni aleși pe sprînceană și era unul, Mora, căruia ei îi ziceau Moga, și pe el l-au făcut șef. Făceam și eu parte din grup și cîntăream carabinele și gloanțele pe care ni le dădeau cînd unul dintre străini zice fără vorbă multă : „Duceți-vă la peșterile din Gallayán și aduceți-mi-i pe banditi vii sau morți". Firește că nu ne-a spus el chiar așa, că vorbea pocit ca un străin de te umfla rîsul. Ne-au dat și cîte un cal și o sticlă de whisky la fiecare și așa, am pornit-o într-o noapte mai neagră decît *poncho*-ul meu. Și iată-ne mergînd și mergînd într-una unul după altul, pe podiș. Nu vorbeam, ca să nu prindă banditii de veste, dar și fiindcă nimeni nu vorbește cînd așteaptă să se petreacă ceva grav. Și iată că se revărsa de ziuă. cînd am ajuns aproape de peșteri în pîcla zorilor. Am dat de dușcă whisky-ul. Mora ăla, care era un om curajos și bine călit, mergea în frunte ; la un moment dat a coborît fără zgomot de pe cal, făcîndu-ne semne să descălecăm și noi. Așa am făcut și ne-am adunat lîngă el. Toate astea în cea mai deplină tăcere. Nu se auzea decît un vînticel care șuiera ușor printre ierburi. Un *liclic* a trecut țipînd. cînd unul din cai necheză. iar altul îi răspunse. Cîțiva și-au făcut semnul crucii, dar nu s-a auzit nici o împușcătură. Soarele sta gata-gata să răsară... Da ce-ați zice să mai bem un whisky ?... Bun lucru și whisky-ul ăsta !...

În jurul lui don Sheque și al ziariștilor se adunaseră mai mulți mineri, tineri și mai vîrstnici, care ascultau cu luareaminte și beau și ei la rîndul lor. La celelalte mese se juca pocher sau zaruri.

— Cum vă spuneam, peste tot era liniște. Iar în lumina soarelui care se ivea, nu se vedea țipenie de om. Printre

stînci zăreai peșterile ca niște uriașe guri căscate și negricioase. Părea că nu e nimeni în ele. Unii ziceau să ne întoarcem, fiindcă nu e nimeni, dar Mora ăla ne desfășură în lanț și ne zise : „Haidem !“ Toți aveam puștile pregătite, gata să tragem. Eu îmi ziceam în sinea mea : „Ți-a sunat ceasul, Sheque, ți-a sunat ceasul !“ și sigur că și ceilalți își ziceau cam tot așa, dar toți înaintau, fiindcă Mora ăla mergea cu vreo douăzeci de pași în fața noastră. Era om curajos, vă spun eu ! Deodată se oprește, pune pușca la ochi ca pentru a trage, însă nu trage ; se întoarce și ne face semn să-l urmăm, dar și mai pe tăcute. Și, cînd ajungem lîngă peștera cea mai mare, după Mora ăla, ce ni-i dat să vedem ? Toți bandiții cufundați într-un somn adînc, printre butelci de băutură. Cum puștile și carabinele lor erau rezemate de pereții peșterii, noi le-am luat, pe urmă Mora a tras un foc. S-au trezit bieții creștini și-au sărit în sus ca niște capre ! Zic creștini, că așa e obiceiul, cu toate că Dumnezeu știe dacă erau ori ba. În viața mea n-am văzut ochi mai înspăimîntați. Unii le vîrau țeava puștii în coaste și-i înjurau, dar bandiții tăceau mîlc, nu scoteau o vorbă. Le-am legat mîinile la spate și i-am numărat : erau paisprezece. El Fiero Vásquez și încă patru plecaseră în ajun, cum ne-au spus cînd și-au mai venit în fire. Asta da noroc ! La întrebările noastre, nenorociții au răspuns că atacaseră niște caravane de catîri care transportau alcool și-l băuseră tot. Ghinionul lor a fost norocul nostru. Așa e viața... Altfel, cîți mineri ar fi fost uciși ! Ce mai oameni și ăștia, bieții de ei ! De mult ce trăiseră hăituiți mai rău ca fiarele, le crescuse părul de le acoperea urechile și le ajungea pînă pe umeri. Am încălecat și i-am luat pe bandiți în mijlocul nostru, doi cîte doi și așa am ajuns aici. Ce primire ! Nimeni nu-și putea crede ochilor. Se așteptau să ne întoarcem morți aproape toți, legați pe cai, cu capul spînzurînd în jos, și cînd colo ne vedeau venind cu paisprezece prizonieri ! Gofreii i-au închis în depozitul cel mare de scule, că pe vremea aia nu era nici comisar, nici guvernator și cu atît mai puțin poliție și închisoare. Unul dintre Gofrei a zis : „Să-i împușcăm“, iar celălalt, pe nume Estanislas, a zis : „Să-i spînzurăm“. I-au spînzurat de grinzile acoperișului, de păr, părul ăla lung ca o coamă, bun pentru spînzurătoare ca o frînghie. „Omorîți-ne mai bine“, ziceau ei. Cum pielea capului nu e făcută să țină greutatea omului, pielea lor s-a dezlipit și a

început să se întindă. Găvanele ochilor se ridicau în sus ca marginile unei pungi. Unii au murit pe loc, iar ălor mai rezistenți le-au tras și cîte un glonț în piept. Dar a fost o învățătură de minte! Bandă ca aia nu s-a mai aflat de-atuncea și am putut să ne vedem de lucru.

— Bine! Hai să mai bem un whisky! zise un ziarist.

Bătrînul le-o întoarse rîzînd:

— Aha, acuma dumneavoastră mai vreți cîte un whisky... He... bun mai e!

Calixto și prietenul lui băură *pisco*. Bătrînul continuă:

— Așa a scăpat El Fiero Vásquez, care pe urmă a ajuns vestit prin alte locuri, însă pe la Gallayán nu s-a mai arătat...

— Dar acum a fost prins, spuse un ziarist. În ajunul plecării noastre a sosit o telegramă care anunța că a fost prins...

Calixto se gîndi la comunitate. Poate că El Fiero căzuse apărînd-o. S-or fi încurcat lucrurile pe acolo. Îl năpădi o mare mîhnire și mai ceru un *pisco*.

— Pe-atuncea se muncea din greu. Umblam desculți, cu coșul pe umăr, gîrboviți, căci galeriile erau tare mici, și înțepeniți de frig, din pricina apei care pica de sus. Erau timpuri grele prin galeriile și săpăturile alea. Într-una din ele, domnule, am trăit clipele cele mai grozave din viața mea. N-am mai trecut niciodată prin așa ceva, cu toate că viața minerului e numai luptă. Filonul cobora în adînc și, ca să ne ținem de el, eu și ajutorul meu a trebuit să ne dăm drumul cu o frînghie. Pe ajutorul meu îl chema Eliodoro, îl mai țin minte și acum; era un băiat venit de curînd. Și dă-i și dă-i cu ranga: stînca era tare. Trebuia pusă o încărcătură bună de dinamită, că începuse să fie folosită, așa că, la vremea potrivită, am pus-o așa cum trebuia. Și repede afară! Eu suiam cu lanterna în dinți, că n-avusesem timp să mi-o leg pe cap, iar cu mîinile mă cățăram pe frînghie, vezi bine. Și iată că Eliodoro, ageamiu cum era, se agață și el de frînghie și începe să urce, că s-a speriat cînd a văzut cum ardea fitilul. Era destul timp să suim pe rînd, dar el s-a repezit. Atunci, domnule, trosc! se rupe frînghia și ne ducem la fund. Nu știu de ce, am zis: „S-a rupt frînghia!“ Acuma, dacă mă gîndesc, nu e de rîs că am zis așa? Doar văzusem că se rupsese. Eliodoro zise: „Doamne, Isuse Cristoase!“ Și ne uitam amîndoi la gaură, iar fitilul arsese, pătrunzînd înăuntru, și n-aveam

cum să-l mai tragem. Dinamita avea să explodeze și să ne facă fărîme o dată cu bucata de stîncă. Am vrut să strig după ajutor, dar pe dată mi-am zis că, pînă să vină careva și să ne arunce altă frînghie, era vreme berechet să ne facă bucățele. Ce gînduri îți trec prin cap atuncea! Cîte-ți mai închipui! Lanterna îmi căzuse jos și, cînd am văzut-o, mi-a trecut prin cap ideea că explozia avea s-o stingă și că se va face beznă, iar asta m-a făcut să-mi fie și mai frică. De ce? Asta mă întreb eu acuma. Moartea e moarte, fie pe lumină, fie pe întuneric, dar așa a fost. Eliodoro se lăsase în genunchi și striga: „Doamne, Isuse Cristoase!“ Ce vă povestesc s-a petrecut, probabil, în foarte scurt timp, dar nouă ni s-a părut grozav de mult. Un firicel de fum ieșea pe gura găurii. Și nu știu cum mă uit la piciorul meu gol și-mi vine în cap ceva la care nu mă gîndisem niciodată. Am pus călcîiul în gura găurii și am apăsat tare, foarte tare. Nu mai ieșea nici un pic de fum. Oare avea să se stingă fitilul? Timpul trecea — cît timp! și nici o explozie. Se mai întîmplă că încărcătura nu explodează, chiar dacă nu calci pe fitil. Ți se pare că timpul necesar a trecut, că nu mai e nici un pericol și deodată explodează și omoară pe cel care se apropie, înșelat de întîrziere. Eu mă gîndeam la asta, iar Eliodoro cine știe la ce. Vremea trecea — dar ce încet, ce încet! — și dinamita nu exploda. Mi-am retras călcîiul, a ieșit un clăbuc de fum și pe urmă nimic. M-am uitat bine cu lanterna la gaură: așa era, nu mai ieșea fum de loc. Ah, viața, domnule, viața! Numai atunci am băgat de seamă că ni se bulbucaseră ochii și că eram trași la față și plini de sudoare. Viața, domnule! O fi ea rea, dar numai în asemenea clipe îți dai seama cît ții la ea. A doua zi am făcut iar o gaură și am pus o nouă încărcătură. Pentru mai multă siguranță, am tăiat un fitil foarte lung și am ieșit. Cu cele două încărcături, ce explozie! ce detunătură! Tot muntele s-a cutremurat. Iar noi ne-am liniștit, ca omul care scapă de un dușman ascuns. Dar clipa aia, timpul ăla de așteptare... Nu știu dacă a ținut un minut sau zece. Știu numai că am murit și am înviat după un secol sau după o mie de secole. Atunci bagi de seamă că veșnicia nu stă în timp ci în ceea ce simte inima...

Bătrînul își bău whisky-ul de data asta fără să-l mai laude, și ziariștii de asemenea. Calixto se cam îmbătase și, cu gîndul la comunitate, îi venea să plîngă.

— Prea bine, don Sheque, dar tot ce ne-ai spus nu ne e de folos pentru a afla ce se petrece acum. Vorbește-ne despre grevele minerilor...

— Ehe, domnule, greve am apucat multe. O dată, m-a împins dracu să mă duc la minele din inima țării, la Cerro de Pasco și în toată zona aia, și am văzut cea mai ciudată grevă. Una din mine era pe atunci — nu știu dacă mai e și astăzi, cu năvala asta de străini — proprietatea unei milionare, Salirrosas. Doamna asta trăia la Lima și era o catolică foarte evlavioasă. Închipuiți-vă că într-o zi a trimis o statuie a Fecioarei, ca să fie instalată în mină. Statuia, mare și, ce e drept, foarte frumoasă, a fost coborîtă din tren și dusă la barăci. Dar, după cum se știe, minerii nu îngăduie să intre în mină femei, fiindcă aduc nenorocire, și s-au opus la aducerea Fecioarei. Doamna Salirrosas a dat ordin să i se îndeplinească dorința, zicînd că Fecioara nu era o femeie oarecare, dar minerii au răspuns că, oricum, tot femeie era, și n-au primit, declarînd grevă. Inginerii, ca să împace lucrurile, au ridicat un altar lîngă gura minei și au pus-o acolo. Ce ziceți de așa grevă ? Minerii ăștia din centru sînt mai superstițioși decît cei din nord, cu toate că sîntem și noi destul. Unde mai puneți că ei cred și în Muqui, un pitic burtos și slăbănog care cică pîndește prin galerii cîinii și minerii adormiți. Numai pe ei îi omoară, și legenda vine de la gazele toxice care nu se ridică mai sus de un anumit nivel și otrăvesc animalele mai mărunte și oamenii culcați. Cînd mi-am bătut joc de acest pitic și le-am zis cîteva, minerii au sărit să mă bată. Dar și eu le-am întors-o că, dacăi vorba să te bați, apăi trebuie s-o faci pentru ceva mai de seamă decît un pitic caraghios și am plecat spre nord... Dar m-am depărtat de întrebarea dumneavoastră. Am văzut vreo douăzeci de greve și rar s-a întîmplat ca noi, muncitorii, să nu ne alegem cu capul spart. Minele astea de la Navilca au fost ale unor peruvieni, după ce fuseseră ale Gofreilor, care erau niște străini pe jumătate împămînteniți — slavi, ziceau ei, dar eu nu prea știu ce e aia ; pe urmă au fost ale unui singur peruvian, ah, blestematul ! Au căzut apoi în mîinile unei societăți conduse de italieni și peruvieni ; iar acum țin de „Minin". Străinii ăștia yankei au introdus tehnica și exploatarea sistematică, iar minereul e prelucrat mai bine, dar muncitorul trăiește aproape

strivit. Înainte, minerul avea altă fire, mai liberă. Acum face parte dintr-o turmă și, la urma urmelor, nu se cîștigă mai mult pentru că toate s-au scumpit. Greve, greve! Or fi bune, nu zic că nu. Dar străinii stau frumușel în casele lor frumoase — priviți-le, se văd de aici, bine luminate, încăpătoare, vesele — și habar n-au de durerea săracului. Am luat parte și eu la greve, am fost chiar conducător. Și rezistam, nu glumă. Douăzeci, treizeci de zile de grevă. Ei cu banii, și muncitorii cu foamea. Greva se termina și-atît; asta, în cel mai bun caz. Alteori, venea armata și trăgea, sub un pretext oarecare, și rămînea grămada de morți.

Ultimele cuvinte ale bătrînului se pierdură într-o larmă grozavă: „Alemparte!" „Uite-l pe Alemparte!" „A lucrat în schimbul al doilea!" Intrară cîțiva oameni îmbrăcați cu haine de piele. Alberto îi șopti lui Calixto:

— Cel care merge înainte e Alemparte, secretar general al Sindicatului din Navilca...

Era un om îndesat, încă tînăr; își scoase pălăria, dîndu-și la iveală părul tuns scurt, și se așeză la o masă cu însoțitorii lui. În local era fierbere mare. Unii veneau să-l salute, alții îi strigau de departe: „Salve, Alemparte!" Jocurile și conversațiile se întrerupseră.

— Ce se aude? îl întrebă cineva.

Începînd să muște dintr-o felie de pîine și o bucată de carne, Alemparte răspunse:

— Termenul pentru răspunsul la cererile noastre era ora zece. În loc să ne răspundă, Stanley a cerut întăriri de la poliție. Chiar acum au mai sosit cincizeci de jandarmi. Am trecut pe la sediul Sindicatului și nu e nici un răspuns. A trecut de miezul nopții. Asta e tot. O să ne ținem de vorbă: mîine nu intră nimeni la lucru începînd cu schimbul de la ora șase...

— Trăiască greva!

— Trăiascăăă...

— Trăiască Alemparte!

— Trăiască...

Începură cu toții să vorbească de grevă și de revendicările lor.

— Ce se cere? întrebă Calixto.

— Multe lucruri, răspunse Alberto, dar cele mai de seamă sînt să se dea măști de protecție celor care lucrează

la cuptoare, pentru că ajung cu toţii tuberculoşi ; să se dea cizme impermeabile celor care lucrează prin locuri inundate ; să se ridice salariul minimal la un *sol* şi cincizeci, căci cu un *sol* nu poţi face nimic. Localurile astea îţi dau pe credit şi te bagă în datorii pînă în gît. Să construiască dormitoare mari, cu mai puţine paturi, fiindcă acuma dormim cum ai văzut, claie peste grămadă. Să se întărească schelăria în galerii, ca să se împuţineze accidentele ; şi, mai cu seamă, ştii ? povestea cu blestemata de reşedinţă oficială. În loc s-o stabilească aici, aproape, în capitala provinciei, Societatea a stabilit-o în capitala departamentului. Asta e o şicană din cele mai murdare şi să nu crezi c-a fost ideea străinilor. E ideea avocaţilor peruvieni care apără Societatea şi care sînt cei mai mari duşmani ai poporului lor. Străinii, bineînţeles, au primit, că le convine. Prin urmare, cînd intră în conflict cu vreun biet muncitor, Societăţii nici nu-i pasă. Muncitorul, ca s-o dea în judecată, trebuie să se ducă în capitala departamentului şi să facă o seamă de cheltuieli, dar de unde ? Asta-i povestea. De-aia cerem să-şi stabilească reşedinţa legală în capitala provinciei...

Calixto, încălzit atît de atmosfera din local, cît şi de *pisco*, zise că el, cu toate că nu lucrase încă în mină, aderă din toată inima la grevă, pentru că ştie din experienţă ce necazuri tragi cu legea, iar acum vede că la Navilca trebuie să se petreacă lucruri tare urîte, dacă minerii au de-a face cu legea. Alberto îi strînse mîna felicitîndu-l şi-i spuse că trebuiau să meargă la culcare. Îşi plătiră consumaţia, care se ridicase destul de mult cu atîta *pisco*, şi ieşiră de la „Prinţul", unde domnea mare entuziasm. Cel mai liniştit părea Alemparte, care stătea de vorbă cu ziariştii. Calixto îi atrase atenţia prietenului.

— E foarte potolit şi are stofă, îi răspunsese acesta. Aş vrea să ajung şi eu ca el o dată. Are treizeci şi cinci de ani şi a intrat la optsprezece în mină ca simplu muncitor, fără să ştie măcar să citească. Învăţa noaptea şi s-a ridicat. Acuma e şef de echipă şi, în multe privinţe, stă de vorbă cu inginerii ca de la egal la egal, adică se pricepe. Dar nu asta e partea lui cea mai bună, că sînt şi alţii care se ridică. El însă nu uită de timpul cînd era zilier şi se poartă bine cu tovarăşii, le ia apărarea. Ţinem toţi la el şi vezi că e secretar general al Sindicatului...

Pe ulițele din Navilca sufla un vînt înghețat. Alberto începu să tușească.

— Blestematele de cuptoare! Dacă nu ne dau măști, o să mă curăț... Bietul Cavas...

Ajunseseră la „corabie“, adică la baraca sectorului 3.

Cîteva felinare mici, prinse în tavan, răspîndeau o lumină roșiatică. Se cățărară cu oarecare greutate pînă la culcușurile lor și adormiră.

A doua zi, Navilca putu să-și vadă toată populația la suprafața pămîntului. Era un spectacol neobișnuit. Toți oamenii de la săpături și din galerii, cît și cei de la topitorie și de la funicular se aflau acolo, mușchiuloși și puțin aduși de spate, slabi din pricina focului, negri din pricina cărbunelui, palizi din pricina întunericului. Pentru mulți — cei care-și începeau munca la șase ori ieșeau la acea oră ca să se culce — dimineața era o adevărată și plăcută surpriză, cu soare și cer străveziu. Totul ar fi fost minunat pentru muncitori, dacă jandarmii n-ar fi închis restaurantele, clubul sportiv, sediul Sindicatului, bordelurile și toate clădirile care puteau fi folosite ca loc de întrunire. Podul era de asemeni păzit de jandarmi călări, care împiedicau trecerea locuitorilor dintr-o parte într-alta. Muncitorii umblau în grupuri, făcînd să răsune ulițele cu bocancii lor grei, iar jandarmii încercau să-i întoarcă din drum: „Risipiți-vă, e interzis să formați grupuri. Duceți-vă acasă ori la barăcile voastre“. Se vedea cît de colo că umblau să-i demobilizeze. Nu puteau să se întrunească pentru a lua hotărîri, iar, pe de altă parte, „Mining“ făcea apel la spărgătorii de grevă. Antreprenorii, înconjurați de poliție, cutreierau localitatea strigînd de sub cîte un acoperiș de tablă, ca să se ferească de a fi loviți cu pietre: „Doi *soles* pe zi, cel puțin, celor care vor să lucreze și anularea tuturor datoriilor.“ Foile de tablă răsunau cu putere sub ploaia de pietre și văzduhul duduia de strigăte: „Slugoilor!“ „Trăiască greva!“ „Nu sîntem trădători!“ Alemparte se ivea cînd ici, cînd colo, trecînd în sus și-n jos, urmat de comitetul de conducere. Le vorbea muncitorilor, îi ocăra pe jandarmi și pe antreprenori. Societatea nu izbutea să aducă pe nimeni la lucru. „Trăiască Alemparte!“ „Trăiască!“ Alberto și Calixto ieșiră pe la prînz și începură să circule fără un scop precis. Dădură peste un antreprenor care striga. Alberto zise:

— N-ai să te duci la lucru, nu-i așa ? Nici azi, nici mîine, nici peste douăzeci de zile... Pînă nu se termină cu greva...

— N-am să mă duc la lucru, răspunse Calixto.

— Atunci ești un bun tovarăș...

Ceva mai departe, în mijlocul unui grup de muncitori, Alemparte zicea, țintind cu priviri amenințătoare pe fiecare dintre ascultători :

— Nu-i nimic că ne închid restaurantele ; muncitorii care au locuință or să gătească pentru cei care n-au ; mai avem și conserve și am trimis o comisie după alimente. Trebuie să rezistăm, tovarăși...

— Trăiască Alemparte !

— Trăiascăăă !

Secretarul general o luă în jos, urmat de un grup entuziast de care se alipiră Calixto și prietenul lui. Calixto se simțea foarte mîndru fiindcă ajunsese chiar de-acum „un bun tovarăș“ și fiindcă putea merge cu Alemparte. Un mecanic american, numit Jack, se apropie de secretarul general și-i strînse mîna.

— O, Alemparte, foarte bine, și eu muncitor, eu cu voi...

Era deosebit de impresionant să vezi un om alb și unul măsliniu, mînă-n mînă și privindu-se cu bucurie. Toți știau că Jack nutrea alte gînduri decît cele obișnuite printre *gringos,* dar nimeni nu crezuse că avea să se unească și el cu greviștii. Ceilalți americani stăteau acasă la ei, acolo, în vale, în frumosul cartier de vile, pe cînd Jack, ia te uită...

— Trăiască americanul Jack !

Ajutorul lui Jack din atelierul de mecanică, un flăcău creol, care stîlcea engleza întocmai ca Jack spaniola, zise :

— Ce credeați că-i Jack ? Pe mine m-a convins : sîntem socialiști...

Dar n-au avut răgaz să vorbească despre asta. De dincolo de pod se auzeau strigăte care-l chemau pe Alemparte. Așa că secretarul general porni într-acolo, urmat de toți cei care-l însoțeau. Pe buza prăpastiei, doi muncitori se urcaseră pe un stei de piatră și unul din ei, făcîndu-și mîinile pîlnie la gură, strigă :

— Alemparte, încep să spargă greva... vino să vezi ce fac...

Podul era albastru de jandarmi, care aveau poruncă să nu îngăduie trecerea. Minerii înaintară cu hotărîre, dar ser-

gentul care comanda plutonul le ieși înainte, scoțînd sabia din teacă :

— Înapoi !

— O să trec, argumentă Alemparte cu energie. Sînt un cetățean liber și, afară de asta, ca secretar general al Sindicatului, trebuie să trec...

— Înapoi !

— Eu trec, încheie Alemparte, înaintînd hotărît și fără să se uite dacă ceilalți îl urmează ori nu. Contaminați însă de hotărîrea lui, veneau după el. Jandarmii duseră pușca la ochi.

— Foc !

Alemparte căzu cu fața-n jos, iar alți patru se prăbușiră, cu înjurături și vaiete de durere. Americanul Jack rămase înconjurat de morți... Cu o pornire bruscă se avîntă înainte, dar un jandarm îl doborî, lovindu-l cu patul armei în frunte. O nouă rafală mai culcă la pămînt vreo cîțiva, iar cei aflați încă în picioare dădură înapoi. Calixto se rostogolise, ducîndu-și mîna la piept. Izbuti să mai perceapă strigătele, mirosul prafului de pușcă, căldura sîngelui care-i umezea pielea. Cît sînge ! Dar mintea începea să i se încețoșeze ca într-un somn.

A doua zi, muncitorii de la centrul minier din Navilca își îngropară morții.

Opt sicrie albe, grosolan cioplite, se legănau pe umerii puternici ai purtătorilor. După ele veneau muncitorii, încruntați și tăcuți, învăluiți într-o pîclă rece și în zgomotul greoi al bocancilor cu ținte. Jack și ajutorul lui se aflau în fruntea cortegiului.

— Drapelul nostru și să cîntăm ! strigă Jack neștiind cum să se exprime. Desfășurară o pînză mare roșie și începură să cînte.

Nimeni, afară de Jack și de ajutorul lui, nu știa ce înseamnă acel drapel. Nimeni, afară de Jack și ajutorul lui, nu știa să cînte acel cîntec. Era un cîntec aspru și puternic, care biciuia cortegiul ca un vînt încărcat cu o întreagă lume.

Cortegiul funebru străbătu străzile așezării, o luă pe un drum îngust, care ocolea o costișă, și pătrunse în cimitir. Biet cimitir cu cruci negre, aproape năruite, și cu morminte pierdute printre bălării. Sicriele albe fură coborîte într-o singură groapă frățească. Un glas răgușit salută pentru ultima oară pe cei căzuți, rostindu-le numele pe măsură ce erau coborîți.

— Braulio Alemparte... Ernesto Campos... Moisés López..

Jack, cu capul bandajat din pricina loviturii, și ajutorul lui, intonau cu ardoare, aproape strigînd cîntecul solemn. Pînza roșie flutura din vîrful unei trestii peste capetele răvășite, pe fondul cenușiu al *punei.*

Glasul răgușit nu putu să aducă omagiu ultimului dintre cei îngropați, pentru că nimeni nu-l cunoștea. Un tînăr muncitor se desprinse din mulțime ca să spună că mortul era un flăcău sosit cu o seară înainte și că nu-l întrebase cum îl cheamă. Cîntecul și pămîntul cădeau ritmic peste sicrie...

XIV

DOROTEO QUISPE

ÎNTR-O NOAPTE de iunie, o flacără mare răsări ca o stea pe cerul negru. Valencio, îndeplinind consemnul, aprinsese în vîrful muntelui Rumi pălălaia care trebuia să vestească ochilor celor douăzeci de tîlhari naşterea copilului Casianei.

Flacăra pîlpîi o oră-două, căci Valencio adunase sumedenie de lemne şi paie. Cine ar fi vegheat în depărtare, pe acele vaste meleaguri de stînci învăluite în întuneric, şi ar fi văzut-o din întîmplare, şi-ar fi zis, poate, că era vreun păstor care căuta să se încălzească, ori vreun drumeţ rătăcit, care-şi pregătea cina.

El Fiero Vásquez nu mai putea s-o vadă. Nici unul dintre oamenii lui nu mai putea s-o vadă. El era întemniţat, iar ei decimaţi, risipiţi, fugari. La timpul potrivit, îl vom vedea mai de aproape pe El Fiero Vásquez. Ne vom mulţumi să arătăm doar că, în vreme ce flacăra strălucea, el stătea întins între patru pereţi şi dormea, ca orice tîlhar care a pierdut partida. Şi ar fi putut să zacă între patru scînduri sau chiar sub cerul liber, pentru ospăţul vulturilor. În vremea asta, Doroteo, care se încăpăţînase să rişte pînă la capăt, mergea călare spre miazănoapte, urmat de Eloy Condorumi, de unul poreclit Blondul [1], de Clănţău şi de Emilio Laguna. Nu se mai afla cu ei Jerónimo Cahua, care-şi pierduse viaţa în încăierare.

Tropotul călăreţilor spărgea strident linişte grea a nopţii. Doroteo mergea, ca şi tovarăşii lui, cu capul în piept. Cum ar putea să observe flacăra înaltă şi depărtată ? Şi-apoi, nici nu le-ar păsa de ea. Acum, în inimile lor nu mai era loc decît pentru ură. Cu tot întunericul care ascundea tăietura adîncă ce brăzda fruntea lui Doroteo, ca o amintire a luptei lui cu Broscoiul, i se putea ghici în ochi sclipirea de furie şi îngrijorare. Scăpaseră în ultima clipă, cînd totul părea pierdut. Jerónimo Cahua murise în braţele lor şi trebuiseră să-i părăsească trupul neînsufleţit în mijlocul pampei, căci altfel i-ar fi prins jandarmii pe toţi. Doroteo îşi amintea de prietenul lui, de bunul membru al comunităţii şi de tovarăşul credincios şi

---

[1] *El Zarco.*

amintirea îl ardea în piept ca o rană ce nu se putea tămădui decît cu sînge.

După două zile de drum, schimbînd caii cu alții, furați de la o *hacienda*, ajunseră nu departe de Rumi. La început, avuseseră de gînd să treacă pe la comunitate. Dar ce aveau să-i spună nevestei lui Jerónimo? Și Casianei? Iar Doroteo și Condorumi propriilor lor neveste? N-ar putea să le vorbească decît de necazuri și, poate, dacă erau văzuți, să atragă cine știe ce alte nenorociri asupra comunității. Pierduseră toate boccelele cu mărfuri pe care El Fiero avea de gînd să le vîndă unui negustor dintr-un anumit ținut. N-aveau bani. Așadar, mai bine să nu se ducă acasă. Afară de asta, tot așa de aproape era și districtul Muncha, iar acolo se afla unul din cei cu care aveau de încheiat o socoteală.

Își făcură ascunzișul într-o vîlcea și Doroteo îi porunci Blondului:

— Te duci la Muncha. Intri în prăvălia lui Zenobio García și te apuci să bei cîteva păhărele. În vremea asta, vezi dacă el e pe acolo. Pleci tîrziu, ca să fii sigur că n-are să se miște de-acasă. Așa; și cumperi cinstit două sticle de *cañazo*, că grozav ne mai trebuie.

Îi dădură calul cel mai bun, iar Blondul își lăsă pușca și pe la mijlocul după-amiezii descălecă, cu aerul cel mai blajin din lume, în fața casei lui Zenobio García. În pustia albicioasă și chinuită de sete, cu miros greu de rachiu și de praf, ghivecele cu garoafe ale *señoritei* Rosa Estela continuau să-și dăruiască culorile și mireasma de pe cerdacul casei. Ea ședea ca de obicei printre flori, privind către piață cu ochii ei negri și fascinanți, cu gura ei de garoafă gata oricînd să zîmbească, cu aerul că așteaptă mereu pe cineva, pe mirele mult visat care nu mai venea. Părinții o obișnuiseră cu ideea că frumusețea ei avea să-i hărăzească o soartă aleasă, care era, firește, departe de aceea a tinerilor din Muncha. Sigură, de pe acum, de izbînda ei, Estela disprețuia pe toți localnicii, inclusiv femeile, cu vădită ostentație. Niște pîrliți de bețivani, niște pîrlite de muieri care-și cărau singure apa! Cînd a început procesul cu Rumi, într-adevăr, familiei García îi mergeau toate din plin. Însuși don Álvaro Amenábar y Roldán l-a vizitat de două ori pe Zenobio, ca să-i vorbească de sforăriile lui, iar un fiu al lui don Álvaro, don Fernando, o vizitase pe Rosa Estela adeseori, ca să-i vorbească despre lucruri mai plăcute și să cînte

împreună. *Señorita* știa să cînte la chitară, iar tînărul cînta din gură romanțe de dragoste. Părea că Fernando era gata-gata să-i ceară mîna. „De ce nu ?“ își spuneau părinții Rosei Estela. Fata era frumoasă și frumusețea nu-i mai prejos decît averea. Estela însăși socotea lucrurile ca și aranjate.

Dar timpul trecea, venise alungarea celor din Rumi și realitatea i-a lovit fără cruțare. Don Álvaro nu s-a ținut de nici una din făgăduieli, ci, dimpotrivă, l-a umilit pe Zenobio și pe urmă a mai instituit și acea numărătoare a vitelor, neprevăzută și usturătoare. Don Fernando n-a mai călcat prin Muncha. La asta s-a mai adăugat și dezamăgirea localnicilor, cărora Zenobio le făgăduise pășunat gratuit pentru vite, ca pînă la urmă să fie nevoiți să-l plătească de zece ori mai mult. Cu greu mai era tolerat ca guvernator și o delegație se dusese chiar în capitala provinciei să-i ceară destituirea. În orice caz, îl ocoleau și chiar îl urau. Rosa Estela avea neplăceri cu slujnica ei, care o amenințase că n-o să-i mai care apă pentru garoafe. Asta era culmea ! *Señora* García se ruga mereu și aprindea lumînări la icoana sfintei Rita de Casia, Zenobio se îmbăta, iar Rosa Estela bătea din picioare, frămîntînd pămîntul cu tocurile ei înalte. Dar izbutea să se calmeze și, așezîndu-se printre garoafe, se legăna alene.

În ziua aceea, auzind tropotul calului, își pregăti zîmbetul cel mai îmbietor, dar fu nevoită să și-l schimbe într-un rînjet disprețuitor cînd călărețul, dînd după colț, ajunse în fața casei și descălecă. Ce individ respingător, cu toată frumusețea ochilor lui albaștri ! Avea părul foarte lung și plin de praf, iar hainele rupte și murdare. Blondul o privi cu admirație, trecu prin fața casei zornăindu-și pintenii și intră în prăvălie. Se așeză în fața tejghelei, pe o ladă veche, care servea drept scaun, și ceru o jumătate de *cañazo* și un pahar. Începu să bea pe-ndelete, cu sorbituri scurte, savurînd licoarea și lăudînd-o. Vînzătorul și doi localnici, așezați la celălalt capăt al tejghelei, rămaseră mirați de ciudata înfățișare a noului client.

— De unde ești dumneata ? întrebă politicos vînzătorul.

— De la Uyumi ; dar am plecat de mulți ani de acolo. Acuma umblu prin părțile astea, căutînd de lucru. Don Álvaro mi-a făgăduit ceva...

— Hm...

— Don Zenobio e aici? întrebă la rîndul lui străinul, după ce mai sorbi o înghițitură. Mi s-a spus că se ocupă cu distilarea și eu mă cam pricep la alambicuri.

— Mă duc să-l chem, zise vînzătorul, dispărînd pe o ușă care dădea spre locuință.

După scurtă vreme apăru Zenobio García îmbrăcat într-o cămașă cu mîneci scurte, asudat, stacojiu, semănînd leit cu un urcior. Vorbi îndelung despre distilare cu noul venit, îi ascultă propunerea și refuză. Pentru moment avea lucrători, dar dacă știe că-l poate găsi prin partea locului, are să-l cheme în caz de nevoie. Blondul îi spuse un nume oarecare. *Señora* García, curioasă din fire cum era, se ivise în ușa din fundul prăvăliei. Banditul înțelese pe dată cu cine semăna frumoasa *señorita* din cerdac. Femeia aceea ofilită, trecută, trebuie să fi fost o splendoare în tinerețe. Părea ciudat că se măritase cu unul ca Zenobio. El nu știa că Zenobio se îndrăgostise de ea la Celendin, unde femeile sînt foarte frumoase, și că o ademenise spunîndu-i că era mare proprietar și avea multe parale. *Señora* se uita la client cu o stăruință pe care nu voia să și-o trădeze, în timp ce-i da vînzătorului dispoziții cum să deretice prăvălia:

— Acolo unde șade domnul, ar trebui să pui mai multe scaune...

În sfîrșit, *señorita* Rosa Estela, chemată de maică-sa, trecu spre camera ei, unduindu-și talia învăluită într-un șal mare, cu franjuri. Zenobio plecă la treburile lui, iar Blondul, fiindcă se făcuse destul de tîrziu și își isprăvise băutura, cumpără două sticle de *cañazo* și o luă din loc, spunînd că avea să rămînă clientul prăvăliei. După ce, la rîndul lor, plecară și lucrătorii de la distilerie o dată cu vînzătorul, soții García începură să vorbească despre clientul acela suspect.

— N-ai văzut, Zenobio? îi reproșa femeia. Omul ăla părea un tîlhar fioros...

— Of, iar începi! De luni de zile vezi numai tîlhari în toți mușteriii. Din cîte am vorbit cu el, am văzut că omul se pricepe la distilare și că într-adevăr caută de lucru...

— Și dacă o fi din ceata lui El Fiero? Are o mutră de tîlhar.

— Pe El Fiero l-au fugărit către sud. Zilele trecute au adus armată și, la ceasul ăsta, tîlharul trebuie să zacă mort...

— Nu ştiu, nu ştiu... dar mă tem de o nenorocire...

— Nu mă mai bate atîta la cap, că nu se pun ei cu mine...

— Vai, Zenobio. Dacă s-au atins şi de Umay...

— Ei, asta a fost mai demult... Şi, la urma urmelor, am aici carabina, amintirea tristă dar folositoare de la Amenábar. Ai să vezi că eu singur culc trei sau patru din ei, iar vecinii or face şi ei vreo ispravă...

— Vai, Zenobio, Zenobio !...

— Isprăveşte o dată, strigă Zenobio, mînios de-a binelea şi puţin cam îngrijorat, în vreme ce stingea flacăra la alambicul lui de metal.

Pe la miezul nopţii, tîlharii se apropiară de localitate. Doroteo îşi opri calul şi zise :

— Dacă o fi să pătesc ceva, să ştim ce avem de făcut. Tu, Clănţăule, şi tu, Emilio Laguna, vă duceţi în oraş, la cîrciuma ştiută, şi luaţi legătura cu şeful. Condorumi şi Blondul merg mai departe, spre nord, ca să facă rost de ceva parale, iar dacă unul moare, n-are a face : ăl care trăieşte se duce neapărat unde ne-am înţeles. Dacă scap, plec şi eu după Blondul şi Condorumi, iar voi ne trimiteţi ordinele lui El Fiero... Acuma, intrăm trăgînd într-una focuri, ca să se creadă că sîntem mulţi ; năvălim în casă, îl omorîm pe Zenobio şi punem mîna pe tot ce-om găsi. Cît despre acea Rosa Estela, am eu grijă !...

Doroteo porni în galop şi ceilalţi îl urmară. Împuşcăturile bubuiau în noapte, iar locuitorii din Muncha, înspăimîntaţi, crezură că e vorba de o ceată numeroasă. Tîlharii se năpustiră asupra casei lui Zenobio, spărgînd uşa prăvăliei cu patul puştilor. În tot tîrguşorul se auzi cum zburau cu mare zgomot scîndurile în ţăndări. Guvernatorul nu ajunse nici măcar să pună mîna pe carabină, ci, izbutind să-şi tragă pantalonii, încercă să scape îndreptîndu-se în fugă spre fundul ogrăzii. Doi tîlhari se luară după mogîldeaţa albă care alerga, trăgînd asupra ei. Zenobio sări un zid, apoi încă unul şi o luă la goană peste cîmp. Urmăritorii se ţineau după el, dar iată că întîlnind în faţă o perdea de arbuşti piperniciţi şi ţeposi, coti şi ajunse la un povîrniş bolovănos. Gloanţele şuierau pe lîngă el şi Zenobio începea să obosească. Inima îi zvîcnea năprasnic în pieptul umflat ; respira greu, gîfîind ; nu mai putea să alerge.

Înclinarea pantei se accentua, erau tot mai multe pietroaie și pietricele și-l dureau tălpile. Un glonț sparse chiar lîngă el un colț de stîncă, umplîndu-l de sfărîmături. Dintr-un salt ajunse la o rîpă și-și dădu drumul, tîrîș în jos. Căzu într-o groapă împrejmuită cu pietre mari și se piti acolo ; fața și trupul îi sîngerau, zgîriate de colții pietrelor. Era foarte înspăimîntat ; oamenii se apropiaseră, îl căutau și trăgeau într-una. Cînd își dădu seama că nu-l puteau vedea, prinse nițică nădejde. Se lipi de o scobitură, ținîndu-și respirația, iar ei cutreierară panta făcînd pietrele să scîrțîie și să se rostogolească, dar pînă la urmă o luară înapoi. Bezna era ca smoala ; în depărtare, se auzeau mereu împușcături. Nu îndrăznea să iasă, dar, pe de altă parte, era îngrijorat pentru familia și averea lui.

În casă, *señorita* aprinsese lampa și căuta să se îmbrace pentru a fugi, cînd ușa camerei fu împinsă cu zgomot și în prag apăru un om fioros cum nu mai văzuse niciodată. Un strigăt de spaimă se înecă în gîtlejul Rosei Estela. Doroteo Quispe își arătă capul hirsut, fruntea îngustă brăzdată de o tăietură adîncă, ochii mici plini de ură și de poftă, nasul coroiat stînd parcă la pîndă și gura mare, schimonosită într-un rînjet care dădea la iveală niște dinți feroci străjuiți de canini ascuțiți. O adevărată fiară, gata să-și înfigă ghearele. Doroteo înaintă cu pumnalul în mînă, iar Rosa Estela, năucită de spaimă, se prăbuși pe pat. Lumina lămpii dădea reflexe aurii frumosului ei trup bronzat. În celelalte încăperi se auzeau împușcături și vaietele deznădăjduite ale doñei García și ale slujnicei.

După ce încetară toate zgomotele și Zenobio îndrăzni să se întoarcă acasă, găsi femeile gemînd, iar din lada mare, deschisă, dispăruseră cei cinci mii de *soles* pe care-i ținea acolo ; toate erau în dezordine și fărîmate. Din butoaiele ciuruite de gloanțe rachiul curgea gîrlă.

Vecinii, care nu se mișcaseră de frica tîlharilor și din antipatie pentru García și familia lui, alergară prefăcîndu-se a fi tare mîhniți, curioși să afle tot ce se petrecuse. Ce nenorocire ! Țevile alambicurilor erau sparte, în butoaie nu mai era nimic, așternutul Rosei Estela era pătat de sînge... Le luaseră și banii ? Ce pacoste !

Slujnica nu mai vru să stea. A doua zi, dimineața, doña Garcia, îngenuncheată în fața statuii sfintei Rita de Casia, se

ruga cu glasul tremurînd de jale. Rosa Estela, cu un urcior în mînă, tăcută și palidă, își aștepta rîndul la izvor, iar Zenobio se apucă să-și repare alambicurile și butoaiele. Gîndurile apăsătoare nu-i dădeau răgaz să lucreze cu spor. Avea să-și piardă locul de guvernator fiindcă fugise, nu mai avea nici un ban, toate instalațiile lui erau distruse. Rosa Estela nu se mai putea mărita bine. Toată viața se străduise în pustiul acela strîngînd ban cu ban, suportînd o nevastă care nu-i iertase niciodată înșelăciunea, punîndu-și nădejdea în fată și în priceperea lui la vicleșuguri. Și iată că toate se dovedeau zadarnice, iar partea cea mai proastă era că inima i se uscase ca un pămînt pe vreme de secetă și că nu mai afla mulțumire în nimic. Într-un ungher rămăseseră în picioare cîteva sticle de rachiu, singurele scăpate tefere din prăpăd. Zenobio bău zgomotos jumătate din conținutul uneia, iar după un răstimp și cealaltă jumătate. La ce bun să mai lupți cu viața asta de cîine ? Azvîrli țeava la care lucra, dădu cu piciorul într-un butoi și bău mai departe...

Zile de-a rîndul Doroteo Quispe și tovarășii lui au stat zadarnic la pîndă pe podișurile unde se aciuaseră. Nu treceau decît indieni, femei neajutorate, oameni nevoiași. Deși avea mare nevoie de bani, Quispe îi cruța, mai cu seamă pe indieni, neurmînd, în privința asta, exemplul lui El Fiero Vásquez care, după cum știm, îl jefuise o dată chiar și pe Doroteo. Jalnica soartă a indienilor făcea să-i sîngere încă inima și putea să-i înțeleagă. Din cei cinci mii de *soles* cu care se aleseseră din lovitura dată, patru mii i le-au trimis lui El Fiero, care trebuia să se apere și, dacă era cu putință, să evadeze. Restul l-au împărțit între ei, ca să-și țină zilele. Uneori opreau cîte un drumeț, ca să-i ceară ceva hrană rece ; dar i-o și plăteau. Alteori se duceau pe la coliba vreunui păstor și-i cereau o oală de cartofi fierți, pe care de asemenea îi plăteau. Drumeții și păstorii treceau de la spaimă la uimire, întrebîndu-se : ce fel de oameni erau ăștia ? La prima vedere păreau tîlhari sau hoți de vite și, cu toate astea, țineau să plătească cinstit. De ce ? Nimic liniștitor nu citeai pe fețele lor, căci unul era pocit și greoi ca un urs, altul era foarte voinic și grosolan, iar Blondul grozav de murdar și zdrențăros. Aveau cai buni și arme bune și Dumnezeu știe ce se-ntîmplase de se purtau așa. Multe mai vezi în viață ! Blondul, de fapt,

n-ar fi dat loc la asemenea cugetări, și în sinea lui rîdea de ceea ce considera sentimentalism la fîrtații lui. Dar Doroteo devenise un cuțitar iscusit, iar Condorumi era vînjos ca un taur, așa că nu-și arătase fățiș dezaprobarea. Între timp, treceau drumeți sărmani, treceau condori, trecea vîntul, trecea vremea și ei așteptau mereu un prilej care părea să nu mai vină vreodată, atîta cît aveau asemenea mustrări de cuget. Dar, într-o după-amiază, ursul mîrîi :

— Ia uitați-vă...

În depărtare, pe o potecă șerpuită, se ivi un lungan călare, între două desage enorme.

— Parc-ar fi Magicianul, zise Blondul.

— El e, întări Condorumi.

Încălecară și porniră în goană, înghițind distanțele și vîntul. Era într-adevăr Magicianul. În curînd, îl ajunseră. Cînd îi văzu, își opri mîrțoaga.

— Hei, Magicianule, zise Doroteo pe un ton prietenos, lăsînd timp tovarășilor să se așeze de o parte și de alta a negustorului ambulant, te-am tot așteptat și n-ai mai venit...

— Cine, de ce ? întrebă Magicianul, căutînd să se lămurească, fiindcă puștile și cicatricea de pe fruntea lui Doroteo începeau să-i trezească bănuieli.

— El Fiero Vásquez, ca să-ți dea să vinzi niște marfă. Vezi că și noi sîntem din ceată...

Magicianul răsuflă mai ușurat ; poate că oamenii din comunitate îl judecau cu îngăduință, nu așa cum bănuia. Poate că nu dăduseră importanță mărturiei lui. Poate că El Fiero îi determinase s-o uite, în schimbul serviciilor pe care i le făcea. Fiindcă, de bună seamă, Magicianul se înțelesese cu El Fiero pentru a-i vinde mărfurile furate de la negustori. Cînd aflase de moartea lui Iñiguez și de unele amănunte ca dispariția subită a caporalului socotit spion, pricepuse că indienii erau de temut, că poate tîlharii știau despre faptul că el îl înștiințase pe Amenábar de planurile lor, așa încît socotise prudent să nu mai dea pe acolo pînă nu se limpezeau lucrurile. Se dusese mai spre nord. Acuma, totul părea să se fi liniștit.

— Bine, pot să mă duc la el, răspunse Magicianul.

— Da, o să te duci îndată, adăugă Doroteo.

Magicianul observă că figura vicleană a lui Doroteo nu se potrivea cu a lui Condorumi, fățiș dușmănoasă, și cu a

Blondului, hotărît sarcastică. Doroteo însuși, socotind că era vremea să termine cu prefăcătoria, începu să rîdă răutăcios, Magicianul era încercuit de tîlhari și, văzîndu-se prins, păli în așa hal încît fața lui nu mai semăna cu o bucată de seu, ci cu o piatră albă. Ochii lui ageri, de pasăre hrăpăreață, treceau de la o figură la alta, căutînd să surprindă o expresie de îndurare, ceva care să-l împiedice să capete o înfățișare de om disperat, care ar putea să-i fie fatală. Nu văzu însă decît ură și dispreț și, hotărînd să se apere pînă la capăt, duse mîna la revolver. Dar mîna lui Condorumi căzu ca un clește peste a lui, strîngîndu-i-o și nelăsînd-o să ajungă la toc. Blondul, din partea cealaltă, îi luă arma, pe care o purta agățată la cingătoare. În sfîrșit, Condorumi, cu o zmucitură zdravănă, îl făcu să se întindă pe jos cît era de lung, în vreme ce calul lui, speriat, o luă la fugă, oprindu-se ceva mai departe, cu urechile ciulite. Magicianul se sculă de jos și, cu o hotărîre bruscă, încercă să-și impresioneze adversarii făcînd pe curajosul.

— Cum puteți fi așa de lași, îi mustră. Unul contra unul, mă măsor cu oricare... Sînteți niște lași...

Zvîrli *poncho*-ul pe care-l purta răsucit pe umăr, pregătindu-se de luptă ; dar Quispe, tot călare, i se proțăpi în față, croindu-l cu frîul peste spinare.

— Lași, zici ? Mai laș ca tine nu e nimeni. După ce te-ai dat drept prieten, ai întors-o ; te-ai mai dus și să-i tragi de limbă pe oamenii lui El Fiero, ca să dai fuga să-i spui lui stăpîn-tu. Acuma știm totul, te-ai curățat...

Magicianul se uită în pămînt, dar nu zări nici măcar o singură piatră pe cărare și nici prin bălării.

— Îl omor ? întrebă Blondul, țintindu-l cu revolverul lui.

— Nu, nu merită o moarte ca asta... Hai, zise Quispe, împungîndu-l pe Magician cu pușca în coaste. Pe urmă îi porunci lui Condorumi :

— Ia-i și calul...

Lăsară poteca și o luară peste cîmp. Quispe îl mîna pe negustorul ambulant dindărăt, ca pe o vită, ca să-l zorească. Magicianul însă făcea totul ca să nu meargă repede, gîndindu-se că poate o să se ivească cineva în depărtare. Uneori, călătorii se adunau în grup, ca să străbată locurile primejdioase. Ar putea să-l apere. Dar nimeni nu se ivea. Drumul

era pustiu. Piscurile negre îi făceau semne tragice și ierburile se tînguiau prelung, cu vaiete. Numai cerul de iunie era senin, nespus de albastru... Cînd se apropiară de o costișă plină de stînci și de pietre, Magicianul se gîndi să-l doboare măcar pe Doroteo, lovindu-l cu o piatră în frunte, înainte de a muri. Dar Quispe o luă în altă direcție și pătrunseră într-o zănoagă. Acuma nu se mai vedea drumul și orice nădejde se spulbera. Unde l-or fi ducînd ? La început, Magicianul crezu că aveau să-i facă vînt de pe vîrful vreunui munte, dar iată că li se ivea în cale un podiș și o luară pe acolo.

— Ai bani ? întrebă Doroteo.

— Am pus ceva în desagă, dar grosul e depus la o bancă din Trujillo.

Magicianului îi veni o idee.

— Nu mă omorîți, ceru, și, dacă vreți, țineți-mă zălog pînă cînd trimit după banii ăia de la bancă. Mă răscumpăr cu cei douăzeci de mii de *soles* pe care-i am acolo... De ce să le dați cu piciorul ?

— Hm, mormăi Doroteo și, după ce se gîndi o vreme, răspunse : Se prea poate să ne întinzi o cursă și, în loc de bani, să ne trezim cu poliția... Cu banii din desagă și cu marfa pe care o ai aici, ne e de-ajuns...

Iarba era aspră și înaltă, iar podișul strălucea în soare. Din loc în loc, cîte un pietroi negru-roșcat, ca un neg uriaș, spărgea monotonia șesului. În depărtare, șirurile de munți se întindeau ca o procesiune. Deodată, într-o parte a podișului apărură mlaștini și grupul se îndreptă într-acolo. Aveau de gînd să-l îngroape acolo ? Magicianul se gîndi s-o ia la fugă și să moară mai bine de gloanțe, decît în nămol ; dar, aruncînd o privire către cei ce-l conduceau, băgă de seamă că Blondul își desfășurase lasoul. Ochii albaștri îl scrutau, neîndurători ca o mlaștină. Iată-i ajunși în fața smîrcului negru, cu mulțime de ochiuri în care sclipea o apă mocirloasă. Către mijloc, apa devenea mai adîncă și chiar bătea puțin spre albastru. Pe mal se vedeau oase albite și, puțin mai încolo, un craniu de bou, resturi de ale animalelor care intraseră să se adape, ademenite de apa albăstrie. Păsările hrăpărețe, devorîndu-și prada, duseseră desigur oasele spre mal și le împrăștiaseră pe cîmpie. Magicianul fu cuprins de scîrbă și de teamă și o înfiorare, ca o senzație de frig, îl furnică de la călcîie pînă în creștet. Cei

trei tîlhari se aflau în spatele lui, iar el se opri pe mal și se întoarse, privindu-i cu ochi rugători.

— Intră ! îi strigă Doroteo.

— Trage-mi mai bine un glonț ! urlă Magicianul.

— Intră, îți spun ! Condorumi, descalecă și taie-i brațele cu cuțitul, dacă nu vrea să înainteze...

Condorumi coborî de pe cal și se apropie de el cu un cuțit lung în mînă. Tremurînd, negustorul ambulant începu să înainteze, plescăind, în mocirlă. Trupul lui deșirat, în haine de dril galben, se scufunda puțin cîte puțin, iar ochii, ca de nebun, priveau cînd la smîrc, cînd la oameni, fără să găsească alinare pentru groaza lui. Oamenii îl priveau cu o expresie de satisfacție feroce, iar mocirla era din ce în ce mai moale și mai lacomă. La un moment dat, cînd văzu că cuțitul lui Condorumi, care rămăsese pe mal, nu-l mai putea atinge, Magicianul se opri. Dar, cu toate astea, mocirla ceda necontenit, ajungîndu-i acum pînă la brîu. În zadar încercă să se tragă într-o parte ori să iasă, cu riscul de-a fi ciopîrțit cu cuțitul. Picioarele îi erau prinse în smîrc și nu le mai putea mișca. Se scufunda încet și sigur. Cu cît făcea mai multe mișcări, cu atît era mai rău. Doroteo se gîndi că pălăria avea să rămînă la suprafață ca un semn, și-i porunci :

— Scoate-ți pălăria și scufund-o...

În disperarea lui, Magicianul își scoase pălăria albă de paie și o făcu să dispară în mocirlă, crezînd — poate — că făcîndu-le pe plac bandiților, avea să le trezească mila, numai pentru că-și pierduse orice urmă de voință și asculta ca un automat. Mocirla cu bulbuci duhnitoare creștea cu lăcomie, ajungîndu-i pînă la piept. Se uită la tîlhari pentru ultima oară. Vru să vorbească și nu putu, atît de tare îi tremurau buzele și fălcile.

— Adio ! glumi Blondul cu cruzime.

Magicianul plescăia cu palmele în smîrc, căutînd disperat să se mențină la suprafață. Și iată că deodată, cînd mocirla îi ajunsese la umeri, încetă să se mai scufunde. Picioarele dădură de ceva tare, poate o stîncă, poate o argilă foarte rezistentă. Văzînd că lunganul nu se mai scufundă, bandiții schimbară cîte-o privire cu tîlc. Un om mai puțin înalt decît Magicianul s-ar fi aflat îngropat în smîrc pînă la nas, în cel mai groaznic supliciu, dar lui îi rămînea tot capul afară, un cap alb, zbîrlit, care arăta ca de mort, și în care numai ochii exprimau toată

groaza deznădăjduită a unei agonii conștiente. Fălcile nu i se mai mișcau, fiindcă nervii îi erau paralizați.

— Aruncă-i lasoul și scoate-l ! porunci Doroteo Blondului.

Cu o aruncătură dibace, îl prinse de gît, iar Condorumi îl tîrî la mal, lăsînd în urmă o dîră în mocirlă. Îi scoaseră frînghia și trupul deșirat rămase inert, ca o halcă de carne plină de noroi. Era totuși un om încă viu. Ridică ochii spre tîlhari și izbucni în plîns.

— Fie-vă milă ! îi rugă apoi.

— Milă ? Dar ție ți-a fost vreodată milă de ceva în viața ta ?

Magicianul își cercetă în grabă viața și recunoscu : într-adevăr, niciodată nu-i fusese milă. De cînd, copil fiind, chinuise porumbelul cu aripa ruptă, și pînă la vremea cînd ajutase la hăituirea indienilor fugari, sau contribuise la condamnarea unui sat întreg la mizerie și, pesemne, chiar la moarte, căci asta însemna munca în mine, niciodată, niciodată nu știuse ce e mila. Atunci, gîndul morții îi părea mai suportabil, deși, oricum, nu se putea împăca cu el. Se muiase cu totul acum, nu-i mai rămînea nici cea mai mică urmă de curaj și plîngea într-una. Plîngea cu disperare.

— Hai, Condorumi, arată-ți puterea, zise Doroteo, azvîrle-l cît mai departe...

Condorumi îl ridică, apucîndu-l de grumaz și de cingătoare, îl legănă de două ori și-l azvîrli cu o opintire bruscă și violentă. Magicianul căzu la vreo zece metri depărtare, cu un zgomot surd, și se scufundă pe dată în mîlul moale. Deasupra lui, nămolul se bulbucea convulsiv. Parcă se auzi chiar un început de strigăt care se preschimba în horcăit. Dar se stinse repede și chiar agitația smîrcului se potoli cu încetul. Curînd după aceea se ridicară cîteva bășici, care plesniră încet și în cele din urmă, întreaga mlaștină neagră și apoasă își regăsi liniștea.

Fără o vorbă, tîlharii porniră la drum. *O coriquinga* își căuta hrana răsturnînd o baligă, ierburile șuierau și piscurile îndepărtate scurmau cerul albastru. Peste podiș și peste smîrcuri, timpul se așternea cu o încetineală de milenii.

XV

CAUCIUC ȘI SÎNGE

TOATĂ VREMEA cît ținu drumul pe scurtătură, Augusto Maqui se gîndi la trei lucruri care-l emoționau adînc, lăsîndu-i urme de neșters în suflet. Primul, era o amintire : momentul cînd se despărțise de calul său drag, în piață la Chachapoyas. Era ultima făptură din comunitate de care se despărțea. La drept vorbind, Benito Castro avusese mai mult noroc, de vreme ce n-a trecut prin chinul de a fi nevoit să-l părăsească pe Luceafăr. Augusto bătuse cu palma greabănul calului, primise fără bucurie cei treizeci de *soles* care i se dăduseră pe el și rămăsese să se uite cum noul stăpîn îl ducea de căpăstru în josul străzii, pînă dispăruseră după un colț. Mîhnirea țăranului care se vede pe jos, într-un loc necunoscut, cînd rămîne fără cal, e greu de descris. Animalul suferă și el. Unii cai se întorc la stăpînul lor și nechează cu durere. Sînt oameni care plîng în clipa despărțirii, deși ființa de care se desparte nu e un om, dar a fost atît de legată de soarta lui, a simțit-o atîta vreme trăind alături de el, încît îi vine s-o oprească și să-i spună „prietene !“ Numai că în viață se ivesc uneori greutăți de nebiruit, opreliști înverșunate, care stăvilesc existența oricărei ființe, drumurile se despart și pentru fiecare începe o altă viață. Calul nu putea pătrunde în *selva*, Augusto, da. Șargul nu nechezase, dar cînd Augusto îi bătuse frățește cu palma pe crupă, își încordase nervos trupul vînjos și mărunțel și se uitase apoi la flăcău cu ochii lui negri și blajini. Cînd cumpărătorul l-a tras de căpăstru, a rezistat neliniștit, s-a întors către Augusto, ca pentru a-i cere să intervină și, în sfîrșit, auzind plesnetul biciului, s-a resemnat la o dureroasă renunțare și a pornit cu pas domol și sfios. Tînărul nu plînsese, și asta fiindcă era de față don Renato, antreprenorul, care-i spunea încă de la Cajamarca, unde-i dăduse un avans de trei sute de *soles*, că în *selva* era nevoie de inimi de oțel.

O emoție la fel de puternică i-o pricinuia și dispariția munților și întîlnirea cu lumea vegetală. Treptat, treptat, rămăseseră în urmă culmile, stîncile abrupte, măgurile, poalele lor, pripoarele. Pînă și pietrele. În schimb apărură primele plante. Bălăriile deveneau arbuști, arbuștii desiș, desișul crîng

și crîngul pădure. Augusto întoarse capul, cînd băgă de seamă că pornise cu încetul la vale, spre o prăpastie adîncă. Departe de tot, în zare, se întindeau, în linie frîntă, munții albaștri. Acolo fusese lumea lui. Acum pădurea fremăta în fața ochilor săi, deasupra creștetului său, ca o nouă lume, pe care Augusto n-o mai cunoștea.

A treia emoție, nu mai puțin adîncă, o resimțea ori de cîte ori vedea vreun biet purtător de poveri. Ajungînd la păduri, cărăușii cu catîri, pe care-i angajase don Renato, se înapoiară cu dobitoacele lor și veni o echipă de *caucheros* [1] mînînd din urmă zece indieni, care se încărcară cu bagajele : arme, conserve, haine, bărdițe. Cu o forță și o resemnare de animal, dar și cu suferința acestuia, vădită doar din cînd în cînd prin cîte-un icnet, săltară bagajele în spinare și porniră. Tunelul unei pîrtii pătrundea în *selva ;* jos — noroi, sus — o boltă de ramuri peste ziduri compacte din trunchiuri și liane. În frunte mergeau indienii, după ei don Renato, apoi tinerii pe care-i angajase, printre care se afla și Augusto, iar la urmă grupul de *caucheros*. Era încă devreme și, totuși, părea că se înnoptează. Din loc în loc se strecura cîte un jet de raze, ca o năprasnică pleasnă de lumină care orbea pupilele. Clisa era semănată la distanțe egale cu urmele adînci ale pașilor. Drumeții lipăiau prin ele încet și monoton : pleosc, pleosc, pleosc. Mergeau în șir și fiecare nu vedea decît spatele celui din față, cîteva tulpini, iar mai încolo, întunericul. Li se părea că merg către noapte. „Băieți, ne aflăm în pădurea virgină“, zise don Renato, copleșit desigur de viața dramatică a junglei. Sufletul lui Augusto contopise într-o singură emoție, calul, munții pierduți, prezența obsedantă a copacilor și spinările gîrbovite sub povară. Imaginea Marguichei apărea într-un anumit ungher tăinuit, răzbind peste toate celelalte.

Noroiul le ajungea pînă la genunchi și, pe măsură ce înaintau, devenea tot mai moale și mai adînc. Unul din indienii-hamali strigă din față : „Foarte adînc ?“ Un *cauchero* o luă înainte, ținîndu-se de trunchiurile de pe margine. Augusto nu vedea mai nimic. Auzi numai pe cineva zicînd : „Înaintați, dacă se poate“. Înaintară deci, cufundîndu-se pînă la brîu în noroiul subțire, apoi pînă la subsuori. Hamalii, încovoiați sub

[1] *Cauchero* — cel care caută și prelucrează cauciucul ; supraveghetorul unei echipe de muncitori de pe plantațiile de cauciuc sau din *selva*.

greutatea poverilor, se umplură de noroi pe față și pe părul lung care le atîrna în plete. În spate, cei care duceau puști, le ridicau cu amîndouă brațele deasupra capului. De o parte și de alta a drumului, în lumina tulbure ce străbătea prin bolta de ramuri, se deslușea o baltă care înconjura trunchiurile milenare, pierzîndu-se departe, în întunecime. Cînd noroiul ajunse iar pînă la genunchi, don Renato zise :

— Aici, în mlaștina pe care am trecut-o, se zice că s-ar afla doi caimani antropofagi. Eu, drept să spun, nu i-am văzut niciodată...

— Multe se născocesc despre caimani ! mormăi un *cauchero*.

— Ce-i aia caiman antropofag ? întrebă, nedumerit, Augusto.

— Unul care a mîncat carne de om și, fiindcă i-a plăcut gustul, nu mai vrea altceva...

Se aflau, așadar, în inima *selvei*. Pleosc, pleosc, pleosc... Se făcea tot mai întuneric. Peste noaptea din pădure cobora încet și noaptea din ceruri. Vîntul urla pe sus, cutremurînd vîrfurile copacilor și zgîlțîind tulpinele. O ploaie molcomă de frunze se cernea agale peste capete și peste umeri.

Făcură popas la marginea unui pîrîu ; ajungînd acolo, mai apucară să zărească un asfințit roșu și violet profilat peste coama șerpuită a pădurii, care înlocuise silueta colțuroasă a munților. Se spălară de noroi în apa leneșă a pîrîului. Noaptea acoperi un cer foarte scund și negru, ce se lăsa ca un coviltir și pe care sclipeau, foarte aproape de ei, stele enorme. Muncitorii *caucheros* — printre care se socoteau acum și Augusto Maqui cu ceilalți tineri angajați — mîncară în jurul unui foc, iar mai departe, lîngă pîrîu, alcătuind un grup tăcut și mohorît, hamalii. Unii purtau un fel de bluze cenușii, alții doar pantaloni orășenești. La lumina focului se puteau deslușí rănile făcute de frînghii și de muchiile poverilor pe spinările bronzate. Supurau și miroseau urît, iar tot trupul lor emana o duhoare de animal asudat.

Părea că n-avea să plouă. Hamalii se culcară pe nisip, iar ceilalți pe păturile lor. Focul se stinse și licuricii își aprinseră firicelele de lumină. Se auzeau țipetele fiarelor și ale păsărilor. Unul dintre *caucheros*-ii cu experiență îl sfătui pe Augusto să nu-și schimbe poziția, fiindcă altfel l-ar supăra nisipul care căpătase forma trupului. Trebuia să dobîndească cunoș-

tințe noi. Toți păreau însă foarte mici față de acea nețărmurire de zgomote și de glasuri necunoscute, cu adîncimi îndepărtate și tainice. Pîrîiașul curgea domol și tăcut în noapte. Țînțari perfizi suflau ușurel în mica lor goană. Arborii gigantici ajungeau pînă la cer, parcă rîvnind niște flori de stele.

Cu tot tunelul și celelalte neajunsuri, pîrtia era, oricum, un drum de pămînt, o legătură cu lumea lăsată în urmă. Dar, pe pirogă, mînat de un curent puternic, Augusto Maqui simți că intră cu adevărat într-o viață nouă. Pirogile, lungi și înguste, unele cu un mic acoperiș din foi de palmier, veneau în șir, încărcate cu bagaje și oameni. Cînd fluviul se avînta în puhoiul unui repeziș, părea că se vor scufunda. Dar vîslașii erau la locurile lor. Aplecați asupra apei, mînuiau vîslele lungi cu mișcări dibace, așa încît ambarcațiunile treceau printre stînci și curenți cu ușurința unor pești cărora le-ar fi venit chef să înoate la suprafața apei. Copaci și iarăși copaci, în toate nuanțele de verde, tiveau malurile. Nu se vedea decît apă — și înainte, și înapoi. Sus, cerul, de un albastru lăptos, începea să se înnoureze. Din loc în loc, pe limbile de nisip, se zărea cîte un caiman dornic de soare ; dar, de cum vedea ambarcațiile, se arunca în apă cu plescăituri zgomotoase. Bîtlani de culoare închisă, stoluri de papagali verzi și de păsări ciudate treceau în zbor, salutîndu-i pe călători. Vîslașii indieni erau neobosiți și, ajutate de curent, pirogile lor păreau că zboară, lăsînd în urmă dîre înspumate. Înaintau repede, spre un port care părea că n-o să se ivească niciodată. Fluviul curgea năvalnic, șerpuind, lăsînd ochiuri de apă stătută, apoi crescînd cu ajutorul afluenților, rozînd coturi de pămînt, mușcînd și dezrădăcinînd trunchiuri, scăldînd plaje largi cu nisip alb, spărgîndu-se cu mugete de stîncile strîmtorilor, dobîndind uneori o tihnă de lac, înfuriindu-se alteori cu tălăzuiri năprasnice și învolburări gata parcă să înghită, lacome, pirogile. Cu toată lărgimea lui, fluviul putea fi cuprins cu ochii de la un mal la altul, dar dădea impresia că la capătul lui nu se putea ajunge. La un moment dat, îl părăsiră, pirogile cotind pe un afluent și, după ce-l brăzdară timp de două ore, acostară la Canuco.

Omul nu începe să cunoască *selva* decît atunci cînd, sfîrşindu-se pîrtia, pătrunde în această lume vegetală, unde nu sînt alte poteci decît cele pe care și le croiește singur și care

curînd se vor pierde sub frunzele ce cad. Abia acolo simte în jurul lui îmbrățișarea tentaculară a pădurii, căreia trebuie să-i reziste cu spete tari, cu picioare sigure, cu brațe puternice și ochi sfredelitori. Dacă nu, va muri dintr-o clipă într-alta, victimă a fiarelor sau a sălbaticilor, ori pe îndelete, după ce se va învîrti iarăși și iarăși în acea învălmășeală haotică de tulpini, liane, plante parazite, rădăcini și ferigi care atîrnă sau se înalță, cățărîndu-se, îmbrățișîndu-se și avîntîndu-se pretutindeni. Unele ridică brațe rugătoare, în căutarea soarelui ce scaldă frunzișul din înalturi. Altele, parcă resemnate să nu-l vadă niciodată, se împlîntă cu înverșunare în trunchiurile viguroase, ca să le sugă seva. Lianele împletesc plase imense și numai palmierii aduc o notă grațioasă în lumea aceasta plină de neliniște. Sînt atîtea și atîtea feluri de palmieri încît nici un învățat n-a izbutit să le cunoască pe toate. Alături de copacul mare și grav, de căprișorul tentacular sau de parazitul chinuit și chinuitor, palmierii, cu grația lor feminină, își înalță panașul plăcut la vedere și fac semn omului pentru a-i dărui nuci de cocos, muguri cărnoși și hrănitori, fibre elastice, bune pentru făcut hamacuri, frunze din care să împletească pălăriile ce se poartă prin partea locului iar, la urmă, supremul dar : acela al regăsirii drumului, dacă s-a întîmplat să-l piardă. Pentru acest dar își întoarce creștetul în direcția soarelui și îl urmărește, iscusit, de cînd răsare pînă apune — chiar dacă deasupra lui se află un frunziș oricît de stufos. Călătorul rătăcit, dacă va fi în stare să-i recunoască semnul, va găsi drumul cel bun și va ieși din oceanul haotic. Palmierul e o busolă îndreptată spre polul pădurii virgine : soarele.

Angajat la postul înaintat Canuco, Augusto Maqui venise în *selva* împreună cu mulți alții și se împrietenise cu un veteran pe nume Carmona.

— Are să-ți piară teama de pădure — îi spuse o dată Carmona — în ziua în care ai să te depărtezi cu vreo patru leghe de pîrtii și de semnele făcute pe copaci, și te vei întoarce la ele...

Pentru moment, Augusto se simțea incapabil de o asemenea ispravă. Se împiedica la tot pasul de rădăcinile copacilor, iar lianele și crengile îl loveau peste față. Abia putea să vadă.

— Uite, fă cunoştinţă cu cauciucul, zise Carmona.

Se opriră în faţa uneia din aceste făpturi martirizate ale pădurii, plină de tăieturi şi cicatrice. Inciziile îi ciopîrţiseră tulpina frumoasă, cu coajă moale, şi o făcuseră să sîngereze de moarte. Şi omul sîngera acolo : atît cel civilizat, cît şi cel sălbatic. Augusto Maqui, care avusese prilejul să observe ce se petrece la Canuco, văzu în acel arbore un frate de suferinţă. Cu toate astea, trebuia să fie fără milă. Puţin după aceea, găsiră un copac încă teafăr : veteranul şi novicele împlîntară în scoarţa călduţă tăişurile toporiştilor şi aşezară dedesubt vasele de alamă, în care trebuia să se adune sucul gros. Nu puteau pierde vremea aşteptînd să se umple şi porniră mai departe. Aveau să ia la întoarcere ceea ce se aduna.

Pădurea se tot întindea în faţa paşilor lui Augusto Maqui şi a tovarăşului său. La sfîrşitul zilei putură să se întoarcă, bucuroşi, cu treaba îndeplinită. Nu mai găsiseră alţi arbori de cauciuc, dar cel sacrificat, pe moarte, dădu cantitatea cerută. Cîteva barăci din trunchiuri de palmier se ridicau pe un loc defrişat, alcătuind postul Canuco. Într-una locuia don Renato şi ajutorul lui, pe nume Custodio Ordóñez. În alta, muncitorii oarecum liberi, sub supravegherea cărora se aflau sălbaticii şi peonii. În celelalte, indienii din pădure şi de la munte, mai bine-zis sărăcimea, pentru că şi acolo se aflau albi şi metişi. Barăcile erau construite pe pilaştri groşi de trunchiuri, ca să fie ferite de umezeala amazonică. Într-o casă aparte stăteau femeile, o mulţime de femei indiene, concubine ale lui don Renato, ale lui Ordóñez şi ale altor şefi de echipă. Aduceau din inima pădurii tinere fete sălbatice ca să agonizeze în braţele acelor oameni cruzi şi despotici, lubrici şi violenţi.

Ordóñez era un bărbat înalt şi muşchiulos, cu ochi deschişi şi faţa uscată, ce părea şi mai lungă din pricina unei ţăcălii. Purta o pălărie mare din frunze de palmier, o cămaşă galbenă şi pantaloni rezistenţi. Cizmele trainice aveau catarame de argint. La cingătoare îi atîrna întotdeauna un revolver, iar pe umăr purta uneori o puşcă. Don Renato era stăpînul şi cel mai mare şef al postului Canuco, dar cum Ordóñez era mai violent din fire, în lumea aceea de violenţe el poruncea cu adevărat.

Cauciucul din regiune nu era exploatat numai de oamenii care se aflau la Canuco. Şi indienii care trăiau în adîncul pădurii trebuiau să-şi aducă, în fiecare sîmbătă, cota lor. Erau

sclavi în serviciul *caucheros*-ilor. Îi supuseseră cu ajutorul puștii și al biciului. Și astfel își părăsiseră îndeletnicirile obișnuite, vînatul, semănatul, țesutul, ca să-și poată duce la îndeplinire această neîndurătoare obligație. Soseau sîmbătă, de dimineața pînă seara, venind din toate părțile teritoriului tribului, bărbați, femei, copii încărcați cu mingi negre de cauciuc. Arămii, cu chica încîlcită, unii cu bluză cenușie, alții goi pușcă. *Caucheros*-ii luau în primire cotele, iar indienii care nu-și aduceau cota întreagă erau biciuiți. Legați de un copac, primeau cincizeci pînă la o sută de lovituri. Chiar și copiii erau biciuiți în mod barbar, iar mamele, ca să le potolească plînsul, suflau peste bucile aprinse și lingeau sîngele țîșnit din răni. Toți indienii aveau spatele brăzdat de bice.

— Indieni puturoși ! Dacă mai aduceți sub cotă, nu biciul, ci moartea vă așteaptă ! striga la ei Ordóñez.

Cu multă vreme înainte, fusese aici o bătălie crîncenă. E o poveste care merită să fie depănată.

Era în anul 1866. Într-o zi, pe la sfîrșitul lunii iunie, roțile unui vapor fluvial învolburară pentru prima oară apele fluviului Ucayali. Vasul „Putumayo" plecase de la Iquitos în una din primele explorări organizate de marina de război. Palele clipoceau cu înfrigurare în apa necunoscută. De o parte și de alta, *selva*, și mulțime de afluenți, ce-și aduceau tainul lor de ape, iar, din loc în loc, casele primilor colonizatori, oameni aspri, care-și deschideau drum și-și făceau loc cu încăpățînare, cu toporul și cu pușca, hotărîți să uzurpe domnia indienilor sălbatici și a naturii. Pe vremea aceea era în floare negoțul cu lemne, piei și produse ale pămîntului. Cauciucul nu fusese încă descoperit ca plantă industrială. „Putumayo" trecu într-o zi prin fața gurilor afluentului Cachiyaco, nume ce înseamnă „apă de sare", și pe bună dreptate, căci, izvorînd din inima munților înalți de sare gemă, era atît de sărat, încît sarea se putea extrage prin simpla evaporare a apei.

În august, îndîrjitul vapor, care înfruntase destule obstacole pînă atunci, brăzda fluviul Pachitea. Colonizatorii erau tot mai rari. Membrii expediției trebuiau să-și taie singuri lemne pentru alimentarea focului de la cazane. Navigau încet, iar pădurea, pentru a-și apăra sălbatica virginitate, trimitea tot mai multe zăgazuri de bușteni. Trunchiurile negre și greoaie, plutind între două ape, loveau vasul, făcîndu-l să se cutremure. Sporea presiunea la cazane, roțile se învîrteau cu forță, iar

vaporul își continua neabătut drumul în susul apei. Un șuvoi năvalnic aruncă însă vasul în mijlocul unei îngrămădiri de trunchiuri care se formase la un cot al fluviului. Zadarnic încercară să se desprindă, sporind presiunea. Vaporul, prizonier, abia se mai legăna între buștenii care-i strîngeau coastele. Marinarii coborîră cu topoare să taie buștenii și să destrame pas cu pas obstacolul, așa încît bucățile să fie luate de curent. După o zi întreagă de muncă, „Putumayo" fu eliberat. Oamenii ce înfruntă pădurea virgină nu știu ce înseamnă să dea înapoi. Înainte, așadar! Însă pădurea nu se supune. A doua zi, un trunchi enorm se năpusti asupra vasului, îl străpunse și apa pătrunse în el, inundînd două secțiuni ale pupei. Se văzură siliți să ancoreze pe primul banc de nisip, ca să nu-l lase să se scufunde. Șeful expediției plecă, în timp ce se făceau reparațiile, spre gura fluviului, să caute alimente. În ziua de 14 apărură pe mal patru indieni *cashibo*, făcînd semne și gesturi prietenoase către cei din expediție. Erau goi, înalți, puternici, și înarmați cu sulițe. Celelalte triburi se tem de indienii *cashibo* și nici unul nu i-a învins vreodată. Dar cei civilizați nu puteau să se arate fricoși. Scoaseră o barcă în care au luat loc ofițerii, Távara și West, și cîțiva marinari. Sălbaticii îi primiră cordial și-i poftiră să-i urmeze. Távara și West au pornit în urma lor, pe plaja nisipoasă. Deodată, din copacii care se înălțau mai în fund, țîșniră sute de săgeți minuscule și ofițerii se prăbușiră cu trupurile pline de ele. Cei patru *cashibo* se întoarseră și le împlîntară sulițele în piept. Marinarii, care trăseseră barca pe uscat, nu mai pierdură timpul s-o împingă, ci se aruncară în fluviu, ajungînd la „Putumayo" înot. În vremea asta, indienii ridicară leșurile și dispărură în pădure. Vaporul se întoarse la Iquitos. *Cashiboșii* avură impresia că au cîștigat bătălia.

La scurt timp însă, pe sinuosul Ucayali, venind de la Iquitos, se iviră trei vapoare: „Morona", „Napo" și „Putumayo". Membrii expediției rămaseră impresionați la vederea muntelui Ganchahuaya, zvelt și numai piatră aridă. Mulți din ei nu mai văzuseră stînci de ani de zile, alții vedeau pentru prima oară în viața lor. În șesurile amazonice, pietrele sînt aproape necunoscute. Stîncile muntelui Canchahuaya nu au nimic deosebit, nici un farmec aparte. Atîta doar că sînt de piatră într-o lume de pămînt, de vegetale și apă, și devin astfel prețioase.

Vasele intrară pe fluviul Pachitea. Ferocii *cashiboși* trăiesc pe malul drept. Șeful expediției, prefectul Arana, trimise un grup de indieni *conibos* să caute cîțiva cashiboși mai blînzi, din cei care viețuiau pe malul stîng. Apoi făcură cu toții o tabără la Setico-Isla, cu trei mile mai jos de Chonta-Isla, locul dramaticului episod, pentru ca sălbaticii să nu audă zgomotul vapoarelor și să fie luați prin surprindere.

A doua zi, expediția porni în bărci și pirogi manevrate de indieni convertiți și ajunseră la Chonta-Isla într-o seară violetă și caldă. Indienii, care cunoșteau locurile, îi anunțară că locuințele celor căutați trebuie să se afle cam la două leghe, iar căpetenia lor e sîngerosul Yanacuna. E mai cuminte să meargă noaptea acolo, ca să-i surprindă în somn și să-i ia prizonieri.

Soldații, înarmați cu puști, pătrunseră în *selva,* însoțiți de patruzeci de indigeni, dintre care unii erau *cashiboși* călăuze, iar ceilalți *conibosi* cu arcuri și săgeți, dornici să se răzbune pentru niște înfrîngeri mai vechi ; în urmă venea prefectul Arana însoțit de zece oameni cu carabine, și de preotul Calvo, cu o cruce în mînă.

Călăuziți de sălbatici, ai căror ochi străpungeau bezna, merseră toată noaptea fără să întîlnească decît copaci și locuri de trecere barate cu țăruși foarte ascuțiți, cioppliți din palmier, pe care indienii îi înfipseseră anume în pămînt, ca să sfîșie picioarele dușmanilor. La patru dimineața, expediția dădu peste barca lăsată de marinari pe plajă și rămaseră uluiți că sălbaticii au putut tîrî prin hățișul pădurii, pînă la acel loc ferit, o ambarcație atît de grea și de mare. Se revărsau zorile cînd, în sfîrșit, ajunseră la niște locuințe. Erau însă pustii, așa că își continuară drumul. Străbătură un cîmp întins, plin de banani, și, cînd pătrunseră iarăși în pădurea sălbatică, dădură peste niște colibe ciudate, foarte mici și lungi, acoperite cu frunze de palmier, din care nu se vedeau decît niște ferestruici de tragere. *Cashiboșii* le foloseau pentru vînătoare. Cum ei imită foarte bine strigătele animalelor și cîntul păsărilor, se ascund înăuntru și înalță în văzduh chemarea cerbului, uguitul porumbelului sau mugetul unui *paujil* ; toate jivinele acestea aleargă în căutarea presupusului tovarăș, apropiindu-se pînă cînd din ascunzători, prin creneluri, pornește săgeata ascuțită care le ia viața. Dar nici acolo nu era nimeni și nicăieri nu se zăreau urme proaspete lăsate de indieni. Deodată

auziră sunetele unor tam-tamuri și, luîndu-se după ele, ajunseră la un luminiș, unde vreo patruzeci-cincizeci de indieni cu femeile și copiii lor petreceau. Beau *masato*[1] și dansau în jurul unui rug aprins. După riturile lor războinice, *cashiboșii* ard cadavrele dușmanilor și pe urmă le dizolvă cenușa cu acel *masato* pe care-l beau. Trupurile lui Távara și West au avut desigur aceeași soartă, iar ceea ce vedeau trebuie să fi fost ultima parte a praznicului.

Se încinse o încăierare nebună și indienii fugiră, lăsînd cîțiva morți, trei femei și paisprezece copii prizonieri. Printre femei se afla chiar soția lui Yanacuna, care, insultîndu-i pe agresori cu strigăte și gesturi, își smulse de la gît un șirag de dinți calcinați, aruncîndu-l la picioarele șefului expediției. Grupul luă drumul întoarcerii, dar nu făcu nici jumătate de leghe, cînd strigăte sălbatice vestiră prezența indienilor care trăgeau cu săgeți și-i hărțuiau din toate părțile, apropiindu-se cu intenția de a-și elibera prinșii. Căzură mulți din pricina temerității lor, dar asta, în loc să-i sperie pe ceilalți, păru să le sporească îndrăzneala și pornirile răzbunătoare. Yanacuna alerga de colo-colo, strigînd, slobozind săgeți, însuflețindu-și oamenii. Era gata să tragă de aproape într-un soldat, cînd se rostogoli cu fruntea străpunsă. Departe de a-și pierde curajul, războinicii deveniră și mai îndîrjiți prin moartea căpeteniei lor și atacau cu avînt îndoit ; dar puștile și carabinele îi țineau la distanță, iar membrii expediției înaintau, împroșcînd pădurea cu sînge și împînzind-o cu leșuri. La cinci după-amiază, Arana cu oamenii lui ajunseră la Chonta-Isla. Toată ziua îi hărțuiră *cashiboșii* și plaja mișuna de bărbați goi cu înfățișare fioroasă și iuți de mînă la săgetat. Dar cele trei vapoare sosiseră și ele, avînd ordin să aștepte expediția în acel loc. Indienii, care n-aveau habar de artilerie, se credeau siguri de prada lor. Expediția nu va putea trece. Vapoarele se așezară în linie și chiar în momentul cînd indienii se pregăteau să străpungă cu sute de săgeți pe fiecare dintre dușmanii lor, tunurile traseră toate deodată, iar ecourile și noile salve se repercutau ca tunetele în pădure. În masa aceea compactă, ploaia de schije făcea ravagii, iar *cashiboșii* rămași în viață fugeau spre pădure urlînd, printre cadavrele sfîrtecate, printre răniții care se zvîrcoleau și bălțile de sînge care acopereau plaja...

---

[1] Băutură preparată prin fermentarea bananelor.

Expediţia numi acel loc „Puerto del Castigo" [1] şi, pentru a-şi reafirma hotărîrea de dominaţie, porni în susul fluviului Pachitea.

Aşa, cu acest episod şi cu altele asemănătoare, a început cucerirea pădurii virgine. A continuat apoi cu apogeul cauciucului, şi încă nu s-a terminat. În vremea cînd s-a început exploatarea cauciucului, mii de oameni hotărîţi au pătruns în *selva.* Lăcomia şi curajul le-au fost exaltate şi deformate pînă la barbarie în acea lume în care legea era scrisă de ţeava puştii. Multe triburi dîrze au continuat să reziste şi au fost masacrate fără milă. Cele mai blînde şi supuse n-au fost nici ele cruţate şi au trebuit să îndure şi jugul hamalîcului. Dar treaba asta era istovitoare şi uneori se răsculau, ca să şi-l scuture...

Din ce în ce mai puţini indieni veneau cu cauciuc la Canuco. Don Renato hotărî să plece şi vîndu postul lui Custodio Ordóñez, bineînţeles cu oamenii şi datoriile lor. Zadarnic ceru Augusto Maqui să-l lase să plece. Mai era dator o sută de *soles* şi trebui să rămînă. El, unul, se simţea mai mult prizonier al pădurii decît al oamenilor. Era greu să fugi prin pădure fără să te rătăceşti, iar ca să pleci pe apă, îţi trebuia o pirogă şi experienţa vîslirii la repezişuri. Viaţa la Canuco se scurgea încet şi apăsător. În spatele barăcilor se afla pădurea, în faţa lor fluviul şi, dincolo de el, iarăşi pădurea. Deasupra, un cer acoperit de nori grei sau luminat de un soare dogorîtor. Din două în două săptămîni sau o dată pe lună venea de la Iquitos o şalupă care aducea provizii şi ştiri, şi lua cauciucul adunat. Şalupa era singurul contact pe care-l aveau cu lumea. Aducea şi băutură, iar şefii se îmbătau, mai cu seamă Ordóñez. Atunci Ordoñez trăgea focuri în toate părţile şi iubea şi chinuia o mică indiană de cincisprezece ani, pe care o chema Maibí. Fluviul creştea în timpul marilor furtuni, iar apoi se retrăgea spre mijlocul albiei, lăsînd în urmă plaje întinse, pe care broaştele ţestoase îşi depuneau ouăle. Cîte un copac centenar cădea doborît de trăsnet şi alţi zece începeau să se ridice spre soare, în locul lui. Bucurîndu-se de un pămînt mănos, de o căldură prielnică germinării, de ploi abundente şi de un soare strălucitor, *selva* e nemuritoare. Cînd o vezi, lesne înţelegi că viaţa ei nu stă în rădăcini şi în fructe, ci în forţele primare care-o generează.

---

[1] Portul Răzbunării.

Augusto pătrundea tot mai adînc în pădure, dar mereu în urma lui Carmona. Încetul cu încetul căpătă încredere, însă senzaţia de mister pe care i-o dădea pădurea nu-l părăsi nici o clipă. I se părea că dincolo de locurile unde ajungea el, şi încă mai departe, îl pîndea o taină neliniştitoare. Carmona îl asigura că aşa e cu toţi, că pînă şi unii *caucheros* mai vechi şi chiar băştinaşii se tem cînd se află singuri în adîncul pădurii. Şi nu de fiare şi de sălbatici, ci de chemarea tainică a necunoscutului.

Străbătînd adîncurile pădurii, Augusto putu să vadă mulţime de păsări. Cîteva îi atraseră atenţia prin ciudăţenia lor : pasărea *huancaví* era o iscusită vînătoare de şerpi ; pescăruşul de rîu, mare mîncător de peşte : aşezîndu-se pe o ramură plecată asupra apei, lasă, drept nadă, să-i pice găinaţul, care conţine seminţe, şi, de cum se apropie peştele, se scufundă cu repeziciune şi-l prinde în cioc ; *tucánul* scutură frunzele cu formă de cupă în care se adună apă, ca să şi-o verse în ciocul mare şi diform, ori, cînd plouă, cască ciocul spre cer, neputînd să bea altfel ; mai erau şi păsările numite *mariquiñas,* cu ghiers dulce şi vesel, care puteau fi văzute pretutindeni, zburînd în stoluri, de-a lungul malurilor. Celelalte trăiau prin frunzişul înalt şi însorit al pădurii şi, din cînd în cînd, treceau pe dinaintea *caucheros*-ilor ca nişte licăriri de foc, ori de aur, ori de smarald, ori ca nişte fulguiri de zăpadă. Dar le recunoşteau după larma lor voioasă.

Iar într-o noapte, cînd pe aproape de Canuco a cîntat *„ayayamama“*, un *cauchero* le-a povestit una din numeroasele ei legende. În adîncurile pădurii tropicale, cînd luna poleieşte cu argint creştetele copacilor uriaşi şi apa imenselor fluvii, pasărea aceasta cîntă jalnic, timp îndelungat, parcă ar spune : „Vai, vai, mamă !“ Este o pasăre pe care, datorită vrăjilor lui Chullachaqui, nimeni n-a văzut-o şi nu e cunoscută decît după cîntec. Iată şi povestea ei :

Odată, demult, tare demult, trăia la marginea unui afluent al lui Napo — care străbate *selva* şi se varsă în Amazon — tribul *secoya* al căpeteniei Cornake. Ca toţi indigenii, căpetenia avea o colibă din trunchiuri de palmier, acoperită cu frunze tot de palmier. Acolo stătea cu nevasta lui, pe nume Nara, şi cu fetiţa lor : vorba vine că stătea, căci, de fapt, Coranke nu era mai niciodată acasă. Era un om voinic şi viteaz,

și mereu cutreiera adîncurile pădurii, după vînat ori purtînd războaie. Unde își ațintea ochiul își înfigea și săgeata, și mînuia cu neasemuită putere măciuca de lemn tare ca piatra. Rațe sălbatice, tapiri și cerbi cădeau străpunși, iar cîte un jaguar, care încerca să sară pe neașteptate asupra lui, se rostogolea la pămînt cu capul fărîmat de o lovitură de măciucă. Indienii dușmani se fereau de el.

Pe cît era Coranke de voinic și de viteaz, pe atît era Nara de frumoasă și de harnică. Ochii ei erau adînci ca apa rîurilor ; buzele, de un roșu aprins, străluceau ca poamele coapte ; părul îi era negru ca aripile de *paujil,* iar pielea îi era fină ca lemnul de cedru. Știa să țeasă veste și pături din fir de bumbac și să împletească hamace din fibrele elastice ale palmierului *shambira,* ori să facă oale și urcioare de lut și să cultive un petec de pămînt de lîngă casă, unde creșteau banani, porumb și *yuca* [1].

Fetița, încă mititică, creștea voinică, asemeni lui Coranke, și frumoasă ca Nara, ca o minunată floare a pădurii.

Dar iată că avea să se vîre între ei Chullachaqui, duhul rău al pădurii. Are chip de om, dar se deosebește prin faptul că are un picior de om iar altul ca de capră sau cerb. Nu există pe lume ființă mai răutăcioasă. E pacostea băștinașilor, dar și a lucrătorilor albi care se duc la pădure să taie mahoni și cedri, ori să vîneze șopîrle și șerpi *anaconda,* ca să le folosească pielea, ori să extragă cauciuc din arborele cu același nume. Chullachaqui îi îneacă în lacuri sau rîuri, îi rătăcește în imensitatea încîlcită a pădurii, ori îi atacă prin mijlocirea fiarelor. Nu e bine să-i ieși în cale, dar e și mai rău dacă-ți iese el în cale.

Într-o zi, trecînd prin apropierea colibei lor, Chullachaqui a văzut-o pe Nara. De cum a văzut-o s-a și îndrăgostit de ea. Și, cum poate să se prefacă în orice vietate poftește, se prefăcea uneori în pasăre, alteori în vreo insectă, ca să poată sta pe lîngă ea și s-o privească după placul inimii, fără ca ea să prindă de veste și să se apere.

Dar curînd se sătură de-atîta privit și vru s-o ia pe Nara cu el. Se vîrî în desișul pădurii, își reluă înfățișarea și, ca să nu apară gol, izbuti să se îmbrace, omorînd un biet indian care se afla pe acolo, la vînătoare, și îi luă mantia, destul de lungă

---

[1] *Yuca* sau *mandioca* — plantă cu tuberculi comestibili.

ca să-i ascundă piciorul de cerb. Astfel deghizat, se duse la rîu și luă o pirogă, pe care un copil, trimis de părinții lui să adune ierburi de leac, o lăsase la mal.

Rău cum este, nu i-a păsat nici de viața indianului, nici de aceea a copilului, care a rămas în pădure, neștiind cum să se mai întoarcă. Vîsli pînă la coliba căpeteniei, care se afla pe unul din maluri.

— Nara, frumoasă Nara, soție a căpeteniei Coranke — zise îndată ce coborî pe mal — sînt un călător flămînd. Dă-mi ceva de mîncare...

Frumoasa Nara îi aduse, într-o jumătate de tiugă, *yucas*, știuleți de porumb fiert și banane. Șezînd pe pragul colibei, Chullachaqui mîncă pe îndelete, cu ochii la Nara, pe urmă îi spuse :

— Frumoasă Nara, nu sînt un călător flămînd, cum poate ai crezut. Am venit numai pentru tine. Sînt îndrăgostit de frumusețea ta și nu mai pot trăi departe de tine. Vino cu mine !...

Nara îi răspunse :

— Nu pot să-l părăsesc pe Coranke...

Atunci Chullachaqui începu să se roage și să plîngă, să plîngă și să se roage pentru a o îndupleca să vină cu el.

— N-am să-l părăsesc pe Coranke, spuse însă, la fel de hotărîtă, Nara.

Chullachaqui plecă spre pirogă trist, foarte trist, se sui în ea și se pierdu în depărtări, vîslind în josul apei.

Nara se uită cu atenție la urmele care le lăsase călătorul pășind pe nisipul de pe mal și, văzînd o urmă de om și una de cerb, strigă : „E Chullachaqui !“ Dar nu-i spuse nimic bărbatului ei, cînd acesta se întoarse din cutreierările lui, ca să-l ferească de mînia lui Chullachaqui.

Și trecură șase luni, iar în ultima zi a lunii a șasea, un om de seamă își opri piroga mare în fața colibei. Era îmbrăcat cu o mantie bogată, iar pe cap purta pene arătoase și la gît niște șiraguri mari.

— Nara, frumoasă Nara, zise el coborînd pe uscat și arătîndu-i o mulțime de daruri, uită-te și ai să-ți dai seama cît sînt de puternic. Toată *selva* mi se supune. Vino cu mine și toate vor fi ale tale.

Avea în fața lui toate florile cele mai frumoase din pădure și darurile cele mai minunate, pături, vase, hamace,

veste, șiraguri de dinți și de semințe, făcute de toate triburile din pădure. Într-o mînă, Chullachaqui ținea un papagal alb, în cealaltă un *paujil* de culoarea nopții.

— Văd și știu că ești puternic, răspunse Nara, după ce aruncă spre urme o privire care-i confirmă bănuielile, dar pentru nimic în lume n-am să-l părăsesc pe Coranke...

Atunci Chullachaqui scoase un strigăt și din rîu ieși un șarpe *anaconda* și mai scoase un strigăt, și din pădure se ivi un jaguar. Iar șarpele își încolăci trupul enorm și elastic de o parte și jaguarul își arcui spinarea felină de alta.

— Acum vezi ? zise Chullachaqui. Eu poruncesc în toată pădurea și tuturor animalelor din pădure. Te voi omorî dacă nu vii cu mine.

— Nu-mi pasă ! răspunse dîrză Nara.

— Îl voi omorî pe Coranke, îi zise Chullachaqui.

— O să vrea mai degrabă moartea, i-o întoarse Nara.

Atunci Chullachaqui chibzui o clipă și zise :

— Aș putea să te iau cu sila, dar nu vreau să trăiești tristă lîngă mine, căci ar fi tare neplăcut. Mă voi întoarce, ca și acum, peste șase luni, și dacă n-ai să vrei să mă însoțești, îți voi da pedeapsa cea mai aspră...

Șarpele se întoarse la rîu, jaguarul în pădure, iar Chullachaqui la pirogă, și luîndu-și cu el toate darurile, trist, nespus de trist, se sui în ea și se pierdu iarăși în depărtare, vîslind în josul apei.

Cînd se întoarse Coranke de la vînătoare, Nara îi povesti totul, fiindcă nu mai putea ascunde, iar căpetenia hotărî să stea acasă la vremea cînd Chullachaqui făgăduise că avea să vină, ca să-și apere soția și copila.

Așa și făcu viteazul Coranke. Își puse o coardă nouă la arc, ascuți bine săgețile și, la vremea sorocită, rămase în preajma colibei, dînd tîrcoale zi de zi. Și, într-o seară, cînd Nara se afla la ogorul cu porumb, i se înfățișă pe neașteptate Chullachaqui.

— Vino cu mine, îi zise, ți-o cer pentru ultima oară. Dacă nu vii, am să-ți prefac fata într-o pasăre care se va jelui veșnic în pădure și va fi atît de sălbatică, încît nimeni nu va putea s-o vadă, căci în ziua cînd ar fi văzută, vraja s-ar spulbera și ar deveni iarăși ființă omenească... Vino, vino cu mine, ți-o cer pentru ultima oară, că dacă nu...

Dar Nara își stăpîni înfiorarea pe care i-o pricinuise amenințarea și, în loc să plece cu el, începu să strige :

— Coranke, Coranke !...

Căpetenia veni pe dată, cu arcul întins, cu săgeata gata să străpungă pieptul lui Chullachaqui, dar acesta și dispăruse în hățiș.

Părinții alergară la locul unde dormea fetița lor și găsiră hamacul gol. Iar din frunzișul foșnitor al pădurii ajunse pentru prima oară pînă la ei strigătul îndurerat : *„Ay ay, mama"*, care a dat numele păsării fermecate.

Nara și Coranke au îmbătrînit curînd și au murit de mîhnire auzind glasul jalnic al copilei, preschimbată într-o pasăre atît de sălbatică, încît nici un ochi n-o putea zări.

De atunci *ayaymama* era auzită mereu cîntînd, mai cu seamă în nopțile cu lună, și toți cei ce cutreierau pădurea scrutau desișurile, cu nădejdea că o vor scăpa de blestem pe acea nenorocită ființă omenească... Dar, spre mîhnirea tuturor, nimeni n-a izbutit încă s-o vadă...

Veni apoi și timpul cînd vanilia se coace. Izbit de parfumul ei puternic, Augusto descoperi în spatele barăcilor, la marginea pădurii, un tufiș mare. La început se răspîndi o mireasmă suavă, care parfuma plăcut vîntul, dar cu timpul spori și se înteți, devenind de nesuportat. Producea durere de cap și grețuri. Tufișul de curpeni cu frunze mari era încărcat de teci care se legănau ușor, revărsîndu-și mireasma apăsătoare. Pădurea virgină te intoxica lent cu o mirodenie care, în restul lumii, era căutată pentru a da un miros plăcut prăjiturilor și băuturilor spre desfătarea omului ! Pădurea ucidea pînă și cu miresmele ei. Ordóñez strigă :

— Doborîți vanilia aia !...

Zece *caucheros* veniră și-i tăiară cu cuțitele curpenii. Și, în curînd, pe firul apei, începură s-o ia la vale ostroave verzi și aromate, îmbălsămînd rîul de la un mal la altul.

Noaptea, Augusto se gîndea la Marguicha. Ziua era plină de griji, iar în inima pădurii trebuia să fii cu toate simțurile ascuțite și îndreptate spre prezentul imediat ; în schimb, ghemuit în hamac, auzind glasurile *caucheros*-ilor sau numai bîzîitul țînțarilor, cînd oamenii tăceau, se putea dărui în voie amintirilor. La început, îi era foarte dor de ea și era neräb-

dător să se întoarcă. Pe urmă, datoriile și deznădejdea îi împăienjeniseră voința ca o rețea de liane, iar ea nu-i mai părea decît o făgăduială nesigură. Ce putea face, înrobit cum era de datorii, de pădure și de apă ? Afară de asta, nu voia să se întoarcă înfrînt. Carmona îi spunea că ar putea să se angajeze în altă parte, dacă ar fugi. Cînd ? Cum ? Asta era întrebarea. Omul nu poate trăi tot timpul în desișul pădurii, iar dacă iese din ea, dă mereu peste antreprenori, peste supraveghetori și peste șefi de *caucheros*, care se înțeleg bine între ei. Într-o zi sosi la Canuco, într-o pirogă mică, un *cauchero* căruia îi ziceau Chinezul. Fără să fie dator cuiva, lucrase în adîncul pădurii și își aducea chiar pe rîu mingile negre de cauciuc. Le manevra din pirogă, ajutîndu-se de vîsle. Părea păstorul unei ciudate turme acvatice. Nu pierduse decît două bucăți într-un smîrc. Chinezul își scoase mingile de cauciuc pe mal și rămase să aștepte venirea șalupei. Ordóñez ochi îndată cauciucul gata adunat și, intrînd în vorbă cu Chinezul, începu să-i propună prețuri ridicole și chiar să-l amenințe. Acesta nu se culcă ci, cu pușca în mînă, își păzi comoara, iar a doua zi veni șalupa. Peste noapte, vorbise cu Carmona și Augusto și le făgăduise că avea să-i ajute să fugă, cînd o mai veni data viitoare.

Unul dintre *caucheros* avea un fel de ghitară făcută dintr-o carapace de *tatu* care scotea sunete scurte și stridente, și-i plăcea să cînte acompaniindu-se cu ea. Învăluit în noapte. cînta *yaravíes*, valsuri și cîntece care depănau suferințele muncitorului din pădure. Cînd era puțin băut, îndruga o *marinera* veselă :

Drapelul peruvan
— stăpîn al amazoanelor —
pe frunte, drept cunună,
vreau fetei să i-l pună...
Ș-a zis :
voi poposi
precis
la Yaraví...
Ba nu :
m-oi îndrepta
acu'
spre Caquetá...

Guayayay,
de-acum
îmi văd, încai,
de drum...

Cuvintele se refereau la incursiunile făcute prin apele și pămîntul altor țări, unde *caucheros*-ii peruvieni cuceriseră, cu arme și sînge, Caquetá, și erau plini de entuziasm, deși n-aveau să beneficieze de cucerire decît antreprenorul Arriaza și societatea lui, „Amazon River".

Caquetá se afla departe și Augusto nu știa ori înțelegea greșit lucrurile astea. Îi plăcea cîntecul pentru optimismul lui — floare a sufletului, la fel de rară în pădurea virgină, ca și superba *victoria regia* care răsare din lacuri. Ea, zice-se, e „strălucitoarea minune" a pădurii, și el nu ajunsese încă s-o vadă.

În orice caz, îi plăceau cîntecele acestea, chiar dacă erau triste. Augusto nu mai putea să cînte și nici să-și explice pricina sau pricinile care-l împiedicau...

Nara din poveste semăna cu Marguicha, dar și mai mult semăna cu Maibí. Ferindu-se să nu-l vadă Ordóñez, Augusto obișnuia să se uite după ea cînd se ducea de la baraca femeilor la aceea a patronului. Uneori era îmbrăcată cu ceva, alteori era goală. Avea un trup frumos, brun și puternic, încă plinuț, în ciuda pedepselor și a suferințelor... Sînii se rotunjeau tari, pîntecul era încă suplu, iar șoldurile se mișcau într-o legănare molcomă și voluptoasă. Pe fața lată, încadrată de părul negru, străluceau doi ochi întunecați, ca de pasăre speriată, iar gura avea o ușoară expresie de tristețe. Maibí semăna cu Nara din poveste. Toți *caucheros*-ii o doreau și o iubeau, poate, în visele lor. Femeile cu care se drăgosteau ei nu erau frumoase, iar unii nici nu aveau. Carmona și Augusto își găseau de obicei femei în pădure, printre indienele care căutau, ca și ei, cauciuc. Dar nu aveau parte de ele oricînd, iar cînd se nimerea să găsească, erau numai răni de cît fuseseră biciuite, și, toate, pînă la una, foarte triste.

Carmona îi povestea adesea de vremea cînd umbla cu americanul Mac Kenzie, misionar la indienii *aguarunas*. Ei bine, în munții de la Cahamarca, Mac Kenzie și Carmona,

care era asistentul lui, erau s-o pățească, mai-mai să-i omoare locuitorii unui sat, pe care-i asmuțise preotul, spunîndu-le că americanul era Anticrist. Din fericire, aveau cai buni și au întins-o nu la galop, ci în zbor, așa că au ajuns mai iute la sediul misiunii. Îndienii *aguarunas* se purtau prietenos cu Mac Kenzie, ascultau slujbele protestante pe care le oficia, primeau darurile pe care obișnuia să li le facă și, mai cu seamă, îl ajutau să-și consume proviziile. Erau foarte pioși. Mai tîrziu, cînd a început exploatarea cauciucului, și-au apărat teritoriul cu sulițe și săgeți. Într-un rînd, chiar au măcelărit toți locuitorii unui post de *caucheros,* pentru că șeful lor n-a putut să le restituie o *sansa,* adică un cap împăiat al uneia din căpeteniile lor, pe care ei i-l dăduseră în schimbul puștii lui, iar acesta îl trimisese la Lima. Dar, ce-are a face... parcă vorbeau de femei. Indienii *aguarunas* au un obicei : cînd un bărbat din tribul lor îi suflă altuia femeia, îl pedepsesc cu o crestătură nu prea adîncă de cuțit la cap. Sînt unii crai care au țeasta brăzdată ca un ogor. Dar, cînd e vorba de un străin, îl omoară. Mai rău e că indienii simt infidelitatea femeii după miros, așa că femeia e nevoită să mărturisească. Carmona își găsise o drăguță cu care se culca, la marginea unui rîu, unde își făceau întîi un așternut din frunze de palmier, pe care le aruncau apoi în rîu, pentru a nu lăsa urme. Erau alte vremuri pe atunci. Acum, la Canuco, femeile erau sfîrtecate de bice și ofilite ; iar Maibí, Maibí...

Ordóñez o iubea pe Maibí sălbatic. Șalupa venea, ca de obicei, aducînd băutură, iar șeful *caucheros*-ilor se îmbăta mai tare ca toți. Răcnea în baraca lui bolborosind înjurături și pe urmă o chema pe Maibí ori se ducea la ea. Se culca cu ea și după aceea o bruftuia :

— Nu mă iubești fiindcă ești o tîrfă. Te culci cu toți *caucheros*-ii. Lasă că-ți fac eu de petrecanie...

O ducea la marginea pădurii și o lega, goală, de un copac. Noaptea întreagă o ciupeau țînțarii și puzderia de insecte din pădure, așa că în zori toată pielea ei era plină de spuzeli usturătoare și de sînge. Atunci, Ordóñez, care bea mai departe, îi lega o funie de gît și o arunca în rîu. Maibí se zbătea să nu se scufunde și ținea de funie, ca să n-o sugrume. Apa o spăla de sînge, iar Ordóñez, după ce se desfăta văzîndu-i spaima, o scotea în sfîrșit din apă și-i zicea :

— Cară-te, tîrîtură ; data viitoare am să te omor !...

Femeia se ducea la hamacul ei și celelalte femei îi puneau cataplasme de ierburi care-i vindecau rănile. Nu plîngea, nu se văita, parcă împăcată cu această pacoste.

Scena se repeta, cu mici deosebiri, ori de cîte ori Ordóñez se îmbăta. Alcoolul părea că trezea în el toată forța de zămislire și de nimicire care bîntuia în *selva*. Dar, într-o zi, barbarul își schimbă tactica și-i spuse lui Maibí :

— Am să te fac să ajungi numai piele și os, ca să nu mai placi nimănui... Îți vin eu de hac !...

O închise într-o încăpere mică, de lîngă baraca femeilor. iar pe ele le scoase afară... Nimeni n-avea voie să-i dea nimic bietei Maibí : nici apă, nici hrană. Ordóñez umbla tot timpul beat și venea să dea ocol cămăruței, trăgînd focuri.

— Dacă-l prind pe vreunul pe-aici, îl omor ! striga el.

Lui Augusto îi părea foarte rău de Maibí. A doua noapte, într-un moment cînd Ordóñez intrase în baracă, să mai bea ceva, îi duse fetei o cană cu apă și niște banane. Maibí le luă și zise : „Bun, băiat bun“, cu tonul adînc și fremătător pe care-l avea uneori pădurea. A treia zi, Ordóñez încetă cu băutul și-i dădu drumul.

Augusto fusese lăsat la barăci ca să afume cauciuc. Stînd lîngă focul de frunze de palmier *shapaja*, muia un băț în hîrdăul cu cauciuc, apoi îl ținea la fum, pentru ca sucul care se lipise de el să se întărească. Și-ar fi făcut foarte bine treaba, dacă n-ar fi pîndit-o pe Maibí. Și ea îl privea. Era frumoasă Maibí ; iar Augusto era bun și voinic.

Nu se puteau vedea prea des și se priveau pe furiș, făcîndu-se că se uită în altă parte. Uneori erau siliți să asiste la scene oribile. Abia mai găseau cauciuc și cu toate acestea Ordóñez pretindea zi de zi mai mult. Într-o sîmbătă seara, veniră doi indieni foarte speriați, aducînd numai o minge. Cei care veniseră în timpul zilei nu-și aduseseră nici ei cota întreagă și fuseseră biciuiți. Dar, la vederea unei cantități atît de mici, lăcomia îl împinse pe Ordóñez la exasperare și începu să urle :

— De ce, indieni puturoși, de ce ?

Îi tremura țăcălia și ochii lui, de un albastru spălăcit, aruncau fulgere de sub borul pălăriei de palmier.

— Nu e cauciuc... Nu e cauciuc... ziceau într-una indienii, privind amărîţi spre pădure.

De fapt, pădurea gemea de arbori, dar cei de cauciuc se răriseră.

— Cum să nu fie ? De lene nu aduceţi...

Ordóñez scoase din teacă un cuţit lung și ascuţit, care semăna mai mult a sabie, și, năpustindu-se asupra celui mai apropiat, îi reteză capul dintr-o singură lovitură. Trupul se prăbuși, greoi, iar gîtul mutilat părea un havuz de sînge. Capul de asemenea sîngera și, înainte de a se înţepeni, cu ochii holbaţi, îi tremurară buzele într-un chip îngrozitor, de parcă ar fi vrut să vorbească. Ceilalţi indieni fugiră în vremea asta în pădure și Ordóñez, fluturîndu-și cuţitul, ca și cum ar fi căutat un om în care să-l repeadă, porunci :

— Aruncaţi trupul în rîu, iar capul înfigeţi-l într-un ţăruș, la liziera pădurii, să știe toţi trîntorii ce-i așteaptă !...

Așa făcură și capul rămase cocoţat în ţăruș, privind drept înainte și umflîndu-se pînă cînd începu să duhnească și fu aruncat la rîndul său în rîu.

Ceva nelămurit și tragic părea să se tîrască prin pădure ca un șarpe. Augusto continua să afume cauciucul, așezat sub un copac ; Carmona, întorcîndu-se de la munca lui, veni la el și-i spuse :

— Ascultă, se îngroașă gluma. Am întîlnit foarte puţini indieni la recoltatul cauciucului, deși e drept că trebuie să meargă foarte departe și risipiţi. Pe unul l-am văzut ascuţind săgeţi și mi-a spus că se duce să vîneze un *paujil*. Ce *paujil*, fleacuri ! Pentru așa ceva nu-i nevoie de cincizeci de săgeţi. Mai rău e că nenorocirea le-a deschis ochii că trebuie să se unească. Și-apoi, sînt prieteni cu tribul vecin, care știe să folosească *curara*.

Augusto auzise vorbindu-se de substanţa aceea care paralizează nervii.

— Ordóñez știe de asta, îi mai spuse Carmona. A fost pus la curent de niște *caucheros*. S-a făcut foc și pară și a spus că abia așteaptă să-i vadă răsculîndu-se, ca să-i omoare cu mîna lui pe toţi răzvrătiţii...

Dar o altă nenorocire, ascunsă și apropiată îl pîndea pe Augusto din mingile de cauciuc. Băgase el de seamă că, în contact cu focul, cauciucul sfîrîia și din el săreau mici picături care-i lăsau urme pe mîini. Într-o zi, poate pentru că a pus

mingea prea aproape ori s-o fi înălțat pe neașteptate vreo flacără, sau chiar cauciucul o fi fost amestecat cu vreo substanță rășinoasă, se produse o explozie care-i acoperi fața cu șuvoaie de cauciuc în clocot. Simți ca niște pumnale care i se înfigeau în ochi și căzu pe o rînă, pierzîndu-și cunoștința. Cînd își veni în fire, urlînd de durere, îi aruncară apă pe față și trăgeau de pe ea un fel de mască de care se lipise și pielea. Nu mai vedea de loc și-i puseră o cataplasmă de ierburi calmante, legate cu o pînză. Durerea era atît de mare încît aproape că-l asurzise. Cu toate astea, în disperarea lui, își ascuți urechea și prinse cîteva vorbe care veneau parcă de foarte departe :

— Asta s-a mai întîmplat de multe ori și tot nu vor să țină seama...

— Ar trebui să dea măști protectoare afumătorilor...

— Ce le pasă ? Au făcut aici o fabrică de orbi...

Orb ! Augusto îngăimă gemînd :

— O să rămîn orb ?

Deasupra capului lui se lăsă o liniște grea și, făcînd un mare efort, putu să audă zvonul îndepărtat al pădurii. Îl duseră la hamacul lui, unde începu să-l aștepte cu înfrigurare pe Carmona, fără să-și mai dea seama, după lumină, cam cîtă vreme a trecut, fiind pentru prima oară lipsit de vedere. Dar se încăpățîna să nu-și piardă nădejdea și-l aștepta pe Carmona cu o umbră de încredere. Carmona îi mărturisi din capul locului :

— Trist lucru. Trebuie să aștepți să ți se vindece rănile, abia atunci știi...

— De ce nu mi-ai spus ce primejdie mă paște ? îi reproșă Augusto printre suspine.

— Așa e, îngăimă cu părere de rău Carmona, dar aveam atîtea griji pe cap, încît nu m-am mai gîndit dacă știi sau nu ce poți păți din pricina cauciucului...

Zilele care urmară fură nenorocite și pline de îngrijorare. O femeie bătrînă — știa după glas că e bătrînă — îl îngrijea de dimineață, dar în restul zilei nimeni nu se mai ocupa de el și mînca numai cînd se întorcea Carmona din pădure. De la un timp începeau să dispară tot mai mulți *caucheros*. Poate că-i omorau indienii din pădure. Într-o joi, Carmona nu se înapoie și Augusto se simți cu desăvîrșire singur și pierdut.

Gîndindu-se la soarta sa, își dădu seama că, părăsind comunitatea, săvîrșise cea mai mare greșeală din viața lui. E drept că pînă la nenorocire, chiar dacă se îndatorase și își pierduse libertatea, cel puțin nu fusese niciodată biciuit ca ceilalți salahori, nici nu se îmbolnăvise vreodată și chiar se părea că avusese șanse să fugă cu Carmona și Chinezul. Dar nimeni nu poate trăi în pădure fără să fie însemnat de bici, de glonț, de gheare, de vipere, de săgeți sau de cauciuc. Pe el îl însemnase acum cauciucul, în chipul cel mai crud și iremediabil. Nu a mai avut nici o surpriză cînd femeia i-a scos bandajul și s-a pomenit, pentru totdeauna, în beznă.

Sîmbătă nici un sălbatic nu veni să aducă vreo minge de cauciuc și Ordóñez hotărî :

— Mîine plecăm în expediție de pedepsire...

Dar chiar în noaptea aceea pădurea începu să răsune de un bubuit adînc, mînios și solemn. Toți indienii sălbatici care se aflau în barăci, pînă și Maibí, fugiră. Ca în timpurile străvechi, triburile erau chemate la luptă prin *maguaré* — o tobă mare, făcută dintr-un trunchi scobit cu ajutorul focului ; este agățată între două bîrne și se izbește în ea cu o măciucă mare. Fără îndoială, se afla foarte departe, la mare distanță de barăci, dar sunetul ei puternic străbătea mai multe leghe și răsuna în ureche de parcă ar fi fost foarte aproape. Ordóñez hotărî :

— Mergem să ne unim cu cei de la postul Sachayacu, unde va fi locul de adunare.

Toți *caucheros*-ii, pînă la cel mai prăpădit salahor, își strînseră grabnic lucrurile și plecară la debarcader. Augusto striga cuprins de disperare : „Nu mă lăsați aici ! Luați-mă și pe mine!" Dar nimeni nu-l lua în seamă. Parcă se și îmbarcau în pirogi. Orbul ieși din baracă și porni spre rîu poticnindu-se. Cineva zise : „Ce să ne mai încurcăm cu el !" Vîslele clipociră și zgomotul lor se stinse încetul cu încetul, în depărtare. Augusto strigă pentru ultima oară : „Nu mă lăsați !" Dar glasul îi fu înăbușit de bubuitul sonor al tobei indiene. Se întoarse la baraca lui rătăcind, pe dibuite. Putu să-și găsească hamacul, fiindcă era singurul care rămăsese întins în baraca încăpătoare. Îi era frică și nu putea dormi. Tot un exploatat era și el, dar indienii din pădure habar nu aveau de asta. După cum se povestea, aveau obiceiul să-i omoare pe toți, chiar pe cei cu pielea arămie, dacă nu răspundeau în dialectul lor.

Bubuiturile de *maguaré* continuau să înfioare noaptea.

Trecură multe ceasuri, apoi un glas tremurat și adînc îl scoase din singurătatea lui zbuciumată.

— Augusto !

Era Maibí. Augusto scoase un strigăt de bucurie și îi întinse mîinile. Ea îi spuse că se întorsese pentru că, fără îndoială, triburile aveau să fie învinse, cum s-a întîmplat cînd era ea mică, și că nu voia să vadă oameni murind. Era sătulă de atîția morți cîți văzuse. Și apoi... și apoi, își zisese că avea să-l regăsească pe Augusto. Flăcăul se gîndi, pentru prima oară, că fața lui trebuie să fie oribilă, dar se sculă în picioare și o îmbrățișă. Nefericiții se dăruiră unul altuia cu o dragoste nestăvilită, în care se amesteca și teama, și plictiseala, și suferința.

A doua zi, în pădure, bubuitul solemn de *maguaré* se împleti cu răpăitul nervos al puștilor. Mai întîi un jaguar, pe urmă doi cerbi și în urmă un tapir trecură în goană peste terenul defrișat, fugind de cîmpul de luptă. Maibí stătea lîngă Augusto și-i spunea tot ce vedea, în timp ce acesta căuta să ghicească soarta bătăliei. Poate că aveau mitraliere. El văzuse o dată o mitralieră și știa ce înseamnă.

Între timp, departe, trei sute de *caucheros* care se întîlniseră la Sachayacu, înaintau strategic. Încă pe atîția, concentrați într-un post avansat, înaintau și ei, efectuînd o manevră de învăluire. În curînd aveau să vadă indienii ce înseamnă să te pomenești între două focuri. Custodio Ordóñez mergea în fruntea oamenilor de la Canuco, temerar, sigur de el, doborînd indienii din copacii în care se ascunseseră. Pe cei care cădeau doar răniți îi ucidea cu patul puștii, zdrobindu-le țeasta. Săgețile păreau să-l ocolească, pînă cînd una, vîjîind, îi pătrunse în umăr. După ce și-o smulse cu o smucitură violentă și o privi, strigă :

— *Curara, curara !...* Învățați-i voi minte pe sălbaticii ăștia !...

Mai trase o dată și vru să continue, dar cînd încercă să împingă închizătorul mauserului, mîna nu-i mai dădu ascultare. Făcu cîțiva pași clătinîndu-se și căzu, pronunțînd ultimele lui cuvinte :

— Înainte !... Ucideți-i !...

Caucheros-ii înaintară și el rămase singur. Nu departe de el, un indian mort, cu capul sprijinit de un trunchi, părea că doarme. Oricît se zvîrcolea Ordóñez, *curara* îi înțepeni și mîna stîngă, iar picioarele îi scăpară de sub control, de parcă nu mai țineau de trupul lui. Otrava, preparată din plante, îi paraliza încet-încet nervii motori. Ordóñez știa asta și era îngrozit și furios că moare așa. Ar fi vrut să sfarme capul unui sălbatic, să-l muște de gît. Dar pînă și degetele îi erau țepene și zadarnic căuta să și le strîngă pe piept pentru a verifica, prin ciupituri, dacă și pieptul îi amorțea. Da, de bună seamă, fiindcă începea să respire anevoie, iar mintea i se întuneca și începea să aibă vedenii. Privirea lui tulbure deforma imaginea pădurii, care începu să se schimonosească în chip fantastic, îndoindu-și și încolăcindu-și copacii și apoi întinzîndu-i iarăși, ca și cum ar fi fost nu niște trunchiuri tari, ci niște șerpi uriași și elastici. Dar întunericul creștea și, oricît își dilata pupilele, nu mai izbutea să vadă nimic decît beznă, beznă...

Ordóñez își pierdu cunoștința. Cu plămînii paralizați, se asfixie curînd scoțînd horcăieli scurte. Fața îi era vineție, aproape neagră. Căzuse la picioarele pădurii, doborît de licoarea ei ucigașă.

Trei zile ținu vacarmul. În cele din urmă, toba indienilor amuți, iar împușcăturile se răriră treptat. Maibí și Augusto își dădură seama că indienii au fost înfrînți, fiindcă altfel sunetul tobei ar fi continuat și *caucheros*-ii supraviețuitori ar fugi vîslind în josul apei. Cînd și cînd mai răsunau salve, desigur numai execuții. Cu toate acestea, în jurul postului Canuco pădurea era tăcută și liniștită. Astea sînt semne amăgitoare. Din cele mai vechi timpuri, marile drame din regiunea amazonică sînt învăluite în liniștea și tăcerea pădurii virgine.

A doua zi, *caucheros*-ii de la Canuco se întoarseră la barăci. Căpeteniile mai de seamă muriseră, iar cei rămași în viață aduceau mai bine de treizeci de femei prizoniere. Bineînțeles — povesteau ei — decapitaseră ori împușcaseră pe cei mai însemnați conducători indieni, iar ceilalți fuseseră nevoiți să accepte obligația de a preda cauciuc, chiar de-ar fi să

asude sînge pentru a-l procura. O dată cu Ordóñez se stinseră și datoriile și toți erau mulțumiți, deși vlăguiți de luptă.

Cum femei tinere erau acum destule, și chiar prea multe, Maibí fu lăsată cu Augusto. Dar, la scurtă vreme, munca deveni iarăși grea și cruntă la exploatările de cauciuc. Dreptul celui mai tare : iată legea pădurii. La Canuco începură certurile pentru supremație și noi Ordóñezi răsăreau în fața neputinței turbate a rivalilor și a inimii îndurerate a indienilor.

Maibí și Augusto s-au retras într-o colibă ridicată în buza pădurii. Ea îngrijea de o fîșie de pămînt cu *yuca* și banani. Orbul împletea rogojini și hamace, pe care le vindeau oamenilor de la șalupă sau făcea schimb cu ele pentru obiecte folositoare.

În nopțile senine, în vreme ce luna uriașă a tropicului trecea încet pe cer, peste rîuri și păduri, Maibí povestea bărbatului ei istorioare naive sau îi cînta cîntece duioase. Ascultînd-o, Augusto își amintea de pasărea fermecată care cîntă în noapte. Maibí e și ea ca o pasăre nevăzută, care cîntă în noapte. În noaptea lui...

XVI

MOARTEA LUI ROSENDO MAQUI

NU ȘTIM EXACT cît timp a trecut de cînd l-am văzut ultima oară pe Rosendo Maqui la închisoare. Poate un an, poate doi — sau poate că numai șase luni. La pușcărie, timpul trece foarte încet, dacă iei seama la ziua pe care o trăiești și la cele pe care le mai ai de trăit între zidurile apăsătoare. Dar, cînd a trecut, timpul e o cantitate cu neputință de măsurat, plină de suferințe și lipsită de evenimente. Și, la urma urmelor, acestea sînt măsurile trecutului. Uniformitatea zilelor tinde să le contopească într-un singur bloc și nu rămîn decît cîteva urme vagi lăsate de rarele incidente ale cutărui sau cutărui proces, de ieșirea sau moartea deținuților, de sosirea lor — pînă-n momentul cînd se integrează, cu toată povestea lor, în monotonia penitenciarului — sau de durerea personală a fiecăruia, de unele vizite ori de anumite cuvinte. Dar simți că o parte din viață îți este pe de-a întregul furată și înțelegi bine că toate acestea nu constituie un bun al tău durabil ; iar zilele trec într-una, închegînd trecutul din timpul ireversibil. Cît timp ? Calendarul poate indica date, dar omul simte numai că a lăsat în urmă un drum lung, ca de noapte, pe care n-a rămas decît urma unei pătimiri istovitoare.

Pentru deținuți, mai cu seamă pentru Rosendo Maqui, sosirea lui El Fiero Vásquez a însemnat o dată de neuitat. Dar, tot ascultîndu-l zi de zi, vechii deținuți l-au cunoscut, au aflat de tot ce i se întîmplase și, încet-încet, a alunecat și el în drumul lung și tulbure al trecutului.

Rosendo mai avea și alte amintiri din vremea aceea de cînd era închis. Correa Zavala luptase, plin de curaj, apărîndu-l. Expertiza cerută pentru stabilirea marcajului vitelor arătase că marcajul lui Casimiro Rosas era foarte recent și nu putuse fi aplicat taurului decît de puțină vreme ; altfel, arsura ar fi prezentat alte caracteristici. Nimeni n-a putut dovedi că Rosendo l-ar fi instigat pe Mardoqueo, nici că ar fi complice și tăinuitor al lui El Fiero Vásquez. Atunci, ca să nu fie eliberat, l-au acuzat de răzvrătire, supunîndu-l judecății instanței militare. Correa Zavala era foarte abătut. Rosendo îi spuse :

— Nu-ți face inimă rea ; pentru mine nu e ceva neașteptat. Ți-am spus ce gîndesc eu despre cei care te încurcă în ițele legii. Cîtă vreme eram la Rumi, pe ogor, aveam încredere în toate. De cînd am ajuns pe aici, de,... nădăjduiesc că vei avea mai mult noroc cu ceilalți indieni...

Pe Honorio l-au scos mort, pe o scîndură. Arăta ca o cruce. Îi acoperiseră fața cu pălăria, dar picioarele și mîinile, galbene și descărnate, parcă erau niște strigăte de protest. Cînd Correa Zavala veni cu ordinul de punere în libertate, bucuros că-l obținuse, nu-l mai găsi.

Jacinto Prieto, cel puțin, ieși încă viu. Fiu-său făcuse mari eforturi și izbutise să se înțeleagă cu Stîngaciul să-și retragă plîngerea ; dar judecătorul se opusese, afirmînd că mai erau și alte mărturii împotriva lui și că procesul trebuia continuat din oficiu, pentru că legea nu iartă, cînd e vorba de pedepsirea unor delicte dovedite. De altfel, într-o zi se pomeni cu un agent care îi „sugeră“ lui Jacinto că și-ar obține cu siguranță libertatea, trimițînd o scrisoare, care ar urma să fie publicată de ziarul *Patria* — ziar pe care Oscar Amenábar îl scosese tocmai atunci și dorea să-l difuzeze în regiune — lăudînd comportarea corectă a autorităților. Jacinto se gîndi la tot ce strigase împotriva judecătorului și a subprefectului, denunțîndu-le samavolniciile, și răspunse că nu va scrie nimic. Se bătu în piept cu un aer provocator și declară că el nu va fi niciodată omul care să înghită abuzurile. Pe urmă, foarte optimist, se apucă să redacteze o scrisoare lungă către Președintele Republicii „în persoană“.

— Ah, Rosendo — îi spunea el în șoaptă, ferindu-se de ciripitori, pentru ca scrisoarea să nu fie interceptată — am scris povestind cazul meu și tot ce am văzut. Nici un abuz nu mi-a scăpat. Președintele o s-o citească, nu e așa ? I-am spus și că mi-am îndemnat băiatul să-și facă armata, că mi-am iubit întotdeauna patria și chiar aici, unde sufăr atîtea nedreptăți, o iubesc, deși uneori mă doare văzînd cum îngăduie să fie năpăstuiți cei săraci... Nu crezi, bătrîne, că Președintele o să țină seama de un cuvînt sănătos, cinstit, venit din popor ? Eu cred c-or să se schimbe lucrurile, ai să vezi. Tot ce se petrece se datorește faptului că nimeni nu-i spune nimic Președintelui și el, înșelat de cei interesați, trăiește cu gîndul că toate sînt bune... Trebuie să ne spunem și noi cuvîntul. Ai să vezi,

ai să vezi, Rosendo. Tu ce zici ? De ce taci ? Văd că faci pe mortul...

După un timp, într-o duminică, fierarul primi din mîna lui fiu-său o carte de vizită elegantă, care purta în colţul de sus stema peruviană gravată în culori deasupra inscripţiei : „Preşedinţia Republicii". Un secretar îi aducea la cunoştinţă lui Jacinto că „primul împuternicit" luase notă de scrisoarea lui şi că aprecierile pe care le conţinea fuseseră comunicate autorităţilor superioare respective. Termenii folosiţi erau politicoşi şi, în general, Prieto se simţi foarte măgulit. Cu cartonaşul în mînă, îi spuse lui Rosendo :

— Vezi ? Iată rezultatele, cînd vorbeşti limpede şi te adresezi celor de sus. Cine sînt autorităţile superioare ? Miniştrii... Preşedintele o să-i întrebe : ce mai e cu afacerea pe care v-am dat-o în grijă ? Curăţaţi-mi administraţia publică de toţi nepoftiţii. De nepoftiţi, vezi bine ; o să le spună aşa, ca să nu zică hoţomani şi ticăloşi... Ai să vezi schimbările, Rosendo. Vor, nu vor, trebuie să cerceteze, iar eu am să-i învăţ pe oameni să spună adevărul sus şi tare...

Dar timpul trecea şi nu se întîmpla nimic din tot ce aştepta Jacinto. Unul dintre puţinii care ieşiră fu escrocul Absalón Quiñez. Plecă decretînd că închisoarea e doar pentru imbecili. După cîteva zile, izbuti să obţină eliberarea tînărului păstor de capre numit Pedro, cu care se împrietenise. Prieto, în schimb, fu înştiinţat că va fi dus în capitala departamentului pentru a se înfăţişa la Tribunalul Corecţional. Atunci izbucni, răcnind furios :

— Minciuni... minciuni... toate sînt minciuni ! Nu există dreptate, nu există patrie ! Unde sînt oamenii cinstiţi de care are ţara nevoie ? Toţi sînt nişte arivişti, nişte slugoi în slujba celor puternici ! Un bogătaş poate să ucidă şi nu-i face nimeni nimic. Dar dacă un om sărac trage un pumn mai tăricel, e acuzat de tentativă de crimă !... Unde mai e egalitatea în faţa legii ? Nu mai cred în nimic, n-aveţi decît să mă omorîţi !...

Strigătele lui Jacinto Prieto umpleau închisoarea, auzindu-se pînă în stradă.

— Să mă condamne ! Într-o bună zi, tot am să ies. Am să fac cuţite şi pumnale, să le împart poporului. Am să pun dinamită. Să sară totul în aer ! Îl închid ei pe El Fiero Vásquez, care măcar îşi riscă viaţa luptînd împotriva lor. Dar ei

sînt mai hoţi şi mai criminali ca El Fiero, fiindcă fură la adăpostul situaţiilor lor, apăraţi de forţa publică, de lege. Subprefectul ăsta, judecătorul ăsta... Exploatatori ai poporului, iar patria îi îngăduie şi-i sprijină ! Ce e patria ? Care-i rostul ei ? Aş vrea să-mi explice şi mie cineva... Hoţii şi ariviştii să fie puşi în lanţuri : atunci o să fie patrie... Eu am să-mi fac datoria : am să omor cîţiva tîlhari din ăştia făţarnici...

Jandarmii izbutiră să-i închidă gura lovindu-l pe apucate cu patul armei. Prieto se apără într-un colţ al încăperii ca un taur hărţuit de o haită de cîini, dar, pînă la urmă, se prăbuşi în nesimţire, răzbit de numărul duşmanilor. Îl duseră tîrîş la carcera cu butuci şi-l schingiuiră. Butucul e o chingă de bare care nu-l lasă pe cel torturat nici să se aşeze, nici să stea în picioare.

Prieto ieşi de acolo mai abătut ca oricînd şi cîteva zile nu se apropie de nimeni, stînd retras şi la comun, şi în curte, în timpul orelor de soare. Mersul nu-i mai era atît de sigur şi făcea impresia că bocancii îi atîrnă greu în picioare. El Fiero Vásquez îl chemă deoparte şi-i spuse :

— Prietene, buclucul ăsta nu se va termina cu o scrisoare deschisă la ziar, pentru că n-ai să faci una ca asta, dar poţi scăpa cu bani. Îţi dau o mie de *soles* : cu ei, or să uite de strigătele dumitale şi o să-ţi dea drumul...

Jacinto primi.

— Mulţumesc, dar e trist să renunţi la dreptate...

După o săptămînă plecă acasă ca un om zdrobit de puşcărie.

Starea celorlalţi deţinuţi nu se schimbase. Mai veniră cîţiva noi şi, vreme de cîteva zile, îşi depănară povestea. Erau destui care să-i asculte, pentru că bieţii condamnaţi mai apucau, măcar aşa, să întrezărească lumea de afară, lumea libertăţii. Cu toate greutăţile, ţineau la ea ca la dramul de soare dinapoia zidurilor. Dar noii închişi se săturau curînd de puşcărie şi, după cîteva zile, totul devenea iar cenuşiu şi monoton.

Rosendo se încredinţase că viaţa lui de întemniţat e cu desăvîrşire stearpă, lipsită de orice rod. O dată veni să-l vadă bătrîna membră a comunităţii, Rosaria ; era plină de zbîrcituri, cu spatele gîrbov, stoarsă de vlagă. Făcuse drumul acela greu în cinstea lui şi bătrînul alcalde îi era foarte recunoscător. Nepoţelul ei începuse să vorbească şi să alerge de colo pînă colo, făcîndu-se că mînă vitele...

Într-o zi îl băgară pe El Fiero Vásquez în celula lui Rosendo. De la 4 trecea la 2. Autoritățile îi și considerau implicați în același proces și căutau mai cu seamă să-l învăluie pe Rosendo și întreaga comunitate în aceeași atmosferă de vină și delict, punînd laolaltă pe conducătorul comunității și pe tîlhar. Cei care au stat la închisoare știu că de cele mai multe ori permutările celor închiși trădează ceea ce se pune la cale în hîrtiile timbrate. El Fiero Vásquez fusese acuzat de toate atacurile, furturile și crimele săvîrșite în regiune în ultimii ani. I se imputa chiar și furtul dosarului comunității. Totuși, acuzația nu putea dovedi nimic. Despre mărfurile găsite la el, declarase că le-a cumpărat de la Julio Contreras, zis Magicianul. Judecătorul dispuse citarea Magicianului, dar acesta nu putuse fi găsit nicăieri. El Fiero răspundea liniștit, își făcea declarațiile parcă poruncind, cu accentul lui autoritar, pentru a fi crezut. Știind că-l are la mînă, judecătorul nu-și dădea osteneala să-l hărțuiască cine știe cît. Uneori, atitudinea lui părea chiar că vrea să spună : „Nu eu te învinuiesc, ci Amenábar. De ce te-ai amestecat în treburile celor din comunitate ?“ Cu toate astea, pentru mai multă siguranță și pentru a justifica procesul de răzvrătire intentat lui Rosendo, îl acuzară și pe El Fiero de acest delict. Luase parte la „mișcarea“ de la Rumi, unde căzuse unul din banda lui. După un nou interogatoriu, l-au băgat în celula bătrînului alcalde. Deveniseră complici.

Ars la față de vînt și de ploi, cu hainele lui negre de totdeauna, El Fiero Vásquez s-ar fi confundat cu întunecimea celulei dacă n-ar fi fost strălucirea ochiului său negru și albul celui de cremene și al dinților în veșnicul lui zîmbet. Glasul, puternic și cald, cîștigă simpatia lui Rosendo și bătrînul ajunse la concluzia că omul acela fusese bun odată. Uneori părea să-și lepede toate păcatele și era iarăși băiatul care adunase pînă și balegă de pe drumuri, ca să-i poată da maică-si o bucată de pîine. În orice caz, personalitatea dinamică și violentă a lui El Fiero Vásquez umplea celula, făcîndu-l pe bătrîn să stea retras în patul lui. Rosendo recunoștea această superioritate firească a forței și se așeză liniștit pe pat, mestecîndu-și coca. Se aveau bine, dar nu s-ar putea spune că erau intimi.

— Bătrîne — striga El Fiero — să fi văzut frumusețea de atac de la Umay ! Străbăteau pînă la noi țipetele doñei Leonor, ale fetelor ei și ale slujnicelor. Adevărul e că numai

caporalii s-au împotrivit. Pe don Alvaro nici nu l-am văzut, cu toate că face pe grozavul...

— Da — răspundea Rosendo — și cu ce v-ați ales ? Că au murit doi *caporali*, adică doi săraci ca și noi, dar care au apucat-o pe un drum greșit...

— Ești prea omenos, Rosendo ; asta te-a dus la pierzanie. Trebuie să atacăm fără milă !...

— Cînd vor să omoare oameni săraci, bogații se folosesc tot de săraci...

— Așa le trebuie săracilor dacă sînt proști.

Discuția lîncezea.

Ceea ce începu Rosendo să admire la El Fiero era darul lui de a cîștiga bunăvoința oamenilor. Fără a avea nevoie să amenințe, armă pe care o folosea în rare ocazii, influența lui creștea pe zi ce trecea în închisoare. Cînd tîlharul era chemat la interogatoriu, directorul închisorii îl ducea chiar în biroul lui, lăsîndu-l singur cu cei care-l vizitau. Jandarmii îi făceau comisioane și cumpărături. Unul îi destăinui că printre ei erau cîțiva care primeau bani de la Oscar Amenábar ca să-l păzească în mod special pe bătrîn...

Mai mult decît cu puterea banului, El Fiero Vásquez îi cîștigase pe toți cu curajul lui, cu seninătatea pe care-o arăta față de vitregiile soartei și cu un nu știu ce care te cucerea și pe care, fără îndoială, îl purta în sînge. N-am vrea să se creadă că avea mulți bani. Dimpotrivă. Dar cîți avusese îi împărțise, mărinimos, cu oamenii din ceata lui, risipind curînd partea lui. Din cei patru mii de *soles* pe care i-i trimisese Doroteo, dăduse o mie lui Jacinto Prieto, altă mie lui Correa Zavala, ca să-l apere, iar restul de bani îi scăpă printre degete, dîndu-l deținuților, cîtorva jandarmi și unor oameni de pe stradă, care-i făceau servicii. Pe urmă mai primi o mie de *soles*, o dată cu vestea morții Magicianului. Banii avură aceeași soartă, dar vestea o păstră mai mult, savurînd-o timp de cîteva zile. Trebuie să spunem că o parte din bani a dat-o Casianei, care venea din cînd în cînd să-l vadă, aducînd cu ea copilul. Dintr-o nouă sumă, mai mică, ținu cu dinții de două sute de *soles*, pe care-i destinase unui scop foarte important.

— Bătrîne, banii ăștia îmi trebuie ca să fac un bine...

Intr-o zi, directorul îl chemă, anunțîndu-l că are o nouă vizită.

— Femeie ? întrebă El Fiero.
— Femeie, dar n-am întrebat-o de nume...
Tîlharul se aplecă spre Rosendo, foarte emoționat :
— Cred că e Gumercinda !
Se întoarse după două ceasuri.
— Gumercinda era, Rosendo, nevastă-mea, chiar nevastă-mea, aia pe care o aveam la Tuco. Mai știi ? Parcă ți-am povestit. Femeia aceea care a stat și ea la pușcărie. Cînd a aflat că sînt închis, a venit tocmai de la Cajabamba. Ce să-ți mai spun tot ce mi-a povestit ?! Noroc că s-a vindecat de boala ei și, cînd a plecat de la judecător, s-a măritat cu un cizmar. E foarte trecută, a îndurat multe. Plîngea, biata de ea, și maimai că-mi venea și mie să plîng. Cînd am îmbrățișat-o, mi s-a părut că îmbrățișez timpul fericit cît am trăit cu ea. Voia să rămînă aici, să vadă de mine, să se despartă de bărbatul cu care s-a măritat. Dar n-am lăsat-o, am sfătuit-o să plece, să-și vadă liniștită de treabă și să știe că o mai iubesc și-acum ; dar să nu se întoarcă la mine, că ar fi și mai nenorocită. I-am dat cei două sute de *soles* și a plecat. Mi-a fost greu s-o las să plece, fiindcă — de ce să mint ? — o iubesc, așa trecută cum e, n-are a face...
Rămase mereu cu gîndul la Gumercinda și într-o zi mărturisi că are să trimită s-o cheme, dar duminică, o dată cu cei din comunitate, veni și Casiana cu copilașul. El Fiero se jucă mult cu fiu-său, care începea să umble, și-l lăudă zicînd că avea să crească înalt, voinic și curajos. A doua zi dădu poruncă să i se facă rost de bani. „*Taita* Rosendo, sînt pe cale să pregătesc una bună."
Correa Zavala veni cu vestea că Oscar Amenábar își pusese candidatura pentru locul de deputat al regiunii. Tatăl său, don Alvaro, era încă la Lima și avea să rămînă acolo cine știe cît. De bună seamă, cine trebuie să fi știut era o franțuzoaică cu care se încurcase. De ochii lumii, se făcea că se ocupă de treburile regiunii, dar scria tot mai rar prietenilor și familiei. Dușmanii lui începuseră să-l vorbească de rău, chipurile că singurul lucru pe care-l făcuse ca deputat a fost să obțină trimiterea trupei ce-l învinsese și-l capturase pe El Fiero Vásquez ; apoi, că pusese la cale și o serie de uneltiri, în interesul lui, izbutind să obțină sprijinul oficialităților pentru candidatura fiului său. Doña Leonor, care era informată de prieteni despre veleitățile soțului ei, se pregătea să plece la

Lima, împreună cu una din fete. De fapt, don Alvaro ar fi trebuit să se întoarcă de multă vreme, căci obținuse curînd tot ce dorise. Acum scria, cînd și cînd, spunînd că supraveghează studiile lui José Gonzalo — intern într-un colegiu — și pregătea manifeste pentru campania electorală. Atîtea motive importante o convinseră, în cele din urmă, pe doña Leonor și călătoria era un lucru aproape ca și făcut.

După plecarea lui Correa Zavala, El Fiero îl luă pe tovarășul lui de celulă deoparte :

— Ce zici de asta ? Uite ce înseamnă să ai noroc ! Voi, cei din comunitate să-i fiți recunoscători pricopsitei de franțuzoaice că nu v-au curățat încă. Dar unul din ei doi o să se sature o dată și don Alvaro o să se întoarcă să-și vadă de treburi și de idealul lui : să-i doboare pe Córdova. Cu fiu-său deputat, o să fie și mai rău... Dar Correa Zavala nu știe un lucru pe care eu îl știu : Córdovenii s-au pus în mișcare — și sînt patru oameni hotărîți. Au să anunțe candidatura lui Florencio Córdova. Ai să vezi, Rosendo...

Chiar în noaptea aceea o salvă violentă de focuri răsună în piață. Ușa prăvăliei lui don Segundo Pérez, mîna dreaptă a lui Amenábar, fu ciuruită de gloanțe. După cîteva zile, se anunța candidatura lui Florencio Córdova. Peste noapte, ușa din stradă a casei familiei Montes, buni prieteni cu Córdova, fu aruncată în aer cu dinamită. Campania electorală începuse...

Doña Leonor plecă la Lima, luîndu-și fetele cu ea.

Oameni înarmați se ferecară în casele familiilor Amenábar și Córdova. Noaptea, amîndouă cetele trimiteau patrule care să le apere prietenii și, cînd se întîlneau, își pricinuiau pierderi. Jandarmii aveau ordin să-i ajute pe oamenii lui Amenábar, dar cum străzile nu mai erau luminate, fiindcă felinarele fuseseră sparte cu focuri de armă, o dată suferiră pierderi cauzate chiar de protejații lor.

Capitala provinciei clocotea de împușcături, de urale, de huiduieli și pronosticuri. Cînd auzea focurile de armă, El Fiero Vásquez se apuca de gratiile ferestruicii și striga din toate puterile : „Trăiască Florencio Córdova !“ Zgomotul luptei îl întărîta și-i dădea aripi. Deținuții erau convinși că El Fiero Vásquez va profita de ocazie și va evada. De același lucru se temeau și Amenábarii și jandarmii. Paza de noapte a închisorii fu dublată. Acum opt jandarmi chinuiau, cu strigătele lor, veghea întemnițaților.

Ziua, El Fiero vorbea cu aprindere de încăierările lui.

— Ehei, *taita* Rosendo, au trimis și soldați după mine, dar o dată mi-am bătut joc de ei timp de două luni. N-au spus ei că am fost văzut furînd dosarul vostru ? Cu asta, mi-au dat o idee. Cinci oameni îmbrăcați în negru, pe cai negri, înarmați cu puști și urmați de alți cîțiva tot cu puști, apăreau cînd ici cînd colo. El Fiero Vásquez e pe la Uyumi. El Fiero Vásquez e la Huarca, la Sumi, la Callarí, și așa mai departe ; sau că a fost văzut îndreptîndu-se către sud... Erau oamenii mei. Jandarmii năuciți și cei o sută de soldați puși pe urmele noastre nu știau ce să mai facă. Asta pînă cînd au omorît pe un alt El Fiero — pe bietul Obdulio ! — și s-au lămurit. Dar mai tîrziu norocul s-a dat de partea lor și ne-au nimerit într-un loc cît se poate de nepotrivit pentru o retragere : au nimerit chiar peste mine. Noroc că au scăpat Doroteo și alți șase. Acum iar s-au strîns și... cum știi, bătrîne, sînt pe cale să pregătesc una bună... Cu alegerile astea, s-au mai îndreptat lucrurile. Un lucru nu prea pricepe lumea : de ce nu m-au omorît pricopsiții ăștia, cum i-au omorît pe cîțiva dintre oamenii mei. Adevărat că mereu am rostit rugăciunea „Dreptului Judecător“ și cred că e bună, de vreme ce l-a salvat pe Doroteo și încă mai grozav decît pe mine... Dar, pe lîngă rugăciune, m-a mai ajutat și moartea bietului Obdulio, cel puțin eu așa zic. Îndată ce l-au doborît pe celălalt El Fiero, soldații s-au grăbit să dea de veste — și vestea s-a răspîndit, vezi bine, cît ai bate din palme. Cînd au venit jandarmii pentru a recunoaște cadavrul, s-au lămurit : nu era El Fiero cel adevărat. Răposatul era un băiat mai arătos. Dar vestea se răspîndise și lumea a rîs de ei. Pe urmă, cînd m-au prins, ca să nu creadă lumea că-i iarăși o gogoriță, m-au adus viu... La toate ai nevoie și de puțin noroc !...

Într-o duminică, El Fiero primi bani, iar fierarul îi trimise prin Correa Zavala un pachețel pe care tîlharul se grăbi să-l pună bine, afirmînd că nu erau decît niște inelușe cu care să se joace copilul lui. La ceasul cînd fură scoși la soare, un metis se apropie de el să-i ceară o țigară și începură să discute plimbîndu-se. Tot umblînd — un *poncho* negru, un *poncho* tutuniu — ajunseră pînă pe prispă. Întorcîndu-se în celulă, El Fiero ascunse printre păturile lui un revolver.

— Știi ceva? îi spusese lui Rosendo. Directorul se dă drept prieten, dar a început să cam caște ochii și-mi percheziționează vizitatorii...

El Fiero mesteca cu grijă carnea de pasăre și fripturile la grătar venite de la stăpîna unei *chicheria*, cumătră de-a lui, care-i trimitea din cînd în cînd mîncare. În timpul unui prînz, scoase dintre dinți o hîrtiuță. Ochiul negru scăpără în vreme ce citea la lumina slabă a ferestruicii, apoi buzele îi înfloriră într-un zîmbet, dezvăluind toată strălucirea dinților. Chipul îi deveni urît și frumos totodată, și sprîncenele nu-i mai erau încruntate.

— Gata, îi spuse el lui Rosendo, s-a făcut. O să plecăm. La noapte, Doroteo și încă șase, profitînd de întuneric, vor veni la casa de alături, aceea care dă spre zidul vechi din curtea unde ne scot la soare. În pachețelul ăsta, pe care mi l-a adus avocatul, sînt șperacle făcute de Jacinto. Prin ferestruică pot ajunge pînă la lacăt. Ies și-i sucesc gîtul jandarmului care trece pe-aici. Pe urmă dăm fuga în foișor și trecem în curtea în care stăm la soare. Acuma, de cînd au dublat paza, au pus și acolo un jandarm. Dacă nu pot să-l iau prin surprindere, trag în el cu revolverul. Din casa de alături o să mi se arunce o frînghie pe care am să mă cațăr. Doi jandarmi din partea stîngă a acoperișului sînt cumpărați și or să tragă în aer. Pe ceilalți doi, din partea cealaltă o să-i împuște Doroteo și oamenii lui. Nu zic, s-ar putea să mă omoare în timp ce mă cațăr, dar noaptea e întunecoasă și oamenii mei au să spargă felinarul din curte, de cum m-or vedea... Plecăm, Rosendo. Te las pe tine să ieși întîi...

— Sînt prea bătrîn... n-o să mă pot cățăra...

— Or să te tragă ei...

— Rămîne de văzut dacă-s bune șperaclele...

— În cazul cînd ar fi bune...

— Și dacă nu vor izbuti să pătrundă în casă și ai să te duci și n-ai să găsești frînghia?

— Pătrund, nici o grijă, de nu izbutesc or să tragă două-trei focuri, ca să-mi dea de veste...

— Numai că pot fi niște focuri trase de cei cu alegerile și dacă nu te duci, ei or să petreacă noaptea așteptîndu-te de pomană...

— Ar fi prea mare ghinion... Plecăm.

Amîndoi vorbeau cu aprindere.

— Dar cînd or auzi focul cu care-l împuşti pe jandarm, vin peste noi cei de la poartă... şi alţii or să iasă să înconjoare casele vecine...

— Las' că pentru asta e acolo Doroteo, care o să tragă şi-i ţine aici, înăuntru ; va trebui să plecăm degrabă, înainte de a împresura şi casele şi, în orice caz, să ne croim drum cu ajutorul gloanţelor. Cu întunecimea de pe străzi, o să ne fie mai uşor...

— Eu sînt prea bătrîn şi-o să te prindă din pricina mea. Sînt slab şi nu mă mai pot mişca repede. Pînă mă sui eu, or să tragă în tine...

— Puţin îmi pasă ! Întotdeauna mi-ai părut un bătrîn cumsecade şi m-ai primit în comunitatea ta. Asta a fost al doilea loc unde am găsit un dram de prietenie. Vreau să te răsplătesc într-un fel... Dacă o să mor acolo, lîngă zid, n-are a face...

— Lasă-mă să mă gîndesc, încheie Rosendo.

După masa de prînz, cei doi întemniţaţi se întinseră pe paturile lor. Prin colţurile celulei era întuneric şi abia se puteau zări unul pe altul. Rosendo începu să-şi mestece coca. El Fiero aprinse o ţigară şi cercetă şperaclele şi încărcătura revolverului. Bătrînul se gîndea ce l-ar aştepta dacă ar izbuti să fugă amîndoi. Pe tîlhar nu-l interesa decît reuşita evadării. Dincolo de zid se afla lumea lui de stînci, de peşteri, de împuşcături. Ce-i păsa de toate celelalte ? Correa Zavala n-avea habar de plan, cu toate că adusese, fără să ştie, şperaclele. În tot timpul procesului, El Fiero nu-i vorbise niciodată de evadare. Singurul lucru pe care i-l spusese a fost că nu-şi făcea iluzii şi că ţinea să rămînă cît mai mult timp cu putinţă acolo, ca să-şi pună la punct nişte treburi familiale. Correa Zavala ceruse o nouă anchetă, apoi încă una, pentru a întîrzia mutarea lui El Fiero în capitala provinciei. Între timp, El Fiero îşi pregătise evadarea.

— Ţine seama, Rosendo — spuse la un moment dat tîlharul printre dinţi — totul e să ajungem în stradă. Lipsa felinarelor ne ajută grozav. Chiar dacă jandarmii vor să ne urmărească, la prima cotitură n-or să ne mai vadă. Şi jandarmii ăştia n-or să ne mai urmărească înafara oraşului, fiindcă-s

ocupați cu alegerile. Iar dacă cîștigă Florencio Córdova, cu atît mai bine ! L-am pus pe Clănțău să ia legătura cu el ; s-a dus într-o seară și don Florencio i-a comunicat că s-ar putea să aibă nevoie de mine, dacă o fi zor mare. La alegerile astea o să cîștige cel care-i poate intimida mai mult pe alegători.

— La asta mă gîndeam și eu, răspunse alcaldele.

Cînd îi scoase la soare, El Fiero începu să vorbească tihnit, ca în toate zilele, iar Rosendo, așezat pe scăunelul pe care i-l lăsase drept amintire Jacinto Prieto, tăcea cu îndărătnicie. Unul dintre întemnițați încercă să-l iscodească pe El Fiero din proprie curiozitate, ori pus de altcineva, întrebîndu-l :

— Ce zici, don Vásquez, de alegeri ? Cine o să cîștige ?...

El Fiero însă nu se trădă :

— Alegerile mi se par așa, ca de obicei. Simpatiile mele, de bună seamă, merg către don Florencio Córdova, dar cred că o să cîștige Oscar Amenábar. Adică mulțumită lui taică-său. Bătrînul e dat dracului. E în stare să mă lase să putrezesc în pușcărie, chiar dacă n-or găsi nici o dovadă împotriva mea...

Rosendo Maqui abia se stăpîni să nu zîmbească. Alți deținuți erau de părere că se trage mai mult decît în alte rînduri. Metisul din cartierul Nuestra Señora declară că el, dacă ar fi liber, ar lupta iar împotriva taberei lui Amenábar, fiindcă nu putea să-l sufere pe tartorul ăla. Se încinseră discuții aprinse pentru a se stabili care dintre cei doi candidați era cel mai rău. Socoteala abuzurilor lor fu lungă și nu tocmai limpede. Cînd se întoarseră în celulele și încăperile lor, nu mai aveau însă nici o îndoială că Amenábar era fără doar și poate mai rău, fiindcă alde Córdova nu mai jefuiseră pe nimeni, de vreo opt ani, în vreme ce povestea cu Rumi era încă proaspătă în toate mințile, căci îl aveau acolo, printre ei, ca o dovadă, pe bătrînul Rosendo, cel atît de cumsecade...

— Îți mulțumesc, prietene, spuse Rosendo cînd ajunseră în celulă. Văd că nu ești prea sigur de izbînda lui Amenábar, în schimb eu da. Și ce o să se întîmple cu mine în cazul ăsta ? Tu ai munții, peșterile, drumurile, sănătate și tinerețe, ca să umbli de colo pînă colo. Eu sînt bătrîn și nu mai am putere să lupt. Dacă va învinge Amenábar, o să mă urmărească și mă prinde ; iar dacă nu, o să fie și mai rău. Sub cuvînt că mă caută, o să facă o sumedenie de abuzuri cu cei din comunitate. Fuga mea n-are nici un rost. Dacă ies de aici, și nu mai cred, ies ca să văd țarinile cultivate, să mă bucur de ele... Pentru

mine, să fug și să mă ascund e tot una cu pușcăria și chiar mai rău... Unde mai pui că atîția nevinovați din comunitate s-ar putea să moară și să pătimească din pricina mea, fără nici un folos !

El Fiero Vásquez înțelese glasul omului dăruit cu totul satului și pămîntului său și răspunse :

— Bine...

Nu mai avea rost să stea de vorbă. Erau ca doi străini, ca doi necunoscuți ce nu mai aveau nimic de împărțit. El Fiero se plimba de colo pînă colo, iar Rosendo, ghemuit în patul lui, îl privea. Unul se gîndea la cele ce avea să facă. Celălalt la ce n-avea să facă. Uneori, fiecare îi dădea dreptate celuilalt, și totuși se simțeau foarte departe unul de altul. Așa trecură ultimele ceasuri ale zilei, veni masa de seară și se înnoptă de-a binelea. În timp ce-și sorbea supa, gîndindu-se că din noaptea aceea va fi iarăși singur și lipsit de vorbăria lui El Fiero, și că, o dată cu mîncarea și cu coca, avea să mestece doar amintirile celor plecați, Rosendo izbuti să rostească încet :

— Îmi pare rău că pleci.

— Și mie că te las, răspunse El Fiero.

La ora opt, cînd se schimbă garda, El Fiero chemă pe unul dintre jandarmi :

— Ai vrea să-mi faci un serviciu ?

Jandarmul se apropie și puse ca din întîmplare mîna pe ferestruică.

— Poți să-mi cumperi un pachet de țigări ?

Între timp, El Fiero îi strecură în mînă un mic sul și jandarmul își văzu de drum, bombănind că unii întemnițați și-au cam luat nasul la purtare și trebuie puși la locul lor.

— Ei, Rosendo, patru sute de *pesos* a căpătat pentru el și camaradul lui ! Amărîții ăștia cîștigă treizeci de *soles* pe lună...

Noaptea se scurgea încet. Undeva departe răsunară niște împușcături. Doroteo știa că, în caz de nereușită, trebuia să tragă cît mai aproape de închisoare ! Rosendo asculta tot atît de atent ca și El Fiero. Prin celule răsună multă vreme un *yaraví* plin de jale. Pe urmă se făcu liniște. Jandarmul din prima curte se plimba tacticos de-a lungul foișorului în care dădeau celulele. Cu siguranță, era unul din cei plătiți de Arenábar. Gardienii din curți erau însă mereu aceiași și asta îi dădu de bănuit lui El Fiero, așa că nu încercă să-i mituiască. Un cîine începu să latre insistent prin vecinătate. Poate că

Doroteo cu oamenii lui intrau acum în casă. Cu ajutorul cumetrei care vindea *chicha* și al cîtorva *soles*, izbutiseră să convingă o slujnică să le deschidă ușa. Pe foișoare, lumina era slabă și cînd jandarmul se îndepărta, El Fiero încerca repede șperaclele. Rosendo asculta cu mîhnire clinchenitul ușor și zadarnic. Mîna prea mare a tîlharului abia încăpea printre zăbrele. El Fiero, care intrase iar în vorbă cu Rosendo, îl anunță că-i mai rămăseseră doar patru șperacle de încercat. Dar, la unul din acestea, lacătul se deschise. Era o primă victorie. Amîndoi se ascunseră după pereți cînd trecu jandarmul. La unsprezece, din cauza precauțiilor la care îi obliga întunecimea din oraș și pentru cazul cînd vreunul din jandarmi ar fi din cale afară de somnoros, oamenii de pază începură să-și strige numerele. Opt strigăte, unul după altul, vibrau înfiorînd noaptea, la interval de zece sau cincisprezece minute între o serie și alta.

Pe Rosendo îl cuprinse o îngrijorare chinuitoare și chiar El Fiero Vásquez avu impresia că era păzit de strigătele vigilente și monotone, care se stingeau, după ce se loveau, înăbușite, de ziduri. Venise timpul să pîndească momentul potrivit. Deschise tocul revolverului agățat la cingătoare și strînse între dinți un pumnal scurt. Jandarmul trecu. Începură să-și strige iar numerele. Rosendo tremura, iar El Fiero își ținea respirația gîtuită. Jandarmul din prima curte își strigă numărul — trei. El Fiero scoase lacătul, îl puse pe jos, apoi trase binișor zăvorul. Jandarmul se și întorcea. Aveau să treacă zece sau cincisprezece minute pînă să strige din nou. Acum era momentul. Ce repede venise ocazia! Dar dacă observa lipsa lacătului și devenea atent? Apăru iar și chiar în clipa cînd trecea, El Fiero deschise fulgerător ușa și-l apucă de gît. Jandarmul nu apucă să strige, dar scoase un geamăt surd. Se rostogoliră jos și El Fiero îi înfipse pumnalul în inimă.

Cînd alergă spre tinda care dădea în curtea interioară, cizmele îi tropăiră grozav de tare în liniștea nopții. Un gardian strigă de la poartă: „Evadare!“ Rosendo se întinse pe pat. În curtea de plimbare se și auzi un foc de revolver. Jandarmii începură să alerge zgomotos într-acolo, în vreme ce bubuiau focuri de carabine și de puști. Întemnițații se trezeau și strigau și ei, sporind zăpăceala. Dar focurile încetară curînd. Gardienii se întorceau răcnind: „În stradă!“ Se auziră cîteva împușcături depărtate și, după scurtă vreme, jandarmii, bles-

temînd cumplit, inspectară toate sălile și celulele cu ajutorul unei lanterne. Afurisitul de El Fiero Vásquez! Pe urmă cercetară curtea interioară. Doi jandarmi zăceau morți acolo și unul pe acoperiș. Dar la picioarele zidului se vedea sînge. Fără îndoială, El Fiero Vásquez fusese rănit, vecinii din casa de alături strigară că un tîlhar murise chiar atunci; alți jandarmi îi aduceau cadavrul. Era Blondul. Jurîndu-se să-l omoare pe El Fiero Vásquez, se adunară toți în curtea principală și cîțiva intrară în celula lui Rosendo. Bătrînul stătea lîngă ușă, într-o atitudine de om foarte surprins.

— Și tu de ce n-ai strigat, indian tembel?

— M-am trezit adineauri, de împușcături...

— Faci pe prostul!

Furia jandarmilor găsise un țap ispășitor: patru paturi de armă se abătură, fără milă, unul după altul, asupra trupului bătrîn. De prin încăperi, întemnițații strigau: „Rușine, lașilor!“ Jandarmii loveau de zor. Rosendo gemea, ferindu-și capul cu brațele, în vreme ce pe tot corpul, prăbușit la pămînt, cădeau loviturile seci și grele. Tare era pămîntul de sub pieptul său, dar mai tari loviturile din spinare! O durere aprigă îl străbătu ca un fior rece din cap pînă-n picioare și-l făcu să scoată un urlet prelung. Crezu că moare: de fapt, se năruia în prăpastia tăcută a leșinului.

Nu mai știa cînd și-a venit în fire. Mintea lui era o pîclă plutitoare. Auzi ca prin vis cum cineva zicea: „Azvîrle-i mai multă apă!“ și apa, ca un bici de gheață, căzu peste capul și peste pieptul lui. Șocul îl făcu să se miște și glasurile izbucniră: „Și-a venit în fire“ și mai adăugară ceva; pe urmă, ușa se trînti și se auziră pași depărtîndu-se. Pămîntul era jilav. Se lumina de ziuă. Ciripea cumva o vrabie? De multă vreme nu mai auzise ciripit de păsări și găsi în glasul subțirel o blîndețe mîngîietoare. Pe urmă se tîrî pînă la pat și își trase pătura peste trupul înghețat.

Prin ferestruică se cernea un firicel de lumină. Începea o nouă zi pentru oameni, aducînd cu ea posibilități de mulțumire și de muncă, ori măcar de strădanii, de căutări, afară, în lume. Lacul Yanañahui o fi sclipind într-o parte a podișului — ochi minunat, ochi vrăjit al pămîntului, privind către pășuni, stînci, oameni, animale, ceruri. Semețul Rumi o fi străpungînd sprintenii nori trecători, iar duhul lui o fi cunoscînd binele și răul, numai că o dată, urechile bătrîne ale lui Ro-

sendo nu știuseră să-l audă. La poalele muntelui, brazdele sînt lungi și adînci și au un miros plăcut, miros de pămînt reavăn. În celulă nu miroase a pămînt. Miroase a mocirlă stătută, a sudoare, a urină, a mizerie. Trupul îi era tumefiat și țeapăn. Mirosul și umflăturile îl chinuiau, trupul lui părînd un pămînt pîngărit. O durere cumplită, insuportabilă, îi sfîșia pieptul. Măcar de-ar putea să plîngă. Dar nu putea plînge, fiindcă înlăuntrul lui inima se uscase, întocmai ca inima unui copac bătrîn. Copacii au și ei inimă și, atîta cît rezistă ea, ei pot trăi și crește. Inimă de om ! Inimă de copac ! A lui bătea și-l durea. O să moară, poate. Și ce ? Singurul rău e că oamenii din comunitate or să fie mîhniți și or să zică plîngînd : „Bietul *taita* Rosendo !"

Ar fi vrut să mai trăiască pînă la întoarcerea dragului său băiat, Benito. Dar, dacă n-a fost cu putință... Acum îi părea bine că l-a ocrotit pe Benito ; înainte, avea oarecari mustrări de cuget că-i înlesnise fuga, dar acum nu mai avea de loc. Benito e tare. Biata bătrînă murise și ea fără să-l mai vadă ! Trebuia să plece și el după Pascuala. Ce-l mai aștepta în viață ? Durerea, o durere cu atît mai mare cu cît în ea se amestecase și umilința. Pămîntul era departe, tare departe. Acuma, peste *poncho*-ul lui violet se întindea un ogor de *quinua*. Brazdele de *quinua*, atît de afînate, de lungi, de închise la culoare, și însăși *quinua*, care țîșnea cu putere, setoasă după spațiu, plină de dîrzenie și vigoare, crescînd în frig, în vînt, în furtuni, mulțumită pămîntului de pe podișurile înalte, dur și vast pentru nădejdea celor tari. El nu mai e tare. E aidoma unui trunchi inert pe un pămînt pîngărit... Unde e pămîntul întins al podișului, cu iarba lui sălbatică, îmblînzită de oameni ?! Acolo se întinde acum hlamida verde a lanului de orz ; alături, nechează mînzocii ; un nou născut se învîrte în jurul mamei ; în ușa casei, Juanacha stă de vorbă cu băiețelul ei ; coșurile colibelor fumegă și pe coastele muntelui El Alto paște turma de oi, iar pe bolta cerului, norii. De pe piatra pe care stă așezat, satul îi pare mai frumos. Porumbul se grozăvește cu o barbă de bărbat iar grîul înalță spice însorite. Clopotul de la capelă cîntă. Pascuala țese un lăicer cu culori frumoase... Boul Mosco a venit după sare și-acum linge tihnit grunjul de sare... Bătrînul Chauqui povestește că pe vremuri peste tot erau numai comunități, iar cei din Rumi ziceau că se trag din condori. Asta e flautul lui Demetrio Sumallacta, și seamănă cu

uguitul guguștiucilor. Porumbeii zburătăcesc peste vîlceaua cu mure vineții. De sus, de pe rîpă, coboară canalul de irigație cu apa care sclipește în soare. În sunetele harpei lui Anselmo cîntă un stol de păsări trezite cu noaptea în cap... „Nu mă bateți !"... „Nu mă bateți !" De ce-l lovesc așa ? „Nu mă bateți !"

La prînz, un jandarm îl strigă pe Rosendo să-și ia mîncarea, dar nu mai primi răspuns. Rosendo murise.

Se perindară apoi gardienii, paznicul, judecătorul, subprefectul, medicul titular. Correa Zavala era plecat pentru niște cercetări într-un sat. Medicul se uită la cadavru și, fără să-l dezvelească măcar, puse diagnosticul : atac cardiac. Judecătorul redactă cu multă grijă actul de deces. Iar subprefectul le porunci jandarmilor :

— Formalitățile legale au fost îndeplinite, așa că-l îngropați la noapte. Nu-l predați indienilor, că or să facă prea mult tărăboi și nu vreau dezordine... Să nu se răspîndească știrea...

De cum se înnoptă, legară picioarele și mîinile trupului neînsuflețit și trecură printre ele o prăjină lungă pe care jandarmii o săltară pe umeri. Trupul slab se legăna jalnic, în vreme ce lugubrul cortegiu se îndrepta spre cimitir. Pletele albe fluturau spre pămînt. Fața descompusă atîrna cu gît cu tot, sorbind întunericul prin ochii deschiși.

XVII

LORENZO MEDINA ȘI ALȚI PRIETENI

CLINCHETUL PUȚINILOR gologani care le sunau în buzunare le dădu un avertisment neplăcut. Cei doi prieteni mergeau pe lîngă rigolă, pentru că trotuarul era plin de lume. Ferindu-se de automobile luxoase, ajunseră în piață, unde mulțimea forfotea, mînca, bea, se distra.

— La tragerea la țintă !... Șase trageri pentru douăzeci de *centavos*...

— Aici, calde, calde *tamales* [1]...

Piața zumzăia ca un bondar mare. Pătrunseră în mulțime, cu umărul înainte, ca o carenă, și în curînd dădură cu ochii de figuri cunoscute.

— Hei, bătrîne Rafa !

Bătrînul Rafa își întinsese taraba cu *punch* și răgușea strigînd că al lui e cel mai bun din lume. Mai încolo, îl văzură pe Toribio, ucenic de zidărie, zgîindu-se prostește la o reclamă de tombolă. Prăvălit peste o masă, Gaudencio — un chior pe care de cîte ori îl vedeau la ospătărie li se tăia pofta de mîncare — sorbea alene *pisco*. Din botul lui umed se prelingea cînd și cînd o șuviță de salivă uleioasă. Iată deci oamenii pe care-i recunoscură, după ce dădură mai multe raite prin parc. Încolo, numai necunoscuți care se duc, se întorc, se ciocnesc, se înghesuie în fața chioșcurilor și vorbesc sau rîd, sau doar tac, serioși, ca și cum nimic nu i-ar distra. Cei doi prieteni se așezară la o măsuță a unui bar improvizat. De o parte aveau mulțimea ce se agita, de cealaltă, un mic cort alb și oval, ca un balon, prin pînzele căruia se strecurau gemetele unui acordeon. Și totul sub marea boltă de frunziș pe care o formau ficușii centenari ai parcului Neptun din Lima.

Deodată, îmbrîncind lumea și zîmbind la glume, apăru, legănîndu-și șoldurile, Rosario, cîntăreața de la „Roxy“, care într-o noapte i-a spart capul lui Prositas cu o sticlă. Prositas era un *zambo* [2] dat dracului, *banderillero* [3] cînd și cînd, dar

[1] *Tamal* — fel de mîncare specific sud-american preparat din mămăligă moale, carne de porc, șorici etc., abundent condimentate și fierte în pănuși de porumb.

[2] Fiul unei negrese și al unui indian.

[3] Toreador care incită taurul cu banderile.

care mai adesea făcea pe toboșarul la zaiafeturi. Murise lovit de un glonț rătăcit, în timpul unei răzmerițe. Rosario smucea după ea un țînc care se tot împiedica de picioarele oamenilor.

— De unde l-ai scos pe țîncul ăsta, Rosario ?

— De aici, vezi bine ! răspunse ea bătîndu-se peste burta umflată. E băiatul meu.

— Fugi de colo, că tu ești stearpă !

Rosario izbucni într-un hohot de rîs și se pierdu în mulțime. Din dughenele care se înșirau dincolo de bar, formînd un fel de ulicioare, răzbătea un miros puternic de specialități culinare. Pe tăvi, găini fripte și capete de purcei, cu ochii închiși, parcă dormind, bete, între ardeii roșii. Prietenii băură *pisco* și o femeie obeză le mai aduse un rînd, anunțînd că e de cea mai bună calitate și se pare că ei știu să-l aprecieze.

— Așa e, *señora*, așa e !

— Dar o fi avînd și ceva muștar, că prea pișcă...

Dacă-i cercetăm pe cei doi prieteni, băgăm de seamă că unul ne e cu totul necunoscut. Delicat și fin, avea gesturi măsurate și fața lui palidă surîdea cu discreție. Celălalt, voinic și vînjos, umplea tot locul pe care-l ocupa cu un aer satisfăcut și chiar îi stingherea pe clienții de alături. Ne amintește de Benito Castro. Dacă-l privim bine, trebuie să recunoaștem că e el. Numai că purta pălărie de fetru, un costum albastru de cașmir ieftin, pantofi lustruiți și cămașă cu guler, deși nu avea cravată. Pe fața lui e — poate — mai multă gravitate, dar ochii sînt și acuma vii, iar mustața i se zbîrlește cu aceeași prestanță deasupra buzelor. Încîntată de gluma lui Benito, negustoreasa cu *pisco* superior îl privi cu ochi binevoitori și dornici de apropiere. După ce terminară de băut, se apropie de ei :

— Haide, vă fac și eu cinste cu un rînd, ca să nu-mi bîrfiți marfa...

Mai cu una, mai cu alta, se înviorară. Omul slab și discret se numea Santiago și era tipograf la întreprinderea „Gil“, unde-i găsise și lui Benito un rost. Acesta descărca baloturile de hîrtie, mătura rămășițele și deșeurile și ungea mașinile. La litere nu se mai băga, fiindcă stricase o dată un zaț. De cînd nimerise la Lima, Benito se îndeletnicise cu toate meseriile — brutar, chelner de bar, vînzător de ziare, om de serviciu la Școala de agricultură — pînă rămăsese un timp la o fermă model. Vacile i se păreau mai degrabă niște mașini, cu un cap

pentru ochi și gură și un trup care tot creștea pînă se preschimba tot în ugere. De ce or fi chinuit așa bietele dobitoace ? Nu mai puteau nici să alerge. Cu el mai lucra un flăcău căruia mereu îi spunea că e sătul să tot rînească bălegarul acelor biete mașini de dat lapte și voia să plece. Tînărul îl trimise la Santiago, care-i era cumnat, și așa intrase la tipografie. Dar se înăbușea. Nu era spaţiu acolo. Cu toate astea, economisind, izbutise să-și facă niște haine.

— Așadar, vrei să pleci ? zise Santiago.

— Unde o fi...

Femeia obeză îi mai cinsti cu un rînd.

Santiago îl prețuia pe Benito, cu toate că nu se prea potriveau. Tipograful asculta bucuros tot ce-i povestea prietenul, dar acesta nu era niciodată atent cînd voia și el să-i spună cîte ceva. Santiago se interesa de mișcarea sindicală și citise mult în privința asta, dar îndată ce aducea vorba, Benito îi răspundea : „A, da, e ca la comunitatea noastră, dar la comunitatea noastră e mai bine !“ Toate le măsura după comunitate, și asta-l făcea pe Santiago să rîdă. Dar ce-i plăcea mai mult, din pricina gesturilor și a exclamațiilor, era povestea îmblînzirii unei catîrce. Lui Benito i se cam suise băutura la cap, cînd tipograful pomeni de întîmplare.

— Ah, afurisita de catîrcă ! Ți-am spus că eram prost tratat la *hacienda* aia și că dormeam într-un hambar. Și uite că într-o zi trece unul, Onofre, care era îmblînzitor, călare pe o catîrcă roșcată. Și să vezi ce bine prinde învățătura. Spre norocul meu, catîrca începe ca din senin să sară berbecește și dă cu el de pămînt. Se ținea el bine, dar blestemata zvîrlea de parcă dăduse strechea-n ea. Eu îl iau cu „dumneavoastră“, că nu eram prieteni : „Don Onofre, lăsați-mă s-o învăț eu minte.“ „Bine“, îmi zice el, fără să mă ia în rîs, că nu era om să se pripească. Am încălecat catîrca și ea, văzînd că nu mai e același călăreț, se face și mai împielițată. Sare înapoi, sare înainte... Iar eu : „Ho ! Ho ! Ho !“ și-mi înfig pintenii în ea și întind de frîu : „Hooo !“

Și Benito imită săriturile, strigînd de parcă atunci s-ar fi întîmplat. Mușteriii din jur începură să se uite la el. De fapt, avea haz să vezi un om atît de voinic și atît de copilăros, chiar dacă vioiciunea lui era, în bună parte, sporită de păhărele. Trecu la onomatopee.

— Catîrca mai și sforăia... rrrmmm... rrrmmm... și paca-paca, țopăielile. Și-a vîrît capul între picioare și pe urmă s-a azvîrlit pe spate să mă strivească. Repede m-am desprins și am sărit într-o parte și tot ea a fost cea care s-a ales cu lovitura curelăriilor. Am încălecat iar și ea continua să țopăie. Iar eu zic : „Catîrcă afurisită !" și arde-o cu biciul pe la urechi și peste șale, și dă-i cu pintenii. Obosită și răzbită, leoarcă de sudoare, s-a oprit tremurînd. Și i-am mai tras vreo două bice și o împunsătură cu pintenii, ca să vadă că nu mi-era frică de ea și, cum n-a mai făcut nimic, am descălecat... „Știe omul să se țină în șa — a recunoscut Onofre — unde ai învățat să călărești ?" „Unde să învăț ? zic eu. Pe spinarea dobitoacelor." Atunci îmi zice : „Îmi place cum te porți ; hai cu mine să-mi ajuți să îmblînzesc zece catîrce la *hacienda* Tumil". „Am o datorie pe aici", îi răspund eu. Și el : „Ți-o plătesc eu", și am plecat cu el...

Zicînd acestea, Benito se ridică în picioare, schiță mișcarea de a porni la drum, apoi se așeză iar la masă. Femeia obeză îi mai servi cu cîte un pahar, iar mușteriii zîmbeau amuzați. Le plăcuse și lor.

— Așadar, sărbătoriți ziua de 28 iulie [1], se auzi deodată o voce lîngă ei.

Cel care vorbise era un om scund și subțirel, dar bine legat ; pălăria de paie, împinsă spre ceafă, lăsa să se vadă o frunte bombată, sub care străluceau doi ochi pătrunzători. Gura îi era acoperită de o mustață ce-i ajungea pînă la țăcălia ascuțită, și una, și alta cărunte. Purta un costum cafeniu, iar cravata roșie atrăgea atenția asupra mărului lui Adam, mare, care-i juca pe gîtul slab. Îl salutară amîndoi, Benito fără să-l cunoască, și noul-venit se așeză.

— E don Lorenzo Medina, zise Santiago către Benito, iar acesta, care se afumase bine, făcu o mutră ca și cum ar fi zis : „Și de unde să știu eu cine naiba e don Lorenzo Medina ?" Tipograful adăugă : Vestitul conducător sindicalist...

Benito nu mai spuse că e mai bună comunitatea lui, dar dădu din mînă : „Știu eu ce se alege din poveștile astea".

[1] Sărbătoare națională peruviană, ziua aniversării independenței.

După care Medina și Santiago începură să vorbească între ei. Veni și un șofer de taxi care intră în vorbă. La întrebările lor, don Lorenzo răspunse :

— Nu, nu, eu nu sînt un politician. Nu fac altceva decît să spun un adevăr. Cînd noi, cei săraci, o să știm să acționăm, necazurile noastre o să ia sfîrșit. Avem datoria să ne unim. Nu o unire întîmplătoare, ci organizată, prin sindicat...

Benito găsea că femeia obeză nu era chiar atît de urîtă, ba chiar avea ochi frumoși. Santiago îi spuse, ca să-l atragă în conversație :

— Poate că don Lorenzo ți-ar face rost de ceva pe-acolo. Nu e așa, don Lorenzo ?

— Vrei să lucrezi la Callao ?

— Oriunde, cum am spus.

— Am o barcă și tovarășul meu de vîslit a fost nevoit să plece cu un vapor la Piura...

— S-a făcut, încheie Benito.

Plecară, lăsînd în urmă oamenii, strigătele și un marș pe care o fanfară de jandarmi îl executa cu mare avînt. Înainte de a ieși din parc, Benito ezită o clipă, vrînd să intre într-o baracă, la ușa căreia un om anunța dansuri și acrobații. Spectacolul ținea un sfert de oră și costa douăzeci de *centavos*, dar desigur că însoțitorii lui n-aveau să accepte. Vorbeau mai departe despre niște treburi încurcate, rostind nume pe care nu le auzise niciodată. Cel de la ușă răcnea de zor : „Veniți s-o vedeți dansînd pe Yorka, țiganca !“ Benito declară cu voce tare : „Țiganii fură cai“. Încercă să spună povestea cu Frontino, dar ceilalți nu-i dădură ascultare. Atunci se gîndi la femeia obeză de la bar. Nu-l lăsase să-și plătească partea lui de consumație. Șoferul de taxi plecase. Și cine să priceapă discuțiile celorlalți doi flecari ? „Să nu credeți că m-am afumat...“

În două luni, Benito ajunse un bun barcagiu. Don Lorenzo ar fi fost foarte mulțumit de el, dacă ar fi arătat însă ceva mai mult interes pentru problemele sindicale. După cum remarcase, le pricepea, dar nu-l interesau. După el, tot mai bună era comunitatea. Nu-i plăceau nici lecturile pe care don Lorenzo le făcea cu glas tare. Pînă cînd, într-o dimineață, ele atinseră

punctul nevralgic. Săptămînalul *Autonomia* spunea prin glasul aspru și monoton al lui Medina :

„Inserăm în corpul acestui număr o telegramă primită de la un indigen din Llaucán, care ne semnalează situația extrem de gravă a supraviețuitorilor oribilului masacru săvîrșit acolo de autorități. Unul dintre supraviețuitori a fost asasinat pentru că a refuzat să evacueze terenul care-i fusese atribuit. Se presupune că locuitorii care n-au plătit cu viața faptul că, din lipsă de lucru, n-au avut posibilitatea de a plăti arendele, au fost siliți să fugă și se află astăzi în cea mai jalnică stare de părăsire, fără cămin și fără pîine..."

— Și de ce i-au omorît ? întrebă Benito.

— Fiindcă au protestat împotriva creșterii arenzilor.

Benito înjură și începu să le povestească despre nedreptățile văzute în ținutul lui și în multe alte locuri pe unde trecuse.

— Dar trebuie să știi că unul din acești mari proprietari de care vorbești, un anume Oscar Amenábar, a ieșit deputat. Ca să cîștige la alegeri, după cum a scris presa de opoziție, a izbutit să obțină ca *haciendele* sale să fie declarate districte și să se înființeze acolo centre de votare. Două mii de analfabeți, care, după lege, n-au dreptul să voteze și care niciodată n-ar fi votat de bună voie pentru el, figurează în procesele verbale, sporind numărul alegătorilor lui. În capitala provinciei a cîștigat totuși Florencio Córdova, dar Amenábarii au izbutit să plastografieze perfect o iscălitură din procesul verbal. Atît de perfect încît, cînd presupusul semnatar a venit la Lima să-și recunoască iscălitura, fiindcă se produsese scandal, i-au pus în față o iscălitură dată chiar acolo, pe loc, și pe aceea falsificată, după ce le-au ascuns într-un aparat special. Reclamantul a recunoscut drept a lui iscălitura falsificată. Ce mai, l-au dat gata...

Dar iată marea verzuie și blîndă ; Benito dezlegă barca de mal și începu să vîslească. Lorenzo stătea în picioare, uitîndu-se la vaporul „Urubamba", care tocmai aruncase ancora. De jur împrejurul vasului mișunau zeci de bărci, dintre care unele cu motor, preferate de pasageri. Vaporul se legăna ușor, în vreme ce se arunca scara. Pescărușii îndrăzneți treceau pe deasupra capetelor. Lorenzo și Benito se aleseră cu transportul

a trei pasageri de la clasa a treia. Barca purta un nume foarte hazliu : „Porsiaca“, adică *por si acaso* [1]...

În acea vreme, vapoarele nu acostau la cheiuri, sau mai bine-zis cheiurile nu ajungeau încă pînă la vapoare. La Callao erau o mulţime de bărci, de oameni ai mării şi de taverne gălăgioase şi pline de fum, de bordeluri deocheate şi de braţe tatuate, iar fortăreaţa cenuşie de la Real Felipe, rămăşiţă a coloniei, nu era încă privită de sus de nici un proaspăt zgîrie-nor. Şi marea, mai cu seamă, nu era decît un articol portuar...

După cîteva zile Lorenzo Medina iar îi citi o ştire din *Autonomia*.

„Domnului Secretar al Asociaţiei Pro-Indigene, don Petro S. Zulen. Subsemnaţii, originari şi locuitori din comuna Utao, district din valea provinciei Huánuco, cu respect venim în faţa dumneavoastră şi vă aducem la cunoştinţă că, din ordinul subprefectului don Roque Pérez, locotenentul don Juan Márquez, guvernator al tîrguşorului, ne obligă să ne ducem la pădurile virgine de la El Rápido, ca să lucrăm ca peoni la proprietatea „Progresul“, aparţinînd lui *señor* Justo Morán. Noi însă ne-am împotrivit acestui ordin, întrucît aduce prejudicii intereselor noastre şi nu ne putem angaja să lucrăm într-un loc atît de sălbatic pentru mizera sumă de treizeci de *centavos* pe zi, şi pentru avansul pe care cu de-a sila ni l-au vîrît în buzunar, un avans ruşinos de doi *soles* cincizeci de *centavos*. Ca atare, vă rugăm pe dumneavoastră să binevoiţi a face demersuri pe lîngă Forurile Superioare Guvernamentale pentru adoptarea unor măsuri radicale care să pună capăt abuzului autorităţilor locale şi să apere drepturile populaţiei indigene. Nu avem obligaţii faţă de nici unul dintre domnii Morán şi cu atît mai puţin faţă de vreo organizaţie politică. Sîntem nişte modeşti muncitori agricoli, iar interesele noastre nu sînt supuse nici unor obligaţii sau datorii. Dorim ca garanţiile pe care Constituţia le asigură tuturor cetăţenilor să se aplice întocmai Utao, 12 octombrie, 1915. Nicolás Rufino şi alte iscălituri.“

— Aşa, va să zică ! bombăni Benito.

— Acuma vezi că nu comunitatea e totul.

— Ştiu eu asta ; nu comunitatea e totul. Dar cînd m-oi întoarce eu în comunitate...

---

[1] Pentru orice eventualitate, în caz de nevoie.

Pe ulicioara lor trăiau negri, indieni, metiși și un italian. Sîmbătă seara se încingeau chefuri prin casele învecinate. Ghitare și tobe ritmau *marineras* :

Pe cînd, o dată
Slujind pe plată,
Lucram la zahăr, obosit,
Zării o fată
Și-atunci îndată
De dragoste i-am pomenit.

I-am zis : „Copilă,
Măcar din milă
Iubește-mă și tu un pic"...
Dar parcă-n silă
Neagra copilă
Nu vru să-mi spună chiar nimic...

— Toba, zise Lorenzo, în asemenea cazuri, ține locul tam-tamului african...

La capătul ulicioarei era o curte și în curte un șuvoi de apă care cădea într-un bazin de fier. Acolo se spălau Lorenzo și Benito dimineața și tot acolo își spălau femeile rufele, întinzîndu-le să se usuce pe frînghii, care străbăteau curtea de la un capăt la altul. O negresă semeață cînta valsuri în vreme ce săpunea. Avea un bărbat bețiv și se numea Pancha. Seara vindea gogoși în port...

Și glasul lui Lorenzo Medina răsună iar :

„Huancayo, 18 octombrie — Secretarului Pro-Indigenei. Lima. — Cereți garanții pentru indigenii din Pariahuanca. Guvernatorul Carlos Serna comite diferite samavolnicii, jafuri. Plîngerile noastre nu sînt luate în seamă în provincii; ni se iau cu sila vite și bani. Manuel Gamarra."

— Ha, pe acolo e și unul Zenobio García, care e un ticălos, cu toate că obștei noastre nu i-a făcut nici un rău...

La Callao și Lima, casele aveau acoperișuri plate, fiindcă nu ploua niciodată, ca de altfel pe toată coasta peruviană, lucru care-i făcea lui Benito o impresie ciudată. De fapt, mai toate îi păreau curioase și erau multe lucruri la care să te uiți și să te tot gîndești. Dincolo de zonele locuite și irigate, unde se vedeau cupole de biserici și copaci, se întindea plaja imensă,

cenușie și ondulată, semănînd cu blana unei pume. În fund, sub cerul lăptos, se înălțau niște piscuri aspre și ruginii ca fierul oxidat. De partea cealaltă, marea de azur captiv, marea imensă și singuratică venea să lingă pămîntul sterp și apoi se retrăgea spre orizont, ca să aducă vreun vas.

Și iarăși glasul lui Lorenzo :

„Delegatul Pro-Indigenei la Panao comunică Secretariatului General al acestei Asociații că, mulțumită intervenției sale, s-a obținut eliberarea indigenului Vicente Ramos, aproape în permanență încarcerat pe *hacienda* «Păunița». Familia lui Ramos ne însărcinează să transmitem Asociației mulțumirile ei călduroase și pline de recunoștință pentru marele bine ce i s-a făcut, datorită căruia în umilul lor bordei a pătruns acum o adiere de libertate și de bucurie."

— Mai știu multe cazuri de sclavie.

Benito Castro află că Lorenzo, „marele conducător sindicalist", nu conducea nimic și nici măcar nu făcea parte din vreun sindicat. Prin uneltirile autorităților portului, fusese înlăturat mai întîi de la conducere și apoi chiar din corporația barcagiilor, acuzat de sectarism.

— Așa e, recunoscu Lorenzo. Cine ți-a spus ?

— Carbonelli.

Carbonelli era italianul care locuia într-una din maghernițele ulicioarei lor. Lălăia cîntece pe care Benito nu le mai auzise și zicea că e anarhist. Era șomer și foarte sărac și culegea scoici pe plajă.

Și iar glasul lui Lorenzo :

„Pe șantierul de cale ferată dintre Cuzco și Santa Ana s-au comis abuzuri față de indigenii folosiți acolo, datorate lipsei de scrupule a întreprinderii de construcție și a autorităților însărcinate tocmai cu respectarea garanțiilor constituționale. Un numeros grup de indigeni din Huancangalla, districtul Chichaypucio, provincia Anta, arată că locotenentul guvernator din acel loc i-a surprins într-o noapte, pe cînd dormeau la ariile lor de grîu și, cu ajutorul subalternilor săi, i-a legat cot la cot și i-a dus la închisoare de unde, a doua zi, au fost duși în același chip umilitor la locul lucrărilor ; în tot timpul acestor lucrări nu li s-a dat nici măcar un *centavo* ca să se poată întreține. În vremea asta, treburile lor, care sînt numeroase în perioada secerișului, au rămas cu totul în părăsire și produsul strădaniilor unui an întreg, singurul pe care se

bizuiau pentru a-și întreține familiile, riscă să se piardă, dacă nu s-o fi și pierdut. În acest chip, cu mici deosebiri, sînt tratați toți indigenii pe care autoritățile, transformate în agenți ai întreprinderilor, îi trimit să lucreze la căile ferate ale Convenției. E vorba de o repetare a violențelor și speculațiilor, de care s-au folosit și în alte împrejurări, ca, de pildă, cu prilejul construirii liniei ferate dintre Jullaca și Cuzco, sau cu acela al lucrărilor de canalizare de la Huatanay. E firesc, așadar, ca indigenii să se arate refractari cînd li se cere să ia parte astăzi la construirea căii ferate de la Santa Ana ; experiența le-a dat lecții aspre. Nimeni nu neagă că drumul de fier este un element de progres. Dar putem oare primi ca, în numele progresului, cetățenii unei țări să fie maltratați și spoliați pentru simplul fapt că sînt indigeni ?"

Și Benito :

— Săracii, e greu să lucrezi cu sila. Acum recunosc *Autonomia* după forma literelor mari. O s-o cumpăr și eu. Cînd vindeam ziare, îmi cereau *Comerțul*, *Cronica*, *Timpul*, iar eu le dădeam de parcă aș fi știut să citesc...

— De ce nu înveți să citești ?

— Dacă ai să mă înveți tu...

— O să te învăț...

A... B... C... D... E...

În vremea asta, oamenii vorbeau despre multe lucruri care se petreceau departe, în lume. Era război mare și oamenii mureau ca furnicile.

Și glasul :

„Nu vreau să închei fără a arăta că situația indigenilor în provinciile răsculate, mai cu seamă în Azángaro, a fost în ultimii cinci ani jalnică și disperată. Uzurparea pămînturilor obștești de către marii latifundiari s-a produs acolo cu mai multă nerușinare decît oriunde. Mulțumită acestei acțiuni s-au creat imense *fincas* [1], ori s-au extins multe din cele existente ; presa a ridicat nu o dată glasul împotriva acestor abuzuri și, în ultimul timp, a atras atenția specialiștilor și chiar a celor două Camere. S-au jefuit, incendiat și devastat proprietățile indigenilor, iar ei au fost asasinați fără deosebire de vîrstă și de sex. Autoritățile i-au supus la torturi, iar forțele trimise pentru a menține ordinea n-au făcut decît să comită barbarii

[1] *Finca* — proprietate, moșie.

în folosul marilor proprietari, care se sprijină pe puterea centrală, așa cum aceasta se sprijină pe ei. Avem chiar în momentul de față aici un indigen din Potosí, pe trupul căruia se văd urme evidente de torturi la butuc și de spînzurare de degetele arătătoare, torturi la care l-au supus autoritățile unei subprefecturi. Și se află aici persoane din Huancané, care nu sînt indigene și povestesc toate scandaloasele stoarceri de bani ale subprefectului Sosa, chiar de la oameni cu stare, ceea ce dovedește că, în privința indianului lipsit de apărare, acestea au depășit desigur orice limită. S-au comis asemenea orori împotriva indigenilor, încît regiunea care cuprinde Saman, Achaya și Arapa a fost supranumită „noul Putumayo". S-ar cuveni ca Societatea Antisclavagistă din Londra să trimită un nou delegat, pentru ca la strigătul de oroare pe care-l ridică omenirea, guvernul nostru să renunțe la măsurile ineficace sau contraindicate și să adopte o atitudine demnă de civilizație, incompatibilă cu exploatarea cruntă la care este supus poporul indigen."

— Dar tu nu știi, Lorenzo, despre răscoala lui Atusparia...

— Ba da, știu...

— Dar nu în amănunte. Ascultă cum a fost...

Benito povesti pe-ndelete și cu însuflețire întîmplarea. În încăpere se afla și un tînăr care admira în Lorenzo pe conducătorul sindicalist. Cînd sfîrși Benito, Medina zise :

— Și toate astea le fac ca să civilizeze poporul...

Musafirul le spuse o poveste.

O fată rămăsese orfană și a nimerit în mîinile unei mame vitrege care era foarte rea. De cîte ori o maltrata, maștera zicea că o face spre binele ei și numai din dragoste. De cîte ori fata uita cîte ceva, mama vitregă, în timp ce o bătea, zicea : „Te bat pentru că mi-ești dragă"... Pînă cînd, într-o zi, fata, printre văicăreli, o rugă : „Destul cu atîta dragoste, mămico, m-am săturat de atîta dragoste"...

Și glasul :

„Ieri s-a împlinit un an de cînd unități ale forțelor publice, aflate sub comanda colonelului Revilla, pe atunci prefect de Cajamarca, s-au masat la Llaucán și au înfăptuit acolo cea mai oribilă masacrare a seminției indigene înregistrată în ultimii ani. Glonțul și sabia oficialităților criminale au ciu-

ruit și au tăiat, la 3 decembrie 1914, pe indigenii din Llaucán ; nemulțumiți cu masacrarea celor pe care i-au găsit adunați, pașnici și lipsiți de apărare, așteptînd sosirea autorităților supreme din departament, au pătruns din cămin în cămin și, fără a ține seama de vîrstă, sex ori situație, au ucis copii, bătrîni și femei gata să nască ori lehuze, chiar în paturile lor..."

— Destul cu atîta dragoste, destul cu atîta dragoste...

Așa a zis și negresa Pancha alungîndu-și în stradă cu parul bărbatul bețiv.

Lorenzo Medina dispăru timp de două zile și cînd se întoarse, aproape nimeni nu-l mai recunoscu. Își răsese mustața și barbișonul, sacrificiu imens, dacă ținem seama că le cultiva de douăzeci de ani, copiindu-le după chipul unui anumit conducător al cărui portret îl găsise într-o carte... Lui Benito îi spuse că a făcut-o ca să poată asista la o adunare importantă și pentru a nu fi recunoscut dacă lucrurile luau o întorsătură rea. Trebuise să se ungă cu iod, fiindcă pielea era mai puțin bronzată pe suprafața unde înfloriseră dragile lui mustăți și țăcălia...

Și glasul continua :

„Domnului Ministru al Justiției : Subsemnații indigeni din Llaucán, cu respect declară în fața domniei-voastre, în numele lor și al localnicilor care nu știu să iscălească : Masacrarea, de atîtea ori pomenită, a familiilor noastre de către forța publică, la 3 decembrie a anului trecut, ne-a pus în imposibilitate de a plăti arendele scadente ale loturilor pe care le ocupăm în menționatul loc și, conform reclamațiilor noastre precedente, apelăm din nou la spiritul de dreptate al domniei-voastre, ca să ne scutească de amintita plată, măcar pentru a repara întrucîtva oribilul masacru căruia i-au căzut atîtea victime, dat fiind că Justiția operează foarte încet într-o împrejurare atît de monstruoasă. Așa cum am mai arătat și cu alt prilej, sperăm să fim puși în libertate în curînd și, în așteptare, vă rugăm cu supunere să țineți seama de doleanța noastră. Drept care vă solicităm să interveniți pentru a urgenta hotărîrea. *Hacienda* Llaucán, 8 noiembrie 1915. (Iscălit) : Eulogio Guamán, Basilio Chiza, Manuel Palma, Catalino Atalaya, Dolores Llamoctanta, Eugenio Guamán, Eduardo Mejía, Sebastián Eugenio, José Carillo, Tomás Cotrina, Vicente Espinoza, Cruz Yacupaico, pentru Rómulo Quinto, care nu știe să se iscălească..."

Benito îl întrerupse pe prietenul său.

— Cum ? Rómulo Quinto ?

— Așa zice : „Pentru Rómulo Quinto, care nu știe să se iscălească"...

— Rómulo Quinto e un membru al comunității din Rumi...

— Acum n-o mai fi, dacă se află la Llaucán.

O adîncă tulburare năpădi sufletul lui Benito. Indignat, îi povesti prietenului cum plecase din comunitate și de ce nu se putea încă întoarce.

Tatăl lui vitreg se îmbătase de sărbătoarea sfîntului Isidro și începuse să strige : „Aici, în comunitatea asta, nu trebuie să îngăduim nici un indian *corcit*. Eu am să-l azvîrl afară pe cel dintîi". Și s-a repezit să-l ia de ceafă pe Benito, care, cu o singură smucitură, l-a doborît la pămînt. Tatăl vitreg a scos cuțitul și el de asemenea. Benito însuși a rămas uluit de priceperea cu care mînuise lama ascuțită. I-o înfipsese dintr-o singură mișcare în mijlocul pieptului. Cum nu exista însă închisoare, iar capela unde-i băgau pe rarii inculpați era ocupată de credincioși, Benito fusese închis într-una din odăile lui Rosendo Maqui. Comunitatea trebuia să-l judece, dar, pe de altă parte, statul avea să revendice și el dreptul sacru de a împărți dreptate supușilor săi. Pe la patru dimineața Rosendo îl scosese afară din sat. Calul alb, pe care mai tîrziu l-a numit Luceafăr — „și acum îmi pare rău după el" — se afla acolo, înșeuat. Rosendo i-a spus : „Numai tu, cu mine și cu biata Pascuala, care stă și plînge, știm despre asta. Îți dau drumul, băiatule, fiindcă nu văd de ce statul ține să-i pedepsească pe indieni, dacă nu-i învață ce datorii au. Mă gîndesc la comunitate. Ea sigur că are dreptul să te judece și poate că te-ar achita, fiindcă nu tu ai căutat pricină... Dar, dacă rămîi aici, or să vină de la oraș să te ridice. Fără îndoială, Zenobio García a și aflat. În orice caz, aș vrea să-mi fac datoria față de comunitate, dar totodată mă doare inima și pentru tine, și-ți dau drumul... Pleacă, așadar, băiatule. Un cal se poate pierde. Și dacă crezi că merit, făgăduiește-mi un singur lucru : să nu te amesteci în treburi urîte... Îmi făgăduiești ?" „Da, *taita*"... „Atunci, pleacă și întoarce-te cînd s-o prescrie condamnarea". I-a dat o traistă cu lucrurile lui și cu de-ale gurii, pregătite de Pascuala, s-au îmbrățișat, și Benito a pornit. Din cînd în cînd se uita înapoi și-l vedea pe Rosendo,

stînd tot acolo, în picioare, în mijlocul drumului, și uitîndu-se după el... Așa a plecat din comunitatea lui ca să pătimească prin lume. De cînd îl cunoscuse pe Onofre, cînd cu îmblînzirea catîrcei, au umblat împreună multă vreme. Au îmblînzit animale la Tumil, au mînat cirezi și așa au ajuns la Huánuco și de acolo au trecut la Junín. Trenul de munte i-a lăsat într-o zi la gara „Desamparados“ [1]. Lima !... Benito o socotise întotdeauna foarte departe și iată că, acum, călca pe străzile ei. Onofre știa să citească și a obținut un post la salinele de la Huacho. El a intrat la brutărie...

Ne simțim datori să arătăm aici că am amînat anume să vorbim despre purtarea alcaldelui față de Benito în ajunul plecării acestuia din comunitate. Acum, după ce i-am urmărit viața vreme de mulți ani, socotim că problema e lămurită, în toate perspectivele și cauzele ei, chiar prin fapte.

— Tot timpul m-am gîndit la bunul și bătrînul meu Rosendo, continuă Benito. Sper să-l mai găsesc. E vînjos și o să trăiască o sută de ani. Ceea ce-ți povestesc s-a petrecut în 1910. Acum, cînd m-oi întoarce, o să știu să citesc. Vrei să mă asculți lecția ? Să crezi că nu iau seama la tot ce-mi spui, dar poate că dacă m-aș lua prea mult după tine, m-ai amesteca în treburi care nu-mi convin... Eu vreau să mă întorc la comunitatea mea.

— Așadar, de asta făceai pe prostul ?

— Și de asta, și pentru multe altele ! Omul nu se poate gîndi la toate. Atîtea lucruri noi, portul, ulicioara, Carbonelli, negresa Pancha, care trebuie să-ți spun că-mi place, și tu, cu sindicalismul și lectura, și articolele acestea cu nenorocirile poporului și povestea cu Rómulo Quinto, care trebuie să fie un altul, și războiul care e în lume și celelalte... Uneori mi se învîrte capul și ignoranța mea mă apasă prea mult...

— Omule, Benito, o să înțelegi lucrurile cu timpul. În cîteva luni nu se poate învăța totul. Ia să vedem, sîntem la „Rața“ sau la „Poamele verzi“ ?

Lorenzo Medina deschidea prima carte de citire.

— Sîntem la „Rosita și Pepito“.

— Aha, ai mers singur mai departe ? Bine, bine...

---

[1] Abandonații.

Benito se lupta cu cuvintele cum s-ar fi luptat cu niște munți înalți, pe care-ți face plăcere să-i birui.

Și glasul se auzea iar :

„Ultimele cincisprezece zile au fost tragice în centrul minier de la Morococha. Accidentele cu urmări fatale s-au ținut lanț la diferitele munci care se fac acolo. În marea majoritate a cazurilor nu s-au produs din vina sau nepriceperea lucrătorilor și nici din întîmplare, ci din lipsa totală a măsurilor de securitate la lucrările din mine. Ricardo Gonzáles a fost una din victimele accidentelor de muncă în mina «San Francisco». Explozia unui cartuș de dinamită l-a ucis pe loc. Antonio Munguía. care lucra la mina «Ombla», și-a pierdut viața fiind strivit de un stei de piatră. Lorenzo Maya, de la mina «Gertrudis», a suferit arsuri la mîini de la curentul electric. O biată indiană de la Pucará a fost lovită de un tren și și-a lăsat viața și trupul mutilat pe șine. În mina «Sans José», proprietate a domnilor Tárrega și fiul, muncitorul Santos Alfaro a căzut într-un puț în fundul căruia a rămas fără suflare. Văduva acestui om, care lasă șapte copii orfani, după ce a achitat datoria lui Alfaro, pe lîngă cheltuielile de înmormîntare. a primit o indemnizație de zece *soles.*"

— Și astea sînt mine de-ale peruvienilor.

— De-ale peruvienilor, da...

Lorenzo Medina nu putu să-i țină în noaptea aceea o disertație asupra necesității sindicatelor. O explozie formidabilă zgudui portul. În odaia prietenilor noștri, de pe pereți, căzură bucăți de tencuială. Lorenzo și Benito ieșiră în stradă. Se spărseseră vitrinele magazinelor. Lumea alerga spre mare țipînd : „În golf a fost !" Alergară și ei. Cheiurile gemeau de lume. Un șlep mare, încărcat cu dinamită, explodase, și nimeni nu știa din ce cauză. Șlepul nu era păzit. Poate că unul dintre pescarii care foloseau dinamită a vrut să fure explozibil și s-a întîmplat ceva. Nenorocirea era că se scufundaseră o mulțime de bărci. De ce amaraseră șlepul între ele ? Lorenzo și Benito își căutară multă vreme barca, dar „Porsiaca" nu se afla pe nicăieri. Poate că doar se dezlegase. Împrumutară o felucă și vîsliră în noapte, prin golf. Reflectoarele puternice luminau marea care unduia cu reflexe argintii. Pasagerii de pe două nave mari se îngrămădeau la bord, privind curioși. Alți barcagii își căutau și ei bărcile. Nu se vedeau decît bu-

căţi de scînduri. Benito se aplecă şi ridică una. Pe fondul verde sta scris cu litere albe : „Porsiaca".

Din ziua aceea au început timpuri grele. Mica lor „Porsiaca" nu le adusese cine ştie ce cîştig, din cauza concurenţei bărcilor cu motor, dar cel puţin le dăduse de mîncare. Plăteau într-un restaurant japonez un *sol* pe zi. Acuma...

Lorenzo vîndu nişte cărţi şi cîteva boarfe. Benito, costumul lui de caşmir. Umblau pe străzile dosnice căutînd birturile cele mai ieftine. Japonezii, prin cotineţe pline de fum şi de miros de prăjeală, vindeau o bucăţică de peşte şi puţină *mandloca* numai cu cinci *centavos*. Benito încercă să se angajeze ca docher, dar, fiindcă umblase cu Lorenzo, era şi el notat ca agitator periculos. Se duse la Lima să-l caute pe Santiago. La tipografie nu mai era nici un loc. Se întoarse bombănind.

— De s-ar arăta măcar pe undeva femeia grasă din parc. Dar femeile grase nu se ivesc niciodată cînd ai nevoie de ele...

În schimb, prin faţa odăiţei lor trecea în fiecare zi Pancha, vînzătoarea de gogoşi, mergînd spre port sau întorcîndu-se, cu tigaia şi căzănelul ei cu cărbuni, cu mersu-i legănat şi cu zîmbetul strălucind de albul dinţilor...

Veni şi timpul cînd Lorenzo şi Benito răbdară de foame. Atunci Carbonelli îi duse pe plajă şi începură să culeagă scoici, ca toţi cei care n-aveau ce să pună în gură. Îşi pregăteau mîncarea pe un zid scund, în faţa tălăzuirii leneşe a mării. Deschideau scoicile şi le înşirau pe zid ca pe o tarabă de patru-cinci metri. Apoi unul lua lămîile, altul sarea, altul piperul — Carbonelli ţinea aceste ingrediente într-o pungă — şi începeau să stropească moluştele sensibile şi vibratile. Asfinţitul îşi lua sarcina de a face mai gustoasă modesta cină. Şi cei trei oameni o porneau de la un capăt, luînd din scoici frăţeşte. Pe măsură ce înaintau, micile cochilii goale cădeau pe rînd în mare. O mare verzuie şi foarte blîndă, peste care se legăna dantela unor păsări albe...

XVIII

CAPUL LUI EL FIERO VASQUEZ

SOARELE DIMINEȚII poleia voios cîmpiile și o turmă păștea în apropiere de Las Tunas, district aflat cale de o leghe și jumătate de capitala provinciei. O oaie se încurcase într-un tufiș de mărăcini și păstorița, care se dusese s-o scoată de acolo, se trase înapoi, îngrozită, țipînd :

— Un cap de mort ! Un cap de mort !

Cîțiva țărani de pe la casele apropiate veniră în fugă. În mijlocul tufișului, printre mărăcini și frunze mlădii și albastre de agavă, era într-adevăr un cap de om. Un metis scoase cuțitul și, tăind mărăcinișul, izbuti să se apropie.

— Parcă ar fi capul lui El Fiero Vásquez ! se miră el.

— Da, e al lui El Fiero Vásquez !

— Nu vă atingeți de el, că puteți s-o pățiți !

— Cine l-o fi omorît ?

— Unde i-o fi trupul ?

Și ca altă dată, de mult de tot, se găsi iar cineva să zică ;

— Trebuie anunțat judecătorul.

Judecătorul și subprefectul provinciei, însoțit de cîțiva jandarmi, veniră în scurtă vreme și găsiră în jurul tufișului o mare mulțime de țărani. Un jandarm ridică de jos capul, care umplu văzduhul de o duhoare pătrunzătoare, și-l puse la picioarele autorităților. Îl examinară cu satisfacție și curiozitate. Judecătorul zise :

— Da, e capul lui El Fiero Vásquez.

Țăranii îl priveau cu groază.

Oribilă, tumefiată, pielea se învinețise și se întinsese, dilatînd ciupiturile de vărsat și cicatricea lăsată de glonț. Ochii erau pe jumătate închiși, din pricina pleoapelor umflate, dar, prin deschizăturile vîscoase, ochiul negru și ochiul ca de cremene priveau încă, fix și cu asprime. Nasul pe cale de descompunere se lungise, iar zîmbetul larg de altă dată ajunsese o grimasă care nu știai dacă e de durere sau de dispreț. Dintre buzele umflate și vinete se strecura reflexul dinților albi

ca neaua, părul încîlcit cădea peste frunte și pe tîmple, iar pe gît, sîngele închegat bătea în negru. Era scîrbos și înspăimîntător. Un mucalit strigă :

— Se ridică !

Țăranii se traseră un pas înapoi, se priviră între ei dar nu le veni să zîmbească. Subprefectul bombăni :

— Nu e momentul să faceți glume. Să căutăm cadavrul...

Hăcuiră tufișurile de jur împrejur, cercetară malurile pîrîurilor din jur, vîlcele și toate cotloanele care puteau tăinui un cadavru, dar nu-l găsiră nicăieri. Dacă ar fi zăcut la suprafața pămîntului, s-ar fi văzut vreun cîrd de răpitoare venite la ospăț. Într-un anumit loc, la poalele unui stei de piatră, era o groapă săpată doar pe jumătate. Așa ziceau cei cu mintea mai aprinsă. Alții spuneau că poate fi vorba de o scobitură proaspătă, din acelea în care se făceau cărbuni de lemn, iar cel care o săpase nu spunea nimic, ca să nu dea de bucluc. Dar fusese oare asasinat chiar acolo ? Poate că-l asasinaseră departe și, ca să se piardă urmele, aduseseră capul aici. Sau o fi fost vorba de o răzbunare și cel care pusese să-l omoare ceruse să i se aducă numai capul, ca să verifice, înainte de a plăti ce făgăduise. Pe măsură ce numărul locurilor suspecte și nescotocite scădeau, presupunerile sporeau. În vremea asta, judecătorul lua declarații de la păstoriță și de la țăranii care sosiseră cei dintîi la tufiș. Fata, temîndu-se de încurcături, plîngea. După ce căutară zadarnic, subprefectul se întoarse și zise :

— Trebuie să luăm cu noi capul pentru examenul medico-legal.

— Așa cere legea, încuviință judecătorul.

Grupul de călăreți porni. Un jandarm ducea capul lui El Fiero Vásquez pe sus, înfipt în vîrful săbiei. Venea la urmă, pentru ca mirosul greu să nu-i supere pe ceilalți călăreți.

În capitala provinciei, medicul legist declară în termeni științifici că dezmembrarea capului de trunchi fusese făcută cu multă pricepere. Îl așezară la ușa subprefecturii și locuitorii, aflînd, alergară să-l vadă. Printre asistenți se afla și stă-

pîna unei *chicheria*, care plînse, spunînd că în adevăr era capul cumătrului ei, El Fiero Vásquez. Defilarea curioșilor ținu pînă la șase seara, oră la care capul, de pomină acum, fu dus la cimitir și îngropat.

Vestea ajunse pînă la Yanañahui și Casiana plînse îmbrățișîndu-și băiețelul, care avea acum trei ani. Ea însă nu vru și nici nu putu să facă vreo presupunere. Îi era drag omul. și nu legenda lui.

Vestea ajunse și la cei din bandă; toți blestemau amărîți, și furioși. Doroteo plîngea bolborosind: „De-abia acum îmi dau seama cît îl iubeam pe blestematul ăla"... Dacă izbuteau să afle cine l-a omorît, atunci... Dar nu exista nici urmă de indicii. El Fiero plecase singur, spunînd că se va întoarce după o săptămînă, dar fără să anunțe unde se duce.

Zvonul străbătu toată regiunea și trezi o sumedenie de comentarii, de presupuneri și chiar de versiuni. Bineînțeles că presupunerile făcute de țăranii din Las Tunas, în ziua descoperirii, fură repetate și amplificate. În plus, alții erau de părere că don Álvaro Amenábar pusese să-l omoare. Totuși, don Álvaro n-ar fi pus să se arunce capul în tufiș. Dacă ar fi dorit ca lumea să afle de moartea lui, don Álvaro sau oricine ar fi fost, i-ar fi lăsat capul în mijlocul drumului. În tufiș putea prea bine să rămînă neobservat. Era limpede că cine-l aruncase acolo o făcuse ca să-l ascundă.

Alții ziceau că jandarmii l-au omorît pe El Fiero. Circulă chiar versiunea că un *arriero,* care întîrziase noaptea pe drum, îl auzise zicînd: „Nu mă omorîți așa, legat, jandarmi fricoși!" Dar asta nu era cu putință. Jandarmii, dacă l-ar fi prins pe El Fiero, s-ar fi lăudat în gura mare, explicîndu-i moartea prin tentativă de fugă sau de agresiune. Subprefectul însuși ar fi spus că el condusese ori măcar organizase temeinic capturarea lui. În fine, se mai spunea că l-ar fi ucis o femeie, din gelozie. Dar nici ea n-ar fi avut motive să-l ciopîrțească așa. În orice caz, cine ascunde un cadavru îl ascunde cu cap cu tot, iar cine vrea să-l expună, îl pune la loc vizibil și nu-l azvîrle într-un tufiș dosnic și stufos... Poate că păstorița fusese învățată să se prefacă doar că a dat peste el. Dar nu — sărmana era o fetișcană naivă, pe care au hărțuit-o

pe urmă autoritățile; cu siguranță, înspăimîntată cum era, ar fi dezvăluit dedesubturile, dacă ar fi existat.

Legenda spori și, către miezul nopții sau în zori, năluca unui călăreț începu să gonească pe drumuri.

Evenimentul făcu vîlvă și țăranii din partea locului se învățară să zică, de pildă: „Nu cu mult înainte de a se fi găsit capul lui El Fiero Vásquez..."

XIX

REÎNTÎLNIRE

PĂMÎNTUL ACESTA e leagănul unde voința lui, încă neștirbită și activă ca o unealtă de oțel nou, va deveni desțelenire, brazdă și rod. Voința lui — mereu puternică în veșnica înfruntare cu pămîntul.

Solma e așezată între două defileuri ce coboară dinspre soare-răsare pînă la fluviul Mangos, tăind una din sutele de metereze ale Cordilierilor. Unul e Quebradanegra [1], celălalt e Quebradonda [2]. Iată, dar, pămîntul numit Solma, pe care Juan Medrano îl tot privea — numai ochi și inimă îndrăgostită — de pe colina numită Los Paredones [3]. Abia zărindu-se din pricina vegetației abundente, cu întinderi cînd negre, cînd roșii, pămîntul Solmei se întinde mlădiindu-se molatec pe coline și pripoare, ca pe neașteptate să se răsucească, prăvălindu-se amețitor în rîpe și maluri de rîuri, de unde iar urcă, urcă mereu spre răsărit, pînă se pierde în orizontul șerpuit al colinelor de la Tambo. Și iarăși coboară, coboară mereu, spre apus, pînă se prăbușește într-un sobor de stînci roșii și zimțate, peste care trece tumultuos, lăsîndu-se la vale pînă la fluviul Mangos.

În față, hăt departe, tocmai spre asfințit, și pe malul stîng al unui rîu ce nu se poate distinge, se înalță munții altor *haciendas*.

Solma se întinde pînă la locul unde stîncile din partea asta, coborînd către Mangos, încep să-și joace hora lor vînătă și turbată. Către sud, ocolind Solma, prin Quebradanegra, colinele de la Tambo se prelungesc într-un munte numit Huinto, care se prăvălește și el în rîu, arcuind un clin acoperit cu *achupallas* și agave. Iar spre nord, dincolo de Quebradonda, cu prăpăstiile ei adînci, șerpuiesc pînă-și pierd în depărtarea albastră ponoarele pline de tufișuri, unde se află pășunile de la Chanús.

---

[1] Rîpa neagră.

[2] Rîpa vălurită.

[3] Ruinele.

De pe Los Paredones nu se poate zări mai departe.

Iar din pămîntul acesta au răsărit arbori, arbuști și ierburi, care pe alocuri se învălmășesc alcătuind crînguri pline de zvonuri șoptite și de penumbre înfiorate. Vegetația începe jos, de lîngă stînci, năpădește pampa, suie pe ponoare pînă la colina unde stă neclintit Juan Medrano, urcă mai sus, pe albiile rîurilor și prin văgăuni, pînă unde trunchiurile viguroase și desișul frunzelor dispar treptat, pe măsură ce pătrund în zonele reci. La Tambo ajunge îmbrăcată numai cu arbuști cenușii.

Cu ochii împovărați de suferințele trecute, Medrano stătea nemișcat pe colina Los Paredones și privea îngrijorat pămîntul. A învățat ce e durerea, așteptîndu-și rîndul la apa de irigare ; a cunoscut-o la o plantație de cacao, apoi la alta, de cafea, bătînd drumurile și iscodind sufletele oamenilor. Acum a ajuns la Solma. *hacienda* pe care peonii muncesc pămîntul așa cum vor și împart pe urmă produsele cu proprietarul, un oarecare Ricardo. El l-a adus aici pe colină. După ce i-a ținut un discurs, vorbindu-i despre muncă, despre importanța acelei regiuni pentru agricultură și de chipul cum trebuie să procedeze, a încheiat :

— Asta e pămîntul... Apucă-te de muncă, deci.

Și-a îmboldit cu pintenii catîrca neagră și a luat-o la deal, pe cărare, către *hacienda* din Sorave. Medrano s-a uitat după el pînă s-a pierdut printre copaci. Și de atunci, stătea acolo, în picioare, privind într-una. Mai cercetase acel pămînt cu cîteva zile înainte, cînd îl cutreierase pentru a se convinge dacă merită sau nu osteneala. Un peon pe care-l întîlnise în cale mînînd un taur îi spusese toate denumirile. Pămîntul îi plăcuse, mai cu seamă fiindcă-i amintea de cel pe care-l purta în inimă. Semăna puțin și cu Rumi, și cu izlazul de la Norpa. Nu era chiar la fel, dar vibra și-aici ceva din atmosfera de la comunitate.

Copacii își freamătă frunzele și ramurile. Vacile și iepele smălțează cu culorile lor bălțate desișul verde-cenușiu al crîngului. Din cînd în cînd, ridicîndu-și capul, privesc atent în toate părțile. Adulmecă, poate, prezența ursului ori a pumei ? Nu, doar pe aceea a omului. Trebuie să fie însă, prin viroagele și stîncile acelea abrupte, și urși și pume stînd veșnic în tăcere la pîndă, cu ghearele încordate. Dar acum a venit și omul. Vite și cai îl privesc de la distanță și, după ce se con-

ving că n-au de ce să se teamă, se apucă iar să pască stuful și iarba galbenă, deși cam fără poftă și neîncetînd să arunce din cînd în cînd o privire către intrus.

Și toată natura, cu munții ei, cu dealurile, cu viroagele, copacii și animalele, pătrunde în inima deschisă a lui Juan Medrano, ca în zilele fericite de altădată. E o reîntîlnire plină de bucurie.

A cunoscut și Solma efortul omului. Omul a ridicat zidurile roșii care acum stau gata să se prăbușească acolo, lîngă Juan Medrano — putrezite și măcinate de ploi, de vînturi și de ani. Acele ziduri crăpate, făcute din pămînt bine bătătorit, alcătuiseră odată clădirea încăpătoare a fabricii de zahăr, dar mulțimea de *gualangos* și *arabiscos* crescuți printre ele, le ascund în bună parte sub frunzișul lor și le distrug încet, măcinîndu-le temeliile cu rădăcinile. Piatra mare, albastră, plată și brăzdată de șanțuri, pe care, strivind trestia de zahăr, scîrțîia teascul de lemn învîrtit agale de boi, dispare sub încîlceala bălăriilor. Gurile cuptoarelor unde clocoteau, răspîndind un miros dulceag, căldările roșii de aramă pline cu suc, sînt năpădite de buruieni. Din sala în care se răceau formele căpățînilor de zahăr, n-a mai rămas nici urmă, iar locuințele în care au stat oamenii au devenit niște movilițe formate din dărîmăturile zidurilor năruite. Pe ponorul din față, pe povîrnișurile care coborau spre pampa, și chiar în pampa, creștea trestia-de-zahăr și se îngălbenea, dar nu se mai vede nici măcar urma brazdelor. Vegetația sălbatică și exuberantă a pus iarăși stăpînire pe tot pămîntul. Pe unde mirosise odată a melasă, a pămînt reavăn și a trestie dulce, acum miroase a pădure. Vîntul poartă cu el un iz crud de trunchiuri și ramuri jilave, un parfum puternic de flori luxuriante, o aromă usturătoare de rășini. Poate chiar în locul unde se ridica un *gualango* înalt, lucrătorii își culcau trupurile ostenite. Acolo, desigur, după munca grea a zilei, se întindeau, cu cămășile albe în beznă, făcîndu-și speranțe și visuri.

Apoi, brusc, apa pentru irigație, care venea de la torentul El Sauce[1], s-a abătut undeva departe, sus, dincolo de Tambo, într-un loc de unde nu mai putea fi îndrumată în altă parte și n-au mai avut apă. Vara, Quebradonda și Quebradanegra

[1] Sălcet.

secau și trestia-de-zahăr s-a prăpădit încet-încet de uscăciune. Pe urmă s-a ivit pădurea. Toate acestea i le povestise peonul care mîna taurul. Acum se convinsese și el că nimic n-a mai rămas din truda de altădată a omului. Dar a rămas voința lui, iar acolo, la picioarele copacilor, mai exista pămîntul fecund, gata oricînd să rodească. N-o să mai fie fabrica, și cu atît mai bine : o să semene grîu și porumb.

Ziua e pe sfîrșite. Soarele, coborînd într-un vîrtej de nori sprinteni, se apropie de piscurile din zare, trebuind să se întoarcă acasă. Pe sub frunzișul colorat de razele în asfințit, tremură umbre din ce în ce mai dense ; colinele îndepărtate se cufundă în noapte, iar păsările trec pe deasupra lui, săgetînd cerul în zbor grăbit către cuiburi. E timpul să se întoarcă la Simona, buna lui nevastă, care venise cu cei doi copilași să împărtășească aceeași muncă și soartă. O ia pe cărarea pe care a plecat don Ricardo. Șerpuiește, albicioasă, ocolind copacii. Crengile își întind ghearele și-i scrijelesc pălăria de paie. Cînd dă de cîte una prea joasă și agresivă, scoate cuțitul prins la cingătoare. Nu seamănă cu cuțitul pe care-l avea Benito Castro — vis al adolescenței lui — făcut dintr-o lamă subțire și fină, cu un cap de uliu la mînerul poleit, dar trăinicia lui îi inspiră o încredere oarbă. Mîner de os, lamă lungă și lată, cu reflexe albastre. I-l dăduse tatăl lui cu aceste cuvinte : „Poartă-l mereu la tine ; e prelungirea brațului omenesc, dar cu tăiș“.

Și prelungirea de oțel a brațului cade acum peste crengile care-i stăteau în drum. E la prima lui ciocnire cu pădurea ; ici-colo izbucnesc tînguirile cioturilor mutilate, albe sau roșii, după cum e inima copacului. Totuși, nu e mare prăpădul, fiindcă poteca suie pe o colină unde nu cresc decît buruieni și agave. De cealaltă parte o găsește pe Simona lîngă o piatră mare. Gătește pe o vatră improvizată, ale cărei flăcări încep să calcineze stînca imensă. în vreme ce Poli și Elvira, copiii lor, își omoară vremea rupînd vreascuri. Alături au doi saci puși unul peste altul, în care se află alimente, oale, unelte, cîteva desage. Un felinar de alamă, care închide între sîrmele sale un tub gros, rămăsese ca o amintire de pe vremea cînd mai era apă irigată. Choco, cățelușul lînos de culoarea ciocolatei, se uită visător la copii.

Juan se întinde pe saci și, ca să zică ceva, întreabă :

— Vă place aici ?

Simona răspunde, după ce aruncă o privire spre cîmpuri :
— Pămînt bun, Juan.
— Dacă-i așa, aici o să trăim, declară el bucuros.
Și fiindcă erau țărani și cunoșteau bunătatea pămîntului, își repetă asta și în cugetul lor, cu siguranța cuiva care vorbește despre pîinea pe care i-o va da mama sa.
Copacii își dăruiseră negurii frunzișul și negura ajunse pînă la ei, jucînd în fața focului. Juan aprinde felinarul cu un gătej, apoi îl atîrnă cu o sfoară de creanga unui copac ; scoate o flacără roșietică și fumegîndă și miroase a gaz.
La lumina slabă încep să mănînce — pastramă și terci — flecărind ba de una, ba de alta. Felinarul se leagănă și umbra crengii care îl susține se mișcă în sus și-n jos, deasupra ierburilor, a tufișurilor, a frunzelor. Mai departe tremură și alte umbre. Pînă și trunchiul pare să prindă viață, răsucindu-și brațele ca să scape din strînsoarea stăruitoare a nopții.
Simona acoperă focul, apoi își făcu culcușul lîngă acel stei mare de piatră, care avea să-i ferească de vînt. Cînd întinde cuverturile și *poncho*-ul lui, pe Juan îl năpădește dulcea amintire a mamei. Ea le țesuse, amestecînd armonios numeroasele culori, ea le dărăcise pentru a fi mai moi și la urmă le cususe chenarul lucios de saten. Cu timpul se mai roseseră. Știe și Simona să toarcă și să țească, dar nu a avut lînă. Părinții lor or fi stînd acum alături, poate cu un nou frățior în brațe și, pe lîngă ei, în jurul focului, ceilalți copii și membri ai familiei. Pălălaia îi învăluie cu lumina ei caldă și intimă. Poate, așa cum se gîndea Juan la ei, se gîndeau și ei la el. Pentru prima oară în ziua asta îl apasă lipsa unui cămin și stinge felinarul, ca să-și ascundă mîhnirea în întuneric. Numeroase păsări de noapte începură să cînte în păduricea de *paucos*, de corosolieri și de ricini care se întinde nu departe, într-o vîlcea, tivind un ochi de apă. și fără să vrea se gîndi la micul izvor.
— Simona, are ochiul destulă apă ?
— Un firicel, Juan... Choco, marș de-aici, că ne umpli de purici !...
Choco pleacă fără chef și se cuibărește între niște tufe.
Pe cer s-au ivit cîteva stele. Căldura de peste zi se duce și o adiere de vînt rece, care înăsprește pielea, aduce mireasma îmbătătoare a florilor de corosolier. Se aude corul bufni-

ţelor, croncănitul cucuvelelor, cîntecul prelung și monoton al păsării *pacapaca*. În ciuda nopţii fără lună, stelele par foarte aproape. Se ivesc din ce în ce mai multe și cerul se umple de un freamăt adînc și strălucitor. La răstimpuri, stele căzătoare îl brăzdează repede, lăsînd dîre lungi și luminoase. Măreţia bolţii înstelate se întinde, splendidă, peste negura pămîntului, în care abia se mai întrezăresc siluetele copacilor.

Este timpul să doarmă. Se învelește cu grijă în pături și, pentru a se apăra de săgeţile luminii și de aripa vîntului, își pune pe faţă pălăria de paie. Dar impresia pămîntului rămîne puternică în el. Îl stăpînește tot, pătrunzîndu-i prin pori, umplîndu-i întreaga viaţă. Pînă și cea mai veche amintire a lui e legată de brazdă, de ziua în care bunicul lui după mamă, Antón, îl luase cu el la arat; bunicul lui drag, care acum, în ceţurile întunecate ale memoriei, îi apare cu ochii lui vioi, cu *poncho*-ul deschis la culoare și cu sandalele lui mari, forfotind între casă și ogoare, cultivîndu-le, îngrijindu-le. Se scula în zori, ca sturzii, iar cînd se ducea la imașuri, să cerceteze vitele, se înapoia hăt, tîrziu, învăluit în mantia nopţii. Cît stătea pe acasă, repara unelte și hăţuri, iar în serile reci de iarnă îl lua pe genunchi sub *poncho*-ul lui, dîndu-i să bea dintr-o tiugă mică ceaiul de *mate* [1] fierbinte și aburind. Tot el, într-o zi, ca să-i facă pe plac — căci nu se mulţumea numai să-i cioplească un cap de cal la beţele pe care încăleca — îl luase de mînă și-l dusese la un ogor atît de întins, încît nu-i puteai zări capătul. Era o ţarină pe care se tot duceau și se tot întorceau perechi de boi vînjoși, trăgînd pluguri pe ale căror coarne se lăsau cîţiva vlăjgani bine legaţi, ce scoteau strigăte răgușite. Inima lui de copil se bucurase nespus de acea zi în care pentru prima oară plecase de acasă la cîmp și-i pătrunsese în ureche strigătul vlăjganilor și văzuse cum se despică sub cormană pămîntul afînat și înmiresmat, ca niște valuri rodnice. Ce frumos era să privești acel du-te-vino al perechilor de boi, cu forţa lor senină și greoaie! Și cum, în faţa lor, apăreau, ca închise între paranteze de coarnele lor, ogoarele, casele, copacii și munţii din împrejurimi, și boii care ascultau de strigăte și de împunsătura oticului, pricepînd unde să se întoarcă ori să schimbe direcţia. Dar cea mai puternică

---

[1] Băutură foarte răspîndită în America de Sud și care se prepară din infuzia frunzelor arborelui *mate*; este un ceai tonic și nutritiv.

impresie i-o lăsase pămîntul, darnicul pămînt negru atunci umflat de primele ploi, care se pregătea ca întotdeauna să dea rod și aducea, an după an, fericirea grînelor îmbelșugate și sporite. Agățat de pantalonul albastru al bunicului, Juan mergea numărînd împreună cu el brazdele, pînă la cinci, apoi începea să le numere singur, se încurca și nu mai știa cîte erau. Și ce de brazde erau acolo, iar el dorea să ajungă mare și să nu mai numere, ci să muncească, cu încrederea liniștită a semănătorului.

În noaptea asta, acum, cînd bunicul Antón odihnea liniștit în pămînt, iar familia lui era departe, mîhnită de pierderea pămîntului, Juan se gîndește la poporul care a fost și este al pămîntului, la truda lui zilnică și reînnoită pentru a obține, cu bucurie și fără să simtă oboseala, miracolul multiplicat al știuletelui și al spicului.

Iar acum simte că trebuie și el să meargă pe urmele lui, urme pe care să le străbată în lungul, în latul și-n adîncul pămîntului, fiindcă și destinul lui, de la naștere și pînă la moarte — și chiar înainte și după — este să fie al pămîntului.

Se treziră în mijlocul unei tăceri depline : păsările nopții tăcuseră, simțind că viața se va dezvălui iarăși în lumini și forme. De-a lungul și de-a latul nemărginitelor spații mai stăruiau penumbre fugare și scăpărări încă nehotărîte. În cele din urmă, păsările de zi începură să ciripească făcînd mare larmă sub cerul trandafiriu și mai tîrziu aurit. Arborii își desfăcură bogăția frunzișului și toată natura deveni ca o pasăre uriașă care cîntă.

Tivind cu aur culmile înalte și îndepărtate, lumina soarelui cobora pe vîrfuri în jos, poleind coastele, pînă cînd străfulgeră și pe colinele de la Tambo, înaintînd spre vale, scăldînd vegetația și venind să-i învăluie și pe ei cu strălucirea lui veselă. Încă nu era agresiv soarele ; blînd și călduț, ai zice că poți să-l cuprinzi în mîini : portocală coaptă a faptului dimineții.

Simona s-a sculat devreme să sufle în spuză și acum le dă gustarea de dimineață. Între două sorbituri de supă fierbinte, Juan se gîndește ce are de făcut. Un bondar negru cu pete galbene i se așează pe sandală. Furnici mici și roșii mișună cu trudă pe pămîntul accidentat. Din pămînt se ridică un abur fecund și cald ; pînă și ușurelul țînțar își des-

face aripile avîntîndu-se într-un zbor mărunt și încăpățînat. Sclipește în soare ca un mic strop de lumină.

Simona flecărește de zor. Este o femeie încă în puterea vîrstei, cu șolduri rotunde, cu pîntecele mare și sînii proeminenți. Pe fața de un brun-deschis strălucesc, blajini, ochii naivi, iar sub nasul energic, buzele groase și mereu zîmbitoare — cea de jos atîrnă puțin — se strîng într-o expresie de îndoială. Coada subțirică îi joacă în voie pe spatele lat. Își acoperă capul cu o pălărie de paie cu boruri mici, aplecată cochet într-o parte. Trupul robust e îmbrăcat cu o bluză de percal înflorat și cu o fustă largă de lînă roșie. Juan Medrano e și el voinic, dar pe fața lui maturitatea și necazurile au săpat un rictus sever. Văzîndu-i, n-a crede, dacă n-ai ști, că Poli și Elvira sînt copiii lor. Fetița, care poate avea vreo patru ani, e mică și subțirică, iar fusta învoaltă îi e strînsă într-o cingătoare ca de furnică. Din fețișoara oacheșă, rotundă și asudată, ochișorii te iscodesc cu un aer comic. Poli o fi avînd șase ani și trupșorul lui plăpînd înoată într-o cămașă albă și niște pantaloni scurți, cenușii. Fața ovală, de un galben palid, are un aer de tristețe. Ochii negri au o privire stinsă. Simona ne-ar spune că sînt așa de debili și nedezvoltați din cauza paludismului, a mizeriei și altor necazuri. După vîrsta copiilor putem deduce că au trecut mulți ani de cînd părinții au plecat de la comunitate. O dată erau pe punctul de-a se întoarce, dar s-au întîlnit pe drum cu Adrián Santos, care se ducea spre coastă. Le-a spus că Amenábar începuse un nou proces.

Juan apucă pe una din potecile din care animalele împînziseră cîmpul în drumurile lor zilnice ca să-și potolească setea. Bifurcîndu-se printre trunchiuri și bălării, îl duce pînă la ochiul de apă. Apa mustește din pămînt în adîncul întunecos al unei vîlcele ; un puț mititel și urme de copite și sandale fac să-i lucească cristalele. Este apa scumpă și puțintică cu care omul și animalul își răcoresc gura și măruntaiele înfierbîntate, iar copacul trăiește în belșug de frunze și fructe cărnoase. Rădăcinile se răsucesc înfingîndu-se în pămînt ca niște săgeți, pretutindeni răsar trunchiuri năvalnice și puternice, frunzișul se întinde, oprind soarele arzător, florile se împreună răspîndind o mireasmă tare și poamele se coc — corosolii lucioși — legănîndu-se greoaie. Din cînd în cînd trosnește o creangă, se sparg capsule de ricin, și ai fi zis că o viață frematătoare circulă prin inima trunchiurilor, izvo-

rînd din acel pămînt negru și molcom în care picioarele se afundă ușor. În copaci stăruie o energie nestăvilită, o cîntare depărtată și apropiată, pe care o ascultă acum cu simțurile treze la glasul tainic al pămîntului, în care ei își împlîntă rădăcini renăscute și trainice.

Toate experiențele de care avusese parte căpătau în aceste clipe, în Juan, o înfățișare mai vie, căci vedea natura în plină lumină, prezentă în toată realitatea ei. Copacul și pămîntul nu mai erau doar o amintire, ci făceau iarăși parte din el. În drum către ochiul de apă, culese o frunză de *úñico* și o strivi între dinți. Mirosul acru pare să-i vină din frunzișul rotund și îndesat și din tăria trunchiului răsucit, în care securea s-ar fi știrbit. Dar — odraslă a pămîntului — copacul știe să dea rod la timpul potrivit și darul lui dulce sînt bobițele vișinii. Lîngă apă creștea un *pauco*, uriaș al pădurilor de climă temperată. Trunchiul lui roșu și puternic se înălța gros, pînă foarte sus, unde se desfăcea apoi în zeci de brațe pe care freamătă frunzele lungi și roșcate. El dăruiește țăranului lemnul său bun pentru furcoaie și grinzi, iar uneori, cînd e curbat, bun pentru plug. Se mai aflau și corosolieri, ricini și alți copaci care îndrăgesc umezeala vîlcelelor. Corosolierul e foarte grațios. Își mlădie gingaș tulpina cu coaja de un galben deschis, iar ramurile îi sînt acoperite de frunze mari și moi, de un verde proaspăt. Florile albe, cărnoase, cu miros pătrunzător, sînt ca o anticipare a fructului mare și rotund, cu pieliță lucioasă, învelind miezul alb și dulce în care sîmburii lucesc ca niște nestemate negre. Ricinul are crengi fragile și nu e greu să-i rupi chiar și tulpina cenușie. Dar așa cum din ramurile subțiri ale corosolierului se ivește un fruct mare și plin de daruri, din cele fragile ale ricinului apar frunze enorme, ascuțite, desfăcute ca niște mîini. Ciorchini de capsule ghimpoase poartă semințele lucioase de matostat negru și cenușiu. Fiecare din ele ascunde o pastă groasă, albă și uleioasă. În lipsă de lumînări sau de opaițe, sîmburii curățați de coajă, se înșiră pe un bețișor subțire și ard cu o lumină roșietică, luminînd noaptea săracului. Ieșind din vîlcea, pe cîmpuri, dai de *arabiscos* cu tulpină tare și frunze foarte fine, printre care se ivesc flori mari, violete, și capsule tari. Sub loviturile toporului ori ale teolei, iese la iveală un lemn fin și auriu. Afară de aceștia, cîte un *gualango* își înalță coroana teșită, cîte un *lloque* roșu și noduros își răsucește tulpina, *uña*

de gato, își întinde țepii și o sumedenie de copaci se grămădesc alcătuind fundalul din care se desprind ceilalți, așa cum Rosendo se desprindea dintre oamenii comunității. Pe muntele Huinto cresc bromelii și cactuși, în ciuda uscăciunii stîncilor, iar ici și colo, agavele cu frunze cărnoase și albastre își înalță catargele mereu treze, scrutînd depărtările.

Plantele creșteau din pămînt și în sufletul lui Juan Medrano. Cine nu le-a aflat niciodată în drumul lui, cine n-a înfruntat în fața lor vitregiile vieții, se simte poate departe de ființa și de esența lor. Dar Medrano, care le purta în sine încă din copilărie, le-a recunoscut, le-a iubit și le-a simțit una cu el însuși... Mai are de văzut la înapoiere, în fața sălașului său provizoriu, într-un loc unde ploile au adunat un mîl negru și moale, arbuștii de *contoya* și *chamico,* care alcătuiesc acolo un tufiș. *Contoya* e ca un lujer subțire cu frunze lungi, ale cărui flori provoacă strănutul. Dacă-i deschizi pețiolul, mustește un lapte alb, din care numai trei picături sînt de ajuns pentru a curăța stomacul. *Charico* e un copăcel pitic. Tulpina lui violacee se desparte în brațe care poartă frunze late, iar florile ca niște clopoței zămislesc capsule ce pocnesc împrăștiind nenumărate semințe mărunte și negre. Înghițite, provoacă otrăvirea sau nebunia, dar în cantitate mică devin un adevărat elixir al dragostei. Iată, așadar, adunată la un loc toată vegetația, de la cea care-i va servi la ridicarea locuinței și pînă la cea care avea să-l hrănească, să-l vindece în caz de boală, ori să-i ațîțe dragostea. Ieri a fost ziua pămîntului, azi, în schimb, e a copacului. Juan Medrano și Simona capătă forțe proaspete din sînul naturii iar copiii par și ei veseli. Bărbatul își ia tîrnăcopul și sapă un șănțuleț de la ochiul de apă pînă la o rîpă, trecînd prin fața locului unde își va clădi casa. La zece pași de ușa lor viitoare, un firicel de apă cristalină cade din jgheabul făcut dintr-o frunză albastră de agavă într-o groapă rotundă, în care plutește o tiugă galbenă. Or să poată trăi, așadar...

Minunat lucru să ridici o casă ! Cel care o clădește simte o mulțumire lăuntrică, în vreme ce implîntă un stîlp, așează o bîrnă, leagă grinzile, face acoperișul. Se uită liniștit la cer. El poate să-ți aducă un soare năprasnic, o furtună turbată, dar acolo, pe un petecel de pămînt, casa durabilă va rezista la toate urgiile. Juan și Simona și-au făcut casa din lemn de

esență tare și ușor. Stîlpii și coama acoperișului erau din lemn gros de *pauco*, grinzile, din cel tare, de *arabisco*, iar deasupra lor altele mai ușoare, de agavă, pe care odihneau trestii suple. Stîlpii erau adînc îngropați în pămînt, iar grinzile și bîrnele erau îmbinate cu bucele și, pentru mai multă siguranță, legate cu liane tari și elastice. Acoperișul era de paie și pereții din agavă despicată în două. Iată casa care-i va apăra de vînt, de soare, de ploaie și de strălucirea pătrunzătoare a stelelor care-ți alungă somnul. Omul, ce e drept, le ține piept la nevoie, dar nu se poate lăsa tot timpul la cheremul stihiilor, ca animalele. Casa e tocmai hotarul necesar, limita potrivită. De aceea chiar îl apără și-l reține pe om atîta cît poate și se cuvine.

Juan Medrano, Simona și copiii se odihneau în casa nouă și răcoroasă, încă plină de miresmele pădurii. În depărtare, cîntau păsările nopții, iar cîinele, care înainte n-avea altă treabă decît să adulmece și să doarmă, acum alerga în jurul colibei lătrînd ascuțit.

Juan Medrano avu mult de luptat cu pădurea, dar pînă la urmă o birui. Adevărat că arborii mari erau puțini, dar cei mici erau pe alocuri foarte deși, iar țarina trebuia să fie mare. Își făcea omul tot felul de planuri legate de o țarină mare. După ce isprăvi cu tăierea copacilor, puse deoparte tulpinile și crengile, care aveau să-i servească pentru împrejmuire, iar pe celelalte le adună grămadă și le dădu foc. Vîlvătăi mari luminară Solma o zi și o noapte întreagă și Medrano gustă bucuria omului care a fost în stare să dea și singur culoare vieții. Trebuie să arătăm că vegetația asta nu se aseamănă cu cea peste care dăduse Augusto Maqui. *Selva* te copleșește, te înăbușă prin monstruozitatea ei, în vreme ce desișurile de arbuști ai *sierrei*[1] cu climă temperată mai degrabă te stimulează.

Juan făcu îngrăditura și așteptă luna noiembrie, care veni curînd, cu ploile ei abundente. Ară și semănă. Don Ricardo îi dădu boi și sămînță, pe lîngă proviziile de alimente pe care i le lăsase mai demult. Pe jumătate din țarină răsări grîu și pe cealaltă porumb.

În urma plugului mersese chiar Simona, aruncînd sămînța. Cei patru locuitori, sau cei cinci, să zicem așa, dacă-l numărăm

---

[1] Lanț de munți.

și pe Choco, erau foarte mulțumiți. Ploua mereu și rodul pămîntului era din ce în ce mai viguros. Era și aici, așa cum fusese la comunitate, un pămînt minunat.

Într-o seară, pe înnoptate, veni la Solma o femeie care le spuse că o cheamă Rita și le ceru găzduire pînă a doua zi. De ce să n-o primească ? Rămase la ei. Dar nu plecă a doua zi, ci se apucă să-i dea ajutor Simonei la treabă. Le spuse că locuise la o cumătră a ei, cu care se certase, și căuta un loc unde să poată trăi. Nu, nu avea să le fie o povară. Torcea și țesea, iar în loc de bani primea bucate. Își pusese deoparte ce primise : mai avea și cîteva găini. După ce schimbă o privire cu bărbatu-său, Simona o pofti să rămînă la ei. Rita plecă și se întoarse după două zile, mînînd un măgar încărcat cu grîne și cîteva găini. Era primul prieten pe care și l-au făcut la Solma. Rita îi dărui Elvirei un mic vas de lut smălțuit și lui Poli o pălărie a unui copil al ei care murise.

Grîul dădu în pîrg neobișnuit de repede și Juan Medrano se apucă să-l secere. Își aminti atunci cu multă dragoste de bătrînul Rosendo. Aproape că n-avusese ce plivi ; se știe că pe ogoarele noi nu prea cresc bălării. Uneori, cîte o vacă rătăcită făcea o spărtură în îngrăditură și omul trebuia s-o dreagă. Restul rămînea în grija pămîntului și a ploilor. Juan își petrecea vremea liberă făcînd albii și linguri.

Rita obișnuia să meargă la o pampa mai în sus de Tambo, unde trăiau mulți coloni, și se întorcea cu lînă pentru tors și cu gheme de ață pentru țesut. Cînd avea mult de lucru, îi ajuta și Simona. Într-o zi veni cu vestea că are să fie acolo un priveghi, adăugînd că, după părerea ei, s-ar fi cuvenit să meargă și ei. Auzind, Simona îl cicăli pe Juan că nu face mai curînd ușă la casă, în loc să tot cioplească albii și linguri, fiindcă acum nu puteau lăsa copiii singuri într-o casă fără ușă. Juan bombăni că n-avea să li se întîmple nimic dacă-i lăsau cu Choco. La priveghi mîncară terci de mălai și turte, băură *chicha* și *cañazo* — foarte puțin față de cît se bea la comunitate — și făcură cunoștință cu multă lume din acele părți. Cînd se întoarseră îi întrebară pe copii dacă le fusese frică și ei spuseră

că nu. De pe colinele de la Tambo. ogorul lor mare, cu grîu și porumb. se vedea foarte frumos. Plin de mîndrie. Juan privea viitorul cu încredere...

Lanurile erau înfloritoare și Juan îi spuse Simonei că dacă anul avea să fie bun, se va duce să-i aducă pe părinții amîndurora. Cine știe ce li s-o mai fi întîmplat, dar va izbuti el să-i găsească. Simona era fericită și toți, pînă și Rita, începură să facă planuri.

Pe măsură ce trecea timpul, Rita le povestea cîte ceva din ceea ce știa despre viața vecinilor — de fapt, destul de depărtați de Solma, dintre care pe mulți i-au cunoscut și ei la priveghiuri și pe la slujbele religioase căci casa avea acum ușă, așa că puteau lăsa fără grijă copiii singuri.

Le vorbi despre Javier Aguilar un om retras și tăcut. Se uita întotdeauna pieziș, pe sub sprîncene, coborînd privirea în pămînt, de parcă ar fi avut ceva de ascuns. „Indianul ăsta nu e om de treabă, zicea don Ricardo. Se vede după față."

Dar, la drept vorbind, nimeni nu-l putuse învinui de ceva concret vreodată. Trăia într-un loc care se cheamă Yango, cu băieții lui, Sixto și Bashi, și cu o femeie pe care a adus-o de la bîlciul din Sauco. Fosta lui nevastă, mama băieților, murise, și faptul acesta dăduse prilej la fel de fel de vorbe. Nu departe de Yango, unde cotești după munte, trăia un bătrîn, pe nume Modesto, care se bucura de două faime la fel de mari : de zgîrcit și aceea de vrăjitor. Omul acesta nu făcea treburi de bărbat. Avea o turmă de oi pe care o mîna chiar el, mergînd după ea cu pas mărunt și domol. Cu degetele-i pricepute torcea fuiorul de lînă de pe furca pe care-o purta înfiptă în brîul încins peste mijloc. Pe spate ducea într-o legătură mare firele gata urzite, pe care le întindea la cîmp, agățate de ramura unui copac și se apuca să țeasă. Se întorcea întotdeauna pe-nserat și, după ce-și închidea turma în țarc, intra în căsuța lui de piatră. Stătea singur. Nu avusese niciodată în preajma lui nici bărbați, nici femei. Lîngă țarc avea o grădină de zarzavat, împrejmuită cu zid de piatră, unde cultiva ardei grași, varză și ceapă. Grădina era păzită de un șarpe cenușiu, lung de cîțiva coți, din specia *colambo*, și pe care bătrînul îl numise chiar Colambo. În fiecare dimineață, înainte de a pleca la pășunat, bătrînul se ducea la el să-i ducă resturi de mîncare, stri-

gîndu-l „Colambo, Colambo“, cu glasul lui dogit. Colambo venea la el tîrîndu-se fără grabă și el îl lua, și după ce-l înfășura pe brațe și pe după gît, îl mîngîia. Pe urmă pleca și-i lăsa mîncarea. Cînd voia să-l răsfețe mai mult, îi dădea lapte și ouă proaspete. Nimeni nu intra în grădină. Colambo era mereu acolo, gata să tragă oricui, în afara bătrînului Modesto, puternice și repezi lovituri de coadă. Duminica, oile rămîneau în țarc și bătrînul în casă. Uneori se mai ducea să-și plivească grădina sau îi aștepta pe oamenii care veneau să cumpere lînă și țesături, ori să facă schimb cu de-ale mîncării. Număra banii cu mare grijă. La timpul potrivit, își tundea oile cu ajutorul surorii lui Vishe și al altor femei, pe care le chema numai cu acest prilej. Țesea singur, cum am mai văzut. Lumea vorbea că uneori duminica scotea și întindea țesăturile pe zidul grădinii și pe cîțiva copăcei din jurul locuinței, ca să le mai vadă soarele. Și atunci se desfășurau vesele în lumină *poncho*-uri negre, cafenii, gri cu dungi verzi și galbene, cuverturi vișinii cu desene albe și albastre, dimia cenușie, flanela albă și pentru cămăși, cea albastră pentru pantaloni, cea roșie pentru fuste. Bătrînul se plimba prin fața comorilor lui privindu-le cu atenție și mormăind, cu vocea lui nazală: „Bun, bun, bun“. Modesto era mărunțel, cu o față uscățivă și impasibilă, în care gura mare se strîngea a dispreț. Nimeni n-ar fi putut ghici cînd e vesel ori trist. Poate că în rarele momente cînd i se vedeau strălucind ochii mici, în vreme ce privea și zicea „bun, bun“, s-ar fi putut zice că e vesel. Și, iarăși, cînd îl mîngîia pe Colambo. Din toate aceste pricini oamenii i-au scos curînd vorba că e zgîrcit și vrăjitor. Un bărbat care nu cunoaște femeia, trăiește singur și se are bine cu șerpii nu poate fi bun creștin, ziceau ei. „Vrăjitor, asta e.“ În casa lui Javier Aguilar toți erau încredințați că el o „mîncase“ pe Peta — așa o chema pe răposata — fiindcă n-a murit ea de moarte bună. Cînd și-a dat sufletul, i s-au zgîrcit brațele și picioarele. Și într-o zi, din răzbunare, Sixto și Bashi s-au dus și au dat foc casei bătrînului. De șarpe însă nu s-au atins. Modesto s-a dus la conac și stăpînul Ricardo a căutat să limpezească lucrurile. Băieții erau încă foarte tineri și se bănuia că tatăl lor îi trimisese.

— Nu, stăpîne; nu, *taita,* se apăra Javier. Nu i-am trimis eu... Eu n-am știut nimic... Băieții s-au dus de capul lor... — și se uita posac la picioarele lui don Ricardo.

Stăpînul insistă :

— Dar cum crezi că băieții ar fi făcut asta de capul lor ? Cum să le treacă lor prin minte că amărîtul ăsta de Modesto le-a omorît mama ? De ce ?

Băieții începură să plîngă :

— E vrăjitor... A „mîncat-o“, a „mîncat-o“...

Iar Modesto, de alături, și mai mărunțel acum sub enorma legătură pe care o purta în spate, se văita :

— Nu, *taita*, nu sînt vrăjitor... Mă urăsc fără pricină, fără nici o pricină.

Cu toate bănuielile lui, don Ricardo trebui să-l scoată din cauză pe Javier Aguilar, obligîndu-l numai să-i plătească lui Modesto pagubele ; dar îi pedepsi pe băieți. Trei luni au stat să piseze cafea la Santa, într-o *hacienda* îndepărtată. Trebuiau să sfărîme boabele într-o piuă enormă cu un pisălog greu de lemn.

N-a fost asta singura dandana în care să fie amestecat Javier Aguilar. Se mai povesteau și altele. Niciodată nu-l putuseră dovedi cu nimic. De curînd se întîmplase una care-l puse în lumina lui adevărată. Cel ce omoară o pumă primește de la *hacienda*, în chip de premiu, un mînz sau o mînzoacă, după sexul fiarei. Cayo Shirana găsise un măgar omorît de pumă și s-a dus la fermă să ceară otravă. A pus-o, după cum a explicat mai tîrziu, în pieptul măgarului, care nu fusese mîncat decît în parte. Totuși, pînă la urmă, Javier a vînat fiara. Cayo îl găsise jupuind-o. Cei doi metiși se înfățișară cu pricina la don Ricardo. Javier arătă pielea găurită de un glonț, chiar în burtă.

— Fiara a căzut lîngă o vîlcea, unde s-a dus să bea apă, că otrava face sete, și a murit. Am vînat patru... Pumele otrăvite mor întotdeauna lîngă apă...

— Javier a tras în ea moartă, cum zăcea acolo întinsă, afirmă Cayo Shirana.

— S-ar vedea părul pîrlit, argumentă Javier.

Iar Cayo :

— Mare deșteptăciune ! Ai tras de departe, ca să nu se vadă...

— Sigur că de departe... dar era vie. Eu mă duceam să caut un bou și am dat peste puma vie. Nici n-am văzut măgarul...

— Crezi că nu ţi-ar fi auzit paşii în desişul din vîlcea ?... Dacă era vie, ar fi dispărut fără urme... Nici n-ai fi văzut-o, omule...

Lucrurile nu se puteau limpezi. Doar dacă s-ar fi dat unui cîine o bucată din carnea pumei, ca să se vadă dacă era ori nu otrăvită... dar o cercetare la faţa locului nu dădu nici un rezultat. Hultanii şi găile dăduseră gata şi puma, şi măgarul, nelăsînd decît ciolanele. Aşa că rămase ca Javier Aguilar să primească premiul.

Iată cam ce fel de întîmplări le povestea Rita. Oamenii de treabă erau tare puţini la Sorave şi, în general, nu izbuteau să se bucure în pace din pricina celor răi.

Lunile trecură, porumbul era înfloritor şi grîul se pîrguia. La vremea cuvenită, cei cinci se apucară să culeagă porumbul. Pe seară, cînd Rita şi copiii se întoarseră acasă, Juan şi Simona începură să se zbenguie pe ogor.

— Faci prinsoare că te dobor, fetico ?...

— Fac... Nu mă dobori !

Toate erau iarăşi ca în vremurile frumoase de altădată : pămîntul, culesul, dragostea. Li se părea că sînt tot la Rumi şi erau tare fericiţi...

Cu prilejul treierişului, ţăranii se ajutau între ei, după obiceiul numit *minga* [1]. Juan, Simona şi Rita se duseră la treieriş la alţii, iar aceştia le întoarseră ajutorul, venind la ei.

Chicha pregătită de femei se făcu roşie şi tare, şi Juan chemă oamenii la treabă sau, mai bine-zis, la sărbătoare...

Toţi, pînă şi posacul Javier Aguilar, se învîrtiră bucuroşi, alergînd şi strigînd în forfota treierişului, uitînd de necazuri şi de faptul că pămîntul nu era al lor şi trebuiau să dea jumătate din recoltă.

O dată porumbul strujit şi grîul vînturat, veni la Solma proprietarul, don Ricardo, pentru a încheia socotelile. După ce luă jumătate din recoltă, mai pretinse aproape încă pe atît pentru ajutorul dat, aşa că noii coloni nu se aleseră decît cu grînele necesare traiului. Rita le spuse :

---

[1] *Minga* sau *mingaco* — un fel de clacă pe care o fac peonii pe unele *haciende*, în zilele de sărbătoare.

— V-am auzit de atîtea ori vorbind bucuroși, dar nu v-am zis nimic, ca să nu vă amărăsc viața. Așa e don Ricardo. Iar dacă peonului îi prisosesc grîne, trebuie să le vîndă la prețul pe care-l fixează el...

Ce puteau face ? Li se urîse să tot umble de colo-colo. Cînd începură iar ploile, Juan Medrano înjugă boii la plug, ară pămîntul și aruncă sămînța. Îi era drag pămîntul și găsea că, orice ar fi, chipul cel mai potrivit de a te arăta om era să-l cultivi.

XX

SUMALLACTA ŞI NIŞTE DOMNI CIUDAŢI

SATUL ÎN SĂRBĂTOARE era plin de indieni. Puţin cam ameţit de băutură, Demetrio Sumallacta se opri ca paralizat în faţa unei case de la periferie. Din mijlocul unui grup de indieni şi metişi răsuna un glas pe care nu-l mai auzise de multă vreme, de mulţi ani, şi care, totuşi, îi era încă familiar. Era glasul lui Amadeo Illas. Tocmai sfîrşea de spus o poveste, iar cei din jur îi mai cereau una, entuziasmaţi şi duhnind a băutură.

Un balon multicolor de hîrtie, cu formă de peşte, şi luminat, plutea uşor pe lacul înfiorat de briza nopţii. Doi metişi beţi strigau :

— Prindeţi globul ăla...

— Aruncaţi-i o undiţă...

Metişii mergeau la braţ, declarîndu-şi prietenie pînă la moarte. Pe undeva se auzea o tobă, iar în altă parte, un acordeon...

Micul felinar de pe cerdacul casei răspîndea o lumină atît de firavă, încît abia puteai desluşi chipurile, atît al lui Amadeo, cît şi al celor care-l înconjurau. Cu toate acestea, Demetrio putu să-şi dea seama că faţa lui Amadeo, netedă şi senină pe vremea cînd trăiau încă în comunitate, era acum brăzdată de zbîrcituri şi părea tare obosită. Ciucit pe jos, cu spatele puţin adus sub *poncho*-ul vechi şi pălăria turtită, părea foarte scund. În vremurile bune, Amadeo obişnuia să-şi istorisească poveştile cu voioşie, ţinîndu-se drept şi cu pălăria lăsată pe ceafă. Acum, glasul lui începu să băsmuiască domol şi simplu, cu o siguranţă plăcută. Trei domni bine îmbrăcaţi, care treceau pe acolo, se opriră să asculte şi ei. Toţi trei păreau chercheliţi şi fumau de zor. Glasul depăna cunoscuta şi mult gustata poveste cu „Vulpoiul şi Iepurele" :

— O bătrînă avea o grădină de zarzavat în care zilnic făcea pagube un iepure. La început, bătrîna nu ştia cine să fie vinovatul, aşa că şi-a zis : „O să pun o capcană". A pus capcana şi iepurele s-a pomenit prins, căci venise pe înnoptat şi n-o putuse vedea pe întuneric. Cînd s-a crăpat de ziuă, iepurele a-nceput să se vaite : „Acum-acum vine bătrîna. E rea la suflet

și, cine știe, te pomenești că mă omoară..." Chiar atunci trecu pe acolo un vulpoi și-l văzu pe iepure. „Ce-ai pățit ?", îl întrebă rîzînd. Și iepurele îi răspunse : „Bătrîna caută un mire pentru fata ei și a pus capcana asta. Cum vezi, am căzut în ea. Din păcate, eu nu vreau să mă însor. De ce nu treci tu în locul meu ? Fata e frumușică." Vulpoiul se gîndi o vreme, apoi zise : „Are o sumedenie de găini." Îl slobozi pe iepure și-i luă locul. Iepurele o întinse și curînd bătrîna ieși din casă și dădu fuga să vadă capcana. „Aha, așadar tu mi-erai ?" zise ea și intră în casă. Vulpoiul se gîndea : „De bună seamă, o să vină cu fiică-sa". După un timp destul de lung, bătrîna se întoarse, dar fără fată și cu un fier încins în mînă. Vulpoiul crezu că voia să-l sperie, ca să primească să se însoare, și începu să strige : „Nici o grijă, că mă însor cu fata dumitale ! Mă însor cu fata dumitale !" Bătrîna se apropie, înfuriată, și începu să-l pîrjolească, în vreme ce-i zicea : „Așa, asta vrei ? Mi-ai mîncat găina cenușie, mi-ai răvășit grădina și mai vrei să-mi iei și fata de nevastă... Ține... ține..." Și-i tot pîrlea botul, spinarea, coada, labele și burta. Auzind gălăgie, fata ieși din casă, și cînd văzu ce se întîmplă, o pufni rîsul. Cînd se răci fierul, bătrîna dădu drumul vulpoiului. „Să nu te mai prind pe aici !" îl amenință ea. Vulpoiul zise : „Unul care n-o să mai dea pe aici o să fie iepurele". Și plecă deșelat și prăpădit.

Și, zilele treceau... Într-o noapte frumoasă, cu lună, vulpoiul dădu peste iepure la marginea unui iaz. Iepurele tocmai își potolise setea. „Aha ! zise vulpoiul, te-am prins. De-acum n-o să mă mai păcălești. Te mănînc..." Iepurele îi răspunse : „Bine, dar întîi ajută-mi să scot roata aia de brînză din fundul iazului. De cînd tot beau și nu pot să isprăvesc apa." Vulpoiul se uită și, fără să-și dea seama că era reflexul lunii, zise : „Strașnică brînză !" și începu să soarbă. Iepurele se făcea că bea, în timp ce vulpoiul înghițea cu tot dinadinsul. Bău pînă cînd i se umflă burta de ajunse pînă la pămînt. Iepurele îl întrebă : „Poți să te miști ?" Vulpoiul încercă și văzînd că-i era cu neputință, răspunse : „Nu". Atunci iepurele o rupse la fugă. În zori, luna dispăru și vulpoiul își dădu seama că nu era nici o brînză, lucru care-i spori și mai mult mînia.

Și iar trecură cîteva zile... Vulpoiul dădu peste iepure pe cînd urmărea zborul unui condor. „De data asta nu-mi mai scapi, te mănînc", îi spuse. Iepurele îi răspunse : „Bine, dar așteaptă să mă învețe condorul să zbor. Tocmai acum îmi dădea

lecţii"... Vulpoiul se opri văzînd zborul maiestuos al condorului şi exclamă : „Ce frumos ! Mi-ar plăcea şi mie să zbor !" Iepurele strigă : „Cumetre condor, cumetre condor..." Condorul coborî și iepurele îi spuse că vulpea voia să zboare, dar îi făcu cu ochiul. Atunci condorul zise : „Aduceți două *lapas*". Aduseră două *lapas,* adică două jumătăţi ale unei tiugi mari și iepurele cu condorul le cusură pe spatele vulpoiului. După aceea, condorul îi porunci : „Suie-te pe spatele meu". Vulpoiul făcu așa, iar condorul își luă zborul. Pe măsură ce se depărtau de pămînt, vulpoiul se înfricoșa mai tare și întreba : „Să mă avînt ?" Iar condorul îi răspundea : „Mai așteaptă puțin. Ca să poți zbura bine, trebuie să te înalți cît mai sus !" Și tot se înălțară așa, pînă ajunseră mai sus de cel mai înalt vîrf de munte. Abia atunci îi zise condorul : „Avîntă-te". Și vulpoiul se aruncă, dar nu izbuti să zboare, ci cobora ca fulgerul drept în jos, făcînd tumbe. Iepurele, care se uita la el, strigă : „Dă din *lapas !* Dă din *lapas !*" Vulpoiul mișca, dar fără nici un folos. „Dă din *lapas !*" striga de zor iepurele. Pînă cînd vulpoiul căzu cu botul într-un copac. Asta îl scăpă de la moarte, dar îl zgudui ca vai de capul lui. În copac, văzu un cuib cu păsărele și zise : „Am să le mănînc". Un sturz veni piuind și se rugă : „Nu-i omorî ! Sînt puișorii mei ! Cere-mi ce vrei, dar nu-i omorî..." Atunci vulpoiul îi ceru să-l scape de *lapas* și să-l învețe să fluiere. Sturzul îl liberă de *lapas ;* cît despre fluierat, îi spuse : „Trebuie să te duci la cizmar să-ți coasă gura așa încît să nu lase decît o găurică. Dă-i ceva drept plată. Pe urmă, o să te învăț..." Vulpoiul coborî din copac și, într-o fîneață, dădu peste o prepeliță cu puișorii ei. După ce înhăță doi dintre ei, își văzu de drum spre sat. Biata prepeliță rămase tînguindu-se. Cizmarul, care trăia la marginea satului, primi darul și-i cusu gura. Pe urmă, după cum fusese vorba, sturzul îi dădu lecțiile de cuviință. Și de atunci, foarte mîndru, vulpoiul își petrecu zilele fuierînd. Uită că trebuia să-l mănînce pe iepure, fiindcă fericirea te face să uiți de răzbunare. Se hrănea cu mierea din faguri. Iar iepurele, cînd îl vedea trecînd, zicea : „Nu-i mai arde decît de fluierat. Dar cu gura cusută nu mă mai poate înfuleca". Însă toate lucrurile bune au un sfîrșit. Prepelița îl ura pe vulpoi și într-o zi se răzbună pe el că-i răpise puișorii. Vulpoiul trecea pe un drum fluierînd ca de obicei : *fliu, fliu, fliu...* Fluiera fericit de viață : *fliu, fliu, fliu...* Deodată prepelița îi trecu în zbor pe la urechi, țipînd cît putea

mai ascuţit : *piu, piu, piu, piu, piu*... Vulpoiul se sperie şi deschise gura mare : Hau ! Cusătura se desfăcu şi el nu mai putu să fluiere. Atunci îşi aminti că trebuia să-l mănînce pe iepure.

Şi alte zile trecură pe făgaşul vremii... Vulpoiul se întîlni cu iepurele la piciorul unei stînci. De cum îşi văzu duşmanul, iepurele se prefăcu că propteşte stînca, chipurile, ca să nu-l strivească. „Acum chiar că nu-mi mai scapi", rînji vulpoiul apropiindu-se. „Dar nici tu", răspunse iepurele. „Stînca asta o să cadă şi o să ne strivească pe amîndoi." Atunci vulpoiul, speriat, sări spre stîncă şi o propti şi el din toate puterile. „E tare grea", zise, opintindu-se. „Da, încuviinţă iepurele, în curînd poate că n-or să ne mai ţină puterile şi o să ne strivească. Aici, pe aproape, sînt nişte buşteni. Ţine tu pînă mă duc eu să aduc unul." „Bine", zise vulpoiul. Iepurele se duse şi dus a fost. Vulpoiul gîfîia sprijinind stînca şi, pînă la urmă, chibzui să se depărteze de ea cu o săritură sprintenă şi lungă. Aşa şi făcu, iar stînca rămase la locul ei. Atunci vulpoiul pricepu că fusese iarăşi păcălit şi zise : „Data viitoare n-o să mai ţin seama de nimic".

Şi zilele treceau... Vulpoiul nu izbutea să pună gheara pe iepure, care era mereu cu ochii-n patru şi o lua la goană de cum îl zărea. Atunci se hotărî să se ducă să-l înhaţe chiar la el acasă. Tot întrebînd din dobitoc în dobitoc, ajunse la sălaşul iepurelui. Era o colibă de bromelii. Stăpînul ei tocmai pisa nişte ardei iuţi într-o piuliţă de piatră. „Aha, zise vulpoiul, ce mai mîncare gustoasă o să fac din tine cu ardeii ăştia". Iepurele îi răspunse : „Îi pisez fiindcă pe dată o să vină o ceată de măscărici şi trebuie să-i cinstesc. Vin «diavoli» şi cîntăreţi. Dacă mă omori, au să se întristeze şi n-au să mai vrea nici să joace, nici să cînte. Mai bine ajută-mi să pisez ardeiul". Vulpoiul primi, zicînd : „Te voi ajuta, ca să văd măscăricii, dar pe urmă tot o să te înfulec". Şi se apucă să piseze. Iepurele, profitînd de o neatenţie a vulpoiului, luă un lemn aprins din vatra de alături şi dădu foc colibei. Se ştie că bromeliile sînt nişte frunze cărnoase care, cînd ard, produc trosnete şi pocnituri. Vulpoiul întrebă ce erau zgomotele acele şi iepurele răspunse : „Sînt măscăricii. Plesnesc diavolii din bice şi pocnesc artificiile". Vulpoiul pisa înainte şi iepurele zise : „Am să pun sare la ardei"... Făcîndu-se că amestecă, luă puţin ardei şi-l aruncă în ochii vulpoiului. Acesta rămase orbit şi iepurele o zbughi. Focul cuprinse întreaga colibă şi vulpoiul,

căutînd pe pipăite ușa, își pîrjoli blana toată pînă să iasă afară. Multe zile îl usturară ochii și trupul din pricina ardeiului și a arsurilor. Dar, cînd se făcu bine, zise : „Cînd l-oi întîlni, îl mănînc pe loc, fără vorbă". Zi și noapte nu mai făcu altceva decît să-l caute pe iepure. După multă vreme izbuti să dea de el. Iepurele se încălzea la soare, tolănit pe o pajiște, cît era de lung. Cînd băgă de seamă prezența vulpoiului, era prea tîrziu ca să mai fugă. Atunci rămase neclintit și vulpoiul crezu că doarme. „Hei, iepurașule — zise el foarte mulțumit — cine are dușmani nu doarme. Acum chiar te mănînc." Între timp, iepurele trase un vînt. Vulpoiul adulmecă și, foarte dezamăgit, zise : „Urît mai duhnește ! Cine știe cîte zile or fi de cînd a murit !" Și plecă. De atunci, iepurele duse o viață frumoasă și liniștită. Își făcu altă colibă și se plimba fără nici o grijă prin crînguri și cîmpii.

Și zilele treceau... Treceau mereu, fără oprire... Vulpoiul îl vedea cînd ici, cînd colea mîncînd verdețuri, dar întotdeauna își zicea : „Asta e altul". Și își vedea de drum...

Cînd Amadeo Illas sfîrși, toți cei de față vrură să-i dea de băut lăudîndu-l că știe povești minunate. Unul din cei trei domni declară :

— Reușită poveste. Și e prima oară cînd o aud cu atîta bogăție de amănunte... Haidem undeva, unde să găsim o masă, căci vreau să mi-o notez pînă n-o uit...

Plecară pe stradă cam împleticindu-se pe picioare. Departe, în inima satului, rachetele goneau spre cerul înstelat lăsînd o dîră strălucitoare de lumină înainte de a se sparge cu un pocnet năprasnic pe care-l îngînau ecourile munților.

Demetrio Sumallacta se înduioșă văzîndu-și prietenul. Își aminti limpede de zilele cînd fuseseră împreună la un *rodeo* pe izlazul de la Norpa, și, de asemeni, de noaptea cînd Amadeo spusese una din ultimele povești pe care le auzise, o noapte cînd luna scălda în razele-i albe șirele de grîu de pe arie. Acum, bietul om avea lîngă el o sticluță de lichior. I-o fi plăcînd, de bună seamă, dar nu-și putea cumpăra mai mult. În schimb, aveau să petreacă puțin. El avea în buzunar trei *soles*, cîștigați din vînzarea lemnelor, și nu prea departe era o cîrciumă unde găseai *cañazo* din belșug. O să cumpere două sticle și o să-i rămînă un *sol*, ca să-i spună lui Amadeo : „Poate-ți trebuie parale ?" Cum știa că se întoarce curînd, nici nu se duse să-și salute prietenul și plecă împleticindu-se. Se gîndea

la socru-său și la nevastă. Mai ales la socru. Îi zisese : „Vezi să nu te înhațe pentru povestea cu drumurile și întoarce-te curînd. Nu cumva să prăpădești banii și adu-mi o sticlă de *pisco.*“ La drept vorbind, banii erau ai lui Demetrio, dar socrul era tare certăreț. Cu toate că nu era bătrîn, nu făcea nimic ; era un om pierdut, care căzuse în patima beției. Cînd Demetrio venea fără rachiu, îi căuta pricină de ceartă. „Nu te pune cu el“, îl sfătuia fiică-sa ; dar socrul n-o lua în seamă, fiindcă-și zicea că odată și odată tot are să fie el mai tare și atunci se încăierau și Demetrio îl bătea. Acuma, drace ! e limpede că nu se lăsase el înhățat pentru povestea cu drumurile. Nici vorbă ! Guvernul, ca să nu mai zică nimeni că e un abuz, că-i punea pe indieni să muncească pe gratis, venise cu legea drumurilor, dar care-i scotea tot acolo. Trebuiau să taie șosele pe gratis. Demetrio cunoștea foarte bine regiunea și se ferea de drumurile păzite de jandarmi. Dar fără îndoială avea să bea tot *cañazo* cu Amadeo și va trebui iar să-l bată pe socru-său, dacă l-o insulta. Între timp ajunse la cîrciumă, aflată la capătul unui pod de piatră, și intră. Domnii stăteau de vorbă acolo, la o masă, iar unul din ei tocmai sfîrșea de scris.

— Știți de cîtă vreme mă obsedează povestea asta, spuse unul din ei, deoarece e mai originală, dat fiind că vulpoiul, contrar obiceiului, apare ca o victimă. Aș îndrăzni chiar să afirm că are un caracter simbolic și că, în ea, vulpoiul îl reprezintă pe grangur, iar iepurele pe indian. Astfel, cel puțin pe plan literar, indianul își ia revanșa. Poveștile astea, în general, pornesc de la niște motive spaniole. Dar indianul le-a împămîntenit, imprimîndu-le spiritul său. E de necrezut cît de mult s-au amestecat miturile, legendele și poveștile populare din amîndouă părțile. De exemplu, în provincia vecină, în povestea dispariției lui Callarí, pe care o spun indienii, e vorba de un vasilisc, iar vasiliscul e o lighioană ce trăiește în Spania. Pînă și în *selva* se observă această întrepătrundere a miturilor. Cunosc șase legende despre *ayaymama* și, fără îndoială, există mai multe. Cea mai pură din punct de vedere autohton este una culeasă de Fernando Romero, care de altfel susține că *ayaymama* e cucuveaua. Toate celelalte conțin elemente creole. Mie, de fapt, cea care-mi place mai mult este una de origine *secoya* care oglindește taina pădurii...

Tovarășii lui nu-i prea dădeau ascultare. Unul bătea darabana cu degetele pe masă, iar celălalt fredona ceva. Demetrio

îi privea plin de curiozitate. El nu știa dacă povestea însemna așa ceva dar, ce e drept, îi plăcea că bietul iepure învinge și el o dată pe șiretul și atotputernicul vulpoi. Ce filfizoni, ce domni ciudați și ăștia ! Trebuie să spunem, la rîndul nostru, că era vorba de un folclorist, un scriitor și un pictor, care făceau o călătorie prin munți. Toți trei erau originari de prin partea locului și, după o ședere mai lungă pe Coastă, se întorseseră să „vîneze peisaje" și alte nimicuri.

Demetrio se apropie de tejghea și ceru niște *cañazo,* iar pictorul exclamă :

— Aha, ăsta e omul meu. Ascultă...

Nebănuind că despre el era vorba, Demetrio se uita la negustor să-i umple bine sticlele.

— Ascultă, tu ăla...

Negustorul îi făcu un semn și Demetrio se întoarse.

— M-ați chemat ?

— Da, ia vino încoa...

Demetrio își purta naiul atîrnat de gît. Mai avea și un flaut, dar îl lăsa acasă, fiindcă era prea fragil ca să reziste la toate acele nesfîrșite alergături ale lui. De obicei, la drum, își lua naiul, care, agățat cu un șnur roșu și gros petrecut după gît, îi cădea pe piept ori pe spate, ca un talisman muzical.

Pictorul se sculă de la masă și prietenii lui făcură la fel.

— Vrei să-mi fii model ? Să fii modelul meu...

Îi puse mîna pe umăr.

— Dar ce e aia ? întrebă Demetrio.

— Să-mi pozezi pentru un tablou. Aha, ai două sticle, lasă-le aici pînă te întorci, ți le plătesc eu. Doi *soles* ? Uite-i și hai să mergem, să mergem la hotel, să vezi despre ce e vorba... Trebuie să vii să-mi pozezi... adică o să stai jos și eu o să te pictez...

— Nu-ți vine să rîzi ? îl întrebă scriitorul.

Lui Demetrio nu-i venea de loc, ba, dimpotrivă, era uluit și nu știa ce să creadă. Niciodată nu avusese de-a face cu niște oameni atît de eleganți, care să-l trateze cu prietenie și politețe. Zise „Da, da", gata să primească orice.

— Bun, mai bem un păhărel și plecăm, propuse folcloristul.

Băură toți cîte un pahar mare, chiar acolo, la tejghea, și ieșiră. Pictorul îl luă pe Demetrio de braț și-l întrebă :

— Cum te cheamă ?
— Demetrio Sumallacta...
— Îmi place numele ăsta ! zise scriitorul. Zola mărturisea că nu putea să meargă mai departe cu un personaj pînă nu-i găsea un nume care să i se pară potrivit. Nu cred în asta cu tot dinadinsul, dar mi-ar plăcea să aștern pe hîrtie un nume ca Demetrio Sumallacta...
— Cu sau fără numele ăsta, ar trebui să scrii ceva despre poporul nostru, bombăni pictorul, dar voi, scriitorii... Zilele trecute m-a impresionat o frază a lui Montalvo[1] : „Dacă aș scrie o carte despre indieni, aș face toată America să plîngă !“ Nu că aș vrea să neg valoarea operei lui în ansamblu, dar ar fi fost mai bine să scrie o asemenea carte decît acele mult prea subtile *Capitole uitate de Cervantes...*
— Sigur, ar fi fost mai bine, se arătă de acord scriitorul, dar nu uitați cîte piedici sînt. Aici, în Perú, de exemplu, toți cei care nu scriu nuvele sau romane mai mult sau mai puțin pitorești, ci ilustrează drama omului în toată amploarea ei, lăsînd să graviteze în jurul lui toate conflictele la care e expus, sînt numiți antiperuvieni și defetiști. Cică defăimează și răzvrătesc țara ! Parcă n-ar ști toată lumea că la noi, în Perú, cinci milioane de indieni îndură mizeria și exploatarea cea mai cumplită. Important este ca noi înșine să ne convingem că problema există ; și s-o privim cu tot realismul. Tot căutînd să-i înșelăm pe alții, am ajuns să ne înșelăm pe noi înșine... Afară de asta, oricum, indienii își păstrează încă facultățile artistice și intelectuale, ceea ce-i o dovadă a vitalității lor. Eu o să-mi fac datoria și n-au decît să-mi spună cum or vrea, să mă urmărească și să-mi facă toate obișnuitele mizerii. Ai să vezi...
— Bravo ! strigă pictorul mai mult în glumă, fără să-l lase pe Demetrio de braț, spre mirarea trecătorilor.
Ajunseră pe o stradă mai bine luminată și toți se uitau la ciudatul grup. Doar ce auzeai : „Ăștia nu se mai lasă de trăsnăi“. „Sînt boemii ăia“. Lui Demetrio nu-i mai trecea uimirea.

[1] *Juan Montalvo*, filozof și scriitor ecuadorian născut la Amsato (1832) și mort la Paris (1889). Printre operele sale, apreciate îndeosebi pentru eleganța stilului, se numără și *Siete Tratados (Cele șapte tratate)* și *Capitulos que se olvidaron a Cervantes (Capitole uitate de Cervantes).*

Uite că oamenii ăștia nu-i disprețuiesc pe indieni. Cel puțin așa i se părea lui.

— Haide, strigă folcloristul, nu începe iar cu exclamațiile tale. Te apucă așa, din senin, să faci tămbălău și încurci lucrurile. În ce mă privește, nu pot face altceva decît să redau o parte din viața satelor. Dar voi, pictorii și scriitorii... Antiperuvieni ? De ce ? În Statele Unite, de pildă, nu pot fi considerați antiamericani scriitori ca Theodor Dreiser, Sinclair Lewis, John Dos Pasos, Upton Sinclair și atîția alții, cu toate că din operele lor se desprinde o violentă critică socială. Dimpotrivă, lucrările lor au tonificat viața americană prin adevărul lor necruțător și curajos...

— Și nu numai viața americană, comentă pictorul, căci asemenea cărți, deși poartă amprenta unei creații singulare, au o valoare universală. Așa înțeleg eu arta. Nu țin sau nu vreau să țin doar cu peruvienii, ori doar cu indigenii, sau cu metișii ori creolii ; n-au decît să-mi spună cum or pofti, nu-mi pasă, nu vreau să fiu, zic, un artist regional. Cred că arta, fără să renunțe la rădăcinile ei, fără să-și renege patria, trebuie să aibă un sens universal...

— Dar, ca să ne întoarcem la indieni, interveni folcloristul, cred că prima datorie este de a-i asimila, de a-i face părtași la cultură...

— Depinde ce s-ar înțelege prin cultură, îl întrerupse scriitorul ; drept să spun, dacă privesc lucrurile din punct de vedere uman, cît mai puțin abstract, părerea mea este că întreaga cultură nu poate fi ruptă de un concept de dreptate foarte concret. Trebuie să căutăm să realizăm o cultură armonioasă, completă în toate sensurile, în care dreptatea să fie acțiune și nu numai principiu. Pentru o astfel de cultură poate fi chemat să lupte și indianul și întreaga omenire. Eu cred că, pînă acum, toate așa-zisele culturi au păcătuit prin baza pe care s-au clădit. Cu siguranță, omul de mîine va zice, vorbind despre strămoșul său din veacurile întunecate : „Vorbea despre cultură, se credea el însuși cult și, cu toate astea, trăia în mijlocul celei mai cumplite nedreptăți..."

Ajunseseră în fața hotelului, o clădire cu două etaje ; suiră pînă la al doilea, pe niște trepte frumos lustruite. O lampă lumina încăperea spațioasă. Două tablouri erau agățate pe

perete. Unul reprezenta un indian în rugăciune, iar celălalt o agavă. Demetrio se opri înmărmurit. Cîtă durere se citea pe fața acelui om în rugăciune ! O lumînare aprinsă făcea să-i lucească broboanele de sudoare ce-i acopereau fruntea, iar ochii străluceau de la sine, cu o neliniște care-ți dădea fiori. Încercă un sentiment foarte ciudat, de jale și de mulțumire totodată ; se simțea cutremurat și făcu cîțiva pași pînă în fața celuilalt tablou. În primul plan, agava se înălța cu grație în văzduh și părea că pîndește ceva ascuns în imensitatea aceea brăzdată de poteci, care se întindea în fund. Frunzele albastre copiau, lîngă pămînt, albastrul înalt al cerului. Demetrio oftă ușor. Pictorul îl privea cu emoție și curiozitate.

— Îți place ?

— Da.

— De ce ?

Demetrio șovăi cu răspunsul.

— *Señor*, cum să vă spun ? Parcă aș vedea totul mai limpede și, cu toate astea, nu știu ce e... Simt aici, în piept. Nu fiindcă omul ăsta se roagă, dar fiindcă e om... Iar agava, uite, în fața casei mele este o agavă și acuma înțeleg că și ea se uită ca asta... Mi-a plăcut, *señor*...

Pictorul îl strînse în brațe pe Sumallacta :

— Și mai zic unii că ăștia nu sînt decît niște brute ! Se poate ?... Bun ; uite ce treabă o să ai : să te așezi aici, ca să te pictez. Așa, cu naiul ăsta pe piept. Vino săptămîna viitoare, fiindcă zilele astea am treabă... Te mulțumești cu doi *soles* pe zi ?

— Da, *señor*...

Demetrio vru să plece.

— Nu, să mai bem un pahar-două...

Chemară pe cineva să aducă pahare. Demetrio fu poftit să stea pe un scaun, folcloristul se așeză pe altul, iar scriitorul și pictorul se instalară pe patul aflat într-un ungher. Pe un șevalet se afla o pînză cu schița unui peisaj.

Folcloristul zise :

— Vrei să ne cînți ceva din nai ?

Demetrio își luă instrumentul, dar nu știa ce să cînte. Pictorul îi spuse încet scriitorului : „Are trăsături urîte, dar foarte caracteristice. Privirea e pătimașă, iar gura e atît de dramatică, încît n-are nevoie de cuvinte ca să ne spună drama lui".

Demetrio cîntă un *huaino* și pe urmă îl întrebară de cuvinte.

Eu sînt un pai de culmi înalte
și cine trece îmi dă foc;
dar, orice-ar fi, eu sper — încalte —
că, de-o să plouă, cresc la loc...

— Da, zise scritorul, paiul ăsta e tare și răbduriu, ca și țăranul, cu care e potrivit să fie comparat. Pai sur, cosit și ars de toți și care mereu răsare iar... Unde ai învățat acest *huaino?* Cine l-a născocit ?

— L-am învățat chiar aici, în sat, dar nu știu cine l-a făcut. Pe la noi nu se știe niciodată cine face cîntecele...

— Cîntă ca păsările, zise folcloristul.

Un băiat de serviciu aduse paharele și băură. După ce se mai uită o dată la tablouri, Demetrio Sumallacta se înțelese să vină marțea următoare.

— Bun ; ține minte bine locul, îi spuse pictorul.

Ieși în stradă și grăbi pasul. În piață scăpărau încă focurile de artificii, dar nu se duse să le vadă. Avu noroc să mai găsească deschis la cîrciumă, unde-i dădură cele două sticle de *cañazo.* Dar Amadeo Illas nu se mai afla în casa unde-l lăsase, iar locatarii nu știură să-i spună încotro plecase și nici unde locuia. Trase cîteva înghițituri bune, ca să-i treacă necazul, și porni spre casa lui. În alte împrejurări, ar fi rămas în tîrg, dar acum nu mai afla alte bucurii decît în cugetul lui. Ce-i trebuia serbare ! Bucuria lui era acum mai adîncă, mai intimă.

Ajunse acasă spre ziuă și nevastă-sa se bucură cînd îi dădu cei trei *soles,* iar socrul se apucă pe dată să-și bea sticla de *cañazo.*

— Știți ceva ? Am făcut cunoștință cu trei domni cam trăsniți. Vorbeau frumos despre indieni și pe urmă m-au dus să văd niște tablouri, ca să-mi arate locul unde o să mă picteze. Și într-un tablou e un om care se roagă, iar în altul o agavă... Cum să vă spun ? Lor le-am spus ceva, dar nu mai știu ce, și... Omul era așa de om încît simțeam că-i chiar ca mine... Iar agava sta drept în văzduh, privind, chiar ca asta... Nu vedeți că agava asta privește ?...

— Ce să privească ? zise socrul. Ți s-a urcat *cañazo* la cap. Și ce ziceau ?

— Atîtea lucruri ! Eu nu-i prea înțelegeam, dar auzeam „indieni“, „dreptatea“, „omul“ și simțeam că-mi crește inima. Îmi place că niște domni ca ei îl socotesc om pe indian...

— Ăsta s-a cam țicnit, bombăni socrul.

Demetrio nu-l luă în seamă și se apucă să bea restul de *cañazo* care mai rămăsese, cu ochii la agava din fața casei. Amețit bine, stătea culcat pe spate și rostea într-una „agavă, agavă“, și nimic mai mult.

— Nu vezi că e smintit ? „Agavă... agavă“, spuse socrul rîzînd.

Deși cu buzele nu putea rosti altceva decît numele plantei, Demetrio zicea cu vorba tăcută a emoției :

„Numai tu știi de încrederea noastră și de gustu-i aspru... Ce știm noi, indienii din Perú, despre trandafiri ?... Tu, agavă, ne întîmpini încă de pe înălțimi și ne spui ce e bine, cu panașul tău nimbat de soare și de lună... Te ridici ca un braț rugător și noi recunoaștem în gestul tău strădania noastră care nu atinge cerul... Strădanie zbuciumată de a ne înălța, a ne înălța și a vrea să răzbim, în vreme ce viața rămîne jos, mută, iar stelele clipesc ca niște ochi triști, în noapte... Vîntul nu poate cînta în trupul tău și tu nu știi de ciripit și de cuiburi... Inima ta e lipsită de miere și e tristă, la fel de tristă ca noi, oameni din Peru... Și stai așa cu noi, în fața colibelor noastre și a gardurilor care străjuiesc semănăturile speranței și ale pătimirilor... Ca și indienii, tu nu simți arșița soarelui și nici greul ploii și stai despuiată în fața vieții, ca o întruchipare a tăcerii...Odraslă mută a pămîntului, pîndești cum trece viața dusă de vînt, ca norii, și se pierde printre piscuri și se tot duce... Cu toate astea, ești dulce, agavă ; frunzele tale se aseamănă cu femeile noastre indiene, catifelate, atît de simple, cu o înfățișare modestă, dar bucurîndu-ți inima fără să rostească o vorbă... Agavă peruviană, semănată pe cîmpuri ca o strajă gata să ne dea de veste... Tu străjuiești drumurile, lungile drumuri care pînă acum sînt întocmai ca viața noastră... Într-o zi te vei ridica mai sus, agavă... Noi nădăjduim, nădăjduim mereu, chiar fără temei... în vreme ce tu te înalți alături cu teama împletită în nemărginirea drumurilor...“

Tot îngînînd „agavă, agavă“, Demetrio se cufundă încet în somn.

XXI

ÎNTOARCEREA LUI BENITO CASTRO

DIN CLIPA cînd plecase, fusese mereu cu gîndul la întoarcere și iată că, în sfîrșit, se înapoia. Nici măcar nu intră în oraș, să schimbe cîteva cuvinte cu oamenii pe care-i cunoștea. O să fie vreme. Acuma dorea să ajungă cît mai curînd la Rumi, să-și îmbrățișeze familia, satul, comunitatea : să se întîlnească iar cu viața pămîntului. Priveliștea îi umplea inima de bucurie și chiar părea să-l întîmpine, îmbietoare. Munții aceia golași ai înălțimilor, pereții abrupți, coturile ascunse vederii și iarăși, iarăși piscul Rumi. Iată-l pe bătrînul tată de stîncă, maiestuos și nobil ca și celălalt, alcaldele Rosendo. Fără îndoială avea să-l găsească pe Rosendo purtîndu-și cu vioiciune vîrsta înaintată, așezat în cerdac, cu toiagul de *lloque* în mînă. „*Taita, taita*". Bătrînul ar da să se ridice. „Nu te scula, *taita*". Benito avea să îngenuncheze, ca să-l poată îmbrățișa. O să-i facă plăcere să simtă lîngă pieptul lui chinuit de viață pe acela al bărbatului liniștit și drept. Bătrîna Pasquala avea să plîngă. „Nu plînge, *mamita*, vezi ? M-am întors ; în toți anii ăștia, m-am gîndit mult la tine." Iar bătrîna o să zică, fără îndoială, ca întotdeauna : „Tot ce-mi doresc la bătrînețe e să-mi închizi ochii". O să vină și Chabela și toți din familia Maqui, și, rînd pe rînd, ceilalți membri ai comunității. Unii au să lipsească, bineînțeles, fiindcă viața nu se poate cumpăra, dar au să-i zîmbească și chipuri noi. Atîția ani ! Nu voia să-și amintească de o oarecare Cruz Mercedes care, desigur, o fi măritată. Mai bine să nu se gîndească la asta. O dată trecută prima clipă, aceea a emoției care te copleșește Juanacha sau vreuna dintre surori o să vrea să-i pregătească ceva deosebit. „Nu, nu vreau dulciuri ; dați-mi, ca pe vremuri, o tiugă de cartofi cu ardei iuți, terci de mălai și pastramă". Îi era dor de mîncărurile lui de altă dată și fusese întotdeauna bucuros cînd, în lunga lui pribegie, avusese prilejul să le guste. Aveau gustul gliei. Așa... Aveau să-i pregătească culcușul, iar Augusto, care, fără îndoială, era acum un călăreț iscusit, se va minuna : „Ce cal frumos ai !" De bună seamă, Voluntario era un mînz voinic și frumos. Chiar Augusto avea să-i scoată șaua și să-l ducă pe urmă la păscut. În sfîrșit, Benito avea să se culce ca să

doarmă. acoperindu-se cu păturile groase și frumos tivite, vîrstate cu felurite culori aprinse. iar de a doua zi avea să ducă și el, cu ajutorul oamenilor și al pămîntului, viața după care jinduise atîția ani...

Voluntario mergea la trap, parcă vrînd s-o ia înaintea nopții. Negura începea să crească prin vîlcele, iar pe munții din zare umbrele vineții ori albăstrii se întunecau, formînd o perdea de întuneric. Chiar și vîrful lui Rumi se pierdu în beznă și, pînă la urmă, cal și călăreț, nu mai văzură decît poteca. Se aflau în inima podișurilor înalte, în *jalca*. Începu să sufle un vînt susținut și fînețele șuierară prelung, ca o chemare a întinderilor nesfîrșite. Benito își amintea că, în noaptea plecării lui, un șuierat asemănător părea oftatul jalnic al inimii lui zbuciumate. Acum însă îl asculta cu bucurie, recunoscînd în el glasul nocturn al locului său de baștină. Vîntul biciuia întunericul, fluturîndu-i *poncho*-ul. Voluntario o ținea la trap cu neclintită hotărîre, deși poticnindu-se uneori, fiindcă nu cunoștea drumul. Molipsit pesemne de bucuria călărețului, calul mergea fără să dea semne de oboseală, cu toate că pornise la drum din zori. Dar deodată Benito se opri cu o smucitură. Începea coborîșul și totuși nu vedea, în fundul văii, obișnuitele lumini ale așezării. Să fi fost oare atît de tîrziu ? Nu era mult de cînd îl prinsese noaptea și umblaseră cu spor. Poate că... Năpădit de temeri, Benito slobozi frîul. Calul cobora încet și anevoie pe poteca abruptă. Fără să vrea, Benito se gîndi la acel Rómulo Quinto de la ziar. Și pe urmă ?... Povestea era cam lungă. Găsise iar de lucru ca și Lorenzo. Carbonelli izbutise să se îmbarce pe un vapor care transporta *guano* din insule în Japonia și nu se mai întorsese. Apoi au venit timpuri aprige, cu multe lupte, iar muncitorii au paralizat cu totul Lima și Callao, în 1919. Lorenzo Medina a fost urmărit și arestat : Benito a izbutit să se îmbarce clandestin pe „Huasco“ și s-a pomenit la Salaverry. În port era un munte de pietriș și un altul de saci cu zahăr. Ajungînd la Trujillo, fusese luat la armată. Ar fi putut să scape, pe motiv că era prea înaintat în vîrstă, dar se săturase să tot caute de lucru și rămăsese acolo. Ca soldat, a învățat ce înseamnă loviturile de picior și arestul, dar cînd a ajuns caporal, a putut să le distribuie și el, la rîndul lui, iar ca sergent s-a răzbunat chiar pe cei care-l chinuiseră. Era vechea lege a pedepselor corporale, care se aplica mai cu seamă recruților. Se spunea că sergentul Castilla,

cînd auzea vreun soldat indian îngăimînd cîntece de ale lor, zicea : „Indianul care cîntă cîntece de la el de acasă, va dezerta cu siguranță. Trageți-i patruzeci de bice". Ăsta era unul din multele „motive". Benito ajunsese sergent-major și, după ce s-a eliberat, s-a reangajat cu gratificație sporită și alte avantaje. Dar a venit ziua cînd regimentul lui a fost mobilizat împotriva lui Eleodoro Benel. Acel *guerillero*[1] se afla prin împrejurimile departamentului Cajamarca, luptînd din anul 1922. La început controla cîteva provincii, dar încet-încet fusese încolțit în provincia Chota. Ii era de ajuns. Noaptea, în depărtare, se aprindeau zece-douăzeci de focuri de la bivuacul unui grup de beneliști. Gărzile civile — care-și făcuseră apariția foarte semețe că înlocuiesc jandarmeria — sau trupa, trimiteau patrule să-i surprindă. Dar cei surprinși erau chiar ei. Cînd se așteptau mai puțin, se pomeneau cu o grindină de gloanțe. Nici una din părți n-o cruța pe cealaltă, iar un om prins era un om mort. Operații de amploare ? Benel se strecura și cădea în spatele ariergărzilor, sprijinit de țărani, deveniți soldați la nevoie și mai totdeauna spionii lui. Regimentele se întorceau decimate în orașul Cajamarca, unde se afla baza operațiilor. Faptul însă nu-i împiedica pe recruți și soldați să vîndă doctorului Murga, agent al lui Benel, gloanțe de mauser pe care le culegeau din cartușierele celor morți — ori pretindeau că le-au tras — cu douăzeci de *centavos* bucata. Fără îndoială, mulți dintre ei muriseră cu prilejul celor mai apropiate ciocniri, răpuși de cîte un glonț de o *peseta* în cap. Totuși, cei care scăpau vindeau mai departe muniții, fără să se prea sinchisească de propria lor viață, cu un fel de umor macabru, iar detașamentele care mergeau pe drumuri ocolite rezistau cu o dîrzenie ce părea neobișnuită. Pe de altă parte, fățarnicul guvern al lui Leguía[2] nu voia să dea prea multă importanță mișcării, mulțumindu-se să-l prezinte pe Benel și pe oamenii lui drept tîlhari de rînd. Dar, în ciuda cenzurării presei și controlului tuturor știrilor, poporul a început să bănuiască adevărul. În consecință au fost nevoiți să dea lovituri mari. Regimentul lui Benito Castro a fost mobilizat în anul 1925. A luptat, așadar. Trupa înainta semănînd teroare. Vreo sută de țărani care-și treierau grîul au fost lichidați cu gloanțe, cu baioneta și cu

[1] Luptător de guerilă.
[2] *Augusto Bernardino Leguía* (1834—1932).

patul armei. Compania lui Benito a căzut într-o ambuscadă și rîndurile s-au rărit. Coloana în derută a ajuns la coliba unui indian. Cîțiva soldați au intrat înăuntru.

— Tu. indianule. ești benelist.

— Nu, *taita*, eu nu mă amestec.

Unul dintre soldați, sprijinindu-se de o trestie mai groasă, din acelea din care se fac un fel de pereți despărțitori în locuințe, a frînt-o. Douăzeci de capse de armă s-au rostogolit pe jos. Căutînd și în celelalte, le-au găsit pline cu gloanțe de mauser.

— Ha, indian afurisit ! Scoate pușca, auzi ori nu ? Îl împungeau cu țevile armelor în coaste.

— N-am nici o pușcă, striga indianul, văzîndu-se pierdut.

L-au scos în ogradă. Femeia a îngenuncheat în fața plutonului, rugîndu-se cu mîinile împreunate :

— Nu-l omorîți ! Iar cei doi copilași ai lor se înghesuiau plîngînd lîngă ea ca pentru a se apăra. Trupa a tras în toți patru și femeia se uitase la Benito, care stătea deoparte, cu ochii plini de remușcări.

— Apără-ne, Benito Castro ! strigase ea, înainte de a muri.

Benito s-a uitat la bărbat și la femeie. Figurile lor nu-i păreau cu totul necunoscute. Trupa, în schimb l-a privit cu un aer bănuitor. Nu cumva o fi și el un benelist ? El spusese că-l cheamă Emilio.

— Benito e fratele meu și semănăm, lămuri sergentul.

Atunci avea un frate benelist ? Din ziua aceea se simțise urmărit. „Apără-ne. Benito Castro !“ Să se răzvrătească ? Pe cînd se afla la Callao, văzuse trecînd spre insula-penitenciar El Fronton zeci de recruți care se răzvrătiseră sau încercaseră s-o facă. Termenul de reangajare era pe sfîrșite. A ieșit din armată. Pusese deoparte trei sute de *soles* și se alesese cu o pușcă și cinci sute de gloanțe. Într-un rînd s-a gîndit să treacă în rîndurile lui Benel, dar cînd a aflat că e mare latifundiar, i-a trecut pofta. Ce urmărea de fapt Benel ? Dacă prelua puterea, avea să se îngrijească oare de popor ? După cîte-și amintea, auzise de numirea ca președinte a lui Leguía, Billinghurst, Benavides, Pardo [1] și din nou Leguía. Nu văzuse nici o

---

[1] *Leguía, Billinghurst, Benavides, Pardo* — președinți ai Republicii Peru [*Augusto Bernardino Leguía* (1908—1912 ; 1919—1930), *Guillermo Enrique Billinghurst* (1912—1914), *Oscar Benavides* (1914—1915 ; 1934—1939), *José Pardo Barreda* (1915—1918)].

schimbare în viața poporului. Cei de sus se acuzau unii pe alții și vorbeau cîte-n lună și-n stele despre națiune. Dar ce era națiunea fără popor ? Așa că, după ce și-a cumpărat un cal bun, a pornit spre comunitatea lui. Și iată că, acum, luminile erau stinse. Poate că Rómulo Quinto... Poate că acei oameni împușcați... Să fi dispărut comunitatea ? „Apără-ne, Benito Castro". Îl cunoșteau, așadar. O fi venit vreodată la Rumi, în zi de sărbătoare. Se cuvine să amintim că atunci cînd a început exodul celor din comunitate, am trecut sub tăcere multe nume, dar nu credem că mai e necesar să lămurim dacă femeia aceea ori cei împușcați fuseseră sau nu din comunitate. Strigătul femeii avea mai mult un simbol al chemării îndurerate a poporului : „Apără-ne, Benito Castro !" Benito însă nu-și pierdu nădejdea și își zicea că femeia l-o fi cunoscut în altă parte, iar Rómulo Quinto putea fi un altul cu același nume. Fără îndoială, întîrziase mult pe drum și trecuse ceasul cînd mai putea găsi focurile aprinse. Căci în Cajamarca întrebase cîțiva țărani dacă știau ceva despre comunitate și nimeni nu-i spusese nimic. Nu e bine să te gîndești dinainte la lucruri rele. Așadar, la drum.

Într-un loc, înainte de a ajunge la pîrîul Lombriz, se afla un cactus mare cu brațe puternice. Îl ținea foarte bine minte. De bătrîn ce era, avea tulpina cenușie, și în policandrele lui verzi se aprindeau flăcările stacojii ale florilor. Era încă acolo, printre stînci, ținînd piept timpului. În bezna nopții părea tăiat în cărbune. Benito se bucură ca de întîlnirea cu un vechi prieten.

Iată, în sfîrșit, și așezarea, ca o îngrămădire de pietre în întuneric. Nu era nici o vacă în țarc și nu lătra nici un cîine. Benito se miră. Primele case erau dărăpănate. Fără să se mai uite la nimic, goni spre casa lui Rosendo. Domnea o liniște apăsătoare, grea, ca un bolovan. Descălecă gîfîind. Iată cerdacul fără vatră și încăperile fără uși, din golul cărora pîndeau umbre tremurătoare. Intră auzindu-și zgomotul pașilor. Acolo unde dormea de obicei Rosendo, nu se afla nimeni. O tăcere mocnită și cutremurătoare închidea în ea toate îndoielile și toate temerile. Trecu în cealaltă încăpere. Într-un ungher, un porc guiță speriat și sticliră luminițele gălbui ale unor ochi care se deschideau. Casa lui Rosendo fusese transformată în cocină. Benito simți nevoia să strige, să blesteme oamenii și soarta, dar rămase mut, cu gîtul sugrumat, cu graiul pierit, cu tîmplele

înfierbîntate ca două stînci încinse de soare. Ieși afară, neștiind încotro s-o apuce. Calul, presimțind poate singurătatea, scoase un nechezat prelung, care înfioră noaptea. Benito străbătu de la un capăt la altul Strada Mare, pe jos, ducîndu-și calul de căpăstru. Toate casele erau goale, pustii, strigîndu-și pustietatea cu ușile lor deschise ca niște gîtlejuri, cu scheletele acoperișurilor care avuseseră odată olane, ori cu paiele zvîrlite și jumulite, la celelalte. Benito se întoarse în piață și scoase un strigăt lung și puternic, strigătul cu care țăranii se cheamă în ajutor : *„Upaaaaa !“*... Trecu o vreme și nimeni nu-i răspunse, afară de munți. Ecourile vuiră cu un fel de urlete. Omul știa că primul care răspunde era Peana, ca fiind cel mai aproape și cu multe stînci. Mai strigă o dată și nu trezi decît corul lugubru al munților. De bună seamă răspundeau cele mai depărtate stînci, fiindcă vocea lui suna puternic și dur ca niciodată. Se duse pînă la capelă ; zgomotul pașilor și zăngănitul pintenilor se pierdeau în tăcere ca într-un imens pustiu. Eucalipții erau tot acolo, înalți, și vîntul îi făcea să foșnească zgomotos. Capela nu mai avea nici ea olane, iar printre bîrne se puteau vedea cîteva stele îndepărtate. Neștiind ce să facă și încotro s-o ia, Benito se așeză pe trepte, rezemat de un zid. Calul stătea lîngă el, cu răsuflarea lui călduță și egală, și dădea nervos din picioare. Vîntul răscolea eucalipții, stîrnindu-le vocea aspră și scuturîndu-le frunzele lenețe, care loveau ușor pălăria lui Benito. Ce se întîmplase ? Poate vreo molimă... Dar era curios că nu scăpase nimeni. De ce plecaseră toți ? Poate îi alungase vreun moșier ? Unde au putut să se ducă ? Și Rosendo ? Și Pasquala ? Toate durerile pe care le îndurase în viață se strînseră brusc într-una singură : aceea de a-și fi pierdut comunitatea. Era năucit și nu mai știa ce să creadă. O senzație acută, de părăsire și însingurare, îl strivea, împietrindu-l. Deodată își simți fața umezită. Plîngea, liniștit și tăcut, ca bătrînele pietre din munți, care mustesc umezeală. Poate că el era ultima piatră a unui munte năruit de furtună. Totul i se părea un vis urît și poate că numai lacrimile îi vor aduce alinare. Cîte ceasuri a stat așa ? Nu simțea trecerea timpului. Durerea îl cufundase într-o nesfîrșită singurătate. Numai cînd începură păsările să cînte își dădu seama că încă mai trăia și că o nouă dimineață avea să înceapă. Se ridică, ștergîndu-și lacrimile cu *poncho*-ul, apoi controlă încărcătura puștii și își puse în buzunar cîteva din cartușele pe care le

avea în traistă. Și deodată nu mai avu nici o îndoială că toate se întîmplaseră din pricina unor oameni și că trebuia să fie pregătit pentru orice. Bietul Rómulo, bieții împușcați ! De-acum nu mai avea nici dramul de nădejde care să-i alunge îndoielile.

Lumina se revărsă în valuri de pe culmile muntelui Rumi și păsările începură să cînte. Un *huanchaco* cu pieptul roșu se roti sprinten deasupra drumețului. Patru porci ieșiră unul după altul, și, cu pas domol, și grohăind, străbătură piața, oprindu-se în fața unei case, pe aproape de Strada Mare. Benito încălecă și se duse acolo. Casa avea ușă și era încă închisă. După un timp ieși o femeie, care, văzîndu-l cu pușca, scoase un țipăt și dispăru, trîntind ușa.

— Să iasă cineva ! strigă Benito.

Ieși un bărbat cu pușca în mînă.

— Ce este ? Cine ești dumneata ?

— Benito Castro ; și dumneata ?

— Ramon Briceño...

— Ce s-a petrecut pe aici ?

— Auzi întrebare... După cum vezi, se pare că nu mai există comunitatea...

Cei doi se priveau cu ochii și cu țevile armelor.

— Spune ce s-a întîmplat și lasă gluma...

— Don Álvaro Amenábar a cîștigat procesul și oamenii s-au mutat la Yanañahui...

Benito dădu pinteni calului. În vreme ce urca pe cărarea îngustă, se întorcea să privească satul cu o stăruință plină de dragoste și disperare. Prin acoperișurile năruite sau sparte puteai vedea înăuntrul caselor, unde creștea iarbă și chiar cîte un arbust. Pereții erau subțiați și crăpați de ploi și toate păreau în agonie. Casa lui Rosendo era una din puținele care mai aveau acoperiș, desigur fiindcă o îngrijiseră, ca să facă acolo cocina porcilor. Bătrînii eucalipți fremătau căutînd să ascundă scheletul capelei, iar în jurul caselor, pe unde fuseseră răzoare, creșteau din plin buruienile și un soi de iarbă galbenă. Piața, odinioară plină de veselia copiilor, era toată scurmată de porci.

Voluntario apucă o gură de verdeață și omului i se făcu milă de cal : copleșit de durere uitase să-i dea de mîncare peste noapte. Dar acum nu se puteau opri. Trebuiau să ajungă o dată. Cu o ultimă privire, Benito putu s-o vadă pe nevasta

lui Briceño trăgînd de bîrnele unui acoperiș, ca să-și facă rost de lemne de foc...

Iată, în sfîrșit, podișul de la Yanañahui cu vechile lui ruine și cu veșnicul lui lac, iar înspre muntele Rumi, la începutul coastei, așezarea cea nouă și sură, cu case de piatră și ogoare întunecate, acum secerate. Vacile de lapte mugeau într-un grajd, iar vitele erau risipite în pampa.

La intrarea în sat întîlni un băiețaș.

— Cum te cheamă ?

— Indalecio...

— Care e casa alcaldelui ?

— Acolo, aia de lîngă stînca albastră...

Benito trecu la trap prin fața șirului de case, cînd îl opri un strigăt de bucurie și de uimire :

— Benito !

Era Juanacha. Alergă să-l îmbrățișese strigînd cu brațele ridicate :

— Frățioare, frățioare !

Pînă să descalece, se văzu înconjurat de toți cei care ieșiseră din casele vecine. O îmbrățișă pe Juanacha simțind toată emoția care făcea să-i tresalte sînii. Cu ceilalți dădu mîna, îi bătu pe umăr sau îi ciupi de obraz, dacă erau copii. Se întoarse s-o întrebe pe soră-sa :

— Și *taita* Rosendo ? Și *mamita* ?

Juanacha se întristă brusc și Benito pricepu numaidecît. Rămase mut, neștiind ce să zică. Se întunecă și el la față, curmînd pe loc bucuria care era în jurul lui. Mai veniră și alți oameni ai comunității, printre care Pancho și Nicasio Maqui, și Benito îi salută potolit.

— Cine e alcalde ? întrebă el, în sfîrșit.

— Clemente Yacu, dar e bolnav : uite, acolo-i casa lui...

Juanacha se rugă de el :

— O să rămîi aici, cu mine, da ? Să-ți pregătesc culcușul ?

— Bine, dar mai înainte vreau să vorbesc cu Clemente...

Băiatul mai mare al Juanachei luă calul în primire, iar Benito, tăind cercul de oameni care-l înconjurau, porni însoțit sau mai degrabă urmat de Pancho, Nicasio și alți cîțiva. Îl priveau cu oarecare admirație. Era foarte schimbat. Fața dovedea maturitate și siguranță, iar trupul o forță stăpînită. Pe cap purta o pălărie mare de fetru, iar *poncho*-ul răsucit pe umăr — cafeniu deschis, așa cum poartă unii *hacendados*

— lăsa să se vadă o haină de culoare închisă și niște pantaloni de călărie, ca la militari. Cizmele cu talpă groasă aveau pinteni argintați. Așa cum era, cu pușca în mînă — uitase s-o lase acasă la Juanacha — părea un om cu stare pornit la vînătoare, prin munți. Pe lîngă asta, și purtările lui ! Felul acela de a saluta întinzînd mîna, bătînd pe umăr, ciupind de obraz, în sfîrșit... Benito se întorsese alt om. Îi mai ieșiră în cale și alți cunoscuți, dar el îi lăsă pe toți afară și intră singur în casă la Clemente Yacu. Alcaldele era culcat pe un așternut de pături. Aflase de venirea lui. Își strînseră mîna.

— M-ai găsit, Benito, cu un blestemat de reumatism care nu mă lasă să umblu.

— Ce s-a întîmplat ?

— Cu ce ?

— Cu obștea. Nu știu nimic...

Își puse pușca lîngă perete, pălăria pe un scăunel și se așeză lîngă pat. Alcaldele îi povesti cum pierduseră așezarea de la Rumi și, din felul cum îi vorbea, Benito își dădu curînd seama că relatarea lui Yacu e clară și precisă. Nevasta alcaldelui aduse într-o tiugă cartofi cu ardei iute și curînd sosi și Juanacha, aducînd într-alta pastramă. Benito găsi în ele nu numai gustul gliei natale, dar și pe acela al unei atenții frățești pe care demult nu le mai simțise și care-l înduioșă. Discuția ținu mult. Clemente Yacu îl informă pe noul venit cu toată bunăvoința care se cuvenea unui fiu al fostului alcalde Rosendo Maqui. Iar noi, ascultîndu-l, vom putea afla tot ce nu știm încă.

Procesul continua. Se spunea că don Álvaro Amenábar avea nevoie de lucrători pentru a semăna coca pe malurile rîului Ocros. *Hacienda* pe care se afla mina îi fusese vîndută de către stăpînii ei imediat după ce fiul lui ajunsese deputat, așa că găsise acolo destui muncitori pentru exploatarea ei. Bizuindu-se pe pierderea dosarului, Amenábar ceruse apoi dovezi comunității pentru drepturile ei, la care Correa Zavala răspunse cerînd și el dovezi pentru drepturile celor din Umay. Procedura ținuse mai mulți ani. Judecătorul pronunțase o sentință împotriva comunității, dar făcuseră recurs la Curtea Supremă. La cererea lui Correa Zavala, factorul poștal fusese însoțit de douăzeci de jandarmi, pe care trebuise să-i dea subprefectura, și de încă pe atîția membri ai comunității, care

se oferiseră ca voluntari. Printre ei, ascunzîndu-și puștile sub *poncho*-uri, se aflau Doroteo Quispe, Eloy Condorumi și alți cîțiva din banda lui El Fiero Vásquez, care, după moartea căpeteniei lor, se stabiliseră în comunitate.

Evaristo Maqui, fierarul, murise intoxicat cu spirt denaturat. Lucra tot mai puțin și mai prost. ba într-o zi îi luase foc și casa de la scînteile cuptorului. La o sărbătoare băuse atîta alcool încît trecuse pe lumea cealaltă. Abram Maqui, Cruz Mercedes și mulți alții din comunitate muriseră de gripa care bîntuise prin ținuturile muntoase în 1921. La început fusese foarte virulentă și făcuse multe victime, mai cu seamă printre colonii de la *haciendas*, debilitați de paludism. Indienii ziceau că gripa e o femeie îmbrăcată în alb, care, călare pe un cal tot alb, gonește noaptea peste plaiuri și seamănă boala. De curînd, abia de o săptămînă, murise Goyo Auca, dar nu de gripă. Rostogoleau niște pietre ca să facă o îngrăditură, iar el, vrînd să facă pe voinicul, ținuse să împingă singur un stei foarte mare și îi plesniseră băierile inimii. N-a mai trăit decît două zile. Cu tămăduitul nu se mai îndeletnicea Nasha Suro, ci Felipa, o femeie tot din comunitatea lor. Nasha Suro plecase și fusese văzută în districtul Uyumi, confirmînd tradiția de longevitate caracteristică vrăjitorilor. În ultima vreme, prestigiul îi sporise cu prilejul unui accident de aviație. Unul din aeroplanele trimise să lupte împotriva lui Benel își pierduse direcția, în negură, și aterizase pe o cîmpie, nu departe de Uyumi. Indienii s-au speriat rău de smintiții ăia care se apucau să și zboare și atunci Nasha făcuse prevestiri rele. A doua zi, pe cînd aparatul începea să se ridice, a venit în goană o vacă neagră, de care s-a izbit una din roți : avionul și-a pierdut stabilitatea și a căzut, rupîndu-și elicea și o aripă. Unul dintre piloți s-a ales cu nasul rupt, iar celălalt cu umărul fracturat. Lovită rău în coapsă, vaca gonise totuși mai departe, speriată, pînă se pierduse după niște coline. Piloții au fost nevoiți să plece călări, iar avionul, scos din uz prin pierderea elicei, a rămas în grija guvernatorului districtului. Imediat după accident, Nasha Suro a apărut cu brațul legat și țăranii au și scos vorba că ea se prefăcuse în acea vacă neagră, pentru a doborî prin vicleșug avionul. Dar Nasha avea și dușmani, printre care pe don Gervasio Mestas, care mereu o mustra din

amvon. Preotul deschisese o prăvălie, în care avea și mărfuri de spițerie, și declara că era păcat mare să crezi în eficacitatea unor leacuri preparate cu vrăjitorii. Nasha, care fără îndoială mai ținea minte eșecul ei cu don Amenábar, nu mai încerca să prevestească moartea preotului. Păstra față de el o atitudine rezervată și disprețuitoare, și pentru moment, trăgea foloase de pe urma accidentului de aviație.

Cît privește procesul, speranțele erau destul de mari. Locuitorii din Muncha depuseseră mărturie în favoarea comunității, iar printre ei și Zenobio García, care, cu acel prilej, le amintise mieros celor din comunitate că trecuse cam multă vreme de cînd nu mai cumpărau *cañazo* din prăvălia lui. Acum nu mai era guvernator, iar urmașul lui îl ținuse închis două luni, dar îi dăduse drumul din porunca lui Amenábar, care declarase că avea procesul în buzunar. Zenobio se mai bucura de oarecare prestigiu, dar Bismarck Ruíz era în plină decădere. Repudiat de familia Córdova, care-i bănuise înțelegerea cu don Álvaro, crezuse că acesta avea să-l ia în slujba lui, dar nici gînd de așa ceva. Correa Zavala, ocolit de toți oamenii cu parale, o ducea foarte greu și se vorbea că-i apără pe indieni numai pentru a se răzbuna. Era o victimă a sforăriilor din oraș. El singur îi informa pe cei din comunitate de tot ce putea să-i intereseze. Don Álvaro nu mai obținuse sprijin pentru locul de senator, pentru că îi stătuse în cale o rudă a președintelui, dar Oscar Amenábar era încă deputat. După ce trîmbițase devotamentul lui nezdruncinat pentru Prado, devenise un partizan înfocat al lui Leguía. Ținea discursuri în care îl numea supraom și geniu. Dovedise mari aptitudini pentru politică.

— În sfîrșit, Benito, își încheiase alcaldele relatarea, din care, cum se va fi observat, n-am notat decît amănuntele necunoscute nouă, asta e tot ce s-a întîmplat... Ceea ce ne-a mîhnit mai mult a fost moartea scumpului nostru Rosendo. Dar ne ținem de îndrumările lui, ne-am cultivat pămîntul și ne aflăm aici.

Benito plecă acasă. Soarele de amiază strălucea pe vîrful conic al muntelui și omul luă ultimele cuvinte drept un mesaj. Duhul lui Rosendo mai însuflețea încă lumea aceasta și, fără îndoială, se ridica pînă la piscul muntelui Rumi. Din dragoste pentru Rosendo, îndrăgi și mai mult pămîntul și pe

acei fii ai pămîntului, neînvinși, în ciuda greutăților. Cînd se băgă în așternutul cu pături viu colorate, se miră că durerea lui pentru moartea lui Rosendo nu era mai mare. Apoi înțelese în adîncul lui că nimeni nu-l pierduse pe Rosendo, că tot ce fusese mai bun în el dăinuia în comunitate : anume, sensul vieții împletit cu ritmul creator și frățesc al pămîntului. Și adormi liniștit.

XXII

CÎTEVA ZILE

ÎN DIMINEAȚA URMĂTOARE, Benito se trezi cu impresia că trăise multe în ultimele două zile. Îndurase și el, în felul lui, vreme de cîteva ceasuri, exodul, trăise anii de luptă, împărtășise îndoielile și necazurile și, pînă la urmă, își pusese nădejdea în puterea creatoare a pămîntului. Acum, așezați pe pragul prispei, în vreme ce soarele se înălța deasupra pampei, iar umbra se retrăgea către munți, tot neamul Maqui, bărbați și femei, îl aștepta pe Benito, și alături de ei, Chabela, Eulalia, Marguicha, Porfirio Medrano, Doroteo Quispe și alți cîțiva. Juanacha îi aduse gustarea de dimineață, bucuroasă că îl putea servi, apoi Benito ieși fără *poncho*, cu o basma de mătase roșie fluturînd în jurul gîtului și cu pălăria mare, de fetru, pusă puțin într-o parte. Era chipeș și, cînd apăru, stîrni, în tot șirul de case, un freamăt de admirație. El îi salută pe toți cu cea mai sinceră dragoste și găsi cîteva cuvinte potrivite pentru fiecare.

— Porfirio Medrano... Ce mult te prețuia scumpul nostru Rosendo! Țin minte cum mi-a spus o dată, într-o clipă cînd se simțea el bine: „Pe Porfirio ăsta nu l-aș da pe zece perechi de boi"...

Porfirio spuse fără amărăciune:

— Era un om Rosendo, dar pentru mine au venit timpuri grele și am ajuns pînă și bănuit. Băiatul meu Juan a plecat în lume să-și cîștige viața și nu s-a mai întors. Am îmbătrînit în necazuri și mai cu seamă văzîndu-mă desconsiderat de comunitatea care mi-a fost atît de dragă...

Așezîndu-se lîngă Chabela și petrecîndu-i brațul pe după umeri, Benito îi răspunse liniștit:

— Toți am suferit, și încă berechet. Nu m-am întors ca să fac pe șeful, dar cred că ceva tot om putea face pentru a mai scăpa de unele necazuri... Și tu, Doroteo? Am auzit că te-ai purtat cu mult curaj...

— Am făcut și eu cîte ceva cu ajutorul prietenilor...

Și Doroteo îi arătă pe doi dintre oamenii lui El Fiero care se stabiliseră în comunitate. Între timp, Chabela începuse să plîngă și își ștergea lacrimile cu șalul.

— Așa am auzit și eu, încuviință Benito cu un aer satisfăcut. Va să zică ăsta e faimosul Valencio ?

Valencio se uita atent la omul acela îmbrăcat ca un *caporal* și care, totuși, părea cumsecade. Benito îl examină din cap pînă-n picioare și-i plăcu înfățișarea lui naivă și totodată mîndră. Pe urmă vorbi Eulalia, bineînțeles mai mult decît se cuvenea, plîngîndu-se de moartea lui Abram și de absența, după cît se părea, definitivă, a lui Augusto. Cel mai rău era că Marguicha rămăsese fără bărbat. „Peste tot am avut parte numai de necazuri." Marguicha nu spuse nimic, se uită numai la Benito cu ochii ei mari și îndurerați.

— Mi-a părut tare rău. Îl iubeam pe unul ca frate, pe celălalt ca nepot, rosti încet Benito. Abram, care era mai mare decît mine, m-a învățat să îmblînzesc caii. Și-acum îmi mai aduc aminte. Cînd am plecat, Augusto mai avea puțin ca să devină un bun călăreț. L-am adus pe Voluntario ca să îmbunătățesc rasa cailor noștri și să le fac o plăcere iubitorilor de cai... Îmi pare foarte rău că nu i-am mai găsit.

Dar cînd îi cerură să le povestească ceva despre viața lui, Benito se abținu :

— Mai avem timp... Ar fi prea multe de povestit... Am trecut și eu munții ăștia, spre sudul Cordilierilor, și m-am tot dus pînă la Junín. De acolo am trecut la Lima, de la Lima la Callao și de acolo la Trujillo, unde am intrat în armată. Cu unitatea mea am intrat la Cajamarca — am grad de sergent-major — și iată-mă aici... Am gustat și eu din amărăciunea necazurilor. E o tărășenie tare lungă...

Vorbiră apoi despre treburile comunității ; unii oaspeți plecau, alții veneau. Cînd rămaseră mai puțini, îi pofti să vină cu el la grajdul vacilor și se duseră acolo. Inocencio era tot văcar, căci fără îndoială pentru asta părea el făcut. Se bucură mult cînd îl văzu pe Benito și-i spuse că-i simțise lipsa în zilele cînd au fost jefuiți. Se bucură și mai mult cînd noul-venit apucă un laso și-i demonstră că-l mînuia tot atît de bine ca pe vremuri. Dar satisfacția lui Inocencio atinse culmea în momentul în care Benito îl întrebă de numele fiecărei vaci. Se grăbi să-l informeze că pe una o chema „Papura", fiindcă-i plăcea mult să mănînce papură ; pe cealaltă „Răbduria", fiindcă răbda orice ; pe alta „Tuquita", fiindcă așa cum păsările *tucos* își petrec noaptea cîntînd, ea și-o petrecea mugind ; pe cea de dincolo „Sîngerina", din pricina culorii ei

sîngerii. Benito Castro lăudă numele și porni spre pampa, însoțit de fiul mai mare al Juanachei, un băiețandru de cincisprezece ani, pe care-l chema, ca pe bunicul său, Rosendo. Pe pampa se aflau caii și Voluntario începea să lege prietenii. Mai departe se întîlniră cu turma de oi și cu copiii care o mînau. Benito dărui unuia din ei un mic fluier de metal pe care-l avea de multă vreme și puștiul suflă în el, roșindu-se de plăcere și de emoție, apoi îi spuse că sună mai frumos decît un *guicho*, un fluier mare. Se duse cu tînărul Rosendo pînă la ruine și străbătu toată pampa, ajungînd la lac. Soarele era foarte sus. Benito scoase un ceasornic mare din buzunarul din față al pantalonului și hotărî că e timpul să meargă la masă. De prin casele lor, oamenii se uitau la el și băiatul se simțea și el cineva, datorită faptului că mergea alături de un om atît de important.

În vreme ce mînca lîngă foc împreună cu Sebastian Poma, Rosendo, frații lui mai mici și Juanacha, care-l servea în tiugile cele mai mari — veni tînăra Cashe împreună cu mama ei. Aducea o scrisoare. Mama le spuse că de cîțiva ani fata se ducea mereu la oraș, ca să întrebe la poștă. Aștepta scrisoare de la bărbatul ei, Adrián Santos. În sfîrșit, primise una. Nu se încumetase s-o deschidă singură, ci o adusese la comunitate. Tatăl tăiase plicul cu mare grijă, folosindu-se de vîrful cuțitului, și scoase o carte poștală ilustrată, învelită într-o hîrtie. După părerea lui, era limpede că poza n-avea alt rost decît să bucure privirea, iar hîrtia nu era o scrisoare, ci o bucățică de ziar cu care învelise ilustrata, ca să nu se strice, căci scrisorile se scriu de mînă. De aceeași părere fuseseră și alții din comunitate. Nu mai trecuse nimeni pe la oraș ca să se poată duce cu importantul document la Correa Zavala, iar preotul nu dădea pe la Yanañahui decît la zile mari, așa că veniseră la Benito cu rugămintea să le lămurească. Mama expuse lucrurile cu mult dichis și în cele din urmă prezentă plicul :

— Le-am pus toate chiar așa cum au fost...

Benito scoase conținutul, se uită la cartea poștală pe amîndouă fețele și pe urmă despături hîrtia.

— Asta e o scrisoare scrisă la mașină, fiindcă există niște mașini mici de scris...

Cashe zîmbi, blajină. Benito, cu glas liniștit și plăcut, citi :

„Trujillo, 27 august, 1925. Dragă Casimira Luma, scrisoarea de față mi-o scrie don Julio, care e funcționar la canalizare. Ca să știi ce e canalizarea, îți spun că sînt niște șanțuri în care se vîră burlane mari și prin burlanele astea trebuie să treacă apa murdară din oraș. Orașul în care mă aflu e mare și eu n-am văzut niciodată vreun oraș atît de mare. Eu lucrez la săpături, tăind șanțuri cu mulți alții și cîștig un *sol* optzeci pe zi. Munca e grea, dar, ce mai una, alta, poți cîștiga ceva. Don Julio ar vrea să scrie în felul lui, cu vorbele lui de *señor*, și eu îi spun să pună cum spun eu, ca să mă poți înțelege. O *señora* pe care o cheamă Nicolasa ne dă de mîncare ceva mai ieftin, fasole, de care se mănîncă multă pe aici, orez și o bucățică de carne. Eu am strîns cu totul patruzeci de *soles* și aș avea mai mulți dacă prietenul meu Pablo nu-mi zicea : Hai la cinema. Ne-am dus și eu am plătit treizeci de *centavos*, și el la fel, ca să stăm pe niște trepte mai sus. Pe o perdea de pînză albă au început să se vadă chipuri și asta se cheamă film. Treceau și treceau și uneori se luau la bătaie și alții alergau pe cai, trăgînd focuri. Ce mai călăreți ! Dar nici unul nu călărea așa nebunește și pe jumătate gol ca Valencio. Mi-a plăcut filmul ăla, dar, zic eu : Dar Cashe ? Trebuie să mă întorc cu bănișori pînă nu-i prăpădesc pe toți și n-o să mai avem nici ce mînca. Așa se face că nu mă mai duc să văd filme, cu toate că Pablo zice că sînt altele, diferite. Aici, lucrul o să se termine peste cincisprezece zile și o să mă duc la plantațiile de trestie-de-zahăr, ca să cîștig ceva mai mult și să mă întorc acasă. Zilele trecute mi-a plăcut de o oglinjoară cu ramă, care părea de argint, și am cumpărat-o cu un *sol* și am zis : O păstrez să i-o duc în dar. Eu am lăsat lasoul meu de piele cu cerc bun, agățat de un piron, în ungher. Ar fi bine ca tatăl tău sau cine o vrea, să-l desfășoare și să-l ungă, fiindcă dacă stă neuns se scorojește și se strică. Vreau să-l păstrez, fiindcă lasoul ăsta mi l-a dat bătrînul Rosendo cînd m-a lăsat să mă duc prima oară la *rodeo*, pe islazul de la Norpa. Mi-am lăsat și toba și-mi zic eu : Ce-o fi făcînd acolo, tăcută ? Mai bine s-o dai unuia care știe să bată și cu tam-tamul ei să-ți aduci aminte de mine. Și nu mai știu ce să-ți spun altceva, doar că ziua sînt cu gîndul la lucru și nu-mi amintesc de tine ; dar, de cum ies, pe dată îmi amintesc. Atunci mă gîn-

desc cum scoteam șaua de pe cal și cum miroseau păturile tare a sudoare și cum treceau behăind oile spre țarc și lacul Yanañahui se îmbrăca în marama serii. Noaptea mă simt foarte singur și tînjesc de dorul tău, dar îmi tot zic : O să mă întorc ; omul trebuie să aibă răbdare. Și atunci mă gîndesc să muncesc din răsputeri. Acuma știi, așadar, că mă duc la o plantație de trestie-de-zahăr. O să încep cu tăiatul, dar se zice că poți ajunge chiar cărăuș ori ajutor în fabrică și să cîștigi doi *soles* pe zi... Nu plînge, Cashita, o să mă întorc. Urări de bine la toți și îți scrie bărbatul tău care te iubește și te dorește, Adrián Santos."

Benito zise :

— De cînd a scris-o, a trecut mai mult de un an. Cine știe dacă o fi întîrziat el s-o pună la poștă, ori chiar la poștă au ținut-o...

— Sigur că o să se întoarcă, spuse Cashe, dîndu-și curaj, dar, în ciuda îndemnurilor, tot lăcrimă puțin.

— Da, rosti Benito, nevrînd s-o întristeze. Și cum aflați ceva de la el, spuneți-i să se întoarcă. Văd că aici nu dă nici o adresă ca să-i poți răspunde. Nimeni n-o să ne ia comunitatea noastră și, în orice caz, trebuie să muncim pînă la ultima...

Cele două femei îi mulțumiră din tot sufletul și mama plecă spunînd că e o adevărată mîngîiere să ai un știutor de carte în comunitate.

A doua zi, Benito Castro îi spuse alcaldelui că vrea să se ducă la oraș pentru a sta de vorbă cu avocatul Correa Zavala. Putea să meargă și de capul lui, dar ținu să-l înștiințeze și pe alcalde, ca să nu-l creadă lipsit de măsură. Yacu aprobă.

„Uite că totuși am avut noroc", își zise Benito cînd ieși din biroul avocatului. Acum nu mai avea nevoie să coboare iar în vale, căci un drum ducea pe versantele lui El Alto pînă sus, pentru a se prăvăli apoi pe podiș. Ajunse acolo cînd se întuneca. Galopul voios al lui Voluntario atrase atenția și locuitorii satului văzură calul alb parcă plutind ca un nor.

— A cîștigat comunitatea ! A cîștigat comunitatea ! striga călărețul trecînd prin fața caselor.

Opri brusc în fața casei lui Clemente Yacu și intră să-i spună ce se întîmplase. Voluntario gîfîia, răspîndind un abur

fierbinte. În cîteva minute oamenii se adunară buluc în fața ușii, astfel că alcaldele îl sfătui :

— Ieși și spune-le care e situația...

Cînd apăru în prag, Benito Castro fu întîmpinat cu o explozie de bucurie și admirație. După ce-și scoase pălăria, îi lămuri cu glas tare :

— Am să vă dau o veste bună și despre comunitatea noastră. Curtea Supremă s-a pronunțat recunoscînd dreptul comunității de a folosi pămînturile pe care le ocupă. Avocatul Correa Zavala e însă încredințat că don Álvaro va face recurs la Curtea Supremă, dar o să cîștigăm și acolo... Asta e tot. Acuma putem să cultivăm pămîntul liniștiți, e o adevărată binecuvîntare...

Toți primiră vestea cu comentarii entuziaste și unii chiar strigară : „Trăiască Benito Castro !" În noaptea aceea coca a fost foarte dulce si focurile și-au prelungit pîlpîirea luminînd cu flăcări mari pe oamenii strînși la taifas.

Înainte de revărsatul zorilor, Benito Castro și Porfirio Medrano plecară la vînătoare. Cînd ajunseră pe la mijlocul pampei, în drum spre culmile lui El Alto, deodată auziră cîntînd un *guicho*. Melodia prelungă și subțire, cu două inflexiuni, se răspîndea în văzduh o dată cu lumina. Porfirio, cu vechea lui *pivode*[1] mergea înainte, ca unul ce cunoștea mai bine locurile. Benito, cu mauserul la umăr, venea la cîțiva pași în urma lui. Ajunseră la urcuș tocmai cînd pietrele începeau să bată în alb.

— Ascultă, Benito, să nu crezi că te-am poftit numai ca să vînezi un cerb. Vreau să-ți vorbesc. Nu despre mine și nici despre nedreptățile ce mi se fac. Sînt alte lucruri mai importante. Acum cîțiva ani, eu mi-am dat seama că pampa se poate asana foarte bine cu ajutorul unor canale și totodată adîncind făgașul de scurgere al lacului cu cîteva încărcături de dinamită. În felul ăsta ne-am alege și cu o întindere bună de pămînt, acoperită acum de apa lacului. Dar ți-ai găsit ! Chauqui și alții au sărit cu vechea poveste a pocităniei ăleia de muieri care chipurile n-ar îngădui, și cu alte bazaconii. Ceilalți, în voia deprinderii, au lăsat să biruie amăgirea. Nu

[1] Un fel de flintă.

pun la îndoială buna-credință a celor care sînt convinși, dar prostia tot prostie rămîne. Tu, ce zici ?

— Tot așa, că e o nerozie...

— Bun ; gîndește-te ce ar însemna întinderea asta de pampa cultivată. Dar acum vin ploile și se preface într-o tihăraie în care nu mai intră decît vacile, să mănînce papura crescută prin locurile mai adînci.

— Altceva care-mi pare o prostie e povestea cu Chacho. Aici ar fi trebuit să se ridice casele, și nu pe povîrnișul ăla bătut de vînt.

— Așa zic și eu. Valencio își bate joc de ştima lacului și de Chacho, și a pățit oare ceva ? Eu nu pot face nimic, fiindcă mi-au scos vorba că vreau să duc comunitatea la pieire... Dar tu... Ca să-ți spun drept, eu și alţii vrem să te facem regidor. Într-una din zilele astea o să fie convocată adunarea. Ceilalţi or să primească, fiindcă le-ai plăcut cu felul tău de a fi și fiindcă tu cunoști lumea și știi carte... Primești ?

— Bine, răspunse Benito.

Soarele răsări poleind stîncile vîrfului El Alto. Roua le umezea gleznele și tivul *poncho*-urilor. Tăcură amîndoi și începură să iscodească vînatul. Tot înaintînd cu încetul, pierdură din ochi așezarea și se pomeniră înconjurați de stînci și piscuri. Lumina pătrundea tot mai intens prin rîpe. Porfirio se întinse la pămînt și însoțitorul lui făcu la fel. Departe, pe o muchie, se ivise capul unui cerb. Animalul mergea înainte și după el mai apăru unul și încă unul și apoi alții. Doisprezece cerbi mergeau în grup, fără a mai pune la socoteală puii care apăreau și dispăreau printre picioarele lor. Înalţi, cu greabănul întunecat, sprinteni, făceau parte din specia numită *pullohuacra*, ce se deosebea prin obiceiul de a merge în grup, după cerbul cel mai bătrîn, care-i călăuzea. Înaintau cu ochii în patru, dar cum vîntul sufla din altă parte, sălbăticiunile nu-i puteau adulmeca. Se opreau uneori pentru o îmbucătură de iarbă, și, cum lumina dimineții îi bătea din față, păreau că pasc firicele de soare. Puii împingeau cu capul în ugere. Se apropiau, iar cel din frunte avea un aer neliniștit, cu gîtul încordat, cu nările deschise spre vîntul depărtărilor. Benito duse pușca la ochi, dar Porfirio îi făcu semn să mai aștepte. Trase de la cinci sute de metri, doborînd călăuzul. Bubuitul se prelungi între munți și cerbii se împrăștiară alergînd nebunește, pentru ca să se adune apoi iar în jurul celui ucis.

Așa se întîmplă cu cerbii din această specie, cînd își pierd conducătorul. Benito continua să tragă și ecourile îi răspundeau ; mai căzură și alți cerbi și ceata se risipi, dar cei care fugeau se mai întorceau o dată, parcă încredințați că bătrînul cerb avea să se scoale. Cînd, în sfîrșit, cei rămași în viață se îndepărtară, înspăimîntați, dispărînd în goană printre stînci, opt rămaseră la pămînt. Un pui dădea tîrcoale maică-si și o luă la fugă văzînd că se apropiau oamenii. Dar singurătatea îl înspăimîntă și se întoarse iar la cerboaică. Porfirio îl prinse cu brîul. Se întoarseră în sat ducînd fiecare cîte un cerb pe umeri și trăgînd mica sălbăticiune îndărătnică. După ceilalți se duseră mai tîrziu cîțiva oameni. Nimeni, nicicînd, nu se alesese cu atîția dintr-o dată.

Fetele îi făceau lui Benito ochi dulci. El, cu ușurința de altfel caracteristică oamenilor de la țară, de a-și lua soție, o alese pe Marguicha. Se maturizase în singurătate, și căutătura sa chibzuită dădea un caracter aparte frumuseții ei, încă în floare. Marguicha își găsi în Benito bărbatul cu care să se împlinească, iar el se uni cu glia printr-o femeie a acelor meleaguri.

Benito îmblînzi un mînz ; încet-încet el află tot ce trebuia să știe despre comunitate. Inclusiv faptul că bunul cîine Candela, tînjind de dorul lui Rosendo, pornise în căutarea lui. În ultima vreme urlase mult noaptea și apoi chiar ziua, iar într-o dimineață dispăruse. Doi oameni care se întorceau de la oraș îl văzuseră alergînd pe podiș. De atunci n-au mai știut nimic de el. Atîta alergătură fără rost făcuse din el, pesemne, un cîine vagabond...

XXIII

NOI ÎNDATORIRI OBŞTEŞTI

DIN ZIUA cînd Benito Castro fusese ales regidor în locul răposatului Goyo Auca, întreaga comunitate trăia într-o stare de înfrigurată așteptare. Ce o să facă ? Omul prin ai cărui ochi trecuse păienjenișul de drumuri ale lumii simțea toată greutatea acestei răspunderi și chibzuia fiece lucru în amănunt. I-ar fi fost ușor să bată pasul pe loc, cu amînări de azi pe mîine, să se mulțumească și el cu trecutul și să prospere. Dar o asemenea soluție nu-l satisfăcea. Și-ar fi simțit întreaga viață păgubită și ar fi încheiat-o cu tristețe gîndindu-se la noaptea în care ar fi putut să aprindă flacăra înaltă a înfăptuirii. Trebuia să afle un nou fel de viață, care, fără a tăgădui adînca legătură a omului cu pămîntul, să-l ridice deasupra limitelor care îl îngrădiseră pînă atunci, pentru a-l îndruma spre forme mai ample de existență. La asta îl ducea mereu gîndul și era singur cu îndoielile lui. Nu mai era alături de el prietenul căruia să-i spună : „Lorenzo, mă doare neștiința mea“. În ultima vreme cît trăise lîngă el, Lorenzo vorbea despre *materialism istoric*... despre *teză*... *antiteză*... *sinteză*... Benito nu izbutea să priceapă. Era de acord că omul trebuie să fie liber, puternic și fericit. Asta înțelegea limpede. Dar ce să facă acum ? Lorenzo l-ar fi îndemnat grabnic la acțiune. El însuși vedea că era nevoie ; și cînd bătrînul Rosendo dorise o școală, desigur că intuise bine lumea în care ei n-aveau acces. Dar acum trebuia început din altă parte. Școala ar fi dat roade în zece sau douăzeci de ani și nu puteau aștepta atîta, cînd mizeria amenința să-i copleșească. Pe scurt, Benito Castro voia să năruie superstițiile și să ducă la îndeplinire tot ce plănuiseră cu Porfirio.

Coastele pietroase, cu puținul lor pămînt, abia le dădea de mîncare. Oamenii comunității își mai acopereau nevoile cu meșteșuguri mărunte, dar viața se scurgea monotonă și fără speranțe.

Puse problema în adunare. Clemente Yacu se opuse, pe motiv că membrii comunității țineau să respecte tradiția, iar Artidoro Orteíza declarase că era primejdios să sperie populația. Dar Ambrosio Luma, care, ca om practic, se bucura

de perspectiva însămînțării pampei, și Antonio Huilca, pe care Benito Castro îl impresionase cu îndrăzneala lui, fură de partea sa. La urmă, Benito le arătă că nu voia să compromită pe nici unul din ei și că își lua singur toată răspunderea. Dacă conducerea va fi criticată, avea să se declare el singur vinovat.

Intr-o dimineață senină, în făgașul prin care se revărsa lacul, începură să răsune lovituri de ciocan. Benito Castro, Porfirio Medrano, Rosendo Poma și Valencio adînceau săpăturile în albia stîncoasă. Abia dacă mai avea apă, căci vara era în toi și podișurile se gălbejeau de uscăciune. Uneltele erau ale lui Evaristo, iar dinamita o adusese Doroteo Quispe, care și-o procurase la un atac și o ținuse ascunsă într-un anumit loc.

Spre seară, o explozie care cutremură toți munții din jur le dădu de veste oamenilor că se întîmpla ceva neobișnuit și că ciocăniturile care răsunaseră toată ziua nu fuseseră fără rost. Țăndări de stînci zburau prin văzduh și cădeau chiar în lac. Rațele, speriate de bubuitură și de ploaia de pietre, zburau înspăimîntate, și se rotiră multă vreme în văzduh, înainte de a se hotărî să se întoarcă în păpuriș. Oamenii alergară la făgaș și găsiră pe cei patru cutezători privindu-și cu mulțumire opera. Peretele stîncos sărise în aer și apa se năpustise într-un puhoi năvalnic. Unii tăcură, înmărmuriți de admirație, alții cuprinși de spaimă. Cîțiva protestară :

— De ce-ați făcut asta ?

— O să aducă nenorocire.

Benito Castro strigă :

— Eu am făcut-o, eu sînt răspunzător. Aflați că pocitania aia neagră și păroasă, cu papură pe cap, nu s-a arătat toată ziua. N-are decît să iasă acum și să mă tragă la fund !... Eu sînt răspunzător...

Apa se scurgea de zor, dar nu se întîmplă nimic, nici o învolburare care să arate că o ființă ar putea răsări din adîncul ei. Temătorii erau uluiți de îndrăzneala lui Benito. Valencio, în schimb, rîdea fericit. „Păi, tot le mai era frică de o muiere ? Să-l ia pildă pe Benito !“ Vîntul flutura *poncho*-urile și mîna norii asfințitului. În viroaga prin care cobora apa cu salturi mari, creștea un vuiet înfundat și cavernos. Artemio Chauqui răcni cumplit și, scoțîndu-și cuțitul, se năpusti spre Benito Castro strigînd : „Corcitură afurisită ! Corcitură afurisită !“ Benito îl așteptă liniștit și prinzîndu-l de încheietură i-o răsuci pînă îi scăpă arma din mînă. Pe urmă

îi trase un pumn chiar în vintre, o lovitură iscusită, învățată și ea prin locuri străine, și Artemio se prăbuși la pămînt. Începea să se înnopteze. Principalul vinovat și adepții lui plecară spre sat, urmați de o gloată care discuta cu aprindere. Sebastian Poma spuse în timpul mesei :

— De bună seamă, Benito, te-ai încumetat la o treabă foarte serioasă. Dar era și timpul s-o facă cineva. Eu o să fiu alături de tine și mă bucur că Rosendo al meu ți-a dat o mînă de ajutor, cu toate că nu m-a întrebat... Ar trebui să-l cert...

Benito stătea tăcut și îngîndurat, dar zîmbi cînd voioasa Juanacha îi șopti la ureche :

— Îți spun ceva, dar însemnă-ți undeva cu creionul. Azi e prima zi cînd Sebastian al meu a vorbit ceva mai mult...

Întunericul devenea tot mai compact. Vuietul apei începu să scadă și pînă la urmă se contopi cu acela al vîntului. Cîinii lătrau. În colibele lor, fricoșii așteptau să audă un tînguit de femeie. Dar timpul trecea și nu se auzea nici un geamăt. Marguicha își îmbrățișă bărbatul cu emoție și nădejde.

— Lovitură după lovitură, îi spuse el. Mîine am să mă leg de Chacho, căci, dacă o fi să cad pentru ceva, mai bine să fie pentru amîndouă...

Pata neagră pe care o lăsaseră apele scurse pe noul făgaș, se vedea de departe. Benito și partizanii lui, care sporiseră peste noapte, se învîrtiră un timp pe-acolo, dar fără să ajungă la malul cel nou, căci trebuia așteptat ca mîlul să se zvînte. Cu toate astea, se putea vedea că era o mare întindere bună pentru culturi. Firește că o parte din păpurișul dinspre stînci avea să se usuce, dar asta n-avea importanță. Deodată Benito spuse către cei care-l înconjurau :

— Să sfîrșim o dată cu toate. Haidem să-l lichidăm pe Chacho.

— Haidem !

— Trăiască Benito Castro !

Ca să-i sperie pe îndărătnici, Benito și Porfirio își luară puștile. Artemio Chauqui se duse la Doroteo Quispe, care avea și el pușcă :

— Doroteo, nu te lăsa. Adună-ți oamenii. Ăștia au să ne aducă nenorocirile pe cap...

Doroteo își încreți gura proeminentă într-o strîmbătură de batjocură și zise :

— Ei asi ! Doar de ce-i Chacho acolo ? Să-i scuture !

Grupul lui Benito număra acum și pe bătrînul Pedro Mayta cu toți ai lui. Bătrînul zidar se plînsese nu o dată că pierdeau o piatră atît de bună și chiar în locul unde se putea ridica noua așezare. Alții se opriră pe lîngă ruine, din curiozitate, dar păreau și ei cîștigați. Pentru ca aceștia să răspîndească vestea, Benito se proțăpi lîngă zid și strigă tare :

— Ieși, Chacho, că nu mă tem de tine ! Haide, fă să mă umflu, dacă exiști cu adevărat...

Dînd un umăr zdravăn, doborî cîteva pietre. Pe urmă intrară pînă în inima ruinelor și începură să le dărîme. Noile case vor avea încăperi mai mari.

Silit de grupul de cîțiva membri ai comunității, în frunte cu Antonio Chauqui, Clemente Yacu convocă adunarea, ca să judece faptele lui Benito Castro. Afluența era mare, căci numai bătrînii și suferinzii nu luau parte. Clemente fu adus pe brațe pînă la bancheta lui, iar regidorii, ca de obicei, se așezară lîngă el. Benito purta tot costumul lui de străin, pălăria de fetru și cizmele. Sebastian îl sfătuise să pună o pălărie de paie și un *poncho* cu culori vii, dar el refuzase, spunînd că, deși îi plăceau și le purtase mereu, o asemenea schimbare bruscă ar putea fi socotită o abdicare. Avea să lupte pînă la capăt.

Clemente Yacu expuse pe scurt situația și deschise discuțiile. Toți credeau că dezbaterile n-aveau să ducă la mai multe alternative, date fiind violența acuzațiilor, caracterul neobișnuit al apărării — Benito își susținea îndreptățirea acțiunilor — și însemnătatea votului final.

Antonio Chauqui vorbi în numele celor nemulțumiți, care păreau numeroși, judecînd după strigătele de încuviințare care se întețeau din ce în ce. Era același indian aspru de totdeauna, potrivnic la orice înnoire, înapoiat și îndărătnic. Vorbi cu capul gol, cînd solemn, cînd mînios. Soarele după-amiezei lucea pe părul lui sîrmos și pe pielea asudată.

Aminti că obștea își refăcuse existența după munci grele și că, în sfîrșit, își cîștigase liniștea și belșugul, ca rod al strădaniei fiecăruia și a tuturor. Dar iată că pe neașteptate s-a ivit un om care niciodată n-a fost un bun membru al comu-

nităţii şi o dată cu venirea lui a început dezbinarea. Omul acela lipsise şaisprezece ani şi, după cum se vedea, se întorsese cu gînduri rele. Tradiţia cerea să se respecte un lac fermecat ca Yanañahui, iar el îi golise o parte din ape aruncînd stînca în aer. Chacho era un duh rău şi el se dusese să-i stîrnească mînia, nimicindu-i sălaşul. Ce urmărea cu astfel de fapte violente ? Numai răul comunităţii. Şi-apoi, era foarte suspect că sosise tocmai în momentele cînd comunitatea cîştigase procesul. Partizanii lui, nebunii ăştia, membrii ăştia răi ai comunităţii, printre care mai toţi erau străini, ziceau că vor progresa. Progres ! Indianul nu trebuie să se ia după alb în nici o privinţă, fiindcă albul, cu tot progresul lui, nu e fericit. Cerea, aşadar, în numele tuturor membrilor nemulţumiţi de purtarea lui, ca Benito Castro să fie expulzat din comunitate. Numai aşa s-ar evita cine ştie ce nenorociri mari şi conflicte grave...

— Aşa e ! strigară cîteva glasuri.

Cînd se sculă Benito Castro, se făcu o linişte deplină. Îşi scoase pălăria, rămînînd în soare cu părul îngrijit pieptănat, cu cărare într-o parte. Marguicha îl privea cu ochi îngrijoraţi, iar Chabela plîngea. Le zîmbi amîndurora cu optimism. Apoi, uitîndu-se sever la toată adunarea, vorbi. Glasul îi era liniştit, iar expresia energică...

Spuse că el nu se întorsese pentru a distruge. A spart stavila cu dinamită : de acum aveau să prospereze însămînţările pe cîmpia asanată. A dărîmat cîteva ziduri vechi : acum aveau să se ridice în locul lor case trainice şi frumoase. Lacul nu era fermecat : de ce nu se arătase oare momîia ? Chacho nu exista : de ce nu-l omorîse pe el ? Medicul regimentului spunea că umflarea se producea cînd te aşezai, încălzit de umblet, pe pietrele îngheţate ale podişurilor. Era vorba numai de o răceală şi nicidecum de vreun duh rău. Dacă ţinea la progres, o făcea fiind încredinţat că numai prin progres puteau indienii să propăşească şi să scape de robie. De ce scăpase don Álvaro Amenábar de farmecele Nashei Suro ? Numai pentru că nu se temea de ea. Asta înseamnă progres ! De-acum puteau să semene în jurul lacului şi pe acea întinsă pampa, acoperită cu pămînt mănos, adus de ape. Recolta avea să fie straşnică.

Şi, astfel, se vor putea gîndi iarăşi la o şcoală. Rosendo Maqui dorise şcoală fiindcă pricepuse că era nevoie de învăţătură, că progresul era necesar. Dacă va funcţiona o şcoală

la Yanañahui, pînă în zece, douăzeci de ani nimeni n-o să mai creadă în lacuri fermecate și în duhuri rele. Fiindcă nu erau superstițioși, proprietarii își cultivau pămînturile mai bine, răsturnînd brazda unde pofteau. Dar ei, indienii, nu pot aștepta zece, ori douăzeci de ani, ci trebuie să-și facă de pe acum un trai mai bun. Satul în ruină era apărat de vînt de crestele muntelui Rumi, care se întindeau pînă la piscurile lui El Alto. Acolo se putea ridica o așezare nouă și, firește, mai bună.

Benito încheie făcînd gesturi cu amîndouă mîinile :

— Eu îmi iubesc comunitatea și m-am întors tocmai pentru că o iubesc ; îmi iubesc pămîntul, îmi iubesc neamul și legile lui de muncă și cooperație. Dar țin să vă spun că popoarele au ajuns ceea ce sînt, datorită credinței lor. Străbunicul tău, Artemio Chauqui, spunea că vechii locuitori ai așezării se trăgeau din condori. E ceva frumos și care-ți dă un simțămînt de mîndrie. Dar azi nimeni nu se mai crede coborîtor din condori ; însă tot mai sînt unii care cred într-un lac fermecat cu momîia lui păroasă și negricioasă, și într-un pitic caraghios, cu mutră de cartof sfrijit... Drept e să ne umilim așa ? Astea nu există și numai frica ne împiedică să muncim pămîntul comunității așa cum se cuvine. Așezarea noastră se va ridica acolo, trainică și cu locuințe încăpătoare. Pampa va fi plină de semănături frumoase. Vă cer să votați așa cum vă îndeamnă inima voastră de vrednici membri ai comunității. Puteți să mă alungați ; dar ceea ce am spus nu rămîne mai puțin adevărat. Mai curînd sau mai tîrziu, adevărul va ieși la suprafață. Comunitatea asta va fi tare atunci cînd membrii ei vor fi tari și nu se vor mai teme de lucruri pe care le-a născocit frica...

Benito Castro se așeză și privi pe rînd la toți adversarii lui, adunați în jurul lui Artemio Chauqui. Apoi aruncă o privire scurtă spre partea unde se aflau partizanii lui, împreună cu Porfirio Medrano. Se uită pe urmă în liniște la restul adunării, care era, la urma urmelor, cea care avea să-i hotărască soarta. Nimeni nu îndrăznea să ia cuvîntul, dar, spre surprinderea tuturor, cel care ceru îngăduința s-o facă fu umilul Inocencio.

— Eu, zise el pe îndelete, îi dau dreptate lui Benito. De ce să credem în lucruri dăunătoare ? Eu cred în vițelușul meu de piatră pe care-l țin îngropat ca să-mi apere vacile. Dar cum

să ne facă două lighioane scîrboase să dăm înapoi de la ceea ce e bun pentru comunitate...

Intervenția lui Inocencio aduse în atmosferă o notă de bună dispoziție și una de spirit practic, care ușură hotărîrea. Cînd Clemente Yacu ceru să se treacă la votare, o mare majoritate se pronunță pentru Benito Castro.

Într-adevăr, după doi ani de muncă stăruitoare, sătucul se ridică acolo, durabil și cu acareturile de trebuință, iar pampa era plină de semănături frumoase.

În primul an s-au ocupat doar de semănături, iar într-al doilea au semănat și au construit. Cultura de cartofi își întindea lăicerul de un verde închis pînă la marginile lacului; *quinua* viorie ajungea pînă în preajma caselor; orzul luminos creștea spre poalele culmilor lui El Alto. Mai rămînea o bucată mare de pășune înspre partea care dădea spre Rumi și, pe lîngă asta, vitele mai aveau la dispoziție și toate coastele. Începeau să se ridice îngrădiri de piatră care să ocrotească imașurile.

Casele satului erau bine rînduite în jurul unei mici piețe. Mai erau multe de făcut, dar energiile sporiseră. Zidarul Pedro Mayta, chiar dacă nu se mai cocoța pe ziduri, conducea de la picioarele lor construirea școlii.

Într-o zi, Clemente îi spuse lui Benito :

— Nu mai pot s-o duc cu reumatismul meu. O să mă retrag din funcția asta.

Așa și făcu, iar Benito fu ales alcalde.

O nouă viață răsărea, aidoma semănăturilor, din pămîntul mănos.

XXIV

ÎNCOTRO? ÎNCOTRO?

CUȚITELE ȘI RANGILE scăpărau în soare, treizeci de puști bubuiră năpraznic, iar Artemio Chauqui ridicase în văzduh o secure de parcă ar fi arborat un stindard de oțel. „Nu prăpădiți muniția!“ se auziră cîteva glasuri. Membrii comunității umpleau piața într-o zi din cele mai minunate. Soarele strălucea vesel, un vînt domol unduia fînețele de pe El Alto, iar pe cîmpul dobîndit de om, animalele pășteau prin miriști. Niște vaci intrate în sat priveau cu ochi mari și mirați.

Chipurile erau brăzdate de trei nesfîrșite zile de jale; oamenii se uitau unii la alții cu priviri hotărîte și aspre. *Poncho*-urile și fustele luminau seninătatea țarinilor cu coloritul lor, dar fețele oacheșe aveau aspectul dramatic al piscurilor pe care nu le biruie nici trăsnetul și de care vîntul se sfîrtecă, urlînd. Nu toți erau de-ai comunității. De o parte se aflau șase *caporali* călări, înarmați cu puști, pe care îi trimisese Flornecio Córdova. Aduseseră douăzeci de puști și, afară de asta, aveau să le dea și ei tot concursul. Puștile fuseseră împărțite de Benito Castro și, împreună cu cele scoase de Doroteo Quispe de sub acoperișul locuinței lui, însumaseră numărul celor treizeci al căror glas vorbise cu atîta frenezie. Artemio Chauqui era transfigurat; își învîrtea securea în văzduh zicînd: „Îndianul e un Cristos răstignit pe o cruce de abuzuri! Ah, cruce blestemată! Ah, cruce care nu te mai saturi să tot întinzi brațele!“ Doroteo Quispe, cu pălăria pe ceafă, cu tăietura lungă care-i brăzda fruntea, părea să-și afirme hotărîrea de luptă. Vechii lui tovarăși de codru, statorniciți în comunitate, aveau o atitudine dîrză, dar lipsită de semeție. „La ce bun atîta zarvă? Hai o dată să ne batem“, zicea Valencio, rotindu-și ochii lui mici și tăioși. Oamenii comunității stăteau în picioare, uniți, hotărîți, ca un mănunchi de oțel și culori, pe fondul cenușiu al caselor de piatră. Cel mai tînăr dintre toți cîți aveau pușcă era Fidel Vásquez, căruia, din dragoste, oamenii îi ziceau „El Fierito“. Era un flăcău oacheș, cu piele întinsă și ochi frumoși. Mai curînd trist, Fidel vorbea și zîmbea puțin. Niciodată nu spusese nimic despre

tatăl lui și nici măcar Casiana nu-i cunoștea gîndurile. Lîngă el stătea prietenul său, tînărul Indalecio, care ținea o suliță făcută dintr-o prăjină, în vîrful căreia lucea un cuțit mare, bine fixat. O prefera, căci așa e omul : tot mînuind o armă, se învață cu ea și n-ar schimba-o cu alta, oricare ar fi ea. Unul din copilașii Paulei alergă la tată-său și, apucîndu-l de pantalon, începu să-i spună : „Tata, bum ! cerbul ! Tata, bum, cerbul !" Doroteo se uită la el și, văzînd că pune mîna pe cocoșul puștii, îi răspunse : „Da, cerbul", și-i făcu semn Paulei să-l ia de acolo. Atenția tuturor fu atrasă de trei oameni din Muncha care veniră înarmați cu carabine. Cum nici alcaldele, nici regidorii nu se vedeau, începură să stea de vorbă cu Porfirio. Erau trei metiși cu haine de dril și cu pălării albe, rotunde. Purtau *poncho*-urile răsucite pe umăr, sub carabinele pe care le țineau de țeavă. Îi înconjurară un cerc de curioși. Cîțiva oameni înșeuau caii, dar Voluntario era ținut deoparte. căci nu trebuia să fie expus, ci păstrat pentru prăsilă. O parte din cai erau ai comunității, alta de la Umay. O rumoare surdă creștea uneori și apoi se stingea pînă la hotarele tăcerii. Glasul mulțimii vuia cînd înfundat, cînd tare, întocmai ca glasul vîntului. Deodată, cineva anunță : „Uite-l pe Benito !" Benito Castro ieșea din casă urmat de regidori. Cel mai nou regidor era unul din băieții lui Pedro Mayta, numit Encarnación. Alcaldele și însoțitorii lui încălecară. Toți aveau puști, iar Benito purta cartușiere pe piept. Mai încălecară Doroteo Quispe, Porfirio Medrano și încă zece. Caii se mișcau nervoși, întărîtați de forfota mulțimii. Benito ceru atenție cu un semn din mînă și, întinzînd de frîu, ca să țină calul liniștit, spuse :

— Membri ai comunității : așa cum a hotărît adunarea, a venit ceasul să ne apărăm. Știm că la Umay se concentrează *caporalii* și gărzile civile. Vor veni la noapte sau, cel mai tîrziu, mîine dimineață... Tot ce vreau să vă cer în aceste clipe e un mare efort. Legea ne-a fost potrivnică și cu un verdict vor să ne azvîrle în robie și chiar în moarte. Álvaro Amenábar, latifundiarul vecin, a vrut întîi să ne ducă la mina lui. Dar neizbutind, i-a silit pe alde Mercados să-i vîndă *hacienda* lor, de unde și-a luat oameni pe care i-a trimis să putrezească în galerii. Acum, mai rîvnește la cîteva mii de *soles* în plus și vrea să semene coca pe văile rîului Ocros. Iar pentru asta are nevoie de noi. Ca să ne pună să muncim din zori și pînă-n noapte, chiar de-o fi să ne secere frigurile. El nu

vrea pămînt. Vrea sclavi. Ce-a făcut cu pămîntul pe care ni l-a luat ? Stă acolo-n paragină, plin de bălării și hățișuri, fără să mai știe de mîna plină de dragoste a semănătorului. Casele se năruie și locuința scumpului nostru bătrîn Rosendo e cocină de porci. N-are nevoie nici de pămîntul de la Yanañahui. Vrea să-i prigonească pe cei din comunitate pînă or crăpa. Cînd legea dă pămînturi, nu se gîndește la ce-i așteaptă pe oamenii care se află pe ele. Legea nu te apără ca om. Cei care guvernează se vor fi justificînd, poate, zicînd : „Să plece în altă parte, lumea e largă". Sigur, e largă. Dar eu, dragii mei, cunosc lumea largă în care noi, cei săraci, trebuie să trăim. Și vă spun cît se poate de cinstit că, pentru noi, săracii, lumea e largă, dar vrăjmașă. O știți și voi. Ați văzut-o cu ochii voștri pretutindeni pe unde-ați umblat. Unii își fac vise și cred că ceea ce n-au văzut e mai bun. Și pleacă departe, să-și găsească un rost. Cine s-a mai întors ? Meșterul Pedro Mayta, pentru că a putut să se întoarcă mai curînd. Ceilalți nu s-au mai întors și nu vă mint cînd vă spun că putem să-i plîngem; sînt ori morți, ori sclavi. E dureros adevărul ăsta, dar trebuie să-l strig în gura mare, pentru ca toți să-și întărească voința ce sălășluiește în inima lor, s-o facă de oțel. În lumea asta necuprinsă, ne tot schimbăm locul, pribegim în toate părțile, ca să ne cîștigăm traiul. Dar lumea ne e vrăjmașă și nu ne dă nimic, nimic, nici măcar un salariu bun, și omul moare cu fruntea lipită de un pămînt amar de-atîtea lacrimi. Să ne apărăm pămîntul nostru, locșorul nostru în lume, căci apărîndu-l, ne apărăm libertatea și viața. Soarta săracilor e una și aceeași și vom cere tuturor săracilor să ne urmeze. Numai așa vom cîștiga... Mulți, foarte mulți, de ani, de secole, s-au răzvrătit și au pierdut. Nimeni să nu se teamă gîndindu-se la înfrîngere, căci e mai rău să fii sclav fără să fi luptat. Cei de la guvern vor începe, poate, să înțeleagă că poporul nu mai poate îndura nedreptatea. Cînd îngăduie pieirea comunității indigene, se justifică zicînd că trebuie să trezească în indian spiritul de proprietate și încep prin a-i smulge proprietatea pe care o are. Să ne apărăm viața, oameni ai comunității. Să ne apărăm pămîntul !

Poporul urlă ca o vijelie cumplită și în larma glasurilor se putea auzi limpede numai : „Pămîntul !" „Să ne apărăm !" *Caporalii* își croiră drum pînă la Benito Castro, iar cel care părea șeful lor, vorbi :

— Uite ce e: noi ne întoarcem la *hacienda* chiar acum. Don Florencio ne-a poruncit să luptăm împotriva lui don Amenábar și nu să facem răscoală. Dați-ne îndărăt cele douăzeci de puști pe care vi le-am predat...

Benito, fără să răspundă, apucă pușca pe care o ținea *caporalul,* smulgîndu-i-o cu o smucitură. Asupra celorlalți se năpustiră oamenii comunității — femei, bărbați — care se aflau în picioare lîngă el. Se auzi o împușcătură și o femeie scoase un țipăt, dar *caporalii* se și pomeniră la pămînt, unde, după o scurtă încăierare, fură înfrînți și dezarmați. Toată suflarea își dădu seama că avea în Benito o căpetenie cu minte ageră și îl aclama. Femeia fusese rănită la un braț și ai ei o duseră sîngerînd acasă. Benito dădu imediat în primire puștile și caii oamenilor care puseseră mai curînd mîna pe *caporali* și pe urmă porunci:

— Pe vînduții ăștia închideți-i, ca să nu le umble gura...

Cei șase privilegiați ai comunității încălecară, mînuind puștile cu mîndrie. Soarele începea să coboare și Rumi își îndrepta spre el sulița lui de piatră. O *coriquinga* fluieră în depărtare. Benito zise:

— Oameni ai comunității, urmați-vă căpeteniile care v-au fost desemnate...

Călări și pe jos, oamenii porniră spre culmile stîncoase de pe El Alto și spre crestele muntelui Rumi. Fiecare grup avea un obiectiv. Femeile dădură cîte o traistă cu de-ale gurii bărbaților, care plecau fără să spună nimic, apoi, în picioare la marginea satului, îi urmăriră din priviri pînă cînd *poncho*-urile, fluturînd ca niște steaguri, dispărură după stîncile înalte. Benito Castro rămase în mijlocul pieței cu Doroteo Quispe și încă opt oameni, toți călări, pe care-i alesese cu grijă. Cei trei oameni din Muncha se apropiară să primească ordine și Benito îi trimise cu Ambrosio Luma.

Poate e necesar să arătăm că, judecînd procesul în recurs, Curtea Supremă pronunțase sentința împotriva comunității. Aflînd rezultatul, adunarea hotărîse îndată să reziste. Conducătorii, în frunte cu Benito Castro, îi ajutaseră, ce-i drept, pe oameni să poată lua această hotărîre. Cum nu prea aveau cai, s-au dus să prindă cîțiva din pășunea de la Norpa. Pe drum, în timp ce se întorceau mînînd un grup, Ramon Briceño le ieșise în cale și avusese loc un schimb de focuri. Briceño fugise

pînă la urmă, iar apoi aflaseră de concentrarea de oameni de la Umay. Se așteptau la un atac dintr-o clipă într-alta. Frații Córdova îi oferiseră îndată lui Benito sprijinul lor, în dorința de a-i crea neplăceri lui Amenábar. Cînd Benito îi solicitase, fuseseră de acord, fără a bănui caracterul pe care voia să-l dea mișcării lor. Cei șase *caporali* închiși în cea mai solidă din casele de piatră, erau cei dintîi care comentau acest lucru.

În noaptea aceasta focurile nu mai străluceau. Benito dăduse poruncă să se gătească devreme și să se evite orice lumină. Ar putea trage de departe asupra satului ori măcar să se orienteze. El, cu oamenii lui și cu cei doi păzitori ai *caporalilor*, erau singurii valizi rămași în sat. Se așezară, afară de cei doi păzitori, la ușa casei lui Clemente Yacu, vecină cu a lui Benito. Bolnavul asculta discuția și uneori intervenea.

— Dacă vor ajunge aici, eu am pățit-o. Cum să fug cu reumatismul ăsta care nu mă lasă nici să merg ? De ce să-mi mai dau osteneala ? Mai bine o să aștept aici în patul meu și n-au decît să mă omoare...

— Nu, Clemente, ce-ți trece prin cap ! Or să aibă de furcă, o vreme, cu noi și dacă izbucnește o răscoală în lege... Gîndește-te ce s-a întîmplat cu Benel. A rezistat cinci ani...

— Vezi că el avea bani...

— Nu despre asta e vorba ; a știut să-și sporească forțele. Eu eram acolo și am văzut cum îl ajuta poporul. Acum, că-mi aduc aminte, am să vă dau un sfat. Am mai făcut-o de cîte ori am putut, dar e bine să repeți ceea ce e de folos. În regimentul meu era un sergent, Palomino, cătană bătrînă, care văzuse multe ; fusese în sud, unde-i curățase pe indienii răsculați la Huancané. Povestea multe drăcii, blestematul. Știa la vicleșuguri cîte vrei. Indienii se ascundeau în munți, printre stînci, și era greu să-i scoți de acolo. Soldații înaintau puțin și se prefăceau că li s-a stricat mitraliera, ori că nu mai aveau muniții. Răsculații, cînd îi auzeau strigînd „Gata cu gloanțele“ ori „S-a stricat mitraliera“, crezînd că prind o ocazie bună, se repezeau cu cuțitele în mînă sau trăgînd cu praștia. Soldații se făceau că fug pînă-i prindeau la cîmp deschis. Atunci întorceau mitraliera ori puștile și urmăritorii cădeau ca muștele. Nu trebuie să ne lăsăm înșelați de asemenea păcăleli...

Marguicha veni să le aducă coca și Benito își mîngîie copilașul de un an pe care femeia îl ținea în brațe.

Pe culmea muntelui Rumi, aproape de locul unde Rosendo adusese prinosuri și întrebase duhul muntelui, era un mic grup care sta, tot așa, de vorbă, învăluit în beznă. Pe cer tremurau, ici-colo, cîteva stele și vîrful muntelui Rumi era una cu întunericul. Căpetenia grupului era Cayo Sulla, un indian cu vedere foarte bună.

— Oricît m-aș strădui, nu văd nimic. Dar voi ? zise Cayo.

— Chiar nimic, pe bezna asta.

— Doar n-or fi proști să ia lanterne cu ei...

Priveau către podișul pe unde urca drumul de la Umay. Vîntul sufla tare și le pătrundea prin *poncho*-uri.

— E cam friguleț...

— E, nimic de zis. Dă-mi puțină coca...

La poalele muntelui Rumi, în partea stîncoasă, de unde se desfăcea drumul care cobora în sat, se afla Eloy Condorumi, în fruntea a douăzeci de indieni. Îi așezase în lanț de-a lungul stîncilor, cu ochii la potecă. Nici unul nu izbutea să vadă nimic, decît conturul steiurilor mai apropiate. Dar toți stăteau cu urechile ațintite și, ca să nu le scape nici un zgomot, nici măcar nu vorbeau. Își mestecau în tăcere coca, iar Condorumi, liniștit și concentrat, își sprijinea trupul voinic de un stei mare de piatră.

Pe drumul care ocolea poalele lui El Alto, într-un loc unde stîncile te sileau să treci pe marginea unei prăpăstii, era postat Artidoro Oteíza cu încă zece. Din vîrful unei surpături de stînci, dominau ușor tot drumul.

— Pe aici trebuie să treacă unul cîte unul...

— Dacă sînt mulți, rostogolim bolovani peste ei...

Sus, între culmile lui El Alto, blocînd o trecătoare largă, plină de cărări, se aflau Ambrosio Luma, Porfirio Medrano, Valencio și încă douăzeci. Unul cîte unul, doi cîte doi, s-au risipit prin strungă și chiar mai departe, prin rîpe. Lîngă fiecare om din Muncha fusese așezat unul din comunitate. Era frig cumplit și toți mestecau coca și beau *cañazo.* Cum nu aveau prea mult *cañazo,* un om trecea din post în post dîndu-le să bea chiar din sticlă.

— Ceva nou ? îl întrebau oamenii, zgribuliți de frig.

— Se pare că nu. Valencio e cel mai în față...

— Are auz bun...

Se ghemuiau în beznă sub *poncho*-uri, strîngînd pușca în brațe. Cei din Muncha veniseră să lupte împotriva lui Ame-

nábar fiindcă, așa cum povesteau ei, Amenábar le-a luat vacile la numărătoare, ducîndu-le la altă *hacienda,* spunînd că-s ale lui.

La ușa lui Clemente Yacu discuțiile se potoliră curînd. Deodată se auzi foșnetul unor sandale și o mogîldeață răsări din beznă, la zece pași. Era un trimis al lui Cayo Sulla.

— Noapte bună. Cayo mă trimite să spun că nu se vede nimic. E tare întuneric.

— Bine ; du-i sticla asta de *cañazo*. Dar, dacă observă ceva, să aprindă repede un foc și să trimită să anunțe...

— Bine, îi spun.

Benito intră în odaie, aprinse un chibrit și se întoarse spunînd :

— E ora trei...

Noaptea era tot neagră și tăcută. Oamenii, cuvintele lor dispăreau în imensitatea de întuneric, pe care cîteva stele aproape pierdute o făceau să pară și mai nesfîrșită.

Pe un drum neumblat al podișului, zece oameni din comunitate mergeau în șir către Umay. Nu li se auzea decît foșnetul surd al sandalelor. Se duceau să spună colonilor indieni să se răscoale, că a venit sorocul revoluției. În același timp, pe drumul umblat al podișului venea o coloană numeroasă de ostași călări. Cînd ajunseră la locul unde se despart drumurile, locotenentul Cepeda se întoarse spre Carpio, șeful *caporalilor*, și. după ce se uită la ceasul lui cu cadran luminos, spuse :

— E ora trei. Dumneata ia-o cu oamenii dumitale spre satul din vale și suiți pe cărarea de pe coasta lui Rumi. Noi o luăm prin trecătoarea de la El Alto, fiindcă don Alvaro mi-a dat o călăuză bună. La șase dimineața, cel mai tîrziu, trebuie să ajungem pe podiș, ca să năvălim în goana cailor asupra așezării.

— Așa e, don Alvaro a spus că trebuie să-i luăm prin surprindere...

— Deci, așa. Nu cred că ne ațin calea. Se așteaptă poate să-i atacăm ziua-n amiaza mare sau, în orice caz, vor fi păzind drumul care merge pe la poalele lui El Alto... Atunci, noroc...

— Noroc...

Călăreții se despărțiră în două cete, iar tropotul cailor sparse tăcerea nemărginită și neagră din întinderile înalte, în care glasul vîntului, atît de stăruitor, nu mai era luat în seamă.

E tocmai ceea ce făcea Valencio în postul lui înaintat de observator. Urechea lui nu auzea decît șuieratul vîntului printre stînci și căuta să-l înlăture, ca să distingă alte semne. În sfîrșit, auzi ceva și îndată alergă spre locul unde se afla Porfirio Medrano.

— Porfirio, aud tropot de cai...

— Vin ?

— Eu așa zic. Ține-mi *poncho*-ul...

— Ți-l scoți pe frigul ăsta ?

— Se pot vedea dungile deschise. Mă duc mai departe...

Valencio își lăsă *poncho*-ul și pălăria de paie. Torsul lui înnegrit era la fel de închis la culoare ca pantalonii de flanelă. Luîndu-și pușca, porni și, după cîțiva pași, dispăru în beznă. Picioarele goale nu făceau nici un zgomot. Vîntul era tăios, dar omul croit din piatră și întunecime merge fără să-l simtă. Iar omul ăsta aude, vede și simte ca o pumă.

Porfirio Medrano duse știrea lui Ambrosio Luma, iar acesta porunci ajutorului său să-i înștiințeze pe toți oamenii din strungă și pe Antonio Huilca. Își pregătiră toți puștile și așteptarea li se părea din ce în ce mai lungă. După o oră se întoarse Valencio. Nu știa cîți sînt, dar veneau mulți. Oricît de aproape s-a dus, n-a putut să vadă șirul întreg. Îi călăuzea un indian și veneau spre trecătoare. Ambrosio trimise să-l anunțe pe Benito Castro și acesta sosi cu oamenii lui tocmai cînd începea să mijească de ziuă. Valencio mai făcu un drum de recunoaștere. S-au apropiat și curînd vor coti după acel munte negru și au s-o ia pe cărări. Benito Castro dădu dispoziții și cei treizeci de oameni se lipiră de stînci, lăsînd drumul liber. În sfîrșit, apărură gărzile civile. În lumina lăptoasă a zorilor, înaintau urmîndu-l pe indianul care mergea pe jos. Dar deodată călăuza începu să iscodească neliniștită, ca un animal, și rămase țintuită locului, scoțînd un strigăt. Gărzile se aruncară la pămînt în clipa în care oamenii comunității deschiseră focul. Caii alergau înspăimîntați. Cei atacați răspunseră. Observînd că sînt luați între două focuri, se hotărîră să reziste și să dea lupta chiar acolo. Între pereții stîncoși ai trecătorii înguste ecourile se încrucișau, se amestecau, se îngînau, menținînd o răpăială necontenită. Ziua veni cu o lumină trandafirie ; lupta se desfășura cu o îndîrjire care-l făcu pe Benito să se cutre-

mure. Gărzile erau numeroase și focul lor nu slăbea de loc. Benito nu le putea socoti pierderile, pentru că toți erau împrăștiați prin fînețe. Două *coriquingas*, speriate de bubuituri, zburau țipînd deasupra trecătorii... În toiul bubuiturilor și huietelor care încingeau strunga, o piatră ricoșă printre gărzi, apoi zece, douăzeci, țîșnind asupra oamenilor. În vîrful unei creste stîncoase, soarele profila șirul lung al unor oameni care trăgeau cu praștia. Pietrele lăsau în văzduh dîre negre și vîjîiau înfundat. Și, desigur, dintr-un complex ancestral, gărzile care nu fugiseră de gloanțe, o luară la fugă de frica pietrelor. La un ordin al locotenentului, se ridicară și, adăpostindu-se prin cutele terenului, pitindu-se ori tîrîndu-se la pămînt uneori, trăgînd cu intermitențe, plecară. Cei cu prăștii coborîră de pe creastă, iar trăgătorii din strungă alergară spre locul unde fuseseră gărzile. Erau șase morți, dintre care unul, neputînd să fugă, se împușcase singur cu revolverul. Dar suferiseră și cei din comunitate pierderi. Cercetînd terenul, găsiră lîngă o piatră pe Porfirio Medrano, înțepenit, cu mîinile încleștate pe flinta lui veche ; iar mai încolo, într-o viroagă, tînărul Fidel Vásquez își crispase trist gura care vorbise atît de puțin și zîmbise și mai puțin. Benito Castro dădu ordin celor cu praștii să-i îngroape pe morții lăsați de gărzi într-o singură groapă, iar lui Doroteo Quispe îi porunci să încalece cu opt oameni și să-i urmărească pe fugari. Benito cu încă patru vor duce morții lor în sat. Ambrosio și ceilalți trebuiau să rămînă la posturile lor. Soarele ajunsese la strungă ; în lumina lui luceau arme, torsul gol al lui Valencio și pete de sînge.

Pe coasta muntelui Rumi, un șir de *caporali* înarmați înaintau cu toată iuțeala pe care le-o îngăduiau urcușul pieptiș și poteca îngustă. Voiau să ajungă la șase pe podiș, și iată că începea să se lumineze. Un cocoș cînta în vale. Caii suflau greu, gîfîind, și ei le dădeau pinteni, tot mai nervoși. Unul auzi deodată vuietul împușcăturilor și dădu de veste. Apoi auziră toți și începură să șovăie dacă să se întoarcă ori să mai meargă înainte. Dar un alt vuiet apropiat și surd le risipi orice îndoială. Pietre enorme se prăvăleau în jos pe coastă, spărgîndu-se, descriind parabole, cu o furie oarbă. Caii se speriară și se buluceau căzînd și rostogolindu-se. Cîțiva izbutiră să fugă și abia

se mai țineau la cotituri. Dar pietrele îi ajunseră și, înnebuniți de spaimă, unii lăsară poteca și se împleticiră printre stînci Pietrele ricoșau de-a valma și tot curgeau ca o ploaie de bolovani ; una doborî un călăreț, alta numai un cal, de pe care călărețul apucase să sară, ascunzîndu-se într-o scobitură. Iar pietrele curgeau mereu. În vreme ce unele ajungeau pînă în sat, altele abia începeau să coboare ; pe drum sau pe alături, viii și morții continuau să îndure necruțătorul atac. Pietrele coborau tîrînd altele cu ele, dezrădăcinînd tufișuri, ridicînd nori de praf, cu neputință de oprit, ucigătoare. Condorumi izbuti să împingă un stei enorm care ricoșa, mugea și chiar țipa, după cum cădea pe pămînt, pe stîncă ori pe pietriș. Într-unul din salturile lui enorme și greoaie, azvîrli un cal ca pe un pai într-o prăpastie, iar într-altul trecu întocmai ca un vînt năprasnic peste un *caporal* care alerga să se adăpostească sub o stîncă. Bolidul se rostogoli peste ceea ce fusese o dată lanul de grîu și după ce o clipă dădu impresia că se va opri, își luă iar vînt pe un povîrniș, năpustindu-se asupra unei case, pe care o nărui și se opri în mijlocul ei, într-un bușneag de praf. Puțini erau *caporalii* care ajungeau călări pînă la pămîntul arabil, mereu amenințați de pietre, și puteau să fugă peste cîmp, depărtîndu-se de zona răvășită. Ceilalți muriră ori își dădură drumul în jos, ca să se pună la adăpost după stîncile cele mari. Caii se prăpădiră în număr și mai mare, fiindcă cei care n-au fost loviți s-au dus de-a dura, căutînd să scape. *Caporalii* rămași în viață se retraseră încetul cu încetul, alergînd din hățiș în hățiș. Pînă spre prînz nu mai rămase nici unul. Un cîrd negru de păsări de pradă plutea deasupra coastei.

Un mic cortegiu însoți pe Porfirio Medrano și pe Fidel Vásquez pînă la cimitir. Artemio Chauqui săpa cu smerenie groapa lui Porfirio și spunea cu glas trist :

— Și eu, care de atîtea ori m-am purtat urît cu el ! Eu, care-am cerut să fie alungat ! Eu... ! Lăsați-mă pe mine să sap. Lăsați-mă să-l mulțumesc cu ceva, măcar așa, mort...

Casiana se uita mută cum cade pămîntul și umple groapa în care zăcea băiatul ei, nădejdea ei. Nădejdea ei, care se întorcea deodată în pămînt și nu va mai exista decît pentru pămînt. Benito Castro se gîndea la cei morți. La aceștia și la toți care zăceau sub pămînt, parcă privindu-l și vorbindu-i,

cu dinții lor tari, cu găvanele negre ale ochilor, cu mîinile rupte, cu oasele albe. Cîți vor fi fost oare, nu știa. Se gîndea doar că de la Atusparia și Uchcu Pedro, și înaintea lor și după ei, nimeni nu le știa numărul. Dar pămîntul păstrase glasul lor însîngerat, zvîcnirile puternice ale inimilor din piepturile arse de soare, marele șuvoi de vorbe, de strigăte, de gloanțe, de cîntece și de agonii. Atusparia ori Porfirio, Uchcu ori Fidel... Și Benito își înclină fruntea ca în fața unui imn uriaș. Tîmplele îi zvîcneau fierbinți, măcinate de amintirea lor, și toată ființa lui se cufunda în acea mare noapte iluminată. Căci toți aceștia pieriseră de o moarte lungă, de patru secole, și cu durere, cu toată durerea care poate încăpea în timp. Și numai din dragoste pentru glie, această mamă din care-și trage omul viata.

Legea comunicațiilor îi silise pe indieni să construiască o șosea care ajungea pînă la oraș. Șoseaua pe care sosi, pe la ceasurile amiezii, un batalion, în camioane, și porni spre Rumi. Se răsculaseră și cei din Umay, dar atacau mai întîi focarul de mai mare rezistență. Represiunea rapidă avea să împiedice extinderea mișcării.

În toate părțile, cu excepția celor unde se puteau rostogoli bolovani, se încinse o bătălie înverșunată, crîncenă, izvorînd parcă din disperare. Mitralierele măturau rîpele stîncoase, mauserele țăcăneau sec și tot podișul părea cuprins de un mare cutremur. Soarele de amiază cădea drept pe crestele încrîncenate.

În sat nu rămăseseră decît bolnavii, femeile și copiii. Pînă și bătrînii s-au dus la defileuri, să zvîrle piatra nădejdii lor. Femeile căutau să-i liniștească pe copiii care plîngeau amarnic chemîndu-și tații : *„Taita, taita“*.

Către ultimele ceasuri ale după-amiezei începură să vină răniții. Unii se stingeau pe tăcute. Alții îi rugau pe ai lor să plece, să-i lase singuri, și povesteau cum indienii cad doborîți aidoma condorilor, pe crestele munților. Dîre, pete, cheaguri de sînge brăzdau ulițele satului. Dar unde să plece familiile ? Toate drumurile erau scăldate în sînge.

Apoi apăru chiar Benito Castro, cu fata, cu hainele și mîinile roșii. Se umpluse tot de sînge ajutîndu-și tovarășii, și el însuși avea o rană din care sîngele curgea șuvoi. Căzu în fața casei și își chemă nevasta cu glas înecat. Fără să vrea, îi

răsări limpede în minte masacrul de la Llaucán. Marguicha alergă la el, cu copilașul în brațe.

— Plecați, plecați! izbuti să mai spună bărbatul, răgușit, frenetic, cerînd dreptul la viață pentru femeia și copilul lui.

— Încotro să ne ducem? Încotro? imploră Marguicha uitîndu-se cu ochi mari, plini de groază, la bărbat, la copil, la lume, la singurătatea ei.

Nu știa, iar Benito nu mai era printre cei vii.

CUPRINSUL

Redactor responsabil : CONSTANŢA TĂNĂSESCU
Tehnoredactor : AURICA IONESCU

Dat la cules 07.12.1966. Bun de tipar 03.04.1967. Apărut 1967. Tiraj 12.150 ex. broşate. Hîrtie tipar B satinat de 63 g/m². Format 610×860/16. Coli ed. 32,14. Coli tipar 33. A. nr. 15.073. C.Z. pentru bibliotecile mari 89 C.Z. pentru bibliotecile mici 89—31=R.

Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918“,
Str. Grigore Alexandrescu Nr. 89—97, Bucureşti,
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 4136.

Roman masiv, de factură populară, oglindind viaţa unei străvechi aşezări indiene din Peru, Necuprinsă-i lumea şi vrăjmaşă s-a bucurat de un remarcabil succes, fiind tradus în numeroase limbi. Autorul, romancier de prestigiu, cu o vastă activitate literară, a izbutit să creeze o frescă impresionantă, plină de poezie, a existenţei aspre de care au parte populaţiile de indieni de pe întinsele podişuri ale ţării. Adevărat poem închinat munţilor, ogoarelor, oamenilor din Anzi, cartea aduce în faţa cititorului un univers neobişnuit şi deosebit de interesant.

Lei 15